CARL M. ELWING

TILLRÄCKLIGA SKÄL

STUDIER ÖVER FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR ALLMÄNT ÅTAL

LUND 1960
GLEERUPSKA UNIVERSITETSBOKHANDELN

Högsta domstolens bibliotek

2 6120 010 748

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f44cd

HÖGSTA DOMSTOLENS KANSLI
BIBLIOTEKET

CARL M. ELWING

TILLRÄCKLIGA SKÄL

TILLRÄCKLIGA SKÄL

STUDIER ÖVER FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR ALLMÄNT ÅTAL

AKADEMISK AVHANDLING

AV

CARL M. ELWING

Motifs suffisants

Etudes sur les conditions d'exercice
de l'action publique

Résumé en français

LUND 1960
CARL BLOMS BOKTRYCKERI A.-B.

TILL MINNET AV SIGNE OCH GUSTAF ELWING

Förord

Vid framläggandet av denna avhandling finner jag det angeläget att rikta några ord till skilda personer och institutioner, som på olika sätt givit mig sitt stöd.

Främst vill jag betyga min tacksamhet mot min ämneslärare, professor Karl Olivecrona. Under de sju år som nedlagts på denna undersökning har professor Olivecrona givit mig värdefull handledning och följt mitt arbete med intresse och uppmuntran. Därtill kommer att han alltid visat förståelse för de särskilda svårigheter som äro förenade med avhandlingsstudier — ekonomiska problem, ovissheten beträffande arbetsresultatet, den psykiska påfrestningen — svårigheter, vilka stundom kunna synas författaren omöjliga att övervinna; icke minst för denna hjälp är jag tacksam.

Professor Stig Jägerskiöld har granskat den del av avhandlingen som angår frågan om åtal för ämbetsbrott. För denna stora vänlighet vill jag tacka.

Jämväl till övriga ledamöter av Juridiska fakulteten i Lund stannar jag i tacksamhetsskuld för den välvilja som kommit mig till del och som bland annat tagit sig uttryck i ekonomiska anslag.

Utanför kretsen av akademiska lärare riktar sig mitt tack särskilt till förutvarande riksåklagaren, numera presidenten i Hovrätten för Västra Sverige Maths Heuman. Såväl under mitt forskningsarbete i riksåklagarämbetets arkiv som eljest har han visat mig stort tillmötesgående och hedrande förtroende.

Även riksåklagarämbetets övriga befattningshavare ha ställt sig till förfogande med råd och upplysningar.

Stadsfiskalerna Berndt Erik Berndtsson och Lennart Hiort ha genomgått min redogörelse för institutet åtalseftergift; detta vänskapsbevis skattar jag högt.

Under mina studieår har jag haft förmånen att åtnjuta understöd av Statens råd för samhällsforskning och Emil Heijnes Stiftelse för rättsvetenskaplig forskning. För den generositet som härigenom visats mig uttalar jag mitt tack.

Lund den 8 september 1960

Carl M. Elwing

Förkortningar

AK	Andra kammaren
AKProt	Andra kammarens protokoll
BarnavårdsL	Lag den 6 juni 1924 om samhällets barnavård och ungdomsskydd
DepCh	Chefen för justitiedepartementet
FK	Första kammaren
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
FuK	Kungl. förundersökningskungörelse den 19 december 1947
HD	Högsta domstolen
HovRn	Hovrätten
HälsovårdsSt	Hälsovårdsstadga den 19 juni 1919
Instr för lfi	Landsfiskalsinstruktion den 14 december 1951
Instr för lfo	Kungl. instruktion den 24 april 1936 för landsfogdarna
Instr för lfoass	Kungl. kungörelse den 12 december 1952 om landsfogdeassistenter m.fl.
Instr för stfi	Kungl. instruktion den 30 december 1947 för stadsfiskalerna
InstrJK	Kungl. instruktion den 30 december 1947 för justitiekanslersämbetet
InstrRDO	Kungl. instruktion den 24 maj 1957 för riksdagens ombudsmän
InstrRÅ	Kungl. instruktion den 30 december 1947 för riksåklagarämbetet
InstrÅMG	Kungl. instruktion den 16 november 1951 för åklagarmyndigheten i Göteborg
InstrÅMM	Provisorisk instruktion för åklagarmyndigheten i Malmö den 19 februari 1960 (se KBrev den 19 februari 1960)
InstrÅMS	Kungl. instruktion den 5 december 1947 för åklagarmyndigheten i Stockholm
JaktSt	Kungl. jaktstadga den 3 juni 1938
JK	Justitiekanslern
JO	Riksdagens justitieombudsman (Även JO:s ämbetsberättelse)
JR	Justitieråd
KBrev	Kungl. brev
KF	Kungl. förordning
KInstr	Kungl. instruktion
KK	Kungl. kungörelse
KMaj:t	Kungl. Majestät
KProp	Kungl. proposition

KU	Konstitutionsutskottets memorial
I LU	Första lagutskottets utlåtande
MedStyr	Medicinalstyrelsen
MO	Riksdagens militieombudsman
MRL	Militär rättegångslag den 30 juni 1948
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II
NKÅ	De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok
NO	Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor
NTfK	Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab
NTfS	Nordisk tidsskrift for strafferet
NyttjanderättsL	Lag den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom
PK	Processkommissionen
PLB	Processlagberedningen
RB	Rättegångsbalk den 18 juli 1942
RD	Riksdagen
RF	Regeringsform den 6 juni 1809
RÅ	Riksåklagaren
RÅ:s Cirk	Riksåklagarämbetets cirkulärskrivelse
SA	Statsåklagardiarium
SFS	Svensk författningssamling
SL	Straff-Lag den 16 februari 1864
SLB	Strafflagberedningen
SOU	Statens offentliga utredningar
SP	Kungl. förordning den 16 februari 1864 om nya Straff-Lagens införande m.m.
SRK	Straffrättskommittén
SSL	Sinnessjuklag den 19 september 1929
SSSt	Kungl. stadga den 19 september 1929 ang. sinnessjukvården i riket
I SU	Första särskilda utskottets utlåtande
SvJT	Svensk juristtidning
SvJT ref	Svensk juristtidning, rättsfallsavdelningen
TN	Taxeringsnämnden
TrafikbrottsL	Lag den 28 september 1951 om straff för vissa trafikbrott
TSA	Tidskrift för Sveriges advokatsamfund
UD	Utrikesdepartementet
UngdomsfängelseL	Lag den 15 juni 1935 om ungdomsfängelse
URn	Underrätten
ValutaF	Valutaförordning den 25 februari 1940
VägtrafikF	Vägtrafikförordning den 28 september 1951
ÅMG	Åklagarmyndigheten i Göteborg
ÅMS	Åklagarmyndigheten i Stockholm

Beteckningen RÅ jämte (eventuellt särskild litterabeteckning och) sifferkombination hänvisar till ärendets nummer i riksåklagarämbetets registratur. Är särskild litterabeteckning ej utsatt eller förekommer annan särskild litterabeteckning än Fa, Fb eller RD avses ämbetets allmänna diarium. I sifferkombinationen angiver den senare siffergruppen årtalet.

I 20 kap. 6 § RB återfinnes det centrala stadgandet för åklagarens skyldighet att väcka allmänt åtal. Detta kortfattade lagrum fastslår i dylikt avseende blott, att åklagaren skall tala å brott, som hör under allmänt åtal. Under vilka närmare förutsättningar i materiellt avseende åtal skall ske eller ej angives däremot icke. Såsom senare skall utredas är begreppet tillräckliga skäl till den misstänktes skuld härvid av grundläggande betydelse. Finnas dylika skäl, skall åtal principiellt väckas.

Denna avhandling — vilken enligt underrubrikens lydelse tager sikte allenast på förhållanden, som röra *allmänt* åtal — är ett försök att belysa frågan om tillräckliga skäl till den misstänktes skuld eller om tillräckliga skäl till åtal.

En närmare undersökning visar, att blott ett fåtal hållpunkter för bestämmandet av nämnda begrepp finnas i lagens förarbeten. Ej heller doktrin och domstolspraxis lämna upplysningar i den utsträckning som kunde vara önskvärt. Skola några ledtrådar eller värderingsgrunder till hjälp för praktici kunna angivas — i den mån det på grund av verksamhetens art överhuvudtaget är genomförbart att uppställa några regler av allmän räckvidd — har man i första rummet att hålla sig till åtalspraxis, enkannerligen chefsåklagarpraxis. Genom studium av största möjliga antal förekommande åtalsärenden kan man finna det möjligt att extrahera någon användbar värderingsnorm eller synpunkt av betydelse för åtalsprövningen utöver det konkreta fallet. På detta sätt synes frågan om tillräckliga skäl bäst kunna belysas.

Avsevärt utrymme har därför i denna avhandling beretts valda, från det praktiska rättslivet hämtade åtalsfall. Endast med ett fåtal undantag ha samtliga här refererade åtalsärenden blivit slutligen avgjorda av riksåklagarämbetet eller i allt fall varit i ett eller annat avseende före-

mål för ämbetets bedömande. Såsom fallet i allmänhet är med ärenden rörande åtal, ha dessa regelmässigt icke tidigare offentliggjorts. Författaren har genomgått samtliga riksåklagarämbetets i kronologisk ordning förvarade ämbetsskrivelser (registratur) under tiden från och med den 1 januari 1948 — vid vilken tidpunkt ämbetet trädde i funktion — till och med den 31 december 1957, ävensom, i erforderliga delar, till desamma hörande akter. Undantagsvis har det varit möjligt att beakta jämväl några åtalsärenden av senare datum. Endast ett mindre antal här redovisade ärenden har slutligen avgjorts genom statsåklagarprövning. Vidare ha i ett fåtal fall vissa ärenden uppmärksammats, vilka varit föremål för justitieombudsmannens prövning utan att ha blivit refererade i dennes ämbetsberättelser.

I detta sammanhang måste emellertid kraftigt understrykas att svårigheten att rätt tolka avgjorda åtalsärenden som regel är utomordentligt stor. Generellt torde det kunna påstås, att dylik tolkning erbjuder betydligt större vanskligheter än tolkningen av domstolsavgöranden. Besluten i åtalsfrågor kunna ej sällan vara avfattade så, att en noggrann genomgång av allt aktmaterial är nödvändig, för att man skall få någon uppfattning om vilka omständigheter som reellt dikterat slutet; ofta äro skälen uttryckta i vaga motiveringar av typen "med hänsyn till omständigheterna". Särskilda föredragningspromemorior återfinnas endast sällan i de upprättade akterna. Med hänsyn till åtalsärendenas rikt skiftande beskaffenhet och de många speciella omständigheter, som påkalla varierande uppmärksamhet i så gott som varje särskilt fall, är det naturligt, att åklagaren kan vilja undgå risken att genom ett stringent skrivsätt binda sig för framtiden. För en utomstående bedömare måste emellertid resultatet mången gång bli, att det synes honom omöjligt att på grund av åtalsbeslut och övrigt aktmaterial uttala någon säker uppfattning angående vilka fakta som ansetts relevanta i saken. Vad nu sagts bör hållas i minnet särskilt vid läsningen av författarens kommentarer till refererade åtalsärenden.

Den fortsatta framställningen disponeras sålunda. Frågan om tillräckliga skäl såsom förutsättning för åtal upptages till behandling i en första avdelning, "Om åtal". I samband därmed måste jämväl diskuteras i vad mån skäl av annan valör kunna ifrågakomma som grund för åtal. Där förutsättningar för åtal föreligga, må åtal under vissa omständigheter eftergivas eller ersättas med repressionen strafföreläggande. Såväl för åtalseftergift som för dylikt föreläggande blir följaktligen frågan om tillräckliga skäl till den misstänktes skuld av principiell betydelse. Det är därför anledning att uppmärksamma även

dessa institut, då spörsmålet om tillräckliga skäl ventileras. I avhandlingens andra avdelning behandlas vissa problem, som gälla bruket av strafföreläggande; den tredje, slutligen, har ägnats åt frågor om åtalseftergift.

Några terminologiska anmärkningar må härefter förutskickas. Det är givetvis av största betydelse inom juridiskt språkbruk, att man laborerar med exakta uttryckssätt och med en konsekvent terminologi. Endast härigenom kan man utmönstra en mängd dubbeltydiga eller i övrigt vilseledande begreppsbestämningar samt underlätta en fruktbar diskussion om förekommande problem.

Med termen angivelse betecknas ibland varje anmälan om förmodat brottsligt förhållande som målsägande eller utomstående riktar till polis- eller åklagarmyndighet. Ibland reserveras uttrycket för den underrättelse av dylikt innehåll som målsägande eller annat härutinnan jämställt subjekt (jfr. 20: 13 RB) lämnar till nyssnämnd myndighet och vars avgivande är nödvändig förutsättning för åklagarens behörighet att åtala brottet ifråga. Här skall termen *angivelse* brukas i enlighet med den sist angivna metoden.[1] För annan underrättelse om brott reserveras uttrycket *anmälan*. Anmälan är det ojämförligen vanligaste av nu nämnda sätt, på vilket förekommande brott bringas till polis- och åklagarmyndigheternas kännedom; ej sällan består den av blott vaga antydningar eller inberättande utav en eller annan faktisk omständighet.

För brottmålsförfarandet — därvid det utredningsstadium som föregår rättegången inberäknas — användes uttrycket straffprocess; anledning till utbyte mot annan term har i detta sammanhang ej ansetts föreligga.

Några ord må även sägas om åklagarens beslut i åtalsfrågan.

Då anledning ej längre föreligger till fullföljande av förundersökningen, skall denna nedläggas, 23: 4 RB. Sådan anledning kan vara, att någon misstänkt ej kunnat spåras eller att den misstänkte befunnits oskyldig. I detta fall fordras ej formligt beslut, att åtal ej skall väckas.[2] Det kan dock vara naturligt att så sker. Från nedläggande är att skilja förundersökningens avslutande med beslut att åtal ej skall ske.[3] Härom heter det i 23: 20 RB, att, då förundersökningen avslutas, beslut skall meddelas, huruvida åtal skall väckas.

För åklagarens beslut om icke-åtal i dessa situationer — såväl då

[1] Jfr *Kriminalprocessen* s 53.

[2] *PLB II* s 286 f samt *Gärde* s 294 och 312.

[3] *PLB II* s 287 och *Gärde* s 294.

förundersökningen nedlagts som då den avslutats — saknas hittills någon lämplig term. Att beteckna beslutet som åtalseftergift är uppenbarligen olämpligt. I klarhetens intresse bör sistnämnda uttryck reserveras för de egentliga eftergiftsbesluten, d. v. s. eftergift, som sker med stöd av bestämmelserna i 20: 7 RB och 1944 års särskilda lag i ämnet. Det vore emellertid mycket tacknämligt, om man kunde finna en gemensam beteckning för de beslut, varigenom åklagaren avskriver åtalsärendet med eller utan den uttryckliga formuleringen, att åtal ej skall väckas.[4] Därigenom skulle man vinna en motsvarighet till termen åtalseftergift. Skillnaden mellan de båda olika reaktionerna från åklagarens sida skulle klart markeras. I nu avsedda fall, där åklagaren sålunda avstår från åtal, skulle (beslut om) "åtalsavstående" varit det adekvata uttryckssättet. Emellertid saknas ju substantiv till verbet avstå. Någon korrekt och kortfattad term synes beklagligtvis icke stå att finna.

Beträffande förevarande situationer begagnas ofta lokutionen, att åklagaren underlåter åtal. Åklagarens beslut skulle följaktligen kunna rubriceras som ett *beslut om åtalsunderlåtelse*. Detta uttryck är emellertid icke blott långt och ovigt utan även direkt vilseledande. Verbet underlåta förbindes nämligen företrädesvis med föreställningar om klandervärd passivitet; att underlåta något är oftast detsamma som att försumma eller uraktlåta något (som borde eller hade bort göras).[5] Visserligen vålla dylika besvärande associationer olägenheter endast i början, när ordet är nytt i den avsedda betydelsen. Då termen väl kommer i bruk med en klart definierad innebörd, bortfalla olägenheterna. Det synes dock bättre att söka ett ord, som icke bringar oreda i svenskans begreppssystem. Det kunde ligga nära till hands för den mindre traditionsbundne att — efter norrländskt språkbruk — pröva sammansättningen med o-. *Beslut om o-åtal* skulle vara i sak riktigt, och uttryckstypen förtjänar uppmuntran. Ett förslag i den riktningen torde dock näppeligen röna förståelse i övriga delar av Sverige.[6] Nyssnämnda anmärkningar mot förslaget åtalsunderlåtelse drabba tydligen även termen *åtalspassivitet*.

Mot notapparaten skulle måhända kunna anmärkas att däri understundom upptagits referat av åtalsärenden, ävensom upplysningar i övrigt, vilka icke stå i sådant samband med själva framställningen att omnämnande på sätt som skett varit erforderligt. Det är emellertid här huvudsakligen fråga om material från det praktiska rättslivet,

[4] Se ang betydelsen av terminologiska förslag Ekelöfs anmärkningar i *Grundbegrepp* s 156 f.

[5] Professor Ture Johannisson i brev till förf. Instämmande av professor Erik Wellander i nedan nämnda artikel.

[6] Erik Wellander — efter förf:s förfrågan — i Svenska Dagbladet (Marginalens Språkspalt), uppl A, 20 6 1960.

som hittills icke publicerats och som ej heller kan antagas bliva framdeles publicerat; materialet synes jämväl i och för sig vara av ej ringa allmänt intresse. Med hänsyn härtill torde förfaringssättet få anses försvarligt. Härutöver har författaren funnit det angeläget att hålla notapparaten inom snäva gränser.

Judikatur och litteratur i övrigt, som offentliggjorts i tryck efter ingången av 1960, har av tekniska skäl kunnat beaktas endast i begränsad omfattning.

FÖRSTA AVDELNINGEN

OM ÅTAL

I. OM ÅTAL I ALLMÄNHET

A. Åklagarens åtalsplikt

1. Inledande anmärkningar

Utmärkande för den ackusatoriska processen är, bland annat, att domstolen eller domaren icke tager initiativet till anställande av rättegång. Härför fordras aktivitet av ett från domstolen fristående subjekts sida.[1] För tillkomsten av en brottmålsrättegång förutsättes sålunda en av behörig part framställd begäran i detta syfte, ett av behörig part väckt åtal. Enligt hos oss sedan länge förhärskande uppfattning om straffrättsskipningen tillkommer behörigheten att anställa åtal i främsta rummet ett statligt organ.[2] Huvudregeln är sålunda den, att rätten till åtal principiellt tillkommer en offentlig myndighetsperson, en allmän åklagare.

Allmänt åtal är, enligt RB, sådant åtal som å det allmännas vägnar utföres av offentlig åklagare, antingen denne är att med RB:s terminologi beteckna såsom allmän eller som särskild åklagare.[3] Åklagarens behörighet att väcka åtal omfattar emellertid icke undantagslöst alla handlingar, vilka i strafflagstiftningen beskrivas såsom brottsliga. Brott, som av olika skäl icke ansetts vara av den art att de lämpligen böra bli föremål för beivran genom statlig funktionär, ha undandragits dennes verksamhetsområde. Allmän åklagares behörighet bestämmes i 20: 2 första stycket RB sålunda, att den säges omfatta sådana brott — med vissa undantag — som höra under allmänt åtal. Under dylikt åtal hänföras alla brott, vilka ej uttryckligen undantagits därifrån, 20: 3 första stycket RB. För särskild åklagares kompetens att tala å

[1] Se t ex *PK II* s 6 ff och s 29, *PLB II* s 253 samt *Olivecrona* s 21.

[2] Se ang den historiska utvecklingen på detta område t ex *Dillén* s 78 ff ävensom där omnämnd litteratur, *PK II* s 5 ff och s 30 ff samt *Ekelöf I* s 146 f. Se även överblicken i *Grundbegrepp*, särsk s 187 ff.

[3] *PLB II* s 254; *Dillén* s 87 f.

brott, som ligga under allmänt åtal, gälla särskilda föreskrifter; härom erinras i 20: 2 andra stycket RB.

Jämväl angivelsebrotten höra enligt RB:s terminologi under allmänt åtal; de ha ej undandragits dylikt åtal, om än för åtalets väckande den förutsättningen uppställts, att angivelse beträffande rättskränkningen sker.[4] Brott, som höra under allmänt åtal, äro sålunda av två slag, "allmänna brott" och *angivelsebrott*. För det förra slaget kan lämpligen användas beteckningen *åklagarbrott*.[5] Sedda ur åtalssynpunkt finnas alltså tre kategorier av brott, åklagarbrott, angivelsebrott och *målsägandebrott*, varav den sistnämnda kategorien brott kan åtalas endast av målsägande.

Om sålunda åklagarens behörighet att åtala i princip hänför sig till alla brott, som äro underkastade allmänt åtal, är därmed icke sagt att han även skulle vara *skyldig* att anställa åtal i motsvarande omfattning. Om omfattningen av den plikt som härutinnan bör åläggas åklagaren ha under tidernas lopp skiftande meningar gjort sig gällande. Härvidlag ha huvudsakligen två skilda ståndpunkter utbildats, för vilka i det följande kortfattad redogörelse skall lämnas.

Vilka regler som än må gälla för åklagarens skyldighet att anställa åtal, är det tydligt, att ett ej ringa spelrum alltid måste lämnas för åklagarens egen bedömning. Genom författningsföreskrifter kan allenast ett mer eller mindre detaljerat principiellt handlingsprogram uppställas. Huru sedan de i varje särskilt fall föreliggande omständigheterna skola bedömas och huru det i lagen tänkta handlingsmönstret skall appliceras därå måste överlämnas åt åklagarens eget omdöme. Det kan förefalla som en truism, när man konstaterar, att åklagaren vid sin bedömning av åtalsfrågan ställes inför en mängd faktorer, vilka ha större eller mindre relevans för avgörandet och för vilkas bedömande några normer sällan kunna fixeras. Vad angår t. ex. bevisbedömningen kan för denna några fasta förhandsvärderingar knappast givas; och bevisfrågorna höra uppenbarligen till de vanligast förekommande spörsmål, inför vilka åklagaren ställes.[6]

Om åklagaren vid åtalsfrågans prövning, med tillämpning av gällande bedömningsprinciper, finner den misstänkte förvunnen till brottet och åtal följaktligen i och för sig ofrånkomligt, kompliceras ofta situationen genom en mängd från normalfallet avvikande regler. Även om lagen — naturligt nog — utgår från den generella förutsättningen,

---

[4] *PLB II* s 255.

[5] Se t ex *Ekelöf II* s 247.

[6] Jfr a a s 248.

att alla brottsliga handlingar skola beivras av domstol, har den från detta betraktelsesätt undantagit tvenne viktiga grupper av fall. Vid prövningen av åtalsfrågan har nämligen åklagaren att beakta, i vad mån reglerna om åtalseftergift äro tillämpliga å det konkreta fallet, liksom även huruvida strafföreläggande bör tillgripas i stället för åtal.

Befinnes åtal icke böra uteslutas eller ersättas av någon av nyssnämnda åtgärder, kan vidare åklagaren ha att, för åtals anställande, inhämta samtycke eller tillstånd från chefsåklagare eller annan myndighet. Detta medgivande kan för övrigt i sin tur vara bundet vid vissa särskilda förutsättningar, vilka påkalla ytterligare diskretionär prövning i en eller annan form.

Vid sidan av reglerna om åtalseftergift och om strafföreläggande finnas vissa författningsbestämmelser om en s. k. relativ åtalsplikt (utöver den relativa åtalsplikt, som må anses faktiskt föreligga i nyss nämnda sammanhang).[7] Dessa bestämmelser innebära, att det åtal som eljest, med stöd av sedvanligt betraktelsesätt, oundgängligen skolat ske, må i det särskilda fallet utebli. Härigenom har man velat möjliggöra ett hänsynstagande till vissa speciella omständigheter.

Understundom räknar man i åtalspraxis med en relativ åtalsplikt även utan direkt stöd i någon lagföreskrift. Vid vissa brott mot förvaltningsrättslig lagstiftning kan i praktiken utslag av en relativ åtalsplikt konstateras såtillvida som att reaktion från administrativ myndighets sida blir förutsättning för åtals väckande.[8]

Vidare ställes åklagaren ej sällan inför den situationen, att gärningen, i och för sig överensstämmande med en i lagen såsom brottslig beskriven handling, saknar s.k. rättsstridighet, t.ex. därför att gärningsmannen befunnit sig i sådant tillstånd som omförmäles i 5 kap. 5 § SL eller i en nödvärnssituation eller i nöd. Jämväl dylika förhållanden äro ägnade att påverka åklagarens avgörande av åtalsfrågan.

Utomordentliga initialsvårigheter föreligga självfallet mycket ofta vid åklagarens ställningstagande till den misstänktes skuld. Ett beslut att åtala kan givetvis icke byggas på vilka lösliga grunder som helst. *Några* tämligen säkra kriterier på den misstänktes brottslighet måste föreligga, men vilka? Kan man i en allmän formel fånga det mått av övertygelse om den misstänktes skuld som måste vara fyllt, för att åklagaren skall vara berättigad eller t.o.m. pliktig att väcka åtal?

Otvivelaktigt hänföra sig de besvärliga bedömningsfrågor som i allmänhet äro förenade med åklagarverksamheten företrädesvis till just

[7] Se närmare ang den relativa åtalspliktens princip nedan s 23 ff.

[8] Jfr härom Thornstedt i FT 1952 s 296 f.

sistnämnda problem. Lagstiftaren har naturligen sökt att härvidlag tillhandahålla åtminstone någon måttstock till vederbörandes ledning. Det säger sig dock självt, att en dylik formel måste bli klädd i allmänna ordalag och att den som söker upplysning därutinnan ofta endast kommer att bli hjälpt ett stycke på väg. En närmare belysning av dessa spörsmål synes, såsom tidigare påpekats, endast kunna vinnas genom studium av åklagarpraxis.

De särskilda förhållanden som i enlighet med det ovan sagda kunna vara ägnade att tagas i betraktande vid prövningen av åtalsfrågor skola i det följande upptagas till särskild behandling.

Redan frågan, huruvida förhållandena giva anledning till inledande av förundersökning, kan naturligtvis ofta vara svår att besvara. Om den betydelse som därvid är att fästa vid *anonyma anmälningar* må några ord sägas. Vissa åklagare anse, att en sådan underrättelse redan på grund av sin anonymitet bör lämnas obeaktad. Riktigheten av denna uppfattning måste dock ifrågasättas. En anonym anmälan kan uppenbarligen innehålla upplysningar om påstått brott, vilka böra påkalla närmare undersökning. Vanligtvis torde den emellertid icke vara tillräckligt preciserad för att kunna tjäna som grund för misstanke om brott. Hos JO diarieföras anonyma klagoskrifter icke.[8a] De förstöras dock ej. I regel föranleda de icke någon åtgärd. För de allmänna åklagarnas handläggning av anonyma anmälningar synes det vara svårt att giva några allmänna riktlinjer. Det torde dock kunna sägas, att det i allmänhet finnes ett större utrymme än vanligt för skönsbedömning, när det gäller att avgöra, huruvida en anonym anmälan bör föranleda undersökning eller ignoreras. Omständigheterna torde blott relativt sällan vara sådana, att det med bestämdhet kan hävdas, att det ena eller andra förfaringssättet saknat fog.

2. Åklagarens åtalsplikt enligt den absoluta resp. den relativa åtalspliktens princip

Åklagaren är icke blott behörig att under vissa förutsättningar anställa åtal. I princip åligger honom även *skyldighet* härutinnan. Efter omfattningen av denna skyldighet har man sedan mitten av 1800-talet skilt mellan tvenne principer, *legalitetsprincipen* och *opportunitetsprincipen.*

Dessa principers närmare innebörd kan förklaras sålunda.[9]

[8a] Se t ex Bexelius i SvJT 1960 s 87.

[9] Ur den omfattande litteraturen må hänvisas till *Glaser* s 218 ff, *Kleine Schriften* s 531 ff samt *Verhandlungen* s 311 ff. Se även *PK II* s 31 f, SOU 1942: 28 s 7 ff, SOU 1948: 40 s 25 ff, *PLB II* s 256, *Bäärnhielm* s 45 ff, *Dillén* s 89 ff, Engströmer i SvJT 1925 s 264 ff, *Grundbegrepp* s 268 f, *Hagerup I* s 59 f, *Hedenskog* s 115 ff,

Åklagaren har först att undersöka, huruvida den till bedömande föreliggande handlingen utgör ett brott. Skulle detta befinnas vara fallet, har åklagaren att taga ställning till bevisfrågan mot den eventuelle gärningsmannen. Synes bevismaterialet därvid vara sådant, att förutsättningar finnas för att antaga fällande dom — d. v. s. sådant, att, såsom processkommissionen och processlagberedningen uttryckt sig, tillräckliga skäl mot den misstänkte finnas — skall, enligt legalitetsprincipen, åklagarens prövning härmed vara slutförd och åtal ovillkorligen väckas. Åklagaren låter således allenast sakens straffprocessuella läge komma i betraktande.[10] Han skall däremot icke taga hänsyn till sådana faktorer som straffrättsskipningens politiska eller sociala funktioner.

Enligt opportunitetsprincipen omfattar emellertid åklagarens prövning av frågan, huruvida åtal skall väckas, jämväl sistnämnda förhållanden; han äger pröva, huruvida åtal med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet är lämpligt ur det allmännas synpunkt. Visar sig därvid åtal icke vara påkallat, får åklagaren besluta att icke väcka ansvarstalan.[11] Åtalsskyldigheten är sålunda villkorlig, icke, såsom enligt legalitetsprincipen, absolut.

Heuman i SvJT 1948 s 321 ff och 1950 s 584 ff, *Hurwitz* s 215 ff, Kjerschow i NTfS 1928 s 123 ff, *Olivecrona* s 41, *Skeie* s 304 ff samt *Stang* s 25 f och 165 ff. Se vidare hos *Hedenskog* s 117, slutet av noten, och *Hurwitz,* andra upplagan, s 310 not 1 angiven litteratur. — Som uttryck för vardera principen kunna följande båda lagrum lämpligen jämföras. I den tyska *Strafprozessordnung* § 152 andra stycket, där det heter: "Sie (die Staatsanwaltschaft) ist, soweit nicht gesetzlich ein anderes bestimmt ist, verplichtet, wegen aller gerichtlich strafbaren und verfolgbaren Handlungen, einzuschreiten, sofern zureichende tatsächliche Anhaltspunkte vorliegen", framträder legalitetsprincipen. Den motsatta principen återgives i den norska *loven om Rettergangsmåten i Straffesaker* § 85 andra stycket i följande ordalag: "Også ellers kan påtale unnlates såfremt slike særlige forhold er til stede at påtalemyndigheten etter en samlet vurdering finner at overveiende grunner taler for ikke å påtale handlingen." — I kommentaren till det förutnämnda lagrummet (*Löwe—Rosenberg* s 423) säges det om den där åsyftade undantagsregleringen bl a följande: "der Satz 'soweit gesetzlich nicht ein anderes bestimmt ist' durchbricht das Legalitätsprinzip und eröffnet den Weg zum Opportunitätsprinzip, wonach die Staatsanwaltschaft bei Verneinung eines öffentlichen Interesses an der Strafverfolgung diese unter bestimmten Voraussetzungen unterlassen muss bzw. kann." Jfr emellertid ang bruket av termen "Opportunitätsgrundsatz" *Henkel* s 111, särsk not 4.

[10] Jfr Engströmers anf uppsats s 266.

[11] *PK II* s 32. — I *Löwe—Rosenberg* s 423 heter det om legalitetsprincipen bl. a.: "Danach steht es der Staatsanwaltschaft grundsätzlich nicht zu — soweit nicht ein anderes gesetzlich bestimmt ist — Handlungen, bei denen die Voraussetzungen der Bestrafung vorliegen, aus Zweckmässigkeitsgründen unverfolgt zu

Hurwitz framhåller, att det i själva verket innebär ett avsteg från den absoluta åtalsplikten, då lagstiftaren genom särskilda regler medgivit undantagsfall från den ovillkorliga åtalsskyldigheten. Såvida lagstiftaren därvid uppställt strängt fixerade gränser, vilka icke lämna rum för ett friare skön från åklagarens sida då denne överväger det eventuella åtalets lämplighet, anses dock den absoluta åtalsplikten vara tillämpad. Skulle så ej vara fallet, utan medgives ett sådant friare skön, anses däremot den relativa åtalspliktens princip råda. Även om de undantag, som förekomma i rättsordningar, vilka hylla den absoluta åtalsplikten, grundats på särskilda, i lag angivna förutsättningar (s. k. legal opportunitet), strida de dock mot den absoluta åtalspliktens idé.[12]

Det friare skönet innebär uppenbarligen icke, att åklagaren äger förfara efter gottfinnande.[13] Opportunitetsprincipen åsyftar en intresseavvägning, därvid åklagaren har att beakta en mängd olikartade hänsyn, som kunna uppväga samhällets intresse av ett straffprocessuellt ingripande.[14] Dessa faktorer redovisas måhända icke i själva lagen, men det är tydligt, att vad som här kan komma ifråga är omständigheter, vilkas beaktande ej kan anses oförenligt med allmänt rättsstatliga synpunkter. Givetvis måste exempelvis politiska eller personliga sympatier vara ovidkommande för åklagarens bedömande av åtalsfrågan.

Legal opportunitet realiseras ofta sålunda, att allmän åklagares åtalsrätt göres beroende av bemyndigande eller medgivande från myndighet eller enskild person, vilken ett visst intresse anses närmast beröra.[15] Kravet på medgivande ter sig som en inskränkning i åklagarens befogenhet. Den mera omfattande rätt, som den legala opportuniteten medför, kan sägas tillkomma den särskilda myndigheten eller perso-

---

lassen ... Im Gegensatz zu ihm (das Legalitätsprinzip) steht das *Opportunitätsprinzip*, wonach auch bei Vorliegen der Voraussetzungen einer Bestrafung von der Verfolgung Abstand genommen werden kann, wenn nach Ansicht der Anklagebehörde das Interesse der öffentlichen Ordnung die Verfolgung nicht erfordert ... Durch die Verpflichtung, wegen *aller* gerichtlich strafbarer und verfolgbarer Handlungen *einzuschreiten*, ist das Legalitätsprinzip grundsätzlich aufgestellt ... Die Staatsanwaltschaft erforscht zunächst den Sachverhalt (§ 160), prüft dann die Klagevoraussetzungen und entscheidet dann darüber, ob die Klage zu erheben oder das Verfahren einzustellen ist. Werden die Klagevoraussetzungen bejaht, dann *muss* die Klage erhoben werden . . ." Se även *Glaser* s 221 ff.

[12] *Hurwitz* s 215 och 217. Jfr SOU 1942: 28 s 8.

[13] Se ang tillämpningen av det fria skönet vid fakultativa regler *Ekelöf I* s 30 och *Grundbegrepp* s 146 ff.

[14] Se *Hurwitz* s 215 f.

[15] *Hedenskog* s 116 not 2.

nen.[16] Den legala opportuniteten kan även vara förlagd inom ramen för underåklagarens självständiga beslutanderätt med eventuell kontroll genom chefsåklagare.

Den historiska bakgrunden till opportunitetsprincipen, vilken är av relativt sent datum, må beröras med några ord.

Såsom en reaktion mot de arbiträra brott och arbiträra straff som präglade den kontinentala straffrättsskipningen före den franska revolutionen vunno i början av 1800-talet upplysningstidens idéer omsättning i det praktiska rättslivet. Detta resulterade i en i mångt och mycket otillfredsställande lagstiftning, kännetecknad av alltför omfattande brottsbeskrivningar och tämligen hårda straff. Handlingar, som icke borde straffas, kunde rent formellt innefattas under lagens vida gärningsbeskrivningar, vilka medgåvo stort utrymme åt domarens diskretionära bedömande.

Efterhand uppstodo därför strävanden att söka allt skarpare fixera gärningsbeskrivningarna, varvid utvecklingen gick i riktning mot alltmera differentierade och specialiserade brottskategorier. Under intryck härav framfördes opportunitetsprincipen. Den förfäktades i början av 1860-talet med stor intensitet av *Glaser*, vilken också givit den dess benämning. Den åstadkom livlig, understundom mycket häftig debatt och har sedermera vid skilda tillfällen i olika länder upptagits till diskussion i samband med straffprocessreformer eller i andra sammanhang.[17]

Mot beteckningarna legalitets- resp. opportunitetsprincipen har sedermera kritik framförts av *Hurwitz*. Denne har därvid påpekat, att även enligt opportunitetsprincipen åklagarens beslut att ej åtala skall ha legalt stöd och att de hänsyn, som enligt sistnämnda princip skola tillmätas relevans, icke äro "opportuna" utan i stället grundade på olika sociala och individuella faktorer.[18] Såväl med hänsyn till dessa förhållanden som till den nedsättande innebörd, ordet opportunitet under de senaste årtiondena otvivelaktigt erhållit — varigenom ordet i detta sammanhang faktiskt blivit direkt vilseledande — synas övervägande skäl tala för att man anammar de av Hurwitz föreslagna, "mera neutrala" beteckningarna *absolut åtalsplikt* resp. *relativ åtalsplikt* ("Principperne om absolut og relativ påtalepligt"). Dessa uttryck

[16] Ibid.

[17] Se särskilt *Verhandlungen* s 311 ff. Se även *Glaser* s 218 ff samt Engströmers och Heumans tidigare anmärkta uppsatser s 264 ff resp (i SvJT 1948) s 321 f och 328 f.

[18] *Hurwitz* s 215 f. Se även SOU 1942: 28 s 7 f.

komma sålunda att begagnas i den fortsatta framställningen. Den kritiserade terminologien synes för övrigt vara stadd på avskrivning.[19]

Ekelöf använder ifråga om allmänt åtal termerna *obligatoriskt* resp. *fakultativt* åtal. Vid förstnämnda slag av åtal angiver lagen de förutsättningar under vilka åklagaren *skall* åtala, vid sistnämnda överlämnas åtalsfrågans bedömande "i högre grad" åt dennes fria skön. Ekelöf uttalar vidare, att åtalet i princip är obligatoriskt i svensk rätt men att härifrån medgivits ett stort antal undantag enligt stadganden om åtalseftergift och om åtalsinskränkning (t. ex. 21: 11 andra stycket SL). Åtalet är sålunda i sistnämnda båda fall, enligt den uppställda terminologien, fakultativt. Fakultativt säger Ekelöf uttryckligen åtalet vidare vara i de fall, där för sådan åtgärd förutsättes tillstånd av administrativ myndighet.[20] Termerna svara tydligen mot åtalsskyldighetens förutnämnda båda huvudprinciper.[21]

Det förefaller ligga i sakens natur, att, där relativ åtalsplikt råder, åklagaren är *skyldig* att överväga sådana synpunkter, som enligt denna åtalsprincip förtjäna beaktande. Finner han därvid situationen så beskaffad, att åtal ej är påkallat, bör han likaledes vara skyldig att avstå från åtal. Syftet med den relativa åtalsplikten skulle uppenbarligen förfelas, om det överlämnades åt åklagarens subjektiva gottfinnande att efterforska och beakta sådana omständigheter, som denna princip vill skänka betydelse.

Glaser synes icke göra något uttryckligt uttalande i denna fråga. Han säger visserligen, att, om man väl slagit fast, att jämte frågan om visst straffbuds tillämplighet mot viss gärningsman jämväl "die Opportunitätsfrage" skall få beaktas, det mycket lätt visar sig, att dylikt beaktande skall och måste ske. Därefter förklarar han, att straffet är det normala medlet att återställa det läderade rättstillståndet; men vem vet, om icke sådana fall finnas, där just de normala medlen bli verkningslösa? Frågan står därför öppen, huruvida det är ändamålsenligt att i det särskilda fallet tillgripa det medel som strafflagstiftningen erbjuder. Mycket ofta, fortsätter han, måste det bli nödvändigt att överväga denna fråga, innan process inledes. Så är t. ex. vanligen förhållandet vid duell.[22]

Jämväl några ytterligare typfall angivas i detta sammanhang. Den som blivit kränkt genom brottet förtjänade ofta — framhåller Glaser

[19] *Grundbegrepp* s 269.
[20] *Ekelöf II* s 248 ff.
[21] Se *Grundbegrepp* s 269.
[22] *Kleine Schriften* s 533 f.

— betydligt större hänsynstagande än som för närvarande kom honom till del; vidare var det uppenbart, att åtminstone sådana frågor som den, huruvida sakens betydelse och det förväntade processresultatet stodo i rimlig proportion till nedlagt arbete och kostnader, voro beaktansvärda med hänsyn till spörsmålet om önskvärdheten av en process.[23]

Vad Glaser sålunda och i övrigt anfört synes närmast innebära en *rekommendation* till visst handlande. Han menar, att det av skilda orsaker kan vara lämpligt, att åklagarmyndigheten avstår från åtal. Den bör därför undersöka, huruvida dylika ändamålssynpunkter göra sig gällande och träffa sitt avgörande i åtalsfrågan med beaktande därav. Därmed har han dock icke sagt, att åklagaren i varje givet fall skulle vara pliktig att ingå i sådana överväganden, som påkallas av den relativa åtalspliktens princip, eller att underlåtenhet härutinnan skulle innebära någon form av tjänsteförsummelse.

Det nu sagda har närmast föranletts av uttalanden, som förekomma i den nordiska litteraturen. Av de där använda ordalagen att döma synes nämligen en viss skillnad föreligga i uppfattningen om karaktären av åklagarens prövning enligt den relativa åtalspliktens princip.

Sålunda uttalar *Engströmer,* att åklagaren skall beakta ej blott målets straffprocessuella läge, d.v.s. utsikterna att kunna förebringa erforderlig utredning i faktiskt och rättsligt hänseende, utan jämväl huruvida åtal är ur andra synpunkter lämpligt eller ej.[24] *Heuman* uttrycker förhållandet så, att åklagaren har att verkställa en prövning, huruvida åtalet är lämpligt ur allmän synpunkt. Finner åklagaren skälen mot åtal överväga, äger han besluta att ej åtala.[25] Sistnämnda uppfattning delas av *strafflagberedningen* i dess förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta påföljd m.m.[26] *Olivecrona* uttalar i förevarande avseende, att det tillkommer åklagaren att pröva, huruvida åtal i det särskilda fallet är påkallat med hänsyn till omständigheterna.[27] Hos *Strahl* säges det härom, att "åklagaren dessutom har att pröva huruvida åtal är ändamålsenligt från allmän synpunkt".[28] *Kjerschow* synes ha samma uppfattning. Han förklarar sålunda den relativa åtalspliktens tanke och mening vara den, att staten skall utöva sin bestraffningsmakt icke så att säga mekaniskt utan "under en samvittighetsfull prøvelse av de omstendigheter, som set fra de offentlige interessers synspunkt taler for og de som taler mot straffelovens anvendelse i foreliggende tilfelle. Er de sisste i overvekt, skal staten ikke bringe straffeloven i anvendelse . . ."[29] Jämväl må citeras ett uttalande av *första lagutskottet vid*

[23] A a s 534.
[24] SvJT 1925 s 266.
[25] SvJT 1948 s 321.
[26] SOU 1948: 40 s 25. Se även SLB i SOU 1942: 28 s 7.
[27] *Olivecrona* s 41.
[28] *Strahl* s 52 not 4.
[29] NTfS 1928 s 126.

1957 års riksdag, där det heter: ". . . medan en sådan prövning (huruvida åtal är påkallat med hänsyn till fallets beskaffenhet) däremot åligger (åklagaren) enligt opportunitetsprincipen." [30]

Det förefaller som om de nu refererade meningarna — eller i varje fall vissa av dem — tillägga den relativa åtalsplikten den innebörden, att åklagaren skulle vara skyldig att efterforska eventuella omständigheter, som ha betydelse för frågan om åtalets lämplighet, och beakta dessa vid den påföljande åtalsprövningen.

Andra uttalanden avse närmast blott en åklagarens befogenhet att ingå i lämplighetsöverväganden. Det är möjligt, att man vill låta åklagaren efter ett friare skön avgöra, huruvida ändamålssynpunkter skola tagas under beaktande i det särskilda fallet. Att han skulle få företaga eller underlåta lämplighetsprövning helt efter eget gottfinnande är dock uppenbarligen icke meningen.

I ett yttrande av *processkommissionen* säges t.ex., att åklagarmyndigheterna skola — utöver prövningen av frågan om tillräckliga skäl mot den misstänkte — äga verkställa en prövning av åtalets lämplighet ur allmän synpunkt samt, därest åtal därvid befinnes icke påkallat, besluta, att åtal ej skall ske. För sådana fall där straffets utkrävande ej påkallas av något allmänt intresse, bör åtal ej äga rum, och åklagarmyndigheten bör äga besluta härom.[31] Samma uppfattning återkommer hos *processlagberedningen.*[32] *Dillén* förklarar, att, där förevarande princip tillämpas, åklagarens prövning blir mindre begränsad än då den absoluta åtalsplikten råder. Åklagaren äger i dylikt fall avgöra frågan om åtal även med hänsyn till åtalets lämplighet ur det allmännas synpunkt.[33] Enligt *Hedenskog,* slutligen, skall åklagaren — enligt vad som här betecknas såsom den relativa åtalsplikten — äga full befogenhet att efter övervägande av det offentliga intressets krav underlåta åtals anställande.[34]

Till det nu sagda måste dock anmärkas, att vederbörande författare måhända alls icke begagnat de refererade ordalagen i avsikt att uttryckligen taga ställning till frågan om någon åklagarens skyldighet eller enbart rättighet i nyssnämnt avseende.

Förevarande båda principer framställas regelmässigt såsom normerande för åklagarens skyldighet att åtala, hans *åtalsplikt.*[35] Denna plikt tänkes sålunda vara av olika omfattning, alltefter det man arbetar med den ena eller den andra principen. Det som skiljer de bägge uppfattningarna åt är således den växlande omfattningen av den åklagaren principiellt åvilande plikten att åtala brott.

Man skulle emellertid i stället kunna applicera de båda principerna på *materialet* för åtalsprövningen. Man kunde säga, att de avse de gränser, inom vilka åklagaren har att företaga sin prövning. Det material

[30] I LU 21/1957 s 1.

[31] *PK II* s 32.

[32] *PLB II* s 256.

[33] *Dillén* s 90.

[34] *Hedenskog* s 116.

[35] Se förutom tidigare angiven litteratur betr dessa principer jämväl *Gärde* s 239.

eller de förhållanden, varvid åklagaren är skyldig att fästa avseende vid avgörande av åtalsfrågan, får olika omfattning enligt de båda principerna. Dessa kunde alltså karakteriseras såsom *normer för åtalsmaterialets relevans.*

Med detta betraktelsesätt bli principerna om en absolut och om en relativ åtalsplikt icke längre normativa för åklagarens skyldighet att åtala. Denna kan sägas vara i och för sig ovillkorlig eller absolut. Varje samhällsordning förutsätter, att handlingar, som störa denna ordning, motverkas och i möjligaste mån reduceras. En straffrätt är därför nödvändig för samhällets bestånd. Nödvändig är även en processordning, som exekverar strafflagstiftarens intentioner.[36] Ett av verktygen för denna exekution är åklagarmakten. Det ligger tydligen redan i sakens natur, att denna kår och dess medlemmar ha att verka för att brott beivras. Det sätt på vilket denna verksamhet närmare skall utövas synes lämpligen kunna beskrivas sålunda.

Det beslut i åtalsfrågan, vari åklagarens verksamhet på det förberedande straffprocessuella stadiet utmynnar, framstår såsom resultatet av en prövning av de omständigheter varom utredning vunnits under den dittillsvarande undersökningen eller som i övrigt äga notoritet. Det grundläggande problemet för regleringen av åklagarens verksamhet måste därför bli att bestämma omfattningen av det material, varpå denne har att träffa sitt avgörande. Därvidlag kan man hävda, antingen att allt material, utan undantag, bör vara föremål för åklagarens bedömande eller att visst material eller vissa omständigheter regelmässigt skola i större eller mindre omfattning avskärmas från hans prövning. Den fråga som härvid uppstår till besvarande är följaktligen den: i *vilken omfattning* skall åklagaren lägga förekommande omständigheter till grund för sin bedömning av åtalsfrågan? Sedan man klarlagt, vilket material som sålunda är att beakta, uppställer sig en andra fråga: *hur* skall detta material prövas? Sistnämnda problem avser alltså de kriterier, efter vilka åklagaren skall avgöra, huruvida de till bedömande föreliggande omständigheterna äro sådana, att åtal skall ske.

Den första frågan blir tydligen att besvara med ledning av den absoluta eller den relativa åtalspliktens princip. Det har nyss framhållits, att dessa principer kunna uppställas som normer för åtalsmaterialets relevans. Vid en tillämpning av den förstnämnda principen ställes åklagaren inför bedömandet av den aktuella gärningens

[36] Se härom t ex *Olivecrona* s 17 ff.

karaktär av brott samt det förefintliga bevismaterialet.[37] En reglering enligt den sistnämnda principen medför däremot en utvidgning av det åtalsmaterial, vartill åklagaren skall taga ställning; här föras diverse allmänna intressen, som avse den misstänktes ifrågasatta lagföring, in i bilden.

Om sålunda åtalsmaterialet, där prövningen sker i överensstämmelse med den absoluta åtalsplikten, är tämligen skarpt avgränsat, synes det svårare att fixera de omständigheter, som enligt den relativa åtalspliktens innehåll förtjäna relevans. I huvudsak framgå dessa av de skäl som anförts för den relativa åtalspliktens tillämpning och de ändamålssynpunkter som därvid ansetts skola komma under betraktande. Härför må en kortfattad redogörelse lämnas, ej minst med hänsyn till att den relativa åtalsplikten, såsom senare skall visas, i ej ringa omfattning beretts utrymme i svensk rätt.

Glaser framhöll, att straffet blott var ett medel — låt vara det viktigaste — bland många andra att bekämpa brottsligheten. Med denna praktiska värdering som bakgrund fann han, att det kunde inträffa, att ett alltför rigoröst bruk av strafflagen i det särskilda fallet skulle medföra en konflikt med viktigare intressen för den allmänna rättsordningen; åtminstone kunde intressen, som i andra avseenden voro beaktansvärda, förestava ett avstående från åtal. Det var vidare möjligt, att den nytta som strafflagens användning skulle medföra för den allmänna rättsordningen icke kom att stå i rimlig proportion till de därmed förenade uppoffringarna.[38]

Sedermera har det påstått, att det "straffas alltför mycket" och att strafflagstiftningen i de moderna samhällena många gånger framtvingar bestraffning, där sådan på grund av brottets obetydlighet eller andra omständigheter är överflödig eller t. o. m. obillig och följaktligen ej heller påkallad av det allmännas intresse.[39] De lagstiftare som skulle ersätta de tidigare arbiträra strafflagstiftningarna med klart fixerade brottsbestämningar enligt principen *nullum crimen sine lege* erforo snart svårigheten i att angiva de objektiva brottsrekvisiten så, att straffbuden ej kommo att gälla jämväl icke straffvärda handlingar. Även om denna svårighet reducerats genom den utvecklade lagstiftningstekniken, gör den sig dock fortfarande gällande. Likaledes uppstå svårigheter med avseende å gärningsmannens subjektiva förhål-

[37] Jfr JO:s uttalanden (ang nedläggande av åtal) i JO 1926 s 288.

[38] *Kleine Schriften* s 533.

[39] Se Engströmer i SvJT 1925 s 267.

landen. Ett hänsynstagande till hans person, till motiven för hans handlande eller till de speciella omständigheter varunder brottet begåtts kan ofta föranleda en motsättning mellan vad som i det särskilda fallet kan anses straffvärt och vad lagen verkligen straffar. All lagstiftning måste självfallet vara generellt utformad; speciell avpassning för varje särskilt fall är omöjlig.[40]

Syftet med den relativa åtalspliktens tillämpning är sålunda, att, under vissa förutsättningar, straff icke skall utkrävas, där så eljest lagligen bort ske. *Engströmer* framhåller, att det här egentligen är fråga om en straffrättslig, icke en straffprocessuell grundsats. Vad man i främsta rummet åsyftade var nämligen att undvika straffs ådömande, icke väckande av åtal. Framträdandet av dessa tankegångar står i ett närmare organiskt sammanhang med tidens straffrättsliga utveckling än med skiftningarna i de grundsatser, som uppburo straffprocessens gestaltning.[41]

Mot vad nu anförts till förmån för den relativa åtalsplikten måste vägas de skäl, som kunna uppställas till stöd för den absoluta åtalsplikten. Främst åberopas här den mycket viktiga principen om allas likhet inför lagen. Uppenbarligen måste mycket starka motskäl föreligga, för att det skall vara tillrådligt att tumma på denna princip. Det kan icke betvivlas — har det framhållits — att allmänhetens förtroende för straffrättsskipningen delvis beror på att den absoluta åtalsplikten tillämpas rigoröst.[42] Vidare anföres hänsynen till strafflagstiftningens allmänpreventiva funktion, vilken kräver ett principiellt upprätthållande av den absoluta åtalsplikten, ävensom olämpligheten av att lägga en diskretionär prövningsrätt av förevarande slag i åklagarmyndigheternas hand. I sistnämnda avseende har anmärkts att åklagaren, särskilt vid en jämförelse med domaren, ej intager en fullt oberoende ställning till regeringsmakten; jämväl kunna åklagarnas kvalifikationer för dylik prövning ifrågasättas.[43] Rättssäkerhetsgarantierna kunna icke vara av samma styrka vid åklagarens prövningsförfarande som vid en brottmålsrättegång. Tillämpningen av den relativa åtalspliktens princip kan sålunda lätt medföra fara för rättsskipningens objektivitet och tillförlitlighet.[44]

---

[40] SOU 1948: 40 s 33 f; Heuman i SvJT 1950 s 587.

[41] Engströmer, anf uppsats s 266. Se även *Dillén* s 90 f.

[42] SOU 1948: 40 s 31. Se även Bendz i Festskrift tillägnad Karl Schlyter s 57.

[43] Anf utr s 31 f; se även Engströmer, anf uppsats s 268 ff, samt *Hurwitz* s 216.

[44] Engströmer s 268 f; se även *Henkel* s 110.

Den relativa åtalsplikten innebär, att lämplighetssynpunkter skola vinna beaktande. Fråga blir här om samhällssynpunkter av olika slag, om överväganden i skilda riktningar från det allmännas sida, huruvida åtal bör ske eller ej. Härvid kunna beaktas såväl förmildrande omständigheter i det särskilda fallet som lämplighetshänsyn, vilka i andra avseenden synas ur det allmännas synpunkt betydelsefulla.[45] En sådan situation kan vara, att brottet angivits av någon som velat realisera ett ohemult privat intresse, en annan, att målsäganden skulle genom sakens offentliggörande tillfogas ett oproportionerligt lidande.[46] Lämplighetsöverväganden kunna också bli aktuella, där politiska intressen med hänsyn till främmande makt eller till samhällets inre ordning påkalla, att åtal ej sker.[47] Understundom brukar framhållas samhällets intresse av att icke alla bagatellförseelser, särskilt politiförseelser, undantagslöst bli föremål för beivran (*"minima non curat praetor"*).[48]

Från litteraturen må även omnämnas det typfallet, att brottsutredning framstår som ändamålslös med hänsyn till gärningsmannens framtida öde; dennes död, exempelvis, synes nära förestående. Samma motiv som uppbära benådningsinstitutet kunna också påkalla uppmärksamhet; omständigheter, som tala för benådning, motivera ofta att redan lagföring underlåtes, eftersom en straffprocess i och för sig skulle tillfoga gärningsmannen ett men, som sedermera icke kan botas i nådeväg.[49]

Den relativa åtalsplikten äger sitt vidaste tillämpningsområde i dansk och norsk rätt.

I *Danmark* gäller sålunda jämlikt § 721 loven den 11 april 1916 om Rettens Pleje att politimesteren kan avstå från eller nedlägga åtal i alla politisager, d.v.s. vissa relativt lindriga lagöverträdelser. Enligt § 723 första stycket samma lag tillkommer det statsadvokaten en vidare rätt i nyssnämnt hänseende. Denna rätt hänför sig till sådana fall, där *dels* lagstiftningen innehåller särskilt stadgande om att åtal kan bortfalla, utan att justitieministerns medgivande är erforderligt, *dels* den skyldige redan undergått straff för brottet i utlandet eller brottskonkurrens förekommer och endast ringa tilläggsstraff kan bli aktuellt *samt dels* bemyndigande att avstå från åtal — utöver nämnda fall — föreligger på grund av lagstadgande eller bestämmelse, meddelad av justitieministern.

---

[45] Engströmer s 266.

[46] Se SOU 1948:40 s 34.

[47] Se Engströmer s 270.

[48] Se *Hurwitz* s 217.

[49] Se betr ovan angivna synpunkter jämväl *Glaser* s 218 not 7, *Kleine Schriften* s 534 samt *Hedenskog* s 117 noten.

Justitieministern har i anledning därav utfärdat särskilda instruktioner. Därtill kommer den mycket betydelsefulla föreskriften i paragrafens andra stycke, att statsadvokaten, där han eljest finner åtal med hänsyn till särskilt förmildrande omständigheter kunna uraktlåtas utan skada för något offentligt intresse, skall förelägga saken för riksadvokaten. Denne är alltid behörig att besluta i dylika åtalsfrågor. Finner han emellertid saken tvivelaktig, har han att framlägga ärendet för justitieministern. Ett avstående från åtal kan förenas med vissa villkor, dock endast under förutsättning att den skyldige vid rätten erkänner gärningen, vilket erkännande skall vinna stöd av omständigheterna i övrigt. Slutligen äger justitieministern en allmän befogenhet att förordna om nedläggande av åtal (§ 712 samma lag).[50]

I *Norge* meddelas motsvarande bestämmelser i § 85 loven den 1 juli 1887 om Rettergangsmåten i Straffesaker. Enligt paragrafens första stycke får åklagaren avstå från åtal, *dels* när lagstiftningen innehåller särskilt bemyndigande därtill *och dels* när reglerna om straffmätning vid sammanträffande av brott skulle medföra, att intet eller obetydligt straff skulle utdömas. Sådant särskilt bemyndigande finnes t.ex. i Vergerådsloven den 6 juni 1896, som gäller ungdomliga lagöverträdare, och i Løsgjengerloven den 31 maj 1900. Därjämte, och vad som är det viktigaste, gives möjlighet — enligt paragrafens andra stycke — att icke väcka åtal, när sådana särskilda förhållanden föreligga, att åklagarmyndigheten efter beaktande av samtliga omständigheter finner övervägande skäl tala för att gärningen icke åtalas. Just i detta lagstadgande kommer den relativa åtalsplikten till klart uttryck. I sistnämnda fall kan beslutet om att åtal ej skall ske förbindas med villkor. Närmare bestämmelser om möjligheterna att avstå från åtal föreligga i särskilda instruktioner, bl.a. den s.k. Påtaleinstruksen den 14 december 1934. Beslut i hithörande frågor meddelas, alltefter gärningens svårhetsgrad, av polismyndigheten, statsadvokaten eller riksadvokaten. Vid beslut jämlikt § 85 andra stycket att åtal ej skall ske måste statsadvokaten inhämta riksadvokatens samtycke. Vid vissa grova brott måste den senare förelägga ärendet inför regeringen.[51]

Jämväl *Tyskland* må nämnas. Här råder visserligen den absoluta åtalspliktens princip; denna har dock i vissa viktiga undantagsfall genombrutits. Först är härvid att nämna några bestämmelser på grund varav det är möjligt att i viss utsträckning avstå från åtal vid alla slags brott. Så kan ske jämlikt § 154 Strafprozessordnung den 1 februari 1877 (med ändringar senast genom das Strafrechtsänderungsgesetz den 30 augusti 1951). Denna paragraf avser konkurrensfall, där det straff eller den skyddsåtgärd som åtalet kunde medföra är av ringa betydelse i jämförelse med straff eller skyddsåtgärd, som redan ådömts eller kommer att ådömas ("Unwesentliche Nebentaten"). § 154 a lämnar möjlighet att avstå från åtal på grund av gärningsmannens utlämning eller utvisning. § 154 b handlar om det fall, att gärningsmannen varit utsatt för utpressning eller tvång under hot om uppenbarande av brottslig gärning; den gärning som föranlett utpressningen eller tvånget kan lämnas fri från åtal,

[50] Se ang Retsplejeloven t ex Gomards utgåva, Lov om Rettens Pleje. Se även *Hurwitz* s 218 ff.

[51] Se ang norsk rätt *Skeie* s 305 ff och *Stang* s 25 f och 165 ff.

"wenn nicht wegen der Schwere der Tat eine Sühne unerlässlich ist". Åtal skall sålunda ske endast i särskilt svåra fall. Under vissa förutsättningar behöver åtal ej heller följa vid lindrigare brottslighet eller vid brott, begångna utomlands, §§ 153, 153 a och 153 b; samtycke av domaren eller domstol är därvid understundom erforderligt.[52] [53]

3. RB och den absoluta åtalsplikten

Svensk rätt hyllar sedan gammalt den absoluta åtalspliktens princip.[54] Vissa undantag härifrån förekomma emellertid.

1734 års lag utgick i princip från att initiativet till åtal tillhörde målsäganden; denne ålades vid straffhot att ifråga om grövre brottslighet vara aktiv för lagföring av densamma. Uraktlät målsäganden denna plikt, inträdde subsidiär skyldighet för den offentliga åtalsmyndigheten att anställa åtal. Beivrandet av mera betydande brott torde dock omedelbart ha skett genom dylik myndighet.[55] Under vissa förutsättningar tillkom det även domstolen att genom utsättande av extra tingssammanträde taga initiativ till lagföring av presumtiv brottsling.[56] Utrymme för någon relativ åtalsplikt medgavs tydligen icke genom denna reglering. Genom tillkomsten av 1864 års strafflagstiftning upphävdes ifrågavarande bestämmelser. I stället uttalades i 19 § 1. och 3. SP att allmän åklagare var skyldig åtala alla brott som hörde under allmänt åtal, ävensom brott, vilka hos honom angåvos för åtal av vederbörande målsägande. Det ålåg således åklagaren som tjänsteplikt att under erforderliga processuella förutsättningar väcka åtal; eventuella lämplighetsskäl kunde icke föranleda avsteg från denna princip.[57] SP:s bestämmelser härutinnan ersattes därefter genom RB:s föreskrifter i dess 20 kap.

Det är emellertid att märka, att i allt fall *visst* utrymme bereddes den relativa åtalsplikten redan i äldre rätt.[58] I 19 § 4. SP hette det, att allmän åklagare

---

[52] Se ang tysk rätt *Löwe—Rosenberg* s 429 ff, *Henkel* s 110 f och 353 f samt *Peters* s 137 f. — Märk även möjligheterna att avstå från åtal på grund av Jugendgerichtsgesetz 1953 (§ 45).

[53] Se ang åtalspliktens utformning i vissa främmande länder även redogörelserna i SOU 1942: 28 s 17 ff och 1948: 40 s 26 ff.

[54] Se t ex *PK II* s 34, NJA II 1931 s 145 (lagrådets uttalande i samband med ifrågasatt ändring av åtalsreglerna i lagen 1919 om rätt till litterära etc verk), *PLB II* s 29 f, *Bäärnhielm* s 45 f, *Dillén* s 91, *Hedenskog* s 148 f, *Jägerskiöld* s 214 och *Olivecrona* s 41. Jfr *Ekelöf II* s 248.

[55] 1 kap 1 § straffbalken. — Se ang den svenska rättsutvecklingen Hasslers redogörelse i *Förfarandet* s 65 ff, särsk s 104 ff. Se till det sagda även *PK II* s 12; Agge, Straffprocessrätt (Kompendium) s 14; Almquist, Svensk rättshistoria I (Kompendium) s 55 f och 61 f; *Hedenskog* s 58; *Kriminalprocessen* s 200.

[56] 4 kap 1 § rättegångsbalken.

[57] Se t ex *PLB II* s 29 f.

[58] Se t ex *PK II* s 34, SOU 1937: 38 s 114 f, SOU 1942: 28 s 9 f och *Hedenskog* s 150 ff.

hade rätt att under vissa förutsättningar fullfölja ett av målsäganden nedlagt åtal, därest han fann skäl därtill. Det är icke uteslutet, att åklagaren vid denna skälighetsprövning ansågs äga gå utanför den absoluta åtalspliktens gränser och taga hänsyn även till motstridande relativa åtalshänsyn.[59] Legal opportunitet medgavs genom ett flertal lagstadganden. Några exempel härpå må nämnas. Enligt KK den 18 december 1823 fordrades prövning av KMaj:ts befallningshavande för att åtal för tidigare brottslighet skulle få ske mot den, som för mord, rån, stöld eller annat brott insatts å fästning eller allmän arbetsinrättning. Genom 1864 års SL föreskrevs i vissa fall Konungens lov för åtals anhängiggörande. Enligt § 110 RF gjordes riksdagens eller vederbörande kammares samtycke till förutsättning för åtal beträffande vissa brott av riksdagsman eller mot riksdagsman eller riksdag. I 3 § KF den 2 april 1852 ang. upphörande av universitetens domsrätt förutsattes konsistoriets initiativ för åtal mot studerande för vissa brott. Beträffande utkrävande av ämbetsansvar gällde enligt äldre rätt att vederbörande myndighet ägde disponera över åtalsrätten.[60] Här må även erinras om den möjlighet som enligt deras instruktioner tillkom riksdagens båda ombudsmän att vid vissa tjänsteförsummelser låta bero vid vad som förekommit i saken. I instruktionerna för polismästarna i de större städerna funnos föreskrifter därom, att nämnda befattningshavare ägde rätt att vid förseelser av ringa beskaffenhet, där ej enskild person blivit förnärmad, låta saken förfalla eller bero vid lämplig varning till vederbörande.[61] Liknande föreskrifter funnos i instruktionerna för stadsfiskalen i vissa större städer.[62] Stadgad praxis medgav dessutom åklagarna rätt att beträffande överträdelser av ordningsföreskrifter och liknande förseelser avstå från åtal, då enskilds rätt ej förnärmats och överträdelsen med hänsyn till omständigheterna framstått såsom ursäktlig.[63] Formlig föreskrift därom i vederbörandes tjänsteinstruktion utgjorde sålunda icke nödvändig förutsättning för denna rätt.[64] Vidare torde i viss omfattning processuella lämplighetssynpunkter fått influera på åklagarens ställningstagande, så att åtal — tills vidare — underlåtits med hänsyn t.ex. till de ökade rättegångskostnader som ett omedelbart anställt åtal på grund av erforderliga vittnens avlägsna vistelseorter fanns medföra eller till önskvärdheten av att kunna uppspåra samtliga gärningsmän vid delaktighet i brott.[65]

---

[59] *Hedenskog* p a st.

[60] Se *Jägerskiöld* s 209 f; jfr *Hedenskog* s 96 f. Jfr även SOU 1944:69 s 426.

[61] Se som exempel KInstr för polismästaren i Stockholm 20 5 1868, i Göteborg 12 10 1883, i Malmö 7 12 1888, 4 § 3:o), och i Örebro 12 8 1932, 5 §.

[62] Se som exempel Instr för stfi i Stockholm 2 4 1937 5 § 1 mom (enl lydelse genom SFS 626/1944) och Instr för stfi i Örebro 1 12 1944 4 §.

[63] JO 1949 s 17 f; NJA 1948 s 706 (HD:s motivering). Jfr SOU 1937:38 s 115 och *Bäärnhielm* s 47.

[64] JO p a st.

[65] Jfr härom *Bäärnhielm* s 46 f. Jfr även *Hedenskog* s 118 f, s 116 not 2 in fine (å s 118) och s 149. Hänsynstagande till dylika intressen — om än i sig s k opportuna — innebär dock ej, enligt nämnda förf, att icke den absoluta åtalsplikten gäller som rådande norm.

Det centrala stadgandet är numera, såsom inledningsvis förutskickats, 20: 6 första punkten RB, vilket i sak till fullo överensstämmer med den tidigare avfattningen av 19 § 1. SP. Här fastslås att åklagaren *skall* tala å brott, som hör under allmänt åtal. Genom denna bestämmelse — samt nedannämnda lagrum — har man avsett att reglera frågan om åklagarens *skyldighet* att väcka åtal, därvid RB således lägger den absoluta åtalspliktens princip till grund.[66] Det allmänna åtalet är — för att citera *Ekelöf* — i princip *obligatoriskt*.[67]

Betraktar man de båda grundprinciperna beträffande åtalsplikten såsom bestämmande för åtalsmaterialets relevans, blir sålunda den absoluta åtalsplikten härvidlag normerande. Åklagaren har att — liksom där den relativa åtalsplikten gäller — taga ställning till åtalsmaterialet i vad detta angår frågan om gärningens karaktär av brott och frågan om den förefintliga bevisningen.[68] Vad undersökningsmaterialet härutöver må innehålla är däremot irrelevant.

Vad först angår spörsmålet om gärningens beskaffenhet av brott har åklagaren att beakta, att, om gärningen begåtts av den som icke är straffmyndig, frågan om vidare undersökning förfaller. Så blir även

---

[66] *PLB II* s 29 f och 256 f samt *Gärde* s 239. — Se vidare t ex JO i JO 1950 s 134: "I den mån dessa särskilda stadganden (om eftergift) icke äro tillämpliga, är åklagarens åtalsplikt ovillkorlig. Det ligger sålunda icke i åklagarens skön att på grund av omständigheter av det ena eller andra slaget fritt pröva och besluta, om åtal skall äga rum." Samma synpunkter framhållas jämväl i JO 1935 s 100, 1938 s 50 och 1949 s 17. — Vid 1946 års RD uttalade DepCh — i frågan om ändrad lagstiftning ang fosterfördrivning — att en bestämmelse, som stadgar straffrihet under vissa omständigheter, skulle giva åklagaren viss rätt att underlåta åtal; om åklagaren var övertygad om att domstolen skulle fria från straff, fick han nämligen enligt allmänna processuella principer anses befogad att underlåta att väcka åtal. Häremot replikerade lagrådet, att uttalandet ifråga icke kunde anses överensstämma med vedertagen uppfattning och att åklagaren, på grund av den i svensk straffprocessrätt alltfort gällande absoluta åtalspliktens princip, är pliktig att — bortsett från eftergiftsfallen — väcka åtal, så snart sannolika skäl föreligga. Däremot kunde det icke tillkomma honom att pröva, huruvida den skyldige med hänsyn till mildrande omständigheter borde frias från straff. (NJA II 1946 s 565 och 567 f.) Motsvarande synpunkter uttrycktes av DepCh i anledning av ett 1959 avgivet betänkande (SOU 1959: 24) om straff för varusmuggling m m, innehållande bl a en bestämmelse om befogenhet för domstol att i ringa fall fria från straff ("... må från straff frias"). Lagrådet förklarade sig icke kunna dela DepCh:s mening om åklagarens möjlighet att icke åtala; bibehölls den föreslagna avfattningen, torde åklagaren ej ha annat val än att åtala samt låta domstol avgöra frågan om straffrihet. (KProp 115/1960 s 116 f och 151 f.)

[67] *Ekelöf II* s 248.

[68] Jfr *Bäärnhielm* s 44 f.

fallet, därest det visar sig, att åtalspreskription inträtt. Dessa omständigheter finnes dock mera sällan anledning att överväga. I normalfallet blir åklagarens första uppgift att undersöka, huruvida den påstådda handlingen innefattas under någon i lagen straffsanktionerad gärningsbeskrivning. Här blir sålunda att beakta alla objektiva och subjektiva omständigheter, vilkas förhandenvaro förutsättes i det aktuella strafflagbudet. Vidare blir att uppmärksamma huruvida straffbarhet möjligen uteslutes, därför att gärningsmannen befunnit sig i straffriande sinnestillstånd eller — i sällsynta undantagsfall — straffriande villfarelse. En gärnings straffbarhet kan också uteslutas av en förhandenvarande intressekollision; jämväl dylika moment ingå sålunda i materialet för åtalsprövningen.

Strängt taget hör även hit vad som sammanhänger med åtalets *formella* sida eller de omständigheter vilka konstituera vederbörande åklagares behörighet — i sakligt, territoriellt och funktionellt hänseende — att anställa åtal i saken. Dylik behörighet är understundom beroende av särskilt tillstånd eller av angivelse, liksom den kan uteslutas till följd av jäv. Även forumfrågan kan böra särskilt uppmärksammas.

Bevisfrågan innefattar först och främst åklagarens prövning av hållfastheten av den bevisning som föreligger mot den misstänkte. Hit höra sådana omständigheter som exempelvis vittnesutsagor, vilka binda den misstänkte vid gärningen, tekniska uppgifter beträffande bromssträckans längd vid en bilolycka, sakkunnigutlåtande över alkoholkoncentrationen i ett blodprov o.s.v. Även beträffande moment, som höra till rättsfrågan, förekommer bevisprövning; till bevisfrågan hör sålunda prövningen av sådant bevismaterial som föreligger t. ex. därom att den misstänkte skulle handlat under inflytande av sådant tillstånd som sägs i 5: 5 SL eller beträffande spörsmålet till vilket åklagardistrikt ett begånget rattfylleribrott är att lokalisera.

Allt material som är relevant för den påstådda gärningens karaktär av straffbar handling skall sålunda i princip prövas. Kan det emellertid tänkas, att denna generella regel lider någon inskränkning till följd av de grunder, efter vilka ifrågavarande material skall prövas? För denna prövning har man — varom mera i fortsättningen — uppställt begreppen tillräckliga resp. sannolika skäl (till åtal) såsom normativa. Man kan följaktligen även formulera frågan sålunda: föranleder en värdering efter principen om tillräckliga skäl (eller sannolika skäl), att material, som i och för sig har relevans för frågan om gärningens karaktär av straffbar handling, kan lämnas utan beaktande? Man skulle kunna tänka sig t. ex., att ett mindre omfattande material

togs i betraktande där blott sannolika skäl anlades såsom måttstock vid prövningen, medan mera krävdes vid en prövning efter måttet tillräckliga skäl.

Nu anses tillräckliga skäl till åtal skola bestämmas med hänsyn även till moment, som ingå i brottsrekvisitets subjektiva sida, liksom till den omständigheten, huruvida den misstänkte är straffskyldig för gärningen.[69] Detta förefaller helt naturligt, då man betänker, hur begreppet tillräckliga skäl till åtal brukar bestämmas. Dylika skäl sägas föreligga, när situationen är sådan, att åklagaren på objektiva grunder kan emotse den misstänktes sakfällande. Alla omständigheter som hänföra sig till brottets objektiva och subjektiva sida ävensom sådana, vilka utesluta eller upphäva eventuell straffbarhet, skola uppenbarligen beaktas vid bedömandet av spörsmålet, huruvida tillräckliga skäl mot den misstänkte föreligga. Det ligger i sakens natur, att frågan huruvida sannolika skäl förekomma principiellt skall betraktas under enahanda synvinkel.[70] Man kan icke vid prövningen av åtalsfrågan med uteslutande av vissa omständigheter bedöma de övriga såsom innebärande sannolika skäl för fällande dom och därvid bortse från t. ex. förhållanden, som angå gärningsmannens ålder, eller en straffriande intressekollision. Antingen man laborerar med den ena eller den andra graden vid bedömningen av misstankarnas intensitet, måste samtliga omständigheter som principiellt äro relevanta för gärningens karaktär av brott bli föremål för beaktande.

Den ovan ställda frågan är icke helt opraktisk. För åklagarens åtalsskyldighet förutsättas som sagt, enligt processlagberedningens motiv, tillräckliga skäl till åtal. Enligt ett uttalande av lagkommentatorn, vilket senare skall närmare granskas, torde åtal få anses berättigat, då ovisshet råder i fråga, som angår rättstillämpningen, och denna ovisshet kan väntas bli undanröjd genom prövning i domstolsväg. Detta uttalande synes rimma illa med den nyssnämnda förutsättningen; om ovisshet råder huru lagen skall tolkas, kan det väl heller icke vara möjligt att objektivt räkna med den misstänktes sakfällande? Bortser man emellertid från vad som hör samman med den rättsliga ovissheten, behöver givetvis intet hinder föreligga mot att man finner förhållandena *i övrigt* innefatta tillräckliga skäl mot den misstänkte. Den angivna motsättningen mellan de båda uttalandena skulle således kunna tagas till intäkt för uppfattningen, att allt material, som i och för sig är relevant för frågan om gärningens karaktär av brott,

[69] *PLB II* s 257. Jfr *Gärde* s 239 f.

[70] Jfr JO 1926 s 121.

icke oundgängligen måste beaktas i principiellt likartad omfattning i alla situationer. Om, med andra ord, omständigheterna A, B och C samtliga äro relevanta för bedömandet av en viss gärnings beskaffenhet av brott, prövas frågan om tillräckliga skäl i en situation med hänsyn till såväl A som B och C; i en annan situation, däremot, skulle man kunna bortse från den fortfarande relevanta omständigheten C och företaga prövningen enbart på grund av A och B. En sådan uppfattning är tydligen icke riktig. Såsom framhållits i föregående stycke måste möjligheten av den misstänktes sakfällande bedömas med hänsyn till samtliga relevanta omständigheter i ärendet. Även i vad dessa angå rättstillämpningen höra de uppenbarligen hit.

Härmed är icke sagt att materialet för åtalsprövningen, uppskattat ur *bevissynpunkt*, icke skulle ändra omfattning med anläggandet av det ena eller andra kravet på erforderliga skäl till åtal.

Huru omfattande material som åklagaren bör taga ställning till för att kunna pröva frågan om åtal mot t. ex. en vårdslös bilförare beror naturligtvis icke bara på det förhållandet, att, generellt uttryckt, allt material som är relevant för frågan om gärningens straffbara karaktär skall prövas utan även på beskaffenheten av de grunder, efter vilka denna prövning skall ske. Om det för åtal exempelvis fordras, att tillräckliga skäl för antagande av den misstänktes skuld föreligga, kan detta enligt sakens natur ej sällan såsom underlag för åtalsprövningen kräva ett betydligt större material än för den händelse att man som förutsättning för åtal uppställer allenast skälig misstanke — vilket innebär mindre än tillräckliga skäl — om denna skuld. Medan man för det sistnämnda kan nöja sig med t. ex. utsagan av ett enda vittne, som kommit till olycksplatsen omedelbart efter en bilkollision, fordrar kanske antagandet av tillräckliga skäl, att tämligen sammanstämmande berättelser föreligga från ett flertal personer, som varit åsyna vittnen till det inträffade.

Man skulle således kunna säga, att, antingen undersökningen avser att konstatera tillräckliga skäl eller blott svagare skäl, åklagaren alltid har att beakta samma *kategorier* av relevant material — t. ex. avseende gärningsmannens ålder, eventuell åtalspreskription, brottets objektiva rekvisit etc. Inom varje särskild kategori måste däremot omfattningen av relevant material starkt växla i de enskilda fallen, beroende på det mått av misstanke mot den misstänkte, som man vill kräva såsom förutsättning för åtal. Antalet kategorier, vari det för åtalsprövningen relevanta materialet principiellt kan indelas, växlar icke, allt efter som den ena eller den andra värderingsgrunden tillgripes för nämnda pröv-

ning. Såtillvida är omfattningen av det material, som åklagaren skall taga i beaktande, oföränderlig. Däremot får detta material olika omfattning med hänsyn till den starkare eller svagare bevisning, som man kräver ifråga om de olika omständigheter vilka ingå i detta material.

Ett spörsmål som lämpligen kan behandlas i detta sammanhang är vidare, huruvida omfånget av det vid åtalsprövningen relevanta materialet måste fixeras med hänsyn till någon viss *tidpunkt*. Självklart är, att åtalsprövningen sker på grundval av allt relevant material som föreligger vid prövningen, d. v. s. — i princip — efter fullbordad förundersökning. Men är åklagaren enbart hänvisad härtill, eller har han möjlighet att vid prövningen även beakta material, som *kan tänkas framkomma senare*, t. ex. under huvudförhandlingen i målet? Får även sådant material, som kan beräknas framkomma efter det att avgörandet i åtalsfrågan fattats, läggas till grund för detta avgörande?

RB uttalar sig icke härom. Av lagens förarbeten kan intet annat utläsas, än att lagstiftarens avsikt varit, att åtal skall ske, såvida man konstaterat förhandenvaron av s. k. tillräckliga skäl. Huruvida dessa skäl hänföra sig allenast till vad man redan vunnit säker utredning om eller även till sådant, som kan antagas skola framkomma vid sakens fortsatta behandling, lämnas alltså öppet. För att undgå straffansvar för det man anhängiggjort ett ofullständigt understött åtal fordras, såsom senare kommer att närmare beröras, att man åtminstone haft vad lagen kallar sannolika skäl för sitt handlingssätt. Därvid är att märka att straffbarhet synes utesluten icke blott där den åtalande haft sannolika skäl för åtal vid tiden för åtalets anställande. Jämväl sådana förhållanden som ligga i tiden *efter* åtalets tillkomst torde tagas i beaktande vid avgörandet av frågan, huruvida sannolika skäl för åtal förelegat. Det har nämligen ifrågasatts, om icke för straffbarhet för obefogat åtal bör krävas, att sannolika skäl överhuvudtaget saknats, vilken förutsättning — liksom förutsättningar för ansvar för brott i allmänhet — bör prövas med hänsyn till allt som är känt när frågan om obefogat åtal föreligger till bedömande.[71] Vid dylikt förhållande blir sålunda åklagaren icke straffbar i angivet avseende, om blott det material som beräknats skola framkomma efter åtalsprövningen är av beskaffenhet att konstituera sannolika skäl för åtalet ifråga. Åklagaren skulle med andra ord ha *rätt* att antecipera dylikt material.[72]

---

[71] *BSA* s 448 f.

[72] Det kan observeras, att ett motsatt förhållande råder vid t ex häktning; den för häktningsfrågans bedömande erforderliga utredningen måste föreligga, innan åklagaren avlåter häktningsframställning, se JO 1953 s 326.

Vid tillkomsten av nuvarande 13: 6 SL uttalade departementschefen bl.a., att, enligt hans mening, den som väckt åtal borde vara straffri ej blott då de av den åtalande vid åtalets väckande kända omständigheterna skäligen kunde anses tillräckliga för en fällande dom; så borde även vara fallet, då av senare under målets gång framkomna omständigheter framgick att vid åtalets anhängiggörande objektivt sett förelågo sannolika skäl därtill, låta vara att dessa skäl ej då voro kända av den åtalande (KProp 80/1948 s. 262). Sedermera har det i kommentaren till nämnda lagstadgande ifrågasatts, huruvida icke lagen borde tolkas på det sätt, varför ovan redogjorts, eller om avgörande vikt i stället borde läggas vid paragrafens ordalag ("Den som väcker åtal . . ."). Fog synes finnas för uppfattningen, att man skall taga hänsyn till blott sådana omständigheter som framkommit i det första målet, d.v.s. det mål, där åtalet påstås ha blivit väckt utan sannolika skäl. Den motsatta tolkningen innebär en väsentlig avvikelse från såväl straffrättskommitténs förslag som dittills gällande rätt. Om departementschefen åsyftat en sådan avvikande ordning, borde han rimligen ha uttryckt detta i tydliga ordalag. (Se RÅ i genmäle å revisionsinlaga i mål B 358c/1957, där nyssnämnda och andra synpunkter framläggas till stöd för en tolkning i strikt överensstämmelse med lagbudets ordalydelse. Jfr. Welamson i NKÅ 1952—53 s. 163.)

Men är åklagaren också *skyldig* att antecipera material? Begår med andra ord åklagaren ämbetsbrott genom sin underlåtenhet att — sedan han vid åtalsprövningen icke funnit tillräckliga skäl mot den misstänkte föreligga, till följd varav åtal icke skall ske — utsträcka prövningen att omfatta jämväl material, som kunde beräknas framkomma t.ex. vid huvudförhandlingen och som fick anses innefatta tillräckliga skäl till åtal? Frågan synes kanske en smula opraktisk, eftersom det förmodligen förhåller sig så, att en antecipation av utredningsmaterial alltid innebär en sådan vansklighet, att antecipationen i och för sig omintetgör antagandet av tillräckliga skäl. Det måste ej sällan vara svårt för åklagaren att på förhand bilda sig en tämligen säker uppfattning om t. ex. vad ett vittne kommer att säga vid huvudförhandlingen. Det kan förmodas, att åklagaren, i allt fall där vittnet icke hörts redan under förundersökningen och därvid gjort uttalanden, som starkt stödja ett åtal, som regel måste vara obenägen att göra några antaganden om innehållet av ett eventuellt vittnesmål vid huvudförhandlingen. Tror han, med andra ord, sig icke om att vinna målet på grundval av det utredningsmaterial, som föreligger komplett vid åtalsprövningen, lärer han väl i allmänhet ej heller räkna med ett sådant resultat med stöd av vad som sedermera kan framkomma till åtalets favör.

Den uppfattningen har emellertid framförts, att åklagaren under vissa omständigheter *bör* åtala, där han kan räkna med en förbättrad position på grund av vad som, i händelse av åtal, ytterligare må fram-

komma vid huvudförhandlingen; det förutsättes därvid, att det nya materialet enligt åklagarens beräkning sannolikt skall leda till fällande dom.[73] Åklagaren skulle således under förutsättningar i övrigt *böra* antecipera utredningsmaterial. Något mera än en rekommendation till åklagaren är det tydligen icke fråga om. Till denna uppmaning — som således innebär att åtal bör väckas redan på grund av sannolika skäl — blir det anledning att senare återkomma. Vad angår en eventuell skyldighet för åklagaren att i förtid beakta visst utredningsmaterial, kan sådan uppenbarligen icke anses föreligga. Med hänsyn till de svårigheter som måste uppstå vid en beräkning av framtida förhållanden, lärer den åklagare som underlåter att överväga dessa förhållanden och följaktligen även att åtala näppeligen fällas till ansvar härför. Icke ens om omständigheterna ifråga med största sannolikhet kunna antagas inträffa, synes det rimligt att ålägga åklagaren skyldighet i förevarande avseende.

4. Undantag från den absoluta åtalsplikten

Av det föregående har framgått att vissa avsteg gjorts från den absoluta åtalsplikten och att detta jämväl förekommit redan i äldre svensk rätt.

Sålunda medgiver RB två mycket viktiga undantag från grundprincipen i 20:6. Åtal kan ersättas av strafföreläggande eller bortfalla genom åtalseftergift, 20:6 andra punkten resp. 20:7 RB.

Strafföreläggandet kan sägas formellt innebära ett avsteg från den absoluta åtalspliktens princip såtillvida som att åtal icke väckes, fastän brott föreligger. Emellertid innefattar dylikt föreläggande ett surrogat för åtal; endast där åtal kan ifrågakomma, må, under ytterligare förutsättningar, strafföreläggande väljas som korrektiv ersättning. Materiellt innebär således metoden med strafföreläggande fortfarande en oinskränkt tillämpning av den absoluta åtalsplikten. Om något utrymme för det fria skön, som den relativa åtalsplikten medgiver ifråga om åtalsprövningen, kan här ej bli fråga. Oaktat institutet sålunda icke innebär någon tillämpning av en relativ åtalsplikt, synes det dock böra formellt anmärkas i samband med en redovisning av undantag, som förekomma från den absoluta åtalspliktens princip.

[73] *Heuman* s 123 f; jfr *Strahl* s 51 not 3.

För tillämpningen av institutet åtalseftergift har lagstiftaren visserligen uppställt vissa tämligen skarpt fixerade gränser. Det är dock uppenbart, att åklagaren inom dessa gränser har möjlighet att bruka ett ej ringa mått av sitt eget fria skön och att eftergiftsinstitutet i stort sett uppbäres av samma värderingar som ligga bakom grundsatsen om en relativ åtalsplikt. Den för den relativa åtalsplikten utmärkande avvägningen mellan olika intressen framstår som ett påtagligt moment i åklagarens prövning av eftergiftsfrågor. Bestämmelserna om åtalseftergift kunna därför ses som ett klart utslag av nyssnämnda grundsats.[74]

Vad nu sagts gäller naturligtvis även beträffande sådan åtalseftergift som avses i 1944 års lag i ämnet.

Jämväl härutöver göra undantagsvis lämplighetssynpunkter eller s. a. s. relativa åtalsvärderingar sig gällande vid beslut rörande åtal. Så är fallet, där frågan om åtal enligt bestämmelser i SL beror av Konungens beslut.[75] Ifråga om ämbetsbrott räknar man sedan gammalt med en relativ åtalsplikt.[76] Där särskild överåklagarprövning av åtalsfrågan är föreskriven, betyder detta ett speciellt hänsynstagande till omständigheterna i det särskilda fallet.[77] På samma sätt förhåller det sig tydligen även i övriga fall, där åklagaren för att kunna åtala är beroende av tillstånd eller angivelse från myndighet. Strängt taget innebär även villkoret angivelse av enskild person en liknande eftergift åt lämplighetssynpunkter. Dess upptagande i detta sammanhang uteslutes emellertid av den uppenbara skillnad som föreligger i förhållande till nyssnämnda fall, där en verklig lämplighetsprövning eller intresseavvägning företages av myndighet under ämbetsansvar. Därjämte vill det emellertid synas som om relativa åtalsvärderingar understundom tillåtas att utanför lag eller stadgad praxis influera på åtalsfrågans avgörande. Det är här fråga om sådana fall, där beslutet att icke åtala uppenbarligen dikterats av billighetshänsyn; den misstänkte är exempelvis mycket allvarligt sjuk, eller han befann sig vid gärningens begående i en utomordentligt pressande situation, varför åtal synes rimligtvis icke böra läggas på den redan tunga bördan. Dessa senare, mycket fåtaliga fall kunna icke föras in under några särskilt utpräglade kategorier. Vilken närmare utformning som den relativa åtals-

[74] Se I LU 21/1957 s 1. Jfr SOU 1942:28 s 8 och *Hurwitz* s 217.

[75] *PK II* s 34; SOU 1937:38 s 114.

[76] *Olivecrona* s 43.

[77] Se sistnämnda utr, a st.

plikten erhållit i de särskilda typfallen, blir det anledning att senare återkomma till.

Som synes grunda sig ovannämnda avsteg från den absoluta åtalsplikten nästan undantagslöst på lagbestämmelser i det särskilda fallet. Någon relativ åtalsplikt i den meningen, att åklagaren vid *alla* brott äger rätt att med hänsynstagande till samhällssynpunkter av skilda slag avgöra, huruvida åtal skall ske — såsom fallet är i t. ex. Norge och Danmark — finnes sålunda icke enligt svensk rätt. Man skulle därför, om man så vill, kunna säga, att vår åtalslära behärskas av en *modifierad absolut åtalsplikt.*

B. Åtalsplikt och åtalsrätt

Åklagarens skyldighet att väcka åtal innefattar självfallet också en rätt därtill. Frågan blir nu, huruvida åtalsrätten å sin sida alltid täckes av en åtalsplikt, eller om det möjligen finnes en åtalsrätt, som icke jämväl är förenad med skyldighet att åtala? Sammanfalla, med andra ord, alltid åtalsplikt och åtalsrätt?

Vid resonemanget härom erhålla begreppen tillräckliga respektive sannolika skäl sin betydelse; de äro, som strax skall visas, normerande för åklagarens handlande. Det är följaktligen nödvändigt att redan nu laborera med dessa termer. Vad som närmare skall förstås med dem är däremot icke nödvändigt att fastställa för en principiell diskussion om åtalspliktens och åtalsrättens omfattning. Till denna uppgift skall framställningen återkomma. Här må blott nämnas att sannolika skäl innefatta ett i förhållande till tillräckliga skäl lägre krav på skälens styrka.

Åtalsplikten innebär, att åklagaren, därest han underlåter att, såsom vederbort, anställa åtal, blir straffbar för ämbetsbrott, antingen tjänstemissbruk (25:1 SL) eller tjänstefel (25:4 SL). För bestämmandet utav innehållet av denna plikt ha vi först och främst att hålla oss till stadgandet i 20:6 RB. För utfyllnad av detta torftiga lagbud erbjuda sig vidare lagförarbeten, praxis och doktrin. Därvid är att märka att praxis icke är ägnad att lämna några klargörande besked. Att åtal sker tyder i och för sig blott på att åtalsrätt är för handen; åtalsplikten däremot kan endast klart utläsas av de fall, där ett underlåtet åtal föranlett ansvarstalan mot åklagaren och bedömts såsom ämbetsbrott.[1] Dylika fall äro sällan förekommande.[2]

[1] *Strömberg* s 84.

[2] I de fall där JO anställt åtal mot åklagare, för det denne underlåtit väcka åtal, synes det regelmässigt gälla klara tjänsteförsummelser, se t ex JO 1913 s 32, 1929 s 29 och 118, 1935 s 92 samt 1944 s 58 och 70.

Det andra centrala lagstadgande, som är av betydelse för åtalsverksamheten, är 13: 6 SL. Av detta framgår att åklagaren går fri från ansvar enligt sagda lagrum, såvida han haft sannolika skäl för anställt åtal. För att åklagaren skall vara skyldig anställa åtal, fordras det — jämlikt motiven till 20: 6 RB — att utredningen innefattar tillräckliga skäl mot den misstänkte; däremot behöver utredningen endast grunda sannolika skäl, för att åklagaren skall undgå straffansvar för obefogat åtal, därest ett av honom anställt åtal lämnats utan bifall. Till följd av detta förhållande har man sagt, att det i sistnämnda fall eller inom det område, som uppdrages genom straffbestämmelsen i 13: 6 SL, tillkommer åklagaren en *åtalsrätt*, som *icke* är förenad med någon åtalsplikt. Man har därigenom kommit att i litteraturen arbeta med *dels* en åklagarens åtalsplikt *och dels* en åklagarens (fristående) åtalsrätt.[3] Åtalsplikt och åtalsrätt sammanfalla sålunda icke helt enligt detta resonemang.

Denna antagna skillnad mellan en åtalsplikt och en fristående åtalsrätt — detta "gap" mellan åtalsplikt och åtalsrätt, som man i den allmänna debatten kallat nämnda förhållande — har på senare tid vållat viss diskussion, vilket skall framdeles något beröras.

1. Åtalsplikten

19 § 1 mom. SP fastslog blott åklagarens principiella skyldighet att tala å brott, som lågo under allmänt åtal. I sitt år 1926 framlagda betänkande rörande rättegångsväsendets ombildning föreslog emellertid *processkommissionen* en regel av innehåll, att allmän åklagare skulle vara skyldig att åtala brott, där åtal ankom på honom, såvida tillräckliga skäl mot den misstänkte funnos. Den närmare innebörden av den föreslagna bestämmelsen utvecklades dock ej av kommissionen. Det synes emellertid vara tydligt, att kommissionen icke ansett sig genom nyssnämnda stadgande göra någon ändring i vad som var gällande rätt. Den fastslog även, att den absoluta åtalspliktens princip var bestämmande för svensk rätt, vilken princip enligt hävdvunnet, av kommissionen återgivet betraktelsesätt innebar, att åtalsplikten gjordes

[3] Se t ex *Bäärnhielm* s 42 ff, *Dillén* s 91 f, *Olivecrona* s 41 f, *Strömberg* s 82 ff; jfr *Heuman* s 123 f. I RÅ 726/53 uttalar RÅ bl a: "Åklagare äger emellertid ej väcka åtal i andra fall än där han på sannolika skäl kan motse den misstänktes sakfällande." Ang Strahls uppfattning se nedan s 49.

avhängig av förutsättningen om just tillräckliga skäl mot den misstänkte.[4]

Processlagberedningen framhöll vid behandlingen av huvudgrunderna för förslaget till RB, att enligt gällande rätt skyldighet åvilade allmän åklagare att åtala brott, då skälen mot den misstänkte voro sådana, att de kunde antagas leda till dennes fällande. Denna skyldighet ville beredningen bibehålla, och beredningen anknöt den — med annat ordval — till förekomsten av tillräckliga skäl.[5] Genom sistnämnda uttryckssätt har processlagberedningen sålunda icke velat grunda en ny princip utan fastmera avsett att kodifiera, vad som redan gällde. Att även före RB:s ikraftträdande tillräckliga skäl mot den misstänkte ansetts nödvändiga för åklagarens skyldighet att väcka åtal har i enlighet med vad nu anförts tydligen varit fallet.

Emellertid har viss oklarhet rått beträffande läget i äldre rätt, och uttalanden av motsatt innebörd kunna redovisas. Sålunda synes *Hedenskog* göra gällande, att åtalsplikt skulle inträda redan vid vad man skulle kunna kalla sannolika skäl. Tillräckligt för beslut om åtals väckande torde ifråga om bevisningen vara — uttalar han — att bevisgrunderna leda till den slutsatsen, att den misstänkte med sannolikhet (eller åtminstone med "någon grad av sannolikhet") begått den brottsliga gärningen.[6] Denna tankegång härleder han ur bestämmelsen angående rekonventionstalan i dåvarande 16: 6 SL. Där åtalsrätt sålunda föreligger, har åklagaren även åtalsskyldighet till följd av den härskande principen om absolut åtalsplikt.[7] Åtalsplikt och åtalsrätt sammanfalla tydligen enligt denna uppfattning. Samma betraktelsesätt synes omfattas av *Bäärnhielm*.[8]

Även *JO* har i några avgöranden gjort sig till tolk för en dylik uppfattning. Sålunda har — under erinran om innehållet i 19 § 1 mom. SP — förklarats, att åtalsrätten motsvarades av en åtalsplikt och att åklagaren också var skyldig att, i alla de fall där han var därtill berättigad, anställa åtal. Rätt att åtala förelåg dock endast, där sannolika skäl funnos för antagandet, att ett brott verkligen förövats.[9] Vid ett par andra tillfällen har JO uttryckligen uttalat, att det ålåg allmän åklagare att, "då *sannolika skäl* föreligga för misstanke att någon gjort

[4] Se *PK II* s 32, 34 och 38.

[5] Se *PLB II* s 29 f.

[6] *Hedenskog* s 148 resp s 115.

[7] A a s 148 f.

[8] *Bäärnhielm* s 44 ff. — Se även Thornstedt i FT 1952 s 295.

[9] JO 1912 s 126.

sig skyldig till brott som hör under allmänt åtal och varom bevisning kan förebringas, ställa denne under åtal".[10] Härmed må emellertid jämföras ett senare ärende, där ingressen till JO:s åtalsinstruktion avfattats i ordalag, som nästan fullständigt sammanstämma med de som förekomma i sistnämnda fall. JO har dock där nöjt sig med att konstatera, att det enligt svensk rätt regelmässigt åligger allmän åklagare att, då någon gjort sig skyldig till brott, som hör under allmänt åtal, ställa denne under åtal.[11]

Vad RB beträffar lagfästes som bekant icke det av processlagberedningen föreslagna stadgandet, varigenom åklagarens åtalsplikt uttryckligen bands samman med förekomsten av tillräckliga skäl. I anledning av ett i propositionen gjort tillägg beträffande frågan om åtal mot otillräkneliga, vilket tillkommit efter hemställan av lagrådet, framställdes invändningar inom första särskilda utskottet; dessa föranledde, att bestämmelsen omformulerades. Den erhöll därvid, i likhet med dåvarande stadgandet i 19 § 1 mom. SP, allenast det innehållet, att åklagare skall tala å brott, som hör under allmänt åtal.[12] Till följd därav innehåller lagtextens slutliga utformning icke någon särskild beskrivning av det sakläge, där åtalsplikt konstitueras.

Oaktat föreskriften om åklagarens skyldighet att åtala sålunda erhållit en i förhållande till processlagberedningens förslag ändrad avfattning, torde detta förslag dock anses i huvudsak normerande.[13] *Åtalsplikt föreligger alltså blott under förutsättning att tillräckliga skäl mot den misstänkte finnas.*[14] För denna ståndpunkt ha ett flertal författare uttalat sig.[15]

Antecknas må emellertid att yttranden, som strida mot vad nu sagts, förekommit. I ett lagstiftningsärende rörande fosterfördrivningsbrottet, som behandlades vid 1946 års riksdag, förklarade sålunda *lagrådet*, såvitt här är av intresse, att åklagaren, på grund av den i svensk straffprocessrätt alltjämt rådande absoluta åtalspliktens princip, var pliktig att — bortsett från eftergiftsfallen — väcka åtal, så snart *sannolika skäl* förelågo.[16] Såsom *Olivecrona* påpekar, kan det dock näppeligen

[10] JO 1935 s 100 och 1938 s 50 (kursiv i citatet gjord här); jfr JO 1929 s 121.

[11] JO 1949 s 17.

[12] Se I SU 2/1942 s 110 och *Gärde* s 240 f.

[13] *Gärde* s 241. Instämmande av första lagutskottet i I LU 21/1957 s 1 f och 18. Se även 1951 års rättegångskommitté i anf utlåt s 12.

[14] Se *PLB II* s 257.

[15] *Dillén* s 92, *Heuman* s 123, *Olivecrona* s 41, *Strahl* s 51. Jfr *Strömberg* s 82 f.

[16] Se NJA II 1946 s 567 f. Samma uppfattning uttryckes av lagrådet i NJA II 1940 s 311 (ang ändring i lagen 1937 om tvångsuppfostran m m).

ha varit lagrådets mening att härutinnan hävda någon annan uppfattning än den, varåt processlagberedningen givit uttryck.[17]

I ett par uttalanden från tiden vid och efter RB:s tillkomst — i samband med föreslagen lagstiftning om åtalseftergift resp. rätt för domstol att nedsätta brottspåföljd m. m. — har vidare *strafflagberedningen* gjort gällande, att åtalsplikten skulle vara lika omfattande som åtalsrätten.[18] Beredningen synes finna detta förhållande framgå av den omständigheten, att svensk rätt står på den absoluta åtalspliktens grund. Samma uppfattning har även hävdats av *Strahl*; han synes dock sedermera ha övergivit den.[19]

Till det senast sagda må anmärkas, att den absoluta åtalsplikten, sådan denna traditionellt uppfattas, icke i och för sig utesluter förekomsten av en utanför åtalspliktens område liggande åtalsrätt; att en sådan rätt skulle vara oförenlig med åtalsprincipen ifråga framgår icke av principens innehåll. Den absoluta åtalsplikten innebär, att åklagaren är skyldig — och följaktligen även berättigad — att väcka åtal, där bevisningen om brottet synes tillfyllest. Däri ligger att någon värdering av olika lämplighetssynpunkter, som tala för att åtal ej bör ske, icke får förekomma. Till något härutöver lärer icke den absoluta åtalsplikten leda. Vilka konsekvenser som skulle följa av att åklagaren, oaktat han icke enligt det nyss sagda var skyldig härtill, anhängiggjorde åtal, regleras tydligen icke genom uppställandet av en absolut åtalsplikt. Skall ett sådant åtal medföra straff eller skadeståndspåföljd, måste detta grundas på andra regler.

Att märka äro också några uttalanden av *RÅ*. Vid nedannämnda 1957 års riksdag föreslogs till ändring av åtalsreglerna bl. a. den lösningen, att såväl åtalsrätt som åtalsplikt skulle anknytas till bevisgraden tillräckliga skäl; vissa författningsreglerade undantagsfall skulle dock kunna uppställas, vid vilka åklagaren borde ha rätt *och plikt* att anställa åtal redan vid sannolika skäl. Om detta förslag uttalade RÅ, att det till sin sakliga innebörd i stort sett torde överensstämma med gällande åklagarpraxis. RÅ förklarade därjämte, att fall, där skälen icke voro att beteckna som tillräckliga men åtal likväl framstod som påkallat, icke voro ovanliga i praktiken.[20] Enligt det sagda skulle

[17] *Olivecrona* s 42 not 7.

[18] SOU 1942: 28 s 9 och 1948: 40 s 29.

[19] Se *Strahl*, första uppl (1948), s 25, där SLB:s ifrågavarande mening återgives nästan ordagrant; i arbetets andra uppl (1955), s 51 f, säges i motsvarande sammanhang intet om åklagarens åtalsrätt.

[20] Se I LU 21/1957 s 10.

sålunda undantagsvis åklagarna anse sig skyldiga att väcka åtal redan på grund av sannolika skäl.

Uttalandet synes ganska väl överensstämma med den uppfattning som i annat sammanhang hävdats av *Heuman*. Av denna framgår att han räknar med sådana fall, där "omständigheterna kunna vara sådana", att åtal *bör* ske, fastän endast sannolika skäl förebragts.[21] Att avsikten härvid varit att säga, att en reell åtals*plikt* åvilar åklagaren i dessa fall, där åtal sålunda anses påkallat av särskilda orsaker, torde emellertid vara väl djärvt att antaga. Uttalandet synes hellre böra tolkas som en allmän rekommendation.

De avvikande meningar som enligt det sagda förekommit i frågan om åtalspliktens omfattning föranleda uppenbarligen icke till någon ändring av den ovan redovisade ståndpunkten.[22]

2. Åtalsrätten

Om sålunda åtalspliktens omfattning får sägas vara oomtvistlig, förekomma starka meningsbrytningar beträffande *den fristående åtalsrätten*. I den följande diskussionen betecknas denna rätt för enkelhetens skull enbart såsom åtalsrätt.

Frågan om existensen och omfattningen av en dylik rätt aktualiserades genom två likalydande, vid 1957 års riksdag väckta motioner. I dessa påtalades den "lucka" som, enligt motionärernas uppfattning, förelåg mellan åklagarens skyldighet att åtala och hans rätt att åtala och som syntes lämna alltför vitt utrymme åt åklagarens diskretionära prövningsrätt, med bristande enhetlighet i rättstillämpningen som följd. Motionärerna funno det önskvärt, att åtalsreglerna erhöllo en säkrare och bättre utformning och att omfattningen av rätten att åtala borde bringas att sammanfalla med plikten att åtala.[23]

I de remissyttranden, som infordrades över motionerna, kommo skiljaktiga åsiktsyttringar till uttryck. Sålunda uttalade RÅ den meningen, att åklagaren är berättigad att väcka åtal, redan så snart sannolika skäl för den misstänktes sakfällande äro för handen.[24]. Åtals-

[21] *Heuman* s 124.

[22] S 48.

[23] Motion nr 320 i FK resp nr 401 i AK.

[24] RÅ RD 16/57.

rätt föreligger således under angivet förhållande enligt RÅ:s uppfattning.[25]

Den motsatta ståndpunkten i principfrågan representerades av 1951 års rättegångskommitté. Denna framhöll att, därest man anser åtalsplikt föreligga vid tillräckliga skäl mot den misstänkte, därigenom också avgjorts att åtal skall anställas i dylika fall men icke i andra.[26] Den omständigheten att åtal, för vilket sannolika — men icke starkare — skäl föreligga, ej föranleder ansvar för obefogat åtal, kunde icke — menade kommittén — tagas till intäkt för antagandet av en s. k. åtalsrätt; tal om "rätt" för åklagaren att även i avsaknad av tillräckliga skäl mot den misstänkte anställa åtal var ägnat att leda till missuppfattning. Åtal i dylika situationer borde naturligtvis icke väckas. Om detta likväl skedde, t. ex. på grund av ursäktlig felbedömning av sakläget, var åtgärden emellertid icke så felaktig, att den kunde bedömas medföra ansvar för den åtalande. Kommittén finner tydligen åtal på grund av sannolika men icke tillräckliga skäl vara klart oriktigt.

Advokatsamfundets styrelse var inne på samma tankegångar. Den fann det kunna "starkt ifrågasättas", huruvida det förhållandet att åklagaren icke oundgängligen riskerade ansvar för obefogat åtal och ersättningsskyldighet för rättegångskostnad, så snart han icke haft fullt så starka skäl för åtalet att åtalsplikt förelegat, kunde anses innebära en åtalsrätt inom motsvarande område. Det var "minst sagt tvivelaktigt", huruvida uttrycket åtalsrätt var befogat i detta sammanhang.

Svea hovrätt, slutligen, anmärkte, att skäl funnos att med viss försiktighet åberopa 13: 6 SL — i betraktande av lagbudets straffrättsliga karaktär — i diskussionen kring skillnaden mellan åtalsrätt och åtalsplikt. Det förefaller som om hovrätten härmed ville antyda, att man icke kan antaga en positiv rätt för åklagaren att åtala i alla de fall där han, om anställt åtal ogillats, skulle gått fri från ansvar jämlikt sagda lagrum. Hovrätten uttrycker sig emellertid icke fullt klart på den punkten. I påföljande mening av dess remissyttrande synes hovrätten emellertid utgå från förekomsten av en åtalsrätt; den anser det sålunda vara klart, att ett utrymme måste finnas mellan åtalsrätt och

---

[25] Se även *Heuman* s 124 f; där framläggas jämväl ett flertal synpunkter på åklagarens handlande inom det område, varest denne — enl samme förf:s mening — är berättigad men icke skyldig att väcka åtal.

[26] Se ang denna och övriga i fortsättningen refererade meningsyttringar rörande förevarande fråga I LU 21/1957 s 11 ff.

åtalsplikt ävensom att gränserna härför i rimligaste mån angivits i gällande lag. Resonemanget bygger möjligen på den tankegången, att en åtalsrätt föreligger — till följd av vad som "angivits i gällande lag" — såtillvida, att ett åtal som blivit ogillat icke föranleder straffansvar, därest sannolika skäl för åtgärden förelegat. Denna åtalsrätt skulle dock icke medföra principiell befogenhet för åklagaren att i *alla* situationer, där han finner sannolika skäl förekomma, på grund därav anhängiggöra ansvarstalan.

Första lagutskottet fann sig icke böra taga ställning till frågan men framhöll det likväl vara tveksamt, huruvida man på gällande lagbestämmelser kunde grunda den konstruktionen, att en åtalsrätt skulle föreligga redan vid sannolika skäl. Utskottet förklarade därjämte, att, därest man utan att ändra rekvisiten för obefogat åtal helt allmänt stadgade, att åklagaren, frånsett vissa undantagsfall, icke ägde anställa åtal annat än då skyldighet härtill förelåg, en dylik föreskrift endast torde utsäga, vad som ändock ansågs gälla. Utskottet vill sålunda, å ena sidan, icke tala om en åtalsrätt vid sannolika skäl. Å andra sidan konstaterar utskottet, att, enligt vad som anses vara gällande rätt, åklagaren undantagsvis är befogad att åtala, fastän skälen för dylik åtgärd endast äro sannolika.

Motionerna, som avstyrktes av samtliga remissinstanser ävensom av första lagutskottet, föranledde icke åsyftat resultat.[27] Det anfördes, att motionärerna syntes ha överdrivit betydelsen av frågan om översyn av de allmänna åtalsreglerna. Föga torde vinnas för åstadkommande av ökad uniformitet vid åtalsprövningen genom en jämkning av dessa i allmänna ordalag avfattade regler, då dessa ändock alltid måste lämna utrymme för åklagarens personliga omdöme. Detta utrymme innebar — framhöll utskottet — icke något annat än att åklagaren givetvis måste grunda sitt ställningstagande på objektivt iakttagbara omständigheter, vilka han, utifrån sina kunskaper och sin erfarenhet, fann sig kunna tillmäta visst bevisvärde. Skulle åklagarnas rättstillämpning verkligen ha blivit alltför oenhetlig — vilken outtalade uppfattning syntes ligga bakom motionerna — torde andra motåtgärder än de av motionärerna rekommenderade vara att överväga.[28]

Beträffande vad gällande rätt får anses innehålla om en åklagarens åtalsrätt kunna sålunda två motsatta uppfattningar utskiljas ur remissvaren. RÅ, å ena sidan, finner det tydligen ställt utom diskussion, att åtalsrätt föreligger, där åklagaren har sannolika skäl. RÅ uttalar

[27] Se I LU 21/1957 s 7 ff och AK Prot 15/1957 s 186 ff.

[28] Anf utlåt s 19.

därjämte, att, enligt åklagarpraxis, åklagaren anses i vissa undantagsfall ha jämväl åtalsplikt, fastän blott sannolika skäl föreligga. Fråga är emellertid, om RÅ här verkligen vill göra gällande, att reell åtalsplikt föreligger, d. v. s. att underlåtet åtal i en dylik situation skulle innebära ämbetsbrott. Å andra sidan hävdar rättegångskommittén kort och gott, att — under antagen förutsättning att åtalsplikt föreligger endast inom området för tillräckliga skäl — åtalsrätt utöver detta område icke finnes. Första lagutskottet synes intaga en mellanställning. Då utskottet talar om en befogenhet att åtala på sannolika skäl men ej vill beteckna den som en åtalsrätt, synes detta helt enkelt utgöra en omskrivning för det faktiska förhållandet, att åklagaren undgår ansvar för obefogat åtal, därest åtminstone sannolika skäl för åtalet kunna anföras.

3. Eget ståndpunkttagande

Det torde icke vara obefogat att påstå, att spörsmålet om förekomsten av en särskild åtalsrätt blivit — i allt fall ur praktisk synpunkt — en smula överbetonat.[29] I allmänhet förhåller det sig förmodligen så, att åklagarna väcka åtal blott i sådana fall, då de anse sig ha goda utsikter att vinna målet.[30]

Problemet om åtalsrättens existens och omfattning undvikes emellertid, om man håller sig till en realistisk beskrivning av sakförhållandet, sådant som detta omedelbart framgår av lagen. Inskjutandet av begreppsbestämningar och av rättigheter utav olika slag är merendels ägnat att fördunkla resonemanget och motverka lösningen av förekommande spörsmål. Varje tal om rätt och rättighet leder osökt tanken till en övernaturlig kraft; ett rättighetstänkande är intimt förenat med ett krafttänkande.[31] Några sådana metafysiska krafter existera naturligtvis icke. Att på grund därav utmönstra *termen* åtalsrätt ställer sig emellertid svårt; begreppet kan naturligtvis — liksom rättighetsbegrep-

[29] Ang problemets betydelse vid åklagarens prövning av frågor om strafföreläggande och om åtalseftergift se nedan under andra och tredje avdelningarna.

[30] *Olivecrona* s 42.

[31] Se t ex Olivecrona, Om lagen och staten s 81 ff, särsk s 91 ff, Domen i tvistemål s 25 f, 68, 206 f och 240, *Utsökning* s 79 samt *Rätt och dom* s 19 f, 37, 94 ff och 353 ff.

pet överhuvudtaget — fortfarande med framgång användas inom rättslivet, blott man gör klart för sig dess reella betydelse.[31a]

Av lagtext och lagförarbeten torde man icke kunna utläsa mera, än att åklagaren har skyldighet att åtala allenast vid tillräckliga skäl. Detta är den ena säkra hållpunkten som man påträffar vid en undersökning. Det är sålunda att observera, att processlagberedningen i samband med behandlingen av åtalsplikten icke gjort något uttryckligt uttalande om en åtalsrätt, som skulle gå utöver denna plikt. Att åklagaren följaktligen icke skall åtala, då skälen icke äro så starka, att de kunna betecknas som tillräckliga, synes, såsom också rättegångskommittén förmenat, kunna med fog hävdas.[32]

Den andra och sista säkra hållpunkten återfinnes i strafflagstadgandet om obefogat åtal. Enligt detta undgår, som sagt, åklagaren straffansvar för anställt åtal, därest detta kan grundas på åtminstone sannolika skäl.

När det sålunda lämnas straffritt att åtala på allenast sannolika skäl, kan man naturligtvis därför säga, att det för åklagaren här föreligger en rätt att anställa åtal såtillvida som han icke gör sig skyldig till någon straffbar handling, därest han väcker åtal. Huruvida detta får betecknas såsom en åtalsrätt synes dock kunna starkt ifrågasättas. Innebörden av straffbudet är att motverka åtal på alltför lösa grunder; nödvändigheten av ett dylikt korrektiv ligger i öppen dag. Ett visst mått av felslag i åklagarens bedömning av åtalsläget måste dock medgivas. Det kan icke komma ifråga, att åklagaren skulle nödgas fatta sina ofta mycket vanskliga avgöranden under hotet om straff eller annan menlig påföljd, för den händelse hans uppfattning om sakläget icke skulle delas av den domstol, under vars bedömande frågan sedermera kan komma.[33] Det är lätt att inse, vilken effekt en sådan ordning skulle medföra på antalet åtal och beivrade brott! Endast under vissa kvalificerade omständigheter böra sanktioner drabba åklagaren. De förutsättningar som lagen sålunda uppställt för åklagarens ansvarsskyldighet — liksom för hans ersättningsskyldighet — böra ses i belysning av nyss anförda förhållande.[34] Att från lagens reglering

[31a] Se ang rättighetsbegreppet t ex *Rätt och dom* s 90 ff och 143 ff.

[32] Se I LU 21/1957 s 12.

[33] Jfr advokatsamfundets yttrande, återgivet i I LU 21/1957 s 13.

[34] Man märke, att det för ansvar för obefogat åtal — ävensom för frikänd tilltalads fakultativa rätt till kostnadsersättning från statsverket — är tillräckligt, att åklagaren för sin åtgärd saknat "sannolika skäl"; åklagares ersättningsskyldighet till statsverket för rättegångskostnad förutsätter emellertid att en gravare felbedömning från åklagarens sida förelupit, alldenstund åtalet måste ha anhängiggjorts "utan skäl".

av ansvarsfrågan sluta sig till en åtalsrätt för åklagaren i sådana fall, där skälen mot den misstänkte visserligen kunna betecknas som sannolika men väl icke som tillräckliga, torde vara väl djärvt. Enbart den omständigheten att ett förfarande icke bestraffas kan väl knappast anses medföra, att man får tala om en rätt att handla på ifrågavarande sätt, lika litet som lagen skulle gilla allt det hon icke straffar.

På grund av vad sålunda anförts få goda skäl anses föreligga att, med anslutning till det resonemang som 1951 års rättegångskommitté framfört, hävda den uppfattningen, att *åtalsplikt föreligger i visst fall, därvid åtal också skall ske, men att åtal därutöver icke skall ifrågakomma.* Någon särskild åtalsrätt kan således icke sägas existera. Enligt det nu framlagda resonemanget *kommer sålunda åtalsplikt och åtalsrätt alltid att sammanfalla.* Något behov av att laborera med en åtalsrätt utanför åtalspliktens område synes ej heller råda.

I detta sammanhang må en fråga av psykologisk natur beröras. Det torde icke vara obekant, att många människor, i medvetandet om att besitta en "rätt" av ett eller annat slag, känna sig stimulerade till aktivitet. Påståendet att en åtalsrätt existerar skulle, i den mån det accepteras, kunna uppfattas som en uppmaning eller en rekommendation till åtal. Det synes icke orimligt att antaga, att åklagare finnas, vilka understundom väcka åtal i klart medvetande om att det aktuella läget strängt taget icke konstituerar någon åtalsplikt. Lika klart synes dem emellertid att ansvar för felaktigt åtal ej kan komma på tal. Rätt att åtala konstateras sålunda vara för handen; och varför skulle då icke åtal väckas? Den misstänktes person förefaller kanske dessutom åklagaren på något obestämbart sätt suspekt. Denna verkan av en antagen åtalsrätt kan icke avvisas som omöjlig. Enligt den här hävdade uppfattningen skall åtal under nyssnämnda omständigheter givetvis ej ifrågakomma.

Anser man stöd saknas för antagandet av en åtalsrätt, uppstår frågan, huruvida åtal, som anställts på blott sannolika skäl, är att beteckna som felaktigt. Rättegångskommittén erinrar i detta sammanhang därom att åklagaren visserligen undgår ansvar jämlikt 13: 6 SL, där sannolika skäl för åtalet föreligga. Åtal på allenast sådana skäl bör, som sagt, dock icke ske. Har åtal — fortsätter kommittén — likväl kommit till stånd, exempelvis på grund av ursäktlig felbedömning av sakläget, är dock "tjänsteåtgärden ej så felaktig att den kan bedömas medföra ansvar".[35] Det förefaller som om kommittén förutsätter, att ansvar jämlikt 25 kap. SL här skulle kunna ifrågakomma. Nyss

[35] Se I LU 21/1957 s 12.

konstaterades ju att straffbestämmelsen om obefogat åtal icke var tillämplig. Har kommittén velat uttrycka en dylik uppfattning, synes riktigheten därav böra bestridas. 13:6 SL torde exklusivt reglera ansvarsskyldigheten för åtal, som anställts på för svagt grundade misstankar.[36] Den omständigheten att ett åtal, för vilket sannolika men ej tillräckliga skäl förelegat, lämnats utan bifall, kan följaktligen icke ådraga åklagaren ansvar för tjänstefel. Ansvarspåföljden är tydligen utesluten, antingen det sedermera ogillade åtalet föranletts av någon oursäktlig eller ursäktlig felbedömning av sakläget från åklagarens sida.

Därmed är naturligtvis icke sagt att åtal på grund av allenast sannolika skäl icke skulle kunna betecknas som felaktigt. Åtgärden kan uppfattas som felaktig, fastän denna felaktighet icke är sådan, att den skäligen bör medföra ansvar. Så är tydligen, som framgår av det nyss sagda, rättegångskommitténs mening. Har man den uppfattningen, att åtal endast skall ske, där tillräckliga skäl föreligga, är det logiskt att beteckna åtal på sannolika skäl som felaktigt.[37] Den karaktär av kritik som ligger i detta uttryck medför måhända dock, att det bör tillämpas med reservationer. Bedömandet av åtalets "felaktighet" bör uppenbarligen modifieras med beaktande av de svåra bedömningsfrågor, inför vilka åklagaren kan ha varit ställd. Att denne felbedömt sakförhållandena måste ofta framstå som både mänskligt och ursäktligt. I realiteten måste för övrigt distinktionen mellan tillräckliga skäl och sannolika skäl ofta vara hårfin, ja, kanske omöjlig att fixera. Säkerligen uppfatta många åklagare frågan om denna skillnad såsom närmast akademisk.

---

[36] Från falskt åtal bortses.

[37] Det kan givetvis ifrågasättas, i vad mån det i detta och likartade sammanhang är lämpligt att använda uttryck såsom "felbedöma", "handla felaktigt" o d. Den omständigheten att överordnad åklagare, domstol eller utomstående betraktare efter mer eller mindre långvarigt övervägande kommer till annat resultat än den åtalsväckande åklagaren vid bedömningen av sakläget kan — generellt sett — lika litet tagas till stöd för påståendet, att åklagaren ifråga handlat objektivt felaktigt, som en överordnad domstols (domaremajoritets) dom kan sägas vara "riktigare" eller mera rättvisande än en underdomstols (domareminoritets) motsatta avgörande av samma fråga.

C. Försök till belysning av begreppen tillräckliga skäl och sannolika skäl

1. Inledande anmärkningar

Sedan åklagaren sålunda fastställt det material, varpå åtalsprövningen skall ske, uppstår frågan, efter vilka normer detta material skall värderas. Efter vilken måttstock skall åklagaren pröva, huruvida åtal skall väckas?

Det ligger i sakens natur, att några vägledande, arbetsdugliga regler för denna betydelsefulla prövning, som ej sällan är utomordentligt vansklig att företaga, svårligen låta sig uppställas. Klart är emellertid att åklagaren härvidlag måste handla efter *någon* fast norm; en bristfälligt underbyggd misstanke om brott kan, som ovan påpekats, icke få föranleda åtal.[1] Antingen man hyllar den absoluta åtalspliktens eller den relativa åtalspliktens princip, återstår alltid för åklagaren uppgiften att pröva *det mot den misstänkte förebragta materialets processuella styrka.*[2] För besvarandet av frågan, huruvida åtal i det särskilda fallet skall väckas eller icke väckas på grundval av vad som framkommit vid förundersökningen eller utredningen i övrigt, har man principiellt att söka ledning annorstädes än i nyssnämnda båda grundsatser.

Avfattningen av det i första hand relevanta lagstadgandet, 20: 6 första punkten RB, erbjuder icke åklagaren någon hjälp vid dennes bedömning av det föreliggande åtalsmaterialet. Att man föreskrivit honom skyldighet att åtala brott under allmänt åtal medför visserligen, att eventuell tveksamhet i frågan, huruvida hans åtalsplikt även om-

[1] Se såsom exempel JO 1957 s 49 f och 53.

[2] Jfr *Bäärnhielm* s 46; *Dillén* s 90 f; *Hedenskog* s 149.

fattar angivelsebrott, undanröjts. I övrigt säger stadgandet i och för sig intet, som icke ligger i sakens natur.

Såsom tidigare berörts i denna framställning anknöt emellertid processlagberedningen, i sitt förslag till ifrågavarande lagbestämmelse, åklagarens åtalsskyldighet till förutsättningen, att tillräckliga skäl mot den misstänkte förelågo. Det har ävenledes framhållits, att denna innebörd fortfarande torde givas bestämmelsen, oaktat dess avfattning ändrades under riksdagsbehandlingen.[3] Kommentatorn av RB, bland andra, uttalar denna uppfattning. Det kan jämväl erinras om att begreppet tillräckliga skäl fått stå kvar i ett par bestämmelser i förundersökningskapitlet, vari för åtals väckande uttryckligen förutsättes att skäl av dylik beskaffenhet föreligga.[4]

Enligt RB är sålunda begreppet *tillräckliga skäl* mot den misstänkte den måttstock, efter vilken åklagaren skall pröva, huruvida det föreliggande materialet medför skyldighet för honom att anställa åtal. Tillräckliga skäl att den misstänkte är skyldig till brottet karakteriseras i motiven till 20: 6 RB sålunda, att *åklagaren kan på objektiva grunder motse den misstänktes sakfällande*.[5] Därjämte framgår av samma källa att tillräckliga skäl innefatta en högre grad av visshet; begreppet tillräckliga skäl ställes i komparation till begreppet *sannolika skäl* och beträffande förstnämnda slags skäl konstatera motiven, att de äro starkare än att de kunna betecknas såsom blott sannolika.[6]

Åklagaren blir sålunda hänvisad till att använda begreppen tillräckliga resp. sannolika skäl mot den misstänkte och med ledning av dem undersöka det relevanta åtalsmaterialets beskaffenhet. Frågan om tillräckliga skäl får därvid sin betydelse genom att dessa ju medföra tjänsteplikt för åklagaren att väcka åtal. Frågan om sannolika skäl blir av särskild vikt med hänsyn till åklagarens möjligheter att freda sig från ansvar för obefogat åtal.

Under begreppet tillräckliga skäl innefattas även ett flertal formella moment, såsom den misstänktes identitet och straffmyndighet, preskription m. m. Detsamma gäller enligt sakens natur ifråga om begreppet sannolika skäl. Härifrån bortses i den närmast följande framställningen. Denna avser således enbart att söka fastställa innebörden av de båda begreppen *med avseende å bevisningen* mot den misstänkte.

---

[3] Se s 48.

[4] 23: 2 och 22 RB.

[5] *PLB II* s 257.

[6] Ibid.

2. Tolkningen av dessa begrepp

Det är tydligen i hög grad önskvärt, att ett mera konkret innehåll kan givas åt nämnda tämligen vaga begreppsbestämningar.

Den som vill bestämma deras reella innebörd måste till en början säga sig, att uttrycken rent språkligt icke innefatta några lätt bestämbara kriterier. De ingiva innehållsmässigt väl icke någon ytterligare föreställning utöver att tillräckliga skäl (för den misstänktes sakfällande) betyda, att man finner det oomtvistligt och fullt klart, att de föreliggande omständigheterna efter normalt bedömande måste föranleda den ifrågavarande effekten. Sannolika skäl däremot innefatta visserligen en i det närmaste fullständig övertygelse om effektens inträdande men dock icke av den styrka som nyss sagts. Såväl tillräckliga som sannolika skäl innebära sålunda antaganden av olika styrka beträffande möjligheten av att visst framtida förhållande skall inträffa.

Adjektivet *tillräcklig* kan omskrivas som det, som räcker till eller förslår eller motsvarar behovet; synonymer äro orden nog stor eller bra, nöjaktig, tillfredsställande.[7] *Sannolik* kommer av "sann"; betydelsen av det senare ordet växlar mellan sanningsenlig, exakt, verklig, äkta, ärlig.[8] Synonyma äro uttrycken riktig, sanningsenlig, överensstämmande med sanningen eller det faktiska (underlaget) eller verkligheten, välgrundad, tillförlitlig m. fl. adjektiv.[9] Sannolik kan även omskrivas såsom mycket trolig, antaglig, rimlig, plausibel.[10]

När man för en ytterligare tolkning av ifrågavarande begrepp — utöver den språkliga — vänder sig till lagtexten, måste man efterforska eventuella hållpunkter utanför centralstadgandet i 20: 6 RB. Därvid har man att först undersöka, huruvida äldre lagstiftning laborerat med några motsvarande begreppsbestämningar ävensom huruvida några sådana förekomma i andra sammanhang i RB eller annan aktuell lagstiftning. I samband därmed är att beakta vad doktrinen innehåller i dessa stycken. Särskilt på detta område av åtalsläran måste vägledande principer även kunna sökas i uttalanden av chefsåklagare, i

---

[7] Illustrerad svensk ordbok, andra, revider uppl, s 1632 resp Östergren, Nusvensk Ordbok, häfte 98 (Stockholm 1957), sp 281.

[8] Östergrens a a, femte bandet (Stockholm 1938), sp 1160. — Sannolik, i fornsvenskan sannoliker, av formen dativum singularis neutrum *sanno* och adjektivet *lik*, som styrde dativ; jfr fornsvenskans vara likt sanno; alltså bildat som franskans vraisemblable och latinets verisimilis (Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, tredje uppl, andra bandet, s 887).

[9] Östergren sp 1161.

[10] Illustrerad svensk ordbok, anf uppl, s 1327.

synnerhet RÅ men jämväl JO. (Det kan måhända förefalla vilseledande att beteckna den sistnämnde som chefsåklagare. Med hänsyn till JO:s funktion av kontrollorgan över bl.a. åklagarkåren samt till den betydelse som dennes uttalanden tillmätas vid åklagarnas tjänsteutövning må det dock vara tillåtet att i denna framställning använda ifrågavarande beteckning.) Åtalsavgöranden in concreto kunna tänkas erbjuda ett givande studium. Eventuella uttalanden i domstolsavgöranden kunna däremot icke väntas bidraga till någon särskild belysning av problemet; frågan om förekomsten av tillräckliga skäl — i motsats till frågan om sannolika skäl — aktualiseras blott i de sparsamt förekommande fall, där åklagarens underlåtenhet att anställa åtal påstås innefatta ämbetsbrott.[11]

Beträffande *äldre processuell lagstiftning* är att märka att begreppet tillräckliga skäl inskrivits i lagtexten först genom tillkomsten av RB. Något dylikt uttryck har således icke funnits i tidigare gällande lagstiftning. Processkommissionen föreslog vid sin behandling av åtalet såsom villkor för rättegång och rätten till åtal införande av en regel av innehåll, att åklagaren skulle vara skyldig åtala brott, såvida tillräckliga skäl mot den misstänkte förefunnos.[12] Vad sålunda föreslogs innebar emellertid blott ett konstaterande av redan gällande rätt.[13] Jämväl före RB har man således realiter såsom förutsättning för visst åklagarens handlande uppställt tillräckliga skäl beträffande den misstänktes skuld eller — såsom processlagberedningen uttrycker förhållandet — sådana skäl, att de kunna antagas leda till den misstänktes fällande.[14] Även begreppet sannolika skäl saknas i äldre processuell lagstiftning. I 1734 års lag nöjde man sig huvudsakligen med att fastslå åklagarens subsidiära skyldighet att åtala vissa slags brott.[15] Vilka närmare grunder för ett dylikt åtalsbeslut som borde föreligga förbigicks emellertid. Endast i 4: 1 rättegångsbalken återfanns en måttsbestämning av det slag, varom här är fråga; där föreskrevs såsom villkor för den i stadgandet förutsatta offentliga myndighetens aktivitet att *skiälig misstancka* om brott förefanns. I SP:s bestämmelser, vilka efterträdde 1734 års lags föreskrifter, sades härutinnan intet.

---

[11] Jfr *Strömberg* s 84.

[12] *PK II* s 38 och 45.

[13] Jfr *PK II* s 38 och *PLB II* s 29 f. Jfr även *Hedenskog* s 148 och 116.

[14] PLB p a st.

[15] Jfr ovan s 34. — Det må framhållas, att egentliga statsorgan i allmänhet ej funnos för åtalets handhavande; någon åklagarkår i nutida mening existerade icke. Se härom t ex *Förfarandet* s 67 ff.

Användningen i *RB* av uttrycket tillräckliga skäl har framgått av det tidigare sagda liksom även den sparsamma ledning för tolkningen, som kan grundas däråå.

Begreppet sannolika skäl förekommer icke i lagtexten i samband med balkens reglering av åtalsförutsättningarna. Däremot brukas det i motiven till 20: 6 i sammanhang med frågorna om åklagarens åtalsplikt samt åklagarens kriminella och civila ansvar för felaktigt åtal.[16] Någon förklaring till innebörden av termen gives dock icke. Det har gjorts gällande, att med denna torde förstås, att *det skall föreligga sannolika skäl för fällande dom mot den misstänkte.* Åklagaren skall, enligt denna tolkning, kunna räkna med, att den förebragta utredningen i förening med vad som må beräknas ytterligare framkomma vid huvudförhandlingen sannolikt skall leda till nyssnämnt resultat.[17] Denna sannolikhet skall värderas efter normalt bedömande, efter en sådan uppskattning, som en klok och förståndig man skulle ha ägnat omständigheterna.[18] Frågan om föremålet för sannolikhetsberäkningen skall senare beröras.[19]

Uttrycket sannolika skäl förekommer emellertid i RB i samband med regleringen av häktningsförutsättningarna; såsom allmän förutsättning för häktning uppställes, att någon på sannolika skäl misstänkes för brott.[20] Förutom därur kan en viss, om än ringa, ledning hämtas ur lagstiftarens terminologi i övrigt i RB. Den betydelse som tillägges begreppet sannolika skäl i de fall där det användes i lagtexten bör uppenbarligen vara normerande även vid prövningen av åtalsfrågor, där motsvarande kriterium kan vara relevant.[21]

RB arbetar, i samband med dess bestämmelser om tillgripande av tvångsmedel eller andra åtgärder mot den misstänkte, med flera olika grader av misstanke.[22] Därvid är särskilt att uppmärksamma de fyra varianterna, att vederbörande *kan misstänkas*,[23] *är skäligen misstänkt*[24]

---

[16] *PLB II* s 257.

[17] *Heuman* s 123 f. Se även *BSA* s 447.

[18] Se *BSA* p a st; *Bäärnhielm* s 44; *Heuman* p a st; Thyrén, Kommentar till strafflagen kap 16, s 18; jfr *Kriminalprocessen* s 209.

[19] S 69 ff.

[20] 24: 1 och 2. — Uttrycket förekommer även i samband med frikänd tilltalads rätt till kostnadsersättning, vilken bl a är beroende av att åtalet väckts utan sannolika skäl, 31: 2 RB. I *Gärde,* s 418, hänvisas därvid beträffande sannolika skäl till 24: 1 RB.

[21] Jfr *Dillén* s 151.

[22] Jfr JO 1953 s 326 f och 1957 s 48 f; *Olivecrona* s 169.

[23] 23: 9 1 st.

[24] 25: 1, 26: 1 1 st.

(eller, med andra formuleringar, skäligen misstänkes [25] resp. skäligen kan misstänkas [26]), är *på sannolika skäl misstänkt* [27] (resp. på sannolika skäl misstänkes [28]) eller att *tillräckliga skäl* [29] för åtal föreligga. Dessa varianter äro tydligen här upptagna efter sin inbördes styrka, från den lägsta till den högsta graden av misstanke.

Att under förundersökningen någon omständighet uppenbaras, som kastar misstankar för brottet på en eller annan person, om än någon mera avgörande bevisning ej föreligger, innebär uppenbarligen den svagast tänkbara formen av misstanke. Att några omfattande åtgärder mot en person som sålunda blott "kan misstänkas" för brottet heller icke böra få ifrågakomma synes naturligt.[30] Uttrycket "skäligen misstänkt" [31] innebär, att misstanken vuxit i styrka.[32] Verkliga skäl skola finnas för misstanken mot vederbörande; det måste föreligga påtagliga objektiva grunder till stöd för en sådan misstanke, och rent subjektiva antaganden äro naturligtvis irrelevanta.[33] Tydligen måste det för skälig misstanke förutsättas, att undersökningsmaterialet vunnit ökad omfattning och att man härpå kan bygga en någorlunda säker grund för misstanken mot viss bestämd person. Undersökningen har då nått det stadium, att den kan sägas vara riktad just mot denne misstänkte.[34] För att misstanken skall kunna sägas vara grundad "på sannolika skäl", fordras ännu något ytterligare.[35] Det kräves, att omständigheterna äro sådana, att misstanken vid en objektiv bedömning av situationen kommer att framstå såsom *berättigad*.[36] Däremot framstå de icke såsom så besvärande för den misstänkte, att "tillräckliga skäl" till åtal kunna grundas däråå; för det senare fordras tydligen, att övertygelsen om den misstänktes förhållande i saken är så starkt fotad, att den närmar sig den fulla vissheten.

Att någon är på sannolika skäl misstänkt synes sålunda enligt vad nu återgivits betyda något slags medelsvår grad av misstanke, någon

[25] 23: 18 1 st.

[26] 23: 2, 23: 3 1 st, 23: 13 2 st, 27: 16 1 st, 28: 1 2 st, 28: 11 2 st, 28: 12 1 st.

[27] 24: 1 1 st.

[28] 24: 2.

[29] 23: 2, 23: 22 1 st.

[30] 23: 9 RB.

[31] Jfr med denna term uttrycket "fulla skäl" i 24: 5 2 st RB samt beträffande vad därmed skall förstås i synnerhet *PLB II* s 313, *Dillén* s 171 och *Gärde* s 324.

[32] *Gärde* s 310.

[33] JO 1957 s 49. Se även — ang lokutionen "skäligen befaras" — JO 1927 s 129 f.

[34] Jfr *PLB II* s 294.

[35] Jfr *PLB II* s 313 samt *Gärde* s 310 f och 324.

[36] *PLB II* s 298; JO 1953 s 327 och 1957 s 48.

blandform mellan en första svagare misstanke och den slutliga förvissningen. Det förhåller sig emellertid i praktiken onekligen så, att gränserna mellan de olika graderna av misstanke äro flytande och att de här angivna huvudtyperna delvis tränga in i varandra.[37]

Beträffande lagstiftning utanför RB är att märka att i *SL* förekommer ett för tolkningen av uttrycket sannolika skäl mycket betydelsefullt stadgande, nämligen 13: 6, där frågan om ansvar för obefogat åtal avhandlas.[38] Obefogat är, enligt detta lagrum, det åtal som anhängiggjorts utan sannolika skäl. Samma uttryckssätt återfanns även i äldre straffrättslig lagstiftning; 1864 års SL föreskrev sålunda i 16 kap. 6 §, att den som haft sannolika skäl till åtal skulle gå fri från straff. En motsvarande bestämmelse upptogs på sin tid av lagkommittén under 18 kap. 5 § straffbalken i dess förslag till allmän kriminallag.[39] Nyssnämnda strafflagstadgande ersatte en föreskrift i 60 kap. 3 § missgärningsbalken av 1734 års lag, vilken handlade om straffrihet för den, som hade halva bevis.

Den uppfattningen återgavs nyss, att med uttrycket sannolika skäl till åtal skulle förstås sannolika skäl för fällande dom mot den misstänkte. Kommentatorn till nuvarande 13: 6 SL har härutinnan tidigare intagit en något vidare ståndpunkt. Om vid en jämförelse mellan skälen för och emot bifall till ett åtal — har det sagts — de förra överväga eller åtminstone äro lika starka, torde sannolika skäl för åtal få anses föreligga.[40] En värdering av skäl och motskäl som kan sägas resultera i 50 procent chans för bifall till ansvarstalan skulle således enligt denna åsikt utgöra sannolika skäl för åtals väckande. Den förstnämnda uppfattningen innebär däremot uppenbarligen, att chansen skall överstiga nyss angivet procenttal. Härtill har emellertid strafflagskommentatorn sedermera anslutit sig.[41]

Vad angår behandlingen i doktrinen av ifrågavarande begrepp må några uttalanden av *Hassler* uppmärksammas. Denne framhåller, att innebörden av uttrycket sannolika skäl till åtal svårligen torde kunna bestämt fixeras. Man kommer knappast längre än till satsen, att det (vid förundersökningsförfarandet) måste utrönas, huruvida misstanken

---

[37] Se *Olivecrona* s 169 not 9.

[38] Termen sannolika skäl förekommer vidare i t ex lagen 1957 om utlämning för brott 9 §.

[39] Se Förslag till Allmän Criminallag. Motiver s 65.

[40] *BSA,* första uppl (Stockholm 1949), s 445.

[41] *BSA* s 447. — Se i anslutning till nu redovisade tolkningar även vederbörande motionärs uppfattning i AK Prot 15/1957 s 187.

om viss persons gärningsmannaskap är tillräckligt välgrundad för att dennas sanningshalt må kunna underställas domstols prövning. Han uttalar därjämte — i samband med frågan om sannolika skäl såsom förutsättning för häktning — att de objektiva omständigheter, varå misstanken grundas, skola ha karaktären av bevisdata, vilka binda den misstänkte vid brottet. Det är naturligtvis icke tillräckligt, att det ej kan anses uteslutet, att den misstänkte begått brottet; något förhållande som positivt talar mot honom erfordras. De skäl som sålunda kunna föreligga mot den misstänkte skola vara så starka, att en erfaren och omdömesgill person måste finna en misstanke om att vederbörande begått brottet fullt berättigad. Man skulle kunna säga, menar Hassler, att övertygande bevisning om skuldens sannolikhet kräves.[42]

Det sista avser, som sagt, häktning. Motsvarande synpunkter torde emellertid bli tillämpliga vid prövningen av frågan om sannolika skäl till åtal. Det nyss uppställda kravet på den erfarne och omdömesgille bedömarens åsikt är uppenbarligen motiverat. Uttrycket övertygande bevisning för väl närmast tanken till den starkare grundade misstanke om vederbörandes skuld som ligger bakom begreppet tillräckliga skäl till åtal. I ovanstående sammanhang är uttrycket dock, som synes, försett med den viktiga modifikationen, att bevisningen skall avse skuldens *sannolikhet*. Föreligger icke övertygande bevisning angående skuldens sannolikhet, kan åklagaren näppeligen anses ha sannolika skäl att antaga, att ett väckt åtal kommer att bifallas.

Bland bevisdata är givetvis den misstänktes erkännande ett viktigt sådant. Beträffande ringare brott anses vanligtvis hinder ej föreligga mot att skänka erkännandet betydelse av tillräckliga skäl för fällande dom. I mål om grövre brott, däremot, tillmätes erkännandet sådan verkan endast i förening med ytterligare omständigheter. Vid dylikt förhållande får tydligen den misstänktes erkännande anses grunda åtminstone sannolika skäl till åtal, där icke särskilda omständigheter föranleda till annan uppfattning.[43] Avser misstanken grövre brott torde det blotta erkännandet dock mera sällan vara tillfyllest för att konstituera sannolika skäl till åtal och än mindre tillräckliga.

Vad beträffar sådana fall, där den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till brottslighet av samma eller likartat slag, utgör denna omständighet — såsom Hassler uttalar i förenämnda sammanhang — icke något egentligt bevisdatum. Den kan således icke i och för sig

---

[42] *Förfarandet* s 16 resp *Kriminalprocessen* s 208 f.

[43] Jfr JO 1953 s 327.

göra misstanken sannolik men väl ha betydelse därigenom att den ökar vikten av förekommande egentliga bevisdata.[44] Det sagda äger uppenbarligen motsvarande tillämpning på frågor om åtalsprövning. En misstanke om återfall får givetvis icke vara alltför löst grundad för att giva anledning till tvångsmedel mot den misstänkte eller åtal.[45]

Utöver vad ovan anförts synes litteraturen icke innehålla några uttalanden, vilka tjäna till nämnvärd ledning för bestämningen av innehållet i begreppen tillräckliga resp. sannolika skäl. En redovisning av de hållpunkter, som erbjuda sig för detta ändamål, blir tydligen skäligen torftig. Det ligger dock i sakens natur, att någon fast och för alla situationer fullgiltig regel icke kan givas för vad som skall anses som tillräckliga eller sannolika skäl för misstanke eller viss åtgärd; något som uppenbarligen gäller även ifråga om övriga grader av misstanke.[46] Man måste bedöma frågorna härom efter omständigheterna i varje särskilt fall. Givetvis blir det ofta fråga om vanskliga bedömningsspörsmål, vars lösning ställer mer eller mindre stränga krav på de lagtillämpande organens omdöme.[47]

3. Särskilda anmärkningar om sannolikhetsbegreppet

Vid en bestämning av sannolikhetsbegreppet kan man — såsom *Bolding* — uppställa en graderad skala, där skälen för ett visst antagande växa från en lägre grad av sannolikhet till en högre; å skalan kan exempelvis angivas att visst faktum är "antagligt", "sannolikt" eller "uppenbart".[48] Uttrycket sannolikt representerar här en grad av sannolikhet som är av högre valör än det antagliga men lägre än det uppenbara.[49] Mera än en allmän uppfattning om det inbördes förhållandet mellan olika grader av sannolikhet giver dock ej en dylik terminologisk skala.

Ej heller är någon mera bestämd ledning att hämta ur RB:s allmänna terminologi. RB laborerar i skilda sammanhang — förutom vad

[44] *Kriminalprocessen* s 208 not 10. — Jfr NJA 1951 s 343 (där tidigare brottslighet av samma art åberopades bland skälen för HovRn:s fällande dom).

[45] Jfr JO 1929 s 116.

[46] Se *PLB II* s 297 f; JO 1927 s 103 och 1957 s 49; *Kriminalprocessen* s 208.

[47] Se t ex fallet JO 1957 s 13 (i synnerhet s 50 ff), där ett antal olikartade värderingar redovisas; se även JO 1945 s 15.

[48] *Bolding* s 55 m fl st.

[49] A a s 55 noten.

tidigare nämnts ifråga om grader av misstanke — med varierande lokutioner för att uttrycka den styrka av sannolikhet, som i olika situationer anses böra krävas för än det ena, än det andra antagandet.[50] Betydelsen av alla dessa begreppsbestämningar synes emellertid i övervägande grad ligga på det teoretiska planet. Väl ha de sitt värde för en sannolikhetsberäkning i stort, för uppdragandet av de linjer, efter vilka en grovsortering av förekommande misstankar eller antaganden i övrigt lämpligen bör förekomma. Det ligger i öppen dag, vilken utomordentlig skillnad som föreligger mellan det svaga antagande som infattas i att någon kan misstänkas för viss gärning och den till följd av ett gynnsamt bevismaterial välgrundade övertygelse som tillräckliga skäl mot den misstänkte måste innebära. För en närmare distinktion lämnar lagtexten emellertid inga hållpunkter.

Det måste vara ogörligt att i praktiken verkställa en uppskattning av förekommande skäl och motskäl samt genom en siffermässig bestämning angiva det inbördes sannolikhetsförhållandet mellan olika antaganden; uppenbarligen kan man icke fastställa, att t.ex. på grund av förebragta vittnesutsagor det får anses råda 75 % sannolikhet för att den misstänkte, därest han åtalas, blir sakfälld. Det torde emellertid icke vara ur vägen att i en teoretisk situationsbild laborera med en talmässig uppskattning av sannolikhetsgraderingen; en viss belysning synes härigenom kunna skänkas försöken att fixera sannolikhetsbegreppet.

Om man exempelvis söker att ur en urna, vilken innehåller 51 vita och 49 svarta kulor, skaka ut en kula, är det tydligen *sannolikare*, att man skall få fram en vit än en svart. Det finnes ju 51 möjligheter för att en vit kula skall påträffas bland urnans 100 kulor, men blott 49 möjligheter ifråga om en svart. Sannolikheten kan här sägas vara av *relativ* art. Men innebär nyssnämnda förhållande också, att man kan säga, att det är *sannolikt*, att, om en kula skakas ut ur urnan, denna är en vit? Kan man uttala sig därom med en s. a. s. *absolut* sannolikhet? Det torde väl knappast överensstämma med normalt språkbruk att i 51/49-situationen använda termen sannolikt för det antagande, som stödes på det större talet. Man fordrar väl för ett dylikt konstaterande, att möjligheterna för det antagna sakförhållandets inträffande äro betydligt flera än 51 av 100.

---

[50] Se bl a *kan antagas* (t ex 24: 1 4 st; 24: 3, 25: 1), *skäligen kan befaras* (t ex 24: 1 1 och 2 st; 24: 2; 25: 1), *anledning förekommer* (t ex 23: 1; 24: 2), *synnerlig anledning förekommer* (t ex 28: 1 2 st; 28: 2). — Se vidare ang ord i lagspråk, som angiva sannolikhetsgrad, *Bolding* s 167 ff.

Fråga är nu, om det är i överensstämmelse med den processuelle lagstiftarens intentioner att anse sannolika skäl till åtal föreligga, redan då möjligheterna för ett bifall till åtalet i jämförelse med möjligheterna för det motsatta resultatet har den proportion som nyss angivits? Eller skall man här kanske kräva en betydligt högre grad av sannolikhet, kanske 60 eller 75 möjligheter av 100? Härom är det mycket svårt att göra något bestämt uttalande. Det ligger i sakens natur, att lagstiftaren icke velat binda sig vid någon mera exakt sannolikhetsgradering — utöver vad som ligger i uttryckssätten "skäligen misstänkt" etc. — och följaktligen iakttagit tystnad. På goda grunder synes det likväl kunna starkt ifrågasättas, huruvida lagstiftaren avsett att såsom sannolika skäl godtaga en sådan ringa övervikt för det ena antagandet framför det andra som ovan angivits. Man måste besinna, vilket viktigt medborgerligt intresse som kräver, att åtal anställes endast i välgrundade situationer och att åtal sålunda icke bör ifrågakomma, därest ej ett visst mått av övertygelse om den misstänktes sakfällande föreligger. Ur nämnda synpunkt synes det följaktligen icke böra godtagas, att åtal anställes i en sådan situation som t. ex. den, där möjligheterna för ett bifall till åtalet äro 51 av 100. Sannolika skäl för väckande av åtal böra alltså anses innefatta en viss högre grad av sannolikhet; vid en användning av det ovannämnda exemplet böra de representeras av ett betydligt högre tal än 51, kanske en siffra mellan 60—80. Varje mera preciserad fixering — även den senast angivna — vill kanske dock förefalla diskutabel. Av det anförda torde i allt fall framgå att det sannolikhetsbegrepp, varmed man har att operera vid åtalsprövningen, är av *absolut* natur; det antagna förhållandet är m. a. o. icke blott sannolikare än varje annat förhållande, det är så starkt grundat att det, i och för sig, får betecknas som sannolikt.

Det sades nyss, att hänsyn till den medborgerliga integriteten synas kräva, att begreppet sannolika skäl gives en relativt begränsad omfattning. Det måste emellertid även ihågkommas, att åklagaren icke bör bindas av alltför snäva handlingsnormer vid sitt bedömande av åtalsfrågan; ett visst mått av felslag måste sanktionsfritt medgivas honom i hans ofta synnerligen svårbedömda överväganden. Då fråga uppstår om eventuell ansvarspåföljd för oriktigt avgjord åtalsprövning, är det uppenbarligen ett allmänt intresse, att obetydligare incidenter icke bli föremål för beivran vid domstol. Detta förhållande talar tydligen för att begreppet ej heller bör tolkas alltför restriktivt. Vad senast sagts synes av anförda skäl äga tillämpning även i sådana fall,

där fråga uppkommer om tilltalads rätt till kostnadsersättning enligt 31: 2 RB.[51]

Efter dessa försök att bestämma innehållet av begreppen sannolika skäl eller, om man så vill, den *sannolikhetsgrad*, som är att inlägga däruti, må några ord sägas om *sättet* för sannolikhetsberäkningen.

Bolding har beträffande sannolikhetsbestämningar inom rättsskipningen framhållit, att sådana synas berättigade allenast genom beaktande av de erfarenhetsmässigt grundade antaganden rörande frekvensförhållanden, som må finnas.[52] En rationell sannolikhetsgradering i enlighet med frekvenssynpunkten bör sålunda skänkas företräde framför en övertygelse, grundad på andra eller delvis andra faktorer.[53] Bolding uttalar vidare, att en bevisfaktor synes vara fullständigt betydelselös, om den ej kan ses i belysning av ett frekvensförhållande. I mesta möjliga mån måste man därför bygga på beräkningsbara frekvenser, låt vara att man därvid är hänvisad till mycket ungefärliga antaganden.[54] Vid bedömningen av bevisfakta måste man tydligen klargöra för sig så tydligt som möjligt vissa erfarenheter rörande frekvensförhållanden och utnyttja dem för en beräkning i det aktuella fallet.[55] Kan man icke uttala sig om frekvensförhållandena, kan man ej heller uttala sig om sannolikheten i saken; kan man göra endast ungefärliga uttalanden om frekvensförhållandena, blir uttalandet i sannolikhetsfrågan på motsvarande sätt ungefärligt.[56] Någon principiell åtskillnad mellan sannolikhet "i allmänhet" och sannolikhet "i det enskilda fallet" eller mellan olika typer av sannolikhet kan ej göras.[57]

Man måste emellertid ifrågasätta, om detta resonemang verkligen kan läggas till grund för en i detta sammanhang tillfredsställande sannolikhetsberäkning. Naturligtvis kan det vara möjligt att göra beräkningar av frekvensförhållanden. På grund härav blir det naturligtvis även möjligt att i grova drag beräkna sannolikheten av att visst faktum inträffat. Om bilbeståndet bland befolkningen på en ö, dit kommunika-

---

[51] Lagkommentatorn nöjer sig där med att, i huvudsak, förklara, att skälen — för att de skola anses som sannolika — icke behöva "vara av den styrka att de utgöra tillräcklig grund för väckande av åtal" (*Gärde* vid 24: 1 RB, s 318, vartill hänvisas från 31: 2 RB, s 418).

[52] *Bolding* s 75.

[53] A a s 69 ff.

[54] A a s 62 f.

[55] A a s 66.

[56] A a s 76 f.

[57] A a s 77.

tionerna äro dåliga, består av 20 X-bilar, 5 Y-bilar och 2 Z-bilar och samtliga fordon brukas i normal omfattning och på samma vägsträckor, kan ju sannolikheten för att ett fordon, som vid givet tillfälle färdats å viss väg, varit en X-bil, en Y-bil eller en Z-bil i viss mån bestämmas. Det säger sig dock självt, att en beräkning av dylika frekvensförhållanden måste bli ungefärlig; uttalanden av mera preciserat innehåll torde här näppeligen stå att åstadkomma.

En frekvensberäkning angiver ju frekvensen, d.v.s. den mer eller mindre utbredda förekomsten av det som beräkningen avser. Beträffande det särskilda fallet säger den, att det under omständigheter, som i huvudsak svara mot de som föreligga i fallet, brukar förhålla sig på visst sätt. Detta kan även uttryckas så, att frekvensberäkningen tyder på större eller mindre sannolikhet för att visst förhållande föreligger. Men hur noggrant utförd denna beräkning än må vara, säger den aldrig tillräckligt om situationen i det enskilda fallet. Ett sådant faktum, vars förekomst enligt frekvensbedömningen är mindre vanlig, kan alltid ha inträffat i det aktuella fallet. En frekvensberäkning synes därför vara oanvändbar som grundval för en sannolikhetsvärdering, på vilken man vill basera en fällande dom över den misstänkte. Vid detta förhållande blir den ej heller användbar för avgörandet av frågan, huruvida sannolika skäl till åtal föreligga.

Härefter återstår att diskutera *föremålet* för sannolikhetsberäkningen.

Underlaget för sannolikhetsberäkningen är naturligtvis åtalsmaterialet, d.v.s. omständigheterna i åtalsärendet. Men vilket förhållande är det, vars sannolikhet skall beräknas; *vad* är det som skall befinnas sannolikt?

Det är då att märka, att adjektivet sannolik — liksom tillräcklig — icke uttrycker någon absolut egenskap, såsom t.ex. adjektiven röd eller rund. Egenskapen sannolik måste ställas i relation eller anknytning till något förhållande, vars förefintlighet eller beskaffenhet icke kan fastställas vid tillfället för bedömningen. Sannolikheten avser en beräkning eller ett antagande av möjligheten för ett visst sakförhållandes existens eller inträffande, t.ex. att ett tåg anlänt till viss station eller att det skall bli åskväder. Det är alltså innehållslöst att tala om tillräckliga skäl eller om sannolika skäl såsom fristående begrepp. I och för sig kunna skälen icke vara tillräckliga eller sannolika; denna egenskap visar sig först vid en uppskattning av skälen med hänsyn till viss effekt.

I förevarande fall talar den gängse anvisningen till åklagaren om sannolika skäl *till åtal*. Att sannolika skäl för att väcka åtal skola finnas uttrycker emellertid icke i och för sig någon användbar handlings-

regel. Anvisningen måste kompletteras. Man har att söka fastställa det förhållande, vars existens eller inträffande sannolikhetsberäkningen skall avse. Först härefter kan ju skälens beskaffenhet av att vara sannolika bedömas. Uppenbarligen blir det här fråga om åtalseffekten. Meningen måste vara, att skälen skola vara sådana, att det framstår som sannolikt, att åtal, om det anställes, leder till sådant resultat, som åsyftas. Ytterst — ur samhällets synpunkt — sker åtal för att möjliggöra den straffrättsskipning, genom vilken man önskar undertrycka samhällsfarliga handlingar. Givetvis måste detta grundmotiv även ligga bakom åklagarens handlande. Nu omfattar ju straffrättsskipningen en mångfald olika åtgärder mot den misstänkte; anledning finnes därför att fråga, vilket moment i denna serie som får anses vara av avgörande betydelse för spörsmålet, huruvida sannolika skäl att anställa åtal föreligga. Till vilket resultat av det eventuella åtalet skall åklagaren taga hänsyn vid sannolikhetsberäkningen; *vilken åtalseffekt* får *i detta sammanhang* anses vara den relevanta? Skall det samhällsintresse som man önskar garantera genom åtal anses vara tillgodosett, först sedan samtliga repressiva åtgärder, som kunna komma i fråga, tagits i bruk, så att även straffverkställigheten fullbordats eller den misstänkte blivit i en eller annan ordning omhändertagen? Eller är det måhända tillfyllest, att fällande dom vunnits eller att något annat moment i det straffprocessuella förfarandet realiserats?

Enligt tidigare återgiven tolkning av begreppet sannolika skäl till åtal, skola de sannolika skälen hänföra sig till möjligheten av *fällande dom* mot den misstänkte. Således avses icke t.ex. allenast möjligheten av att den misstänkte är gärningsman till det påstådda brottet. Med denna beräkning kommer åklagaren även att taga hänsyn till frågan om den misstänktes straffskyldighet. Härigenom kommer överensstämmelse att föreligga med den metod som användes vid uppskattningen av tillräckliga skäl; frågan om tillräckliga skäl hänför sig, som närmare utvecklas i annat sammanhang, jämväl till omständigheter, som angå den misstänktes straffskyldighet. Denna överensstämmelse ligger i sakens natur. Omfattningen av det material som lägges till grund för prövningen blir givetvis densamma, antingen man prövar materialets beskaffenhet efter värdemätaren tillräckliga skäl eller sannolika skäl eller någon ytterligare norm. Bestämmandet av materialets omfattning är en sak; den värdering efter vilken materialet sedan skall uppskattas — sannolikhet, antaglighet etc. — är en annan.

Taget efter ordalagen betyder ovan nämnda tolkning, att vad åklagaren skall beakta är spörsmålet, huruvida den misstänkte kan beräknas

bli fälld till ansvar i målet. Är det emellertid troligt, att denna konsekvens avsetts?

En jämförelse må företagas med den motsvarande beräkning som avser att fastställa, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga. Den effekt, vars inträde bedömningen där gäller, är ju, enligt vad som säges i motiven till RB, den misstänktes *sakfällande*. Men menas härmed den misstänktes fällande till ansvar, eller är det tillfyllest med en sakerförklaring, d.v.s. enbart konstaterandet av visst samband mellan en person och en gärning, som i lagen beskrives såsom ett brott? Med uttrycket sakfällande torde i vanligt juridiskt språkbruk allenast avses fällande till ansvar i målet. I allt fall synes termen kunna inbjuda till misstolkningar. I nyssnämnda sammanhang åsyftas emellertid uppenbarligen även *sakerförklaringen*. Lagstiftarens mening kan ju icke vara, att åtal skulle ske, endast under förutsättning att åklagaren anser sig kunna räkna med den misstänktes fällande till ansvar i målet. En sådan ordning skulle medföra, att åtal mot presumtivt otillräkneliga endast kom till stånd i undantagsfall, ty åklagaren måste ju som regel emotse, att sådan tilltalad, vars sinnesbeskaffenhet synes honom avvika från det normala, blir sakerförklarad och befunnen strafflös. Och hur skulle åklagaren förfara i sådana åtalsärenden, där möjlighet föreligger, att den misstänkte, därest åtal sker, sakerförklaras och medgives anstånd med straffs ådömande? Sannolikhetsberäkningen angående tillräckliga skäl till åtal måste uppenbarligen företagas med avseende jämväl å möjligheten av den misstänktes sakerförklaring, icke allenast hans fällande till ansvar i målet.

Det ligger i sakens natur, att man har att anlägga samma betraktelsesätt vid bedömandet av frågan om sannolika skäl till åtal. Det måste sålunda vara tillfyllest — för att åtalet skall anses grundat på sannolika skäl — att åklagaren finner sig kunna antaga, åtmistone att den misstänkte skall förklaras saker till åtalade gärningen. Det lärer väl heller icke kunna förmodas, att man genom den ovan återgivna tolkningen av begreppet sannolika skäl till åtal haft för avsikt att fatta ståndpunkt mellan alternativen sakerförklaring resp. utdömande av ansvar såsom resultat av ett anställt åtal.

Det vill sålunda synas som om de båda viktiga anvisningar eller uttolkningar, vilka anses normerande för åklagarens åtalande verksamhet, icke giva ett fullt korrekt uttryck för den uppfattning, som synbarligen ligger bakom desamma. När tillräckliga skäl till åtal beskrivas såsom den situationen, att åklagaren kan på objektiva grunder emotse den misstänktes sakfällande, bör därför härmed förstås även den misstänk-

tes sakerförklaring. Enahanda komplettering blir att göra jämväl i den karakteristik av begreppet sannolika skäl till åtal, som enbart omnämner effekten fällande dom. För enkelhetens skull användes likväl i framställningen härnedan den hittills gängse nomenklaturen. Vad ovan anförts om den betydelse, som bör tilläggas denna, blir därvid att hålla i minnet. Några nämnvärda olägenheter torde icke uppstå genom denna metod. Det bör också påpekas, att uttrycken tillräckliga resp. sannolika skäl ofta komma att begagnas utan något vidhängande "till åtal"; en uteslutning av detta självklara tillägg kan näppeligen vålla några missuppfattningar.

Till undvikande av missförstånd må slutligen anmärkas att frågan, huruvida den misstänktes sakfällande kan emotses, skall avgöras efter normalt bedömande; åklagaren är sålunda hänvisad till att under hänsynstagande till bevisregler och materiella regler pröva vad som genom utredningen framkommit i saken.

Frågan om skillnaden mellan sannolika och tillräckliga skäl är, såsom framgår av vad ovan anförts, svår att närmare kartlägga. I praktisk verksamhet måste den otvivelaktigt i talrika fall vara nästan omöjlig att fastställa. Det låter sig knappast utformas genom generella regler och anvisningar, när misstankarna i det enskilda fallet få anses övergå från att t. ex. vara sannolika till att bliva tillräckliga.

Det kan också otvivelaktigt ifrågasättas, huruvida åklagarna vinnlägga sig om att söka fastställa någon speciell grad av misstanke in casu efter noggranna teoretiska överväganden. Det kan kanske t. o. m. ifrågasättas, om åklagarna vid åtalsprövningen i allmänhet överhuvudtaget ha distinktionen mellan tillräckliga och sannolika skäl aktuell. Det kan förmodas, att man avväger situationen allenast efter synpunkten huruvida tillräckliga skäl tala för åtal; synes detta vara fallet, anställes åtal, i motsatt fall låter man bli. Tillräckliga skäl skulle därvid uppfattas av åklagaren såsom överensstämmande med den situation, där han anser sig ha goda chanser att vinna målet och följaktligen bör väcka åtal.[58] Frågan, huruvida — där tillräckliga skäl enligt nyssnämnda bedömningsgrund ej ansetts föreligga — i allt fall sannolika skäl äro för handen, lämnas sålunda obeaktad. Och, där detta begrepp verkligen tages under närmare bedömande, är det förmodligen vanligtvis fråga om situationer, där åklagaren överväger att begära den misstänktes häktande eller liknande fall. Ett dylikt tillvägagångssätt synes fullt förklarligt. Åklagarens skyldighet att åtala är ju knuten till förutsättningen, att tillräckliga skäl föreligga. Med hänsyn härtill

[58] Jfr s 53.

kan han rimligtvis icke klandras, därest åtal, i avsaknad av sådana skäl, icke kommer till stånd.

Distinktionen mellan tillräckliga skäl och sannolika skäl kommer sällan till formligt uttryck i besluten i åtalsfrågor. Avfattningen av dessa beslut präglas icke av någon enhetlig terminologi, utan starkt varierande uttryckssätt komma till användning. Det talas exempelvis om (att) anledning att brott förövats (ej föreligger), anledning till misstanke (ell. antagande) att brott förövats, misstanke om brott under allmänt åtal, skälig anledning till misstanke om brott. Ibland konstateras det, att brottsligt förfarande ej kunnat styrkas, att det icke kan anses tillförlitligen styrkt, att A förfarit brottsligt, att utredningen ej visar, att A gjort sig skyldig till brott. Stundom förklaras att skäl till åtal ej föreligga eller att bevisläget icke är sådant, att sannolika skäl för antagande om brott förekomma. Misstanken mot vederbörande kan uttryckas i den formen, att A skäligen får anses misstänkt för brott, att övervägande skäl tala för att A förfarit brottsligt, att sannolika skäl föreligga att brott förövats, att misstanken mot A är så starkt grundad, att A måste anses på sannolika skäl misstänkt, att sannolika skäl av sådan styrka föreligga mot A, att åtal bör väckas, eller att tillräckliga skäl till antagande (ell. tillräckliga skäl) att A begått brott föreligga.

Innan vi lämna detta ämne må följande exempel något diskuteras; praktiska situationer av motsvarande beskaffenhet kunna väl icke anses helt uteslutna. Antag, att kringvandrande bettlarna A och B tillåtas logera i en lada. Under natten uppkommer brand i ladan. Av utredningen framgår oomtvistligt att branden anlagts och att annan än A och B icke haft möjlighet härtill. Ingen omständighet tyder på att A och B, som ej tidigare träffat varandra, i förening utfört gärningen. Mot vardera av A och B föreligger sålunda misstanke om mordbrand. Vardera nekar till gärningen och skyller på den andre. Åklagaren kan icke finna någon omständighet som talar mera för den enes skuld än för den andres; A och B äro således i lika hög grad misstänkta. Skall åtal väckas?

Det kan onekligen sägas vara otillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt eller stötande för den allmänna rättskänslan, att gärningsmannen till ett så allvarligt brott skall gå fri, särskilt som man med visshet kan fastslå, att denne är någondera av allenast två misstänkta och *överhuvudtaget möjliga* gärningsmän. Åtal bör följaktligen ske, kan man mena, och så får utredningen vid domstol bringa klarhet i skuldfrågan. Den, som resonerar så, hoppas tydligen, att bevisläget, genom vad som förekommer vid huvudförhandlingen, skall klarna.

Häremot kan hävdas, att åtal alls icke skall ske, eftersom någon gärningsman, mot vilken tillräckliga skäl till åtal föreligga, ej anträffats. Om misstankarna mot vardera av A och B äro lika starka — och

därmed också lika svaga — kan uppenbarligen icke A:s (eller B:s) sakfällande på objektiva grunder emotses. Lika litet kan åklagaren finna sannolika skäl föreligga för fällande dom mot A (eller B).

Det synes följaktligen icke vara förenligt med lag att i en dylik situation väcka åtal. Att kretsen av misstänkta är begränsad till allenast två personer, av vilka man vet att endera *måste* vara den skyldige, kan icke förändra betraktelsesättet. Denna omständighet torde f.ö. endast skenbart ha betydelse för frågan om tillgodoseendet av rättssäkerhetsintresset eller den allmänna rättskänslans krav. Icke kan förhållandet härvidlag vara annorlunda i nu diskuterade situation än i den, där åklagaren funnit allenast *en* misstänkt, om vars skuld han personligen känner sig fullt och fast övertygad men mot vilken han, på grund av bristfällig bevisning, finner sig nödsakad att avstå från åtal? Förhållandet är tydligen det, att åklagaren finner det otillfredsställande — och troligtvis för den allmänna rättskänslan stötande — att avstå från åtal, när han vet, att endera av de två misstänkta som nu stå inför honom är gärningsmannen. Emellertid måste i sistnämnda fall samma synpunkter komma i betraktande som där frågan gäller allenast en slutligen misstänkt i raden av hörda och "godkända" personer. I varken den förra eller den senare situationen bör annan omständighet vara avgörande än förekomsten av de i RB förutsatta tillräckliga skälen.

Vad slutligen utredningsfrågan angår, synas förhoppningar om att händelseutvecklingen vid huvudförhandlingen skall resultera i en för åklagaren förbättrad position i allmänhet vara ogrundade. I den mån en förändring av sakläget i ett brottmål inträder vid huvudförhandlingen, torde erfarenheten utvisa, att denna oftast utfaller ur åklagarsynpunkt oförmånligt — de under polisutredningen hörda vittnena, som enligt förundersökningsprotokollet avgivit för åtalet så gynnsamma berättelser, minnas ej längre någonting av relevans o.s.v. Gränsen mellan förundersökningsstadiet och rättegången liksom de olika rättsliga organens arbetsuppgifter måste också beaktas.

4. Begreppet tillräckliga (sannolika) skäl i belysning av vissa fall ur åtalspraxis

Det säger sig självt, att det i många situationer måste vara mycket svårt för åklagaren att avgöra, huruvida tillräckliga (eller sannolika) skäl till åtal föreligga. De olikartade synpunkter, vartill de starkt skif-

tande omständigheter som förekomma i varje åtalsärende kunna giva anledning, minska det prejudicerande värdet av tidigare avgjorda åtalsfrågor i betydande omfattning, även om de fall, mellan vilka jämförelsen företages, synas erbjuda stor överensstämmelse i relevanta delar. Icke desto mindre torde det vara lämpligt att som illustration till den föregående framställningen återgiva några åtalsärenden från det praktiska rättslivet. Det närmast följande ärendet — som på sin tid tillvann sig ej ringa allmänt intresse — visar dessutom tydligt den motsatta uppfattning, vartill bedömningen av ett och samma material kan leda hos olika åklagarmyndigheter.

RÅ Ak 84/48. Vid en obevakad järnvägskorsning, där ej heller andra särskilda säkerhetsanordningar vidtagits, inträffade vid dagsljus en sammanstötning mellan ett ordinarie, ehuru vid tillfället omkring 15 minuter försenat tåg och en i linjetrafik förd omnibuss, varvid ett stort antal busspassagerare dödades. Vid korsningen var under normal väderlek fri sikt (frisiktskorsning); vid förevarande tillfälle rådde emellertid tät dimma, vilken å olycksplatsen omöjliggjorde sikt på längre håll än 10—20 meter. 542 meter söder om korsningen var ett s.k. dimmärke uppsatt (rektangelformigt märke, som anbringas framför frisiktskorsning för att erinra lokpersonalen om dess skyldighet att signalera).[59] Tåget kom söderifrån.

Chauffören uppgav, *att* han kände till tågförseningen, *att* han strax före korsningen bromsade in bussen, så att den stannade till ett ögonblick, *att* han samtidigt öppnade fönstret på sin högra sida och lutade sig så långt ut han kunde för att lyssna efter ljud från tåg, varvid bussens motor hela tiden var tillkopplad, *att* han, som varken såg något tåg eller uppfattade något ljud från järnvägslinjen, förde bussen, med treans växel inlagd (bussen var fyrväxlad), fram mot korsningen *samt att* han, då bussens framhjul passerade spåret, upptäckte ljuset från lokets strålkastare, varefter kollisionen omedelbart följde. Lokföraren uppgav, *att* han omkring 200 meter framför dimmärket påbörjade en långt utdragen signal, vilken ej avslutades förrän märket passerats, *och att* bussen, då han fick syn på den, befann sig omkring 20 meter framför tåget och framfördes med ovanligt låg hastighet.

Statsåklagaren fann ej tillräckliga skäl föreligga för åtal mot vare sig chauffören eller lokföraren.[60] Utredningen visade tvärtom, enligt hans förmenande, att dessa vidtagit på dem ankommande åtgärder till förhindrande av olycka; chauffören hade visat särskild försiktighet och därjämte vidtagit samma åtgärder som övriga chaufförer å linjen brukade iakttaga vid dålig sikt. Även i övrigt hade såväl chauffören som lokföraren följt förekommande instruktioner och anvisningar. Olyckan var att tillskriva den rådande dimman

---

[59] Märket skulle i detta fall — med hänsyn till att högsta tåghastigheten på bandelen utgjorde 110 km/tim — enligt den s k Säkerhetsordningen (se fortsättningen) ha anbringats 660 meter söder om korsningen.

[60] Se — förutom statsåklagarens resolution 29 10 1947 — hans remisskrivelse till RÅ 3 11 1948.

samt avsaknaden av lämpliga varningssignaler vid övergången. Vad lokföraren angick hade denne visserligen icke avgivit upprepade signaler fram mot järnvägsövergången. Gällande bestämmelser i 5 § sista stycket Säkerhetskungörelsen voro emellertid otydliga, och lokföraren syntes ha tolkat föreskriften (i Säkerhetsordningen) om upprepad signalering såsom given endast för fall av snöyra; att säkerhetsbestämmelserna voro illa avfattade kunde icke läggas lokföraren till last.[61]

Sedan målsägandena hemställt om överprövning av åtalsfrågan hos RÅ, förklarade denne. Det hade ålegat *chauffören* — som ägde kännedom om tågförseningen — att med hänsyn till dimman före passagen av korsningen vidtaga särskilda försiktighetsmått. Han borde sålunda ha stannat motorn och uppmanat passagerarna att vara tysta, så att han ostörd, under någon icke alltför kort tidrymd, kunnat lyssna efter ljud. Han kunde även ha låtit någon passagerare stiga ur och gå fram till spåret för att lyssna efter tåget. Genom sin underlåtenhet att vidtaga av förhållandena påkallade försiktighetsåtgärder hade chauffören åsidosatt vad som ålegat honom till förekommande av olycksfall samt därigenom vållat kollisionen. Det hade ålegat *lokföraren* att avgiva upprepade signaler från dimmärket och fram till korsningen. Genom att avgiva blott en signal och upphöra därmed efter passerandet av dimmärket hade lokföraren gjort sig skyldig till tjänstefel samt därigenom — jämte chauffören — vållat kollisionen. Åtal mot båda misstänkta skulle förty väckas.

Det är tydligt, att RÅ ansett tillräckliga skäl för åtal föreligga — liksom att statsåklagaren funnit sådana skäl ej vara för handen. I ett fall sådant som detta kunna givetvis meningarna vara delade om vad som är att kräva av en bil-(tåg-) förare, för att denne skall kunna anses ha iakttagit all erforderlig varsamhet under färden. Några säkra hållpunkter härvidlag äro icke lätta att angiva med ledning av trafiklagstiftning eller domstolspraxis. Bussföraren har ju faktiskt stannat sitt fordon ett ögonblick, lutat sig ut genom fönstret och lyssnat. Även om fordonets motor givetvis lämnat vissa ljud från sig, är det måhända

---

[61] Enligt nyssnämnda 5 § sista st KK 26 6 1933 ang varningsmärken och säkerhetsanordningar etc (SFS 469/1933) skulle vid korsning, där särskild säkerhetsanordning ej fanns, då på grund av dimma erforderlig sikt ej förelåg upprepade visselsignaler avgivas från annalkande tåg med början på det avstånd från korsningen som erhölls, om tillåtna största tåghastigheten, angiven i km/tim, multiplicerades med sex (i förevarande fall 660 meter). Ytterligare regler för lokförarens handlande voro därjämte givna i Säkerhetsordning vid statens järnvägar, fastställd av järnvägsstyrelsen 3 4 1941, vars 18 § 6 mom föreskrev skyldighet att giva signalen "tåg kommer" — ett långt, ihållande ljud — bl a framför rektangelformigt märke, "då sikten är otillfredsställande, såsom vid dimma eller snöyra. I sistnämnda fall gives signalen upprepade gånger". Den 1 11 1947 — olyckan inträffade 14 10 s å — trädde en ny säkerhetsordning i kraft. Enligt denna (14 § p 5) skulle signalen "tåg kommer" givas framför rektangelformigt märke, "endast när sikten är otillfredsställande, såsom vid dimma och snöyra; härvid ges signalen upprepade gånger". Fyra dagar efter olyckan utfärdade järnvägsstyrelsen ett cirkulär (657/1947), vari uttryckligen stadgades att den upprepade signaleringen fick upphöra, först sedan korsningen passerats. 1951 infördes en motsvarande bestämmelse i 1947 års säkerhetsordning.

dock en smula orealistiskt att fordra, att chauffören bort stanna motorn och uppmana passagerarna att vara tysta, så att han kunnat lyssna efter ljud. Än mera verklighetsfrämmande synes emellertid den tanken vara, att busschaufförer skulle vid järnvägskorsningar anmoda medföljande passagerare att stiga ur fordonet för att spana efter tåg och att passagerare skulle efterkomma sådana propåer. Kunna direktiv av detta slag verkligen antagas bli hörsammade i praktiken?[62]

Bortsett härifrån måste ett ej ringa mått av i viss mån subjektiva värderingar tillåtas åklagaren, då han har att fastställa, huruvida ett visst handlingssätt eller underlåtet handlingssätt är att beteckna som lagstridigt, såsom indicerande t.ex. straffbar trafikovarsamhet. Om dylika förhållanden måste självfallet uppfattningarna växla i samhället; och om mera än ett i grova konturer hållet handlingsschema kan det tydligen aldrig bli fråga för lagstiftaren att uppställa. Att någondera av i förevarande fall föreliggande motsatta värderingar skulle vara "rättare" eller "riktigare" än den andra lärer svårligen kunna påstås. Läget är helt enkelt det, att den ene åklagaren funnit det till hans bedömande överlämnade handlingssättet innefatta sådana moment, att han anser sig kunna på objektiva skäl emotse den misstänktes sakfällande; den andre åklagaren har kommit till motsatt uppfattning.

Vad nu sagts har närmast haft avseende å chauffören. Vad lokföraren beträffar är det tydligt, att statsåklagaren funnit denne ha iakttagit alla åtgärder, som ålegat honom. Blott i ett fall har lokföraren icke handlat i överensstämmelse med givna föreskrifter, men dessa ha varit ofullständigt avfattade och hans missuppfattning på denna punkt har därför ansetts ursäktlig. En ursäktlig rättsvillfarelse har således föranlett, att lokföraren på denna punkt icke kunde anses vara förfallen till ansvar för att han brutit mot givna instruktioner. Huruvida statsåklagaren — därest han funnit villfarelsen oursäktlig — funnit samma försummelse mot meddelade föreskrifter innefatta tillräckliga skäl för åtal är omöjligt att bestämt säga; i allt övrigt har ju lokföraren — såsom statsåklagaren tydligt utsäger — handlat oklanderligt. RÅ däremot, som icke ansett lokförarens misstolkning av tjänsteinstruktionerna ursäktlig, har kort och gott förklarat försummelsen ifråga om signaleringen innebära tjänstefel, varav följt (med)vållande till kollisionen och sålunda vållande till annans död. Bedömningen av lokförarens underlåtenhet har givit till resultat, att lokförarens sakfällande ansetts kunna på objektiva skäl förväntas.

I detta sammanhang må anmärkas att gällande säkerhetsbestämmelser vid tiden för olyckan icke innehöllo något stadgande om att signalerna skulle upprepas, till dess tåget nått fram till vägkorsningen. Då RÅ i sitt åtalsbeslut antager en dylik skyldighet, menar RÅ tydligen, att föreskrifterna om upprepad signalering enligt sakens natur måste betyda, att signalerna skola upprepas under hela den kritiska färdsträckan.

Några ytterligare reflexioner i anledning av vad sålunda förekommit må vara motiverade. I ett fall som detta är åklagarens bedömning av åtalsfrågan, med hänsyn till olyckans katastrofala följder såväl ifråga om förlust av män-

[62] Ifrågavarande trafikolycka har behandlats av 1945 års trafiksäkerhetskommitté i dess betänkande med förslag till åtgärder för höjande av trafiksäkerheten (SOU 1948: 20 s 399 ff).

niskoliv som om ekonomiska skador, ytterst vansklig, lika väl som hans avgörande av sagda fråga är av avsevärt mera grannlaga natur än vad som är fallet i flertalet åtalsärenden. Det är ju här fråga om att till den enorma psykiska belastning, som redan det inträffade innebär för de båda förarna, foga det ytterligare lidande, som ett åtal utgör. Därest frågan om tillräckliga skäl icke synes kunna entydigt besvaras eller i varje fall framstår som tämligen oviss, borde därför med visst fog den meningen kunna förfäktas, att den för den misstänkte gynnsammare bedömningen skall diktera beslutet i åtalsfrågan. Det förefaller ej heller orimligt att påstå, att den omständigheten, att statsåklagaren funnit tillräckliga skäl saknas och i vederbörlig ordning underrättat de misstänkta om sitt beslut att icke väcka åtal, i ett fall sådant som detta bör mana till särskild försiktighet vid ett förnyat bedömande av frågan om tillräckliga skäl till åtal.

Det ligger vidare nära till hands att antaga, att just den omständigheten, låt vara omedvetet, influerat på åtalsbedömningen, att händelseförloppet haft sådana katastrofartade följder. Det är även möjligt, att allmänhetens indignation och den omfattande tidningspubliciteten inneburit ett psykologiskt tryck på åtalsmyndigheten.

Låt oss slutligen utgå från att skälen mot de båda misstänkta få anses som blott sannolika! Att åtal vid dylikt förhållande lagligen kan ske är naturligtvis oomtvistligt. Det synes t.o.m. stå i överensstämmelse med förhärskande uppfattning, att åtal i ett ärende av förevarande beskaffenhet sker. Åtskilliga fall av rättslig ovisshet torde kunna anföras, där åtal anställts, oaktat rättsfrågans lösning förefaller vara av mindre betydelse. Rättsfrågans lösning är tydligen av ej ringa intresse i detta ärende, där det ju gäller att avgöra, bland annat, vilket handlingsschema en försiktig busschaufför har att iakttaga vid passage av obevakade järnvägsövergångar under dåliga siktförhållanden. Redan av det skälet borde man sålunda kunna antaga, att åtalspraxis skulle besvara frågan, om åtal borde ske, jakande. Och även om detta förhållande i och för sig icke skulle anses åtalsgrundande, torde det i förening med övriga omständigheter kunna föranleda ett dylikt bedömande.[63]

Jämväl i *RÅ 310/56* var fråga om kollision mellan tåg och buss. Underåklagaren beslöt åtala vägvakten för vållande till annans död m.m., enär hon eftersatt sina tjänsteåligganden genom att underlåta fälla bommarna vid järnvägsövergången. Mot bussföraren skulle åtal ej ske; denne — som i god tid nedbringat hastigheten till omkring 25 km/tim., ytterligare saktat farten under färden mot övergången samt därvid hållit uppsikt mot järnvägen genom den öppnade bussdörren — måste anses ha iakttagit, vad som rimligen kunde krävas av honom.

RÅ, hos vilken järnvägsstyrelsen hemställt om överprövning, erinrade om vägtrafikants skyldighet till uppmärksamhet vid passage av järnväg (42 § 1 mom. VägtrafikF) samt uttalade vidare. Bussföraren hade observerat tåget å plats mindre än 3 km. från övergången. Med hänsyn härtill måste det ha framstått som ej osannolikt för honom, att bussen och tåget skulle ungefär samtidigt hinna fram till övergången. Bussföraren hade därför särskild anledning räkna med att tåg kunde vara i annalkande, trots att bommarna ej voro

[63] Utgången av målet blev, att båda tilltalade frikändes såväl i URn som i HovRn.

fällda. Bussföraren kände dessutom till, att man slarvat med bommarna vid denna övergång. Trots detta vidtog han ej annan åtgärd än att på kort avstånd från korsningen öppna bussdörren och se ut genom denna mot det håll, varifrån tåget kunde väntas. Då han från förarsätet blott kunde överblicka en kort sträcka av järnvägen, var denna åtgärd föga ändamålsenlig. Under sagda omständigheter fanns ej annan möjlighet för bussföraren att med någorlunda säkerhet förvissa sig om huruvida tåg var i annalkande än att helt stanna bussen före korsningen och därefter dels se bakåt utefter järnvägslinjen och dels lyssna efter tåget. Därest han handlat på detta sätt, skulle olyckan ej ha inträffat. Oavsett förekomsten av bommar måste det anses ha ålegat bussföraren — vilken såsom förare var ansvarig för ett flertal människors säkerhet — att vidtaga de nu angivna åtgärderna. Genom sin underlåtenhet härutinnan hade bussföraren brustit i den omsorg och vaksamhet, som till förekommande av trafikolycka betingats av omständigheterna. Därigenom hade han medverkat till olyckshändelsen och de därvid uppkomna skadorna. RÅ förordnade därför om åtal mot bussföraren jämlikt 14: 9 och 17 samt 19: 5 SL ävensom 1 § 1 st. TrafikbrottsL.[64]

RÅ 376/53. Fråga uppkom om åtal mot A för bedrägeribrott under nedannämnda omständigheter. Distriktsåklagaren uttalade. Av utredningen syntes framgå att A i juni 1952 muntligen överenskommit med X om att för 1.500 kronor få hyra ett område i Ö för försäljning av korv vid ett sportevenemang påföljande 12 juli. X översände härefter till A mot postförskott å 1.500 kronor kontrakt rörande försäljningsrätten, men A underlät lösa postförskottet. A har sagt, att han, enär han icke visste vilka villkor i övrigt kontraktet innehöll, icke ansåg sig kunna utlösa postförskottet. X uthyrde härefter den för A avsedda platsen till annan person. Under tiden, eller den 14 juni, träffade A överenskommelse med B om inköp av korv för ifrågavarande försäljning. Samtidigt begärde och erhöll A av B, under åberopande av att han behövde pengar för att ordna försäljningen i Ö, såsom försträckning 1.500 kronor. Korvpartiet skulle sändas under A:s adress till Ö mot efterkrav. Det fick anses, att A därigenom manifesterat ett uppsåt att verkligen sälja korv därstädes under sportevenemanget och att han varit i god tro beträffande möjligheten att få försäljningsplats. A reste också sedermera till Ö men fick där reda på att platsen var uthyrd. Mot A:s bestridande kunde åklagaren ej finna, att A vid mottagandet av ifrågavarande försträckning haft uppsåt att tillgodogöra sig densamma utan att göra rätt för sig.

Omfattande argumentation förekom under utredningen.

A uppgav bl.a., att han omkring fjorton dagar före den 12 juli telefonerade till X, vilken därvid lovade, att A den 10 juli skulle få ut kontraktet i Ö. (Denna uppgift bestreds av X.) Den 10 juli infann sig A i Ö och medförde försäljningskiosker m.m. Då A erbjöd sig betala arrendet, svarade X, att han överlåtit försäljningsrätten till andra personer. Då A ej heller genom stadskamrerens förmedling kunde få försäljningsställe, begav han sig samma dag till Ö station, där korvpartiet låg. Där ordnade han med att varan återsändes till B. Det belopp som A fått av B åtgick huvudsakligen till omkostnader för den planerade försäljningen. Möjligen använde han ett mindre belopp för sitt uppehälle.

[64] Utgången blev, att bussföraren fälldes till ansvar (URn).

B anförde bl.a. A:s påstående om överenskommelsen med X att A skulle erlägga arrendet vid besök i Ö den 10 juli vederlades fullständigt av *dels* X' däremot stridande uppgift, *dels* det förhållandet att A vid upptagandet av försträckningen uppgav sig ha så brådskande behov av medlen, att dessa på hans begäran telefonerades över till honom den 14 juni, *och dels* den omständigheten att A ej utlöste den av B försända leveransen, vilken, sedan B förgäves sökt komma i kontakt med A per brev och telefon, på begäran av B returnerades till denne en vecka före den 10 juli. A:s uppgift att A ända till den 10 juli ämnat och kunnat fullfölja sina planer — om han då ej hade erfarit, att ett missförstånd mellan honom och X lade hinder i vägen — var sanningslös. Detta framgick av nyss anförda omständigheter. I själva verket torde det förhålla sig så, att A före den 10 juli fick kännedom om B:s förestående polisanmälan och reste till Ö för att skaffa sig ett försvar mot denna anmälan.

(B sände sålunda varupartiet till A i två leveranser. Den första försändningen gick B själv i författning om att få återskickad till sig. Den andra returnerade A till B vid sitt besök i Ö.)

RÅ uttalade. Väl kunde vissa skäl åberopas till stöd för uppfattningen, att bedrägeriuppsåt ej kunde styrkas. Häremot kunde emellertid ett flertal omständigheter andragas, som berättigade till antagandet, att A redan vid upptagandet av försträckningen haft för avsikt att för egen räkning förbruka de därvid erhållna pengarna utan att återbetala dem eller att A i varje fall vid försträckningstillfället varit oviss om sina möjligheter till återbetalning och att visshet om denna oförmåga icke skulle ha avhållit honom från att mottaga pengarna. I detta avseende ville RÅ särskilt fästa uppmärksamheten därpå, att A syntes inom mycket kort tid efter försträckningen ha för åtminstone delvis andra ändamål än som avsetts med åtgärden förbrukat de därigenom erhållna pengarna; vidare hade A underlåtit utlösa såväl kontraktet, som X tillsänt honom mot postförskott, som de av B mot efterkrav försända varorna. A:s förklaring till att han icke utlöst kontraktet syntes RÅ icke godtagbar. Av X' vid förundersökningen lämnade uppgifter syntes sålunda framgå att mellan X och A överenskommits att arrendesumman skulle erläggas av A genom utlösande av nyssnämnda kontrakt. I varje fall utgjorde A:s uppgifter i förevarande hänseende intet stöd för vad A på denna punkt uppgivit, nämligen att arrendesumman skulle erläggas till X först den 10 juli vid personligt besök av A hos X i Ö. A:s underlåtenhet att utlösa de av B till honom översända varorna liksom även hans påtagliga liknöjdhet för att därefter söka kontakt med B för att reglera sitt affärsförhållande med denne utgjorde även, enligt RÅ:s uppfattning, belägg för att A redan vid försträckningens upptagande haft för avsikt att icke fullgöra sina skyldigheter gentemot B. Vid bedömandet av A:s uppsåt vid upplånandet av penningsumman torde det även vara berättigat att fästa avseende vid den uppfattning angående A:s allmänna trovärdighet, vartill en granskning av handlingarna i ärendet skäligen kunde föranleda. Därvid kunde erinras om att A tidigare fällts till ansvar för mened samt — fem gånger — för bedrägeribrott. Med hänsyn till vad sålunda anförts syntes RÅ så starka skäl tala för att A genom upptagandet av försträckningen gjort sig skyldig till bedrägeri, att frågan härom borde underställas domstols prövning. RÅ uppdrog förty åt distriktsåklagaren att åtala A. (URn ogillade åtalet; det ansågs ej styrkt — mot A:s bestridande — att denne vid utverkandet av försträckningen handlat bedrägligt mot B.)

RÅ 528 1/2/56. Förundersökning skedde i anledning av ett flertal stölder, begångna under omkring sju års tid i lägenheter i viss fastighet. Tillgreppen avsågo huvudsakligen lösören eller kontanter; någon åverkan på dörrar eller lås kunde ej konstateras. Misstankarna riktades mot A, som var portvakt i fastigheten. A förnekade brott. Sedan ärendet kommit under RÅ:s bedömande, yttrade denne bl.a. Vad angick frågan om skäl kunde anses föreligga till väckande av åtal, var följande att märka. A syntes under hela sin portvaktstid ha haft tillgång till alla huvudnycklar, som gått till fastighetens samtliga lägenheter. Anmärkningsvärt var vidare att samtliga stölder begåtts å tid, då A skött portvaktssysslan. Slutligen hade A under utredningens gång i vissa hänseenden ändrat sina uppgifter i saken, vilket uppenbarligen var ägnat att minska tilltron till dem. Å andra sidan måste emellertid beaktas, att den omständigheten, att A omhänderhaft nycklarna till lägenheterna, ej uteslöt möjligheten av att även andra personer med användande av nycklarna kunnat obehörigen bereda sig tillträde till lägenheterna. Av utredningen framgick sålunda att huvudnycklarna under den tid, då ombyggnadsarbete — vari ett sextiotal arbetare deltagit — å fastigheten pågått, i betydande utsträckning syntes ha utlämnats till arbetarna och att dessa nycklar i vissa fall återställts först flera dagar efter föreskriven tid för återlämnande. Under ombyggnadsarbetet — vilket pågick c:a 3 år — hade sålunda dessa arbetare, ävensom personer, till vilka dessa i sin tur kunde ha utlämnat nycklarna, haft möjlighet att bereda sig tillträde till lägenheterna. Tänkbart var även att en arbetare eller annan person, till vilken någon huvudnyckel under nyss angivna omständigheter utlämnats, kunde i brottslig avsikt ha tagit avtryck av nyckeln. Vidare kunde ej heller — oaktat A förklarat detta vara osannolikt — den möjligheten helt uteslutas, att den eller de, som förövat stölderna, olovligen och utan A:s vetskap för en kort stund tillgripit nycklarna i portvaktsbostaden. A hade, såsom framgick av det föregående, enständigt vidhållit, att han ej haft del i stölderna. A hade ej varit åtalad eller dömd för förmögenhetsbrott. De ovan berörda indicierna mot A ägde i betraktande av vad sålunda anförts "icke sådan beviskraft, att det på sannolika skäl (kunde) antagas, att ett åtal skulle föranleda fällande dom". Laga skäl för väckande av åtal på det nu föreliggande bevismaterialet voro sålunda icke för handen. Ytterligare utredning, som kunde antagas vara av betydelse, stod f.n. ej att vinna. Åtal skulle alltså icke ske.

D. Frågor om åtal på grund av sannolika skäl

Såsom framgår av vad som återgivits i avsnittet om åtalsplikt och åtalsrätt finns ett flertal företrädare för den uppfattningen, att åklagaren — utanför området för åtalsplikten — i viss omfattning äger åtalsrätt. Denna skulle, som sagt, framgå av det förhållandet, att åklagaren, där sannolika skäl för åtalet finnas, icke drabbas av straffsanktionen i 13: 6 SL.

Man har emellertid icke nöjt sig med att konstatera denna åtalsrätt. Såsom tidigare antytts har det även framhållits som önskvärt, att åtal under vissa omständigheter kommer till stånd inom det område, som begränsas av, å ena sidan, begreppet tillräckliga skäl och, å andra sidan, sannolika skäl. Det har nämligen förutsatts, att vissa situationer finnas, där åtal *bör* ske eller där särskilda omständigheter kunna tala för åtal, oaktat åtalsbeslutet blott kan grundas på sannolika skäl.[1] Någon skyldighet tänkes sålunda icke — naturligt nog — vara för handen; det valda uttryckssättet innefattar blott en rekommendation. I ordet bör ligger dock en anmaning eller en antydan om en pliktsituation, som står den direkt ålagda skyldigheten nära. För en ambitiös befattningshavare ligger det nära till hands att särskilt taga fasta på den imperativa innebörden. Ett speciellt eftertryck måste en sålunda avfattad anvisning få, då den, såsom i förevarande fall, utgår från en innehavare av RÅ-ämbetet och därför kan förväntas bli särskilt uppmärksammad av åklagarkåren — låt vara att den icke framlagts i samband med tjänsteutövning.

De typfall, som angivits i detta sammanhang, skola här något uppmärksammas.[2]

---

[1] *Heuman* s 124 ff. Jfr *Strahl* s 51 not 3.

[2] Fallen angivas efter *Heuman* p a st.

1. Ovisshet råder i bevisfrågan

1:o). Vad först angår *bevisfrågan* har det framhållits, att det kan vara omöjligt att på förundersökningsstadiet nå längre, än att man kan tala om sannolika skäl. Skulle det därvid vara fråga om *grovt brott* och kan man förvänta, att starkare bevisning skall framkomma vid en rättegång, kan detta förhållande tala för att åtal anställes.

Typfallet innebär alltså, att åklagaren vid åtalsfrågans avgörande anteciperar visst material, nämligen den förstärkta bevisningen. Det har tidigare i denna avhandling hävdats, att åklagaren har rätt att på dylikt sätt föregripa åtalsmaterialet. Såtillvida innebär den här angivna situationen intet anmärkningsvärt. Emellertid nämnes det icke, huruvida bevisningen måste kunna beräknas öka i styrka till den grad, att den når upp till gränsen tillräckliga skäl. Det synes emellertid uppenbart, att avsikten icke varit att uppställa ett sådant krav. Detta hade nämligen inneburit, att åklagaren vid åtalsfrågans avgörande på grund av bevismaterialets beräknade förstärkning ansett tillräckliga skäl till åtal föreligga. I denna situation skulle åtal — under förutsättning att antecipation av åtalsmaterial får ifrågakomma — enligt allmänna regler ha väckts; och anledning hade följaktligen icke funnits att göra denna situation till föremål för särskilt omnämnande. Att den författare, från vilken detta typfall återgivits, för sin del godtager antecipation av åtalsmaterial framgår av hans tidigare framställning i ämnet. Vid sin bestämning av begreppet sannolika skäl utgår han sålunda från att åklagaren i sina överväganden räknar med jämväl vad som eventuellt kan beräknas ytterligare framkomma vid en huvudförhandling.[3]

Den angivna typsituationen innebär tydligen, att bevisningen skall förstärkas, så att de sannolika skälen bli så att säga ännu mera sannolika. Fallet synes egentligen blott vara en variant av vad man kan kalla normalfallet av sannolika skäl vid ofullkomliga bevissituationer, där de sannolika skälen byggas på den föreliggande utredningen samt på vad som kan förväntas ytterligare framkomma i bevisfrågan vid huvudförhandlingen i målet. I detta s.k. normalfall — som kan gälla vad brott som helst — anses åklagaren, enligt förhärskande uppfattning, ha *rätt* att väcka åtal, om än ett dylikt förfarande icke uppställes som generellt rekommendabelt. I den förevarande situationen däremot är fråga om ansvarstalan för grovt brott, vilket sålunda skulle föranleda det betraktelsesättet, att åtal framstår som mer eller mindre *önskvärt*.

[3] A a s 123 f.

Om huru svårt brottet skall vara för att göra åtal påkallat, har intet nämnts. I sakens natur torde väl ligga att brottet bör vara av allvarlig svårhetsgrad; mindre betänkligheter möta uppenbarligen mot åtal under anförda omständigheter, då brottet är t. ex. mord eller rån, än då fråga är om brott av icke fullt så grov beskaffenhet. Det är möjligt, att med grova brott här åsyftats vad som enligt vanligt juridiskt språkbruk brukar karakteriseras med detta adjektiv, d. v. s. brott, varå straffarbete i två år eller däröver kan följa.

Det är också att märka, att i den här avsedda typsituationen brottets svårhet icke anses böra under alla förhållanden föranleda åtal; det säges blott, att så *kan* vara fallet. Meningen är tydligen, att ett allmänt övervägande av samtliga i fallet föreliggande omständigheter som regel skall ske, därvid brottets beskaffenhet kommer att utgöra det centrala momentet.

Svårigheterna äro ej sällan betydande att på förhandenvarande material avgöra, huruvida åtal anställts på grund av den ena eller den andra omständigheten i åtalsärendet.

Ett fall, där brottets art *möjligen* varit avgörande för eller i allt fall bidragande till beslutet om åtal, är det i det föregående avsnittet refererade ärendet *RÅ 376/53*. Det kan förefalla, som om RÅ där menat, att, fastän bevisfrågan icke var fullt klar, åtal dock borde ske på grund av särskild anledning. Det begagnade uttryckssättet, att frågan om den misstänktes brottslighet borde underställas domstols prövning, kan tyda härpå; det synes eljest ha legat närmare till hands att använda formuleringen, att åtal skall väckas, eller någon likartad lokution. Särskild anledning till åtal kan ha varit det påstådda brottets art; bedrägeriet kan ha bedömts som ett grovt brott, måhända icke i och för sig men med hänsyn till den tidigare brottsligheten. Under nu nämnt antagande torde ärendet kunna anföras som exempel på sådant fall, där åtal ansetts böra ske av särskilda orsaker, fastän blott sannolika skäl förelegat.

Men det kan även förhålla sig på det sättet, att RÅ funnit bevisningen mot den misstänkte, bl.a. med hänsyn till dennes antecedentia, grunda tillräckliga skäl till åtal. En allmän överblick av saken synes otvivelaktigt kunna giva stöd för en sådan uppfattning.

Det torde icke vara ovanligt, att man bland åklagare anser brottets svårhetsgrad böra under vissa omständigheter tillmätas avgörande betydelse vid åtalsfrågans avgörande. I detta sammanhang må sålunda erinras om följande spörsmål, inför vilket åklagarna understundom ställas.

Vid fall av medverkan till brott, där exempelvis av tre misstänkta de två erkänna men den tredje förnekar gärningen, kan det givetvis synas fördelaktigt för åklagaren att åtala de två, få dem sakfällda och invänta att domen vinner laga kraft. Härefter skulle möjlighet

finnas att använda dessa två medbrottslingar som vittnen i en efterföljande rättegång mot den tredje. Annan bevisning synes åklagaren kanske omöjlig att uppbringa. Fråga är, icke blott om ett sådant tillvägagångssätt är rekommendabelt utan även huruvida det kan anses tillåtligt.

Vissa åklagare ha bejakat detta spörsmål, under förutsättning att saken gällde svårt eller "särskilt klandervärt" brott; som exempel härpå har därvid nämnts författande av anonyma smädeskrifter i syfte att därmed bereda sig ekonomiska fördelar. Andra ha däremot bestämt hävdat, att ett dylikt förfarande är icke blott förkastligt utan även av beskaffenhet att böra föranleda ansvar för tjänstefel.[4]

Av den s. k. snabbhetsprincipen framgår att förundersökning skall bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medgiva.[5] Kravet på skyndsamhet har uppställts med hänsyn till såväl förundersökningens effektivitet som angelägenheten av att straffet följer snarast möjligt efter brottet.[6] Då förundersökningen avslutas, skall åklagaren meddela beslut, huruvida åtal skall väckas mot den misstänkte. Härför fordras tydligen att förundersökningen gjorts fullständig; detta innebär, bl. a., att åklagaren slutfört den utredning, som han anser erforderlig (jfr. 23: 19 RB). Beslutas åtal, skall detta väckas, så snart omständigheterna medgiva. Särskild föreskrift härom finnes visserligen ej, men regeln följer av åklagarens allmänna tjänsteplikt.[7] Ett sådant handlande ligger för övrigt i linje med snabbhetsprincipen.

Ur vad nu återgivits kan något direkt förbud sålunda icke utläsas mot det diskuterade tillvägagångssättet. Lagstiftarens intentioner synas dock vara, att åklagaren, därest denne beslutar om åtal mot samtliga misstänkta har att snarast möjligt väcka åtal mot dem alla. Det förhållandet att åklagaren ur bevisningssyfte önskar få någon av de misstänkta sakfälld före de övriga synes icke kunna uppfattas såsom en sådan omständighet, vilken får influera på tidpunkten för anhängiggörandet av beslutat åtal.

Vad lagstiftaren i dylikt avseende åsyftat måste i första hand vara omständigheter, som sammanhänga med åklagarens olika tjänsteuppgifter. Åtal skall alltså väckas, så snart åklagaren icke av andra, mera trängande göromål är förhindrad att verkställa åtgärden. Jämväl annat laga förfall kan naturligtvis komma hindrande i vägen. Till andra

[4] Muntliga upplysningar från av förf tillfrågade chefsåklagare.
[5] *Olivecrona* s 145.
[6] *PLB II* s 286.
[7] A a s 295.

omständigheter, på grund varav åklagaren bör få vänta med åtalets väckande, torde även den få räknas, att den misstänkte för tillfället är svårt sjuk. Billighetshänsyn, vilka anses ägnade att medföra avstående från åtal, torde överhuvudtaget få tillmätas betydelse. Med stöd av det anförda synes det även kunna påstås vara oriktigt, att åtalsfrågan på motsvarande sätt hålles öppen mot någon av flera misstänkta.

Fråga är emellertid, om det diskuterade förfaringssättet verkligen kan vara av större praktisk betydelse. Vad som ligger bakom detsamma måste vara en hög uppskattning av vittnesmålets betydelse såsom bevismedel. Det torde dock kunna ifrågasättas, om denna uppfattning är riktig. Antag att A, B och C äro misstänkta för att tillsammans ha begått ett brott! Åklagaren vill höra C för att därmed styrka A:s och B:s brottslighet. Finnes det anledning antaga, att domstolen fäster större avseende vid C:s uppgifter, då denne höres såsom vittne i mål mot A och B, än då denne höres upplysningsvis i mål mot A, B och honom själv? Naturligtvis är det svårt att säga något bestämt härom. En realistisk betraktare torde dock antagligen vara mest benägen att besvara frågan nekande.[8]

Uppfattningen att åtal för grovt brott kan böra ske, fastän tillräckliga skäl mot den misstänkte ej förekomma — icke ens om framtida tillskott till åtalsmaterialet därvid tages i beaktande — måste bestridas i första hand av den, som icke vill tillerkänna åklagaren en åtalsrätt på grund av sannolika skäl.

Bortsett härifrån synes i allt fall en rekommendation till åtal i dylika situationer kunna diskuteras. Dess bristande överensstämmelse med åtalspliktens omfattning, sådan denna bestämts i 20: 6 RB, är tydlig. Förfarandet innebär, att, fastän tillräckliga skäl att antaga den misstänktes sakfällande saknas, åtal likväl anställes till följd av diverse bihänsyn, närmast brottets grovhet. Även om dessa hållas inom snäva ramar, innefatta de dock kriterier, vilka i viss mån godtyckligt utväljas av åklagaren. På grund av sin obestämbarhet och varierande allmän-

[8] Vid något tillfälle under hösten 1954 aktualiserades det nu diskuterade spörsmålet — enligt upplysningar, som förf fått av berörda ledamöter — i ett mål i Skånska HovRn under följande omständigheter. Sedan åklagaren vädjat i ett mål mot flera tilltalade, hemställde han, att HovRn måtte företaga målet till huvudförhandling såvitt angick vissa av de tilltalade men vilandeförklara målet i vad detta rörde övriga tilltalade. Avsikten var att möjliggöra de förstnämnda tilltalades hörande som vittnen — sedan dom mot dem fallit — vid huvudförhandling mot de sistnämnda. Innan HovRn hunnit taga ställning till frågan om målets partiella vilandeförklaring, återkallade åklagaren sin begäran; principfrågan kom följaktligen icke att prövas.

giltighet äro de knappast ägnade att läggas till grund för en säker åtalspraxis. Fastmera måste de försvåra prövningen av förekommande åtalsfrågor för åklagarna i gemen.

Om man vill ställa saken på sin spets, kan man göra följande fråga. Är det rimligt, att brottets grovhet tillägges betydelse vid avgörandet av åtalsfrågan mot en misstänkt, vars skuld man icke anser ådagalagd i sådan utsträckning att tillräckliga skäl till åtal föreligga? Låt oss antaga, att besvärande omständigheter visserligen föreligga mot viss person men att misstankarna dock ej äro så starka, att de efter åklagarens förmenande visa fram mot fällande dom. Är det vid dylikt förhållande mera befogat att anställa åtal, när den påstådda gärningen exempelvis är en svår sedlighetsförbrytelse mot en liten flicka, än när gärningen består i framförande av motorfordon med överskridande av fastställd maximihastighet? [9]

Det behöver väl knappast påpekas, hur utomordentligt viktigt det är ur hela samhällets synpunkt, att denna fråga besvaras riktigt! Det torde vara mycket svårt för en utomstående att till fullo uppfatta, vilka allvarliga konsekvenser som merendels följa med ett åtal. Det må vara tillåtet att påstå, att jurister utanför försvarsadvokaternas led i allmänhet undervärdera dessa följder. En bland dessa är den sociala deklassering, som den åtalade nästan alltid undergår hos sin omgivning eller, vad som är minst lika viktigt, som den åtalade själv anser sig undergå bland denna omgivning. Det bör därvid ihågkommas, att, om allmänhetens uppmärksamhet i regel fästes vid det förhållandet, att åtal sker, det torde vara mera sällsynt, att en frikännande dom tilldrager sig särskilt intresse. Det synes även förhålla sig på det sättet, att den frikännande domen sällan kan i den stora allmänhetens ögon återskänka den tilltalade det förtroende eller det anseende, som han gått förlustig genom åtalet.

Hänsyn till den medborgerliga integriteten förestava, att åtal icke sker, utan att påtagliga grunder för antagandet av den misstänktes skuld föreligga. Besvaras nu den ställda frågan med ja, måste tydligen slutsatsen bli den, att dessa hänsyn anses förtjäna mindre beaktande vid grövre brott än vid ringare. Resultatet härav blir, att ju svårare brottet är, desto större äro chanserna för att den medborgare, som

[9] Särskilt vid vissa sedlighetsbrott är åtalsfrågan av mycket känslig natur; allmänhetens reaktioner redan vid mycket lösa misstankar om sexualövergrepp äro ofta synnerligen påtagliga. En tankeväckande — om än något ofullständig — redogörelse för ett fall ur verkligheten av denna art lämnas i Sjöström—Sastamoinen, Försvarsadvokaten (Stockholm 1959) s 150 ff.

på mindre väl understödda grunder misstänkes för gärningen, skall tvingas underkasta sig ett rättegångsförfarande. Det skulle väl snarare legat till hands att anlägga det rakt motsatta betraktelsesättet!

Att brottets natur skulle vara ägnat att tala för åtal synes icke ha gjorts gällande utöver vad nyss sagts beträffande dess grovhet. Annars skulle detta i och för sig icke innebära någon orimlighet. Antager man, att brottets grovhet bör animera till anhängiggörande av åtal på allenast sannolika skäl, borde det väl ej heller vara uteslutet att tillmäta även andra omständigheter, som karakterisera gärningen, liknande betydelse. Som exempel kan anföras det förhållandet, att gärningen kan sägas vara särskilt klandervärd, därest denna klandervärda omständighet nu icke är sådan, att den konstituerar en grov variant av brottstypen ifråga. Det har ju tidigare nämnts, att brottets klandervärda karaktär ansetts av vissa bedömare kunna utgöra skäl för uppdelning — i bevisningssyfte — av åtal mot flera misstänkta.

2:o). Ett annat typfall är det, att omständigheterna äro sådana, att ett åtal bedömes som erforderligt för *bevarandet av tilltron till myndigheternas objektivitet.* Fortfarande förutsättes bevisläget vara så tveksamt, att tillräckliga skäl till åtal icke finnas föreligga. Vad som här avses är det förhållandet, att åklagarens uppfattning av bevissituationens beskaffenhet kan vålla misstämning bland den allmänna opinionen.

Tvivel hos allmänheten om åklagarmyndigheternas opartiskhet hänföra sig givetvis först och främst till bevisfrågor. Bevisfrågor redovisas ofta relativt ingående — åtminstone såsom den okritiske läsaren uppfattar det — i pressen. Om dem anser sig gemene man ganska lätt kunna bilda sig en uppfattning. I bevisfrågor är det av naturliga skäl omöjligt att till ledning för åklagarna uppställa några fasta bedömningsregler. Rättsfrågor kunna däremot icke i samma omfattning föranleda diskussion bland allmänheten; till dem är det givetvis betydligt svårare att taga ställning, i den mån någon information därom överhuvudtaget föreligger.

Genom åtal och domstolsprövning, varigenom full offentlighet kommer att ägnas ärendet, tillgodoses icke blott intresset av att motverka tvivel om myndigheternas opartiskhet. Även för den misstänkte själv — framhålles det i förevarande sammanhang — skulle det kunna vara av största betydelse att efter en offentlig rättegång bli rentvådd från fula misstankar eller i allt fall få sakens rätta proportioner klarlagda.

Nu nämnda synpunkter äro givetvis synnerligen beaktansvärda. Fråga är dock, om de böra tillgodoses på föreslaget sätt. Bortsett från att "böra-situationer" av förevarande slag framstå som diskutabla med hänsyn till åtalspliktens vid sidan härav givna omfattning, kan mot det sagda jämväl följande anföras.

I åklagarens hand har lagts bestämmanderätten över såväl åtal som icke-åtal. Hans beslut att avsluta förundersökningen och att icke väcka åtal, vilket beslut självfallet omsorgsfullt motiverats, bör oinskränkt respekteras av den allmänna opinionen. Den misstänktes intressen böra, såvitt nu är i fråga, anses tillräckligt tillgodosedda genom ett sådant åklagarbeslut.[10]

Visserligen torde denna effekt ännu icke inträda i önskvärd omfattning i det praktiska rättslivet. Allmänheten har uppenbarligen icke i tillräcklig grad lärt sig förstå, att ett beslut av åklagare att icke väcka åtal — därest motiveringen icke föranleder annat antagande — för uppfattningen om den misstänktes skuld eller oskuld i princip har betydelsen av ett frikännande. De genom RB tillkomna nyheterna ifråga om förundersökningen, om dess bedrivande och om åklagarens ställning i brottmålsförfarandet ha ännu knappast trängt in i det allmänna medvetandet. Efterhand som upplysningen i dessa stycken ökas, kan man våga hoppas på ett ändrat betraktelsesätt. Till en sådan realistisk uppfattning från allmänhetens sida bidraga åklagarna själva genom att icke så att säga underkänna sin egen ämbetsutövning — vilket ett åtal, anställt av antydda skäl, på sätt och vis innebär — utan i stället meddela klart motiverade beslut att, där så är sakligt befogat, icke väcka åtal. Åklagarna ha förvisso all rätt att kräva, att allmänheten betraktar deras beslut i åtalsfrågor som fullgiltiga. Varje eventuell misstanke om att omsorgsfullhet och objektivitet icke skulle prägla åklagarnas tjänsteutövning måste givetvis med kraft motarbetas. Detta torde bland annat ske genom åklagarnas eget sätt att redovisa sina åtalsprövningar. Tilltron till myndigheternas objektivitet synes sålunda böra i tveksamma bevislägen vidmakthållas i annan ordning än genom väckande av åtal.

---

[10] Denna uppfattning delas — naturligt nog — av många åklagare. Några ha på förf:s förfrågan förklarat sig t o m anse, att åtal av ovan diskuterade bevekelsegrunder — särskilt syftemålet att i den misstänktes eget intresse få dennes oskuld på ett för allmänheten fullt övertygande sätt klarlagd genom en frikännande dom — bör betraktas som tjänstefel. Det synes också något förbryllande, att åklagaren anställer ansvarstalan i det mer eller mindre klart uttalade syftet att uppnå ett ogillat åtal.

Av de uppställda typfallen framgår sålunda, sammanfattningsvis, att de förutsätta, att viss omständighet i det särskilda fallet, visst ytterligare "plus" föreligger, för att åtal i den ovissa bevisningssituationen bör ske. Detta plus är ett moment, som ligger utanför bevisfrågan. Medan åklagaren, där sannolika skäl finnas, sanktionsfritt *kan* väcka åtal, föranleda — enligt det angivna betraktelsesättet — vissa tillkommande omständigheter, som dock icke inverka på skälens beskaffenhet av sannolika, att han dessutom *bör* göra det.

3:o). Ytterligare en tveksam åtalssituation, som uppställts till diskussion, och som lämpligen kan beröras i detta sammanhang, består däruti, att fråga är om *ett större antal brottsliga gärningar, därvid bevisningen beträffande några av dem är mindre stark.*

Det kan givetvis ibland vara svårt att åstadkomma bindande bevisning ifråga om mera än ett eller annat av en hel serie brott, och denna bevisning avser kanske blott de lindrigare gärningarna. I sådana situationer skulle det kunna framstå som önskvärt för åklagaren att föra ansvarstalan beträffande samtliga gärningar, som synas brottsliga; även om den blivande domen i vissa punkter blir frikännande, skulle vad som i dessa delar framkommer ändock kunna beräknas stödja åtalet i övriga bevisningsmässigt svaga stycken. Det har hävdats, att det icke torde kunna anses som oriktigt att, när fråga sålunda är om mera omfattande brottslighet, väcka åtal även för gärningar, beträffande vilka utsikten till fällande dom — om varje gärning bedömes för sig — synes oviss, med hänsyn till den svaga bevisning, som föreligger.

Till detta kan först sägas, att förfarandet går utöver vad som följer av åtalspliktens omfattning. Vad sedan angår dess överensstämmelse med åtalsrättens innehåll, synes resonemanget bygga på att ej ens sannolika skäl ifråga om de kritiska åtalspunkterna skulle behöva föreligga. Det ifrågasättes nämligen, att åtal icke skulle vara oriktigt, trots att utsikten till fällande dom ter sig "mera oviss".[11] Detta sista måste innebära ett lägre krav än att omständigheterna i målet sannolikt skola leda till fällande dom. Att förfarandet ifråga kan betecknas som riktigt torde fördenskull kunna dragas i tvivelsmål. Såsom anställt utan sannolika skäl synes åtalet ifråga om de "ovissa" punkterna träffas av straffbudet om obefogat åtal. Den omständigheten att åtal för viss gärning sker i det huvudsakliga syftet att stärka bevisningen

[11] Se *Heuman* s 126.

för annan gärning — vilken likaledes åtalas och över vilken fällande dom till följd av åtalet beträffande den förstnämnda gärningen med större grad av säkerhet kan emotses — lärer väl icke undandraga förfarandet från denna straffbestämmelse.

Emellertid bör, å ena sidan, observeras att — såsom också påpekats i diskussionen — de hänsyn till den misstänktes intressen, som eljest tala mot åtals väckande i tveksamma fall, här nästan helt bortfalla; rättegång kommer ju under alla förhållanden ändock att öppnas mot den misstänkte. För denne skulle det t. o. m. kunna vara av fördel, att ett sålunda utökat, i bevisningshänseende ofullständigt underbyggt åtal kommer till stånd. Chansen för ogillande dom över dessa åtalspunkter är naturligtvis stor och res iudicata måste i många fall följaktligen förhindra nytt åtal — kanske väsentligen starkare grundat — ifråga om dessa gärningar. Häremot måste, å andra sidan, de nackdelar vägas, vilka bl. a. ur kostnadssynpunkt och i form av rent personliga obehag drabba den tilltalade genom åtal, som utsträckes på sätt som här avses.

Bortsett från förfarandets överensstämmelse eller bristande överensstämmelse med strafflagbudet om obefogat åtal synas dock övervägande skäl tala för att beteckna åtal i förevarande situation såsom oriktigt. Det står tydligen icke i samklang med lagstiftarens intentioner. De hänsyn till den medborgerliga rättssäkerheten, som skola tillgodoses genom ett strikt iakttagande av åtalsreglernas formella sida, få väl anses överväga det i och för sig välgrundade intresset av kraftig repression mot itererad brottslighet. Detta sista intresse torde icke böra föranleda, att, för anställande av åtal, misstankarna om dylik brottslighet få vara av ringare styrka än ifråga om brott i allmänhet.

Ovan behandlade problem stå nära en annan fråga, nämligen verkan av s. k. *allmänna synpunkter*. Dylika synpunkter tillmätas av lagstiftaren i en mångfald situationer avgörande betydelse för åtalsfrågans avgörande. Skulle icke åtal kunna under vissa omständigheter anses påkallat ur allmän synpunkt, där det eljest på grund av ofullständig bevisning icke bort ifrågakomma? Denna fråga synes icke ha uppmärksammats i litteraturen, i den mån icke vad nyligen sagts innebär ett tillgodoseende av allmänna synpunkter, bestående uti intresset av att grova brott eller upprepad brottslighet i största möjliga utsträckning blir beivrad.

Att åtal anses påkallat ur allmän synpunkt brukar i allmänhet betyda, att åtal finnes böra ske med hänsyn till den allmänna lag-

lydnaden. Understundom åsyftas med detta uttryck jämväl beaktande av sociala hänsyn, exempelvis hänsyn till målsäganden.[12]

Även om dylika synpunkter anmäla sig i ett åtalsärende, där åklagaren bedömer bevisningen som oviss, synas i huvudsak motsvarande anmärkningar som beträffande ovan nämnda typfall kunna framställas. Riktigheten av åtal torde sålunda jämväl här kunna sättas ifråga.

I detta sammanhang må slutligen erinras om en uppfattning som framföres av *Holm* i SvJT 1956 s. 385 f. Han synes ifråga om (två eller flera) krockande bilförare mena, att, ej minst av utredningsskäl, åtal bör väckas mot båda förarna, såvida icke anledningen till krocken "är mera uppenbar". *Brodin* uttalar i polemik häremot i SvJT 1958 s. 329 en protest, försåvitt som det nyss sagda skulle innebära, att man bör åtala även den förare, mot vilken sannolika skäl ej föreligga, eller att enbart den omständigheten att vederbörande kört bil och blivit inblandad i en krock utgör sannolika skäl att denne begått en förseelse.

2. Ovisshet råder i rättsfrågan

a. *Rådande uppfattning*

Den ovisshet som kan göra sig gällande vid åklagarens bedömande av åtalsfrågan hänför sig i övervägande antalet fall till bevisfrågan. Det är härutinnan som de verkligt svårbemästrade bedömningssituationerna regelmässigt uppstå. Ovisshet vid åtalsprövningen kan givetvis även uppkomma med avseende å ett annat problemkomplex, nämligen *rättsfrågan.*

Härvidlag må först erinras om ett uttalande av *Hedenskog.* Denne har hävdat, att "villrådighet om handlingens subsumtion under strafflagen" alltid bör föranleda åtal, eftersom åklagarmyndigheten ej kan anses vara behörigt forum för att lösa dylika problem.[12a]

I förevarande ämne är nu särskilt att märka ett uttalande, som kommentatorn av RB gjort i samband med behandlingen av lagstadgandet om åklagarens åtalsskyldighet. Där säges följande: "Råder ovisshet i fråga, som angår rättstillämpningen, *torde* åtal vara berättigat, om för ovisshetens undanröjande erfordras prövning i domstolsväg."[13] Detta ut-

[12] SOU 1940: 20 s 39.

[12a] *Hedenskog* s 115. Jfr dock *Förfarandet* s 16 not 4.

[13] *Gärde* s 240 (kursiv gjord här). — Jfr a a s 721, där det i samband med frågan om användningen av strafföreläggande uttalas, att fall, som bl a med hänsyn till rättstillämpningen framstå som svårbedömda, ej böra undandragas rättens prövning. Uttalandet åsyftar dock uppenbarligen närmast att reglera användningen av

talande — till vilket någon motsvarighet, väl att märka, ej återfinnes i processlagberedningens motiv — har visat sig vara utomordentligt betydelsefullt. Det utgör nämligen grund för de i praktiken ganska ofta förekommande avgöranden, där åtal väckes med hänsyn till en föreliggande oklar rättstillämpningsfråga.

Att åtal *bör* ske i den angivna situationen säges sålunda icke. Uttalandet synes snarare innefatta någon slags mellanform mellan ett "böra" och ett "få"; meningen förefaller faktiskt vara, att åklagaren skulle ha rätt att göra som han vill. En sammanställning med lagkommentatorns yttrande om bruket av strafföreläggande — återgivet i not 13 å föregående sida — kan möjligen närmast peka på en rekommendation till åtal. Klart är i allt fall att åtal icke anses felaktigt.

Att tillräckliga skäl till åtal icke kunna sägas föreligga, där rättslig ovisshet råder, synes oomtvistligt. Intet tyder heller på att lagkommentatorn velat göra detta gällande. Däremot kan det vara svårare att avgöra, huruvida dennes uppfattning innefattar, såsom är att vänta, att sannolika skäl mot den misstänkte alltfort föreligga; åtal har kanske, tvärtom, ansetts berättigat på grund av den rådande rättsovissheten, fastän skälen mot den misstänkte understiga nyssnämnd styrka.

Det vill synas som om belägg skulle finnas för den sistnämnda tolkningen hos *Tore Strömberg*. Denne uttalar, att åtal — i fall, där rättslig ovisshet råder beträffande frågan, huruvida preskription inträtt — regelmässigt torde få anses tillåtet, även om sannolikheten för bifall till åtalet synes vara "tämligen ringa". I den angivna situationen bör åklagaren t.o.m., enligt Strömbergs mening, i allmänhet väcka åtal.[14] En sannolikhet av nu nämnd beskaffenhet kan väl knappast sägas innebära sannolika skäl för fällande dom.

Heuman vidhåller förutsättningen, att skälen i allt fall måste kunna anses som sannolika. Han fastslår — i sin tidigare härovan diskuterade framställning — att omständigheterna många gånger kunna vara sådana, att åtal *bör* ske, fastän saken är i rättsligt avseende tveksam. Detta uttalande göres i samband med konstaterandet av svårigheterna att avgöra, när åtal vid enbart sannolika skäl skall anses rekommendabelt.[15]

---

strafföreläggande på det sättet, att åklagaren vid svårbedömda fall icke tillgriper dylikt föreläggande i stället för att väcka åtal.

[14] *Strömberg* s 82.

[15] *Heuman* s 124. Jfr uppfattningen hos *Bäärnhielm* s 44 f. — Jfr ang frågan om åtal i förevarande situationer även *Hagerup II* s 58 och *Stang* s 165.

I anledning av vad sålunda förekommit må följande anmärkningar göras. Därvid bortses från den uppfattning, som tidigare hävdats i denna avhandling och enligt vilken åtal icke skall ifrågakomma, där tillräckliga skäl mot den misstänkte ej finnas.

Förutsättas skälen mot den misstänkte vara sannolika, föreligger intet anmärkningsvärt i och för sig i ett åtal vid rättslig ovisshet, såtillvida som denna situation täckes av åtalsrätten, sådan denna, enligt vad i det föregående framhållits, gemenligen uppfattas. Men menar man, att åtal i dylika situationer är eftersträvansvärt, *bör* ske, kan denna uppfattning otvivelaktigt göras till föremål för erinringar. Avser man än vidare att hävda, att åtal är tillåtet vid rättsovisshet, fastän skälen mot den misstänkte icke ens nått upp till graden av sannolika, måste erinringarna ytterligare skärpas. Sådant åtal ligger utanför såväl åtalspliktens som åtalsrättens område.

Man kan emellertid till en början onekligen fråga sig, om sannolika skäl mot den misstänkte överhuvudtaget kunna sägas föreligga i en sådan situation, där rättsfrågan är tveksam. Utesluter icke ovissheten om rättstillämpningen med nödvändighet förekomsten av sannolika skäl, d. v. s. sannolikhet för fällande dom? Det kan väl knappast vara rimligt att påstå, att sådan sannolikhet är för handen, när man samtidigt konstaterar, att rättstillämpningen är oviss. Ett dylikt resonemang synes i själva verket innebära en motsägelse.

Icke desto mindre måste man förutsätta, att den nu kritiserade tankegången ligger bakom lagkommentatorns uppfattning. Ett eftersättande av kravet på sannolika skäl leder ju till kollision med straffbestämmelsen om obefogat åtal, och detta kan uppenbarligen ej ha varit meningen.

Vid dylikt förhållande synes i allt fall *önskvärdheten* av åtals väckande kunna diskuteras. Någon åtalsplikt föreligger icke i detta fall. Den som emellertid anser, att varje rekommendation till åtal, varje "böra", utöver området för denna plikt icke står i överensstämmelse med lagstiftarens intentioner måste givetvis opponera sig mot åsikten, att åtal här skulle vara önskvärt eller tillrådligt.

Problemet är värt att närmare granska med hänsyn till dess stora praktiska betydelse.

Av det citerade uttalandet framgår att ovissheten avses skola röra *fråga, som angår rättstillämpningen.* Alla slags rättstillämpningsfrågor kunna således formellt innefattas härunder. För lösandet av t. ex. en

dunkel forumfråga eller fråga om viss distriktsåklagares lokala behörighet att åtala visst brott skulle åtal kunna vara berättigat. Detta har uppenbarligen dock icke avsetts. Så synes uttalandet ej heller ha tolkats i åtalspraxis. De rättstillämpningsfrågor, som där förekommit, torde regelmässigt hänföra sig till prövningen av den påstådda gärningens beskaffenhet av brott eller icke-brott, antingen därvid gällt att bedöma handlingens överensstämmelse med någon i strafflagstiftningen förekommande gärningsbeskrivning eller dess bristande straffbarhet på grund av t.ex. en eventuell intressekollision.

Som exempel må nämnas följande ärenden.

RÅ 183 1/2/53. Frågan, huruvida den misstänkte gjort sig skyldig till straffbart vilseledande (make uppgav vid bodelningsförrättning i anledning av äktenskapsskillnad viss skatteskuld samt förteg därvid, i syfte att vilseleda hustrun, att han besvärat sig över taxeringen; hustrun hade medgivit, att maken tillgodoräknade sig ett belopp, motsvarande skatteskulden) bedömdes av RÅ vara så tveksam, att den icke borde undandragas domstols prövning, varför den misstänkte sålunda borde ställas till ansvar för bedrägeri.

RÅ 63/54. Av företagen utredning fann RÅ den misstänkte genom sitt handlingssätt lära ha ådragit sig ansvar för vårdslöshet i trafik. "Frågan härom torde i allt fall få anses så tveksam att densamma icke (borde) undandragas domstols bedömande."

RÅ 195/55. Den omständigheten att den misstänkte fört sitt fordon på visst sätt syntes icke kunna freda honom från ansvar; frågan härom var dock så tveksam, att RÅ ansåg den icke böra undandragas domstols bedömande.

RÅ 430/55. Frågan, huruvida påstådd medverkan (anstiftan eller medhjälp) till överträdelse av vissa hastighetsbestämmelser i VägtrafikF var straffbar enligt gällande rätt — alldenstund överträdelsen torde få bedömas som en polisförseelse — ansågs "i viss mån tveksam och på den grund i och för sig förtjänt av att underställas domstols prövning".

De rättstillämpningsfrågor som här komma ifråga synas följaktligen bestå av *straffrättsliga* tillämpningsfrågor. Ett undantag härvidlag skall emellertid framdeles beröras.

En ytterligare gräns för bestämmandet av de ovissa frågor, vilka i detta sammanhang äro relevanta, framgår vidare därav, att — enligt ifrågavarande kommentaruttalande — det ovissa momentet beträffande tillämpningsfrågan skall vara sådant, att det endast kan undanröjas genom domstolsprövning. Kan ovissheten skingras på annat sätt, är alltså detta att föredraga. Uppenbarligen förringas eller elimineras intresset av en oviss tillämpningsfrågas snara lösning genom domstolsprövning, då en sådan lösning är att emotse på t. ex. det mera verksamma sätt, som lagstiftningsåtgärder innebära. Aviserade aktioner

i lagstiftningsväg ha i åtalspraxis tillmätts dylik betydelse. Därvid synes längden av den tid, under vilken en författningsreglering sålunda måste avvaktas och rättsovisshet fortfarande råda, ej ha tillmätts någon särskild betydelse för åtalsfrågans bedömning; man skulle måhända ha väntat sig motsatsen.

Frågan kan ställas, huruvida det bör vara relevant för åtalsprövningen, i vad mån det ovissa tillämpningsspörsmålet kan påräknas bliva besvarat vid framtida lagstiftning. Det torde emellertid ej sällan vara svårt att bilda sig någon säker uppfattning härutinnan. Detta synes medföra, att man hellre bör tillåta åklagaren en vidare än en snävare bedömningsfrihet, då han överväger möjligheterna av den aktuella tillämpningsfrågans framtida lösning i lagstiftningsväg. Detta är tydligen desto mera att rekommendera som åtal, då rättslig ovisshet råder, principiellt synes diskutabelt.

RÅ 47/54. Frågan gällde, huruvida — genom utgivning av en konstmapp, innehållande reproduktioner av zornetsningar — överträdelse av lagen 1919 om rätt till verk av bildande konst förekommit. RÅ förklarade, att Zorns signatur måste anses ha blivit i lagens mening anbringad å reproduktionerna och att det måste ifrågasättas, om icke förväxling med originalet till följd därav kunde uppkomma, åtminstone beträffande två av dessa reproduktioner. Emellertid hade RÅ granskat ett flertal i handeln förekommande reproduktioner, varå konstnärens signatur anbringats å enahanda sätt; även ifråga om dessa måste det anses tveksamt, huruvida ej förväxling med originalverken kunde framkallas. Frågan gällde sålunda — fortsatte RÅ — huruvida den omfattande och sedan länge pågående verksamheten med utgivning och försäljning av konstreproduktioner bedrevs på sätt, som var förenligt med 1919 års lag. Detta lagstiftningsområde var emellertid numera upptaget till utredning av en kunglig kommitté. Det syntes RÅ icke lämpligt att föregripa denna utredning genom att till domstols avgörande överlämna frågan om lagligheten av en verksamhet, som fått betydande omfattning; ett fällande domstolsavgörande kunde här få omfattande ekonomiska verkningar. Tillräckliga skäl funnos förty ej att bringa ifrågavarande lagtolkningsfråga under domstols bedömande.

I *RÅ 240/54* förelåg frågan, huruvida rådjur, vilka rivits av två stövarhundar under jakt å barmark, tillfogats onödigt lidande (och följaktligen brott mot 1 § JaktSt förekommit). Åsiktsbrytningar kommo här till uttryck. Statsåklagaren ansåg — såvitt här är av intresse — det blotta förhållandet, att hundarna drivit rådjuren, ej innebära för djuren onödigt lidande. Svenska Jägareförbundet delade denna uppfattning, medan däremot domänstyrelsen och skogshögskolans läkareråd funno rådjuren ha tillfogats onödigt lidande. Under åberopande av att, enligt vad som inhämtats, vissa åtgärder till förhindrande av rådjursrivningar (ändrad lagstiftning) voro att förvänta från jordbruksdepartementets sida, förklarade RÅ tillräckliga skäl icke föreligga att förordna om åtal. (Jfr *RÅ 542/56.* Saken gällde ifrågasatt djurplågeri vid en terrängritt under

olympiska ryttartävlingar; RÅ fann, att de i ritten deltagande hästarna tillfogats visst lidande men — i likhet med veterinärstyrelsen — att detta icke kunde anses ha varit av sådan art att ansvar för djurplågeri kunde ifrågakomma.) —

Vad det förstnämnda fallet angår bör i förbigående noteras den betydelse, vilken ansetts böra tillmätas de ekonomiskt ödesdigra följdverkningar för den misstänkte som åtal (och fällande dom) kunnat medföra; risken att tillfoga den misstänkte dylikt men har tydligen på ett avgörande sätt medverkat till beslutet att icke väcka åtal. Man kan fråga, i vad mån dylika omständigheter i princip böra tillmätas betydelse vid åtalsprövningen. Ett hänsynstagande till den misstänktes ekonomiska förhållanden står icke i överensstämmelse med lagstiftarens synpunkter på bestämningen av tillräckliga eller sannolika skäl för åtal. Ett sådant beaktande är uppenbarligen att tillskriva billighetshänsyn, för vilka något utrymme principiellt icke torde finnas inom ramen för den absoluta åtalsplikten. Därmed är ej sagt att de ekonomiska konsekvenserna för den misstänkte böra anses irrelevanta även i sådana situationer, där man överväger att anställa åtal, fastän rättsfrågan är oviss.

RÅ Fb 49/56. I ärendet, som gällde fullföljd till HD, förelåg till bedömande den frågan, huruvida förbud för fordonsförare att stanna å viss trafikled skulle anses som en bestämmelse om parkering [61 § 1 mom. b) VägtrafikF] eller som en åtgärd för reglering av trafiken [61 § 1 mom. f) VägtrafikF]. RÅ förklarade sig, såvitt här är av intresse, skola på grund av den ovisshet som härutinnan rådde i rättstillämpningen bringa frågan till 1953 års trafiksäkerhetskommittés kännedom med begäran att denna borde beakta, huruvida icke ett förtydligande genom författningsändring var påkallat. Fullföljd skedde av anförda skäl icke.

I detta sammanhang må jämväl ärendet *RÅ 159/50* nämnas. Distriktsåklagaren ansökte om stämning å A jämlikt 1 § 2 mom. och 6 § KK 31.12.1913 ang. rätt för utlänning m.m. att här i riket giva offentlig föreställning etc., för det A vid ett flertal tillfällen i X kyrkolokal anordnat offentliga tillställningar, därvid amerikanska medborgarna B och C medverkat, oaktat vederbörlig ansökan om tillstånd härtill icke skett. Distriktsåklagaren anförde därvid, att kungörelsen icke uttryckligen undantog andaktsövning från tillståndstvång eller, därest denna tolkning ej var riktig, att sammankomsterna i allt fall varit av sådan art, att de icke läto sig inrymmas under begreppet andaktsövning. RÅ fann sammankomsterna icke vara av den art, att ifrågavarande författningsrum voro tillämpliga å dem och beslöt därför om åtalets nedläggande. (A begärde och erhöll frikännande dom.) RÅ utgick därvid från den uppfattningen — efter jämförelse med 13 § 1868 års ordningsstadga samt studium av nyssnämnda kungörelses tillkomsthistoria — att andaktsövning föll utanför kungörelsens tillämpningsområde; därjämte ansåg RÅ, att den hälbrägdagörarverksamhet under bön, som ägt rum vid mötena, rimligen icke borde utskiljas från vad i övrigt förekommit vid sammankomsterna, vilka otvivelaktigt varit att hänföra till andaktsövning. Till grund för RÅ:s bedömning av sistnämnda fråga hade jämväl legat den uppfattningen, att med hänsyn till religionsfrihetens princip innebörden och omfattningen av begreppet

andaktsövning väsentligen måste bedömas med utgångspunkt från uppfattningen inom det trossamfund varom var fråga. — RÅ ifrågasatte sedermera — i skrivelse till chefen för inrikesdepartementet (RÅ 252/50) — huruvida icke den rättsovisshet som gjorde sig gällande beträffande såväl ordningsstadgans som kungörelsens räckvidd i avseende å anordnande av andaktsövning borde undanröjas genom förtydligande av lagstiftningen i samband med då pågående översyn av ordningsstadgan.

Lagkommentatorns förutnämnda yttrande synes för sin tillämpning vidare kräva, att åklagaren skall kunna räkna med, att den dunkla tillämpningsfrågan blir genom åtalet prövad *i sak*. Kan han av någon anledning antaga, att så icke kommer att bli fallet — möjligheten av avvisning bedömes kanske av honom såsom påtaglig — är åtal av "ovisshetsskäl" icke tillrådligt. Om sakprövning ej kan emotses, kan ju ej heller ovisshetsmomentet förväntas bli eliminerat.

I det sagda måste emellertid undantag göras beträffande frågor om *res iudicata*.[16] Föreligger möjlighet, att avvisning kommer att ske på grund av res iudicata, bör nämligen detta i och för sig ej hindra det anställande av åtal som med stöd av uppfattningen i kommentaren till RB annars funnits befogat. Ovissheten huruvida ett tidigare genom dom prövat handlingssätt på grund av reglerna om res iudicata utesluter domstols prövning av det nu aktuella handlingssättet kan ju icke lösas i annan ordning än i domstolsväg. Vid dylikt förhållande skulle sålunda den ovan nämnda förutsättningen om sakprövning eftergivas. Ej heller blir här fråga om någon straffrättslig tillämpningsfråga. Ovissheten rörande rättstillämpningen hänför sig till det förhållandet, huruvida den nu aktuella gärningen — om vars beskaffenhet av brott i och för sig ingen oklarhet råder — på grund av särskilda processuella principer kommer att avvisas av domstolen utan prövning i sak.

I det diskuterade uttalandet i kommentaren till RB säges icke vem

[16] Jfr *RÅ 581/54*. Här uppstod frågan, huruvida gärningsbeskrivningen i ett åtal, som beslutats av underordnad åklagare, var så lik en i tidigare mål mot samme tilltalad prövad gärningsbeskrivning, att res iudicata fick anses vara för handen. RÅ lät åtalet äga rum "med hänsyn till den föreliggande rättsfrågans oklarhet". Man kan fråga, om den omständigheten att åtal redan beslutats inverkat på RÅ:s ståndpunkttagande och om RÅ sålunda, därest intet beslut i åtalsfrågan mellankommit, icke skulle ha funnit åtal böra ske i och för res iudicata-problemets lösning. Svaret blir uppenbarligen nekande; RÅ anförde nämligen i sitt avgörande jämväl, att stor återhållsamhet iakttagits i rättspraxis med att konstatera res iudicata vid ett åtal enligt en gärningsbeskrivning, som innefattar avvikelse från gärningsbeskrivningen till ett tidigare prövat åtal. Det må också observeras, att åtal mot den misstänkte skulle samtidigt ske även för annat brott.

det är som skall konstatera, att ovisshet råder. Antag, att rörande viss rättstillämpningsfråga två sakkunniga hysa uppfattningen att det aktuella förfarandet är straffbart och två sakkunniga uppfattningen att det är straffritt samt att åklagaren för sin del biträder den sistnämnda ståndpunkten! Eller antag, att en sakkunnig anser förfarandet klart och otvetydigt straffritt, medan åklagaren anser samma fråga omöjlig att besvara till följd av dunkel rättstillämpning! Vilken uppfattning skall läggas till grund för beslutet i åtalsfrågan?

Uppenbarligen måste åklagaren finna, att ovisshet å förevarande område råder; det är åklagaren, som har att vid åtalsprövningen tillämpa lagen och konstatera innehållet däruti och i rättstillämpningen. Det blir hans uppfattning i frågan, huruvida rättsläget är oklart, som blir avgörande. Hans ståndpunkttagande härvidlag måste självfallet baseras på objektiva grunder. Han har i överensstämmelse härmed att fastställa, huruvida tillämpningsfrågan enligt vad gällande rätt utvisar är oviss, varvid de synpunkter som eventuellt föreligga från sakkunniga kunna bli att beakta.

Att en sakkunnig bestämt förklarar t. ex. det till bedömande föreliggande handlingssättet vara straffritt och rättstillämpningen på denna punkt vara fullständigt klar skall emellertid icke inverka på åklagarens uppfattning om sakförhållandet, därest icke åklagaren finner vad den sakkunnige anfört vara på objektiva grunder godtagbart. Att åklagaren i många fall måste bli påverkad av sakkunnigas uppfattningar är självklart. Särskilt måste detta gälla frågor av mera teknisk än egentligt juridisk natur, t. ex. ifråga om invecklade kemiska processer eller fabrikationsmetoder, där visst handlingssätt eller viss underlåtenhet kan ifrågasättas utgöra exempelvis allmänfarlig vårdslöshet eller förseelse mot tillverkningsförordningar eller författningsenliga skyddsföreskrifter. Ifråga om icke-juridiska ämnesområden blir åklagaren tydligen som regel hänvisad att helt acceptera den sakkunniges mening. Olika uppfattningar hos skilda sakkunniga försvåra naturligtvis ej sällan hans ståndpunkttagande.

I *RÅ 17/52* beslöt distriktsåklagaren åtala A, för det denne tillverkat bageriemulsion, som var att anse såsom margarin, utan att därvid ha iakttagit vissa för margarintillverkning gällande föreskrifter. Under ärendets behandling hos RÅ yppades olika meningar i frågan, huruvida ifrågavarande emulsion med gul färg var hänförlig under begreppet margarin i 1932 års KF (lantbruksstyrelsen, statens institut för folkhälsan) eller icke (kontrollstyrelsen). RÅ förklarade sig benägen finna, att emulsionen icke borde anses som margarin. Det oaktat var det dock berättigat, med hänsyn till att sakkunniga myndig-

heter uttalat skilda meningar därom, att genom väckande av åtal få till stånd "ett rättskraftigt avgörande av spörsmålet".

Det märkes, att RÅ för sin del synes ha varit tämligen övertygad om att A:s förfarade icke var straffbart. Oaktat RÅ:s uppfattning om den tillverkade varans natur delats av en av sakkunniginstanserna, har åtal likväl funnits böra ske.

Ovissheten innebär, att åklagaren efter objektivt övervägande icke kan bilda sig någon bestämd uppfattning om hur den aktuella rättstillämpningsfrågan är att bedöma; den föreliggande gärningen kan t.ex. befinnas straffri lika gärna som straffbar. Anser åklagaren omständigheterna tala mera för det ena än för det andra alternativet, är han tydligen icke oviss utan *tveksam* om förhållandets beskaffenhet. Skulle åklagaren finna det tveksamt, huruvida visst förfarande är att bedöma som brottsligt, bör han tydligen avstå från åtal; i en dylik situation överväga ju, såvitt han kan finna, de omständigheter som tala för ickebrott.[17] Nu användes i praktiken nästan undantagslöst i hithörande situationer den lokutionen, att frågan befinnes *så tveksam*, att den icke bör undandragas domstols prövning. Fråga är, om detta skall tolkas som att ovisshet, enligt åklagarens förmenande, vidlåder problemet. Det är givetvis vanskligt att uttala sig härom. Det torde väl dock få antagas, att uttrycket skall tolkas i nyssnämnd riktning. En dylik tolkning överensstämmer med lagkommentatorns uttryckssätt, då denne uttalar sig angående frågan om åtal i förevarande sammanhang.

Vad är *motivet* bakom åtal i dessa situationer? I uttalandet i kommentaren till RB säges blott, att åtal torde vara berättigat, om det för

[17] Jfr *RÅ 366/54*. Begäran framställdes om undersökning, huruvida A, som hörts såsom vittne i civil rättegång, gjort sig skyldig till bedrägeri genom att efter förhörets avslutande lämna vilseledande uppgifter angående sina kostnader i anledning av vittnesmålet. RÅ förklarade, att ifrågavarande förfarande enligt gällande rätt ej torde vara straffbart, varför åtal ej kunde ske. — Rättsfrågan har uppenbarligen bedömts som tveksam, dock icke så tveksam, att domstolsprövning på grund därav synts påkallad. RÅ får m a o antagas ha varit i det närmaste övertygad om att A:s förfarande icke innefattat straffbelagd gärning. [Det kan diskuteras, huruvida A:s handlingssätt, s k processbedrägeri, är straffbart såsom anstiftan av tjänstemissbruk (se dock *Ekelöf I* s 168 och *Förmögenhetsbrotten* s 182). Domstolen dömer fel och begår därmed, objektivt sett, tjänstemissbruk till förfång för den förlorande parten. Att domstolsledamöterna ej kunna fällas beror givetvis på att uppsåtet saknas hos dem. Frånvaron av uppsåt hos gärningsmannen utesluter dock icke ansvar för anstiftan, om uppsåt finnes hos anstiftaren, vilket naturligtvis är fallet vid processbedrägeri (jfr *BSA* vid kommentaren till 3:4 SL). Medverkan till tjänstemissbruk är straffbar, även om den medverkande icke är tjänsteman. Däremot är medverkan till tjänstefel icke straffbar, om ej den medverkande själv har ämbetsansvar (*BSA* p a st och vid 25:10 SL).]

ovisshetens undanröjande erfordras domstolsprövning. Det vill sålunda synas som om detta undanröjande — av ovisshet i rättstillämpningsfråga — i och för sig är tillräcklig anledning till åtal. Detta kan uppenbarligen icke vara avsikten. Tanken måste vara, att man genom domstolens avgörande skall få konstaterat, huruvida den föreliggande gärningen utgör brott. Anser domstolen detta vara fallet, har åklagaren haft framgång med sitt åtal. Befinnes gärningen däremot tillåten, kan detta vara anledning att genom lagstiftning söka motverka upprepade gärningar av dylikt slag. Bakom åtalet ligger önskemålet att genom domstolens avgörande erhålla ett prejudikat. Detta prejudikat skall uppenbarligen bedömas som betydelsefullt icke blott för juristernas utan även för hela rättsordningens skull. Den ovissa tillämpningsfrågans lösning skall sålunda vara av stort allmänt intresse. Endast om man förutsätter nu nämnda syftemål bakom kommentarens uttalande, synes detta ha något egentligt innehåll.

b. *Kritik*

Det kan vara skäl att jämföra denna åtalssituation med regleringen av ett par situationer i annat sammanhang, där önskemålet om prejudikat intager en dominerande plats.

Vad först angår frågan om *prejudikatdispens vid fullföljd till HD*, fordras för dylik dispens att ett prejudikatintresse föreligger. Härmed menas att det ur allmän rättsskipningssynpunkt skall vara av synnerlig vikt, att den oklara lagtolknings- eller rättstillämpningsfrågan prövas av HD (54: 10 RB).[18] Prejudikatdispensen (liksom intressedispensen — mellan vilka båda dispensfall f. ö. någon bestämd gräns är svår att draga) förutsätter sålunda, att HD:s prövning äger synnerlig betydelse utöver det mål, varom fråga är. Detta är icke fallet, då t. ex. den föreliggande tolkningsfrågan kan tänkas endast sällan få aktualitet.[19] Det syftemål som ligger bakom dispensreglerna är naturligtvis att åstadkomma en begränsning av tillströmningen av mål till HD; endast under förutsättning att prejudikatintresset är, som man kanske skulle kunna säga, mera kvalificerat, överväger detta intresse nyssnämnda hänsyn.

Vidare må jämväl uppmärksammas *de principer som tillämpas av RÅ* vid prövningen av ärenden om *fullföljd till HD,* då saken gäller

[18] Se *Gärde* s 818.

[19] Ekelöf, Kompendium över rättsmedlen s 112.

rättsfrågor. Enär funktionen såsom allmän åklagare vid HD ensam tillkommer RÅ (7: 4 RB), åligger det på åklagarsidan denne att besluta, huruvida fullföljd i högsta instans skall äga rum — f. ö. en beslutanderätt, som ej får delegeras (7: 5 in fine RB).[20] Därvid fullgör RÅ en prövning som motsvarar den, som eljest verkställes å HD:s prövningsavdelning. För att RÅ:s revisionstalan skall komma under HD:s bedömande, fordras nämligen intet särskilt prövningstillstånd (54: 9 RB).

Normerande för RÅ:s överväganden i dessa ärenden är 2 § fjärde stycket InstrRÅ, vari det säges, att fullföljd till HD i mål, som anhängiggjorts vid underrätt, bör äga rum, "allenast när synnerliga skäl föreligga" härför.

Vissa grundläggande förutsättningar för fullföljd måste emellertid först vara uppfyllda, för att frågan, huruvida synnerliga skäl till fullföljd föreligga, skall uppkomma till bedömande. Dessa äro *dels* att det, enligt RÅ:s mening, finnes anledning till ändring i HovRn:s domslut *och dels* att HD med hänsyn till de särskilda regler som gälla för rättegången därstädes *kan* göra dylik ändring. I sistnämnda avseende bli sålunda reglerna i 55: 14 RB om bevisprövningen i HD att beakta. Att målet är i och för sig av stort allmänt intresse — varför det ur denna synpunkt skulle kunna vara av värde med en prövning i HD — är således icke tillräcklig anledning för fullföljd. (RÅ i RÅ Fb 52/57.) Däremot kan detta intresse — under nu nämnda grundförutsättningar — utgöra fullföljdsskäl (jfr. not 22 nedan, slutet).

Ovannämnda föreskrift tillämpas av RÅ enligt stadgad praxis huvudsakligen sålunda, att fullföljd i första hand äger rum, när det finnes ett prejudikatintresse i målet.[21] Gäller målet straffmätningen, fullföljes talan — förutom i noten nedan omnämnda fall — blott när straffmätningen är av principiellt intresse.[22]

---

[20] Anser den åklagare som fört ansvarstalan i lägre instans, att överklagande i HD bör ske, har han att anmäla detta för RÅ, se t ex Instr för lfi 13 § 2 mom.

[21] RÅ i RÅ Fb 52/57. Se även RÅ Fb 45/56 (såsom fullföljdsskäl nämnas viktig prejudikatfråga samt fråga om mycket allvarligt brott). — Som exempel må nämnas *RÅ Fb 34/57* (NJA 1957 s 593), där fullföljd i HD skedde med den motiveringen, att, enligt RÅ:s mening, det var "ett starkt allmänt intresse att få fastslaget, att uppfostringsåtgärder av detta slag (voro) ej blott olämpliga och otillbörliga utan även lagstridiga". I *RÅ Fb 70/57* (NJA 1958 s 11) gällde frågan, huruvida visst förfarande innefattade fullbordat olaga trålfiske. Fiskeristyrelsen förklarade, att HovRn:s (friande) dom skulle, därest den blev bestående, få vittgående menliga verkningar ur fiskeribevakningssynpunkt och att styrelsen i dylikt fall torde komma att göra framställning om lagändring. RÅ förklarade sig därför icke kunna underlåta bringa den förevarande rättsfrågan — som även syntes ha visst intresse för rättstillämpningen inom området för lagen om rätt till fiske — under HD:s prövning.

[22] RÅ i RÅ Fb 52/57. — Då saken synes vara av allmänt intresse må här kortfattat redogöras även för de principer som i övrigt tillämpas av RÅ vid fullföljds-

RÅ anser sig emellertid ej kunna underlåta att taga viss hänsyn jämväl till processekonomiska synpunkter. Detta sker genom en avvägning mellan, å ena sidan, det allmännas intresse av att en fråga bringas under den högsta instansens prövning och, å andra sidan, den belastning som detta i vissa fall kan innebära för domstolen, åklagarmyndigheten och enskild. Sålunda anses exempelvis intresset av att få en prejudikat- eller straffmätningsfråga prövad av HD böra vägas mot det förhållandet, att en huvudförhandling kan komma att pågå i veckor eller mera. Självfallet är — har i detta sammanhang uttalats — att man vid denna avvägning måste framgå med största försiktighet; bör ett mål fullföljas enligt de förut angivna principerna, väger detta mycket tungt mot de processekonomiska synpunkter, som kunna tala emot fullföljd.[23]

RÅ har vidare yttrat, att en förutsättning för fullföljd av talan alltid måste vara, att RÅ på objektiva grunder anser sig kunna förvänta fällande dom.[24] Detta uttalande åsyftar emellertid endast sådana ärenden, där fullföljdsfrågan hänför sig till bevisbedömningen. För avgörandet av frågor om fullföljd, som påkallas av föreliggande ovisshet i rättstillämpningen, ger det ingen ledning. Då RÅ:s bedömande ju är avsett att ersätta HD:s tillståndsprövning, har denne tydligen att beakta bl. a. de regler för beviljande av prejudikatdispens, för vilka redogörelse nyligen lämnats. För dylik dispens förutsättes ej anledning till ändring i hovrättens avgörande. Bestämmande för RÅ:s fullföljd, där rättsfrågan är oviss, behöver sålunda icke vara den omständigheten, att fällande dom kan förväntas, ehuru utsikten till ändring givetvis kan påverka ställningstagandet.

Relevant för beslut om fullföljd med hänsyn till prejudikatintresset blir däremot spörsmålet, huruvida det ur allmän rättsskipningssyn-

---

prövning. I *straffmätningsfrågor* fullföljes talan jämväl i sådana fall, där gärningsmannen kan antagas vara så farlig, att effektivare samhällsingripande erfordras (RÅ p a st). Gäller målet *bevisfrågor*, sker fullföljd endast undantagsvis. Skäl för överklagande kan vara, att i ett mål om "allvarligt brott" underdomstolarnas bevisbedömning företer "konträra skiljaktigheter". Ett annat skäl föreligger, då målet rör ett "mycket grovt brott" och det kan "framstå såsom angeläget ur samhällsskyddets intresse att ernå en fällande dom mot en tilltalad, som bedömes såsom utpräglat samhällsfarlig". Alltid måste därjämte den förutsättningen föreligga, att RÅ på objektiva grunder anser sig kunna förvänta en fällande dom. [RÅ i RÅ Fb 100/59 ("Ölandsbränderna"); jfr även RÅ Fb 45/56 och Fb 52/57.] Som ytterligare skäl för fullföljd, fortfarande beträffande bevisfrågor, har i det sistnämnda ärendet angivits, att ett starkt allmänt intresse kan påkalla, att målet underställes den högsta instansens prövning.

[23] RÅ i RÅ Fb 52/57.

[24] RÅ Fb 100/59.

punkt är av synnerlig vikt, att den dunkla tillämpningsfrågan kommer under HD:s bedömande. Sådan synnerlig vikt utgör ju förutsättning för meddelande av prejudikatdispens.

Detta krav på att frågans lösning skall vara av kvalificerad betydelse synes man däremot icke uppställa, då man vill bringa klarhet i den ovissa rättstillämpningen genom väckande av åtal. I allt fall är denna synpunkt som regel icke klart uttryckt i förekommande åtalsbeslut. Mången gång är den dock uppenbarligen förutsatt. I och för sig torde man emellertid icke anse sig förhindrad att taga varje förekommande oklarhet i fråga angående rättstillämpningen till anledning för åtal. Detta synes bekräftas av fall, där åtal väckts, oaktat det icke kan ha varit av synnerlig vikt för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning att få frågan prövad av domstol. Omständigheterna kring gärningen kunna ju vara sådana, att även ett relativt likartat handlingssätt framstår som i det närmaste omöjligt, t.ex. ifråga om visst sätt att framföra motorfordon.[25] Vid prövningen av åtalsfrågan, där — i motsats till dispensfallen — "olyckan" med en rättegång således ännu icke inträffat, anser man sig tydligen kunna åtnöjas med svagare skäl för att söka undanröja en rättslig ovisshet än vid fullföljdsförfarandet. Då åklagaren överväger att väcka åtal, för att klarhet därigenom skall vinnas i ett ovisst rättsläge, beaktar han icke jämväl möjligheterna av att framdeles kunna föra sin eventuella ansvarstalan under HD:s prövning.

Det förhåller sig givetvis så, att större restriktivitet måste iakttagas vid fullföljd till HD eller vid tillståndsprövning där, än då frågan gäller att avgöra, huruvida åtal skall anställas. Man kan icke kräva, att förutsättningarna för prövning i HD skola tillmätas relevans redan vid avgörandet av åtalsfrågan. Det kan även sägas, att det eftersträvansvärda prejudikatet icke nödvändigtvis måste bestå i ett avgörande av högsta instans. Icke förty borde visst gehör kunna finnas för den synpunkten, att man, just i sådana fall där rättslig ovisshet råder, avstår från åtal, såvida icke intresset av frågans lösning genom domstolsavgörande framstår som mera utpräglat.

Det kan icke förnekas, att prejudikatintresset som sådant utgör ett bärkraftigt motiv för åtal. Ett handlingssätt kan mången gång vara så

[25] Jfr *RÅ 195/55*. Frågan gällde, huruvida bilförare iakttagit nödig försiktighet vid ett möte, varvid kollision uppstått, genom att föra sitt fordon så långt till vänster som möjligt men ej stanna detta. Att han fört bilen så långt till vänster som skett syntes icke kunna fritaga föraren — uttalade RÅ — från straffansvar; frågan härom var emellertid i allt fall så tveksam, att den icke borde undandragas domstols bedömande. Jfr även *RÅ 809/55,* ref nedan s 110.

beskaffat, att åklagaren icke finner sig kunna avgöra, huruvida det är kriminaliserat. Han anser emellertid på goda grunder, att det är socialt förkastligt och följaktligen måste undertryckas. Skulle det lämnas opåkallat, kunde detta verka som dåligt exempel och leda till upprepning, varav allvarliga konsekvenser för samhällsordningen skulle följa. Ovisshetsläget måste brytas. Åtal bör enligt åklagarens förmenande fördenskull ske.

Det brukar i detta sammanhang framhållas, att den rådande ovissheten om rättstillämpningen endast kan lösas genom åtal och domstolsprövning.[26] Det skulle icke innebära en i praktiken genomförbar utväg att genom lagstiftningsåtgärder söka komma till rätta med missförhållandet. Åklagaren kan icke taga initiativet till lagstiftning; och vem annan skulle göra det? Annat är läget — menar man — när frågan avgjorts inför domstol.[27]

Det vill dock synas som om man därvid överskattat svårigheterna att åstadkomma erforderlig korrektiv lagstiftning. Om ett underlåtet åtal i en fråga, där rättslig ovisshet föreligger, medför eller kan antagas medföra bestående skadeverkningar för rättstillståndet, måste man väl räkna med att detta förhållande, åtminstone på ett relativt tidigt stadium, uppmärksammas? Och är det icke troligt, att initiativ till ändrad lagstiftning skulle tagas, även om något domstolsuttalande icke förekommit, varav behovet av sådan lagstiftning framgår? På goda grunder bör man kunna förvänta, att t. ex. högre åklagarmyndighet såsom RÅ och JO eller annan administrativ chefsmyndighet påkallar KMaj:ts uppmärksamhet. Även andra sätt att väcka fråga om lagstiftning äro givetvis tänkbara; sålunda torde motionsvägen ej böra i detta sammanhang helt underkännas. En annan sak är emellertid, att alla rättstillämpningsfrågor icke äro av den beskaffenhet, att de lämpligen *kunna* eller *böra* lösas genom lagstiftning.

---

[26] Se t ex nedannämnda *RÅ 773/55*. I sin anmodan till statsåklagaren att vädja i HovRn (URn hade ogillat åtalet) skrev RÅ bl a, att här förelåg "en rättsovisshet, som måste undanröjas genom ett prejudicerande avgörande. Först sedan HD dömt i målet, ha statsmakterna möjlighet att taga ställning till frågan om lagstiftningen behöver ändras".

[27] I NJA 1951 s 620 ogillades åtal mot en juvelerare, som, efter att ha å kontrollstämplat silverarbete borttagit tillverkarens namnstämpel och i stället ditsatt sin egen, hållit arbetet till salu i sin butik. Utgången föranledde, att ett lagstiftningsarbete, som länge vilat i finansdepartementet, återupptogs och fullbordades; resultatet blev KF 18 5 1956 om kontroll å ädelmetallarbeten (se, såvitt här är av intresse, förordningens 17 §).

Det förmenas sålunda här, att möjligheterna att tillgripa lagstiftningsåtgärder böra uppmärksammas och att denna utväg för att bringa klarhet i ovissa rättslägen *i princip* bör tillgripas framför åtal. Inför valet av den sistnämnda åtgärden kan man lämpligen ställa sig frågan, huruvida det är rimligt att låta ovisshet beträffande rättstillämpningen lösas genom ett offer av den enskilde medborgaren. Är intresset av en outredd rättsfrågas besvarande av högre valör än medborgarens principiella rätt till oantastlighet? Bör en lucka i lagen avhjälpas genom lagstiftningsåtgärder eller genom domstolsavgöranden i rättegångar, om vars utfall den anhängiggörande parten icke synes kunna på förhand bilda sig någon uppfattning? Hör det icke rättsstaten till att lösa en sådan intressekonflikt till den enskilde samhällsmedlemmens förmån?

I detta sammanhang må jämväl beaktas att fastställelsetalan ej är möjlig i brottmål.[28] Yrkar den, som misstänkts för visst brott, att domstol måtte fastställa, att han icke begått brottet ifråga, upptages yrkandet ej till prövning i sak. Man kan icke få i rättegång fastslaget, att viss verksamhet — som man t. ex. har för avsikt att bedriva — eller att visst angivet förfarande icke strider mot lag.[29] Ej heller är det möjligt att, bortsett från vissa fåtaliga undantagssituationer, få bindande besked i förväg av myndighet om tolkningen av en författning.[30] Det kan därvid anmärkas, att det ofta måste vara mycket svårt även för tränade jurister att förutsäga, huruvida domstolarna, därest åtal sker, skola bedöma visst handlingssätt som straffbart. Såsom *Thornstedt* framhåller, skulle det ofta vara av största värde för allmänheten, att möjligheterna till förhandsbesked eller fastställelsetalan utvidgades.[31] Hos RÅ förekomma understundom förfrågningar från enskilda angående tillåtligheten av företag, som planeras. Enligt hittillsvarande praxis synes RÅ ha lämnat besked endast i sådana frågor som angå tilltänkta lotterier.[32]

---

[28] Ett undantag meddelas genom 19 § 6 mom 2 st patentförordningen.

[29] *Ekelöf II* s 311, jfr *Thornstedt* s 205 f (se ang vissa begränsade undantagsförhållanden not 25).

[30] Se Thornstedt i FT 1952 s 299 f med där gjorda hänvisningar.

[31] *Thornstedt* s 206.

[32] Jfr dock *RÅ 623 1/2/56* och *503/57,* i vilka ärenden RÅ synes ha vidtagit förberedande åtgärder för att kunna pröva spörsmålen i sak. I det förra ärendet framställde ett bolag, som bedrev medicinsk badrörelse, frågan, huruvida viss servering av mat i icke insynad lokal, därvid beställaren själv tillhandahöll förekommande drycker, bl a starksprit, var brottslig; i det senare begärde en barnavårdsnämnd RÅ:s uttalande, huruvida barnavårdsman genom underlåtenhet att ansöka om bidragsförskott enligt 1943 års lag gjort sig skyldig till tjänsteförsummelse.

Se t.ex. *RÅ 189/60.* Under förmälan att den förberedde anordnande av ett varulotteri på sätt, som närmare angavs, hemställde en organisation om RÅ:s uttalande i frågan, huruvida särskilt tillstånd krävdes för lotteriets anordnande. Organisationen uppgav därvid, att den underhand fått besked från handelsdepartementet och generalpoststyrelsen, att tillstånd ej var erforderligt. RÅ förklarade sig dela den uppfattning, varåt nämnda myndigheter givit uttryck, och att, enligt RÅ:s mening, tillstånd för ett på angivet sätt inrättat lotteri alltså ej skulle erfordras.

För framtiden torde emellertid praxis bliva en annan; RÅ har i två nyligen avgjorda ärenden avslagit önskemål om förhandsbesked i frågor av nyssnämnt slag.

I *RÅ 201/60* framställdes förfrågan från tillverkare av spisbröd ang. tillåtligheten av att som vinster i en "prestationstävan" uppsätta lotter i ett penninglotteri; RÅ förklarade, att det icke tillkom RÅ att göra förhandsuttalanden av ifrågasatt slag. Samma besked lämnades i *RÅ 218/60,* där vederbörande önskade få veta, huruvida visst närmare beskrivet spel, vilket han hade för avsikt att igångsätta, kunde föranleda några rättsliga åtgärder.

En inventering av de skäl och motskäl som sålunda kunna anföras synes giva vid handen, att frågan om åtal såsom medel att skapa klarhet, där ovisshet om rättstillämpningsfrågor råder, måste avgöras från fall till fall. Någon för alla situationer allmängiltig princip — såsom t. ex. att åtal generellt får anses rekommendabelt — torde icke kunna uppställas.

Vissa rättsfrågor äro uppenbarligen av den natur, att de lämpligen böra lösas i lagstiftningsväg. Andra däremot kunna icke regleras i lag; de måste överlåtas åt rättstillämpningen. Avgörande blir, enligt detta resonemang, huruvida den rättsliga ovissheten hänför sig till ett *sådant ämne som lämpligen kan göras till föremål för lagstiftning.* Efter vilka principer detta problem sedan skall lösas synes emellertid svårt att närmare bestämma. Så mycket är dock klart som att det i många fall redan av sakens natur otvetydigt framgår, huruvida författningsreglering är praktiskt möjlig. Som exempel kan nämnas det nedan refererade åtalsärendet angående ifrågasatt brott mot lagen om försäkringsrörelse.[33] Man torde våga det påståendet, att det förfarande varom där var fråga kunnat på fullt tillfredsställande sätt motverkas genom ändrad lagstiftning på området ifråga. Förutsättningarna för bedrivande av försäkringsrörelse synas innefatta ett förhållande, som väl kan regleras i lag utan att en tyngande eller i övrigt olämplig detaljrikedom därvid behöver förekomma. Ett gott exempel på det motsatta

[33] S 112 ff.

förhållandet föreligger däremot i det likaledes nedan återgivna ärendet angående garageplans beskaffenhet av allmän väg.[34] Huruvida garageplan skall anses hänförlig under lagens uttryck "allmän väg" kan icke lämpligen regleras i författningsväg. På grund av ämnets natur kan det icke komma ifråga att författningsmässigt *i detalj* fastställa, vilka särskilda områden av markytan som skola innefattas under visst, av lagen uppställt begrepp.

Det förmenas sålunda här, att beslut om åtal, där fråga rörande rättstillämpningen är oklar, böra meddelas med viss restriktivitet. Advokatsamfundets styrelse har — i samband med diskussionen vid 1957 års riksdag om åtalsreglernas utformning — visserligen sagt sig vilja "gärna tro att det alldeles övervägande antalet åklagare regelmässigt grunda sina åtalsbeslut på ett bedömande av innebörd att den misstänkte med största sannolikhet kommer att bli sakfälld". Och enligt dess uppfattning torde det "dess bättre höra till sällsyntheterna att en åklagare åtalar trots övertygelse om att åtalsplikt icke föreligger", även om det understundom "förekommer, att åtalsfrågan (styrelsen måste mena frågan om gärningens beskaffenhet av brott) förklaras vara så tveksam, att den icke bör undandragas domstolarnas prövning".[35] En undersökning av åtalspraxis uppvisar emellertid ett ej ringa antal ärenden — och i allt fall större än vad som synes framgå av sistnämnda passus — där åtalsbeslutet grundats just på den lokutionen, att frågan är så tveksam, att den icke bör undandragas domstols prövning. Några exempel härpå skola lämnas i det följande.

Den restriktiva åtalspolitik, som här förordas, bör genomföras i enlighet med det ovan sagda; där lagstiftningsvägen synes praktiskt framkomlig, bör m. a. o. åtal som allmän regel icke väckas. Många gränsfall måste naturligen uppkomma. Mycket synes emellertid vara vunnet — ur allmänt rättsstatliga synpunkter — om åtal i allt fall icke skedde i sådana fall, där det ovissa tillämpningsspörsmålet uppenbarligen kan anses utgöra ett typiskt lagstiftningsobjekt. Vidare bör prejudikatintresset, för att rättfärdiga ett åtal, vara av ej alltför ringa styrka. Dessutom synes man kunna kräva, att åklagaren vid åtalsfrågans avgörande tillmäter processekonomiska synpunkter viss betydelse. Om dessa anses, i varje fall i viss omfattning, kunna föranleda hänsyn, då fråga är om fullföljd av åtal till HD, torde ej mindre anledning finnas att beakta dem här, där rättegång ännu ej kommit till stånd. I sistnämnda fall kan det f. ö. ej sällan röra sig om intrikata

[34] S 117 f.

[35] Se I LU 21/1957 s 15.

rättsfrågor, vars judiciella behandling tager omfattande tid i anspråk. Detta bör vara anledning för åklagaren att särskilt beakta de kostnader, som genom en rättegång kunna åsamkas den tilltalade. Ett åtal i en fråga, vilken angår viss rörelse eller viss tillverkning, som bedrives av den tilltalade, kan tillfoga denne ett allvarligt ekonomiskt avbräck, vilket icke kan repareras, även om han skulle bli frikänd.

Vad nu sagts innebär en modifikation av den uppfattning om principerna för åtals väckande som i annat sammanhang härovan hävdats. Såsom tidigare anmärkts kunna skälen till åtal i fall av förevarande typ på sin höjd betecknas som sannolika; och det har vidare påstått, att åtal icke bör förekomma, där åtalsplikt ej föreligger, d. v. s. där skälen icke äro så starka, att de kunna betecknas som tillräckliga. En uppmjukning av denna princip blir tydligen nödvändig, då fråga är om situationer, där ovisshet beträffande rättstillämpningen råder. Skälen härför framgå av den föregående framställningen.

Fall påträffas understundom i åtalspraxis, där såsom skäl för åtal åberopats, förutom viss rättsfrågas oklarhet, jämväl annat förhållande. Invändningarna mot förfarandet att låta intresset av en dunkel rättsfrågas lösning fälla utslaget vid åtalsprövningen måste tydligen försvagas, därest någon särskild omständighet föreligger, som jämte rättsfrågans oklarhet gör ett åtal i det särskilda fallet mera försvarligt.[36] Såsom sådan omständighet har bl. a. ansetts att åtal ändock kommer att anställas mot den misstänkte, därför att denne blivit övertygad om annan brottslighet.

I *RÅ 536/55* gällde frågan, huruvida besittning för målsäganden till viss egendom förelegat och påstått egenmäktigt förfarande förekommit. A hade åtalats av distriktsåklagaren för dylikt brott ävensom för misshandel mot B. RÅ fann utredningen visa, att B — som uppsagts till avflyttning från det rum han hyrde hos A — lämnat från sig nyckeln till A:s lägenhet. Det kunde därför ifrågasättas, huruvida B haft besittning till det bagage, som A dagen därpå flyttat ut ur B:s rum och placerat på vindsplanet. Hade besittning för B ej förelegat, hade A:s befattning med bagaget icke inneburit egenmäktigt förfarande. RÅ fann emellertid denna rättsfråga vara så tveksam, att, därest målet fullföljdes beträffande misshandeln, skäl icke förelågo att undandraga frågan rättens prövning.

---

[36] Från åklagarhåll har för förf den uppfattningen framförts, att, i fall där förhållandena i lika grad tala för friande som för fällande dom och där en intressant rättsfråga, vars lösning i och för sig är påkallad, föreligger, åtal bör ske allenast såvida *därutöver* annan förhandenvarande omständighet talar för åtal. En sådan uppfattning synes innebära ett fullständigt bortseende från frågan om tillräckliga (sannolika) skäl till åtal.

RÅ 809/55. Vid en kollision mellan A, som förde en lastbil, och B, som förde en motorcykel, dödades B. Åtalsärendet kom under RÅ:s bedömande. I infordrat remissyttrande uttalade statsåklagaren bl.a. Det hade med hänsyn till omständigheterna otvivelaktigt ålegat A att förvissa sig om att hans kursändring kunnat ske utan fara för annan trafik samt att i god tid före kursändringen föra lastbilen ut mot gatans mittlinje. Av A:s egna uppgifter framgick att han underlåtit vidtaga nämnda åtgärder. Härigenom hade han gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik. Det var synnerligen tvivelaktigt, om vårdslösheten kunde betecknas som ringa. Med hänsyn härtill och till kollisionens utgång fann statsåklagaren skäl föreligga till åtal mot A. RÅ delade denna uppfattning.

Slutligen må några ord ägnas åt en formuleringsfråga, nämligen den negativa form, vari åtalsbeslutet i hithörande ärenden regelmässigt klädes; frågan (om gärningens beskaffenhet av brott) säges vara så tveksam, att den *icke bör undandragas* domstols prövning. Språkligt sett är denna lokution mindre lämplig, eftersom en positiv uttrycksform alltid är att föredraga framför en negativ. Det synes också vara naturligare att förklara, att frågan befinnes oviss eller omstridd och att åtal på grund därav (och förutsättningarna i övrigt) skall väckas. Vid ett första påseende synes uttrycket även eljest en smula förbryllande. Åtal väckes, därför att frågan är så tveksam, att den icke bör undanhållas domstol; men *när* är frågan av sådan tveksam karaktär? Och tydligen finnes det en svagare grad av tveksamhet, något slags "normal" tveksamhet, i vilka fall åtal förutsättes ej skola ske.

Meningen måste vara den, att åklagaren i vissa fall kan finna den rättsliga tillämpningsfrågan svårbedömbar; dock är hans tveksamhet icke större, än att han känner sig tämligen övertygad om att förfarandet är straffbart eller, tvärtom, att det är straffritt, i vilka fall han givetvis beslutar sig för att åtala resp. att icke åtala. I andra fall, åter, finner åklagaren det omöjligt att bilda sig någon uppfattning om det dunkla rättsläget; hans tveksamhet är här så att säga höggradig, han befinner sig i ovisshet. Det kan därför icke överlåtas åt honom att avgöra bedömningsfrågan t.ex. genom att avstå från åtal och därigenom begrava saken i tysthet. Problemet måste anförtros åt domstol.

c. *Referat ur åtalspraxis*

Omfattande uppmärksamhet tilldrog sig på sin tid fallet *RÅ 611/54.*[37] Av verkställd förundersökning befanns framgå att A och B — båda anställda å ålderdomshem, A såsom dess föreståndarinna — vidtagit vissa åtgärder mot

[37] =NJA 1956 B 6. Se även JO 1957 s 87 ff. Fallet kommenteras av Strahl i SvJT 1960 s 192 ff.

en där intagen pensionär, C, i syfte att beröva C livet. C, som var nära 90 år gammal, hade vid tillfället varit medvetslös under ett par dygn; läkare hade förklarat, att slutet kunde när som helst väntas. Omkring klockan 14.30 ifrågavarande dag erhöll A av underordnad anställd den upplysningen, att C, enligt vad sagesmannen trott sig finna, avlidit. A vidarebefordrade upplysningen till fattigvårdsstyrelsens ordförande utan att dessförinnan själv konstatera dödsfallet. Sedan hon omedelbart därefter fått reda på att upplysningen var oriktig, infann sig A hos C, därvid hon tyckte sig konstatera vissa livstecken. Under loppet av omkring en halv timme vidtog nu A — i visst fall med hjälp av B — ifrågavarande åtgärder mot C. A uppgav såsom motiv för sitt handlande, att hon, som stod i spänt förhållande till den förutnämnde ordföranden, förstod, att hon skulle få kritik av denne för bristande kompetens. A sade sig ha omedvetet fått tanken att förhindra, att hennes underlåtenhet kom till ordförandens kännedom.

RÅ fann utrett, att A — sedan hon bl.a. injicerat 1 ml novatal å C — i syfte att kväva C under någon minut övertäckt C:s näsa och mun med en gummiduk, vilken fixerats med en gasbinda, samt att A och B, sedan bindan och duken borttagits, hjälpts åt att nedsänka C:s huvud i en hink med vatten, därvid vattnet under minst två minuters tid nått i höjd med struphuvudet. Däremot ansåg sig RÅ, på anförda skäl, böra utgå från att C (som enligt dödsbevis avlidit klockan 14.35 ifrågavarande dag av hjärnblödning, förorsakad av kraftnedsättning på grund av allmän atrofi) icke varit vid liv ens då den första av ifrågavarande åtgärder vidtagits.

RÅ konstaterade vidare, att handlingarna — därest C varit vid liv — utgjorde straffbara försök. Beträffande frågan huruvida dessa, såsom företagna mot redan död person, utgjorde straffbara försök till mord eller dråp fann RÅ, efter ingående redovisning av utvecklingen inom lagstiftning och doktrin på detta område, "starka skäl" tala för att åtgärderna voro att bedöma såsom straffbara försökshandlingar, oaktat C avlidit strax före dessas utförande. Frågan huru gränsen skulle uppdragas mellan det straffbara och det straffria området vid försök mot s.k. absolut otjänligt objekt — i detta fall närmast mord- eller dråpförsök mot en strax förut avliden person — syntes RÅ i allt fall vara "så tveksam, att ett prejudicerande avgörande i denna fråga (var) påkallat".[38] RÅ förordnade därför om åtal mot A och B för ifrågavarande försökshandlingar. (Beträffande A beslöt RÅ dessutom alternativt åtala för grovt tjänstefel.) —

Frågan huruvida kriminaliserat försök föreligger, där någon söker att avdagataga person, som, gärningsmannen ovetande, redan är död, är otvivelaktigt diskutabel. En första konfrontation med frågeställningen föranleder väl reflexionen, att begreppet mordförsök språkligt och logiskt förutsätter ett sådant objekt som är av beskaffenhet att kunna berövas livet, d.v.s. vid liv. Här är emellertid icke platsen att ingå i någon diskussion av detta straffrättsliga spörsmål. Så mycket må dock sägas — med anslutning till RÅ:s uppfattning — att stöd för att bedöma ifrågavarande handlingar såsom straffbara

[38] Se om nämnda försöksbegrepp t ex Hagströmer, Svensk straffrätt, första bandet s 240 ff. Se vidare SOU 1940: 19 s 44 ff samt NJA II 1942 s 251 ff, särsk s 260 (DepCh).

försök synes kunna hämtas ur såväl ordalagen i försöksparagrafen som vissa uttalanden i förarbetena till 1942 års lagstiftning.[39] RÅ:s förmodan, att det knappast torde stå i överensstämmelse med den allmänna rättskänslan i samhället, att dylika gärningar gå fria från straff, har onekligen kunnat anses välgrundad. Det kan kanske t.o.m. anses möjligt att hävda, att tillräckliga skäl till åtal förelegat. RÅ har i allt fall stannat inför ståndpunkten, att rättsläget i ifrågavarande avseende varit ovisst. Frågan är då, om denna ovisshet bort föranleda åtal. Hur gränsen skall uppdragas mellan det straffbara och det straffria området vid försök mot otjänligt objekt kan uppenbarligen icke fixeras på ett så uttömmande sätt, att det låter sig appliceras på alla livets situationer. Lösningen av det förevarande spörsmålet bör m.a.o. vara en typisk domstolsuppgift. Prejudikatintresset framstår därjämte som påtagligt. Ett jakande svar på nyssnämnda fråga torde sålunda få lämnas utan invändning.

Det mest välkända fallet, där en oviss rättstillämpningsfråga varit incitamentet till åtal, torde emellertid vara *RÅ 773/55*.[40] Ett bolag bedrev rörelse, bestående utav tillverkning av bilar och reservdelar med därtill knuten försäljnings- och reparationsverksamhet. Från visst datum började bolaget att till envar köpare av viss bolagets bilmodell lämna en utfästelse av innehåll, att bolaget skulle, därest bilen inom fem år skadades i Sverige genom yttre olyckshändelse eller åverkan, vid varje tillfälle betala den del av reparationskostnaden som översteg 200 kronor, dock icke vissa särskilt angivna kostnader. Anmälan om skadan skulle ske hos någon av bolagets återförsäljare, vilken hade att ombesörja reparationen.

Sedan försäkringsinspektionen, som förmenade att bolaget härigenom börjat obehörigen driva försäkringsrörelse, påkallat åklagarmyndighetens uppmärksamhet, anförde statsåklagaren, i beslut att icke väcka åtal, huvudsakligen följande: "Ägarna av en bil av visst märke äro för tillgång till reservdelar och möjligheten till reparationer i hög grad beroende av den som tillverkar och försäljer ifrågavarande bilmärke. En utbyggnad av tillverkaren-försäljarens serviceverksamhet synes ligga i linje med utvecklingstendenser inom bilmarknaden och medföra betydande fördelar för bilägarna. Bolagets åtagande i samband med försäljningen av ifrågavarande bilmärke att ombesörja och bekosta reparationer har ett naturligt samband med bolagets hela rörelse och dess utveckling och kan icke sägas tjäna något fristående vinstintresse. Anledning saknas till antagande att köparna i gemen fatta utfästelsen och därav föranledd verksamhet annorledes än såsom ett led i bolagets ordinarie verksamhet med dess resurser. Åklagarmyndigheten finner sålunda icke, att bolaget genom utfästelsen överträtt lagen om försäkringsrörelse."

Efter begärd överprövning konstaterade RÅ bland annat, att man, för definition av begreppet försäkring och försäkringsrörelse, vid försäkringsavtalslagens tillkomst hänvisat till den begränsning som språkbruk och allmän uppfattning erbjödo.[41] Förevarande utfästelser innefattade, enligt RÅ:s uppfattning, sådana riskåtaganden som hittills allenast försäkringsbolagen brukat göra. Garantien

[39] RÅ i anf ärende (åtalsinstruktionen s 15 f). Jfr Tore Strömberg i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 30 8 1954.

[40] = NJA 1958 s 536.

[41] Se härom NJA II 1927 s 350.

torde visserligen ej ha tillkommit för att tjäna något självständigt vinstintresse utan för att stödja bolagets bilproduktion. Bortsett härifrån syntes emellertid blott ett ganska löst samband föreligga mellan riskåtagandet och bolagets egentliga verksamhet. Ingen biltillverkare, vare sig här eller utomlands, hade tidigare kommit på idén att kombinera bilfabrikation och liknande utfästelser. Tydligt var att riskåtaganden av detta slag ej enligt sedvana ingingo som ett naturligt led i biltillverkarens verksamhet. Ej heller kunde RÅ finna garantien utgöra allenast en modifikation i försäljningsavtalet, jämförbar med postverkets assuransavtal — varom i förarbetena till försäkringsavtalslagen utsagts att dessa ej äro verkliga försäkringsavtal utan blott modifikationer i ett fraktavtal — enär riskåtagandet måste anses som något annat och mera än enbart en modifikation i försäljningsavtalet. Därjämte torde i försäkringsbegreppet ligga ett försäkringstagarens löfte om motprestation, premien. Det vederlag, som bilköparen erlade, innefattade uppenbarligen ersättning för samtliga förmåner, även garantien, varför premiekravet sålunda skulle vara uppfyllt. Med hänsyn till det anförda fann RÅ övervägande synpunkter tala för att garantien enligt svenskt språkbruk och allmän uppfattning i Sverige var att betrakta som försäkringsavtal. Frågan var då, om försäkring meddelats på sådant sätt, att man kunde tala om drivande av rörelse. Även denna fråga ansåg RÅ skola besvaras jakande, enär utfästelserna ingingo som ett led i bolagets hela rörelse och bolaget uppbar vederlag härför, vilket tydde på yrkesmässig verksamhet. Anledning saknades uppenbarligen att ifrågasätta bolagets förmåga att uppfylla gjorda garantiutfästelser. Denna synpunkt kunde emellertid ej vara relevant vid bedömandet av förevarande rättsfråga. Accepterades garantien, skulle fältet lämnas fritt för allehanda riskåtaganden av liknande slag från olika näringsidkare i avsaknad av bolagets resurser och stabilitet, varigenom dessa försäkringsformer skulle bli helt undandragna den kontroll, som lagstiftningen avsett att skänka försäkringstagarna. En dylik utveckling var ägnad att ingiva betänkligheter. RÅ förordnade förty — "på grund av det anförda och då i allt fall rättsfrågan (var) så tveksam, att den icke rimligen (borde) undandragas domstols bedömande" — om åtal jämlikt 325 § lagen om försäkringsrörelse mot den för ifrågavarande verksamhet ansvarige inom bolaget. —

Rättsfrågan har i detta fall varit synnerligen svårbedömbar. Man torde kanske våga påståendet, att den varit till den grad oviss, att sannolika skäl för fällande dom knappast förelågo. Härom kunna givetvis delade meningar råda.

Tydligt är emellertid att prejudikatintresset varit betydande.[42] Det synes även vara tydligt, att ett oklart rättsläge av denna art väl lämpar sig för reglering i lagstiftningsväg — utan föregående domstolsprövning. Det förefaller vara den naturliga vägen att åstadkomma lösning på det föreliggande problemet att förhindra, som man anser, olämpliga eller direkt socialt skadliga garanti-

[42] Jfr RÅ:s konstaterande, i samband med frågan om överklagande i HovRn, att rättsfrågan hade betydelse långt utöver ifrågavarande mål. Jfr även RÅ:s revisionstalan, i vilken RÅ bl a hänförde sig till de särskilda synpunkter som anförts i fullföljdsfrågan av försäkringsinspektionen. Denna hade uttalat, att det "såväl för allmänheten som för försäkringsväsendet i sin helhet (var) av utomordentlig betydelse att innebörden av begreppet försäkringsrörelse (blev) föremål för prövning i högsta instans".

utfästelser av försäkringsmässig innebörd. På grund härav synes lämpligheten av åtgärden att anställa åtal kunna ifrågasättas.

Även utöver prejudikatintresset ha omständigheter ansetts föreligga, vilka tala för åtal. RÅ finner ju åtalsbeslutet motiverat jämväl "på grund av det anförda". Härmed åsyftas tydligen faran för efterföljd från andra rörelseidkare såväl inom som utom bilbranschen. En sådan synpunkt synes dock sakna självständig betydelse. Bedömes ifrågavarande garantiutfästelser såsom lämpliga, innebär efterföljd ingen fara. Efterföljd behöver motverkas, endast då förfaringssättet anses socialt skadligt eller — eventuellt — ovisshet om denna dess karaktär råder. Betydelsen av att erhålla prejudikat beror av att risken för förfarandets utbredning bedömes som påtaglig.

Det torde emellertid kunna ifrågasättas, huruvida icke risken för efterbildning av de här diskuterade garantiåtagandena övervärderats. Redan den tekniska och ekonomiska utrustning som kräves för genomförandet av ett dylikt system måste verka avskräckande på många reflektanter. Bör det dessutom icke hellre överlåtas åt affärslivet att gynna eller utdöma företag av denna natur än åt åklagarmyndigheten att genom åtal söka åstadkomma eventuell sanering? Man måste rimligtvis kunna kräva ett visst mått av omdömesförmåga och intellektuell aktivitet hos den medborgare som inlåter sig på affärer, antingen dessa avse dyrbara bilköp eller mindre kostsamma engagement. Det kan även diskuteras, om det överhuvudtaget är möjligt att vinna en någorlunda säker uppfattning i frågan, huruvida underlåtna åtalsaktioner beträffande förfaringssätt av så tveksam "rättsstridighet" stimulera till att dessa mångfaldigas. Det må observeras, att allmänpreventionen här synes tillmätas avsevärd betydelse — en betydelse, som man eljest, i situationer av klar och svår brottslighet, kan vara benägen att i större eller mindre grad underkänna till förmån för andra intressen.

Härutöver må några ytterligare synpunkter anföras. De angå förhållanden, vilka i allmänhet icke tillåtas påverka bedömandet av åtalsfrågan. I en situation där rättsfrågan framstår som så oviss som i föreliggande fall synes det dock icke orimligt att tillmäta dem beaktande och avstå från åtal.

Det kan sålunda noteras, att billighetshänsyn, vilka understundom anses kunna föranleda att man avstår från åtal, här icke tillmätts någon betydelse. Av samhällsnyttiga skäl — bolaget, såsom landets största i branschen och arbetsgivare åt en avsevärd arbetarstam, bedrev en allmänt gagnande verksamhet, även ur exportsynpunkt, och den utfärdade garantien innebar ostridigt mycket stora fördelar för vederbörande konsumenter — borde det ha kunnat anses befogat att icke ingripa med åtal och därigenom hämma bolagets verksamhet.[43] Härvidlag anförde RÅ, att frågan om drivande av försäkringsrörelse måste — med hänsyn till allas likhet inför lagen — lösas oberoende av garantimeddelarens ställning av stor koncern eller mindre, ekonomiskt svagt företag, där bristande solvens skulle sätta försäkringstagarnas rätt i allvarlig fara. Den relativa åtalsplikten med dess utrymme för beaktande av diverse billighetssynpunkter innebär dock alltid ett avsteg från nyssnämnda jämlikhetsgrundsats.

[43] RÅ påpekade särskilt, att bolagets initiativ visat på rationaliseringsmöjligheter, vilka kunde tänkas bli av verklig betydelse för den framtida utformningen av riskskyddet på detta område.

Det kan slutligen anmärkas, att de ekonomiskt menliga verkningar för bolaget, som ett bifall till åklagarens talan kunnat beräknas medföra och som antagligen blivit omfattande, icke vunnit beaktande vid åtalsprövningen. I det tidigare refererade ärendet rörande utgivning av konstreproduktioner var fallet emellertid det motsatta.[44] Det torde väl dock kunna förmenas, att frågan om ekonomisk skada för den misstänkte — därest nu sådan skada skall anses relevant — bort förtjäna beaktande särskilt i ett ärende av så utpräglat finansiell natur som detta.

RÅ 134/56. I anledning av en explosion under en s.k. nitreringsprocess, därvid, förutom person- och sakskador, fara för ett flertal människors liv eller hälsa uppkommit, ansökte åklagaren om stämning å A, som övervakat processen, för allmänfarlig vårdslöshet. A lades därvid till last, att han underlåtit att, då sådana omständigheter som förebådade explosionen inträffade, vidtaga de särskilda säkerhetsåtgärder som ålegat honom och vilka skulle ha förhindrat explosionen. Åklagaren anförde särskilt, att A, vid inträffandet av den "puff" och rödgasutveckling som föregick explosionen, omedelbart satt sig själv i säkerhet utan att dessförinnan ha vidtagit någon åtgärd till förhindrande av explosion. Bland flera sådana möjliga åtgärder hade A i allt fall bort strypa glycekoltillförseln genom att stänga dess regleringskran, vilken varit så placerad, att A kunnat nå den genom att resa sig upp från sin plats i tillverkningshuset; denna åtgärd hade varit ett ögonblicks verk. Överprövning begärdes hos RÅ, bl.a. av sprängämnesinspektionen.

RÅ anförde. En avvägning syntes böra ske mellan, å ena sidan, de risker för vilka A själv utsatt sig, om han stannat kvar så länge att han kunnat företaga av åklagaren angivna åtgärder, och, å andra, de skador å andras liv och egendom med vilka voro att räkna, för den händelse A icke vidtog någon åtgärd för att avvärja explosionen. Uppenbart var, att A ej i nämnvärd grad skulle ha försämrat sina utsikter att sätta sig i säkerhet, om han dessförinnan avstängt glycekoltillförseln. Vad beträffade de skadeverkningar som kunnat befaras var att märka att tre arbetare skadats varjämte sakskadorna kunde uppskattas till cirka en miljon kronor. Av utredningen syntes framgå att det berott endast på tillfälliga omständigheter, att icke betydligt flera personer åsamkats allvarliga skador. RÅ fann därför vägande skäl tala för att det ålegat A att åtminstone avstänga glycekoltillförseln, vilken åtgärd, enligt vad utredningen gav vid handen, skulle varit tillräcklig för att förhindra explosion. Vad beträffade den omständigheten att A handlat i paniktillstånd — varom invändning framställts — var svensk rätt, fortsatte RÅ, visserligen icke främmande för tanken, att ett sådant tillstånd kunde inverka på straffbarheten.[45] Härvidlag kunde hänvisas till reglerna om nödvärn och nödfall. I förevarande fall hade det emellertid ingått i A:s tjänsteplikt att vara positivt verksam för att i en kritisk situation avvärja fara, även om A därvid utsatte sig själv för fara.[46] Frågan om vilket utrymme som i straffbarhetshänseende borde tillmätas dylika synpunkter syntes "i vart fall böra ankomma på domstol att avgöra". Vid bedömande av

[44] S 96.

[45] Se ang affekttillstånd *Rylander* s 151.

[46] Jfr SOU 1953:14 s 414.

samtliga omständigheter fann RÅ därför frågan om A:s ansvar "ej böra undandragas domstols bedömande". Ändring skedde förty ej i åtalsbeslutet. —

Ärendet är ett exempel på det oäkta underlåtenhetsbrottets problem. Närmare bestämt är här fråga om den del av problemet, som gäller gränsdragningen mellan den "rättsstridiga" underlåtenhet som skall bestraffas såsom en motsvarande positiv handling och den "rättsenliga" underlåtenhet som skall lämnas straffri, fastän "gärningsmannen" haft i sin makt att förhindra den för det motsvarande verksamhetsbrottet utmärkande skadan eller faran. I princip är det ett spörsmål om intressekollision: mot intresset av att förhindra effekten har man att väga intresset av att människor icke i tid och otid tvingas till anspänning, ansträngning och tagande av risker i strid mot sina egna önskemål.[47] Endast i särskilda situationer, i vilka det ter sig befogat att ställa högre krav på aktivitet och uppoffring, finnas tillräckliga skäl att bestraffa underlåtenhet att förhindra en skada eller fara på samma sätt som framkallandet av skadan eller faran. Då svårhetsgraden hos en underlåtenhet att ingripa i en farlig situation kan växla från likhet med det positiva handlandet och ända ned till noll samt dessutom kan förete alla tänkbara gradationer, ligger det i sakens natur, att det kan vara ytterligt svårt att förutsäga, hur vederbörande domstol skulle bedöma ett underlåtenhetsfall. Så mycket värre blir då ställningstagandet för åklagaren. I det refererade ärendet är det tydligen icke tillräckligt för straffansvar att hänvisa till en tjänsteplikt att ingripa för att förhindra en explosion. Tjänsteplikten är i och för sig endast en plikt att handla och icke nödvändigt en plikt att bära straffansvar för alla följder av en underlåtenhet. Eller, annorlunda uttryckt: den omständigheten att A:s underlåtenhet att vidtaga en säkerhetsåtgärd utgör tjänstefel behöver icke med logisk nödvändighet betyda, att A är straffbar för allmänfarlig vårdslöshet, bestående i att han icke förebyggt en explosion genom åtgärden ifråga. Spörsmålet om ansvar för dylik vårdslöshet är i princip fristående från spörsmålet, huruvida A:s underlåtenhet inneburit åsidosättande av tjänsteplikt. Vad som gör ansvarsfrågan särskilt svår att bedöma i det förevarande fallet är den omständigheten, att A möjligen icke kunnat avvärja katastrofen utan fara för sig själv. I civila förhållanden torde ingen vilja statuera en plikt för en tjänsteman att offra sitt liv eller taga en stor risk för allvarlig skada, icke ens om detta är nödvändigt för att rädda andras liv eller hälsa. Icke heller torde man vilja straffa för underlåtenhet att förhindra en skadlig eller farlig effekt, om den positiva handlingen ej kunnat utföras utan betydande livsfara. Ett visst mått av fara behöver dock icke upphäva straffbarheten vare sig för tjänstefel eller för oäkta underlåtenhetsbrott. Hur gränsen mellan straffbart och straffritt skall dragas med avseende å farans art och grad är omöjligt att angiva annat än i mycket allmänna ordalag. Inom ett förhållandevis brett gränsområde måste avgörandet bli skönsmässigt. Dessa avgöranden kunna uppenbarligen ske endast genom rättstillämpningen. I ärenden om ansvar för oäkta underlåtenhetsbrott synas invändningarna mot åtal, som grundas på blott sannolika skäl, fördenskull förlora i styrka.[48]

---

[47] Jfr *Thyrén II* s 126.

[48] Se om underlåtenhetsbrotten t ex *BSA* s 37, 107, 531 och 535; *Förmögenhetsbrotten* s 176 f, 261 och 266; *Agge II* s 162 ff; *Andenæs* s 121 ff; Andenæs, Straffbar unnlatelse s 17 ff; *Thyrén II* s 14 ff.

Angående den verkan som bör tillmätas panik- eller likartade affekttillstånd förekomma vissa uttalanden i förarbetena till 5 kap. 5 § SL. Enligt dessa bör det avgörande för frågan om straffrihet vara, huruvida affekten härrör från en psykisk abnormitet av sådant slag att straffrihet av denna grund bör följa eller om den beror av normalpsykologiska faktorer. I det förra fallet bör straffrihet medgivas men ej i det senare.[49] Det är att märka, att affekten måste vara *höggradig*. Det nu återgivna resonemanget synes för förevarande fall medföra, att straffrihet icke borde väntas följa; såvitt av utredningen framgår har affekttillståndet haft sin grund i normalpsykologiska faktorer. Åklagaren har sålunda icke bort avstå från åtal av det skälet, att paniktillstånd under vissa sällsynta omständigheter kan medföra straffriande effekt. Frågan om tillämpningen av denna exklusiva straffrihetsgrund bör uppenbarligen såsom regel överlämnas åt domstolarna. En jämförelse med de abnormtillstånd som höra hemma under 5: 5 första stycket SL visar, att möjligheter att på grund av dylikt förhållande avstå från åtal anses föreligga blott under vissa omständigheter — låt vara att gränserna äro tämligen vida; de mindre vanliga och betydligt mera svårfixerade abnormtillstånd som gå in under 5: 5 andra stycket SL måste tydligen i än mindre grad kunna beaktas av åklagaren.[50]

Den rättstillämpningsfråga som föreligger i fallet *RÅ Fb 24/59* kan sägas utgöra ett typiskt exempel på ett problem, vilket måste lösas genom domstolsavgörande. Ett referat av ärendet må därför ske; detta bjuder dessutom på en intressant processuell situationsbild. Distriktsåklagaren åtalade A vid URn i X för, såvitt här är av intresse, vårdslöshet i trafik. A, som fullgjorde militärtjänstgöring, hade backat med en krigsmakten tillhörig lastbil på garageplanen vid militär anläggning och därvid stött samman med en annan av kronans bilar, som skadats. Frågan gällde här, huruvida VägtrafikF och TrafikbrottsL kunde anses tillämpliga beträffande garageplan inom kasernområde.[51] URn i X — vars dom fastställdes av Skånska HovRn — besvarade nyssnämnda fråga nekande, enär av utredningen icke kunde anses framgå att garageplanen, över vilken all genomfartstrafik var förbjuden, i ej obetydlig utsträckning utnyttjades som farväg av andra än militärförbandets fordon. Åtalet ogillades alltså. Åklagaren, som på anförda skäl ansåg planen vara utnyttjad av allmänheten under alla förhållanden, hemställde, att RÅ måtte söka revision.

Ungefär samtidigt väcktes åtal vid URn i Y mot B för det denne under dåmera avslutad militärtjänstgöring med militärt fordon kolliderat med ett civilt fordon på samma område som avses i ovannämnda mål. URn i Y fann området — som var inhägnat och i första hand avsett för krigsmaktens fordon — vara att hänföra till väg, varå TrafikbrottsL var tillämplig, eftersom detsamma

[49] Se NJA II 1946 s 260 ff.

[50] URn fällde A jäml 19: 5 SL (det hade varit A:s plikt att omedelbart stänga regleringskranen för glycekoltillförseln liksom att slå på katastroflarmet; genom denna underlåtenhet hade A framkallat fara för sådan explosion som avses i 19: 3 SL; denna allmänfarliga vårdslöshet var, med hänsyn till vissa angivna omständigheter, dock ej grov). Svea HovR fastställde 19 11 1958 (VII avd, dom nr B 148).

[51] Jfr MO 1956 s 74.

trafikerades av jämväl andra slags fordon. B fälldes förty för vårdslöshet i trafik. I detta mål vädjade RÅ till den tilltalades förmån i Göta HovR. Under åberopande av att Skånska HovRn:s ovannämnda dom gällde en trafikförseelse av identiskt samma art varom nu var fråga anförde RÅ. Garageplanen var, enligt RÅ:s uppfattning, icke att hänföra till väg; de friande domskäl som legat till grund för sagda dom voro därför riktiga och borde tillämpas även i förevarande mål. B borde förty frikännas.

Oaktat RÅ intagit denna ståndpunkt, fann sig RÅ med hänsyn till URn:s i Y fällande dom böra ifråga om förstnämnda mål genom revisionstalan hålla möjligheten öppen att ernå HD:s prövning. Under yrkande att A måtte fällas till ansvar för trafikovarsamhet sökte RÅ, reservationsvis, revision, varvid RÅ hemställde om anstånd för slutligt bestämmande av sin talan, intill dess målet mot B avgjorts av HovRn.

I *RÅ 251/56* förelåg en rättsfråga av mera kuriöst slag till bedömande. Åtal väcktes av distriktsåklagaren mot A för sanitär olägenhet, som bestod däri att A vid upprepade tillfällen med en strålkastare från sin bostad belyst en grannes sovrumsfönster. A begärde överprövning hos RÅ. Grannen återkallade sin tidigare gjorda anmälan mot A. Under åtalsärendets fortsatta behandling meddelades i annat sammanhang av vederbörlig myndighet beslut om rivning av det hus, vari grannen bodde. Statsåklagaren anförde hos RÅ bl.a. Genom målsägandens återkallelse av sin anmälan och beslutet om rivning syntes saken ha kommit i ett annat läge. Grannen torde få avflytta och fortsatta övergrepp från A syntes därför ej vara att befara. Det torde vara skäl att överväga, huruvida sakens vikt och betydelse kunde sägas stå i rimlig proportion till den apparat, som en rättegång i målet skulle innebära. Ehuru frågan om gärningens straffbarhet enligt det åberopade lagrummet kunde vara föremål för delade meningar, syntes åtalet med hänsyn till i saken förebragta omständigheter "med sådan grad av sannolikhet" kunna förväntas leda till fällande dom, att ändring av det fattade åtalsbeslutet principiellt ej borde ske. Ville man å andra sidan överväga de skäl som talade för den mot A skonsammaste bedömningen borde väl, med hänsyn till den tveksamhet som trots allt måste föreligga i rättsfrågan, åtalet kunna nedläggas utan åsidosättande av legalitetsprincipen. Det "prejudikat" (citeringen gjord av statsåklagaren) som A kunde erhålla genom en friande dom på grund av åtalets nedläggande saknade numera praktiskt värde. Statsåklagaren tillstyrkte därför åtalets nedläggande. RÅ förordnade, "med hänsyn till vad i saken förekommit", att åtalet skulle nedläggas. —

Oaktat det straffrättsliga bedömandet av A:s handlingssätt må erbjuda vissa vanskligheter, synes det kunna ifrågasättas, huruvida ovisshet i rättsfrågan förelegat. Fastmera torde statsåklagarens förmodan om fällande dom såsom resultat av åtalet vara befogad i sådan grad, att tillräckliga (sannolika) skäl till åtal funnits. Det synes svårförståeligt, varför något för den misstänkte särskilt skonsamt betraktelsesätt på åtalsfrågan här skulle komma till användning. Det uttryckssätt som statsåklagaren i detta sammanhang valt är f.ö. mindre lämpligt, eftersom det kan leda läsaren till tanken, att A skulle av någon anledning favoriseras, vilket givetvis icke varit avsikten. Att omständigheterna i saken sedermera ändrats, varigenom upprepning av det påtalade handlingssättet omöjliggjorts, saknar betydelse för bedömandet av det anhängiga åtalet

liksom för den i förhållande härtill primära frågan om åtals väckande. Huruvida saken får anses vara av alltför ringa vikt för att föranleda åtal och rättegång är givetvis en omdömesfråga; avgörande härvidlag blir tydligen i vad mån man anser medborgarens krav på integritet i sitt hem böra understödjas av rättsordningen.

RÅ 209/57. A, anställd i visst bolag, hade till uppgift att inspektera skadade bilar samt för bolagets räkning försälja dylika fordon i fall, där ny bil av bolaget lämnats i utbyte mot skadad. A hade därvid instruerats bl.a. att godtaga högsta anbud. Till följd härav sålde A efterhand till B omkring 75 skadade bilar, i samband varmed A för egen räkning av B i olika poster mottog åtminstone 8.000 kr. Underåklagarna funno åtal ej skola ske; det kunde ej styrkas, att skada uppkommit för bolaget. RÅ uttalade bl.a. följande. Det måste anses ha ålegat A att vid försäljningen söka tillgodoföra bolaget så högt vederlag som möjligt. Av utredningen framgick att B, för att försäkra sig om företräde som köpare, till A överlämnat pengar såsom ovan sagts. A hade genom att för egen räkning mottaga beloppen uppenbart missbrukat sin förtroendeställning. Vad skaderekvisitet angick hade distriktsåklagaren tydligen menat, att det icke kunde visas, att bilarna försålts till underpris. Enligt RÅ:s mening kunde emellertid frågan, om skada uppstått för bolaget, ses på annat sätt. Vad som förevarit gav nämligen vid handen, att B för att få köpa bilarna varit beredd att erlägga priser, motsvarande de av A till bolaget redovisade köpeskillingarna med tillägg av de utav A för egen räkning uppburna beloppen. Det syntes därför kunna göras gällande, att A, genom att icke låta bolaget komma i åtnjutande av sistnämnda belopp, tillskyndat bolaget skada, motsvarande samma belopp. Godtogs detta resonemang, hade A gjort sig skyldig till trolöshet mot bolaget. RÅ hade tidigare haft anledning taga ställning till en liknande rättsfråga, men något avgörande i högsta instans hade i det fallet ej kunnat åvägabringas. Enligt RÅ:s mening var "detta spörsmål av den art, att frågan (borde) underställas domstols prövning". RÅ förordnade därför, att åtal skulle väckas mot A. Genom att lämna A dessa belopp, för att A skulle behålla dem för egen räkning, hade B gjort sig skyldig till medhjälp till A:s brott. RÅ beslöt därför om åtal mot B för medhjälp till trolöshet mot huvudman. —

I förevarande ärende torde frågan om skaderekvisitet vara fullt klar.[52] Det synes därför som om fallet innehåller mindre en oviss rättsfråga än en oviss bevisfråga. RÅ menar tydligen, att det kunde styrkas, att huvudmannen kunnat få det högre pris som inkluderade de av A uppburna särskilda beloppen. Med stöd allenast av de handlingar som RÅ:s akt innehåller kan någon säker uppfattning därom ej vinnas; generellt sett lärer väl bevisning i dylikt avseende bereda åklagaren vissa svårigheter.

Slutligen må nämnas ärendet *RÅ 214/57.* Sedan distriktsåklagaren ansökt om stämning å A med yrkande om ansvar dels jämlikt 1 och 9 §§ lagen om illojal konkurrens och dels jämlikt 22: 1 och 5 SL samt stämning utfärdats, utsatte URn (sex år senare) målet till huvudförhandling. I förstnämnda avseendet lade åklagaren A till last, att denne i tidningsannonser i staden X såsom reklam för en av honom nyligen startad rörelse i desinfektionsbranschen meddelat oriktiga uppgifter, ägnade att framkalla uppfattningen om ett för-

[52] Se om detta problem *Förmögenhetsbrotten* s 279.

delaktigt anbud. I annonserna uppgavs det sålunda, att det rörde sig om ett nytt företag med femton års erfarenhet och att hela personalen i de flesta fall ägde femtonårig branschvana. Vidare fanns i annonsen uppgiften "Kontoret i X: adress . . ."; företaget drev dock ej verksamhet med kontor annorstädes än i X. Vidare påstods ansvar, för det A i annonser och eljest använt namnet Antivermin i firman och såsom kännetecken i övrigt; härigenom kunde förväxling lätt uppstå med namnet Anticimex (målsägande), som förut var inarbetat här i riket. A, som bestritt ansvar, hade vid förundersökningen medgivit, att uppgiften om femtonårig branschvana var oriktig. Endast en man i företaget (bestående av fem personer) hade dylik erfarenhet; de övriga hade arbetat 2—10 år i yrket. Avsikten hade varit att starta flera avdelningskontor; så hade sedermera även skett. Annonsen var att betrakta som reklam, och meningen hade ej varit att skada målsäganden. Att söka åstadkomma förväxling med dennes firmabeteckning hade ej varit A:s avsikt; i X fanns f.ö. ett företag i branschen, vilket bar firmanamnet Cimex.

A hemställde nu om överprövning hos RÅ och anförde bl.a. Förfarandena hänförde sig till en anställning, som A innehaft nio år tidigare. Ett upptagande av saken till domstolsprövning efter denna tid skulle för A medföra, att de tvistefrågor och beskyllningar för brott, som tidigare ventilerats i pressen och annorstädes, ånyo skulle bli föremål för publicitet. A hade numera arbetat upp ett eget företag. En rättegång skulle innebära en skada som undvikits, om målet handlagts omedelbart och ej, som nu, sedan allmänheten hunnit glömma beskyllningarna mot A. Även för A personligen och för hans familj skulle ärendets återupptagande efter alla dessa år vålla extra pina och obehag. Målsäganden förklarade sig ej ha något att erinra mot åtalets nedläggande. Statsåklagaren anförde efter remiss bl.a. Det kunde ifrågasättas, huruvida tidningsreklamen var straffbar såsom illojal. Ej heller torde illojal konkurrens kunna sägas ha förekommit. Ifråga om förmögenhetsbrotten var det numera mycket svårt att visa, att A handlat i brottslig avsikt. Viss komplettering av förundersökningen syntes jämväl erforderlig; denna komplettering torde, efter de gångna åren, vara lika svår att verkställa.

RÅ fann, att det ur rättsliga synpunkter kunde ifrågasättas, huruvida det förfarande som avsågs med åtalet jämlikt lagen om illojal konkurrens innefattade brott. Vad angick åtalet i övrigt måste utsikterna att förebringa bevisning, tillräcklig för fällande dom, bedömas såsom synnerligen ovissa med hänsyn särskilt till den långa tid som förflutit från gärningarnas begående. RÅ beslöt förty, att åtalet mot A skulle nedläggas.

II. OM ÅTAL OCH STRAFFBARHET

Processlagberedningen upptog i sitt förslag till RB — såsom anförts i den tidigare framställningen — i 20: 6 den bestämmelsen, att allmänt åtal skulle äga rum, då tillräckliga skäl förelågo, att den misstänkte var skyldig till brottet.[1] Med tillräckliga skäl avsågs här icke blott det händelseförlopp, som ligger till grund för åtalet, och de subjektiva moment, som ingå i brottsrekvisitet.[2] För åklagarens åtalsskyldighet förutsatte processlagberedningen jämväl, att tillräckliga skäl skulle föreligga för antagande, att den misstänkte var straffskyldig för gärningen. Om denna begåtts av en minderårig eller om brottet preskriberats, skulle åtal sålunda ej äga rum.[3]

Att gärningsmannens *minderårighet* utesluter åtal säger sig självt. En gärning som förövats av barn, som ej fyllt femton år, är icke brottslig i lagens mening. Leder förundersökningen fram till att en objektivt brottslig gärning begåtts av en minderårig, upphör polis- och åklagarmyndigheternas befattning med saken, såvitt angår den minderårige, sedan eventuellt sådana frågor framställts till barnet som äro tillåtna jämlikt 15 § förundersökningskungörelsen.[4] Om denna grund för straffets bortfallande synes något ytterligare icke vara att säga i förevarande sammanhang. Däremot må institutet *preskription av åtal* uppmärksammas.

---

[1] *PLB II* s 257.

[2] *Gärde* s 239 f.

[3] PLB p a st.

[4] Se t ex *Olivecrona* s 237 f.

A. Åtalspreskription

I 5: 14 SL meddelas de grundläggande bestämmelserna om åtalspreskription i svensk rätt. Detta lagrum innehåller visserligen icke något uttryckligt stadgande om att åtal ej skall väckas, då preskription inträtt; dess avfattning synes bygga på den föreställningen, att det är straffbarheten, icke åtalsrätten, som träffas av preskriptionen.[1] Tvekan anses dock ej råda därom att ett straffrättsligt åtalsförbud kan och måste härledas därur. Doktrinen är enig på denna punkt.[2] Därvid avses tydligen att preskriptionen skall framstå som uppenbar.[3] Om preskription uppenbarligen mellankommit, skall åtal alltså icke ske; och den åklagare som icke desto mindre väcker åtal blir, under förutsättning att övriga brottsrekvisit äro fyllda, förfallen till ansvar jämlikt 13 kap. SL. Åtalspreskription har i svensk rätt däremot ej karaktären av rättegångshinder.[4] [5] Ingives stämningsansökan med ansvarsyrkande för brott, skall sålunda, under förutsättningar i övrigt,

---

[1] *Strömberg* s 81; se även s 64.

[2] Se a a s 81 och i not 28 därstädes angiven litteratur.

[3] Se särskilt a a s 80 ff.

[4] Se a a s 73 samt i not 13 därstädes angiven litteratur ävensom *Ekelöf II* s 244. Se vidare SOU 1953: 17 s 146. JO ansluter sig i JO 1959 s 111 till samma uppfattning men framhåller likväl (s 112), att frågan — på grund av utgången i NJA 1912 s 551 — kan framstå som tveksam.

[5] Nämnda ordning är olämplig med hänsyn till de ej alldeles sällsynta kverulanter, som gång efter annan anhängiggöra *enskilda* brottmål mot inbillade eller verkliga vedersakare i frågor, där det redan på förhand framstår som uppenbart, att preskriptionsbestämmelserna utesluta fällande dom. Förutom det ohägn som härigenom vållas åklagaren (jfr 47: 2 sista stycket RB) och domstolar åsamkas den i dessa meningslösa rättegångar tilltalade inställelse- eller andra kostnader, vilka han ej sällan på grund av målsägandens kroniska insolvens aldrig kan få ersatta. (Frikännande dom kan han ej heller, såsom senare skall nämnas, påräkna.)

stämning utfärdas och huvudförhandling ske, även om uppenbar åtalspreskription är för handen.[6]

Att åklagarpraxis ansluter sig till doktrinen och anser mellankommande preskription förhindra åtal kan lätt beläggas med en mängd exempel.

RÅ 847/52 (ingiven angivelse kunde på grund av inträdd åtalspreskription ej föranleda vidare åtgärd), 468/53 (frågan, huruvida oredligt förfarande förelåg, kunde ej komma under bedömande med hänsyn till att, även om så skulle vara förhållandet, preskription i allt fall inträtt), 414/54 (det brott vartill den misstänkte måtte vara skyldig kunde ej anses som grovt, varför ansvar för brottet var preskriberat), 438/54 (frågan, huruvida den misstänkte gjort sig skyldig till olovligt förfogande, kunde ej genom åtal underställas domstols prövning, enär straff för dylikt brott redan preskriberats), 534/54 (även om brottsligt förfarande skulle kunna påvisas, voro brotten ifråga numera till större delen preskriberade . . .), 637/54 (väl syntes utredningen visa, att förfalskningsbrott förövats; därest sådant brott förelåg, kunde det dock ej anses svårare än enligt 12: 1 SL; vid sådant förhållande hade straffet för omförmälda brott numera förfallit; ej vidare åtgärd), 693/54 (även om ärekränkningsbrott skulle ha begåtts genom den i ärendet ifrågakomna skrivelsen, kunde åtal härför eller för eventuellt tjänstefel numera på grund av inträdd preskription icke anställas), 613/55 (utredningen fick anses ha ådagalagt, att den misstänkte tillägnat sig belopp av medel, som han innehaft för huvudmannens räkning; vad den misstänkte låtit komma sig till last kunde ej bedömas svårare än enligt 22: 1 SL, i följd varav åtalspreskription inträtt; fällande dom kunde följaktligen ej påräknas; skäl till åtal funnos sålunda ej), 125/56 (även om det påstådda frihetsberövandet, vilket ägt rum 19 . ., icke varit lagligen grundat, kunde på grund av gällande preskriptionsbestämmelser frågan om åtal ej upptagas till saklig prövning), 294/56 (vad angick anmälarens påstående att mened förövats hade vid tiden för denna anmälan mera än tio år förflutit, sedan ifrågavarande vittnesmål avgivits; vid dylikt förhållande var straff för eventuell mened förfallet) och 564/56 (frågan, huruvida brott i något av angivna hänseenden blivit begånget, var med hänsyn till 5: 14 och 5: 15 SL förfallen . . .).

[6] *Strömberg* s 74. Jfr *Dillén* s 254 not 2. — Ur praktiken må som exempel nämnas det mål som ligger bakom den kortfattade notisen NJA 1954 C 388: I stämningsansökan 1953 å A framställde målsäganden diverse yrkanden i anledning av påstått behörighetsmissbruk m m, begånget 1922; dessa frågor hade tidigare prövats av domstol (jfr notisen 389). Därjämte tillades, bl a, yrkanden om ansvar (och skadestånd) "för förskingring av mottagna kontanta medel kr 250 och oriktiga utbetalningar i september månad år 1926 å tillhopa 325 kr". URn — som avvisade stämningsansökan — uttalade, att sistnämnda ansvarsyrkanden uppenbarligen voro sedan länge preskriberade och att, vid dylikt förhållande, desamma rimligtvis icke syntes böra upptagas till prövning i sak. HovRn beslöt i denna del undanröjande och återförvisning: yrkandena hade, såvitt visats, ej tidigare varit föremål för domstols avgörande, och ej heller i övrigt hade sådana omständigheter visats föreligga, att stämningsansökan härutinnan lagligen kunnat omedelbart avvisas.

Det sagda innebär också, att förundersökning ej heller skall företagas om preskriberat brott. Förhållandet framgår visserligen ej direkt av stadgandet om förundersökning i 23: 1 RB, men av sakens natur följer tydligen att förundersökning i den angivna situationen ej skall ske. Har dylik undersökning inletts och visar det sig sedermera, att preskription föreligger, skall förundersökningen jämlikt 23: 4 in fine RB nedläggas. Endast såvida någon straffrättslig påföljd, oaktat preskriptionen, fortfarande må vara aktuell, kan förundersökning befinnas erforderlig.[7] [8]

Ur praxis kunna här särskilt nämnas t.ex. RÅ Ak 29/49 (begärd utredning om visst förkommet gods föranledde ej åtgärd, enär eventuellt brott ansågs preskriberat), 303/52 (åtgärder förklarades icke kunna lagligen vidtagas angående ifrågasatta brottsliga förfaranden, beträffande vilka — därest brott förelegat — åtalspreskription inträtt), 551/53 (även om tjänstefel skulle ha förekommit, kunde framställningen — om undersökning huruvida fel begåtts vid viss operation — icke föranleda någon åtgärd, enär preskription i allt fall inträtt), 320/54 (enär misstanke ej förelåg om brott under allmänt åtal, för vilket preskription ej inträtt, föranledde anmälan till åtal ej vidare åtgärd), 354 1/2/54 (då det av anmälaren avsedda brottet enligt dennes egen uppgift förövats för mera än trettio år sedan och ansvar för brottet sålunda var preskriberat, föranledde anmälan ej vidare åtgärd), 422/56 (förundersökning skulle ej inledas, enär, om brott förelåg, straff därför var preskriberat) och 614/57 (då straff för den påstådda gärningen under alla förhållanden dåmera var preskriberat, föranledde framställning om förnyad, "allsidig" polisutredning ej någon vidare åtgärd).

Enligt det sagda upphäver sålunda den uppenbara åtalspreskriptionen såsom innefattande ett förbud mot åtal såväl åtalsplikten som den särskilda s.k. åtalsrätten.

Frågan är nu, vilken inverkan i dessa stycken som sådan preskription må ha som *ej* kan anses såsom uppenbar. Detta spörsmål skall här behandlas i samband med en kortfattad redogörelse för de synpunkter som framlagts av *Tore Strömberg*, vilken senast synes ha ägnat ifrågavarande ämne uppmärksamhet.[9]

---

[7] *Strömberg* s 88 f.

[8] Regeln, att utredning genom polis- eller åklagarmyndighets försorg icke igångsättes om gärning, för vilken straffansvar preskriberats, är icke undantagslös. Ifråga om preskriberat ämbetsbrott, varå ett icke preskriberat enskilt anspråk grundats, kan sålunda utredning förekomma genom riksdagens ombudsmäns försorg (12 § Instr RDO). Se ang denna ordning samt de olika förfaringssätt som JO och MO därvid i tidigare praxis tillämpat SOU 1955: 50 s 106 ff.

[9] *Strömberg* s 82 ff.

Om åklagaren är tveksam, huruvida åtalspreskription mellankommit, kan detta naturligen bero på att han finner rättsreglernas innehåll ofullständigt eller svårt att fastställa. Denna situation skall emellertid här lämnas åsido; i annat sammanhang har diskuterats, vilken betydelse för åklagarens avgörande som är att tillägga den omständigheten, att det råder ovisshet beträffande någon rättstillämpningsfråga.

Åklagarens tveksamhet om preskriptionsbestämmelsernas tillämplighet kan emellertid även bero på att han finner bevissituationen oviss; han kan icke med säkerhet avgöra, i vilken utsträckning övertygande bevisning kan föras mot den misstänkte. Härom säger Strömberg, att frågan om åtalsförbudets innebörd befinner sig i ett annat läge än i förutnämnda fallet. I varje fall kan icke, framhåller han till att börja med, redan en liten risk för åtalets ogillande på grund av preskription få utgöra hinder för åtal.

För att besvara spörsmålet, huru stor risk för preskription som åklagaren bör få taga — eller, m.a.o., i vad mån möjligheten av åtalspreskription begränsar åklagarens åtalsplikt och åtalsrätt — uppställer Strömberg två typfall. I det första av dessa antages den misstänktes skuld på grund av bevisningen vara uppenbar men preskriptionsfrågan oviss, till följd av att bevisläget i detta avseende synes åklagaren svårbedömbart (ovisshet kan exempelvis råda om tidpunkten för brottets fullbordan). Här finner han, att blotta möjligheten av preskription ej synes vara någon anledning att förneka en åtalsplikt men att det också är omöjligt att närmare angiva, vid vilken möjlighetsgrad denna plikt upphör (och övergår eller bör anses övergå till enbart en åtalsrätt). Ty skälet mot en åtalsplikt är här, att åtalet kan bli resultatlöst på grund av preskription — icke, såsom eljest, att den misstänkte kan vara oskyldig. Och beträffande den s.k. åtalsrätten uttalas det, ej blott att sådan rätt är för handen, åtminstone när sannolika skäl finnas för att den misstänkte ännu är straffbar. Det säges även, att denna rätt måste anses sträcka sig något längre och omfatta jämväl den situationen, att åklagaren, trots en "övervägande möjlighet för preskription", med fog antagit, att han haft "en kanske liten men dock fullt påtaglig chans att lyckas med åtalet". I dylikt fall kommer tydligen åtalsrätten att sträcka sig utanför det område som täckes av begreppet sannolika skäl till åtal. Av flera skäl bör, enligt Strömberg, åtalsrätt anses föreligga vid en "lägre möjlighetsgrad, när den motsatta möjligheten är åtalspreskription än när den är, att den misstänkte icke är skyldig till brottet".[10]

[10] A a s 85.

Med det sist sagda måste författaren mena, att, om man uppställer, å ena sidan, det fall, där ovisshetsmomentet hänför sig till frågan om åtalspreskription och, å andra, det, där enahanda moment i stället avser skuldfrågan samt gör en jämförelse mellan den grad av sannolikhet som i det förstnämnda finnes för icke-preskription och den grad av sannolikhet som i det sistnämnda råder för den misstänktes skuld, åtalsrätt bör föreligga vid en lägre sannolikhetsgrad i den förra situationen än i den senare. Detta skulle kanske också kunna uttryckas så här: Föreligger möjligheten av den misstänktes oskuld, bör åtal få ske, endast där sannolikheten för den misstänktes skuld är av viss styrka; föreligger möjligheten av åtalspreskription, bör emellertid åtal i detta fall få ske, redan då sannolikheten för icke-preskription är tämligen ringa och under alla förhållanden på ett stadium som innefattar en lägre grad av sannolikhet än den, som i motsvarande avseende fordras i det nyssnämnda fallet. Fråga är väl blott, om det sagda låter sig appliceras på en praktisk situation och om det i verkligheten kan ske någon mera fixerad uppskattning av sannolikhetsgraden i respektive hänseenden.

I det andra typfallet antager Strömberg, att bevisningen mot den misstänkte icke är starkare än att kravet på sannolika skäl är "nätt och jämnt" fyllt. Vidare förutsättes preskriptionsfrågan fortfarande, på grund av det svårbedömbara bevisläget, framstå som oviss. Visserligen kan här kanske tyckas att redan en mycket liten möjlighet för preskription bör häva åtalsrätten. En sådan maxim synes dock knappast arbetsduglig; någon exakt mätning av möjlighetsgraden är ju i verkligheten icke genomförbar. Frågan finnes knappast kunna besvaras på annat sätt, menar Strömberg, än att bevisningskravet — med avseende å den misstänktes skuld, således — bör skärpas vid stigande sannolikhet för preskription, dock icke i samma grad som sannolikheten för preskription ökas; en grundsats, vilken han finner vag och för övrigt ej heller alltid användbar, alldenstund möjligheten av preskription stundom hänger samman med graden av bevisning i skuldfrågan.[11]

Vad Strömberg sålunda uttalat synes beträffande åtalsrättens omfång kunna sammanfattas på följande sätt. Är på grund av det ovissa bevisläget i visst avseende preskriptionsfrågan svårbedömbar, bör åtalsrätt, i det fall, där den misstänktes skuld synes uppenbar, anses föreligga redan vid en tämligen ringa sannolikhet för icke-preskription men i annat fall, blott i snävare utsträckning. I senare fallet bör kravet på

[11] A a s 86.

sannolikhet för icke-preskription stå i omvänd relation till sannolikheten för att den misstänkte är skyldig.

Om man går till motiven för stadgandet om åklagarens åtalsskyldighet, finner man, såsom i inledningen härovan angivits, att det för sådan skyldighet förutsättes, att den misstänkte är straffskyldig för gärningen; om brottet är preskriberat, skall sålunda åtal ej äga rum, tillfogar processlagberedningen.[12] Detta synes följa som en given konsekvens av den allmänna handlingsregel som beredningen uppställt för åklagaren och som innebär, att åtal skall väckas, då åklagaren på objektiva grunder kan motse den misstänktes sakfällande. Om preskription föreligger, uteslutes ådömande av straff; åklagaren lärer i dylika situationer som regel ej heller uppnå något uttalande i skuldfrågan, vare sig i fällande eller i friande riktning.[13] Något emotseende av den misstänktes sakfällande kan det tydligen icke bli tal om.

Det vill därför synas som om åklagaren även vid preskriptionsfrågor har att träffa sitt avgörande enligt allmänna processuella normer och att på dessa situationer tillämpa den vanliga måttstocken, att tillräckliga skäl för sakfällande skola föreligga. Här hävdas sålunda, att preskriptionsfrågan med andra ord icke bör isoleras utan ses i sammanhang med samtliga övriga omständigheter i målet, vilka äro av betydelse för åtalsprövningen.

Ett dylikt betraktelsesätt innebär, beträffande uppenbar preskription, att åklagaren — såsom tidigare konstaterats — självfallet icke skall väcka åtal. Tillräckliga skäl för den misstänktes sakfällande saknas ju, och situationen synes icke bereda några särskilda svårigheter att lösa. I sådana fall däremot där preskription ej är uppenbar men väl synes åklagaren möjlig, måste naturligen många svåra bedömningsfrågor uppkomma. Till åklagarens ledning torde knappast mera än en i tämligen vaga ordalag hållen rekommendation vara möjlig att giva. Grundprincipen förmenas emellertid här fortfarande vara att uppställa med ledning av begreppet tillräckliga skäl till åtal. Anser sålunda åklagaren, med beaktande av den preskription som må vara möjlig, den misstänktes sakfällande ändock kunna på objektiva grunder förväntas, skall han åtala. Giver situationen icke anledning till ett dylikt antagande, är han till följd av samma grundprincip icke skyldig att väcka åtal. Enär åtal, enligt den uppfattning som framföres i denna avhandling, i princip icke bör äga rum annat än då åklagarens åtalsplikt så

[12] *PLB II* s 257.

[13] Se *Strömberg* s 81.

påfordrar, bör åtal i den sistnämnda situationen inhiberas. Om exempelvis åklagaren laborerar med ett krav på sannolika skäl mot den misstänkte och finner detta mått nätt och jämnt fyllt, bör han således, därest starkare skäl ej heller framdeles synas kunna uppdrivas, avstå från åtal.

Med några ord må i detta sammanhang anknytas till den tidigare berörda situationen, att den misstänktes skuld synes åklagaren ställd utom allt tvivel men att denne, enär bevisläget är svårbedömbart, finner preskriptionsfrågan oviss. Åklagaren anser m.a.o. tillräcklig bevisning för den misstänktes skuld till brottslig handling vara för handen; att *något* brott föreligger är alltså klart. Däremot finner han bevisningen icke tillräcklig för att giva något bestämt utslag i preskriptionsfrågan. Läget kan därvid vara det, att ifråga om en i övrigt fullt fixerad gärning ovisshet vidlåder enbart tidsfaktorn: den misstänkte är exempelvis övertygad om att ha begått rattfylleri men det kan icke närmare utredas, vid vilket tillfälle bilfärden företogs, varför eventuell preskription måste uppmärksammas. Men ovissheten kan också sammanhänga med något moment i gärningens beskaffenhet: det är utrett, att den misstänkte genom sin handling förövat i allt fall visst brott, men på grund av bevissvårigheter ifråga om något eller några moment i handlingsförloppet är det svårt att avgöra, huruvida den misstänkte är förvunnen till brottet A med den längre preskriptionstiden (t.ex. den grövre varianten av ett förmögenhetsbrott) eller allenast till brottet B med den kortare; eller kan på grund av bevissvårigheter av nyssnämnt slag terminus a quo för preskriptionstidens beräkning vara svårbestämbar.

Det låter sig visserligen säga, att det intresse som i nu nämnda fall talar mot åtal icke är hänsyn till oskyldigt misstänkta — den misstänktes skuld antogs ju vara uppenbar — utan det svagare intresset av att preskriberat brott icke i onödan drages fram till allmänt beskådande. Det torde dock kunna diskuteras, om detta bör föranleda åtal i vidare utsträckning än vad som följer av principen om tillräckliga skäl.

Låt oss antaga, att den misstänkte för åklagaren framstår som en notoriskt grov brottsling, t.ex. rånare, men att övervägande skäl finnas för att preskription kommer att utesluta fällande straffdom! Övervägande skäl tala sålunda för att den misstänkte icke blir sakfälld; övervägande skäl tala för att åtalet blir resultatlöst och domstolsmaskineriets funktion utan gagn. Tillräckliga skäl till åtal saknas tydligen i denna situation. Menar man åtal skola ske, blott där åtalsplikt

föreligger, är saken sålunda klar. Men även om det skulle kunna anses, att under angivna omständigheter sannolika skäl till åtal finnas — ett antagande, som här må vara tillåtet — borde dock vissa betänkligheter mot åtal i förevarande läge anmäla sig jämväl hos den som eljest finner åtal icke blott få utan även, i vissa fall, böra ske, där s.k. åtalsrätt föreligger. Det är väl icke alldeles orimligt, att den notoriske rånaren skulle skyddas mot åtal genom en övervägande sannolikhet för preskription? I dylikt fall har ju åtalsprövningen blivit aktuell först på preskriptionsstadiet. Från gärningens begående har den mycket långa tidrymd som preskriptionstiden vid detta brott utgör i det närmaste gått till ända (om ej redan utgått). Brottet har hunnit förlora det mesta av sin verkan såsom dåligt exempel.[14] Betänkligheterna mot åtal försvagas måhända dock i situationer, där åtal i annat avseende likväl kommer att ske eller eljest är möjligt; den ovissa preskriptionen gäller t.ex. den grövre varianten av brottet.

Då preskriptionsfrågan är oviss, kan situationen ofta vara sådan, att den påkallar största möjliga skyndsamhet från åklagarens sida.[15] Risk kan ju föreligga, att preskription inträder, medan denne överväger, hur han skall besluta i åtalsfrågan. Ibland måste det naturligen bli omöjligt för honom att överhuvudtaget ingå i något övervägande av åtalsfrågan före preskriptionstidens utgång. I sådant fall kan det vara angeläget för honom att i beslutet i åtalsärendet särskilt framhålla, att preskriptionen icke är att tillskriva förhållanden, över vilka han rimligtvis kunnat råda.[16] Skyndsamt handlande kan också föranledas av

[14] Se ang preskriptionsinstitutets grunder och syften *Strömberg* s 68. Se vidare följande uttalande av I LU vid 1946 års RD: "Statens straffanspråk är vid slutet av preskriptionstiden i allmänhet så uttunnat, att det icke finnes något allmänt intresse som talar för att det skall få göras gällande, om icke åklagaren före tidens utgång fullföljt förundersökningen så långt, att han anser sig i stånd att väcka åtal" (I LU 59/1946 s 19). Se även SOU 1948:40 s 7 och 22, där SLB såsom omständighet, som kan utgöra grund för straffnedsättning eller påföljdseftergift, upptagit bl a att preskriptionstiden, då åtalet väcktes, snart var tilländalupen.

[15] Det kan i samband härmed nämnas, att ifråga om sådana situationer, där åklagaren före preskriptionstidens utgång funnit, att åtal ej kan väckas (t ex till följd av att brottslig handling ej kan styrkas), RÅ erinrat om vikten av att beslutet i åtalsfrågan meddelas, innan preskription inträder (RÅ 28/53). — Att även beslut om avstående från åtal på grund av inträdd preskription kan böra meddelas utan oskäligt dröjsmål följer av att förekommande möjlighet till klagan (och ev ändring) hos överordnad åklagare — som i vissa situationer givetvis kan vara framgångsrik — icke bör betagas vederbörande.

[16] Även om preskription inträtt, innan åtalsärendet anhängiggjorts hos åklagaren, kan detta förhållande böra framhållas; se t ex RÅ 847/52 ("Eder angivelse har skett

att preskription, enligt säker beräkning, är nära förestående.[17] I bägge situationerna kan den misstänktes skuld givetvis vara mer eller mindre klart dokumenterad. Där skyndsamhet sålunda är påfordrad, kan det synas åklagaren lockande att väcka åtal och därefter söka införskaffa den ytterligare utredning som är erforderlig, antingen denna hänför sig till preskriptionsfrågan eller till skuldfrågan eller till dem båda.

Nu anses ju åklagaren berättigad att vid åtalsfrågans avgörande taga i beaktande jämväl sådana omständigheter som kunna beräknas framkomma senast vid huvudförhandlingen. Dessa omständigheter anteciperas sålunda vid bedömandet, huruvida erforderliga skäl till åtal finnas. Reellt synes detta innebära, att man i en sådan situation vid åtalsbeslutet fingerar, att skäl av nyssnämnd beskaffenhet redan föreligga. Möjligheten av en framtida förstärkning av skälen för åtal ligger sålunda inom ramen för åklagarens överväganden. Att skälen till åtal — där de ej redan äro tillfyllest — uppnå erforderlig styrka åtminstone vid huvudförhandlingen, kan följaktligen vara en relevant synpunkt vid åtalsbeslutet. Dessa "åtalsförstärkande" omständigheter torde dock, för att på sätt här angivits få beaktas, böra vara sådana, att närmare utredning om dem icke synes möjlig att vinna under förundersökningen. Omständigheter som *kunna* utredas under förundersökningen skola givetvis undersökas i den omfattning som därvid är möjlig och erforderlig och icke ställas på framtiden. Det sagda innebär emellertid, att det i realiteten är av mindre betydelse, huru starka skäl till åtal

---

först i skrift den 26 november 19.. Vid nämnda tid var således straff förfallet."), 57/53 (då målsäganden gjorde sin framställning hos RÅ om överprövning, hade preskription inträtt beträffande eventuell trafikförseelse från den misstänktes sida) och 294/56 (". . . så har vid tiden för Eder framställning (om åtal) mera än tio år förflutit, sedan de med framställningen avsedda vittnesmålen avgivits . . .").

[17] Att preskription inträder, medan ärendet är föremål för behandling hos åklagaren, är givetvis en mycket allvarlig sak. I *RÅ 76/53* skedde detta hos distriktsåklagaren. Då det inträffade berodde på stor arbetsbelastning och täta personalbyten till följd av rådande lönekonflikt samt då det preskriberade brottet ej var av särskilt allvarlig beskaffenhet (prisöverträdelse, som ej kunde anses grov), ansåg sig dock RÅ kunna låta bero vid avgiven förklaring. I anledning härav upptog RÅ till behandling frågan, vilka åtgärder som lämpligen borde ifrågakomma hos åklagare till förhindrande av preskription. Som resultat härav framkom bl a (se *RÅ 261/54*) ett system med särskilda förfallolistor över målen såsom komplement till brottmålsdiariet samt viss upplysningsskyldighet åklagarna sinsemellan. Det kan nämnas, att i detta sammanhang fråga uppstod om åklagarens skyldighet att, sedan stämningsansökan ingivits till rätten, vaka över att preskription ej sker (och att huvudförhandling kommer till stånd); en statsåklagare uttalade den åsikten, att åklagaren ej ägde undandraga sig att tillse, att ett av denne anhängiggjort mål också bragtes till handläggning. Det för emellertid för långt att på denna plats ingå i diskussion av sistnämnda spörsmål.

som faktiskt föreligga vid tidpunkten för åtalsbeslutet. Anledning till övervägande huruvida vid åtalsprövningen svagare skäl för åtal principiellt må vara nöjaktiga där den beräknade framtida förstärkningen av åtalsskälen avser preskriptionsfrågan än där den hänför sig till skuldfrågan synes vid sådant förhållande icke föreligga.

Med det sagda i åtanke torde det sålunda icke finnas hinder mot att i angivna situationer väcka åtal inför hotande preskription, oaktat utredningen icke är fullständig på alla relevanta punkter. Det är emellertid klart, att dessa situationer i praktiken bli mycket ovanliga: åklagaren måste ju redan vid åtalsfrågans avgörande med fog kunna räkna med att ytterligare omständigheter i saken komma att föreligga vid huvudförhandlingen och på grund därav finna skäl till åtal. Tydligen gör han klokt i att icke utom i sällsynta undantagssituationer hemfalla åt sådana optimistiska beräkningar. Som regel måste han vara hänvisad blott till det utredningsmaterial som framkommit vid förundersökningen och låta enbart detta utgöra grund för åtalsprövningen.

Däremot torde det vara mera tvivelaktigt, huruvida — bortsett från nu angivna situationer — åtal får ske enbart till förhindrande av hotande preskription. Läget är här alltså det, att åklagaren finner utredningens nuvarande beskaffenhet icke innefatta tillräckliga (sannolika) skäl till åtal; ej heller synas honom sådana omständigheter, vars framtida inträffande skulle rättfärdiga ett nyssnämnt konstaterande, kunna på godtagbara grunder påräknas. Icke desto mindre finner han det ej uteslutet, ja kanske antagligt, att fortsatt utredning — denna kanske blott har hunnit nätt och jämnt påbörjas — skulle resultera i erforderlig bevisning mot viss misstänkt. Situationen kan även vara sådan, att åklagaren för egen del är övertygad om viss misstänkts skuld, fastän denna övertygelse på sakens nuvarande ståndpunkt icke kan fotas på objektiva omständigheter. Bör under dylika förhållanden åtal ske? Svaret lärer väl vara, att åtal — då erforderliga skäl enligt sedvanligt betraktelsesätt ej föreligga — icke skall väckas. Preskriptionshotet synes m.a.o. icke utgöra skäl till åtal.[18]

[18] Jfr JR Ekbergs uttalande i lagrådet i samband med nedannämnda lagstiftningsfråga (KProp 329/1946 s 15): "Vill åklagaren nu förhindra, att preskription äger rum, måste han före den för brottet stadgade preskriptionstidens utgång väcka åtal mot den misstänkte för brottet. Härför fordras, att sannolika skäl, att den misstänkte begått brottet, förefinnas; eljest utsätter sig åklagaren för risken, att rekonventionstalan föres mot honom. Sådan underrättelse, som avses i 23 kap. 18 § nya RB (vilken PLB velat tillägga preskriptionsavbrytande effekt), torde däremot kunna ske, om misstanken blott ej är helt grundlös." Jfr även RÅ 212/55, där RÅ ifrågasatte, huruvida anledning ej förelegat för underåklagaren att till avbrytande av preskription

Vid behandlingen å 1946 års riksdag av ett av processlagberedningen framlagt förslag till ändring av 5: 14 SL noterade första lagutskottet — som ville bibehålla gällande principer för preskriptions avbrytande — en anmärkning som framställts därom att åklagaren, för att avbryta preskription, kunde komma att väcka åtal, fastän brottsutredningen ej var avslutad. Utskottet förmenade emellertid, att dylika fall torde bli så sällsynta, att de olägenheter som skulle vara förenade därmed icke uppvägde de fördelar vilka i andra avseenden vunnos med den av utskottet förordade ordningen.[19] Det torde dock kunna ifrågasättas, huruvida utskottet härmed menat, att åklagaren skulle äga väcka åtal i trängande preskriptionsfall, oaktat tillfyllestgörande *skäl till åtal* icke blivit ådagalagda.

Utskottets uttalande har av JO godkänts som stöd för en principförklaring, vilken avgivits av RÅ i ett hos den förre anhängiggjort ärende.[20] RÅ förklarade härvid, att en åklagare borde vara berättigad att, då risk för omedelbar preskription föreligger, besluta om åtal och ingiva stämningsansökan, även om detta medförde, att bestämmelsen i 23: 18 RB eftersattes. Enligt RÅ:s förmenande måste nämligen det allmänna intresset av att ett grovt brott icke lämnades utan beivran på grund av preskription väga tyngre än den misstänktes rätt att få framlägga sin utredning före åtalsbeslutet.[21] Det är dock att märka, att i det förevarande fallet den misstänkte varit fullt beredd på vad saken gällde, enär den tidigare varit föremål för en civil rättegång. Och — såsom RÅ framhållit — det nyssnämnda allmänintresset får här anses ha gjort sig gällande med särskild styrka, varjämte den misstänkte knappast haft något reellt intresse av att, ur de synpunkter som 23: 18 RB önskar tillgodose, erhålla det rådrum som i lagrummet tillerkännes misstänkt. Förklaringen ifråga lämnar tydligen ingen grund för antagandet, att man, då preskription är nära förestående, skulle äga tumma på eljest vedertagna principer för åtals anställande.

Enligt fast praxis anses preskription s.a.s. gå före frikännande; den tilltalade frikännes icke av brist på bevisning, därest brottet i händelse av hans skuld skulle vara preskriberat.[22] Av skilda anledningar bör

---

väcka åtal i avbidan på komplettering av utredningen; det syntes nämligen uppenbart, att redan på grund av den föreliggande utredningen sannolika skäl förelegat för åtal för brott mot hyresregleringslagen.

[19] I LU 59/1946 s 20. Se även s 12 (JR Ekberg). Se vidare ang lagstiftningsärendet Welamson i SvJT 1950 s 143 ff.

[20] JO 1956 s 80 ff.

[21] A a s 84.

[22] *Strömberg* s 67.

rätten därvid undvika att genom någon direkt eller indirekt sakerförklaring uttala sig i skuldfrågan. Det är även ganska vanligt, att domstolarna ej yttra sig därutinnan, då den tilltalade redan på grund av preskriptionsbestämmelserna skall gå fri från straff.[23] Understundom kan det dock till följd av omständigheterna i målet bli erforderligt att pröva frågan om den tilltalades skuld.[24]

Ett motsvarande betraktelsesätt kommer av naturliga skäl regelmässigt till synes i åklagarpraxis.[25] Där preskription visar sig föreligga, undviker man att göra något uttalande i frågan, huruvida den misstänktes brottslighet synes styrkt eller tillräckliga skäl till åtal — med bortseende från preskriptionsfrågan — finnas. Dock förekommer det exempel på att åklagaren efter företagen förundersökning uttryckligen förklarat den misstänkte vara skyldig till visst brott, för vilket emellertid straffet dåmera förfallit.[26] Understundom konstateras såväl att preskription mellankommit som att tillräckliga skäl med avseende å skuldfrågan icke ådagalagts.[27] Denna formulering innehåller, som synes, en dubbel motivering, i det att vartdera av nämnda förhållanden innebär tillräcklig anledning att icke väcka åtal. För att gardera sig mot att konstaterandet ifråga om något av förhållandena sedermera icke skulle visa sig hållbart, kan det dock synas angeläget att åberopa dem båda. Det förefaller även naturligt, att man i sådana fall, där utredningen i saken hunnit fullbordas utan att anledning till åtal mot den misstänkte framkommit, bereder denne den förmån som ett uttryckligt omnämnande av sistnämnda förhållande må innebära.

---

[23] A a s 68 f; jfr s 70.

[24] A a s 69 not 4 och s 77 f. Se ang nu anförda förhållanden även *Ekelöf II* s 244.

[25] Jfr å s 123 och 124 (partierna med fin stil) angivna fall.

[26] Se RÅ 613/55 (s 123 ovan) och 254/54 (A "har gjort sig skyldig till prisöverträdelse, vilket brott kan anses grovt. Straff för brottet har vid sådant förhållande varit förfallet lång tid innan anmälan ingavs till åtal . . ."). Jfr RÅ 414/54 och 637/54 (anf sida).

[27] Se t ex *RÅ 517/54*. RÅ uttalade, att det ej kunde antagas, att fortsatt utredning skulle leda till annan bedömning av åtalsärendet än den, vartill distriktsåklagaren kommit och som innebar att det icke kunde styrkas, att den misstänkte gjort sig skyldig till brott; härjämte skulle erinras om att, även om det kunde ledas i bevis att brott förelåg, detta likväl icke kunde bedömas svårare än som egenmäktigt förfarande. För dylikt brott hade straff dåmera förfallit. *RÅ 613/54*. RÅ fann utredningen ej innefatta tillräckliga skäl till antagande, att den misstänkte uppsåtligen handlat bedrägligt. På grund därav och då — även om bedrägeribrott skulle anses föreligga — brottet dock icke torde kunna anses som grovt, till följd varav ansvar därför förfallit, fanns ej skäl till vidare åtgärd.

B. Otillräknelighet

Till sådana omständigheter beträffande den misstänktes person som ha betydelse för dennes straffskyldighet hör, förutom åldern, hans sinnesbeskaffenhet. Då det för anställande av åtal i princip skall kunna antagas, att den misstänkte är straffskyldig för gärningen, bör åklagaren följaktligen ha att beakta jämväl nämnda omständighet. Mången gång måste förundersökningen giva åklagaren anledning till misstanke, att gärningsmannen icke är fullt tillräknelig och förty ej heller straffskyldig i normal omfattning. Fråga uppstår sålunda, vilken betydelse detta förhållande må ha för avgörandet av åtalsärendet. Den följande framställningen avser att belysa förutsättningarna för åtal i dylika situationer, d.v.s. där det kan antagas, att den misstänkte — därest åtal sker — blir straffriförklarad på grund av sin sinnesbeskaffenhet.[1, 2]

1. Frågans behandling i samband med RB

Beträffande frågan om åtal mot person, vars sinnesbeskaffenhet synes avvika från det normala, må inledningsvis några uttalanden återgivas, vilka härröra från tiden före RB:s ikraftträdande. Enligt *Bergendal* föreligga sålunda icke laga skäl till åtal, därest gärningsmannen befunnit sig i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL. *Hassler* uttalar — i samband med en redogörelse över förutsättningarna för häktning — att,

[1] Se ang antalet straffriförklaringar under vissa angivna tidsperioder SOU 1956: 55 II Bilagor s 33, tabellerna 19 och 20. I samma sammanhang (s 32) uppgives att åklagarna avstått från åtal mot notoriskt sinnessjuka eller eljest under 5: 5 SL hänförliga personer, under 1953 i 1 110 och 1954 i 914 fall.

[2] Se ang medicinska termer, som användas i den fortsatta framställningen, t ex Wernstedt, Medicinsk terminologi.

om den misstänkte blivit sinnessjuk efter gärningens begående, häktning ej kan ske; förutsättning för åtal saknas nämligen, alldenstund den sinnessjuke icke kan inför rätta tilltalas för brott. Båda yttrandena förutsätta, att ovisshet ej råder om vederbörandes abnorma själstillstånd.[3] Enligt det sagda skulle åtal tydligen ej anställas mot uppenbart sinnessjuk. Bakom en sådan uppfattning kan den tankegången ha legat, att åtal var betänkligt med hänsyn till att den sjuke kunde sakna möjlighet att försvara sig eller att hans möjligheter härtill i allt fall voro beskurna.[4] Om praxis före RB lämnar jämväl *straffrättskommittén* en upplysning. I sitt förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten uttalar den, att det — till följd av förekommande starka intressen ifråga om sakens utredning eller den misstänktes omhändertagande — blivit en sedvanerättslig regel, att åtal må anställas utan hinder av att straff är uteslutet på grund av 5: 5 SL.[5]

Processkommissionen upptog icke förevarande fråga till särskilt övervägande i sitt betänkande. Man anmärkte allenast, att åklagaren, vid prövningen av frågan om tillräckliga skäl mot den misstänkte, jämväl hade att uppmärksamma, huruvida någon omständighet förekom av beskaffenhet att utesluta brottslighet eller medföra straffs bortfallande; befanns detta vara fallet, skulle åtal underlåtas.[6]

I förslaget till RB utlät processlagberedningen sig i ämnet i samband med frågan om tillräckliga skäl till åtal. Den uttalade därvid att om det var uppenbart, att den misstänkte på grund av sinnessjukdom var otillräknelig, åtal ej skulle ske.[7]

Vid lagförslagets behandling i lagrådet riktades emellertid erinringar mot vad processlagberedningen anfört. Det var visserligen tydligt, anförde lagrådet, att åklagaren kunde underlåta att vidtaga åtgärd, endast om det var ställt utom varje tvivel, att straffrihet jämlikt 5: 5 SL förelåg. I annat fall måste förundersökning eller åtal fullföljas, åtminstone intill dess det genom undersökning jämlikt 6 kap. SSL klarlagts, att straff ej kunde ifrågakomma. Lagrådet ansåg emellertid, att, även under nämnda förhållande, inskränkningen i åtalsplikten beträffande sinnessjuka personer syntes ha blivit alltför vittgående.

[3] *Bergendal* s 119 resp *Kriminalprocessen* s 207.

[4] *Dillén* s 94.

[5] SOU 1944: 69 s 333. Se även *Strahl* s 52. Jfr SOU 1942: 59 s 198. — Jfr i denna fråga även I SU 2/1942 s 110. Utskottet synes tolka dåvarande praxis så, att det jämväl skulle fordras, att åtal icke var ur allmän synpunkt påkallat, för att man skulle kunna avstå från åtal.

[6] *PK II* s 38.

[7] *PLB II* s 257.

Behov kunde nämligen emellanåt yppas att få konstaterat, huruvida en sinnessjuk begått viss brottslig gärning eller ej. Var det uppenbart, att den som misstänktes för brott mot annans personliga säkerhet var sinnessjuk men icke ådagalagt att han begått gärningen, oaktat tillräckliga skäl för åtal förelågo, skulle sålunda lindrigare regler tillämpas beträffande hans utskrivning från sinnessjukhus jämlikt 20 § SSL, om han ej förklarats ha förövat den brottsliga gärningen än om motsatsen skett. Det kunde även vara av vikt, att åtal anställdes för att fria en oskyldigt misstänkt. Man torde, med den avfattning som processlagberedningen givit lagbestämmelsen, knappast kunna vänta, att åklagarna, fastän åtalsplikt ej förelåg, skulle anse sig berättigade att väcka åtal i här avsedda fall. Lagrådet önskade därför en uttrycklig föreskrift av innehåll att i fall, där den misstänkte på grund av sin sinnesbeskaffenhet icke kunde fällas till ansvar, åtal dock fick ske, om tillräckliga skäl förelågo att han begått gärningen och åtal av särskild anledning befanns påkallat.[8]

I propositionen beaktades lagrådets hemställan genom att ifrågavarande lagrum i processlagberedningens förslag försågs med ett tillägg av denna lydelse: "Kan den misstänkte på grund av otillräknelighet ej fällas till ansvar för gärningen, må åtal dock äga rum".[9] Man synes därigenom ha velat säkerställa, att åtal skedde, även då det var ställt utom tvivel att straffrihet jämlikt 5:5 SL skulle inträda men detsamma dock fanns påkallat av särskild anledning.[10]

Första särskilda utskottet vid 1942 års riksdag fann den föreslagna lösningen av frågan olämplig. Den kunde, menade utskottet, föranleda till den — tydligen ej avsedda — uppfattningen, att åtal principiellt skulle underlåtas, så snart åklagaren för sin del ansåg, att den misstänktes sinnesbeskaffenhet uteslöt straffbarhet; man hade blott medgivit åklagaren befogenhet att, oaktat dylikt förhållande förelåg, väcka åtal, när särskilda skäl därtill voro förhanden. Utskottet ansåg frågan om eventuell straffrihet på grund av den misstänktes sinnesbeskaffenhet vara av det slag, att den i allmänhet icke borde överlämnas till åklagarens bedömande; frågan om åtalsplikten på detta område var därjämte alltför invecklad för att kunna lösas i detta sammanhang. Utskottet föreslog i stället, att man till det aktuella lagrummet skulle, utan att ingå på tillräknelighetsfrågan, överflytta dåvarande innehållet

[8] KProp 5/1942 s 198.

[9] Anf prop s 44 och 501.

[10] I SU 2/1942 s 110.

i 19 § 1 mom. SP och följaktligen blott föreskriva, att åklagare skulle tala å brott, som hör under allmänt åtal. Härigenom avsågs dock icke att helt utesluta möjligheten för åklagaren att avstå från åtal mot sinnessjuk person. Var det ställt utom allt tvivel, att den misstänkte på grund av sin sinnesbeskaffenhet icke kunde fällas till ansvar, och var åtal ej heller ur allmän synpunkt påkallat, borde åklagaren sålunda kunna underlåta åtal. Såsom exempel på en dylik situation anförde utskottet fall, där å sinnessjukhus intagen person kommit i tillfälle att begå brott.[11]

Utskottets förslag blev sedermera gällande lagtext.

Vad utskottet sålunda anfört torde få anses normerande för åklagarens skyldighet att väcka åtal i förevarande situationer.[12]

Detta skulle således betyda, att *åtal i princip skall ske,* fastän gärningsmannens sinnesbeskaffenhet synes avvika från det normala och gärningen följaktligen enligt strafflagens terminologi icke är ett brott om än brottslig.[13] Möjligheten att avstå från åtal är emellertid icke utesluten, såvitt nyss nämnda förutsättningar föreligga. Det skall sålunda *vara ställt utom varje tvivel, att den misstänkte på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan enligt 5: 5 SL med sinnessjukdom jämställd själslig abnormitet icke kan fällas till ansvar,* varjämte *åtal icke heller skall befinnas ur allmän synpunkt påkallat.*[14] För straffrihet jämlikt nyssnämnda lagrum fordras att den brottsliga gärningen begåtts under inflytande av den själsliga rubbningen; åklagaren ställes alltså inför frågan, huruvida den misstänktes psykiska abnormitet förelåg redan vid tiden för gärningens förövande.

De regler som må finnas för utfyllnad av nu angivna, i och för sig tämligen vagt utformade huvudprinciper äro att söka ur andra källor. 1946 framhöll JO i en skrivelse till Konungen som önskvärt, att bestämmelser eller anvisningar meddelades åklagarna, hur de borde handla i fall, där brottslig gärning finnes vara begången av person, som försöksutskrivits eller avvikit från sinnessjukhus.[15] I ett av denna

[11] I SU p a st. Se ang behandlingen av förevarande fråga jämväl redogörelsen i NJA II 1943 s 258 f ävensom JO 1947 s 228 ff och 1955 s 208 f samt *Strahl* s 52 f.

[12] *Gärde* s 241. Jfr *Dillén* s 94 f.

[13] Se ang terminologien *Strahl* s 52.

[14] I SU 2/1942 s 110. Se även RÅ:s Cirk nr 20; SvJT 1949 s 282 ff; *Heuman* s 138.

[15] JO 1947 s 220 ff. (Jfr JO 1960 s 406 punkt 7.) JO betonade därvid angelägenheten av en dylik reglering med hänsyn till bl a att brott i avsevärd omfattning förövades av personer, som straffriförklarats jämlikt 5 kap 5 § SL i dess lydelse före den 1 januari 1946. Till följd av de ändringar i nämnda kapitel, som trätt i kraft sistnämnda datum, torde nämligen mången, som hänförts under den tidigare avfatt-

skrivelse föranlett yttrande till Konungen uttalade RÅ, bl.a., att det torde vara hart när omöjligt att genom lagstiftning lösa frågan om åtal mot personer, som på grund av sin sinnesbeskaffenhet kunna antagas komma att straffriförklaras. Åklagaren syntes vara hänvisad till omständigheterna i det särskilda fallet; de omständigheter som kunde inverka på åtalsfrågans bedömande voro naturligen synnerligen olikartade i de skilda fallen. Hur avvägningen av de olika intressena skulle ske, var ytterst en omdömesfråga. I och med RÅ-ämbetets införande torde även behovet av lagstiftning på området ha minskat, i det att därigenom möjligheterna ökats att genom underhandsrådgivning och vid inspektioner lämna åklagarna vägledning i dessa frågor.[16]

Samtidigt med nämnda yttrande utfärdade RÅ genom *cirkulärskrivelse nr 20* synnerligen betydelsefulla anvisningar för åklagarna till ledning för bedömandet av frågan om åtal mot sådan person som på grund av sin sinnesbeskaffenhet kan antagas komma att förklaras straffri.[17, 18] Denna skrivelse behandlar, som synes, ett i förhållande till det av JO upptagna spörsmålet större problem. Anvisningarna ha, såsom RÅ påpekat, fått karaktären av mera allmänna överväganden.

Vägledande principer ha uttalats jämväl av JO i dennes ämbetsberättelse till 1955 års riksdag.[19]

2. Åtalsplikt och åtalsrätt

Åtalspliktens omfång blir i förevarande sammanhang tydligen att bestämma i överensstämmelse med den uppfattning som enligt det nyss anförda kommit till uttryck vid utskottsbehandlingen av processlagberedningens förslag i denna del. Till följd härav synes åtalsplikt *i princip* föreligga i samma omfattning då den misstänkte är presum-

---

ningen av kapitlets 5 §, ej längre kunna betraktas såsom otillräknelig i sådan grad, att han med stöd av paragrafens nya lydelse kunde straffriförklaras. Man ägde därför icke utgå från att, om brottslig gärning förövats av försöksutskriven eller rymling från sinnessjukhus, gärningsmannen borde såsom sinnessjuk förklaras fri från ansvar. Jfr härtill RÅ:s Cirk nr 20 s 3 och *Heuman* s 139.

[16] Skrivelse 29 12 1948.

[17] Cirkulärskrivelsens huvudinnehåll refereras i SvJT 1949 s 282 ff.

[18] Genom SLB:s förslag till ändringar i 20: 7 RB framlägges en bestämmelse om åtalseftergift (punkt 4), vilken kan sägas innebära ett lagfästande — med viss skärpning — av ifrågavarande RÅ-anvisningar (SOU 1956: 55 s 423 och 503 f).

[19] JO 1955 s 210.

tivt otillräknelig som under övriga förhållanden. Första särskilda utskottet ville ju icke vara med om någon särskild reglering av åtalsplikten beträffande presumtivt otillräkneliga misstänkta i det sammanhang varom då var fråga. Jämväl här blir begreppet tillräckliga skäl till åtal normerande för åklagarens handlande. För att åklagaren skall vara skyldig väcka åtal fordras sålunda att han på objektiva grunder kan motse, att den misstänkte blir fälld till ansvar i målet eller i allt fall sakerförklarad; åklagaren har att träffa sitt avgörande i åtalsfrågan enligt allmänna regler. Det sagda innefattar, att åklagaren i princip har att bortse från omständigheter, som angå den misstänktes psykiska status. Att den misstänkte eventuellt kan vara strafflös på grund av rubbad själsverksamhet kommer icke under betraktande. *Denna* omständighet påverkar icke skälens beskaffenhet av tillräckliga. Tillräckliga skäl till åtal innefattar alltså icke tillräckliga skäl för antagande, att den misstänkte *såsom tillräknelig* är straffskyldig för gärningen. Vad angår den misstänktes sinnesbeskaffenhet skulle man kunna säga, att *den misstänkte principiellt presumeras vara fullt tillräknelig* och följaktligen icke på *den* grunden strafflös. Fastän tillräknelighetsmomentet icke omfattas av kravet på tillräckliga skäl till åtal, lämnas straffskyldighetsfrågan fördenskull icke helt obeaktad — sålunda måste ju den misstänkte finnas ha uppnått straffmyndig ålder.

Åklagaren skulle, enligt det sagda, principiellt vara skyldig att åtala jämväl den gärningsman som, såvitt omständigheterna visa, måste ha handlat under inflytande av straffriande själslig abnormitet. Emellertid framgår av de meningar som framfördes vid behandlingen av processlagberedningens förslag att denna åtalsplikt icke avsågs vara absolut.

För ett närmare fastställande av den omfattning som här är att giva åt åtalsplikten synes det lämpligt att indela förekommande åtalsärenden i några från varandra skilda kategorier av typfall; kategorierna synas bli tre.

1) Den första kategorien omfattar fall, där den misstänkte enligt vad åklagaren finner utrett *möjligen* är att hänföra under 5: 5 SL. Då sinnesbeskaffenheten principiellt icke skall beaktas vid åtalsfrågans avgörande och i övrigt ej någon regel föreligger, till följd varav ett sedvanligt betraktelsesätt här icke skulle vinna tillämpning, måste åtalsplikt råda i obeskuren omfattning.

2) Det andra typfallet utgöres av sådana situationer, där åklagaren finner det *uppenbart,* att den misstänkte är att hänföra under 5: 5 SL. Processlagberedningen ville icke, att åtalsplikten skulle vara ovillkorlig

i dylika fall; åtalsplikten skulle m.a.o. röna inverkan av det förhållandet, att den misstänktes sinnesbeskaffenhet uppenbart avvek från det normala.[20] Lagrådet uttalade emellertid en modifierad uppfattning: förutsättning för eftergivande av den ovillkorliga åtalsplikten måste visserligen, såsom föreslagits, vara, att den misstänktes sinnesrubbning utom allt tvivel var att bedöma jämlikt 5:5 SL men därjämte måste beaktas, att åtal även vid dylikt förhållande kunde vara av behovet påkallat.[21] Lagrådet fann därför ett tillägg till den föreslagna lagtexten erforderligt. Någon absolut åtalsplikt önskade man dock icke föreskriva.[22] Första särskilda utskottets tidigare refererade inställning kan sägas konfirmera lagrådets uppfattning. Möjlighet för åklagaren att avstå från åtal mot sinnessjuk person borde icke uteslutas; så skulle dock få ske endast i särskilda undantagssituationer.[23] Sådana situationer konstituerades dock icke enbart av den omständigheten, att den misstänkte var uppenbart sinnessjuk.[24] För övriga fall skulle åtalsplikt tydligen föreligga i normal omfattning. Vid dylikt förhållande kommer åtalsplikten ej att röna någon inskränkning blott och bart av det uppenbara förhållandet, att sådan straffrihetsgrund som omförmäles i 5:5 SL föreligger.[25]

3) Nyssnämnda undantagsfall bilda denna tredje kategori. Här finner åklagaren det *uppenbart*, att den misstänkte är att hänföra under 5:5 SL *och* att åtal icke är påkallat ur allmän synpunkt. Därest dessa förutsättningar förelågo, borde åklagaren, uttalade särskilda utskottet, få underlåta åtal. En sådan rätt torde f.ö. innefattas redan av gällande praxis.[26] Enligt utskottets uppfattning skulle sålunda praxis å förevarande område tillämpa en undantagsregel, innebärande en rätt att i vissa situationer *avstå* från åtal, där åtal principiellt skolat ske — icke en rätt att i vissa situationer anställa åtal, där åtal principiellt icke skolat ifrågakomma.[27]

Den av utskottet intagna ståndpunkten hyllas av rådande rättstillämpning. Under de kriterier som sålunda angivits av utskottet anses

---

[20] Jfr *PLB II* s 257.

[21] KProp 5/1942 s 198.

[22] *Strahl* s 52.

[23] I SU 2/1942 s 110.

[24] Jfr I SU p a st.

[25] Jfr dock *Dillén* s 93 f; jfr även *Olivecrona* s 42 f. Se ang uppfattningen i praxis jämväl SOU 1944:69 s 333, *Strahl* s 52 och *Strömberg* s 83.

[26] I SU p a st.

[27] Jfr emellertid anf utr s 333 och *Strahl* p a st.

åklagaren berättigad att avstå från åtal.[28] I dylika fall, som alltså ha karaktären av undantagssituationer, föreligger *rätt* för åklagaren att avstå från det åtal, som han till följd av allmänna regler annars skolat anställa. Såtillvida föreligger med andra ord icke någon åtalsplikt. Det är emellertid att märka, att, för att denna undantagsreglering skall bli tillämplig, tvekan icke får råda — förutom angående otillräkneligheten — om att åtal ej är påkallat ur allmän synpunkt.[29] Kan åklagaren på grundval av sin undersökning av omständigheterna i det särskilda fallet icke bilda sig någon bestämd uppfattning i frågan, huruvida åtal är ur nämnda synpunkt påkallat eller icke, åligger det honom tydligen att väcka åtal, oaktat den misstänktes otillräknelighet må synas honom uppenbar. Än mera gäller naturligtvis detta, där han finner omständigheterna positivt tala för åtal.[30]

Åklagaren skall således — för att här äga avstå från åtal — finna, att åtal *icke* är påkallat ur allmän synpunkt. Härmed må jämföras de mycket vanliga situationer, då eljest frågan om dylika synpunkter äger aktualitet, nämligen såsom villkor för åtals väckande; där förutsättes att åklagaren finner, att åtal *är* påkallat av enahanda grund.[31] Medan i sistnämnda situationer ovisshet rörande förekomsten av allmänna synpunkter verkar till den misstänktes förmån, är förhållandet det omvända i förstnämnda fall. Det skulle kunna sägas, att man, där allmän synpunkt-begreppet är av särskild relevans för åtals väckande, presumerar, att allmänna synpunkter, som tala för ett åtal, icke äro för handen. Där allmän synpunkt-begreppet är av relevans för möjligheten att avstå från åtal mot otillräknelig misstänkt, presumeras däremot allmänna synpunkter, som tala för ett åtal, föreligga.

Skyldighet att åtala innebär naturligtvis också *rätt* att åtala. Åtalsskyldighetens omfattning i förevarande fall framgår av det föregående. Frågan om förekomsten av tillräckliga skäl bestämmes i princip med bortseende från den misstänktes sinnesbeskaffenhet; detta gäller följaktligen också ifråga om sannolika skäl. Anser man de skäl, som man efter en sålunda genomförd bestämning konstaterat föreligga, endast kunna betecknas som sannolika, avgöres frågan om åtal enligt vanliga

---

[28] Jfr RÅ:s Cirk nr 20.

[29] I RÅ:s anf cirk framhålles, att även frånvaron av omständigheter, som påkalla åtal, skall framstå som *uppenbar*; första särskilda utskottet uttalade kort och gott, att det skulle röra sig om fall, då "åtal icke heller ur allmän synpunkt är påkallat".

[30] Jfr *Dillén* s 94, där utskottsutlåtandet synes tolkas så, att åtalsplikt föreligger endast under sistnämnda förutsättning.

[31] 14:45 SL m fl lagrum.

regler. Rätt att på allenast sannolika skäl anställa åtal erkännes ju enligt vedertagen uppfattning.

Denna särskilda s.k. åtalsrätt — innebärande en befogenhet att väcka åtal fastän plikt härtill icke föreligger — finnes anledning att uppmärksamma i samband med det ovan under 3) angivna typfallet. Där medgives, som sagt, åklagaren, på grund av den särskilda ordning som därvidlag anses skola tillämpas, befogenhet att under hänsynstagande till bl.a. den misstänktes sinnesbeskaffenhet avstå från åtal. Fastän tillräckliga skäl till åtal enligt det här förda resonemanget icke desto mindre få sägas vara för handen, konstituera de sålunda icke i denna situation — i motsats till vad förhållandet är vid de båda andra typfallen — någon åtalsplikt. Ett undantag föreligger således här från den allmänna regeln, att tillräckliga skäl till åtal medföra skyldighet för åklagaren att åtala. Rätten att anställa åtal finnes emellertid kvar; åklagaren är uppenbarligen *icke skyldig* att iakttaga ifrågavarande särreglering och avstå från åtal.[32] Denna åtalsrätt företer emellertid från den vanliga s.k. åtalsrätten den olikheten, att den icke grundar sig på allenast sannolika skäl.

Av orsaker, som i det föregående redovisats, har kritik riktats mot den uppfattningen, att en åtalsrätt skulle anses föreligga av vidare innehåll än skyldigheten att åtala.[33] Kritiken grundar sig på det förhållandet, att åklagaren, där tillräckliga skäl till åtal ej föreligga, icke är underkastad någon åtalsplikt; det förmenas, att åklagaren, medveten om denna omständighet, icke borde finna sig föranlåten att anställa åtal under åberopande av att dylik åtgärd, såsom grundad å sannolika skäl, icke för honom medför straffansvar.

I det nyssnämnda typfallet är läget uppenbarligen annorlunda beskaffat. Tillräckliga skäl föreligga i princip — liksom i övriga situationer där frågan om den misstänktes sinnesbeskaffenhet kan vara av särskild aktualitet — och åtal *borde* följaktligen ske. Av särskilda anledningar anser man sig dock böra tillåta åklagaren att undantagsvis avstå från åtal. Åtalsplikten upphäves, men den därmed regelmässigt förenade åtalsrätten lämnas på grund av åtalets principiella önskvärdhet kvar. Mindre betänkligheter möta givetvis mot en självständig åtalsrätt som förekommer i de fall, där åtalsskyldighet normalt skulle

---

[32] Jfr JO i JO 1955 s 210: ". . . är möjligheten för en åklagare att till övervägande upptaga frågan, huruvida åtal må kunna underlåtas på grund av den misstänktes sinnesbeskaffenhet, begränsad till . . ."

[33] S 53 ff.

förelegat men endast på grund av särskilda omständigheter upphävts, än i sådana fall, till vilka åtalsplikten under inga förhållanden ansetts böra utsträckas. I förevarande situation tillkommer dessutom att åtalsrätten, såsom nyss nämnts, får anses grundad på tillräckliga skäl.

Man kan beskriva åtalsprövningen i hithörande ärenden på följande sätt.

Då åklagaren överväger, huruvida omständigheterna i ärendet utgöra tillräckliga skäl till åtal, kan han icke utan vidare förbigå vad som hänför sig till den misstänktes straffskyldighet; den misstänkte kan ju vara ett barn. Skulle åklagaren därvid finna anledning antaga, att den misstänkte handlat under inflytande av själslig abnormitet, har han givetvis att söka införskaffa säkra informationer därom. Tillräckliga skäl för åtal bestämmas visserligen med bortseende från den misstänktes eventuellt abnorma sinnesbeskaffenhet. Principiellt skulle åklagaren således icke beakta det förhållandet, att den misstänkte synes honom otillräknelig. Den ordning, som möjliggör för åklagaren att undantagsvis avstå från åtal, påkallar dock ett närmare övervägande av frågan om den misstänktes sinnesförfattning. Eventuellt kan därvid anlitande av medicinsk sakkunskap finnas erforderligt.

Åklagarens uppfattning om vederbörandes psykiska sjukdomstillstånd kan naturligtvis vara mer eller mindre starkt verifierad av omständigheterna i åtalsärendet. Av vad som förekommit vid utredningen kan det för åklagaren framstå som *uppenbart,* att den misstänkte är att hänföra under 5:5 SL. Är detta fallet, föreligger fortfarande icke blott möjlighet utan i princip även skyldighet för åklagaren att väcka åtal. Han är emellertid här befogad att överväga, huruvida allmänna synpunkter tala för åtals anställande. Åtal skulle sålunda egentligen ske, enär — enligt här framlagt betraktelsesätt — tillräckliga skäl finnas; åklagaren har dock medgivits rätt att särskilt pröva, huruvida vissa omständigheter, vilka i förhandenvarande situation skulle komma åtal att framstå som särskilt angeläget, uppenbart *saknas.* Hans bedömande avser därigenom icke blott tillräckliga skäl, bestämda enligt sedvanligt betraktelsesätt, utan även från dem artskilda, *kvalificerade skäl* för åtal. Och denna prövning gäller, ifråga om tillräckliga skäl, dessas förhandenvaro men, ifråga om vad här kallats kvalificerade skäl, dessas frånvaro. Konstateras sådan frånvaro, äger åklagaren avstå från åtal.

Tillräckliga skäl för antagande, att den misstänkte begått gärningen, föreligga givetvis oberoende av nyssnämnda konstaterande; tillräck-

liga skäl till åtal få alltfort sägas förekomma. Frånvaron av de speciella omständigheter som skulle göra åtal i särskild grad påkallat kan icke påverka detta bedömande. Det är i förevarande fall icke förekomsten av dessa omständigheter som uppställes såsom extraordinärt villkor för åtals väckande utan avsaknaden av dem som utgör förutsättning för att åklagaren skall kunna avstå från åtal. Det må erinras om den tidigare nämnda sedvanerättsliga regeln, enligt vilken åtal får anställas utan hinder av att straff är uteslutet på grund av 5:5 SL; den åklagare som, fastän underkunnig om att åtalet icke kommer att bifallas, enär den misstänkte måste vara att hänföra under nyssnämnda lagrum, anställer åtal blir icke straffbar för obefogat åtal.

3. Åklagarens möjligheter att på grund av den misstänktes otillräknelighet avstå från åtal

a. *Fall, som kunna hänföras under 5 kap. 5 § första stycket SL*

Då åklagaren ställes inför brott, som kan misstänkas vara förövat av person, vilken är hänförlig under 5:5 SL, har han att i vanlig ordning undersöka, om tillräckliga skäl till åtal förekomma. Frågan gäller alltså till en början, förutom huruvida brottslig gärning ägt rum, om den misstänkte genom tillfyllestgörande bevisning synes kunna bindas därvid. Kan sådan bevisning ej förebringas, förfaller all vidare prövning av frågan om åtal i dessa stycken. Frågan om förekommande möjligheter att eventuellt avstå från åtal till följd av den särskilda ordning som råder beträffande uppenbart otillräkneliga blir alltså icke aktuell.

Bestämmandet av tillräckliga skäl sker i princip med bortseende från den effekt å straffskyldigheten som den misstänktes eventuella otillräknelighet kan medföra. Däremot kan man icke alltid bortse från den misstänktes sinnesbeskaffenhet, då det gäller att värdera bevismaterialet och att söka fastställa, huruvida tillräckliga skäl till åtal, såvitt avser bevisläget, föreligga. Vad angår den misstänktes *erkännande* är det klart, att den omständigheten att den misstänkte, enligt vad av utredningen framgår, uppenbarligen är sinnessjuk ej sällan kan föranleda slutsatsen, att ett av denne avgivet erkännande om brottslig gärning är otillförlitligt.

RÅ Ak 170/49. Mot A — intagen å sinnessjukhus — prövades 1949 frågan om åtal för mordbrand, begången 1943. A hade 1945, i anledning av åtal för annan gärning, sinnesundersökts och straffriförklarats jämlikt 5: 5 SL, varefter hon intagits å sinnessjukhus; under vistelsen där påstod hon sig vara skyldig till ifrågavarande mordbrand. Vid sinnesundersökningen hade A befunnits vara en djupt abnorm, intellektuellt undermålig, hysteroid och mytoman psykopat med vagabondtendenser och i behov av vård på sinnessjukhus. Av i åtalsärendet företett läkarutlåtande framgick att dylikt vårdbehov förelegat redan 1943 och att A, om hennes sinnesbeskaffenhet då undersökts, varit att hänföra under 5: 5 SL i dess dåvarande lydelse. RÅ fann med hänsyn till utredningen om A:s sinnesbeskaffenhet dennas erkännande icke i och för sig innefatta tillräcklig bevisning om att A begått gärningen. Ej heller i övrigt hade sådana omständigheter framkommit, att tillräckliga skäl förelågo till antagande, att A förövat ifrågavarande gärning. På grund härav fann RÅ åtal mot A icke böra anställas.

Vid bedömandet av erkännandets riktighet har man — liksom vid frågan om erkännandets betydelse för blivande dom — att beakta, huruvida föreliggande omständigheter styrka detsamma. Den förebragta utredningen kan vara av den art, att erkännandet, fastän detta lämnats av uppenbarligen sinnessjuk person, får i samband med omständigheterna i övrigt anses utgöra tillräckligt bevis om vederbörandes gärningsmannaskap.[34]

1:o) Omständigheter, som angå frågan om den misstänktes tillräknelighet

Som första förutsättning för att åklagaren skall äga avstå från åtal gäller, såsom framgår av vad ovan sagts, att det är ställt utom allt tvivel, att den misstänkte på grund av sinnessjukdom icke kan fällas till ansvar; någon som helst tvekan därom får sålunda ej råda. För att så skall vara fallet, måste — framhåller JO i sitt ovan berörda uttalande — det vara fråga om en själslig abnormitet som är så tydligt uttalad, att den redan för en lekman framstår som otvetydig.

Detta torde vara förhållandet med klara fall av sinnessjukdom och sinnesslöhet. Däremot torde, fortsätter JO, ifråga om misstänkt, vars sinnesbeskaffenhet icke tidigare medfört straffriförklaring eller ingripande enligt SSL, till de uppenbara fallen av otillräknelighet icke kunna annat än undantagsvis hänföras psykopatfall eller övriga, med

[34] Se t ex RÅ Fb 20/53 (distriktsåklagaren fann A:s erkännande och omständigheterna i övrigt utgöra fullt bevis om att A — straffriförklarad 1945 och 1949 — år 1948 begått förfalskningsbrott; A hade, då han gripits för fylleri, med B:s namn undertecknat dagsbotsuppgift och rättegångsfullmakt, innefattande behörighet att erkänna fylleriförseelsen, till följd varav B dömts i målet).

sinnessjukdom jämställda fall av själslig abnormitet. Dessa senare fall äro nämligen i regel av den svårbedömbara natur, att de böra få avgöras endast efter företagande av sådan mera ingående undersökning som avses i 6 kap. SSL. Undersökningsläkaren har därvid att i förekommande fall särskilt angiva skälen till att den själsliga abnormiteten anses jämställd med sinnessjukdom; prövningen av hållbarheten av sådana skäl bör enligt JO:s mening förbehållas domstol.[35]

Vad JO sålunda och i övrigt i detta sammanhang uttalat synes kunna sammanfattas på följande sätt. Vid klar sinnessjukdom eller sinnesslöhet äger åklagaren möjlighet att avstå från åtal, oavsett huruvida sjukdomen vid det aktuella tillfället framträder för första gången eller den redan tidigare medfört straffriförklaring eller ingripande jämlikt SSL. Psykopater och övriga själsligt abnorma, vilkas sinnesbeskaffenhet är jämställbar med sinnessjukdom, skola däremot som regel åtalas. Endast undantagsvis torde här kunna anses föreligga sådan uppenbar otillräknelighet, att det må vara möjligt att avstå från åtal. Som dylika undantag åsyftas "vissa fall där fråga är om misstänkt, som under de närmaste åren förut straffriförklarats eller varit intagen på sinnessjukhus för samma sjukdom".[36] Uppenbarligen måste detta vara innebörden av JO:s ifrågavarande yttranden. Huru dessa fall av straffriförklaring eller omhändertagande närmare skola vara beskaffade för att tillåta åklagaren att avstå från åtal säges emellertid icke.

Av vad nu återgivits framgår sålunda att JO — naturligt nog — icke finner sinnesundersökning utgöra oundgänglig förutsättning, för att åklagaren skall kunna konstatera manifest sinnessjukdom eller sinnesslöhet och förty avstå från att väcka åtal. Riktigheten av åklagarens bedömning av fallet torde dock alltid böra vara bestyrkt genom uttalande av rättspsykiater. Förefaller det åklagaren, som om annan abnormitet än nu nämnts föreligger, bör sinnesundersökning i regel ske; utmynnar därvid undersökningsläkarens utlåtande i att den misstänktes abnorma sinnestillstånd är att jämställa med sinnessjukdom, bör åklagaren regelmässigt icke avstå från åtal. I sådana fall som röra abnormitet, jämställd med sinnessjukdom, får åklagaren — antingen undersökning jämlikt 6 kap. SSL företagits eller ej — endast undantagsvis besluta sig för att avstå från åtal på grund av vederbörandes otillräknelighet. Och dessa undantagsfall torde, av JO:s försiktiga ordalag att döma, vara att antaga med stor återhållsamhet.

---

[35] JO 1955 s 210.

[36] Ibid.

Det innebär ett mycket omfattande arbete att söka fastställa i vad mån nu nämnda uppfattning omfattas av åtalspraxis. Åklagarna synas helt förklarligt i första hand hålla sig till de anvisningar som meddelats dem genom RÅ:s förutberörda cirkulärskrivelse; denna mycket instruktiva vägledning tager dock icke sikte på de av JO sedermera behandlade spörsmålen. Ur praxis från tiden före dessa JO-uttalanden kunna i allt fall flera exempel anföras på situationer, där åklagaren icke ansett sinnesundersökning erforderlig men där, enligt det ovan sagda, dylik undersökning borde ha företagits. Det har likaledes förekommit, att åklagaren, sedan sinnesundersökning på hans initiativ kommit till stånd före åtalsfrågans avgörande, låtit den egna granskningen av skälen för jämställande med sinnessjukdom vara tillfyllest för beslut om att avstå från åtal, oaktat fråga om den misstänktes sinnestillstånd ej förevarit i tidigare sammanhang. Att det därvidlag skulle röra sig om speciella undantagsfall torde näppeligen kunna antagas. Vad angår tiden efter nämnda uttalanden är att konstatera att åtalsärenden rörande psykopater och andra med sinnessjuka jämställbara själsligt abnorma regelmässigt icke synas bli föremål för avgörande i central ordning.[37] En närmare undersökning av dem måste följaktligen bli förenad med synnerligen stor tidsutdräkt.

I detta sammanhang må följande ärenden, vilka varit föremål för RÅ:s bedömande, återgivas.

RÅ 163/50. Med förmälan att A, född 1932, under förundersökning rörande av A förövad mordbrand omhändertagits å sinnessjukhus hemställde distriktsåklagaren om besked, huruvida åtalsärendet kunde avskrivas med åberopande av att gärningen förövats under inflytande av sinnessjukdom, fastän rättspsykiatriskt utlåtande ej förelåg. Målsägandeanspråk gjordes ej gällande. Sedan efter RÅ:s anvisning sinnesundersökning kommit till stånd, avgavs beträffande A utlåtande av innehåll, *att* A var en primitiv och något hysterisk flicka, som under trycket av en olikartad miljö råkat i en genom en försenad pubertet aggraverad neuros, *att* den aktuella gärningen företagits, då denna neuros var av sådan grad, att den var att jämställa med sinnessjukdom *samt att* A var i

[37] Förf har våren 1960 tillställt rikets statsåklagare en förfrågan, huruvida hos dem förekommit ärende ang åtal mot presumtivt otillräknelig, vilket *dels* av statsåklagaren underställts RÅ för råd eller avgörande, *dels* upptagits till slutligt avgörande efter ingången av 1955 *och dels* avsett annan själslig abnormitet hos den misstänkte än klar sinnessjukdom eller klar sinnesslöhet; upplysning skulle i förekommande fall därjämte lämnas, huruvida vederbörande misstänkte under de närmaste åren före ifrågavarande åtalsprövning straffriförklarats eller varit intagen på sinnessjukhus för samma sjukdom. De som besvarat skrivelsen (24 st) ha samtliga uppgivit, att något ärende av omfrågat slag icke, såvitt kunnat utrönas, förekommit hos dem. Majoriteten av statsåklagarna har sålunda efter ovannämnda datum självständigt avgjort förekommande ärenden mot sådan misstänkt som nu sagts.

behov av fortsatt vård på sinnessjukhus. MedStyr granskade utlåtandet utan åtgärd. RÅ fann, med hänsyn till vad som utretts angående A:s sinnesbeskaffenhet samt till övriga omständigheter, åtal kunna underlåtas.[38] —

Bortsett från att gärningens grova karaktär synes kunna ha i och för sig påkallat åtal, torde det kunna ifrågasättas, huruvida A:s själsliga abnormitet varit så utpräglad, att den framstått såsom uppenbar även vid en lekmannamässig bedömning och förty talat för att man bort kunna avstå från åtal. Vad angår prövningen av den fullständiga utredningen i tillräknelighetsfrågan, sedd i belysning av JO:s ovannämnda anvisningar, må hänvisas till vad som anföres under nästföljande referat.

RÅ 500/53.[39] Distriktsåklagaren i T inledde i juni 1952 förundersökning mot A, misstänkt för misshandel (brottet X). Medan denna undersökning pågick, blev A angiven till åtal för flerfaldig misshandel å enskild plats (brottet Y). Förundersökning inleddes på grund härav av distriktsåklagaren i V. Efter ansökan av denne intogs A ett par dagar därefter på sinnessjukhus. Till grund för intagningen låg ett jämlikt 11 § 2 mom. SSL utfärdat läkarintyg. Sedan angivelsen återkallats, fann statsåklagaren åtal för brottet Y vara ur allmän synpunkt påkallat. Efter det att statsåklagaren övertagit förundersökningen beträffande brottet X — enär detta numera syntes utgöra rån — begärde och erhöll han yttrande den 29.12.1952 rörande A:s sinnesbeskaffenhet från överläkaren vid det sjukhus, där A intagits. Denne erinrade om att A tidigare undergått rättspsykiatrisk undersökning, varvid vederbörande undersökningsläkare den 20.3.1951 förklarat A vara behäftad med själslig abnormitet, dock ej jämställbar med sinnessjukdom, samt ej i behov av vård på sinnessjukhus. Överläkaren anförde vidare. A var en debil, viljesvag och affektlabil psykopat. Under det senaste året hade i A:s själstillstånd än mera markerade avvikelser från det normala framträtt. A:s själsliga abnormitet var numera så djupgående, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. Med hänsyn till A:s allmänna hållningslöshet, hans alltmera obalanserade uppträdande och hans farlighet för annans personliga säkerhet fick A anses tills vidare i behov av vård å sinnessjukhus. Under åberopande av detta yttrande och A:s omhändertagande å sjukhuset beslöt statsåklagaren avskriva brottet X från vidare åtgärd. På samma grund avskrev härefter distriktsåklagaren i V, efter samråd med statsåklagaren, brottet Y.

Sedan A kort tid därefter avvikit från sjukhuset och förövat två inbrott, dock utan att tillgripa något (brottet Z), blev han åtalad och underkastad sinnesundersökning. I utlåtande den 9.9.1953 förklarades A ha vid tiden för sistnämnda brott lidit av och fortfarande lida av så höggradig själslig abnormitet, att denna måste anses jämställd med sinnessjukdom; A sades även vara i behov av vård å sinnessjukhus. I infordrat yttrande utlät sig MedStyr sålunda. A hade begått brottet Z under inflytande av en under senare år alltmera markerad psykisk abnormitet, vilken med hänsyn till dess inverkan på A:s handlande och allmänna livsföring var av så djupgående natur, att den numera måste jämställas med sinnessjukdom; A var i behov av vård på sinnessjukhus. Statsåklagaren

---

[38] Jfr häremot det snarlika fallet RÅ 773/50, ref nedan s 164 f, där åtal "vid övervägande av samtliga förekomna omständigheter" ansågs böra ske.

[39] = JO 1955 s 205 ff.

hemställde på förekommen anledning om RÅ:s utlåtande, huruvida åtalet borde fullföljas.

RÅ uttalade. Vid statsåklagarens bedömande av frågan huruvida åtal kunde underlåtas för brotten X och Y hade någon undersökning jämlikt 6 kap. SSL av A:s sinnesbeskaffenhet ej skett sedan ovan apostroferade utlåtande den 20.3. 1951. Med hänsyn härtill och till den jämförelsevis korta tid som vid brottens begående förflutit från nämnda utlåtande (c:a 1 1/2 år), ävensom till arten av A:s själsliga abnormitet, syntes läkarutlåtandet den 29.12.1952 ej ha utgjort tillräcklig grund för att underlåta åtal. Vad angick frågan huruvida åtal nu borde väckas för brotten (X och Y) fann RÅ, med hänsyn till den sedermera förebragta utredningen, det kunna anses ställt utom allt tvivel, att A på grund av psykisk abnormitet var straffri. Då emellertid A nu stod åtalad för brottet Z och nedläggande av detta åtal ej syntes böra ske, ansåg RÅ åtal böra väckas jämväl för brotten X och Y. —

Utlåtandet efter sinnesundersökningen 1951 utgör — bedömt efter JO:s ovan återgivna uttalanden, vilka f.ö. tillkommit i samband med förevarande ärende — uppenbarligen icke grund för ett avstående från åtal i sådant sammanhang varom då kan ha varit fråga. Ej heller yttrandet 1952, som icke grundats å sinnesundersökning och i vilket A dessutom klart utsagts vara psykopat, är ägnat att medföra motsvarande effekt; skälen för den av läkaren antagna jämställdheten med sinnessjukdom böra i stället — såsom även RÅ:s prövning därutinnan innebär — överlämnas åt domstols granskning. Dessa skäl ha vidare ej, enligt vad JO framhållit, angivits så uttömmande som förutsättes i SSL. Jämväl JO — som endast tagit ställning till de meddelade besluten att icke väcka åtal för brotten X och Y — har sålunda underkänt nämnda yttrande såsom tillräckligt stöd för dylik avskrivning. Vad slutligen angår den utredning om A:s sinnesbeskaffenhet som tillkommit 1953 har RÅ tydligen ansett denna kunna i och för sig lämna åklagaren möjlighet att avstå från åtal beträffande nyssnämnda brott. Vid en tillämpning av ifrågavarande JO-anvisningar lära väl skälen för abnormtillståndets jämställande med sinnessjukdom befinnas redovisade på tillfyllestgörande sätt i det av MedStyr avgivna utlåtandet. Vid dylikt förhållande skulle frågan om möjligheten att avstå från åtal bero av huruvida A under de senaste åren blivit straffriförklarad eller intagen på sinnessjukhus för samma sjukdom som konstaterats i nyssnämnda utlåtande.

RÅ 224/54. Åtal väcktes mot A för förargelseväckande beteende m.m. Före huvudförhandlingen gjorde en läkare — specialist på kvinnosjukdomar — framställning hos åklagaren om målets nedläggande eller uppskjutande, varvid bl.a. anfördes att A var föremål för medicinsk behandling, vars resultat skulle äventyras av en offentlig rättegång. Läkaren uppgav vidare, att A led av en sjukdom (transvestitism), som kunde betraktas som en art av sinnessjukdom, ehuru sjukdomen icke yttrade sig på något annat sätt än just i önskan att förvandla sitt kön i yttre måtto. Statsåklagaren ansåg åtalet böra kunna nedläggas. RÅ, under vars bedömande ärendet kom, inhämtade MedStyr:s mening. Denna förklarade sig emellertid icke kunna på förefintliga handlingar uttala sig om A:s sinnesbeskaffenhet; anledning till sinnesundersökning befanns föreligga. Efter RÅ:s anmodan hemställde åklagaren om dylik undersökning. Denna utmynnade i utlåtande av innehåll, att A led av psykisk abnormitet (transvestitism), under vars inflytande åtalade gärningarna begåtts och vilken abnor-

mitet var av så djupgående natur, att den måste jämställas med sinnessjukdom. Åklagaren nedlade härefter åtalet, varefter målet avskrevs. —

Enligt vad som anförts ovan torde i och för sig ett sådant undersökningsutlåtande som detta böra överlämnas till domstols bedömande. Av handlingarna i ärendet framgår ej att A tidigare varit straffriförklarad eller omhändertagen å sinnessjukhus för enahanda sjukdom. Emellertid synes det uppenbart, att beslutet om åtalets nedläggande i detta fall är välgrundat. Ur allmän synpunkt saknas — såsom statsåklagaren även framhöll — skäl för åtal. De synnerligen säregna förhållandena i ärendet måste uppenbarligen tillmätas avgörande betydelse. Sålunda har en process med säkerhet kunnat förväntas åsamka A — som i övrigt var en laglydig människa — synnerliga lidanden och olägenheter; rättegången skulle ha väckt mycket stor sensation och antagligen även en opinionsstorm mot åklagarmakten, särskilt från medicinskt håll; den pågående läkarbehandlingen av A omgavs med största möjliga diskretion.

RÅ 235/54. Efter sinnesundersökning av A, född 1881, misstänkt för under 1952 begången otukt med ungdom, som A haft till undervisning, avgavs det utlåtandet, att A befann sig i ett avancerat stadium av senil demens med åtföljande psykiska defekter, att A på grund därav vid tiden för aktuella gärningarna varit i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL samt att A ej var i behov av vård å sinnessjukhus. Utlåtandet granskades av MedStyr utan erinran. Statsåklagaren ansåg åtal böra kunna underlåtas med hänsyn till nämnda utlåtande samt till att A ej längre utövade någon tjänst. RÅ fann den företagna utredningen visa, att hos A under senare år inträtt vissa ålderdomsförändringar, med vilka förändringar ifrågavarande gärningar syntes äga samband. På grund av vad som framkommit genom sinnesundersökningen ansåg RÅ det dock ej vara ställt utom allt tvivel, att ålderdomsförändringarna voro så djupgripande, att de, såsom i straffrättslig mening hänförliga till sinnessjukdom eller därmed jämställt tillstånd, borde föranleda tillämpning av 5: 5 SL. RÅ erinrade vidare dels därom att undersökningsläkaren ej ansett sig kunna hänföra A:s psykiska tillstånd till sinnessjukdom utan bedömt det såsom ett med dylik sjukdom jämställt tillstånd och dels därom att den rättspsykiatriska bedömningen av personlighetsförändringar, som sammanhänga med åldrandet, erbjuder vanskligheter i sådana fall där — såsom här — egentliga drag av psykos knappast kunna påvisas.[40] RÅ ansåg det icke möjligt att avstå från åtal. —

Fallet är emellertid icke rent såtillvida som att den ovisshet som enligt RÅ:s mening vidlådde den rättspsykiatriska bedömningen ej ensamt dikterade avgörandet. Det åberopades jämväl, att vissa skäl ur allmän synpunkt talade för åtals väckande. Bedömt efter JO:s anvisningar torde ett rättspsykiatriskt undersökningsresultat av förevarande beskaffenhet redan i och för sig utesluta varje övervägande beträffande möjligheten att till följd av den misstänktes själsliga abnormitet avstå från åtal.

Omständigheterna i *RÅ 419/55* giva anledning till skilda synpunkter på den föreliggande åtalsfrågans avgörande. — Fråga uppkom 1954 om åtal mot A, som drev en byggnadsfirma, för bokföringsbrott under tiden 1950—52. I realiteten hade bokföringen skötts av A:s son; A, som endast ägnat sig åt själva byggenskapen, hade ej haft tid att övervaka bokföringen och var dessutom

[40] Jfr *Rylander* s 49 ff och 145.

okunnig i bokföringsfrågor. Statsåklagaren beslöt att icke väcka åtal. Sedan beslutet kommit under JO:s bedömande och denne inhämtat RÅ:s mening, uttalade statsåklagaren i infordrat remissyttrande bl.a. Under förundersökningen blev han uppmärksamgjord på att A till följd av djupgående åldersförändringar kunde antagas lida av sinnessjukdom och att ett åtal skulle te sig både stötande och meningslöst. Han vände sig därför till överläkaren vid X sinnessjukhus och bad om ett så fullständigt utlåtande som möjligt om A:s sinnesbeskaffenhet såväl vid gärningens begående som vid tiden för ifrågavarande utlåtande. Efter det att överläkaren undersökt A på sin mottagning, avgav han ett utlåtande av innehåll, att A sedan omkring 1950 lidit av en så svårartad nedsättning av de psykiska förmögenheterna, att tillståndet måste betecknas som sinnessjukdom eller åtminstone jämställt med sinnessjukdom, och att A f.n. led av arteriosklerotisk sinnessjukdom med djup demens. Av utlåtandet framgick vidare, förutom att sjukdomens förlopp var mycket långdraget, att A led av frappant minnesförlust och icke kom ihåg hur olika föremål, som visades upp för honom (kikare, näsduk, egna glasögon m.m.), benämndes och hade föga aning om vartill de begagnades; A hade heller ingen uppfattning om vad en läkare sysslade med eller vad ifrågavarande undersökning gick ut på. Sedan statsåklagaren mottagit utlåtandet, satte han sig i förbindelse med överläkaren för att göra sig ytterligare underrättad om dennes uppfattning angående A. Psykiatern förklarade därvid, att utlåtandet måste antagas ha blivit detsamma, om det grundat sig på en fullständig sinnesundersökning. Med hänsyn till vad sålunda förekommit ansåg statsåklagaren, att ett åtal mot A, vilket ej heller i något avseende syntes påkallat ur allmän synpunkt, kunde och borde främst av humanitära skäl underlåtas. Med hänsyn till att psykiatern på sätt som skett uttalat sig om A:s sinnesbeskaffenhet under åren 1950—52, ansåg statsåklagaren sig jämväl kunna underlåta att söka samråd med RÅ.[41] Med tanke på uttalandena i JO:s ämbetsberättelse 1955 s. 205 ff. ville statsåklagaren slutligen framhålla, att det i förevarande fall var fråga om ett även för lekmannen iakttagbart fall av djupgående senil demens. — Beslutet i åtalsfrågan erhöll följande avfattning: Av ett av vederbörande rättspsykiater å X sinnessjukhus avgivet utlåtande rörande A framgår, att A sedan 1950 lidit av så svårartad nedsättning av de psykiska förmögenheterna, att tillståndet måste betecknas som sinnessjukdom eller åtminstone jämställas med sinnessjukdom. Under beaktande av 5: 5 SL eftergives med anledning härav åtalet mot A.

RÅ ansåg — med hänsyn till den sålunda förebragta utredningen rörande A:s sinnesbeskaffenhet och de ytterligare upplysningar som statsåklagaren lämnat i sitt yttrande till RÅ — statsåklagarens handlande godtagbart. JO fann ej ärendet påkalla någon vidare åtgärd (JO 346/1955). —

A:s bristande tillräknelighet vid tiden för åtalsprövningen framstår tydligen som odiskutabel. Även om detta sinnestillstånd icke förelegat vid tiden för de aktuella gärningarna — vilket statsåklagaren, enligt den avfattning hans beslut i åtalsfrågan erhållit, dock ansett — har det uppenbarligen varit motiverat bl.a. av humanitära skäl att icke väcka åtal. I och för sig synes ett sådant undersökningsresultat som det, vartill överläkaren här kommit, böra underställas

[41] Se ang dylikt samråd, där den själsliga abnormiteten uppkommit efter gärningens begående, RÅ:s Cirk nr 20 s 7 f.

domstols bedömande. Undantagsvis må likväl, såsom JO ju uttalat, åklagaren avstå från åtal vid abnormitet, som ansetts jämställd med sinnessjukdom. Omständigheterna i förevarande fall torde vara ägnade att konstituera en dylik undantagssituation.

Åklagaren har naturligtvis icke anledning att överväga frågan, om han bör avstå från åtal, i annat fall än där det för honom själv framstår som uppenbart, att den misstänktes sinnesbeskaffenhet avviker från det normala; den misstänkte är t.ex. eller har nyligen varit omhändertagen för vård på sinnessjukhus. Skulle åklagaren nu finna denna fråga aktuell, blir hans uppgift att införskaffa erforderlig utredning rörande den misstänktes sinnesbeskaffenhet.[42]

Beträffande vilken aktivitet som det kan anses åligga åklagaren att i vissa fall iakttaga för införskaffande av material rörande den misstänktes sinnesförfattning till ledning för bedömandet av den lämpligaste kriminalpolitiska reaktionen mot denne, må nämnas fallet *RÅ 455/50*. Med förmälan att den tilltalade ådömts bötesstraff för brott mot 18: 13 SL tillkännagav åklagaren, att, enär den tilltalade syntes "vara fullt frisk och ej sinnessjuk", sinnesundersökning ej företagits. RÅ, som ansåg att åklagaren åtminstone bort hemställa om summarisk läkarundersökning, anförde bl.a., att det syntes "ytterligt vanskligt att lägga en lekmannamässig bedömning till grund för frågan, vilken kriminalpolitisk reaktion, som ur samhällsskyddssynpunkt kan vara den riktigaste i fråga om en exhibitionist, särskilt när den sedlighetssårande gärningen sker under alkoholpåverkan. Skall man i ett sådant ärende anse sig böra underlåta införskaffa utlåtande av sakkunnig bör, sådant utlåtande förutan, beträffande den tilltalade eller misstänkte föreligga fylligt material för frågans bedömande". — Ifrågavarande synpunkter äga uppenbarligen motsvarande giltighet för åklagarens prövning av själva åtalsfrågan i likartade fall.

För att åklagaren skall kunna avstå från åtal, där den misstänkte synes honom klart sinnessjuk eller sinnesslö, torde — som redan nämnts — alltid böra krävas att hans uppfattning bekräftas av rättspsykiater.[43] RÅ påpekar i cirkulärskrivelse nr 20, att om den misstänkte tidigare undergått rättspsykiatrisk undersökning jämlikt SSL, handlingarna från denna böra införskaffas. Vidare bör åklagaren skaffa yttrande från läkare, helst psykiater, angående den misstänktes sinnesbeskaffenhet vid tiden för det aktuella brottets förövande. Yttrandet bör i förekommande fall även besvara frågan, om det för bedömande av spörsmålet om straffrihet synes erforderligt, att den misstänkte underkastas sådan ingående undersökning som åsyftas i 6 kap. SSL, eller om detta kan anses

---

[42] Se ang de krav på tillförlitligheten av företagen utredning som åklagaren därvid kan finna sig böra ställa RÅ 506/56, ref nedan s 170.

[43] JO 1955 s 210.

onödigt med hänsyn till att på grund av det förefintliga materialet ingen tvekan råder om att den misstänkte är straffri jämligt 5: 5 SL.[44] Kan full klarhet icke uppnås genom den sålunda införskaffade utredningen, bör yttrande inhämtas från sådan läkare, som äger utföra undersökning jämlikt 6 kap. SSL. Som sista utväg öppnar sig för åklagaren möjligheten att jämlikt 23: 14 RB hos rätten framställa begäran om att den misstänkte underkastas sinnesundersökning jämlikt 6 kap. SSL.[45] [46]

Jämför till det sistnämnda t.ex. *RÅ 661/50*. Under förmälan att A, som gjort sig skyldig till brott mot 12: 7 SL, numera var intagen å sinnessjukhus, anhöll statsåklagaren om besked, huruvida åtal kunde underlåtas. Enligt av överläkaren vid sjukhuset avgivet utlåtande vårdades A å detsamma på grund av sinnessjukdom, som sannolikt varit bestående vid tiden för (det åtta månader tidigare begångna) brottet; dock syntes, enligt överläkarens mening, rättspsykiatrisk undersökning erforderlig för att närmare klarlägga detta spörsmål. RÅ, som ej fann tillräckliga skäl föreligga att på den förefintliga utredningen underlåta åtal, anvisade statsåklagaren utvägen att under åberopande av 23: 14 RB hos rätten hemställa om rättspsykiatrisk undersökning av A; vid bifall till denna framställning torde utfallet av undersökningen bli avgörande för åtalsprövningen.

RÅ 266/53. A, 54-årig järnvägstjänsteman, beslogs med grova trolöshetsbrott (färd vid ett flertal tillfällen i högre klass än den, vartill A varit berättigad) och tjänstefel (avgivande av felaktiga tjänsterapporter rörande järnvägstrafiken). Statsåklagaren ansåg åtal kunna underlåtas och anförde. Chefsläkaren vid avdelningen för psykisk vård för vuxna å centrallasarettet i X hade uttalat, att A, som var påtagligen kraftigt åldrad, led av blodkärlssjukdom; denna hade med största sannolikhet bidragit till psykiska förändringar, vilka voro av den natur, att de begångna förseelserna till största delen måste anses vara beroende på A:s sjukdom med åtföljande oförmåga att sköta redovisningsärenden; A borde vara sjukskriven och stå under läkarkontroll för erhållande av nödvändig behandling. Distriktskollegiet — hos vilket, efter statsåklagarens initiativ, disciplinär beivran med hänsyn till A:s ålder ifrågasatts — torde komma att avskriva ärendet utan särskild bestraffning, enär A sannolikt skulle sjukpensioneras. RÅ fann, "med hänsyn till föreliggande omständigheter", åtal ej kunna underlåtas utan att sinnesundersökning ägt rum och rekommenderade statsåklagaren att med uppskov av åtalsprövningen påyrka dylik undersökning.[47]

---

[44] Se även RÅ Al 88/48 (ämbetsskrivelse — vari nyssnämnda synpunkter framhållas — till vederbörande distriktsåklagare 31 12 1948).

[45] RÅ:s Cirk nr 20 s 2 f. Se även *Heuman* s 138 f.

[46] Jfr ang undersökningsledarens *skyldighet* under förundersökningen att i visst fall göra framställning till rätten om sinnesundersökning av den misstänkte 10 § 2 st FuK. (Sådan hemställan skedde i t ex RÅ 232/53.)

[47] Andra fall, där det angivna förfaringssättet kommit till tillämpning, äro bl a RÅ Ab 57/48, Ag 291/49, 163/50, 296/50, 4/51, 786/51, 147/54 och 499/56.

Det är att märka, att förordnande om sinnesundersökning icke kan meddelas, med mindre den misstänkte erkänt gärningen eller övertygande bevisning mot honom förebringats. Härmed avses bevisning rörande de objektiva förutsättningarna för brottet; är frågan om det subjektiva rekvisitet oklar, kan rätten således besluta om sinnesundersökning för att vinna belysning därav.[48] Föreligger icke nyss nämnda förhållande, blir tydligen åklagarens begäran om sinnesundersökning utan mening.[49]

Situationer kunna emellertid tänkas förekomma, där övertygande bevisning synes åklagaren omöjlig att förebringa, såvida icke åtal anställes. Utvägen att jämlikt 23:14 RB framställa begäran om sinnesundersökning är följaktligen icke alltid användbar för åstadkommande av erforderligt bedömningsmaterial rörande den misstänktes sinnesbeskaffenhet i och för åtalsprövningen; för den sinnesundersökning som skulle lämna åklagaren möjlighet att överväga frågan, huruvida det är möjligt att avstå från åtal, utgör ju i dessa situationer anhängiggjort åtal förutsättning. Vill åklagaren få sinnesundersökning till stånd, måste han alltså först väcka åtal. I en sådan situation kan utfallet av sinnesundersökningen tänkas få betydelse för åklagarens *vidhållande* av sin ansvarstalan.

Det skulle kunna hävdas, att intresset av att få den misstänktes sinnesbeskaffenhet utredd understundom motiverar, att åtal anställes. I en sådan situation där åklagaren för sin del finner undersökning av den misstänktes sinnesbeskaffenhet påkallad men dylik undersökning är utesluten till följd av kravet på övertygande bevisning mot den misstänkte, skulle åtal kunna anses erforderligt just för åvägabringande av undersökningen ifråga.[50] Sinnesundersökning kanske anses eftersträ-

[48] Heuman i SvJT 1955 s 238 med där anförd litteratur. Se ang 41 a § SSL NJA II 1946 s 321 ff.

[49] Jfr RÅ:s genmäle till HD i RÅ Fa 171/54 vari uttalas, att den åklagare som överväger att hemställa om sinnesundersökning har att beakta, att den tilltalade "icke bör utsättas för ett sådant intrång förrän skuldfrågan blivit så fullständigt belyst som är möjligt". Jfr även *Gärde* s 307, där det säges, att, om tvekan råder om den misstänktes skuld, förordnande om sinnesundersökning uppenbart icke bör meddelas under förundersökningsstadiet.

[50] Jfr *RÅ 298/50.* RÅ bedömde åtal såsom nödvändigt, för att sinnesundersökning av den misstänkte — som ej avgivit erkännande och mot vilken övertygande bevisning om förövade sedlighetsbrott (bl a otukt med treårig son) ej förelåg — skulle kunna äga rum; anledning till dylik undersökning ansågs med hänsyn till omständigheterna föreligga. — Det framgår ej uttryckligen av RÅ:s avgörande, huruvida tillräckliga (sannolika) skäl till åtal ansetts vara för handen. Åtalet synes ha i första hand förestavats av önskemålet att få den misstänktes sinnesbeskaffenhet utredd.

vansvärd med hänsyn till brottets beskaffenhet, t.ex. sedlighetsbrott, där återfallsrisken är påtaglig och frågan om den misstänktes rationella behandling särskilt beaktansvärd.[51] Att få till stånd en undersökning av den misstänktes sinnesbeskaffenhet blir med ett dylikt betraktelsesätt faktiskt det *primära* intresset vid åtalsprövningen.

Något dylikt intresse synes dock icke böra öva inflytande på åklagarens ställningstagande. Vad som är det primära och enda intresset vid åtalsprövningen är, att åtal anställes mot sådan misstänkt, mot vilken tillräckliga skäl till åtal föreligga. Oavsett det i och för sig vitala intresse ur såväl allmän som enskild synpunkt som ligger däri, att misstänkt abnorma och samhällsvådliga individer bli föremål för ett rationellt omhändertagande eller erforderlig behandling inom sinnessjukvårdens ram, måste för åklagarens prövning av åtalsfrågan det avgörande vara, huruvida tillräckliga skäl till åtal, uppskattade enligt vanliga normer, föreligga. Kravet på tillräckliga skäl får icke eftersättas. Grundförutsättningen för åtal kan icke uppgivas eller ens uttunnas av den anledningen, att den person, mot vilken misstanke om det aktuella brottet riktas under förundersökningens gång, synes behäftad med sådan själslig abnormitet, att hans omhändertagande enligt SSL framstår som påkallat.

Åklagaren bör givetvis i största möjliga utsträckning taga ställning till frågan om den misstänktes eventuella otillräknelighet, innan åtalsfrågan avgöres.[52] Skulle han vänta med att höra den psykiatriska expertisens uppfattning till dess åtal väckts, skulle detta i många fall kunna leda till att han anser sig föranlåten att nedlägga sin talan.

I *RÅ 430/52* införskaffades utredning om den misstänktes sinnesbeskaffenhet (kortfattat läkarintyg), först sedan åtal väckts. Distriktsåklagaren hänsköt härefter till RÅ frågan, huruvida åtalet kunde nedläggas. RÅ fann på anförda skäl detta kunna ske men erinrade därvid om lämpligheten av att utredningen i tillräknelighetsfrågan företagits, innan beslutet i åtalsfrågan fattades; det framstod "alltid som mindre tilltalande att nedlägga ett väckt åtal".

Ett nedläggande av åtalet innebär uppenbarligen för åklagaren ett icke eftersträvansvärt arbetsresultat. Redan härav följer att åtal icke

[51] Jfr RÅ:s Cirk nr 14, vari uttalas att yrkande om sinnesundersökning bör av åklagaren framställas i alla de fall där någon, som gjort sig skyldig till sexuellt angrepp mot minderårig, kan befaras återfalla i sedlighetsbrott. Skälet för denna anmaning är — enligt uppgift hos *Heuman* s 144, noten — att det torde vara omöjligt att utan psykiatrisk sakkunskap avgöra, om ett i och för sig obetydligt sexuellt angrepp kan ha sin grund i en psykisk beskaffenhet som i framtiden kan föranleda sexuella angrepp av allvarligare natur.

[52] Se *Heuman* s 144.

bör väckas, där man kan misstänka, att man sedermera måste nedlägga det.

Mot åtalets nedläggande talar emellertid framför allt den i detta sammanhang vida allvarligare konsekvens som utgöres av den tilltalades rätt att erhålla frikännande dom. Sådan rätt tillkommer nämligen jämlikt 20:9 andra stycket RB den tilltalade under vissa förhållanden. Denna lagbestämmelse talar visserligen om att åtalet nedlägges på den grunden, att "tillräckliga skäl, att den misstänkte är skyldig till brottet", icke föreligga. Därav får man närmast den uppfattningen, att lagstiftaren åsyftar den situationen, att åklagaren icke längre finner bevisningen mot den tilltalade vara tillfyllest och fördenskull önskar nedlägga sin talan.[53] Fråga blir därför, om lagbestämmelsen jämväl är tillämplig, då anledningen till nedläggandet är de upplysningar som framkommit beträffande den tilltalades sinnesbeskaffenhet.

Därvid kan erinras om att den nu diskuterade lokutionen i 20:9 begagnades utav processlagberedningen även i ett tidigare sammanhang av lagtexten, nämligen i det föreslagna stadgandet om åklagarens åtalsskyldighet. För sådan plikt förutsattes, såsom ovan framhållits, förutom annat, att tillräckliga skäl skulle föreligga, att den misstänkte var straffskyldig för gärningen. Var denne på grund av sinnessjukdom uppenbarligen otillräknelig, inträdde sålunda icke någon åtalsskyldighet. I denna situation förelågo tydligen icke, enligt beredningens uppfattning, tillräckliga skäl, »att den misstänkte är skyldig till brottet». Nedlägger åklagaren åtalet under dylikt förhållande, torde följaktligen förutsättning föreligga för tillämpning av 20:9 andra stycket RB.[54]

Ett nedläggande måste emellertid ibland anses både försvarligt och önskvärt.[55] Utfallet av den psykiatriska undersökningen kan komma ett åtal att framstå som meningslöst; i dylika fall kan anledning saknas att vidhålla en anställd ansvarstalan. Givetvis får åtal därvid icke finnas påkallat av annan anledning, t.ex. önskemålet att vinna närmare klarhet angående gärningen. Även hänsyn till eventuell målsägande

[53] Se *Ekelöf II* s 335.

[54] Se om nedläggande av åtal a a s 333 ff; *Olivecrona* s 51 ff.

[55] Jfr t ex fallet RÅ 224/54, ref ovan s 149 f. — RÅ har i ett föredrag uttalat, att, därest framställning om nedläggande av åtal göres först efter det att målet blivit anhängiggjort, RÅ brukar besluta om nedläggande blott under förutsättning att det föreligger en uppenbar rättslig felbedömning av underåklagaren och därtill kommer att åtalet framstår som stötande. Har saken kommit inför domstol, vill man ej gärna undandraga den rättens prövning.

torde som regel — trots dennes övertaganderätt — tala mot att åtalet nedlägges; föremål för åtalet är ju dock icke sådan person som ej längre synes vara förövare av den aktuella gärningen. Åklagarens bedömning av frågan om åtalets nedläggande bör därjämte ske med beaktande av de konsekvenser som kunna följa av att den tilltalade efter nedläggandet begär och erhåller frikännande dom. Ett frikännande framstår uppenbarligen som stötande i situationer av denna beskaffenhet. Framställer den tilltalade begäran om dom av dylikt innehåll, bör åklagaren därför återkalla sitt beslut om åtalets nedläggande. Hinder mot sådan återkallelse synes ej föreligga. Den motsatta ordningen skulle medföra, att en frikännande dom kunde komma att meddelas i uppenbar strid mot den materiella sanningen i målet.

I detta sammanhang må jämväl en annan processuell fråga beröras. Jämlikt 21:2 andra stycket RB föreligger möjlighet att handlägga och avgöra mål i den tilltalades frånvaro, där denne är sinnessjuk eller sinnesslö och hans hörande skulle vara utan gagn. Den tilltalades personliga inställelse torde sällan vara erforderlig i mål av förevarande natur. Den omständigheten, att sådan inställelse omöjliggöres av den misstänktes sinnesbeskaffenhet, synes följaktligen ej böra tillmätas betydelse vid bedömandet av frågan, huruvida åtal skall anställas.[56] På samma sätt måste det förhålla sig, då frågan gäller åtalets nedläggande. Om skäl i övrigt föreligga att nedlägga åtalet, utgör den omständigheten, att målet kan handläggas utan den tilltalades medverkan, uppenbarligen icke något motskäl.[57]

Lika litet som domstol är åklagaren bunden av sakkunnigutlåtande rörande den misstänktes sinnesbeskaffenhet.[58] Åklagaren har att självständigt pröva, huruvida i det särskilda fallet straffriförklaring jäm-

[56] *Heuman* s 140.

[57] Jfr häremot den uppfattning som framfördes i *RÅ 620/54*. Sedan A gjort sig skyldig till hotellbedrägeri under försöksutskrivning från sinnessjukhus och åtalats härför, förordnade rätten om summarisk läkarundersökning. På grund av denna uttalade sjukvårdsläkaren, att A var debil psykopat, att detta förhållande var att jämställa med sinnessjukdom, att A var klart straffintolerant och i behov av vård på sinnessjukhus och att skäl till sinnesundersökning jämlikt 41 § SSL saknades. Statsåklagaren ansåg, att åtalet möjligen kunde nedläggas med hänsyn till undersökningens resultat. Då emellertid målet torde kunna avgöras utan A:s personliga inställelse, syntes nedläggande dock ej böra ske. — Denna motivering är svårförståelig. Åklagarens ståndpunkttagande har dock möjligen förestavats av det förhållandet, att det fanns målsägande i målet. Detta skäl mot åtalets nedläggande — som givetvis kan vara acceptabelt — borde i dylikt fall ha uttryckligen åberopats.

[58] Se t ex RÅ:s Cirk nr 20 s 3 f och *Heuman* s 139.

likt 5: 5 SL synes vara att påräkna. Finner han för sin del det icke ställt utom allt tvivel, att vad som förekommit i tillräknelighetsfrågan måste medföra dylik effekt, förfaller spörsmålet om möjlighet att avstå från åtal.

RÅ 371/51. A dömdes för ringare förmögenhetsbrott, begångna 1950 och 1951, till ovillkorligt fängelsestraff; domen kom under RÅ:s bedömande. Av utredningen framgick bl.a. följande. A, född 1934, hade sedan sitt åttonde år varit omhändertagen å olika anstalter, senast 1950 och 1951 å sjukhus för asociala imbecilla. Enligt i målet verkställd sinnesundersökning hade A begått brotten under inflytande av intellektuell undermålighet, debilitet och annan själslig abnormitet, som dock ej var av så djupgående natur, att den måste jämställas med sinnessjukdom; A befanns ej heller i behov av vård å sinnessjukhus. Efter granskning av ifrågavarande utlåtande uttalade MedStyr, att A begått åtalade gärningarna under inflytande av intellektuell undermålighet men att denna på grund av A:s närmast totala sociala inkapacitet var att rubricera som sinnesslöhet i SL:s mening; A var vidare i behov av vård å sinnessjukhus. URn lade emellertid sinnessjukläkarens utlåtande till grund för sitt avgörande. RÅ fann A böra straffriförklaras och anmodade statsåklagaren låta överklaga domen. (HovRn straffriförklarade jämlikt 5: 5 SL.) —

Därest åklagaren har att på den ovannämnda utredningen överväga möjligheterna att avstå från åtal, bör han besluta om åtal. De motstridiga sakkunniguttalandena i tillräknelighetsfrågan, liksom även den motivering som anförts till stöd för antagandet av sinnesslöhet, synas tala för sådan åtgärd.

RÅ 314/52. Av utredningen framgick att tvivel icke kunde råda om att A, såsom denne uppgivit, skjutit sitt barn. Överläkaren vid det sinnessjukhus, där A efter gärningen omhändertagits för vård och vid tiden för åtalsprövningen alltjämt vårdades, uttalade i utlåtande, att A led av psychosis manicodepressiva med perioder av melancholia samt att A vid tiden för brottet med största sannolikhet lidit av sinnessjukdom, som avses i 5: 5 SL. MedStyr uttalade sedermera, att A begått gärningen under inflytande av sinnessjukdom, att det var ställt utom all tvekan att A vid sinnesundersökning skulle komma att hänföras under 5: 5 SL, att undersökning jämlikt 6 kap. SSL följaktligen icke kunde anses påkallad samt att A var i behov av vård å sinnessjukhus. Åtal fanns ej behöva ske.

RÅ 472/52. Sedan A 1952 berövat en två månader gammal dotter livet genom att dränka henne i en brunn, underställde statsåklagaren RÅ frågan, huruvida åtal med hänsyn till läkarutlåtande angående A:s sinnesbeskaffenhet — avgivet av överläkaren å X sinnessjukhus, där A omhändertagits efter gärningen — samt upplysta omständigheter om A:s tidigare hälsotillstånd kunde underlåtas. Av denna utredning framgick att A efter grossess 1950 plågades av amningspsykos med nedstämdhet och suicidaltankar. Efter sjukhusvistelse med elchockbehandling kände hon sig återställd. Efter den andra förlossningen blev hon trött och orolig och hade svårt att sova. Tanken att dränka den lilla hade kommit över A med sådan makt, att hon icke kunnat stå emot. Efter ankomsten till sinnessjukhuset befann hon sig i ett tillstånd av djup nedstämdhet och affektiv högspänning. Överläkaren beskrev A:s handlande som en s.k. kortslutningsreaktion under ett tillstånd av depression; det hade ägt rum under in-

flytande av sinnessjukdom, för vilken hon tills vidare var i behov av vård på sinnessjukhus. Därest åtal icke skedde, skulle A komma att behandlas som sådan patient, för vilken SSL:s strängare regler om frigång och om utskrivning gällde. RÅ inhämtade MedStyr:s mening, huruvida förefintliga handlingar gåvo tillräckligt stöd för uppfattningen, att gärningen förövats under inflytande av sinnessjukdom så att sinnesundersökning kunde anses obehövlig samt huruvida vårdbehov var för handen. MedStyr bejakade frågorna; RÅ fann för sin del åtal förty kunna underlåtas.

RÅ 759/52. Sedan misstanke uppkommit mot A för under 1951 och 1952 begångna brott mot 18: 10 SL och denne intagits å sinnessjukhus, hemställde åklagaren om uttalande av sjukhusets överläkare angående bl.a. A:s sinnesbeskaffenhet vid tiden för gärningarna. Denne svarade, att A två gånger tidigare vårdats å sjukhuset för sinnessjukdom och att A vid det nu aktuella intagandet konstaterats lida av sinnessjukdom (schizofreni), vilket allt gjorde det troligt, att de begångna handlingarna skett under inflytande av denna sjukdom. På förnyad förfrågan, huruvida det var ställt utom allt tvivel att de brottsliga gärningarna förövats under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 5: 5 SL eller om det för dylikt bedömande var erforderligt, att A underkastades sinnesundersökning, svarade överläkaren i huvudsak blott, att A efter utskrivning 1949 tycktes ha haft en ganska lång symtomfri period och att A, enligt sjukjournalen, sedan 21 års ålder lidit av liknande perioder av sinnessjukdom men dessemellan haft relativt fria intervaller. På grund av detta svar fann sig åklagaren böra väcka åtal. Han hemställde därför om överläkarens besked, huruvida det var ställt utom allt tvivel att A för närvarande led av sådan själslig abnormitet som avses i 5: 5 SL och var i behov av vård på sinnessjukhus. Det avgivna svaret innehöll, att A alltjämt företedde symtom å sinnessjukdom och alltjämt var i behov av vård på sinnessjukhus; huruvida A vid gärningarnas begående varit sinnessjuk var ännu ej bevisat vid den psykiatriska undersökningen men det var i hög grad sannolikt. Statsåklagaren anhöll om RÅ:s uttalande, huruvida man med hänsyn till omständigheterna kunde avstå från åtal; övertygande bevisning visade, att A var skyldig, och det förhållandet att A nekade, syntes honom ej i och för sig påkalla åtal. RÅ fann omständigheterna ej vara sådana, att åtal kunde underlåtas.

RÅ 765 1/2/53. a) Efter försöksutskrivning från sinnessjukhus gjorde A omkring sex månader härefter sig skyldig till otukt jämlikt 18: 10 SL och återfördes till sjukhuset. På grund härav och då A fick anses ha befunnit sig i sådant tillstånd som sägs i 5: 5 SL, avskrev statsåklagaren ärendet från vidare åtgärd. Statsåklagaren uppgav för RÅ, att han före avskrivningsbeslutet läst sjukjournalen och sannolikt varit i förbindelse med sjukhusläkaren. RÅ konstaterade, att det av handlingarna ej otvetydigt framgick, att A befunnit sig i ovannämnt tillstånd och att, före åtalsfrågans avgörande, skriftligt uttalande bort föreligga därom att A vid brottets begående var att hänföra under 5: 5 SL. — b) Från sinnessjukhus försöksutskriven person, som tidigare flera gånger varit intagen å sinnessjukhus och blivit straffriförklarad, misstänktes mot sitt nekande för otukt med dotter. Statsåklagaren avskrev ärendet. Som motivering anfördes, förutom att det föreföll tveksamt, huruvida bevisningen var tillräcklig för fällande dom, vad som i ett av överläkaren vid sjukhuset utfärdat läkarintyg utta-

lades om A:s tillräknelighet. Intyget — som avgavs 1953, medan brottet begicks 1948 eller 1949 — innehöll, att allt talade för att den misstänkte befunnit sig i sådant tillstånd som sägs i 5: 5 SL och att brottet ej torde komma att medföra ett upphävande av försöksutskrivningen men väl en avsevärd förlängning av tiden för denna. RÅ förklarade, att övervägande skäl talade för att åtal i detta fall bort anställas.

RÅ 769/53. Fråga uppkom, huruvida åtal för rattfylleri mot person, som sedermera intagits på sinnessjukhus, kunde nedläggas. Av utlåtande, avgivet av överläkaren vid sjukhuset, framgick att den tilltalade led av sinnessjukdom. Emellertid förklarade samme läkare fem månader senare på särskild förfrågan, att han icke kunde bestämt uttala sig om huruvida den tilltalade vid tiden för brottet (vilket begåtts c:a 1 1/2 år tidigare) lidit av samma sjukdom. Statsåklagaren anförde, att, även om rättspsykiatrisk undersökning skulle komma till stånd, det torde bli ytterst vanskligt för undersökningsläkaren att göra något uttalande därutinnan. Därtill var att märka att ett eventuellt straff med hänsyn till den tilltalades sinnesbeskaffenhet ej kunde bringas till verkställighet. På grund av det anförda och då den tilltalade erkänt gärningen, tillstyrkte statsåklagaren, att åtalet nedlades. RÅ fann tillräckliga skäl till nedläggande ej föreligga. —

Därest åtal icke mellankommit, kan den här presenterade utredningen i tillräknelighetsfrågan ej heller ha utgjort bärande motiv för beslut om att avstå från åtal på grund av den misstänktes sinnesbeskaffenhet vid gärningstillfället. En annan sak är, huruvida dylikt beslut bort kunna meddelas med hänsyn till den misstänktes abnormtillstånd vid tiden för åtalsprövningen.

RÅ 314/54. A blev, efter genomgången sinnesundersökning, i september 1952 straffriförklarad och intagen på sinnessjukhus. Enligt undersökningsutlåtandet, vilket av MedStyr granskades utan anmärkning, var A schizofren och i behov av vård. I mars 1953 blev han, enär överläkaren å sjukhuset ansåg honom icke vara och ej heller ha varit sinnessjuk, utskriven på försök. Fråga uppstod nu om åtal för några stölder, vilka A begått under en rymning från sjukhuset i oktober 1952. I ett av överläkaren avgivet yttrande förklarades A ej ha förövat brotten under inflytande av sinnessjukdom eller annan i 5: 5 SL avsedd sjukdom. MedStyr, vars mening statsåklagaren efterhörde, förklarade, att A, efter vad numera förekommit, borde bli föremål för ny rättspsykiatrisk bedömning. Statsåklagaren anmodade till följd härav distriktsåklagaren åtala A samt begära förnyad rättspsykiatrisk undersökning. Ärendet kom under RÅ:s prövning; distriktsåklagaren uppgav därvid, att A skött sig mönstergillt efter utskrivningen, att en ny rättegång och en ny sinnesundersökning skulle inverka synnerligen menligt på A:s återinpassning i samhället och att, enligt hans uppfattning, åtal borde kunna undvikas. RÅ förklarade sig dela statsåklagarens ståndpunkt. —

Denna ståndpunkt är klart den enda korrekta. Distriktsåklagarens tankegång synes innebära en sådan eftergift för relativa åtalssynpunkter, som är alltför vittgående till sina konsekvenser för att kunna godtagas.

RÅ 330 1/2/54. Den misstänkte erkände förskingringsbrott. Sedan förundersökningen avslutats, beslöt åklagaren anstånd med åtalsfrågans avgörande, för att den misstänkte skulle bli i tillfälle att söka vård å sinnessjukhus. Sedermera

utfärdade överläkaren vid dylikt sjukhus, dit den misstänkte hänvänt sig, ett intyg av innehåll, att denne vid brottstillfället befunnit sig i sådant tillstånd som sägs i 5: 5 SL. Åklagaren ville på grund härav avskriva åtalsärendet. RÅ förklarade, att det — då sinnesundersökning ej skett — icke kunde anses stå utom allt tvivel, att den misstänkte på grund av sin sinnesbeskaffenhet var straffri.

RÅ 835/57. I anledning av åtal mot A för rattfylleri och vårdslöshet i trafik uttalade, efter verkställd sinnesundersökning, MedStyr i avgivet utlåtande bl.a., att A begått ifrågavarande gärningar under inflytande av själslig abnormitet, vilken av anförda skäl var av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, samt att A icke var i behov av vård på sinnessjukhus men att A i händelse av villkorlig dom borde ställas under tillsyn av hjälpverksamhetsläkare. I styrelsens protokoll framhöll X, medlem av MedStyr:s vetenskapliga råd, i särskilt, utförligt yttrande, att frågan om A:s sinnestillstånd vid tiden för gärningarna var av mer än vanligt komplicerad natur. I slutligt utlåtande på grund av den nyssnämnda sinnesundersökningen — varvid likaledes abnormitet, jämställbar med sinnessjukdom, konstaterats — hade rubbningen sagts bestå i organisk hjärnsjukdom och skalltrauma. (Undersökningsläkaren hade först förklarat A vara sinnesslö men hade, efter komplettering av undersökningen, ändrat uppfattning.) A straffriförklarades.

Knappt ett år härefter gjorde A sig skyldig till rattfylleri och upprepad olovlig körning. Åklagaren, som fann "ett ingripande mot (A) i en eller annan form i högsta grad nödvändigt", hemställde om RÅ:s råd i åtalsfrågan. Därvid bifogades ett intyg, utfärdat av en socialläkare, som utlät sig sålunda: Med hänsyn till den tidigare konstaterade sjukdomens art torde man utan vidare kunna draga den slutsatsen, att de nu förövade gärningarna med till visshet gränsande sannolikhet utförts under samma psykiska abnormtillstånd (som ovan sagts), varför anledning till sinnesundersökning förelåg, därvid även frågan om eventuellt vårdbehov fick upptagas till förnyad prövning. RÅ fann med hänsyn till MedStyr:s uttalanden frågan, huruvida A begått de nu aktuella gärningarna under inflytande av sådan själslig abnormitet som sägs i 5: 5 SL, icke vara ställd utom allt tvivel. RÅ ansåg fördenskull, att A borde åtalas och begäran om förnyad undersökning jämlikt 41 § SSL framställas. —

MedStyr:s uttalande angående alternativet villkorlig dom visar, att styrelsen icke ansett sig kunna bortse från möjligheten, att dess uppfattning om sjukdomens beskaffenhet icke skulle delas av rätten.

I ovanstående fall torde klart framgå när företagen utredning i tillräknelighetsfrågan får anses utgöra stöd för slutsatsen, att, därest åtal skulle ske, den misstänktes sinnesbeskaffenhet utom allt tvivel måste leda till att denne icke fälles till ansvar, liksom när sådan slutledning icke synes möjlig att draga.

2:o) Omständigheter, som angå frågan om åtalets erforderlighet ur allmän synpunkt

Den omständigheten att åklagaren finner 5: 5 SL vara tillämplig är icke ensam avgörande för åtalsfrågan. För att han skall äga avstå från åtal, måste, som tidigare påpekats, även en andra förutsättning vara

uppfylld, nämligen den, att åtal *icke är påkallat ur allmän synpunkt.* Åklagaren har således även att pröva frågan, huruvida åtal är av sådan anledning erforderligt, oaktat han redan funnit det uppenbart, att den misstänkte på grund av 5: 5 SL är att anse som straffri. Denna prövning avser att konstatera *avsaknaden,* icke förekomsten, av sådana omständigheter som anses göra åtal påkallat ur allmän synpunkt. Stannar åklagaren i ovisshet om huru härmed förhåller sig, brister tydligen ifrågavarande förutsättning.

Vid prövningen bli — såsom framgår av det följande — många olika intressen eller synpunkter att beakta.

Åklagarens hänsynstagande till dessa intressen kan understundom i ett och samma åtalsärende leda till skilda, inbördes oförenliga resultat. Det kommer därför an på åklagarens eget omdöme, vilket intresse han finner böra tillmätas den avgörande betydelsen och diktera hans ståndpunkttagande. Dylika överväganden kunna vara förenade med stora svårigheter. En utväg för åklagaren är givetvis möjligheten att, innan definitivt beslut i åtalsfrågan fattas, söka samråd med överordnad åklagare, i sista hand med RÅ.

α) Gärningsmannaskapet och gärningens faktiska eller rättsliga beskaffenhet

Först är att uppmärksamma några synpunkter som avse förhållanden, vilka stå i direkt sammanhang med den brottsliga gärningen, nämligen gärningsmannaskapet och gärningens faktiska eller rättsliga beskaffenhet.[59]

För att åklagaren skall äga avstå från åtal torde fordras att den misstänkte erkänt gärningen, vilket erkännande vinner stöd av omständigheterna i övrigt, eller att tillfyllestgörande utredning i skuldfrågan ändock föreligger.[60] Åklagarens beslut att icke väcka åtal med hänsyn till att den misstänkte är själsligt rubbad innefattar ett beslut om att den gärning, för vars beivran genom åtal tillräckliga skäl egentligen föreligga, på grund av särskilda undantagsomständigheter skall gå fri från dylik påföljd; det är ju fråga om att avstå från ett åtal, som rätteligen, enligt vanliga regler, skulle ha kommit till stånd. Det avstående från åtal som här sker kan sägas vara en i författningsväg icke reglerad form av åtalseftergift. Liksom vid åtalseftergift stämplas ge-

[59] Se ang dessa och i det följande upptagna synpunkter RÅ:s Cirk nr 20 s 4 ff och *Heuman* s 139 ff.

[60] Ibid.

nom beslutet om icke-åtal i förevarande fall vederbörande såsom förövare av brottslig gärning. I likhet med vad som gäller beträffande eftergiftsinstitutet bör sålunda åklagaren här meddela beslut om att icke väcka åtal endast i sådana situationer, där den misstänktes skuld synes klarlagd.

Där nu erforderlig utredning i skuldfrågan ej kan åstadkommas, anses åtal kunna vara påkallat ur allmän synpunkt, därför att man skall *få fastslaget, att gärningen begåtts av den misstänkte.* Åtal kan även vara påkallat för vinnande av *närmare klarhet angående gärningen,* t.ex. i sådana fall där flera personer synas vara inblandade eller där genom väckande av åtal en oskyldigt misstänkt befrias från oberättigade misstankar.[61] Vidare anses, där *ovisshet föreligger om hur den förövade gärningen är att rättsligen bedöma,* åtal understundom böra ske. Är brottet att beteckna såsom *särskilt grovt,* torde åtal i regel böra ske. Endast undantagsvis bör åtal utebli, där t.ex. mord eller rån förövats. Oaktat brottet är grovt, må dock åklagaren understundom kunna avstå från åtal. Härför synes emellertid böra fordras att den misstänktes själsliga abnormitet är så prononcerad, att den är uppenbar även för lekmannen, och att den misstänkte omhändertages på sinnessjukhus. Med den uppfattning som JO enligt det tidigare gjort sig till tolk för måste man finna dessa undantagsfall sällsynta; själslig abnormitet, som är uppenbar även för en lekman, får ju anses föreligga huvudsakligen blott vid klara fall av sinnessjukdom och sinnesslöhet. En ytterligare synpunkt — som framhållits av JO — är slutligen den, att åtal kan vara motiverat med hänsyn till angelägenheten av att *fastställa uppkommen skada.*[62]

Vad angår ovisshet om gärningens rättsliga karakterisering må erinras om att detta problem diskuterats tidigare i denna framställning i samband med spörsmålet om tillräckliga skäl såsom generell förutsättning för *väckande* av åtal. Kritik har därvid riktats mot rådande uppfattning. I doktrin och praxis har det ju gjorts gällande, att åtal torde vara befogat, där ovisshet om rättstillämpningen visserligen råder men det för ovisshetens undanröjande fordras domstolsprövning. Enligt detta betraktelsesätt kommer momentet rättslig ovisshet att få betydelse såsom en grundförutsättning för väckande av åtal; det är förenat med åklagarens prövning av frågan, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga eller ej. Såsom i nämnda sammanhang anförts synes ovisshetsfaktorn därvid i själva verket utgöra en omständighet som redan

[61] Jfr lagrådets yttrande i KProp 5/1942 s 198.

[62] JO 1947 s 230.

i förening med allenast sannolika skäl mot den misstänkte anses kunna animera åklagaren att väcka åtal. Den rättsliga ovissheten utgör icke så att säga något extra tillskott utöver det fyllda mått som kan kallas tillräckliga skäl till åtal.

Skall rättslig ovisshet, på sätt ovan sagts, tillmätas betydelse i förevarande fall — där fråga är om att *avstå* från åtal — blir denna däremot att beskriva sålunda. Ovissheten anses vara relevant såsom en omständighet som understundom kan påkalla åtal, där åklagaren eljest, med hänsyn till den misstänktes sinnesbeskaffenhet, kunnat avstå därifrån. Den blir sålunda aktuell, först efter det att åklagaren funnit det klart, att 5:5 SL är tillämplig på fallet. Innan åklagaren har anledning att överväga, huruvida han bör avstå från att väcka åtal på grund av den misstänktes själsliga ohälsa, måste han emellertid förvissa sig om att tillräckliga skäl till åtal föreligga. Saknas sådana skäl, förfaller ju frågan om väckande av åtal. Finner åklagaren härefter, att den misstänktes otillräknelighet är uppenbar, kan det bli möjligt för honom att avstå från åtal. För beslut om icke-åtal i denna situation kan — med lån av en utav *Olivecrona* i annat sammanhang brukad konstruktion — uppenbar otillräknelighet sägas utgöra *grundrekvisit*.[63] Föreligger detta grundrekvisit, må åtalskravet kunna eftersättas. Grundrekvisitet kan emellertid neutraliseras av ett *motfaktum,* med resultat att de följder som eljest skolat inträda utebli. I förevarande sammanhang kan rättslig ovisshet bilda ett sådant motfaktum; den anses ju understundom böra föranleda, att åklagaren icke skall avstå från åtal. I otillräknelighetsfallen, där ovisshetsmomentet sålunda utgör en omständighet, som anses göra åtal särskilt angeläget, "påkallat ur allmän synpunkt", blir detta moment ett plus utöver de tillräckliga skäl till åtal som tydligen redan måste föreligga. Ovissheten framstår som ett särskilt, kvalificerat skäl för anställande av åtal. Bedömandet av den rättsliga ovisshetens betydelse blir i dessa situationer förlagt till ett annat, ett senare stadium av åtalsprövningen än i normalfallet, där detta bedömande har samband redan med frågan, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga. De anmärkningar som i sistnämnda sammanhang kunna framställas mot åtal, där rättslig ovisshet föreligger, komma tydligen att sakna giltighet i motsvarande avseende vid otillräknelighetsfallen, där ju tillräckliga skäl till åtal, som visats, förekomma.

RÅ 773/50. A förövade dels mord och dels grov misshandel å två personer, bl.a. B, samt intogs härefter på sinnessjukhus. I åtalsärendet förekom ett av överläkaren vid sjukhuset utfärdat intyg av innehåll, att det var ställt utom

[63] Jfr *Rätt och dom* s 205; *Utsökning* s 122 f.

allt tvivel, att A begått gärningarna under inflytande av sinnessjukdom. B förklarade sig vilja yrka skadestånd; A ägde tillgångar för gäldande därav. På grund av nyssnämnda läkaruttalande övervägde statsåklagaren att avstå från åtal under förutsättning att uppgörelse i ersättningsfrågan träffades. MedStyr, vars uppfattning RÅ inhämtade, yttrade. Skäl funnos för antagande, att A var schizofren; i varje fall var A gravt psykiskt abnorm. Gärningarna hade sin grund i A:s psykiska abnormitet. Abnormiteten hade medfört reaktioner, som med avseende å deras inverkan på handlandet hade sinnessjukdoms karaktär. A var i behov av vård på sinnessjukhus. RÅ fann vid övervägande av samtliga förekomna omständigheter åtal för gärningarna icke böra underlåtas.

RÅ 639/53. A, som sökt beröva sin hustru livet med en biffyxa, intogs omedelbart därefter för vård på sinnessjukhus. I utfärdat intyg angående A uttalade sjukhusets överläkare bl.a. följande. A företedde vid intagningen psykiska symptom, tydande på en tidigare organisk hjärnskada. Vari skadan skulle ha bestått kunde dock ej säkert utredas. A var labil, blödig, starkt naiv och infantil; intellektuellt var han litet undermålig, trodde på trolldom o.d. Hans affekter voro ytliga, och han kunde icke kontrollera dem. Det var höjt över varje tvivel, att A var psykiskt sjuk på sådant sätt som sägs i 5: 5 SL och att han var vårdbehövande på sinnessjukhus. En rättspsykiatrisk undersökning skulle ej kunna ge annat resultat; den undersökning, varpå intyget grundades, var lika ingående som en rättspsykiatrisk exploration. Annan kriminalpolitisk åtgärd än vård på sinnessjukhus var ej tänkbar. Ur rättssäkerhetssynpunkt kunde intet ytterligare vinnas genom en rättspsykiatrisk undersökning. Utskrivning från sjukhuset kunde ske, först efter det att statsåklagaren beretts tillfälle taga ställning till frågan. Överläkaren föreslog därför, att sådan undersökning ej skulle komma till stånd. A:s sjukdom var så uppenbar och allvarlig, att A:s kriminalpolitiska och rättspsykiatriska behandling var självklar. Av detta intyg ansåg statsåklagaren framgå, att A vid brottets begående befunnit sig i sådant tillstånd som sägs i 5: 5 SL, att A var i behov av vård å sinnessjukhus samt att annan kriminalpolitisk åtgärd än dylik vård var otänkbar. Statsåklagaren fann, på anförda skäl, att man borde kunna avstå från åtal. I samband med förundersökningen ifråga om nämnda gärning framkom emellertid, att A fem år tidigare under en längre tid bedrivit otukt med styvdotter. Då det av nyssnämnda intyg framgick, att det ej kunde fastställas, på vad sätt A:s psykiska abnormitet uppkommit, drog statsåklagaren den slutsatsen, att utredning om A:s sinnesbeskaffenhet vid tiden för otuktsbrotten ej kunde förebringas. Han fann det emellertid uppenbart, att eventuellt straff ej kunde verkställas på grund av A:s sjukdom och ansåg för sin del åtal kunna även i denna del underlåtas. RÅ fann dock ej tillräckliga skäl föreligga att underlåta åtal för ifrågavarande mordförsök och otuktsbrott; särskild motivering lämnades icke. —

Båda avgörandena följa den allmänna regeln, att åtal principiellt skall ske vid grova brott och i allt fall beträffande mord o.d. Att åtal icke väckes vid höggradigt grova våldshandlingar skulle ofta vara synnerligen stötande för den allmänna rättskänslan. Någon undantagssituation, som kunde motivera ett avsteg från huvudregeln, är här tydligen ej fråga om. Bedömas fallen enligt JO:s synpunkter, måste man komma till den slutsatsen, att i intetdera den misstänktes otillräknelighet framstår såsom för en lekman fullt uppenbar. Vad

sistnämnda åtalsärendet angår är en fixering av de för RÅ:s ståndpunkttagande avgörande skälen svårgenomförbar. Det är möjligt, att det grova brott som innefattas av mordförsöket i och för sig ansetts påkalla åtal liksom att den misstänktes själsliga abnormitet icke befunnits — i likhet med vad nyss konstaterats — fylla kravet på att vara manifest. Det är även möjligt, att otuktsbrotten, vilka ej "täcktes" av något sakkunniguttalande i tillräknelighetsfrågan och följaktligen, ensamt betraktade, bort bli föremål för åtal, förestavat åtal för A:s hela brottslighet. A:s straffintolerans har, som synes, icke tillmätts relevans.

RÅ 387/54. Åtal beslöts för rattfylleri; överprövning begärdes. Därvid åberopades ett intyg av överläkaren vid X sinnessjukhus, vari denne förklarade rattfylleriet ha begåtts under inflytande av sinnessjukdom. Försvararen anförde, att den tilltalades hälsotillstånd för närvarande var sådant, att allvarliga risker torde föreligga för ett psykiskt sammanbrott, därest åtal skedde. RÅ fann ej skäl göra ändring i åtalsbeslutet, enär domstols prövning av saken var ur allmän synpunkt påkallad. —

Vilken eller vilka allmänna synpunkter som härvidlag anmält sig framgår sålunda icke av RÅ:s prövning. Det närmast till hands liggande antagandet är måhända, att brottets grovhet motiverat ståndpunkttagandet.[64] En första konfrontation med ärendet ger anledning till frågan, huruvida sjukdomen framstått som uppenbar. Närmare upplysningar om intygets innehåll, ävensom om omständigheterna kring dess utfärdande, skulle här kunna vara klarläggande.[65]

RÅ 805/51. Tillräcklig bevisning förebragtes mot A om att ha nedskjutit tre personer samt därefter anlagt mordbrand. I utlåtande efter verkställd sinnesundersökning anfördes, att A vid tiden för gärningarna led av sinnessjukdom samt att A var i behov av vård å sinnessjukhus. Överläkaren å det sinnessjukhus, varå A omedelbart efter gärningarnas begående intagits, uttalade i yttrande, avgivet omkring ett år efter nämnda intagande, att A fortfarande var i behov av vård. RÅ fann, med hänsyn till vad handlingarna sålunda innehållit och omständigheterna i övrigt, åtal kunna underlåtas. — Med "omständigheterna" synes bl.a. ha åsyftats målsägandenas inställning till åtalsfrågan.[66] Vad A:s sinnesbeskaffenhet angår torde denna med önskvärd tydlighet ha framstått, även ur lekmannasynpunkt, såsom abnorm.

RÅ 430/52. Sedan distriktsåklagaren åtalat A, för det hon i syfte att beröva sin son livet kastat denne i sjön, hänsköt han till RÅ frågan, huruvida åtalet fick nedläggas. I avgivet kortfattat läkarintyg uttalades, att A begått gärningen under inflytande av sinnessjukdom, varför hon jämlikt 5: 5 SL var straffri, att hon fortfarande led av samma sjukdom, att hon sedan brottets begående vårdats å sinnessjukhus samt att utsikterna till förbättring av hennes tillstånd tedde sig "rätt mörka". RÅ fann med hänsyn härtill åtalet kunna nedläggas. — Fallet uppfyller tydligen — liksom det föregående — de ovan uppställda förutsättningarna för att man skall kunna, undantagsvis, avstå från åtal vid grov

[64] Jfr RÅ 506/56, ref nedan s 170.

[65] Dylika — som ej framgå av RÅ:s akt — ha tyvärr icke kunnat vinnas med anlitande av medel, som stå i proportion till sakens intresse.

[66] Jfr nedan under avsnittet δ).

brottslighet. Därest läkarintyget förelegat redan vid åtalsfrågans avgörande, borde åklagaren därför ha kunnat avskriva ärendet.[67]

Det s.k. *patologiska ruset* anses, åtminstone i utpräglade fall, medföra straffrihet; det plägar därvid hänföras under första stycket av 5: 5 SL.[68]

Ett dylikt tillstånd förelåg till bedömande i *RÅ 217/60*. Av utredningen framgick att A, 28 år gammal, under sjöresa gjort sig skyldig till dråpförsök under följande omständigheter. Kort före gärningen satt A, som var något spritpåverkad, i fartygets matsal. Då han för en stund avlägsnade sig ur matsalen, fick han, enligt vad han själv ville erinra sig, ett knytnävslag i ansiktet av en okänd person; vittnen härtill saknades. Sedan A återvänt till matsalen och satt sig vid sitt bord, ämnade han göra en promenad runt fartyget. Då han reste sig, föll han omkull på golvet. En servitör hjälpte honom upp och ledde honom till en stol på huvuddäck; servitören iakttog, att A var "något blå på högra sidan av ansiktet". På huvuddäck fanns en serveringsdisk. A, som nu föreföll berusad, gick fram till disken och började samtala med två personer ur köksbetjäningen. Han bad att få köpa en pilsner, vilket nekades honom. A tog då fram en kniv, klättrade över disken och gick emot de båda nyssnämnda. Dessa sprungo sin väg. A vände sig då mot B, som just kommit tillstädes, och yttrade: "När inte han fick den, skall du ha den". Därefter stack han kniven i B:s hals. Genom motstånd från B och hjälp av andra personer förhindrades ytterligare våld. A företedde vid gripandet ett par timmar senare en stark svullnad i övre högra delen av ansiktet. Enligt A:s och dennes kamraters uppgifter hade A under de närmaste timmarna före gärningen förtärt omkring 20 cl sprit, delvis blandad i grogg. A förklarade, att han icke mindes något av händelseförloppet från den tidpunkt, då han reste sig upp för att göra promenaden. A förnekade dock icke gärningen. B erhöll av sticket ett c:a 10 cm långt sår i halsen; såret gick på djupet "in till struphuvudet och sträckte sig till några millimeter från carotis". B, som dock ej behövde kvarstanna på sjukhus, var sjukskriven omkring två veckor. Uppgörelse i skadeståndsfrågan träffades.

Efter företagen sinnesundersökning angående A uttalade undersökningsläkaren bl.a. Anledning förelåg (av särskilda, redovisade orsaker) till antagande, att det skalltrauma för vilket A, enligt egen uppgift, vid ifrågavarande tillfälle utsatts varit så gravt, att det kunnat orsaka uppkomsten av ett patologiskt rus. För ett sådant antagande talade även att A hade stora minneslakuner för tiden före och efter gärningen och att dessa knappast kunnat orsakas av A:s relativt måttliga spritförtäring, särskilt som denne tidigare aldrig haft dylika minnesförluster. Betydelsefulla och viktiga skäl förelågo alltså här för att antaga, att A handlat under inflytande av ett patologiskt rus. Nämnas borde även att ett sådant trauma kunnat vara orsaken till A:s abnorma beteende genom ett annat verkningssätt. Efter ett hjärntrauma kunde ett tillstånd med amnesi uppkomma, under vilket den skadade kunde utföra till synes fullt adekvata handlingar men på grund av en viss grad av förvirring icke var i egentlig mening medveten om vad han gjorde. För att kunna påvisa ett sådant tillstånd måste man emellertid ha tillgång till betydligt mera

---

[67] Jfr till nu återgivna fall även RÅ 163/50, ref ovan s 147 f, 314/52 och 472/52, ref ovan s 158 f, samt 499/56 och 506/56, ref nedan s 170 f.

[68] *Strahl* s 281. Se även *Rylander* s 65 ff och 138.

ingående beskrivningar av vederbörandes beteende och yttranden än vad som var möjligt att införskaffa i detta fall. Ehuru denna posttraumatiska automatism icke med säkerhet kunde uteslutas ifråga om A, syntes det dock, framför allt därför att A förtärt sprit, vara riktigast att här använda diagnosen patologiskt rus. Även om man icke skulle vilja beteckna ett sådant tillstånd som en mycket kortvarig sinnessjukdom, måste man likväl anse, att A utan egen skuld tillfälligt befann sig i ett sådant abnormt sinnestillstånd, att han fullständigt saknade insikt om sin handlings betydelse. Under åberopande av det sagda avgavs det utlåtandet, att A vid tiden för den brottsliga gärningen befunnit sig i ett s.k. patologiskt rus, att A därigenom utan eget vållande tillfälligt råkat i sådant tillstånd, att han var från sina sinnens bruk, och att A ej var i behov av vård på sinnessjukhus men borde stå under tillsyn av den vid sådant sjukhus anordnade hjälpverksamheten.

Distriktsåklagaren anförde — utöver ovanstående — hos RÅ. A, som vid tiden för gärningen var elev i en sjökaptenskurs, hade ej någon kriminell eller asocial belastning tidigare. A hade erhållit ovanligt goda vitsord från alla håll; han var en skötsam och god yrkesman och levde under välordnade förhållanden. Den sociala prognosen för honom syntes mycket god. Ett åtal skulle kunna medföra svår olägenhet för A i hans yrkesutövning — även om detta resulterade i en straffriförklaring — särskilt med tanke på hans yrkes speciella krav. Sällsynt starka skäl förelågo att utnyttja den formella möjligheten att underlåta åtal.

RÅ uttalade. Förefintliga uppgifter angående A:s spritförtäring före det tillfälle, då han knivskar B, måste — i brist på helt tillförlitlig utredning — godtagas. På grund härav och vid beaktande av den utredning som förelåg om hur brottet kommit till utförande talade starka skäl för riktigheten av det avgivna läkarutlåtandet, att A:s besinningslösa angrepp mot B utlösts av ett s.k. patologiskt rus. Även vid ett sådant bedömande voro emellertid enligt RÅ:s mening omständigheterna sådana, att gärningen icke borde undandragas domstols prövning. RÅ fann sig alltså icke kunna förordna, att saken nedlades utan åtal. —

Betydelsen i straffrättsligt hänseende av ett patologiskt rus hos den misstänkte bör i och för sig, med hänsyn till dess mera svårbedömbara effekt som straffrihetsgrund, uppenbarligen som regel avgöras av domstol och icke av åklagaren. I förevarande ärende tillkommer gärningens farliga beskaffenhet; denna måste medföra, att åklagaren anser sig ännu mindre benägen att avstå från åtal än vad som eljest må vara fallet.

β) Gärningens straffrättsliga följder

Vad den för gärningen tillämpliga straffarten angår, har bland allmänna synpunkter, som påkalla åtal, den omständigheten anförts, att *avsättning eller suspension* kan följa å gärningen; i dylikt fall anses åtal sålunda i regel böra ske.[69]

[69] Jfr 5 § c) statens allmänna tjänstepensionsreglemente 28 5 1959 (SFS 287/1959).

I *RÅ 304/52* uppkom fråga om åtal för stöld i förening med åsidosättande av tjänsteplikt mot A, kontorist vid Statens järnvägar. A hade ur ett järnvägens resgodsrum olovligen tagit ett paket, innehållande två liter spritdrycker, vilket var inlämnat för befordran. Då emellertid tillgreppet upptäcktes av två i rummet logerande stationskarlar, återinsattes paketet i skåpet. A intogs sedermera på alkoholistanstalt. Överläkaren vid denna anstalt uttalade i utfärdat intyg bl.a., att han, enär A sagt sig på grund av förtäring av sömnmedel lida av total amnesi för händelserna vid tillgreppet, icke kunde utesluta, att A vid tillfället befann sig i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL. Han kunde bestämt uttala, att A ej var i behov av vård på sinnessjukhus; en rättspsykiatrisk undersökning skulle måhända leda till straffriförklaring utan vård på sinnessjukhus. På distriktsåklagarens hemställan om råd förklarade RÅ, att ansvarsfrågan borde underställas domstols prövning.

Kan såsom straffrättslig påföljd å gärningen följa *förverkande av egendom till mera betydande värde,* torde detta ofta göra åtal påkallat. Jämväl annan dylik påföljd av straffrättslig karaktär — exempelvis straffskatt om större belopp — anses böra medföra enahanda effekt.

γ) Gärningsmannens omhändertagande

Ytterligare har åklagaren att vid åtalsfrågans bedömande ur allmän synpunkt beakta, huruvida *den misstänkte kommer att intagas för vård på sinnessjukhus.* Tidigare har anmärkts att det anses möjligt att, under förutsättning av sådant omhändertagande, undantagsvis avstå från åtal även vid särskilt grova brott.[70] Är gärningen ej av grövre natur, torde nyssnämnda synpunkt i regel vara tillgodosedd, därest den misstänkte erhåller vård och därigenom förhindras begå nya brott. Under dylika förutsättningar bör det således icke möta hinder att avstå från åtal. Detta kan stundom även vara motiverat, där vårdformen består i att den misstänkte ställes under tillsyn av hjälpverksamhetsläkare. Svårigheter kunna emellertid möta att få vederbörande intagen på sinnessjukhus, om straffriförklaring icke kommer till stånd. Åklagaren måste därför ha intagningsfrågan utredd, innan han fattar beslut om att åtal ej skall ske.[71] Att den misstänkte frivilligt låter sig omhändertagas för vård å sinnessjukhus, är i och för sig ingen anledning att avstå från åtal.[72] Som allmän regel för åtalsprövningen i förevarande situationer kan uppställas att — såsom RÅ framhållit — ”åklagaren överhuvudtaget bör

[70] Ovan s 163.

[71] Framhålles hos *Heuman* s 141.

[72] RÅ:s anf Cirk s 5; *Heuman* p a st.

iakttaga stor återhållsamhet med att själv avgöra straffrihetsfrågan i sådana fall där den misstänktes psykiska abnormitet är av det slag, att den *icke åvägabragt någon ändring i den misstänktes levnadsförhållanden och ej heller eljest för omgivningen ger sig tillkänna på ett påtagligt sätt*".[73]

Jfr. *RÅ 506/56*. Sedan A åtalats av distriktsåklagaren för rattfylleri och olovlig körning, hemställde hans försvarare om åtalets nedläggande, därvid han åberopade nedannämnda, av överläkaren vid X sinnessjukhus utfärdade utlåtande. Statsåklagaren anförde hos RÅ. Enligt ifrågavarande utlåtande hade A vid gärningarnas begående otvetydigt varit i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL men var A ej i behov av vård på sinnessjukhus. Statsåklagaren var icke benägen nedlägga åtalet, bl.a. därför att det syntes honom tveksamt, huruvida den av läkaren verkställda undersökningen och det däråa grundade utlåtandet skulle anses innefatta en tillförlitlig utredning rörande A:s sinnesbeskaffenhet; utlåtandet kunde ha tillkommit "på ett något för lätt sätt", särskilt med hänsyn till att undersökningen verkställts ej efter domstols förordnande utan efter framställning direkt till läkaren från försvararen. RÅ, som fann A böra underkastas sinnesundersökning, förklarade: "Med hänsyn till gärningarnas art och omständigheterna i övrigt måste åtal även anses ur allmän synpunkt påkallat." —

Rattfylleribrottet skulle i och för sig antagligen få anses vara av den grova art, att åtal redan på grund därav påfordras ur allmän synpunkt. I detta fall tillkomma därjämte ytterligare, i samma riktning verkande omständigheter. En sådan är förmodligen det sätt, på vilket utlåtandet tillkommit; statsåklagarens skepsis på denna punkt synes icke omotiverad. Därtill torde vara att beakta vad ovan anförts om fall, där den själsliga abnormiteten icke medfört någon ändring i den sjukes levnadsomständigheter. F.ö. kan anmärkas att åklagaren — enligt JO:s tidigare återgivna rekommendationer — i ett fall som detta icke synes böra själv pröva skälen för abnormtillståndets jämställbarhet med sinnessjukdom utan genom väckande av åtal hänskjuta denna fråga till domstols prövning.

Det sagda tar närmast sikte på det förhållandet, att den misstänkte efter den brottsliga gärningen omhändertagits eller kommer att omhändertagas för vård. Vårdsynpunkten träder emellertid även fram i sådana situationer, där i samband med åtalsprövningen fråga aktualiseras om omhändertagen misstänkts utskrivning från sinnessjukhus.

Jfr. *RÅ 499/56*. Fråga uppkom, huruvida man kunde avstå från åtal mot A, misstänkt för mord på två minderåriga döttrar (A torde jämväl ha åsyftat att suicidera). A omhändertogs efter gärningarnas begående å sinnessjukhus. Sinnesundersökning skedde. Undersökningsläkaren uttalade, att A begått gärningarna under inflytande av sinnessjukdom (psykiskt depressionstillstånd) och att A fortfarande var i behov av vård på sinnessjukhus. Utredningen visade emellertid även — framhöll RÅ — att fråga om försöksutskrivning snart kunde

[73] RÅ 235/54 (kursiv gjord här).

bli aktuell ävensom att viss risk förelåg, för att A skulle råka i nya depressionsperioder. Med hänsyn härtill samt till gärningarnas synnerligen grova karaktär befanns åtal, enligt RÅ:s uppfattning, vara ur allmän synpunkt påkallat.

Såsom vissa av nedannämnda exempel visa, blir vårdsynpunkten av särskild aktualitet vid sexualbrott av olika slag. Vid sådana föreligger ofta stor risk för återfall, och ifråga om dem är det tydligen synnerligen angeläget, att valet av kriminalpolitisk reaktion blir så ändamålsenligt som möjligt ur samhällsskyddets synpunkt.

RÅ Ag 67/49. A fälldes 1942 till ansvar för brott mot 18: 13 SL. Vid läkarundersökning i samband därmed förklarades A ha vid brottens förövande på grund av bristande psykisk utveckling i förening med psykisk abnormitet varit i sådant tillstånd, att han saknat förståndets fulla bruk. 1947—48 begick A sedlighetssårande gärningar mot minderåriga flickor. Överläkaren vid X sinnessjukhus — hos vilken A sökte råd, vilket senare ledde till kastrering av A — uttalade, att det var "rätt sannolikt", att A vid lagföring skulle befinnas straffri jämlikt 5: 5 SL. Statsåklagaren ansåg sig kunna avstå från åtal med hänsyn till att A:s abnormitet säkerligen ej undergått förändring sedan 1942 och att A frivilligt gått med på kastrering. RÅ förklarade, utan särskild motivering, åtal kunna underlåtas.

RÅ 253/50. På grund av en under förundersökningen verkställd sinnesundersökning av A, född 1881, som övat otukt med minderårig vid ett flertal tillfällen under 1949, förklarade undersökningsläkaren, att A begått gärningarna under inflytande av sinnessjukdom och att A var i behov av vård å sinnessjukhus. Utlåtandet granskades av MedStyr utan åtgärd. Mellan A och den minderårigas föräldrar träffades uppgörelse om skadestånd i anledning av de mot den minderåriga förövade gärningarna; föräldrarna förklarade sig icke ämna väcka åtal mot A. A intogs å sinnessjukhus. Statsåklagaren ansåg skäl till åtal ej föreligga i beaktande av A:s ålder och läkarutlåtandets innehåll. RÅ fann åtal kunna underlåtas med hänsyn till omständigheterna, därvid särskilt framhölls att A omhändertagits å sinnessjukhus och att utskrivningsreglerna i 18 § andra stycket och 20 § första stycket SSL voro tillämpliga å honom.

RÅ 786/51. Sedan efter undersökningsledarens hemställan sinnesundersökning företagits å A — övertygad om bl.a. rån — meddelade undersökningsledaren följande beslut: "Utlåtandet visar, att (A) lider av själslig abnormitet av så djupgående natur att abnormiteten måste jämställas med sinnessjukdom samt att (A) är i behov av vård å sinnessjukhus. Medicinalstyrelsen har granskat utlåtandet utan åtgärd. (A) är intagen å sinnessjukhus och underkastad utskrivningskontroll. I anledning av det anförda skall åtal ej följa." Beslutet, som underställdes RÅ, gillades av denne.

RÅ 142/53. I utlåtande efter företagen sinnesundersökning uttalades att den misstänkte förövat gärningarna — otukt med sinnesslö dotter — under inflytande av sinnessjukdom samt att han var i behov av vård å sinnessjukhus. MedStyr bekräftade undersökningsläkarens uppfattning. Med hänsyn till utfallet av sinnesundersökningen och omständigheterna i övrigt ansåg statsåklagaren det möjligt att avstå från åtal. Efter att ha inhämtat att åtgärder

vidtagits för den misstänktes intagning för vård på sinnessjukhus, instämde RÅ i statsåklagarens mening.

RÅ 401/55. Fråga uppkom, efter verkställd sinnesundersökning, om möjligheten att avstå från åtal mot A, övertygad om otuktsbrott. Av undersökningsutlåtandet framgick att A var en lätt debil man, som led av schizofreni, att A vid tiden för gärningarna befann sig under inflytande av sinnessjukdom och att A för tillfället ej var i behov av vård på sinnessjukhus men borde ställas under övervakning av den psykiska hjälpverksamheten. RÅ uttalade bl.a. Med hänsyn till vad som framkommit vid sinnesundersökningen måste det anses ställt utom varje tvivel, att A begått otuktshandlingarna under inflytande av sinnessjukdom. A, som tidigare under långa tidsperioder vårdats för sin sjukdom å anstalt, syntes även av sin omgivning uppfattas såsom psykiskt sjuk. (A hade vårdats å olika ålderdomshem och vårdhem för psykiskt sjuka men aldrig på sinnessjukhus.) Undersökningsläkaren hade sedermera upplyst, att ett åtal innebar en ur behandlingssynpunkt meningslös åtgärd med hänsyn till det avtrubbade psykiska tillstånd vari A befann sig samt att möjlighet torde finnas att i A:s hemvist inom ramen för hjälpverksamheten ordna effektiv tillsyn av A genom anlitande av sådant lokalt ombud som omnämnes i SSSt. RÅ ansåg för sin del åtal kunna underlåtas; därest åklagaren ämnade meddela dylikt beslut, borde han dock först söka kontakt med vederbörande hjälpverksamhetsläkare. Åklagaren avgav sedermera beslut av innehåll, att, enär sinnesundersökningen visade att A vid tiden för gärningarna befunnit sig under inflytande av sinnessjukdom och då åtal ej kunde anses påkallat ur allmän synpunkt, ärendet icke föranledde vidare åtgärd.

RÅ 664/56. Kriminalpatienten A begick under rymning från X sinnessjukhus vissa brott, bestående i ett tjugutal inbrottsstölder, skadegörelse samt beskjutning med gevär av ett tåg och av polismän. Överläkaren vid sjukhuset utlät sig till distriktsåklagaren: A, som tidigare vårdats för sinnessjukdom på sinnessjukhus, var för tillfället intagen sedan ett halvt år tillbaka efter sinnesundersökning (schizofreni) och straffriförklaring. Det rådde ingen tvekan om att A led av sinnessjukdom och att en ny rättspsykiatrisk undersökning skulle leda till att A åter straffriförklarades. Överläkaren hade redan gjort framställning till MedStyr om A:s förflyttning till specialavdelningen vid Y sinnessjukhus; beslut i denna fråga torde komma att fattas under de närmaste dagarna. Under åberopande av A:s uppenbara sinnessjukdom och den allmänna samhällsfarlighet som, enligt distriktsåklagarens förmenande, numera tagit sig uttryck i vissa av A:s gärningar anhöll åklagaren om RÅ:s råd i åtalsfrågan. RÅ uttalade, att det fick anses vara ställt utom allt tvivel, att A:s psykiska tillstånd var sådant som avses i 5: 5 SL. Under förutsättning att A — på sätt överläkaren uppgivit — överfördes till Y sinnessjukhus och att för A:s utskrivning de regler kommo att tillämpas som gälla för dem, som under inflytande av sinnessjukdom begått mot annans personliga säkerhet riktat brott, hade RÅ intet att erinra mot att åtal ej skedde. Distriktsåklagaren beslöt sedermera i enlighet härmed.

RÅ 296/50. Enligt utlåtande efter sinnesundersökning, avgivet av överläkaren vid X sinnessjukhus, var A — som misstänkts för brott mot 15: 22 SL, alternativt försök till brott mot 15: 15 a samma lag — sinnesslö och i behov av vård

på sinnessjukhus. Statsåklagaren, som ansåg sig kunna avstå från åtal under förutsättning att A intogs för vård, efterhörde hos överläkaren vid Y sinnessjukhus möjligheten av att A på föreliggande material kunde intagas därstädes. Under erinran om att A icke kunde intagas på grund av enbart de översända handlingarna — härför fordrades i lag föreskrivna intagningshandlingar — förklarade emellertid överläkaren det vara tillräckligt, att A ställdes under tillsyn av hjälpverksamheten vid sjukhuset. Vid intagning, fortsatte läkaren, lämnades förtur åt farliga sinnessjuka (72 § SSSt). Å sjukhuset var platsbristen stor, och A:s påstådda brott syntes ej vara av den art, att A kunde erhålla förtur. Statsåklagaren sökte samråd med RÅ under anförande av att det var tveksamt, huruvida A kunde intagas på sinnessjukhus, för den händelse åtal ej kom till stånd; åtalades A, däremot, och sakerförklarades, torde A bli intagen. RÅ fann med hänsyn till omständigheterna åtal böra väckas.

RÅ 232/53. En person, som företedde påtagliga psykiska rubbningar, gjorde sig skyldig till olovlig vedavverkning (värde c:a 200 kr). I utlåtande efter sinnesundersökning förklarades han ha begått gärningen under inflytande av sinnessjukdom och vara i behov av vård på sinnessjukhus. Distriktsåklagaren beslöt avstå från åtal mot den misstänkte. Samtidigt ansökte vederbörande fattigvårdsstyrelse om dennes intagande å sinnessjukhus. Sjukhusläkaren meddelade i anledning därav, att, enär den misstänkte ej blivit åtalad och straffriförklarad, denne icke kunde beredas förtur vid intagningen och att avsevärd tid kunde väntas dröja, innan plats kunde anvisas honom. Därjämte påpekades, att den misstänkte, då han väl blivit intagen, skulle bli behandlad som vanlig patient och följaktligen kunna utskrivas utan sinnessjuknämndens hörande. RÅ, under vars bedömande åtalsärendet sedermera kom, uttalade. Den misstänkte var uppenbarligen sinnessjuk. Han kunde följaktligen antagas, därest åtal skedde, bli förklarad straffri. Av de faktorer, vilka borde beaktas vid bedömande av frågan, huruvida det oaktat skäl till åtal förelågo, syntes i förevarande fall endast en vara av beskaffenhet att tala emot ett avstående från åtal, nämligen den misstänktes behov av vård på sinnessjukhus. I detta läge hade, innan beslut fattades om att åtal icke skulle väckas, lämpligen bort undersökas, huruvida möjligheter förelågo att inom rimlig tid bereda den misstänkte vård på sinnessjukhus. Då en dylik undersökning sannolikt skulle visat, att möjlighet härtill ej förefanns, förelåg anledning att pröva frågan, huruvida åtal i allt fall borde ske med hänsyn till den kriminalpolitiska behandlingen av den misstänkte. I detta avseende torde följande böra beaktas. Det brott, vartill denne gjort sig skyldig, var relativt ringa. Enligt läkarutlåtandet var den misstänkte av allt att döma ej farlig för annans säkerhet. Utredningen i övrigt gav ej heller anledning till annan slutsats härutinnan. De skäl för den misstänktes intagande å sinnessjukhus, som anfördes i läkarutlåtandet, syntes RÅ i första hand hänföra sig till att den misstänkte på grund av sin psykos led nöd och av denna anledning var i behov av vård. Skälen för vårdbehovet voro sålunda närmast av social-humanitär art och icke, eller åtminstone ej i första hand, dikterade av hänsyn till behandlingen av den misstänkte ur kriminalpolitisk synpunkt. På grund härav torde vårdbehovet icke i detta speciella fall kunna sägas utgöra ett avgörande hinder för att underlåta åtal. Å andra sidan kunde det självfallet icke anses riktigt att helt bortse från den risk för återfall i brott

som den misstänktes fortsatta vistelse å fri fot dock måste antagas innebära. RÅ uppmanade därför distriktsåklagaren att, därest den misstänkte icke kunde inom rimlig tid beredas plats å sinnessjukhus eller annan för vården av denne lämpad inrättning, taga frågan om åtal under förnyad prövning.

Den omständigheten att den misstänkte är i behov av vård på sinnessjukhus innebär, såsom följer av vad tidigare sagts, att beslut om att avstå från åtal icke bör meddelas, utan att åklagaren undersökt möjligheterna för den misstänktes omhändertagande i dylikt syfte. Detta omhändertagande kan givetvis dikteras av olika hänsynstaganden. Skulle härvid sociala eller humanitära skäl träda i förgrunden, bör sålunda, i enlighet med vad RÅ nyss anfört, vårdbehovet icke innebära det hinder mot att åtal ej anställes som ett speciellt beaktande av kriminalpolitiska hänsyn får anses medföra.

Slutligen må fallet *RÅ 235/54* återgivas.[74] Beträffande A, som var misstänkt för otukt med ungdom, som A haft till undervisning, hade undersökningsläkaren förklarat A vara hänförlig under 5: 5 SL men ej vårdbehövande. RÅ anförde bl.a. Till den ovisshet som måste anses vidlåda den rättspsykiatriska bedömningen av A kom att ur allmän synpunkt vissa skäl talade emot att frågan om tillämpningen av 5: 5 SL i detta fall avgjordes av åklagaren. Vid grövre brott måste frågan, huruvida den misstänkte kom att underkastas någon form av behandling, tillmätas betydelse vid åtalsfrågans avgörande ur allmän synpunkt. A:s brott voro av allvarlig art. Intet hade framkommit som antydde, att A:s tillstånd skulle erfordra vård. Tillståndet hade överhuvudtaget icke dittills i något mera påtagligt avseende inverkat på A:s yttre liv. A innehade åtskilliga förtroendeuppdrag, och intet tydde på att A avsåg att lämna dem eller att A var ur stånd att i fortsättningen verka i dessa uppdrag. RÅ fann förty det böra ankomma på domstol att taga ställning till fallet och att åtal följaktligen icke borde underlåtas.

Vårdsynpunkten innebär sålunda, att man under förutsättningar i övrigt kan avstå från åtal, därför att den misstänkte genom omhändertagande för vård förhindras att begå nya brott. Han är sålunda för längre eller kortare tid framåt oskadliggjord; att detta resultat uppnås genom omhändertagande å medicinsk väg i stället för å polisiär saknar ur preventiv synpunkt större betydelse. Bedömd ur den synpunkt som kräver ett rationellt omhändertagande av den misstänkte med hänsyn till dennes individuella behov står naturligtvis den medicinska behandlingsformen över all diskussion. Avstår man från åtal, med hänsyn till att den misstänkte omhändertagits för vård, betyder detta, att omhändertagandet i denna ordning ansetts utgöra ur samhällets synpunkt tillräcklig reaktion på den brottsliga aktiviteten och att ett officiellt utta-

[74] Även refererat ovan s 150.

lande genom domstols dom i denna fråga därför kan undvaras. Det resultat vartill domen kan emotses leda har redan tillgodosetts i annan väg.[75]

I detta sammanhang måste uppmärksamhet ägnas även åt följande förhållande, föranlett av gällande regler om utskrivning från sinnessjukhus. För sådan å sinnessjukhus intagen som begått brott, riktat mot annans personliga säkerhet, gälla — oberoende av om åtal väckts eller ej — principiellt strängare utskrivningsregler än för den som förövat brott av annan beskaffenhet, oaktat under sistnämnda kategori hänföras så svåra förbrytare som t.ex. mordbrännare och dynamitarder. För den förstnämnde saknas nämligen den möjlighet till utskrivning innan vårdbehovet upphört som enligt 18 § SSL föreligger beträffande andra sinnessjuka, och utskrivningsbeslut meddelas här av vederbörande lokala utskrivningsnämnd, icke av sjukvårdsläkaren ensam. Ifråga om brott av den senare kategorin gälla däremot de strängare utskrivningsreglerna, endast där brottslingen blivit åtalad och sakerförklarad. Härav följer sålunda en olägenhet såtillvida att enstaka farliga brottslingar kunna utskrivas utan den garanti som ligger i det förhållandet, att utskrivning skall föregås av kvalificerad prövning. Om denna olägenhet har strafflagberedningen anfört, att det ej kunde anses uteslutet, att den i betydlig mån eliminerats just därigenom att beträffande brott, som ej riktats mot annan person, skillnad gjorts mellan det fall att straffriförklaring skett och det, att brottet lämnats obeivrat. De allvarligare brott som gjorde det önskvärt att de strängare utskrivningsreglerna blevo tillämpliga torde mestadels bli föremål för åtal.[76]

Som särskilt skäl för åtal av *brott, som icke riktar sig mot annans personliga säkerhet,* kan därför — såsom RÅ framhållit — den omständigheten framstå, att *endast genom anställande av åtal de strängare utskrivningsreglerna komma i tillämpning.*[77] Att dessa regler bli till-

[75] Jfr *RÅ Ag 93/49.* A — bedömd jämlikt 5: 6 SL — utskrevs 1947 på prov från säkerhetsanstalt, begick därefter brott (bedrägliga beteenden) och återintogs 1948 på dylik anstalt. Sedan han vistats där ungefär ett år, kom de före återintagandet förövade brotten till åklagarens kännedom. Statsåklagaren anförde som skäl för åtal, att A varit eller var sinnessjuk och att A i samband med lagföring ånyo kunde bli underkastad sinnesundersökning. Mot åtal fann han tala, att A sedan omkring ett år tillbaka var återintagen å anstalten och att, därest A ansågs fortfarande hänförlig under 5: 6 SL, A:s lagförande sannolikt skulle utmynna i en förklaring av domstolen, att den A tidigare ådömda förvaringen skulle jämväl avse de senare brotten samt att A skulle återintagas i säkerhetsanstalt. RÅ fann "med hänsyn till omständigheterna åtal mot A för ifrågavarande gärningar kunna underlåtas".

[76] SOU 1942: 59 s 187.

[77] Se RÅ:s Cirk nr 69.

lämpliga är särskilt påkallat, när gärningsmannen ådagalagt en mera utpräglad samhällsfarlighet, vilket fallet är just ifråga om mordbrännare och dynamitarder.[78] Nämnda förhållande blir således att beakta av åklagaren, då han prövar, huruvida åtal mot uppenbart otillräknelig gärningsman är påkallat ur allmän synpunkt.

δ) Parts inställning till åtalsfrågan

I viss utsträckning anses jämväl parts inställning till åtalsfrågan böra beaktas av åklagaren, då denne tager ställning till spörsmålet om åtalets erforderlighet ur allmän synpunkt. Fråga blir här om den tilltalades respektive dennes representants samt om eventuell målsägandes önskemål.[79]

Ej sällan begär den som lider av psykisk rubbning, att han skall bli åtalad för brottslig gärning, som han begått. Särskilt förekommer detta beträffande person, som är intagen å sinnessjukhus men som under permission eller rymning förövat brott; detta eller dessa ha därvid ofta begåtts i syfte att få till stånd förnyad rättslig prövning av vederbörandes sinnesbeskaffenhet. Anledning saknas att behandla dylika fall annorlunda än enligt vad som vanligen gäller. Föreligger tillförlitlig utredning därom att den misstänkte utom allt tvivel måste anses såsom straffri jämlikt 5:5 SL, synes hans önskan om åtal och omprövning av sinnesbeskaffenheten icke i och för sig böra föranleda sådan åtgärd.[80] Det sagda torde dock icke betyda, att gärningsmannens inställning får under alla förhållanden uppfattas som irrelevant för prövningen av åtalsfrågan. JO har, vid diskussion av synpunkter som kunna göra ett åtal motiverat, framhållit, att gärningsmannen själv kan finna det av vikt, att frågan om straffs ådömande drages under domstols prövning.[81]

I förevarande situationer, där den misstänkte på grund av sin sinnesbeskaffenhet ofta är ur stånd att bedöma sin ställning och att tillvarataga sin rätt, torde behov av offentlig försvarare i regel uppkomma. *Den offentlige försvararens inställning till åtalsfrågan* kan därvid bli av relevans för åklagarens avgörande av ärendet. Det har nämligen hävdats, att, därest den offentlige försvararen, efter att ha tagit del av utredningen angående sin klients sinnesbeskaffenhet, påyrkar åtal, denna

[78] Ibid.

[79] RÅ:s Cirk nr 20 s 6; *Heuman* s 141.

[80] Ibid.

[81] JO 1947 s 230.

begäran torde böra villfaras.[82] Det kan måhända ifrågasättas, varför denna särordning skall gälla. Under andra förhållanden avgör åklagaren självständigt åtalsfrågan utan beaktande av önskemål från den misstänkte eller dennes representant. Begäran från person att bli åtalad för brott, vartill han är gärningsman, är ju principiellt utan betydelse för åklagarens handlande.[82a] Huruvida den offentlige försvararens uppfattning skall tillmätas avgörande betydelse, där hans klient är själsligen rubbad, måhända sedan länge intagen för vård å psykiatriskt sjukhus, synes kunna diskuteras. Det kan visserligen invändas, att fråga här är om att avstå från åtal blott i mycket snäva undantagsfall och att åtal därför naturligen bör ske, då detta begäres av den misstänktes juridiskt skolade ombud — åtal är dock den normala åtgärden. Ett regelmässigt hänsynstagande till den offentlige försvararens önskemål synes emellertid innebära, att avgörandet av åtalsfrågan i realiteten överflyttas från åklagaren till dennes motpart. Man torde därför kunna göra gällande, att även i dessa situationer den vanliga ordningen bör råda. Avgörande bör med andra ord vara, huruvida den misstänktes straffriande sinnestillstånd synes åklagaren evident och huruvida någon allmän synpunkt — bortsett från nu nämnda — ej påkallar åtal, under vilka förutsättningar det sålunda må vara möjligt att icke väcka åtal. Att den offentlige försvararen yrkar på åtal beror naturligtvis mycket ofta på att han anser sin klients otillräknelighet tveksam och fördenskull mogen för omprövning. Fråga är, huruvida önskemålet om sådan omprövning bör — i allt fall i första hand — tillgodoses genom vidtagande av ett straffprocessuellt förfarande.

RÅ Ag 291/49. A och B vårdades, sedan de 1943 förklarats straffria på grund av 5: 5 SL, å sinnessjukhus. Efter rymning begingo de 1949 en serie tillgreppsbrott, enligt egna uppgifter i syfte att få tidsbestämt straff. Skadeståndsanspråk framställdes ej. Statsåklagaren förklarade sig vara mest benägen att avskriva ärendet, men det förhållandet att A och B sagt sig kunna skilja mellan brottsligt och icke brottsligt samt att de förövat gärningarna i syfte att få tidsbestämt straff gjorde honom tveksam. Beträffande A uttalade läkare, att A var klart imbecill (IÅ 8—9) och klart vårdbehövande samt att A, efter rättspsykiatrisk undersökning, otvivelaktigt skulle hänföras under 5: 5 SL. RÅ ansåg, att det kunde anses ställt utom allt tvivel, att A på grund av sinnesslöhet var straffri jämlikt 5: 5 SL samt att skäl till åtal ej eljest förelåg, varför åtal kunde underlåtas. Beträffande B uttalade läkare, att B var klart intellektuellt efterbliven med diagnos imbecillitas samt att B:s konstitutionella psykiska defekter voro av sådan grad, att B med all sannolikhet torde komma att förklaras straffri. Företagen testning visade en IQ av 72. RÅ ansåg i fråga om B, att utredningen

[82] Anf cirk s 7; *Heuman* p a st.

[82a] Jfr — betr begäran av tjänsteman — *Jägerskiöld* s 214 f och 348.

— varvid särskilt testningsresultatet anmärktes — icke lämnade tillräckligt stöd för ett säkert bedömande av straffrihetsfrågan. RÅ ansåg förty, att B, före åtalsfrågans prövning, borde undergå sinnesundersökning. Gav denna undersökning på godtagbara skäl till resultat, att B vid gärningarnas begående varit i sådant sinnestillstånd som sägs i 5: 5 SL, syntes åtal jämväl mot honom kunna underlåtas.

RÅ 527/51. A, sedan länge intagen för vård å sinnessjukhus, begärde, att RÅ måtte — med ändring av distriktsåklagarens beslut — åtala honom för ett tillgreppsbrott, som han under försöksutskrivning begått för att få till stånd förnyad rättspsykiatrisk undersökning. Under utredningen förklarade målsäganden sig icke ämna föra ersättningstalan. A hade fem år tidigare sinnesundersökts och förklarats lida av en schizofren sinnessjukdom; i samband därmed hade A blivit straffriförklarad. På fråga om ny sinnesundersökning skulle lämna anledning till avvikelse från tidigare bedömning av A i rättspsykiatriskt avseende svarade sinnessjukläkaren, att A vid ny undersökning ofelbart skulle på grund av sin djupa abnormitet bedömas enligt 5: 5 SL och förklaras vara i behov av vård på sinnessjukhus samt att A måste anses ha vid den aktuella gärningens begående befunnit sig i sådant tillstånd som sägs i nyssnämnda lagrum. A företedde numera visserligen icke direkta psykotiska symtom, fortsatte läkaren, men en måttlig demens måste anses föreligga efter den schizofrena process varav A tidigare lidit. RÅ fann ej skäl till ändring i distriktsåklagarens beslut, enär utredningen visade, att en lagföring allenast skulle medföra förnyad straffriförklaring av A med fortsatt omhändertagande för vård å sinnessjukhus.

RÅ 147/54. A straffriförklarades och intogs på sinnessjukhus. Någon månad härefter rymde han och begick diverse stölder och grovt egenmäktiga förfaranden. A greps, erkände och återfördes till sjukhuset. På förfrågan av åklagaren uttalade läkare vid detta sjukhus, att A vid tiden för brottsliga gärningarna varit och fortfarande befann sig i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL och att A begått gärningarna under inflytande därav. Målsägandena framställde inga yrkanden. Underåklagaren beslöt underlåta åtal, enär det syntes ställt utom allt tvivel, att A vid ett eventuellt åtal endast skulle förklaras saker till gärningarna, och åtal icke syntes påkallat ur allmän synpunkt. A anhöll hos RÅ om att bli åtalad. RÅ fann med hänsyn till vad som upplysts angående A:s sinnesbeskaffenhet vid gärningarnas förövande samt omständigheterna i övrigt ej anledning föranstalta om åtal mot A.

RÅ 495/54. A hemställde hos RÅ, att han måtte åtalas för brott (tillgrepp av motorfordon och diverse persedlar), som han begått i juli 1954 under rymning från sinnessjukhus. Statsåklagaren hade beslutat, att åtal ej skulle väckas, enär A 1952 undergått sinnesundersökning och i samband därmed straffriförklarats samt anledning icke syntes föreligga till ny sinnesundersökning. Vid sinnesundersökningen 1952 hade A konstaterats vara behäftad med psykisk abnormitet (debilitet+psykopati) av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, samt vara i behov av vård å specialavdelning vid sinnessjukhus. RÅ förhörde sig hos vederbörande överläkare. Denne upplyste, att A:s sinnesbeskaffenhet i huvudsak var densamma som vid undersökningen 1952 och att det icke var något tvivel om att A vid en förnyad sinnesundersökning skulle befinnas vara av en sådan sinnesbeskaffenhet som avses i 5: 5 SL.

A var besvärlig, och någon försöksutskrivning kunde troligen icke ske inom den närmaste tiden. RÅ fann ej skäl till ändring i statsåklagarens beslut.

RÅ 35/57. Under rymning från sinnessjukhus gjorde A — som tre år tidigare straffriförklarats efter sinnesundersökning — sig skyldig till bedrägligt beteende genom att resa med tåg, gömd i en godsvagn, samt till tillgrepp av cyklar. Med stöd av ett under utredningen införskaffat utlåtande av vederbörande sjukvårdsläkare beslöt distriktsåklagaren icke väcka åtal. I utlåtandet erinrades om utfallet av den sinnesundersökning, som tidigare ägt rum och på grund varav A blivit intagen å sjukhusets specialavdelning. Då någon förbättring sedan dess — uttalade sjukvårdsläkaren — ej inträtt i A:s psykiska tillstånd, måste denne fortfarande anses i behov av vård på sinnessjukhus; i kriminalpolitiskt hänseende var A att hänföra under 5: 5 SL. Sjukvårdsläkaren tillstyrkte förty "åtalseftergift". A vände sig till RÅ med begäran om åtal; han sade sig ha begått gärningen i syfte att bli åtalad och underkastad förnyad sinnesundersökning. Statsåklagaren förklarade hos RÅ sig ej finna anledning antaga, att domstol skulle ånyo förordna om sinnesundersökning, därest A åtalades; skäl fanns således ej till ändring i distriktsåklagarens beslut. RÅ införskaffade utlåtandet från sinnesundersökningen. Enligt detta var A behäftad med en grav psykisk abnormitet (hållningslös, instabil och hysteroid psykopat), vilken med hänsyn till dess inflytande på A:s handlande, förmåga till social anpassning och acceptabel livsföring var av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom; A var i behov av vård på sinnessjukhus. RÅ fann A:s framställning ej föranleda vidare åtgärd.

RÅ 32/50. Sedan A, intagen å sinnessjukhus, hemställt om åtal mot sig själv för vissa av honom under rymning från sjukhuset förövade tillgreppsbrott, inhämtade RÅ utlåtande från vederbörande läkare. I detta uttalades på anförda skäl att A rent siffermässigt sett knappast skulle bli straffriförklarad vid eventuellt åtal. Förutom en otvivelaktig imbecillitet funnos dock så många psykopatiska drag i A:s sjukdomsbild, att dessa omständigheter i förening sannolikt skulle medföra, att A förklarades vara straffri samt i behov av vård på sinnessjukhus. Då A ej tidigare straffriförklarats och fallet kanske i straffrättsligt hänseende var något oklart, förordade emellertid läkaren åtal jämte sinnesundersökning. RÅ fann med hänsyn till detta utlåtande åtal ej böra underlåtas.

RÅ 620/54. Under försöksutskrivning från sinnessjukhus begick A, tidigare straffriförklarad, hotellbedrägeri, varefter han återintogs. A begärde att bli åtalad för att få frågan om sin fortsatta vistelse å sjukhuset prövad. Sjukvårdsläkaren tillstyrkte åtal för att få frågorna klarlagda om A:s dåvarande sinnesbeskaffenhet och om den lämpligaste kriminalpolitiska behandlingen av denne; det var ej utan vidare klart, att A, trots att denne fortfarande befann sig i ett tillstånd av affektlabilitet, dysfori och paranoida reaktioner, skulle vid ny sinnesundersökning bedömas på samma sätt som vid den sinnesundersökning som företagits sju år tidigare (psykisk abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom; vårdbehov). Distriktsåklagaren väckte åtal.

Vid bedömandet av frågan om möjligheten att avstå från åtal gentemot sinnessjuk misstänkt bör åklagaren även taga eventuell *målsägandes inställning* till ärendet i beaktande. Särskilt i sådana fall, där den

skada som målsäganden tillfogats genom brottet, icke reglerats, är ett hänsynstagande till målsägandeintresset på sin plats. I princip bör därför åklagaren inhämta målsägandens besked, huruvida denne önskar åtal anhängiggjort eller ej.[83] Vill målsäganden föra skadeståndstalan mot den misstänkte och kan det antagas vara av betydelse att denna blir prövad i rättegång mot den misstänkte, torde hänsyn till målsägandens intresse i flertalet fall böra föranleda, att åtal anställes. Dock torde målsägandens önskemål om åtal kunna lämnas utan beaktande, där den lidna skadan är av ringa omfattning eller där det är uppenbart, att den misstänkte saknar möjlighet att utgiva ersättning.[84]

I allmänhet bör icke målsägandens önskemål om åtal tillåtas inverka på åklagarens prövning av åtalsfrågan. Frågan om förekomsten av tillräckliga skäl till åtal bestämmes med hänsynstagande till helt andra faktorer. Här ligger saken dock annorlunda till; fråga är icke om något väckande av åtal utan om ett eventuellt avstående från det åtal, för vilket enligt allmänna regler tillräckliga skäl föreligga och som egentligen bort anställas. Invändningar mot ett beaktande av målsägandens anspråk kunna tydligen icke resas med samma styrka i sistnämnda situationer som då fråga är om fastställandet av de principiella grundförutsättningarna för anhängiggörande av en brottmålsprocess.

b. *Fall, som kunna hänföras under 5 kap. 5 § andra stycket SL*

I den tidigare framställningen har endast avsetts fall, vilka kunna inrymmas under första stycket av 5 kap. 5 § SL. Jämlikt *andra stycket* av detta lagrum må den som utan eget vållande tillfälligt råkat i sådant tillstånd, att han är från sina sinnens bruk, icke straffas för gärning, som han begår i sådant tillstånd. Enligt bestämmelsens ordalydelse

[83] Se t ex RÅ 805/51, ref ovan s 166, där RÅ — sedan statsåklagaren sökt samråd med honom i åtalsärendet och därvid uppgivit, att beträffande skadeståndsfrågan särskild rättegång torde komma att äga rum — anmodade statsåklagaren att hos vederbörande målsägande efterhöra dessas dåvarande inställning till frågan om åtal mot den misstänkte. Uppgift skulle därjämte lämnas RÅ om den misstänktes ekonomiska ställning. (Målsägandena svarade, att de icke påfordrade åtal, därvid somliga såsom förutsättning angåvo, att begärda skadestånd skulle erläggas. Den misstänktes förmyndare, som upplyste att den misstänkte ägde betydande banktillgodohavanden, medgav samtliga målsägandeanspråk med endast några obetydliga jämkningar.) Se även RÅ 253/50, 773/50, 527/51 och 147/54, ref ovan s 171, 164 f, 178 resp 178. Se vidare RÅ 195/52, ref nedan s 188 f; i sistnämnda fall kan f ö målsägandens inställning jämlikt ovan angivna synpunkter tydligen antagas vara irrelevant.

[84] Anf cirk s 6; *Heuman* p a st.

fordras sålunda icke — såsom enligt paragrafens första stycke — att gärningen begåtts under inflytande av den ifrågavarande abnormiteten. En så höggradig omtöckning, som där åsyftas, förutsättes ha haft inflytande på gärningens begående.[85] I sakens natur ligger att även i dylika fall fråga kan uppstå om att på grund av den misstänktes sinnesförfattning avstå från åtal. För sådana situationer saknas särskilda anvisningar för åklagarkåren. RÅ har i stället anmodat åklagarna att, där åtal synes dem böra ej komma till stånd, lämpligen söka samråd med honom, varvid RÅ såsom motivering anfört, att avgöranden av dylikt slag kunna vara känsliga och grannlaga och fallen därjämte sällan förekommande.[86]

Vad som anses böra vara normerande för prövningen av frågan om möjligheten att avstå från åtal mot person, som synes uppenbart psykiskt abnorm, måste tydligen gälla även för förevarande situationer.[87] Därvid kan konstateras att det måste vara avsevärt vanskligare att bilda sig någon uppfattning om förekomsten av en tillfälligt inträdande abnormitet och dennas eventuella samband med visst brottsligt handlande än om en mera varaktig förändring av sinnesförfattningen. Åklagaren torde följaktligen sällan finna anledning att konstatera uppenbara abnormtillstånd av tillfällighetsnatur.

Emellertid synes det kunna ifrågasättas, huruvida icke ovannämnda förutsättningar egentligen böra utgöra *minimikrav* för beslut om att avstå från åtal mot tillfälligt otillräknelig gärningsman; åtal skulle alltså här få anses i större omfattning påkallat ur allmän synpunkt än i fall, som bli att hänföra under 5: 5 första stycket SL. En sådan skärpning av förutsättningarna för möjligheten att avstå från åtal synes icke omotiverad med hänsyn till att man här har att göra med extraordinära undantagssituationer. Beträffande sinnessjuka och därmed jämställda är det ju fråga om under längre tid bestående, ofta synnerligen grava och fördenskull lättare verifierbara avvikelser från normal själslig status. Med hänsyn därtill och till den talrika förekomsten av dylika avvikelser är en specialreglering befogad, vilken innebär ej alltför snäva möjlig-

[85] *Strahl* s 281.

[86] RÅ:s Cirk nr 20 s 8. Se även *Heuman* s 142. Samråd är, som synes, icke obligatoriskt; jfr nedan s 184 not 89. — Härtill må anmärkas att fall, som äro att bedöma enligt första stycket av 5: 5 SL, ofta väl få anses vara, även de, av känslig och grannlaga natur, varför rekommendationen till samråd med RÅ såtillvida kan synas något onödig. Fallens relativa fåtalighet gör naturligtvis en generell reglering i instruktionsväg mindre behövlig.

[87] *Strahl,* s 53, uttalar, att åklagare bör kunna underlåta åtal, när gärningen uppenbarligen begåtts under sådana omständigheter som avses i 5: 5 andra stycket SL.

heter att på ett prejudiciellt stadium avskärma domstolarna från detta ur allmän rättsskipningssynpunkt mindre vitala arbetsområde. Skall denna avskärmning utvidgas till andra kategorier av gärningsmän, böra också förutsättningarna därför vara annorlunda. Om huru härmed förhåller sig i åtalspraxis kan emellertid intet bestämt sägas. Den åklagarna givna rekommendationen till samråd, innebärande en i och för sig naturlig centralisering av dessa intrikata ärenden, lämnar i allt fall ett faktiskt utrymme för RÅ att anlägga relativa åtalsvärderingar. I varje särskilt fall skall — måste avsikten vara — avgörandet förestavas av de speciella omständigheter som föreligga just där; i vilken omfattning någon så att säga gemensam nämnare därvid avses skola förekomma har lämnats öppet.

RÅ 4/51. I fråga om åtal mot för dråp misstänkt person avgåvos två utlåtanden rörande vederbörandes sinnesbeskaffenhet. Det ena lämnades av sinnessjukläkare, vilken efter verkställd sinnesundersökning funnit vederbörande ha vid tiden för gärningens begående lidit av och fortfarande lida av ett själsligt abnormtillstånd, vilket dock ej varit av så djupgående natur, att det kunde jämställas med sinnessjukdom. Det andra avgavs av MedStyr, som ansåg det av sinnessjukläkaren beskrivna tillståndet av yttersta affektomtöckning, varunder gärningen begåtts, vara att anse som akut sinnesförvirring, d.v.s. sådant tillstånd som avses i 5: 5 andra stycket SL. MedStyr ansåg vidare — i motsats till sinnessjukläkaren — exploranden vara i behov av vård på sinnessjukhus. RÅ fann "skäl att underlåta åtal icke föreligga".

RÅ 135/51. Misstanke uppkom mot A för dels ovarsam framfart med bil visst datum och dels ovarsam framfart och rattfylleri påföljande dag. Vid den förstnämnda färden hade A kört i diket och ådragit sig skador; hon hade därför förts till sjukhus. Beträffande den sistnämnda händelsen förnekade A brott bl.a. på den grund, att hon till följd av hjärnskakning, som hon erhållit vid dikeskörningen, befunnit sig i sådant tillstånd som medförde strafflöshet. Till stöd härför ingav hon ett intyg, utfärdat av överläkaren å X sinnessjukhus. Denne uttalade, att det av handlingar, som han tagit del av (förundersökningsprotokoll, protokoll från blodprovstagningen, analysbevis m.m.), med all önskvärd tydlighet syntes framgå, att A vid dikeskörningen ådragit sig allvarlig hjärnskakning och att det därför föreföll vara säkert, att hon vid händelsen påföljande dag handlat under inflytande av hjärnskada och alltså varit i sådant tillstånd som avses i 5: 5 andra stycket SL. Statsåklagaren hemställde om RÅ:s råd i åtalsfrågan och anförde. Av utredningen framgick att A vid dikeskörningen ådragit sig en relativt kraftig hjärnskada. Det var möjligt, att A ej var fullt återställd från denna skada påföljande dag. Vad läkaren uttalat om kausalsambandet mellan hjärnskadan och A:s handlande vid det senare tillfället, föreföll dock statsåklagaren alltför kategoriskt; det kunde icke anses uteslutet, att kvinnan varit fullt återställd vid detta tillfälle. Det var följaktligen tveksamt, huruvida icke åtal för rattfylleri borde ske. Historien om denna senare bilfärd hade blivit rätt välkänd i orten. Med hänsyn till det anförda syntes det statsåklagaren lämpligare att överlåta frågan om eventuell straff-

frihet för rattfylleribrottet till domstols avgörande. RÅ anslöt sig till statsåklagarens mening att åtal borde väckas. —

I intet av dessa båda fall torde det vara möjligt för åklagaren att på den förebragta utredningen finna det uppenbart, att gärningen tillkommit under sådant förhållande som åsyftas i 5: 5 andra stycket SL. Även om någon tvekan på denna punkt skulle kunna råda i det förstnämnda fallet, måste beslutet om åtal, liksom i det sistnämnda fallet, otvivelaktigt framstå som välgrundat.

RÅ 797/53. Värnpliktige A rymde ur militärtjänst och höll sig borta fyra dagar. Under denna tid bröt han sig in i ett par sommarstugor och tillgrep diverse klädespersedlar samt livsmedel. Sedan A återförts till regementet, inlades han på regementssjukhuset. I ett av hjälpverksamhetsöverläkaren vid X sjukhus avgivet utlåtande angående A uttalades bl.a. A var en stillsam, blyg, plikttrogen och samvetsgrann yngling, som kände sig ängslig och jäktad samt vid uttröttningstillstånd olustig och deprimerad och som av psykogena orsaker råkat in i ett akut förvirringstillstånd. "Insufficienstillstånd hos subvalid. Psychosis per trauma mentale." Såväl undanhållandet som inbrotten hade skett under ett tillfälligt förvirringstillstånd; detta tycktes numera ha gått över, varför A ej var i behov av sjukhusvård. På grund av insufficiensen borde dock A omedelbart avkopplas från militärtjänsten. Enligt utredningen i övrigt hade A sedan barndomen tidvis varit mycket nervös och liksom känt något slags skräck, vilket gjorde honom oförmögen att utföra även enkla prestationer. A hemförlovades och frikallades. Sedan distriktsåklagaren sökt samråd med RÅ i åtalsfrågan, uttalade RÅ. Av ifrågavarande läkarutlåtande jämte övrig utredning framgick oförtydbart att A begått gärningarna i sådant tillstånd att han jämlikt 5: 5 SL icke kunde fällas till ansvar. Med hänsyn härtill och vad eljest förekommit anslöt sig RÅ till distriktsåklagarens uppfattning, att åtal kunde underlåtas.

RÅ 405/58. Fråga uppkom om åtal mot A för tillgrepp av narkotika från ett apotek. A hade genom att olovligen använda sig av hustruns nyckel — hustrun tjänstgjorde som farmaceut — berett sig tillträde till apotekslokalerna, där tillgreppen skett. Av utredningen framgick vidare att A varit hemfallen åt tablettmissbruk under fyra à fem års tid, att han uttryckt suicidaltankar, och att han nyligen inremitterats för sömnmedelsförgiftning till lasarettet. A sade sig vilja varken medgiva eller bestrida tillgrepp; han var dock övertygad om att de (avsevärda mängder) preparat, som påträffats hos honom, tillgripits i apoteket och att han själv förövat gärningarna. Vid dessa tillfällen var han på grund av svår huvudvärk ej medveten om vad han gjorde; "omdömet var fördunklat", och "det var omöjligt att tänka ens den enklaste mening". A intogs efter ifrågavarande tillgrepp på sinnessjukhus — i utfärdad attest angavs vårdbehovet som trängande, enär A var farlig för eget liv — men utskrevs omkring sex veckor härefter såsom återställd. Enligt diagnosen hade A lidit av psychosis ex intoxicatione. I åtalsärendet företeddes ett utlåtande av sjukhusets överläkare. Enligt detta var här fråga om ett fall av utpräglad narkomani hos en med vissa hysteroida drag utmärkt subsolid person, vilken mani pågått under förhållandevis lång tid. Utlåtandet utmynnade i den konklusionen, att A vid tiden för ifrågavarande gärningar befunnit sig i ett sådant tillstånd, som avses i 5: 5 SL. Under anförande av att tillämpningen av 5: 5 andra stycket SL här

var aktuell sökte statsåklagaren, som ansåg att åtal ej borde ske, samråd med RÅ. Denne uttalade bl.a., *att* det måste anses klarlagt, att A förövat tillgreppen, *att* såväl omständigheterna kring gärningarnas begående som innehållet av läkarutlåtandet fingo anses utvisa, att A vid tillgreppen befunnit sig i sådant tillstånd som avses i 5: 5 SL, *att* A efter gärningarnas förövande intagits å sinnessjukhus, varifrån han senare utskrivits som återställd, *och att* RÅ, med hänsyn till nu nämnda omständigheter, anslöt sig till statsåklagarens mening, att åtal kunde underlåtas.

c. *Fall, där den misstänktes abnormtillstånd uppkommit efter brottets förövande*

I det föregående har blott avsetts fall, där straffrihet kan tänkas föreligga på grund av att gärningsmannen vid tiden för den brottsliga handlingen varit behäftad med någon själslig abnormitet. Man måste emellertid även räkna med att fråga kan uppkomma om att avstå från åtal, där den misstänkte *efter att ha begått en brottslig gärning* blivit sinnessjuk eller drabbats av annan psykisk rubbning, jämställbar med sinnessjukdom. Fall kunna förekomma, där det framstår som uppenbart, att lagföring endast kommer att leda till ådömande av straff, vars verkställighet skulle uteslutas av gärningsmannens sinnesbeskaffenhet och som måste efterskänkas i nådeväg. Att i dylika fall åtal väckes skulle mången gång helt säkert finnas ändamålslöst eller stötande, särskilt i sådana fall där den misstänkte omhändertagits å sinnessjukhus. Åtal anses därför icke oundgängligen behöva anställas i dylika fall.[88] Skulle åklagaren undantagsvis finna, att av nyssnämnd anledning åtal ej bör ifrågakomma, skall han efterhöra RÅ:s mening, innan beslut i åtalsfrågan fattas.[89] Ej heller för dessa fall föreligga sålunda några detaljerade handlingsregler för åklagarna.

Åklagaren skall alltså uppenbart finna lagföring ändamålslös på grund av den misstänktes straffoemottaglighet, för att frågan, huruvida åtal av förevarande anledning ej bör ske, skall bli aktuell. Även om dylikt konstaterande göres, lärer därmed icke vara sagt, att man skall avstå från åtal. De skäl som enligt den ovan lämnade redogörelsen anses göra åtal påkallat ur allmän synpunkt torde jämväl här böra tagas i

[88] RÅ:s Cirk nr 20 s 7 f. Se även *Heuman* s 142.

[89] Föreskriften om samråd i detta fall är i cirkuläret meddelad i imperativ form: samråd *skall* sökas. Hos *Heuman* p a st heter det däremot i motsvarande sammanhang, att samråd *bör* sökas. Avfattningen i cirkuläret — vilket utgör en ämbetsskrivelse med handlingsföreskrifter till de underställda statsåklagarna — är uppenbarligen avgörande.

beaktande. Möjligheten att avstå från åtal mot gärningsman, som handlat under inflytande av själsligt abnormtillstånd, kan ju förhindras av den omständigheten, att den brottsliga gärningen är särskilt grov eller på grund av att en betydande konfiskationspåföljd kan följa på gärningen, oaktat den misstänkte är gravt psykiskt abnorm och sedan länge omhändertagen för vård på sinnessjukhus. Den misstänktes uppenbara sjukdomstillstånd och straffintolerans inverka sålunda icke i den situationen på beslutet i åtalsfrågan. Anledning synes saknas att anlägga ett annat betraktelsesätt, därför att den misstänktes uppenbara sjukdomstillstånd och straffintolerans icke föreligga vid tiden för brottets begående utan uppkommit först senare; även i det senare fallet bör frågan om åtal eller icke-åtal ses i belysning av allmänt åtalspåkallande synpunkter.

Huruvida detta betraktelsesätt vinner tillämpning i åtalspraxis, liksom även vilken betydelse som därvid må tillmätas ifrågavarande kriterier, torde vara svårt att fastställa. Huruvida någon utvidgning av dem förekommer kan följaktligen ej heller angivas; skäl för dylik skärpning synas väl f.ö. ej heller, med hänsyn till gärningsmannens sjukdomstillstånd, kunna andragas. Beträffande den ovillkorliga föreskriften för åklagarna om samråd med RÅ blir här att upprepa vad i motsvarande avseende nämnts rörande fall, som gå in under bestämmelsen i 5:5 andra stycket SL.

d. *Särskilt om bagatellförseelser*

Det hittills anförda hänför sig till sådana fall där åtalsprövningen avser andra brottsliga gärningar än rena bagatellförseelser. I fråga om dessa senare anses anledning som regel icke föreligga att taga hänsyn till vederbörandes sinnesbeskaffenhet.[90] Är den brottsliga handlingen att karakterisera som en dylik förseelse, torde sålunda åtalsfrågan i allmänhet avgöras efter samma principer som förekomma i fall, där den misstänktes sinnesbeskaffenhet icke visar tecken på rubbning. Det anses dock understundom kunna vara motiverat att icke väcka åtal för en bagatellförseelse mot den som är uppenbart själsligt abnorm, t.ex. när den misstänkte är notoriskt sinnesslö och kan antagas vara oemottaglig för bötesstraff.[91] Motivet för att avstå från åtal i dylikt fall är sålunda den misstänktes straffintolerans; handlingsregeln blir tydligen tillämp-

[90] RÅ:s Cirk nr 20 s 8; *Heuman* s 143.

[91] Ibid.

lig såväl då den misstänkte begått överträdelsen under inflytande av den själsliga abnormiteten som då sjukdomstillståndet inträtt senare. Däremot synes den icke omfatta den situationen, att den misstänkte begått bagatellförseelsen under inflytande av sinnessjukdom eller annan själslig rubbning men sedermera tillfrisknat.

Att vid åtalsprövningen ifråga om bagatellförseelser frågan om den misstänktes sinnesbeskaffenhet principiellt lämnas åsido är naturligt, om man betänker, att SSL endast undantagsvis medgiver, att sinnesundersökning får anställas, där brottet ej finnes förskylla strängare straff än böter. Det förutsättes, att särskilda skäl skola föreligga för dylik åtgärd. Med hänsyn till de olägenheter som en sinnesundersökning medför för exploranden har lagstiftaren funnit det angeläget, att undersökning icke kommer till stånd, där denna skulle innebära ett större mått av lidande och obehag än det straff domstolen kunde tänkas utmäta. Detta gäller särskilt ifråga om bötesstraff; nackdelarna av att den tilltalade dömes till straff, fastän han måhända bort förklaras straffri, ha här ansetts vara mindre, än då frihetsstraff skall utmätas. Möjligheten att i särfall föranstalta om sinnesundersökning har givits med hänsyn till önskvärdheten av att kunna tillgripa sådan åtgärd såsom ett medel att få vederbörande gärningsman omhändertagen.[92] Till följd härav bli domstolarna, i mål där böter skola ifrågakomma, som regel hänvisade att bedöma frågan om den tilltalades eventuella otillräknelighet på det material som i övrigt kan föreligga i saken. I allmänhet torde domstolarna vara benägna att ifråga om lindriga lagöverträdelser bortse från frågan, huruvida den tilltalade lider av psykisk abnormitet; i allt fall torde kausalsamband mellan dylik rubbning och åtalade förseelsen sällan presumeras.[93] Där straffriförklaring icke kan förekomma till följd av att det regelmässiga underlaget härför, sinnesundersökningen av den tilltalade, icke står domstolen till buds, bör tydligen åklagaren ej heller kunna åstadkomma en snarliknande effekt genom beslut om att avstå från åtal.

Om den ordning som enligt det ovanstående sålunda råder må väl sägas att den ur logisk synpunkt uppenbarligen ej är fullt tillfredsställande. Det förhållandet att lagen icke vill bestraffa själsligt abnorm

[92] RÅ uttalar i Cirk nr 14, att sådana särskilda skäl till sinnesundersökning som SSL här talar om torde vara för handen, så snart det finns anledning antaga, att risk för återfall föreligger vid sedlighetssårande gärning mot minderårig; vid dylika brott är denna risk självfallet särskilt stor.

[93] SLB i SOU 1942: 59 s 195. Se även NJA II 1946 s 319 ff. Jfr PLB i SOU 1944: 9 och 10 s 162 resp 394 ff.

gärningsman bygger på den tanken, att denne på grund av sin sjukdom icke råder över sina handlingar och följaktligen ej heller skall drabbas av dessas konsekvenser. Där sådant orsakssammanhang föreligger, gäller detta naturligtvis beträffande alla den sjukes gärningar, oavsett deras karaktär av grova brott eller lindriga förseelser. Logiskt finnes ingen anledning att draga någon gräns mellan dylika kategorier. Varför den sinnessjuke skall gå fri från ansvar för en förskingring men straffas för en parkeringsförseelse, finnes ur sådan synpunkt anledning att fråga; i det ena såväl som i det andra fallet är gärningsmannen utan "skuld". I det ena såväl som i det andra fallet borde, där tillräknelighetsfrågan synes oviss, sinnesundersökning principiellt kunna företagas. Såsom ett försvar för den här diskuterade gränsdragningen kan icke gärna åberopas att det straff som följer på förseelsen eller den chikan som är förenad därmed är så föga menlig för gärningsmannen i jämförelse med motsvarande följdverkningar av ett egentligt brott, att särskild hänsyn därför icke behöver tagas vid den lindrigare gärningen till vederbörandes eventuella psykiska abnormitet. Möjligen skulle man kunna säga, att polititföreskrifter o.d. äro av den art att det för samhällets funktioner är oundgängligen nödvändigt, att de noggrant respekteras av alla, och att därför även den själsligt rubbade principiellt bör straffas vid dylika förseelser i samma omfattning som en fullt tillräknelig lagöverträdare. Den rådande ordningen måste emellertid framstå som fullt naturlig med hänsyn till det kraftiga ingrepp i den personliga integriteten som genomförandet av en sinnesundersökning innebär. Det kan icke komma ifråga att åsamka den presumtivt otillräknelige misstänkte ett dylikt men, där han eljest, under förutsättning av tillräknelighet, blott skulle ha drabbats av ett bötesstraff och gått fri från obehag eller intrång i annan form.

Genom denna reglering i SSL kommer åklagaren att vid lindrigare lagöverträdelser gå förlustig en av de förnämsta kunskapskällorna beträffande den misstänktes eventuella otillräknelighet. Utan sinnesundersökning måste det som regel vara svårt för honom att komma fram till konstaterandet, att den misstänkte uppenbart är att hänföra under 5: 5 SL. Men ger utredningen — t.ex. en helt nyligen företagen sinnesundersökning — stöd därför, borde förutsättning för att avstå från åtal anses föreligga.

I och för sig finnes ju intet hinder för domstol att straffriförklara den tilltalade på grund av dennes abnorma sinnesbeskaffenhet, oaktat sinnesundersökning icke företagits i just det aktuella brottmålet. För att åklagaren skall äga avstå från åtal måste därjämte tydligen krävas,

att åtal ej heller är påkallat ur allmän synpunkt. Emellertid torde den omständigheten, att fråga är om en bagatellförseelse, medföra, att man blir mindre benägen att anse åtal påkallat ur allmän synpunkt, än då fråga är om egentliga brott. De i det föregående redovisade omständigheterna, vilka anses göra ett åtal påkallat ur allmän synpunkt, skulle med andra ord icke utan undantag böra medföra samma effekt vid enklare förseelser. Med detta betraktelsesätt blir resultatet det, att någon skillnad mellan bagatellförseelser och egentliga brott *i princip* icke göres, då fråga uppkommer om att avstå från åtal på grund av den misstänktes presumtiva otillräknelighet.

Jfr. *RÅ 195/52*. Fråga uppstod 1952, om man kunde avstå från åtal mot A, som erkänt sig ha tre år tidigare begått inbrott i en obebodd äldre byggnad, belägen i en parkanläggning, och där tillgripit en myntsamling av obekant värde, tillhörig ortens hembygdsförening. A hade omedelbart därefter avhänt sig mynten genom att lämna kvar dem i en påse, som han placerat på trappan till samhällets rådhus. Vid tiden för ärendets prövning hade A vårdats för psykisk depression på sinnessjukhus under ungefär en månad samt nyligen utskrivits såsom återställd. Målsägandeyrkande framställdes icke. Sjukhusläkaren uttalade, att, då A alltjämt måste anses mycket känslig och helst skulle besparas större psykisk påfrestning, det var bäst, om brottet icke behövde för tillfället upptagas till beivran. A:s dåvarande tillstånd var ömtåligt, och den depression som föranlett hans intagande på sjukhuset var nyligen läkt. Läkaren tilltrodde sig vidare påstående, att sjukjournalen (som efterfrågats) icke kunde ha något intresse för denna sak. Däremot underlät han att besvara det till honom ställda spörsmålet, huruvida brottet kunde antagas vara begånget under inflytande av sådan sjukdom som avses i 5: 5 SL. RÅ fann "för sin del omständigheterna i ärendet tala för att åtal (kunde) underlåtas". —

Gärningen måste här sägas vara en bagatellförseelse. Fråga är emellertid, om man avstått från åtal på grund därav *och* A:s abnormtillstånd. Av RÅ:s skrivsätt synes ingen bestämd slutsats kunna dragas. Det sinnestillstånd som varit att beakta vid ärendets avgörande är tydligen A:s eventuella abnormtillstånd vid tiden för åtalsprövningen, icke vid gärningens förövande. Gärningens beskaffenhet vittnar uppenbarligen om en sinnesförfattning, som avviker från det normala. Det lärer väl dock kunna diskuteras, om man på grund därav och i den övrigt redovisade utredningen i ärendet kunnat anse A:s själsliga abnormitet vara uppenbar. Det synes rimligt att antaga, att lagöverträdelsens bagatellartade karaktär i första hand varit avgörande för beslutet att icke väcka åtal. Därtill har kommit A:s psykiska hälsotillstånd. Att detta skulle förvärras av ett åtal har måhända också beaktats till A:s förmån vid åtalsprövningen. Därest hälsotillståndet varit det bärande motivet vid åtalsärendets avgörande, skulle ärendet sålunda vara ett exempel på att man avstått från åtal till följd av att den misstänkte efter gärningens begående drabbats av själslig ohälsa. Man torde dock icke kunna frigöra sig från tanken, att ärendet bör ses som ett renodlat exempel på tillämpningen av en relativ åtalsplikt. Den bagatellartade rättskränkningen, den tid som förflutit från gärningens begående,

frånvaron av målsägandeanspråk, den misstänktes bristande psykiska normalitet, faran för förvärrad själslig ohälsa vid ett eventuellt åtal samt den ringa eller närmast obefintliga lädering av såväl allmänpreventiva som individualpreventiva intressen, som ett avstående från åtal i detta fall får sägas innebära, utgöra onekligen omständigheter som tala i denna riktning. Är detta antagande riktigt må väl sägas, att beslutet synes tillfredsställande även med hänsyn till den allmänna laglydnadens viktiga krav.

C. Villfarelse

I brottmål är det en icke ovanlig företeelse, att den tilltalade söker freda sig mot åtalet med invändningen, att han utförde den påstått brottsliga gärningen till följd av ett misstag eller — som den straffrättsliga termen lyder — en villfarelse. Samma slags invändning förekommer naturligtvis även i åtalsärenden, varvid det närmast blir åklagarens sak att bedöma konsekvenserna därav.

Villfarelsernas straffrättsliga betydelse är mycket växlande. Härutinnan hänvisas till straffrättsliga framställningar. Vid en kategori av villfarelser, s.k. rättsvillfarelser, finnes det dock anledning att i detta sammanhang uppehålla sig mera ingående. Erfarenheten visar nämligen, att avgörandet av ett åtalsärende kan i hög grad försvåras i och med att den misstänkte framställer invändningen, att han handlat under inflytande av en rättsvillfarelse.

Vad förstås då med en rättsvillfarelse?

Vad först beträffar det i förhållande till rättsvillfarelse större begreppet villfarelse gives detta icke alltid samma innehåll. Man skiljer sålunda stundom mellan okunnighet — d.v.s. frånvaron av föreställning om ett faktum eller en regel — och villfarelse — d.v.s. en föreställning om nyssnämnt förhållande, vilken har ett felaktigt innehåll. *Thornstedt* förmenar det emellertid på anförda skäl icke vara nödvändigt att i en juridisk framställning upprätthålla en dylik distinktion. Han betecknar följaktligen såsom villfarelse — i enlighet med vanligen använd terminologi — all ovetskap om det rätta förhållandet.[1] Begreppet rättsvillfarelse innefattar sålunda med denna bestämning även den rena okunnigheten.

I straffrättsläran brukar *rättsvillfarelse* (*error iuris, ignorantia iuris*)

[1] *Thornstedt* s 26 f.

behandlas i sammanhang med s.k. *faktisk villfarelse* (*error facti*).[2] De båda begreppen utesluta varandra och gränsa även till varandra. En straffrättsligt relevant villfarelse är alltså antingen en rättsvillfarelse eller en faktisk villfarelse. Med rättsvillfarelse menar man en villfarelse angående en rättsregel. Närmare bestämt kan man, såsom Thornstedt, beteckna en rättsvillfarelse som en villfarelse, vilken innebär eller beror på en felaktig uppfattning rörande en rättsregels innehåll eller existens.[3] Tydligen kan den felaktiga uppfattningen bestå såväl i ren okunnighet om rättsregelns existens som i en oriktig uppfattning om dess innehåll.[4]

När termen rättsvillfarelse användes i straffrättsliga sammanhang, leder den i första hand tanken till misstag om innehållet i straffbud. Naturligtvis förekomma sådana misstag, i synnerhet på det specialstraffrättsliga området, om vilket människor i allmänhet ju äga en mycket bristfällig kunskap. Det bör emellertid observeras, att en rättsvillfarelse i många fall får straffrättslig relevans, även om den icke hänför sig till innehållet i en straffbestämmelse utan gäller en rättsregel av annat slag.[5] Många brottsbeskrivningar referera delvis icke direkt till rena fakta utan till rättsregler utanför straffbudet, antingen genom uttryckliga hänvisningar eller genom att de begagna sig av juridiska begrepp. Exempelvis kan innehållet i en brottsbeskrivning vara beroende av reglerna om laga fång eller av reglerna om äktenskaps ingående och upplösning. Härmed är möjligheten given, att en rättsvillfarelse kan få straffrättslig relevans, även när den icke rör straffbestämmelsen i bokstavlig mening utan i stället de nämnda civilrättsliga reglerna. Ingår ogift person äktenskap med den som är gift och antager han därvid felaktigt, på grund av missuppfattning om skillnadsreglernas innehåll, att den andre är frånskild, föreligger sålunda en rättsvillfarelse, som kan tänkas vara av betydelse för gärningens straffbarhet.

1. Särskilt om faktisk villfarelse

Med faktisk villfarelse menar man en villfarelse om ett "faktum". Denna term är föga upplysande; vad som avses med "faktum" är ju icke utan vidare klart. Emellertid sättes "faktum" i motsats till "rättsregel",

[2] Termerna error iuris och ignorantia iuris torde i regel angiva samma företeelse; uttryck, som beteckna okunnighet resp villfarelse, användas ofta synonymt (a a s 26 not 2).

[3] A a s 31; se även s 156.

[4] Se a a s 33.

[5] A a s 34 ff; se även s 38.

och termen synes endast avse att uttrycka, att villfarelsen gäller något annat förhållande än en rättsregels innehåll eller existens. Bestämningen "faktisk" blir därigenom ett negativt kriterium. Betecknande för svårigheten att positivt bestämma begreppet faktisk villfarelse är även, att Thornstedt, med en indirekt formulering, definierar sådan villfarelse såsom en okunnighet eller felaktig uppfattning om företeelser av annan art än rättsreglers innehåll eller existens. Det synes honom icke möjligt att här giva en självständig definition.[6] I den mån det rör sig om faktisk villfarelse av straffrättslig betydelse, torde man kunna säga, att den angår sådana utanför själva händelseförloppet liggande omständigheter, som enligt lag utmärka ett visst brott. Villfarelsen hänför sig m.a.o. till ett faktum, som hör till den objektiva delen av ett brottsbegrepp.[7] Till den objektiva delen av det brott som omförmäles i 18 kap. 8 § SL hör, att den mot vilken gärningsmannen förgriper sig är under femton år gammal. Övar en man otukt med en flicka, som ej fyllt femton år, och antager han därvid felaktigt, att flickan uppnått nämnda ålder, föreligger sålunda en faktisk villfarelse.[8]

Vilken betydelse som den faktiska villfarelsen har inom straffrätten följer i varje särskilt brottsfall av det subjektiva rekvisitet för ifrågavarande brott. Om flickans minderårighet i det anförda exemplet skall vara omfattad av gärningsmannens faktiska eller eventuella uppsåt, är det subjektiva rekvisitet icke uppfyllt, när gärningsmannen har antagit flickan vara över femton år gammal. Gärningsmannens felaktiga övertygelse innebär, att han icke ens har misstänkt flickans minderårighet. Enligt gängse uppfattning inom straffrättsläran tillskrives den faktiska villfarelsen effekten att — som man säger — utesluta uppsåt. Närmare bestämt anses den dels utesluta ansvar för uppsåtligt brott och dels medföra ansvar för culpöst brott endast såvida villfarelsen kan betecknas såsom vårdslös enligt de normer som gälla för vanlig culpabedömning i straffrätten.[9] Förekomsten av en faktisk villfarelse kan även uttryckas på det sättet, att uppsåt har saknats i visst hänseende. Det senare uttryckssättet sammanfaller dock icke helt med det förra, eftersom termen faktisk villfarelse tillika måste innebära, att ej heller en medveten oaktsamhet föreligger beträffande förhandenvaron av viss omständighet. Huruvida en omedveten oaktsamhet har funnits eller ej framgår däremot icke av termen faktisk villfarelse i och för sig. Förhållandena

[6] Se a a s 28 ff.

[7] Se härom SOU 1923: 9 s 119 f; *Bergendal* s 146 f.

[8] Se ang sådana former av villfarelse som kallas *error in objecto (persona) Den danske kriminalret* s 335 f.

[9] Se *Thornstedt* s 207 och 154. Jfr *Bergendal* s 147.

kunna ha varit sådana, att gärningsmannen borde ha insett eller åtminstone borde ha misstänkt existensen av viss omständighet. Man brukar då säga, att hans villfarelse var culpös eller oursäktlig. Upptager det subjektiva rekvisitet för ett brott ett krav på enbart oaktsamhet i förhållande till existensen av en viss omständighet, som tillhör brottets objektiva sida, utsäger termen oursäktlig villfarelse, såvitt fråga är om nämnda omständighet, att kravet på oaktsamhet är uppfyllt. Har gärningsmannen i stället handlat i ursäktlig villfarelse angående samma omständighet, har han tydligen icke uppfyllt det nämnda brottets subjektiva rekvisit.

Av det sagda framgår att företeelsen faktisk villfarelse icke torde ställa åklagaren inför några specifika problem. Uttrycket är endast negationen till uttrycken uppsåt och medveten oaktsamhet. Härtill är att foga den reservationen, att det därvid rör sig om så att säga fasta moment i brottets objektiva sida, d.v.s. sådana moment som icke kunna vara mål för "vilja" utan endast föremål för "vetande". Den faktiska villfarelsen får automatiskt sin straffrättsliga bedömning vid en prövning av gärningens subjektiva sida med hänsyn till det subjektiva brottsrekvisitet.

2. Särskilt om rättsvillfarelse

Betydligt svårare ställer det sig att komma till rätta med företeelsen rättsvillfarelse. Denna typ av villfarelse må därför här beröras mera ingående än den faktiska villfarelsen. Ämnet har på senare tid behandlats mycket utförligt ur såväl positivrättsliga som rättspolitiska synpunkter i den monografi av *Thornstedt,* vartill hänvisningar förekommit i den tidigare texten.

Såsom framgår av Thornstedts framställning är rättsvillfarelsens straffrättsliga betydelse i svensk rätt i stor utsträckning alltjämt ett dunkelt problem. Allmänna bestämmelser i detta ämne saknas som bekant i gällande lagstiftning, och föreskrifter för särskilda fall förekomma blott mycket sporadiskt.[10] Förekommande spörsmål bli förty att lösa med hjälp av praxis och doktrin. Jämväl dessa rättskällor torde emellertid bereda uttolkaren ej ringa bekymmer. Vad rättspraxis angår synas de regler som kunna utläsas därur merendels bli tämligen vaga och av den beskaffenhet, att de knappast giva åklagaren någon säker ledning vid åtalsprövningen i det särskilda fallet. Vidare täcka

[10] Se härom även SOU 1953: 14 s 377.

dessa regler blott en relativt begränsad del av rättsvillfarelsernas område. Ur den hittillsvarande doktrinen i ämnet har rättspraxis icke kunnat finna den vägledning som den behövt för att själv kunna skapa de erforderliga reglerna om rättsvillfarelsens straffrättsliga bedömning.

Under dylika förhållanden måste det naturligtvis ej sällan inträffa, att invändningar om rättsvillfarelse av tilltalade försätta domstolarna i svårigheter; även för åklagarna blir det stundom vanskligt att taga ställning till invändningar om sådan villfarelse. Till en början är det av vikt för åklagaren att göra reda för sig, vilka alternativ som överhuvudtaget stå till buds, när han har att utgå från att den misstänkte handlat i okunnighet om en rättsregels rätta innehåll. Nästa uppgift för honom blir att i möjligaste mån fastställa, under vilka förutsättningar det ena eller andra alternativet skall eller kan väljas. Vid en undersökning av förekommande sätt att behandla rättsvillfarelse i svensk straffrätt vill det synas, som om de olika alternativen skulle låta sig naturligt anpassas till olika grupper av materiella förutsättningar för ådömande av straff. Det är därför lämpligt att i korthet erinra om huru de olika grupperna av betingelser för straffs ådömande förhålla sig till varandra.

Den första gruppen av straffbetingelser består av *brottsrekvisiten* i ett ifrågakommande straffbud, såväl de objektiva som de subjektiva. Befinnes det, att rekvisiten icke äro uppfyllda, skall åtal icke väckas, och ett väckt åtal skall ogillas, om det icke nedlagts.[11] Om alla rekvisit för ett brott finnas uppfyllda, är därmed icke avgjort att åtal skall ske eller ansvarstalan bifallas. Man har att gå vidare och pröva nästa grupp av straffbetingelser.

Den andra gruppen av straffbetingelser är av negativt slag. Man måste räkna med möjligheten, att sådana särskilda omständigheter föreligga som utesluta brottsligheten hos en gärning, trots att denna motsvarar samtliga rekvisit för ett brott. Sådana särskilda omständigheter kunna finnas antingen på gärningens objektiva sida eller på dess subjektiva. Exempel på det förra äro de straffriande objektiva intressekollisionerna, t.ex. nöd eller nödvärn. Ett felaktigt antagande av sådana objektiva omständigheter som skulle ha uteslutit handlingens brottslighet kan utgöra en subjektiv omständighet av samma straffriande betydelse; detta följer av den allmänna grundsatsen om subjektiv täckning av gärningens objektiva sida.[12] Vidare förekomma även så att säga själv-

[11] Här och i det följande bortses från förekomsten av rättegångshinder, preskription o d. Från den tilltalades möjligheter att jämlikt 20: 9 2 st RB erhålla frikännande dom bortses jämväl.

[12] Se t ex *Agge II* s 194; *Thyrén III* s 64.

ständiga subjektiva straffrihetsgrunder, vilka äro av beskaffenhet att förtaga brottsligheten hos en eljest brottslig gärning, t.ex. det utpräglade tvångsläge vid mened som avses i 13: 4 SL. Det förhållandet, att en gärnings brottslighet kan vara utesluten till följd av sådana särskilda omständigheter som nyss sagts, kan även uttryckas så, att det är ett villkor för straffbarhet, att nämnda omständigheter icke äro för handen. Den andra gruppen av straffbetingelser utgöres alltså av *frånvaron av särskilda omständigheter, vilka utesluta gärningens brottslighet.* Även ifråga om denna grupp av straffbetingelser gäller givetvis att åtal icke skall väckas, om de icke äro uppfyllda.[13] Har åtal redan väckts, skall det ogillas, om det icke blivit nedlagt. Skulle straffbetingelserna ifråga tvärtom vara uppfyllda, d.v.s. saknas särskilda omständigheter av nyssnämnt slag, är därmed konstaterat att gärningen är brottslig, att ett brott är begånget. Såsom huvudregel gäller då, att åtal skall väckas och bifallas.

Innehållet i domstolens fällande dom bestämmes av reglerna om det straffrättsliga reaktionssystemet. Även åklagarens handlande är emellertid i viss mån beroende av dessa regler. *Reglerna om det straffrättsliga reaktionssystemet* kunna sägas innesluta en tredje grupp av betingelser för straff, förutom ett komplex av betingelser för annan reaktion mot den som befinnes övertygad om brott. En viktig straffbetingelse som även åklagaren måste taga hänsyn till är, att gärningsmannen icke uppfyller förutsättningarna för strafflöshet enligt 5: 5 SL. Till de regler om det straffrättsliga reaktionssystemet som kunna bli aktuella för åklagaren, sedan han konstaterat den misstänktes skuld till en brottslig gärning, höra även bestämmelserna om åtalseftergift.

Den nu skisserade indelningen av straffbetingelserna kan, synes det, med fördel användas som ett schema icke blott för domstolens materiellträttsliga prövning av ett åtal utan även för åklagarens prövning av de materiella förutsättningarna för åtal och åtalseftergift. Schemat kan i allt fall tjänstgöra som en utgångspunkt och ett stöd för tanken. I den mån ingen anledning till avvikelse föreligger, blir gången följande vid åklagarens prövning av ett åtalsärende i straffrättsligt hänseende. Först undersöker han, huruvida den påstådda gärningen uppfyller rekvisiten för något brott. Visar sig detta vara fallet, prövar han, huruvida någon omständighet av beskaffenhet att utesluta gärningens brottslighet föreligger. Om icke den misstänkte själv anför någon sådan omständighet, torde dock åklagaren sällan ha anledning att bedriva efterforskningar härvidlag. Slutligen har åklagaren att taga ställning till frågor

[13] Se t ex *BSA* s 443.

rörande det straffrättsliga reaktionssystemets användning på det föreliggande fallet, t.ex. frågan om den misstänktes otillräknelighet jämlikt 5: 5 SL eller om åtalseftergift.

Såsom framgår av det tidigare sagda tillhör frågan om betydelsen av faktisk villfarelse det första momentet i schemat, vilket omfattar prövningen av brottsrekvisiten. Detsamma gäller endast i ringa omfattning om rättsvillfarelse. I övrigt kan rättsvillfarelse i viss utsträckning vara en subjektiv straffrihetsgrund av det slag som utesluter en gärnings brottslighet. Det vanliga är emellertid, att rättsvillfarelse icke inverkar på en gärnings brottslighet på vare sig det ena eller det andra sättet: *ignorantia iuris nocet*. Enligt sakens natur är rättsvillfarelse emellertid ofta en mildrande omständighet vid gärningen. Den kan därför, då den icke utesluter brottsligheten, inverka vid valet eller utmätandet av påföljd. Den kan även föranleda åklagaren att meddela beslut om åtalseftergift inom de legala gränserna för sådan åtgärd.

Vid en invändning om rättsvillfarelse har åklagaren enligt det sagda att först pröva, huruvida rättsvillfarelsen utgör en brist i det subjektiva rekvisitet för ifrågakommande brott. Inlägger man krav på kännedom om viss rättsregels tillämplighet i det subjektiva rekvisitet för visst brott, betyder ju ovetskap i nämnda avseende, att brottets subjektiva sida icke täckts och att brott av ifrågavarande slag icke föreligger. Åtal kan sålunda icke komma ifråga för dylikt brott. Enligt praxis utgör rättsvillfarelse sådan brist bl.a. vid falskdeklaration, såvitt villfarelsen angår beskattningsreglernas innehåll (och alltså icke kriminaliseringen av oriktig deklaration).[14] Om en deklarant underlåtit att deklarera en inkomst och gjort detta i den felaktiga föreställningen, att inkomsten ej var skattepliktig, har han således enligt rättspraxis icke gjort sig skyldig till falskdeklaration. Huruvida han är straffbar för vårdslös deklaration, beror på om villfarelsen är oursäktlig och detta i sådan grad att den innefattar grov oaktsamhet. Är så icke fallet, föreligger ej något deklarationsbrott enligt skattestrafflagen.[15]

Skulle brottsrekvisiten, trots rättsvillfarelsen, vara uppfyllda, uppkommer i stället spörsmålet, huruvida rättsvillfarelsen utesluter gärningens brottslighet i egenskap av subjektiv straffrihetsgrund. Enligt rättspraxis synes detta vara fallet i viss, relativt begränsad omfattning. Några typfall kunna urskiljas, i vilka en ursäktlig rättsvillfarelse har

[14] Se *Thornstedt* s 237 ff och 272; Strahl i SvJT 1960 s 280.

[15] Se *Thornstedt* s 207 och 274. — Se ang betydelsen av rättsvillfarelse i vissa fall även SOU 1959: 24 s 173 f samt KProp 115/1960 s 56 f och 61 (lagstiftning om straff för varusmuggling).

medfört straffrihet, utan att något krav på kunskap om rättsregeln ifråga lagts in i det subjektiva brottsrekvisitet. Sålunda har åtal ogillats, när den tilltalade till följd av otydlighet hos straffstadgandet med fog har ansett den åtalade gärningen för tillåten. Ett annat fall, där en rättsvillfarelse på enahanda sätt lett till frikännande, har varit det, att kännedomen om en nyutfärdad straffbestämmelse icke spritts i sådan grad före överträdelsens begående, att det rimligen kunnat begäras, att vederbörande skolat ha kännedom om den. Även andra typfall kunna anföras, i vilka en ursäktlig rättsvillfarelse fungerat såsom subjektiv straffrihetsgrund och föranlett åtalets ogillande.[16] Man torde kunna säga, att det, allmänt uttryckt, förutsättes, att gärningen till följd av rättsvillfarelsen framstår som starkt ursäktlig och att detta har sin grund i en extraordinär omständighet. I den mån som det har blivit säker praxis att ogilla åtal vid ursäktlig rättsvillfarelse, måste de sålunda utbildade sedvanereglerna beaktas av åklagaren, då han ställes inför sådana fall där reglerna äro tillämpliga. Skulle resultatet av ett åtal kunna antagas bli frikännande dom, föreligga ju icke tillräckliga (sannolika) skäl till åtal.

I det vanligaste fallet, nämligen det, där rättsvillfarelse icke påverkar gärningens brottslighet — vare sig såsom brist i det subjektiva rekvisitet eller såsom subjektiv straffrihetsgrund — faller frågan om dess betydelse inom området för användningen av det straffrättsliga reaktionssystemet. Därav följer att det i princip blir domstolens sak att taga tillbörlig hänsyn till rättsvillfarelse vid straffmätning eller i övrigt vid bestämmande av påföljd för brott. Även i nu avsedda fall kan dock en rättsvillfarelse få avgörande betydelse redan på det stadium, då åklagaren överväger, huruvida han skall väcka åtal eller icke. Rättsvillfarelse kan nämligen, såsom redan antytts, understundom utgöra skäl för åtalseftergift.[17] Förutsättningarna härför skola närmare utvecklas vid framställningen av detta institut.[18]

Om man antager, att åklagaren, med bortseende från förekommande rättsvillfarelse hos den misstänkte, finner tillräckliga skäl till åtal föreligga, kan sålunda resultatet av åtalsprövningen efter ett bedömande av rättsvillfarelsens betydelse alltefter omständigheterna bli antingen beslut om *icke-åtal,* eller beslut om *åtal* eller, slutligen, beslut om *åtalseftergift.* För ett beslut om åtal eller åtalseftergift fordras, att gärningen är brottslig oavsett rättsvillfarelsen. Det är alltså felaktigt att meddela

[16] Se *Bergendal* s 681 f och *Thornstedt* s 169 ff.

[17] Från ev förutsättningar för nedläggande av åtal bortses här.

[18] Se nedan under tredje avdelningen.

åtalseftergift, om rättsvillfarelsen utgör brist i brottsrekvisitet eller om den är en subjektiv straffrihetsgrund. I dessa fall föreligger ju intet brott. Omvänt är det lika felaktigt att — under förutsättningar i övrigt — underlåta att vare sig väcka åtal eller meddela åtalseftergift, om gärningen är brottslig trots rättsvillfarelsen, vilket den vanligtvis är. Av vad nu sagts framgår hur angeläget det är för åklagaren att rätt beakta den betydelse som kan vara att tillmäta eventuell rättsvillfarelse och att undvika att blanda samman de olika situationer som sålunda kunna förekomma.

Det har nyss konstaterats under vilka moment av åtalsprövningen som rättsvillfarelsen kan få relevans. I vilka fall som en sådan villfarelse har betydelse såsom grund för respektive åtgärder av åklagaren följer, frånsett de bevisrättsliga frågorna, av straffrättens regler om rättsvillfarelse, i den mån dylika finnas. Det blir här icke tal om att redogöra närmare för dessa. Huruvida en rättsvillfarelse utgör brist i det subjektiva brottsrekvisitet eller bildar en subjektiv straffrihetsgrund eller icke innebär någotdera förhållandet, har åklagaren att i princip avgöra på samma sätt som då han i andra hänseenden skall pröva, huruvida en konkret gärning är brottslig eller ej. När lagtexter, prejudikat, lagmotiv och lagkommentarer icke giva erforderlig ledning, söker man efter rekommendationer eller argument i den rättsvetenskapliga litteraturen. När straffrättsliga framställningar om rättsvillfarelse rådfrågas, bör man emellertid vara förtrogen med en ofta nyttjad terminologi, vars innebörd här skall i korthet beröras i anslutning till Thornstedts monografi.

Ifråga om rättsvillfarelse brukar man skilja mellan två kategorier: sådan som rör själva straffbudet, *egentlig* rättsvillfarelse (vilken undantagsvis är en subjektiv straffrihetsgrund), och sådan som rör rättsregler, vilka i vissa avseenden komplettera den i straffbudet givna brottsbeskrivningen, *oegentlig* rättsvillfarelse (vars bedömande tillhör frågan om det subjektiva brottsrekvisitet).[19] Vid denna indelningsgrund lade man i äldre utländsk doktrin den främsta vikten.[20] Även bland svenska författare är en dylik uppfattning företrädd.[21] Thornstedt uttalar, att det synes troligt, att distinktionen ifråga förutsatts av lagstiftaren i samband med senare tiders lagstiftning på straffrättens område. Vissa motivuttalanden, som förekommit vid 1942 och

[19] Se t ex *Thornstedt* s 54, 121 och 166. Se ang Thornstedts kritik av terminologien a a s 162 f.

[20] A a s 54.

[21] A a s 90 ff; se även s 165 f.

1948 års strafflagstiftning ävensom i straffrättskommitténs förslag till brottsbalk, synas honom icke kunna tolkas på annat sätt än att lagstiftaren i anslutning till strafflagskommissionen och flertalet företrädare för rättsvetenskapen velat skilja mellan egentlig och oegentlig rättsvillfarelse.[22]

Om huru gränsen därvid skall dragas lämnas visserligen inga entydiga anvisningar. Den allmänna uppfattningen synes dock — enligt Thornstedts förmenande — schematiskt uttryckt vara den, som angivits vid kategoriindelningen här ovan. Den effekt som därvid tillskrivits de båda kategorierna är den, att egentlig rättsvillfarelse aldrig eller blott under särskilda förutsättningar leder till straffrihet; oegentlig rättsvillfarelse, däremot, jämställes med faktisk villfarelse och utesluter således uppsåt samt medför ansvar för culpöst brott, då den är ursäktlig.[23]

Thornstedt framhåller, att anledning ej synes vara att antaga, att domstolarna stått kritiska eller främmande inför detta betraktelsesätt.[24] Hans grundliga analys av rättsfallsmaterialet synes väl bekräfta det sagda. Sålunda finner han rättspraxis ifråga om *egentlig* rättsvillfarelse grunda bl.a. det konstaterandet, att domstolarna befria från ansvar enligt ett skönsmässigt bedömande, då villfarelsen framstår såsom ursäktlig, därvid villfarelse rörande innehållet i ett lagrum i SL dock icke i något fall tillmätts relevans.[25] Denna straffrihet medgives emellertid endast i undantagsfall.[26] Om den *oegentliga* rättsvillfarelsen uttalas, att den alltid utesluter dolus och, om den är ursäktlig, även culpa.[27] I vilka fall oegentlig rättsvillfarelse antagits av domstolarna framgår av hans ingående redogörelse.[28] Det sammanfattande konstaterandet blir, att svensk rätt i princip skiljer mellan egentlig och oegentlig rättsvillfarelse, fastän någon konsekvent genomförd gränsdragning icke åstadkommits i rättspraxis och lagstiftning.[29] På grund av det förhållandevis ringa intresse som ägnats detta problem finnas alltför få fasta utgångspunkter i gällande rätt.[30] Thornstedt finner f.ö. en sådan gränsdragning icke möjlig att genomföra medelst en rent principiell distink-

[22] A a s 112.

[23] A a s 166; se även s 154.

[24] A a s 166.

[25] A a s 196 f. Se även s 176, 183, 186 f och 194 f.

[26] A a s 274. Se även SOU 1953: 14 s 377 f samt *Bergendal* s 147 f och 681 f.

[27] *Thornstedt* s 274.

[28] Se sammanfattningen a a s 271 ff.

[29] Ibid.

[30] A a s 286.

tion. Han rekommenderar därför en individualiserande metod vid en undersökning av de särskilda fallen av rättsvillfarelse. Enligt denna skulle gränsdragningen ske för varje brott eller brottsgrupp för sig genom analys av de särskilda straffstadgandena och den rättspraxis som utbildats.[31] Klart är — uttalar Thornstedt — att i typiska fall en sådan skillnad föreligger mellan olika slag av villfarelse, att den ur kriminalpolitisk synpunkt kan motivera en olikformig behandling av, å ena sidan, rättsvillfarelse, som är att jämställa med faktisk villfarelse, och, å andra, annan rättsvillfarelse.[32]

Av åtalsärenden av hithörande typ, vilka varit föremål för RÅ:s prövning, må nämnas följande.

RÅ 322/54. Efter jakt å X kungsladugård på Öland, varvid ett par älgar nedlagts, uppkom fråga om ansvar för bl.a. A, utländsk medborgare, och B för olaga jakt. Distriktsåklagaren förfrågade sig hos RÅ, huruvida åtal kunde underlåtas med hänsyn till de särskilda förhållanden, varunder jakten ägt rum, samt anförde vidare. A och B, vilka som gäster deltagit i jakten, hade erhållit uppmaning av jaktledningen att skjuta; i likhet med övriga deltagare hyste de uppenbarligen den uppfattningen, att älg var lovlig å X liksom fallet var å övriga kronoegendomar under kungliga jakter vid ifrågavarande årstid. A och B hade ej skjutit älgarna för egen räkning. B anförde, att, även om det ålåg en jägare att hålla sig underkunnig om de allmänna fridlysningstiderna, man ej rimligen kunde begära, att en till en s.k. kungajakt inbjuden gäst skulle ha säkert minne av innehållet i dessa undantagsbestämmelser. Denne borde ha rätt att förlita sig på de uppgifter som härutinnan lämnades av jaktledaren, vilken såsom ställföreträdare för jakträttsinnehavaren kunde förväntas äga noggrann kännedom om gällande bestämmelser. RÅ inhämtade yttrande från domänstyrelsen. Styrelsen uttalade, att, då älg ej tidigare förekommit å denna del av Öland, det icke ansetts nödvändigt att föreslå särskild jakttid (d.v.s. undantag från fridlysningsbestämmelserna) för jaktmarken vid X. Styrelsen ansåg emellertid, att jämväl för denna mark borde bestämmas samma jakttid som för övriga av Konungen disponerade jaktmarker, vilka funnos angivna i den årligen utfärdade fridlysningskungörelsen. Styrelsen hade för avsikt att för påföljande jaktår ingiva förslag till KMaj:t härom. Älg borde ej få förekomma å X. Om jaktledningen vid förevarande tillfälle ansökt om tillstånd att få fälla älg, skulle styrelsen meddelat dylikt.

RÅ uttalade. Vad angick den av A nedlagda älgen, fann RÅ det ej rimligen kunna begäras av en utlänning, att han i en situation som denna skulle annorledes än genom jaktledningen göra sig underrättad om tillåtligheten av jakten. Straffbart förfarande kunde därför icke anses ligga A till last. Ifråga om B framgick av utredningen att denne varit tveksam beträffande jaktens tillåtlighet och även diskuterat denna fråga med andra jaktdeltagare. Vid dylikt förhållande fann RÅ B icke kunna undgå ansvar för olaga jakt. I betraktande av vad domänstyrelsen anfört samt omständigheterna i övrigt var förseelsen

[31] A a s 161 f och 164.

[32] A a s 161.

uppenbarligen att anse som ringa. Med hänsyn till straffskalan kunde åtalseftergift emellertid ej komma ifråga. Åtal skulle följaktligen väckas mot B.

RÅ 304/55. Tillbyggnad verkställdes utav två lagerlokaler, tillhöriga ett bolag, utan erforderligt byggnadstillstånd. Byggnadslov hade meddelats av byggnadsnämnden; ordföranden i nämnden hade före arbetenas igångsättande på förfrågan av bolagets verkställande direktör meddelat denne, att byggnadstillstånd ej erfordrades. RÅ uttalade. Den missuppfattning angående tillståndets erforderlighet som bibragts verkställande direktören genom beskedet från byggnadsnämndens ordförande var att hänföra till s.k. rättsvillfarelse. Okunnighet var straffriande, endast då den var ursäktlig. Med hänsyn särskilt till att det ankommit ej på byggnadsnämnden utan på arbetsmarknadsstyrelsen eller styrelsen underställda organ att lämna besked rörande frågan om byggnadstillståndslagens tillämpning, kunde villfarelse i detta fall ej anses ursäktlig. På grund härav fann RÅ, "sedan arbetsmarknadsstyrelsen påkallat åtal i saken", verkställande direktören ej kunna undgå lagföring. RÅ förordnade förty om åtal.

RÅ 766/55. A uppförde utan vederbörligt tillstånd en sågverksbyggnad. Byggnadsnämnden hade meddelat byggnadslov, men jämlikt byggnadsstadgan skulle detta lov, för att vara gällande, efter underställning fastställas av länsstyrelsen. Kommunalingenjören B — tillika sekreterare i byggnadsnämnden och med uppgift att bl.a. övervaka byggnadsverksamheten samt tillse och anmäla, om mot byggnadsstadgan stridande byggnadsverksamhet förekom inom kommunen — gjorde utsättning av byggnaden och verkställde sedermera första besiktningen av byggnadsarbetet. Byggnaden färdigställdes, utan att underställning av byggnadslovet skett. Fråga uppkom om åtal mot A. RÅ konstaterade, att A genom att utföra byggnadsarbetet utan länsstyrelsens tillstånd överträtt 135 § byggnadsstadgan, vilket medförde straff jämlikt dess 163 §. Utredningen gav ej anledning ifrågasätta riktigheten av A:s påstående, att han ej känt till att byggnadsnämndens beslut skolat underställas länsstyrelsens prövning. A:s okunnighet var att anse som en s.k. egentlig rättsvillfarelse. Enligt allmänt vedertagen uppfattning i doktrin och praxis verkade denna form av villfarelse ej straffriande i andra fall, än då villfarelsen var ursäktlig, och detta kunde endast i vissa speciella undantagsfall antagas vara förhållandet. I det föreliggande fallet var emellertid att beakta att A måste anses ha blivit vilseledd genom det sätt varpå byggnadsärendet handlagts av byggnadsnämnden och B. Nämndens underlåtenhet att underställa länsstyrelsen ärendet för prövning ävensom att i beslutet intaga någon föreskrift om skyldighet härutinnan för A måste sålunda anses ha varit ägnad att styrka A i dennes uppfattning, att underställning ej erfordrades. I samma riktning hade uppenbarligen även B:s handlingssätt verkat. Med hänsyn härtill fann RÅ rättsvillfarelsen ursäktlig och åtal mot A sålunda ej böra ske.

RÅ 606/56. Fråga uppkom om åtal mot A för det denne hållit preventivmedelsautomater öppna för försäljning å andra tider än de enligt butikstängningslagen medgivna. Automaterna voro anbragta i vissa lokaler å tre olika platser. Sedan A av poliskammaren erinrats om vikten av att sagda lags föreskrifter iakttogos, hade försäljning å otillåten tid ej förekommit. I det tillstånd till försäljning som poliskammaren beviljat A var såsom villkor för tillståndet föreskrivet bl.a., att automaterna skulle vara tillgängliga under de tider som

ifrågavarande lokaler höllos öppna för allmänheten. Lokalerna hade emellertid hållits öppna även å andra tider än de, då jämlikt butikstängningslagen försäljning från automaterna varit tillåten. RÅ konstaterade, att den avfattning, som poliskammarens tillstånd fått, bibragt A en oriktig föreställning angående den tid, under vilken automaterna fått hållas öppna. Denna oriktiga föreställning syntes vara att hänföra till s.k. egentlig rättsvillfarelse. Enligt vedertagen uppfattning kunde sådan villfarelse under vissa speciella förhållanden medföra straffrihet; till sådana förhållanden hörde bl.a. fall, där offentlig myndighet ingivit gärningsmannen en felaktig uppfattning om innehållet i straffbudet.[33] Föreliggande ärende utgjorde ett fall, där straffbarhet av nyss angivna grunder icke kunde anses föreligga; RÅ fann förty ej skäl till åtal.

RÅ 195/57. I ärende rörande åtal för valutabrott uttalade RÅ i anledning av underåklagarens hemställan bl.a. följande. A, som olovligen utfört två checkar å vardera 425 schw. fr., vilka han erhållit av B, har invänt, dels att han ej känt till att tillstånd erfordrats för utförseln och dels att han tagit för givet, att B ordnat med det tillstånd som i dylikt hänseende eventuellt kunnat vara erforderligt. Vad angick invändningen om bristande kännedom om ValutaF gällde som allmän grundsats, att straff för uppsåtlig brottslighet ej uteslutes av ett sådant rättsligt misstag som innebär okunnighet om existensen av ett straffbud. I viss utsträckning ifrågasatte doktrinen dock straffrihet, därest okunnigheten är ursäktlig. Det syntes uppenbart, att ursäktligt misstag ej förelåg här. Därest bristande kännedom om bestämmelserna skulle förelegat hos A, torde följaktligen denna omständighet sakna betydelse för bedömande av frågan om uppsåt eller vårdslöshet varit för handen. Det kunde emellertid anmärkas, att det framställda påståendet om rättsvillfarelse med hänsyn till A:s ställning och erfarenheter (ämbetsman i chefsställning) torde få anses vederlagt av omständigheterna. Beträffande A:s invändning i övrigt innefattade den ett påstående om faktisk villfarelse. För straff för uppsåtligt brott fordrades alltså i detta hänseende dolus. Påståendet syntes emellertid med hänsyn till ett A:s förvärv (sex år tidigare) av utländsk valuta ävensom till övriga omständigheter ej förtjäna tilltro. I vart fall torde dolus eventualis föreligga i detta avseende. Underåklagaren beslöt om åtal mot A, enär denne av anförda skäl fick anses ha haft "åtminstone eventuellt uppsåt till brottet".[34] —

Beträffande byggnadsfallen, liksom försäljningsfallet, föreligger vilseledande uppgift av myndighet. En tendens finnes i rättspraxis att i dylika fall fria från ansvar.[35] Tydligen ha goda grunder funnits för RÅ att antaga straffrihet — eller, närmare bestämt, antaga rättsvillfarelsen utgöra en subjektiv straffrihetsgrund — i de båda sistnämnda av de tre fallen; i det förstnämnda, däremot, synes, enligt huvudregeln, rättsvillfarelsen sakna relevans och åtal därför skola ske. Även i valutafallet har invändningen om rättsvillfarelse i och för sig ansetts, enligt huvudregeln, irrelevant. RÅ synes utgå från att rättsvill-

[33] Se härom a a s 188 ff.

[34] Se vidare RÅ 16/52, där invändning om bristande kännedom beträffande ValutaF underkänts av RÅ med i huvudsak enahanda motivering som i förevarande fall; se även RÅ Fa 230/53 (liknande synpunkter framförda).

[35] *Thornstedt* s 194.

farelsen möjligen skulle ha kunnat tillmätas betydelse, därest den varit ursäktlig, d.v.s. såsom en subjektiv straffrihetsgrund. Han har emellertid bedömt villfarelsen såsom oursäktlig. Dess betydelse skulle därmed vara reducerad till att eventuellt kunna utgöra skäl för åtalseftergift. Beträffande jaktärendet kan jämförelse anställas med sådana fall, där vilseledande skett genom enskilda personer med auktoritativ ställning; straffrihet har här sällan ansetts motiverad.[36] Med hänsyn till A:s egenskap av utlänning och omständigheterna i övrigt torde det dock vara försvarligt att anse hans rättsvillfarelse utgöra subjektiv straffrihetsgrund.

[36] A a s 194 ff.

D. Objektiva intressekollisioner

Det har tidigare konstaterats, vilken betydelse för åtalsprövningen som tillkommer åtalspreskriptionen, d.v.s. ett faktum, vars inträde efter brottets begående upphäver gärningens straffbarhet.[1] För fullständighetens skull skola några ord sägas jämväl om den betydelse som i enahanda avseende tillkommer vissa fakta, vilka från början utesluta gärningens brottslighet; frågan härom synes böra, om än kortfattat, beröras vid en redogörelse för problemet angående tillräckliga skäl till åtal.

Denna uteslutande effekt sammanhänger med det förhållandet, att en särskild yttre omständighet vid gärningen kommer denna att framstå såsom indifferent eller t.o.m. nyttig ur social synpunkt. Att gärningen icke bestraffas brukar man motivera med att den är "rättsenlig" eller "icke rättsstridig"; gärningen rubriceras ej såsom brott.[2] De undantagssituationer som sålunda göra handlingen tillåten och straffri, trots att det generellt beskrivna gärningsinnehållet synes uppfyllt, bruka numera betecknas som objektiva straffrihetsgrunder; de hänföra sig till brottsbegreppets objektiva sida.[3] Dessa straffrihetsgrunder ha stöd dels i särskilda lagbud och dels i rättspraxis. *Agge* framhåller om dem att de, åtminstone i princip, böra uppfattas såsom omständigheter av verkligt objektiv natur, vilkas förhandenvaro gör en eljest brottslig gärning tillåten och åstadkommer en justering av straffbudets mera schematiska gränsdragning kring det objektivt sett förbjudnas område.[4]

[1] Se ang åtalspreskriptionens innebörd särskilt *Strömberg* s 30 f.

[2] Se *Konfiskation* s 245.

[3] Se *Agge II* s 181.

[4] *Agge II* s 193 f. Se vidare om objektiva straffrihetsgrunder framställningen hos *Bergendal* s 109, *Den danske kriminalret* s 256 ff och Nelson, Rätt och ära s 99 ff. Se även *Andenæs* s 136 ff; denne vänder sig (s 138) mot bestämningen objektiv; jfr Nelson a a s 107 ff.

Bland nämnda undantagssituationer skola här blott de s.k. intressekollisionerna uppmärksammas och därvid närmast de kollisioner som rubriceras som *nöd* och *nödvärn*.[5] Exempel på straffriande intressekollisioner äro svåra att finna i åtalspraxis, i allt fall i överåklagarpraxis. Där så är möjligt, blir det emellertid i regel fråga om nödvärns- eller nödfall. Bristen på konkreta åtalsfall lärer knappast kunna förklaras på annat sätt än att dylika kollisionsfall, i den mån de överhuvudtaget komma till åklagarens kännedom, merendels avskrivas av distriktsåklagarna utan vidare åtgärd; måhända sker detta redan på ett tämligen tidigt stadium av förundersökningen. En noggrann genomgång av förekommande åtalsärenden hos ett antal distriktsåklagare skulle onekligen vara av intresse härvidlag. Det må i detta sammanhang erinras om att åklagarnas avskrivande verksamhet är av stor omfattning.[6] Det bör emellertid också beaktas, att intressekollisionerna icke grunda sig på objektiva omständigheter, vilka av sig själva framgå av brottsutredningen; gör den misstänkte icke själv invändning om nöd eller nödvärn, måste åklagaren som regel sakna anledning att överväga dylika förhållanden. Det synes sålunda svårt att med ledning av chefsåklagarpraxis göra några säkra uttalanden om frekvensen av ärenden, där intressekollisioner influerat på åtalsprövningen. Av förekommande fall framgår emellertid att de — såsom är att vänta — kunna medföra, att åtal icke väckes. Intet synes heller tyda på att dessa fall skulle ha betraktats som undantag från en allmän regel om åtal även i kollisionssituationer.

En intressekollision säges föreligga i det fall, där två intressen kollidera och det av straffbudet skyddade intresset får vika. Man brukar härvidlag ofta skilja mellan två typfall. Den *positiva* intressekollisionen utmärkes av att ett behov uppkommer att offra ett intresse för att möjliggöra tillgodoseendet av ett motstående viktigare intresse; den *negativa* intressekollisionen kännetecknas av nödvändigheten att skydda ett intresse mot intrång, därvid ett annat intresse emellertid måste läderas.[7]

---

[5] Se ang den närmare innebörden av nödvärn och nöd särskilt SOU 1953: 14 s 387 ff och 411 ff.

[6] Enligt uppgifter i Statistisk Tidskrift 1959: 10 (s 636) utgjorde år 1958 antalet för brott misstänkta personer 513.366 män och 38.588 kvinnor. Åtal anställdes mot 112.049 män och 5.849 kvinnor. Antalet fall, där åtal ej skedde på grund av att brott visats ej föreligga (den misstänkte oskyldig eller förfarandet ej brottsligt) eller bevisningen befunnits otillräcklig, utgjorde tillhopa 75.475. För 1957 voro motsvarande siffror (Statistisk Tidskrift 1959: 3 s 206) 515.764 män och 38.025 kvinnor; åtal skedde mot 108.221 män och 5.256 kvinnor. Avskrivning på nyss angivna grunder förekom i tillhopa 70.003 fall.

[7] *Agge II* s 196. Se även SOU 1923: 9 s 152 ff och *Thyrén II* s 125.

Varken processkommissionen eller, sedermera, processlagberedningen ha vid behandlingen av frågan om tillräckliga skäl till åtal gjort något uttryckligt uttalande om intressekollisioner. Processkommissionen framhåller blott, att åklagaren — vars åtalsplikt skall bero av att tillräckliga skäl mot den misstänkte finnas — har att uppmärksamma, huruvida någon omständighet förekommer som utesluter brottsligheten eller medför straffets bortfallande, i vilket fall åtal skall underlåtas.[8] Processlagberedningen uppställer, som tidigare sagts, för åtalsskyldighet den förutsättningen, att tillräckliga skäl skola föreligga, att den misstänkte är straffskyldig för gärningen, och förklarar att åtal sålunda icke skall ske, bl.a. där brottet är preskriberat.[9] Det anförda synes giva rum för den slutsatsen, att åtalsplikt icke föreligger vid ifrågavarande kollisionsfall, eftersom intressekonflikten utesluter tillräckliga skäl till åtal. Det är också tydligt, att i dessa fall åklagaren svårligen kan på objektiva grunder förvänta sig den misstänktes sakfällande. Han lärer väl emellertid ej heller finna sannolika skäl för fällande dom. Intressekollisionen skulle således upphäva icke blott en i övrigt förefintlig åtalsplikt utan även den s.k. åtalsrätten. Enligt gängse straffrättslig åskådning utesluter ju förekommande intressekollision den eljest brottsliga gärningens karaktär av brott. Det synes därför ligga i sakens natur, att åtal i dylikt fall ej skall förekomma. Redan på grund av gärningens beskaffenhet av icke-brott skulle sålunda frågorna om en åtalsplikt och om en särskild åtalsrätt bli irrelevanta.

Mot det sagda skulle måhända kunna invändas att frågan om straffrihet på grund av intressekollision till följd av den brist på lagregler som delvis råder ävensom kollisionsfallens särpräglade natur är ett så svårbedömbart problem, att det endast bör tillkomma domstol att taga ställning därtill. Det kunde göras gällande, att det i allmänhet icke borde överlåtas åt åklagarna att avgöra, huruvida man i förevarande situationer kunde avstå från åtal.

Häremot kan dock genmälas att åklagaren i all brottsprövande verksamhet har att verkställa en mer eller mindre skönsmässig prövning, där avgörandet ytterst dikteras av hans omdöme. Vilka svåra bedömningsproblem måste ej sällan sammanhänga med exempelvis frågorna om brottets subjektiva sida eller om den förefintliga bevisningens styrka! Det kan väl knappast påstås, att frågorna om intressekollision skulle i princip vara svårare att bedöma än nyssnämnda spörsmål eller

[8] *PK II* s 38.
[9] *PLB II* s 257.

att åklagarna skulle vara mindre väl skickade att självständigt taga ställning till just dessa frågor.

På grund av intressekollisionens natur kan ovisshet om den rättsliga bedömningen av det särskilda fallet här antagas uppstå oftare än vid åtalsprövning i gemen. Det må här lämnas därhän, huruvida ovisshet om rättstillämpningsfrågor må — såsom vanligen torde anses — utgöra grund för åtal. Ifråga om rättslig ovisshet beträffande bedömningen av kollisionssituationen bör dock märkas, att denna hänför sig till ett förhållande som utesluter den brottsliga karaktären av viss gärning. Föreligger ovisshet, torde situationen i många fall icke desto mindre vara så beskaffad, att den innefattar tillräckliga (sannolika) skäl till åtal; åklagaren lärer väl ej sällan anse sig kunna, trots eventualiteten av en intressekollision, på objektiva grunder emotse fällande dom. Att åtal skall ske i sådana fall följer alltså av huvudregeln.

Ifråga om nödvärnssituationer må erinras om att, enligt praxis, det tillkommer åklagaren att bevisa, att en sådan situation, därest detta göres gällande, icke förelegat. Det förutsättes därvid, att omständigheterna i saken icke vederlägga den misstänktes påstående om nödvärnsrätt.[10] Finner sig åklagaren i en dylik situation ur stånd att prestera erforderlig motbevisning, saknas tydligen tillräckliga (sannolika) skäl till åtal.[11] [12] (Däremot kunna naturligtvis skäl finnas till åtal för nödvärnsexcess.) Det är måhända dock sällsynt, att situationen är så renodlad, att åklagarens inventering av det egna bevismaterialet och möjligheterna att driva motparten från dennes positioner icke giver honom stöd för antagandet av skäl, som äro tillfyllest för åtal. Vad nu sagts om bevisbördan i nödvärnsfallen torde på grund av sakens natur böra gälla även för nödsituationer.[13]

---

[10] Se t ex SOU 1953: 14 s 389 och *Olivecrona* s 117.

[11] Statsåklagarens beslut i RÅ Ak 28/49 — refererat i den fortsatta framställningen — att icke väcka åtal, därför att han funnit det ådagalagt, att den misstänkte befunnit sig i en nödvärnssituation, synes sålunda innefatta ett vidare konstaterande än som strängt taget varit erforderligt.

[12] En särskild fråga är, vilken grad av motbevisning som erfordras. Har den misstänkte visat sannolika skäl för sin invändning, vill det i allt fall synas som om åklagaren måste prestera fullt bevis för sitt påstående om icke-nödvärn; jfr NJA 1943 s 40, där HD beträffande den tilltalades invändning om frivilligt tillbakaträdande uttalade, att denne "ej blivit med säkerhet vederlagd av omständigheterna". För gendrivande av en naken invändning om nödvärn bör däremot en lägre grad av bevisning vara tillräcklig.

[13] Jfr NJA 1944 s 67 (Strahl i SvJT 1949 s 165).

I *RÅ Ak 28/49* framgick av utredningen att B, som synbarligen varit berusad, utdelat flera slag med en blydagg mot A; A hade då med en brädstump slagit B i huvudet och på halsen, varvid B fallit omkull. B hade sedermera avlidit. Statsåklagaren beslöt, att åtal icke skulle ske mot A, enär han fann det ådagalagt, att A blivit överfallen av B under sådana omständigheter, att A haft rätt till nödvärn, samt att A därvid icke använt excessivt våld för att avvärja angreppet. RÅ fann utredningen icke vederlägga statsåklagarens bedömande, att den av A utövade misshandeln företagits i nödvärn.

Som exempel på de svåra bedömningsfrågor som i dessa sammanhang ofta uppkomma för åklagaren må vidare nämnas fallet *RÅ 532/56*. Här gällde frågan, huruvida åtal skulle ske mot bl.a. A för misshandel av B; B påstod, att han i trappuppgången till sin bostad blivit slagen av A. Av utredningen framgick att B, sedan han gått ut i trapphuset där A befunnit sig, återkommit med skador i ansiktet. A medgav, att han tilldelat B ett knytnävslag i ansiktet men påstod att detta skett i nödvärn. B bestred nödvärn. Jämväl andra personer voro inblandade i nämnda mellanhavande. RÅ uttalade beträffande A bl.a. följande. Ingen av de övriga inblandade voro närvarande, då A:s slag utdelades. För bedömande av situationen blevo därför C:s, B:s sons, uppgifter av väsentlig betydelse. C hävdade bestämt, att fadern blivit överfallen av A utan att B givit anledning därtill. Ehuru tilltron till C:s uppgifter med hänsyn till föreliggande släktskapsförhållande kunde ifrågasättas, ansåg RÅ dock uppgifterna vid bedömandet av nödvärnsfrågan icke kunna lämnas utan avseende. A:s relation av händelseförloppet motsades i vissa hänseenden jämväl av andra omständigheter. A uppgav bl.a., att han hört oväsen från B:s lägenhet och att han, som trott B misshandla C, därför ansett sig skyldig höra sig för hos B om vad som stod på. Med hänsyn till övrig utredning i saken syntes riktigheten av dessa uppgifter kunna starkt ifrågasättas. Det kunde med fog antagas, att orsaken till A:s besök hos B ägt samband med det motsatsförhållande som rått mellan B och vissa av grannarna i huset. På grund av vad sålunda anförts fann RÅ frågan, huruvida A handlat i nödvärn "— ehuru den i och för sig måste anses tveksam — icke böra undandragas domstols bedömande". RÅ förordnade förty om åtal mot A jämlikt 14: 13 SL. — Den av RÅ använda skrivningen för närmast tanken på sådana fall, där åtal för undanröjande av oviss rättstillämpning anses påkallat.

Ett exempel på en nödfallssituation lämnas i *RÅ Ak 117/49*. A och B foro en eftermiddag med A:s bil till dennes sommarstuga för att där tillbringa veckoslutet. Under kvällen förtärde de i sällskap med grannfamiljen C mat och spritdrycker. Ingen av sällskapet påverkades avsevärt av spriten. Ungefär klockan 23, sedan B tillfälligtvis avlägsnat sig ur stugan, hörde A ett stönande från tomten. Då han gick ut på denna, påträffade han B liggande på gårdsplanen nedanför en öppen veranda (belägen på 1 à 1 ½ meters höjd över markytan), ymnigt blödande i ansiktet och till synes svårt skadad samt utan klart medvetande. A bar därefter B till grannstugan och väckte upp familjen C. B var alltjämt icke vid klart medvetande. Snar läkarvård syntes erforderlig. Då det var fyra kilometer till närmaste telefon och nära en mil till närmaste bilstation, funno A och mannen C det nödvändigt, att någon av dem körde B till sjukhus. Enär hustrun C avrådde sin make att köra, bestämde sig A för att

— trots sin tidigare spritförtäring — köra B i sin bil till sjukhuset. Med mannen C bredvid sig i förarsätet anträdde A färden. Han höll en hastighet av omkring 40 km/tim. Under färden råkade bilen i sladdning, med påföljd att A körde av vägen och mot ett träd. Inga personskador uppstodo emellertid. I anskaffad droskbil fördes B till sjukhuset. Vid läkarundersökning å B konstaterades åtskilliga krossår i ansiktet och ett revbensbrott. Å A taget blodprov utvisade en alkoholkoncentration av 1,24 promille. A åtalades för rattfylleri och ovarsam framfart.

Ärendet bragtes under RÅ:s prövning. Denne uttalade, såvitt angick frågan om rattfylleri, följande. A hade med hänsyn till B:s skador funnit läget sådant, att B skyndsammast måst bringas under betryggande läkarvård. Enligt A:s bedömande skulle emellertid ett tillkallande av ambulans eller vidtagande av annan dylik åtgärd med hänsyn till platsens isolerade läge nödvändigtvis ha föranlett ett dröjsmål, som kunnat bli ödesdigert. A fick anses ha haft fog för denna uppfattning. Under sådana förhållanden kunde denne icke anses ha förfarit rättsstridigt genom att trots spritförtäringen framföra bil. Vad frågan om ovarsam framfart angick fann RÅ, att sladdningen med bilen mera var att tillskriva våda än vållande från A:s sida. RÅ föreskrev därför, att åtal mot A ej skulle äga rum. —

Det synes höjt över all diskussion, att en straffriande intressekollision föreligger i detta fall. Vad angår den påstådda ovarsamma framfarten har denna, som synes, givit anledning till särskilt bedömande ur culpasynpunkt och därvid befunnits vara blott casuell. Om emellertid framfarten skulle anses vårdslös, uppstår frågan, huruvida jämväl denna gärning kan vara rättfärdigad av den föreliggande intressekollisionen. Det är möjligt, att RÅ under nyssnämnt antagande icke skulle ansett A:s förande av bilen vara av beskaffenhet att kunna "täckas" av en dylik kollision. Det är även möjligt, att RÅ redan i den föreliggande situationen ansett A:s framfart i och för sig icke kunna försvaras av en eventuell intressekollision och att det särskilda uttalandet i culpafrågan närmast föranletts av en dylik uppfattning. Emellertid bör den straffriande intressekollisionen uppenbarligen göra även förandet av bilen, därest nu detta konstateras vara vårdslöst, försvarligt. Det förefaller rimligt att påstå, att, om rattfylleriet befinnes objektivt rättfärdigat med hänsyn till det motstående intresset att få B under skyndsammast möjliga läkarvård, jämväl trafikovarsamheten — som ju här icke var av svårare slag — får anses vara lika motiverad av samma hänsyn. Det må även, med bortseende från spörsmålet om eventuell intressekollision, parentetiskt anmärkas, att en sladdning som förorsakar att fordonet går av vägen och törnar mot ett träd typiskt sett torde få bedömas som straffbar trafikvårdslöshet.

RÅ Ah 158/49. Under fullgörandet av vakttjänst vid ett militärt förråd hörde vaktposten under avpatrullering av förrådet efter mörkrets inbrott, att någon, som tydligen uppehöll sig vid ett par hundkojor i närheten, kastade sten mot förrådet. Posten tillkallade vaktens slutna del och avlossade samtidigt ett skarpt pistolskott med riktning uppåt. Stenkastningen upphörde en kort stund men började sedan på nytt. Posten ropade då, att den som kastade sten skulle komma fram; i annat fall skulle han skjuta skarpt. Som ingen gav sig tillkänna, avlossade posten ytterligare ett skarpt skott riktat uppåt. Sedan vakten kommit till platsen och posten rapporterat vad som inträffat, gav vaktchefen

manskapet order att kvarstanna, varefter han med sin skarpladdade pistol osäkrad kröp bort mot hundkojorna. Plötsligt observerade han en skugga invid en hundkoja och förstod, att någon befann sig där. Han tyckte sig märka, att denne drog sig något tillbaka i nedhukad eller knäliggande ställning. Vaktchefen ropade då "Halt". Plötsligt bländades han av ett starkt ljussken från en lampa, som den okände tänt och riktat mot honom. Vaktchefen höjde då, fortfarande i krypställning, "helt automatiskt" sin pistol något och avfyrade den i riktning mot den plats, där den okände uppehöll sig. Omedelbart därefter sjönk ljuset till marken. Det konstaterades, att personen var dagofficeren, vilken på detta sätt velat kontrollera vakttjänsten, samt att denne träffats av skottet och avlidit.

Av utredningen framgick, att det instruktionsmässigt ålåg posten att, innan vapnet brukades, varna angriparen genom anropet "Halt". Därest den anropade härvid ej stannade eller eljest ej åtlydde postens anvisningar, skulle posten, om möjligt, ropa "Halt, eller jag skjuter skarpt". Där vapnet måste användas, borde det riktas mot nedre delen av angriparens kropp eller, om omständigheterna medgåvo det, mot marken. Vaktchefen uppgav, att han icke skjutit i avsikt att träffa men att han, då han plötsligt bländats av ljuset och ej fick något svar på sitt anrop, ansett sig icke ha annan utväg än att avlossa ett skott i avsikt att skrämma. Han kunde icke veta, vad motparten i nästa sekund skulle företaga sig. Vid avfyringen kunde han på grund av mörkret och eftersom han blivit bländad av ljuset icke se det föremål, mot vilket han riktade vapnet.

RÅ uttalade följande. På grund av vad posten rapporterat var vaktchefen berättigad antaga, att en obehörig i skydd av mörkret uppehöll sig invid förrådet utan att akta på postens tillrop och varningsskott. Vaktchefen fick tilllika anses ha haft fog för antagandet, att ett angrepp mot förrådet kunde befaras. Det var för vaktchefen en tjänsteplikt att upptäcka den obehörige samt avvärja angreppet. I tjänsteplikten ingick jämväl rätt och skyldighet att fasttaga inkräktaren. Vid fullgörandet av denna uppgift var vaktchefen befogad att använda skjutvapen i enlighet med gällande instruktioner. RÅ var närmast av den meningen, att vaktchefen med hänsyn till postens tidigare åtgärder och situationen i övrigt varit berättigad att skjuta utan att upprepa sitt anrop och utan att särskilt beakta skottriktningen. Även om vaktchefen icke skulle ägt handla på angivet sätt, fanns fog för uppfattningen, att avfyringen av skottet icke varit en överlagd handling utan följden av en reflexrörelse, som föranletts av det bländande ljus, vilket plötsligt riktats mot vaktchefen. På grund av vad sålunda anförts fann RÅ, att vaktchefen icke kunde anses ha gjort sig skyldig till straffbar handling; åtal skulle följaktligen icke ske. —

För beslutet att icke åtala anför RÅ sålunda två motiveringar. Den första innebär ett åberopande av grundsatsen om positiv intressekollision (jfr. 5: 10 SL). Den andra motiveringen synes betyda, att dagofficerens död orsakats av våda. Vad angår frågan om positiv intressekollision är att märka, att någon sådan icke kan ha förelegat objektivt sett. Straffrihet måste grundas på att vaktchefen trott eller misstänkt att "angriparen" hade brottsliga avsikter. Förelåg endast misstanke i detta hänseende, fordras dessutom, att misstanken icke var ogrundad (culpös). Ett felaktigt antagande av sådana omständigheter som

grunda en straffriande objektiv intressekollision är en brist i det subjektiva brottsrekvisitet, såvitt antagandet icke innesluter en oaktsamhet (grundar sig på en oaktsam bedömning av läget).[14] Beträffande den andra motiveringen, att avfyringen troligen varit följden av en oförvållad reflexrörelse, är att märka, att spörsmålet om oaktsamhet torde hänföra sig till vaktchefens hela uppträdande, sedan han osäkrat sin pistol. Vissa möjligheter finnas ju att gardera sig mot ofrivilliga avfyringar. Motiveringen synes i denna del därför vara något ofullständig.

I *RÅ Fa 153/49* gällde frågan ansvar för ovarsam framfart med bil. A, polisman, hade under färd med radiobil kolliderat med släpvagnen till en i motsatt riktning å samma väg förd buss, med påföljd att båda fordonen skadades. A hade vid tillfället hållit en hastighet som "betydligt överstigit 45 kilometer i timmen" samt även i övrigt färdats ovarsamt. RÅ framhöll — i genmäle till HD — att A gjort sig skyldig till ovarsamhet i trafik men fann att åtal bort kunna underlåtas, enär ovarsamheten objektivt sett varit ringa och ådagalagts under utövande av en särskild rättsplikt (A hade att så snart som möjligt söka upphinna en efterspanad bil) samt den vållade skadan därjämte blivit reglerad. Emellertid, uttalade RÅ, var det, då saken nu bragts inför rätta, mera tveksamt, om den förhandenvarande intressekollisionen gjorde sig gällande med sådan styrka, att en objektiv straffrihetsgrund kunde anses föreligga.[15] —

Till en början torde väl här kunna ifrågasättas huruvida icke rättsplikten i och för sig varit tillfyllest för beslut att icke väcka åtal. Skulle man emellertid anse intressekollision som regel ej böra föranleda, att åtal icke anställes, lärer kollisionen ej heller kunna i förening med andra omständigheter medföra dylik effekt. Skaderegleringen förefaller vara åberopad med en analogi från vad som gäller ifråga om åtalseftergift. Resonemanget synes vidare bygga på den tankegången, att intressekollisionen skulle kunna förändra karaktär genom något åklagarens åtgörande. Det kan visserligen icke bestridas, att mindre betänkligheter möta mot ett judiciellt förfarande, då ansvarstalan en gång väckts med vad detta innebär av bl.a. publicitet och andra personliga obehag för den tilltalade. I och med åtalet är ju "olyckan" redan skedd. Men intressekollisionen måste uppenbarligen bedömas på grundval av den situation som råder, då den så att säga privilegierade handlingen företages. Relevanta äro de omständigheter som föreligga vid kollisionstillfället. Det efter nyssnämnda bedömande fattade beslutet i åtalsfrågan är däremot ingen omständighet som har betydelse för frågan, huruvida gärningen är indifferent eller nödvändig eller nyttig ur social synpunkt och fördenskull "rättsenlig".

RÅ 343/50. Under färd med bil söndagen den . . . mellan klockan 1.30 och 2.45 påkörde A, leg. läkare i X (mindre stad), vid omkörning av några cyklister en av dessa, B, vilken gjort en plötslig gir mot vägbanans mitt. B, som erhöll en lindrig hjärnskakning, omhändertogs av A och transporterades till sjukstugan i X, varefter A genast anmälde det inträffade till polisen. Distriktsåklagaren väckte åtal mot A för det denne fört bil i spritpåverkat tillstånd (alkohol-

[14] Se *Thyrén III* s 64.

[15] HovRn hade fällt A, därvid förseelsen ansetts ringa med hänsyn till att A varit ute i brådskande tjänsteärende och till omständigheterna i övrigt. HD gav ej prövningstillstånd.

koncentration=1,02 promille) samt underlåtit iakttaga all den omsorg och varsamhet som betingats av omständigheterna; A hade ej på tillförlitligt sätt förvissat sig om att cyklisterna uppmärksammat hans fordon, till följd varav sammanstötningen skett. (Jämväl B, som varit spritpåverkad vid tillfället, åtalades.)

A hemställde hos RÅ om åtalets nedläggande och anförde. Under lördagskvällen var han på supé hos en kollega i X, varvid spritförtäring, om än i ringa omfattning, förekom. Klockan 0.45 återvände han till sin bostad och gick omedelbart till sängs. Omkring klockan 1.30 väcktes han av ett telefonsamtal, som kallade honom till sjukbesök i Y. Av samtalet fick han den uppfattningen, att det gällde en akut hjärtsjukdom, möjligen lungödem, varför han ansåg omedelbar avresa vara nödvändig. Då han räknade med att alkoholkoncentrationen i hans blod översteg 0,8 promille, ringde han till bilstationen i X, som låg utanför hans bostad, dock utan att erhålla svar. Någon bil syntes ej heller vara inne på bilstationens parkering. Med hänsyn till sjukdomens antagna art — där tidpunkten för en injektion ofta kunde vara utslagsgivande för patientens räddning till livet — ansåg han sig, trots spritförtäringen, omedelbart böra använda sin egen bil för sjukbesöket. Han kände sig icke på något sätt påverkad av vad han druckit. Patienten visade sig, såsom han antagit, lida av ett akut lungödem, där omedelbara injektioner av hjärtstyrkande medel brukade anses nödvändiga. Sådana gåvos, och det akut livshotande tillståndet hävdes. Han ansåg emellertid, att patientens tillstånd krävde ytterligare injektion av medel, som han ej medförde. Han begav sig därför iväg till sjukhuset i X för att hämta dylik medicin. Därvid inträffade olyckan. Under färden höll han ej högre hastighet än 65 km/tim, och före själva omkörningen nedbringade han hastigheten. Omkring klockan 4.30 infann han sig hos patienten för förnyad injicering. Påföljande dag forslades patienten till X' sjukstuga. A var ej tidigare tilltalad för trafikförseelse. Den företagna utredningen visade, att A ej företett några yttre tecken på berusning. A åberopade vidare, att han vid sitt handlingssätt jämväl tagit hänsyn till ett strax dessförinnan meddelat beslut av MedStyr:s disciplinnämnd (nr 23. 2898/1949 M); genom detta hade en läkare, som i visst fall vägrat sjukbesök, erinrats om vikten av att söka tillmötesgå begäran om besök hos svårt sjuk.

RÅ fann vid övervägande av vad i ärendet förekommit det icke vara uppenbart, att omständigheterna vid tillfället voro sådana, att den föreliggande intressekollisionen utgjort straffrihetsgrund. Med hänsyn härtill och då frågan om gärningens lagstridighet redan blivit underställd domstols prövning genom att åtal väckts, ansåg RÅ sig icke böra föreskriva om dettas nedläggande.[16] —

RÅ:s obenägenhet att vilja antaga straffriande intressekollision i förevarande fall synes välmotiverad. Utöver ovan redovisade omständigheter kan av utredningen i ärendet jämväl inhämtas att fyra bilstationer funnos i X' närhet och att de i festen deltagande hustrurna, bl.a. A:s, innehade körkort. Det torde även med visst fog kunna hävdas, att A under rådande förhållanden bort avtala med droskpersonal eller med någon annan person om att vid behov köra honom. Det måste onekligen framstå som riskabelt för åklagaren att, genom att ej väcka åtal, sanktionera ett handlingssätt som det förevarande.

[16] URn fann ej sådan nödsituation föreligga, att straffrihet på grund därav borde inträda.

III. OM LÄMPLIGHETSPRÖVNING AV ÅTALSFRÅGAN

Lagstadganden förekomma, enligt vilka det förutsättes, att frågan om åtals väckande skall avgöras efter en skälighetsprövning eller med ett speciellt hänsynstagande till de särskilda omständigheter som i varje enskilt ärende kunna göra åtal mer eller mindre erforderligt. I ett stort antal fall — av vilka några mycket ofta förekomma i praktiken — har omsorgen om detta hänsynstagande tagit sig uttryck i en direkt föreskrift om *lämplighetsprövning*. På grund härav fordras det för väckande av åtal, att beslutet därom föregåtts av en särskild prövning av frågan, huruvida åtal med hänsyn till omständigheterna in casu är lämpligt eller — med bruk av en annan mycket vanlig lokution — är påkallat ur allmän synpunkt. Endast under förutsättning att denna fråga besvarats jakande, får åtal anställas. Till denna typ av fall ansluta sig de, där samtycke eller tillstånd av viss myndighet — t.ex. Konungens "lov" — måste inhämtas för åtal. Det förstnämnda förhållandet föreligger vid ämbetsbrott, där man sedan gammalt icke ansett det erforderligt att utan varje undantag upprätthålla kravet på att åtal skall följa å varje brott. De uttryckliga föreskrifterna om generell lämplighetsprövning äro av relativt sent datum och förekomma, förutom i SL, huvudsakligen i lagar, som avse omhändertagande eller behandling av vissa kategorier medborgare i resocialiserande syfte.

Uppenbart är, att även den prövning av åtalsfrågan som enligt ovan förekommer vid ämbetsbrott innebär en lämplighetsprövning. I den fortsatta framställningen skall denna ordning först behandlas. Därefter följer en redogörelse för sådan lämplighetsprövning som avser åtal för andra brott än de nyssnämnda. Gemensamt för nu nämnda båda kategorier är att hänsynstagandet till frågan, huruvida åtal får anses lämpligt, grundar sig på stöd av särskilda författningsbestämmelser.

Uppenbart är även, att varje skälighetsprövning eller lämplighetsprövning av nu angiven beskaffenhet innebär — liksom institutet åtalseftergift — ett accepterande av den relativa åtalspliktens princip

på bekostnad av den absoluta. Även den omständigheten, att åtalet i vissa fall gjorts beroende utav förekomsten av allmänna synpunkter, som påkalla åtal, innebär en eftergift åt relativa åtalsvärderingar. Den fortsatta framställningen kommer sålunda att avse förhållanden, i vilka den relativa åtalspliktens princip tillmätes avgörande betydelse.

Emellertid synes den relativa åtalsplikten understundom tillämpas i praktiken även utan direkt stöd av lagbestämmelser; dessa fall äro emellertid helt naturligt mycket fåtaliga. Det torde svårligen kunna konstateras, huruvida dylika åtalsavgöranden ske i enlighet med bestämd åklagarpraxis. Jämväl om denna utövning av en relativ åtalsplikt skola några ord sägas. Detta sker i ett avslutande avsnitt av denna redogörelse för prövningen av frågor om åtals lämplighet.

A. Lämplighetsprövning vid ämbetsbrott

1. Inledande anmärkningar

De allmänna ämbetsbrottsbeskrivningarna i 25 kap. SL karakteriseras av deras vida avfattning; de framstå mera som primära än som kompletterande instrument för brottsbekämpandet.[1] Följden har blivit en rad svårlösta tolkningsfrågor. Åklagarens nyss antydda initialuppgift — att pröva huruvida det till bedömande föreliggande handlingssättet innefattar en straffbelagd gärning — måste, då det gäller denna del av brottskatalogen, ej sällan finnas vansklig att lösa. Ett avsevärt utrymme för ett diskretionärt bedömande erbjuder sig. Det resultat vartill åklagaren härvid kommer är givetvis av väsentlig betydelse; endast under förutsättning att han finner gärningen täckt av en i strafflagstiftningen upptagen brottsbeskrivning, kunna tillräckliga (sannolika) skäl till åtal föreligga.[2] Åtalspraxis erbjuder en rik provkarta på mer eller mindre intrikata bedömningsfrågor, som sålunda förelegat till åklagarens avgörande.

En stor svårighet är här att utfinna en nedre gräns för tjänstefelets straffbarhet; varje form av objektivt fel varken kan eller bör föranleda straffansvar, fastän detta är teoretiskt möjligt enligt den avfattning, som vederbörande strafflagbud erhållit.[3] Praxis på detta område lämnar talrika prov på konstateranden, sådana som att "ansvarsgrundande tjänstefel ej föreligger" eller att "fel av beskaffenhet att för N.N. skäligen böra föranleda ansvar icke kan anses ha förekommit".[4] Oaktat

---

[1] *Jägerskiöld* s 271 f.

[2] Från frågan om åtal i sådana fall, där ovisshet i rättstillämpningen råder rörande gärningens beskaffenhet av brott, bortses här.

[3] *Jägerskiöld* s 286 ff. — Se ang 25:4 SL särskilt a a s 281 ff.

[4] Jfr a a s 288 och 360.

dessa bedömningsfrågor närmast höra samman med problem, som behandlats i föregående avsnitt, må några exempel från det praktiska rättslivet återgivas i förevarande sammanhang.

Först må nämnas ett par åtalsärenden, som angått en och samme tjänsteman såsom misstänkt; de återgivas i den ordning, varuti de anhängiggjorts hos åklagaren.[5]

RÅ Ak 124/49. Komministern B begärde hos RÅ, att "erforderliga åtgärder" måtte vidtagas mot kyrkoherden A i anledning av vissa påstådda tjänstefel. Av företagen utredning framgick följande. Hos vederbörande församling fanns visst penningbelopp disponibelt för anskaffande av kyrkklocka. Vid sammanträde i december 194. med kyrkorådet, under ordförandeskap av A, beslöt rådet att åt denne jämte annan ledamot, C, uppdraga att snarast möjligt beställa en klocka samt ombesörja lämplig inskription. Vid i februari påföljande år hållet sammanträde med kyrkofullmäktige uppläste A, på begäran av B, den text till inskription, varom han och C enat sig. Texten innehöll bl.a.: "År 194., då Gustav V var Sveriges konung, X stiftets biskop, A församlingens kyrkoherde, blev jag gjuten". Uppläsningen föranledde ingen debatt, ej heller något beslut av fullmäktige. A beställde därefter klockan och meddelade gjuteriet, att den skulle förses med inskription, innehållande bl.a. nyss angivet citat. Under en vecka i april var A tjänstledig. Vid under denna tid hållet sammanträde med kyrkorådet beslöts, under ordförandeskap av B, att i inskriptionen skulle jämväl ingå orden "B dess komminister". Påföljande dag meddelade B gjuteriet detta. Gjuteriet bekräftade tillägget samt tillfogade, att ändringen medförde dröjsmål med leveransen, sannolikt några månader, samt en merkostnad om 250 kronor. A, som återinträtt i tjänst samma dag som bekräftelsen inkom, meddelade genom telegram, att ingen ändring tills vidare skulle ske. Vid telefonsamtal ett par dagar senare begärde gjuteriet omgående besked om inskriptionens lydelse, varvid A meddelade, att leveransen skulle fullföljas i enlighet med det ursprungligen träffade avtalet. Klockan blev därefter gjuten. Vid sammanträde i maj med kyrkorådet redogjorde A för vad som förevarit i saken. (B hade dagen förut hemställt hos statsåklagaren om laga åtgärder i anledning av att beslutet å aprilsammanträdet icke länt till efterrättelse.) Vad sålunda förekom föranledde ej något beslut. Klockan levererades och betalades. I revisionsberättelsen påföljande år föreslogo revisorerna, att kyrkorådet beviljades ansvarsfrihet för föregående års förvaltning.

Statsåklagaren yttrade bl.a. följande. Kyrkorådet måste ha varit berättigat att på nytt upptaga frågan om inskriptionens lämpliga formulering och att fatta ett beslut därom utan att vara bundet av det åt A och C tidigare lämnade uppdraget. Kyrkorådets beslut å aprilsammanträdet måste därför ha inneburit ett lagligt och, då det ej överklagats, bindande avgörande. Då A därför, såsom skett, beordrat klockans gjutning, måste han anses ha handlat oriktigt och med överskridande av sin befogenhet. Den omständigheten att beslutet vid denna tidpunkt icke vunnit laga kraft torde sakna betydelse. Något formligt godkännande i efterhand av A:s åtgärder hade icke blivit beslutat av rådet. Emellertid

[5] Med dessa ärenden sammanhängde även ärendet RÅ Ak 112/49, som refereras nedan å s 227 i samband med frågan om RÄ:s rätt att i vissa fall avstå från åtal.

torde det förhållandet att klockan blivit betald och ansvarsfrihet för kyrkorådets förvaltning beviljad samt att inga åtgärder till ändring vidtagits från församlingens sida få anses innebära, att resultatet accepterats, även om detta icke betydde, att A:s göranden godkänts. Genom att handla i strid mot kyrkorådets beslut måste A anses ha förfarit oriktigt. Hinder hade ej förelegat för A att, innan han lämnade gjuteriet definitivt besked, skyndsamt sammankalla nytt kyrkoråd och informera det om konsekvenserna av det nya beslutets verkställighet för att därigenom söka få en ändring till stånd.

Huruvida A:s förfarande — fortsatte statsåklagaren — var att anse som straffbart syntes böra bedömas i betraktande av följande omständigheter. A och C hade ursprungligen fått fria händer att utforma texten. Till yttermera visso hade deras förslag på B:s begäran upplästs i kyrkofullmäktige, utan att varken B eller någon annan haft något att erinra mot förslaget. A hade sålunda anledning betrakta frågan om inskriptionens formulering såsom definitivt avgjord. Det var naturligt, att A, då han fick kännedom om det under hans ledighet fattade beslutet, ville närmare undersöka omständigheterna och därför avsände telegrammet till gjuteriet. Då A sedermera fick veta, att den nödvändiggjorda ändringen skulle medföra dröjsmål med leveransen, insåg han, att invigningen — varom han träffat överenskommelse med biskopen — icke skulle kunna företagas å den fastställda dagen. A insåg vidare, att disponibla medel ej skulle räcka till för denna merkostnad, och han hade den uppfattningen, att det anslag som härutinnan förelåg icke fick överskridas utan formligt beslut därom. Därtill kom att A var övertygad om att beslutet ej gav uttryck åt någon bestämd önskan från kyrkorådet utan att beslutet tillkommit på ett sätt, som närmast kunde betecknas såsom en kupp från B:s sida. Anledning fanns därför till antagande, att A, då han handlade i strid mot kyrkorådets beslut, gjorde detta i övertygelse om att beslutet rimligen icke kunde verkställas. Vid bedömandet av frågan om åtal mot A borde hänsyn även tagas till de anmärkningsvärda förhållandena vid tillkomsten av beslutet i april. B:s förfaringssätt i samband härmed var sådant, att det skulle te sig stötande, om A skulle åtalas men ingen påföljd drabba B. Det sätt, varpå B lyckats få till stånd ett beslut om ändring av inskriptionen, måste betecknas som ojust. Han hade haft möjligheter att på ett tidigare stadium och i annan ordning få inskriptionen omprövad, t.ex. vid sammanträdet i februari. I stället avvaktade B ett tillfälle, då A var tjänstledig, och passade då på att sammankalla kyrkorådet. Vid detta sammanträde hade B ej protokollsboken tillgänglig, varför de närvarande ej fingo klart för sig, vad som tidigare beslutats. Att B härvidlag lämnat felaktiga upplysningar syntes framgå av formuleringen av protokollet från sammanträdet, där det bl.a. stod: "Kyrkorådet hade uppdragit åt A och C att inkomma med förslag till inskription". Detta var ett felaktigt återgivande av tidigare beslut, som icke innebar, att frågan om textens formulering skulle underställas kyrkorådet för godkännande. Det torde ej få anses uteslutet, att kännedom om vad som tidigare bestämts skulle ha resulterat i ett beslut av annat innehåll än det, som fattades vid sammanträdet i april. Det var vidare antagligt, att sistnämnda beslut icke skulle ha fått det innehåll, som skedde, därest det då varit för kyrkorådet bekant, att ändringen skulle medföra en kostnadsökning med 250 kronor och ett par månaders försening av leveransen. Under åberopande av det anförda uttalade statsåklagaren som sin uppfattning, att vad A låtit sig komma till last,

"med hänsyn till förekomna omständigheter, icke syntes vara av beskaffenhet att böra för honom föranleda straffansvar".

RÅ fann vad i ärendet förekommit icke böra föranleda någon RÅ:s vidare åtgärd.

Till bedömande förelåg jämväl *RÅ Ak 111/49*. Här ingav Z anmälan till statsåklagaren mot A för tjänstefel. I kyrkorådets protokoll, som förts av A, hade för visst sammanträde såsom närvarande antecknats två personer, vilka icke varit tillstädes. Dessa hade efter sammanträdet uppringts av A, varvid de på dennes förfrågan förklarat sig godkänna, att de fingo antecknas såsom närvarande och sålunda som deltagande i de fattade besluten.

Statsåklagaren uttalade följande. A måste anses ha förfarit oriktigt genom att giva protokollet sådan avfattning, att därav icke framgått, att av de i beslutet deltagande endast tre närvarit vid sammanträdet, särskilt som detta förhållande, med hänsyn till gällande bestämmelser om beslutförhet, var av beskaffenhet att kunna inverka på frågan angående lagligheten av de fattade besluten. "På grund av föreliggande omständigheter" och särskilt det förhållandet, att A föranstaltat om nytt sammanträde för handläggning av, bland andra, de å nu ifrågakommande sammanträde behandlade ärendena — oavsett om detta redan från början varit A:s avsikt eller han föranletts därtill genom påpekande av viss annan person — fann dock statsåklagaren A:s oriktiga avfattande av protokollet icke vara av beskaffenhet att böra föranleda ansvar för tjänstefel.

Efter sju månaders betänketid begärde Z överprövning hos RÅ. Denna prövning resulterade i RÅ:s förklaring, att "vad i ärendet förekommit icke (borde) föranleda någon ämbetets åtgärd".

RÅ 465/50. Medan B fullgjorde sin värnplikt vid regementet i X förkom ett par Kronan tillhöriga stövlar, vilka tilldelats honom. B, som erlade ersättning för dem, återfann dem sedermera och medförde dem vid utryckningen. Mera än två år härefter träffade B A, som för tillfället tjänstgjorde vid samma regemente. B bad då A, eftersom stövlarna befunnits vara för stora för honom själv, byta ut dem mot ett par mindre. A medförde stövlarna till regementet och företog i klädbytescentralen det önskade bytet. Statsåklagaren fann skäl till åtal mot A för bedrägligt beteende icke föreligga. RÅ instämde häri, alldenstund det icke visats, att utbytet av stövlarna medfört ekonomisk skada för Kronan. Emellertid torde A:s förfarande — förklarade RÅ — få anses innefatta missbruk av A:s ställning som krigsman till förfång för krigsmakten. Tjänstemissbruket fick med hänsyn till omständigheterna betraktas som ringa. I varje fall torde A få anses ha åsidosatt vad som ålegat honom enligt allmänna bestämmelser, särskilda föreskrifter eller tjänstens beskaffenhet. Åtal skulle förty väckas mot A i första hand för tjänstemissbruk och i andra hand för tjänstefel. (Mot B skulle åtal ske för anstiftan av gärningen.)

RÅ 46/52. En utmätningsman avslutade en exekutiv förrättning — återtagande av avbetalningsgods — utan att därvid skilja vederbörande från besittningen till godset. Vid förrättningen var utmätningsgäldenären ej närvarande. Utmätningssökanden, som erhållit underrättelse om tiden för förrättningen, kom till platsen först efter förrättningens slut. Ett ombud för sökanden hade strax före förrättningstillfället meddelat utmätningsmannen, att han skulle infinna sig vid förrättningen, och utmätningsmannen, som kände ombudet väl,

ansåg sig kunna lita på denna uppgift. Sedan ärendet kommit under RÅ:s bedömande, anförde statsåklagaren bl.a. Dylik handräckning innefattade ett faktiskt skiljande av det på avbetalning försålda godset från köparens besittning. I detta fall hade utmätningsmannen ej möjlighet själv medtaga godset. Då säljaren eller ombud för denne ej var tillstädes, syntes utmätningsmannen ha bort inställa förrättningen. Genom att fullfölja handräckningen torde han ha handlat oriktigt. Förfarandet syntes ej ha medfört någon skada eller olägenhet, och utmätningsmannen hade uppenbarligen handlat i syfte att nedbringa kostnaderna för handräckningen. RÅ ansåg förfarandet oriktigt men fann det ej böra föranleda någon åtgärd mot utmätningsmannen. (RÅ kunde dock ej underlåta fästa vederbörande länsstyrelses uppmärksamhet på det av utmätningsmannen tillämpade förfaringssättet.)

RÅ 604/52. Vid meddelande av byggnadslov för ombyggnad av en teater förfor byggnadsnämnd felaktigt genom att icke beakta, att yttertrappan till byggnaden, vilken trappa jämväl omfattats av ombyggnadsarbetet, var belägen å mark, som ej ingick i den tomt, å vilken teaterbyggnaden i övrigt var uppförd; över denna mark hade teaterns ägare ej — såvitt visats — förfoganderätt. Byggnadslov för ombyggnad av trappan hade således ej bort beviljas, och byggnadsnämnden hade alltså förfarit felaktigt. RÅ fann emellertid felet ej böra föranleda ansvar för nämndens ledamöter eller tjänstemän, enär detsamma, enligt vad utredningen visade, var av ringa praktisk betydelse.

RÅ RD 40/54. Sedan exekutionsbiträdet C beslagits med förskingring i tjänsten, uppkom fråga om ansvar för A och B, vilka fungerat som inventeringsförrättare hos C. A, som var bokhållare men som uppehållit tjänst såsom tf stadsfogde, hade förrättat inventeringarna på uppdrag av B. Vid inventeringarna hade A låtit C själv läsa från de befintliga kopieblocken. I anledning av uppkommen fråga om avskrivning av viss Kronans redovisningsfordran hos C anförde RÅ hos KMaj:t bl.a. A hade visserligen förfarit klart olämpligt; det passerade var dock med hänsyn till A:s stora arbetsbörda och till det förhållandet, att biträdespersonal ej funnits att tillgå vid inventeringarna, förklarligt och i viss mån ursäktligt. Man kunde ej heller ställa för stora krav på en inventeringsförrättare i A:s underordnade ställning. Därjämte kunde den skada, som föranletts av att förskingringen ej upptäckts vid A:s inventeringar, ej sägas vara särskilt avsevärd i betraktande av att förskingringarna pågått flera år före nu ifrågavarande inventeringar utan att upptäckas, oaktat de under sagda år företagna inventeringarna torde skett på mera ingående och noggrant sätt. Vad B angick var visserligen hans uppdrag åt A mindre välbetänkt, men B, som nyligen tillträtt tjänsten som stadsfiskal och stadsfogde samt var hårt pressad av arbete, kände dock till att A tidigare på egen hand förrättat inventering hos exekutionsbiträde. Länsstyrelsen hade kort tid före inventeringen hos C verkställt inventering hos B i dennes egenskap av stadsfogde utan anmärkning. Vad som sålunda förekommit från A:s och B:s sida syntes RÅ ej vara av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel.

Från ovan avsedda prövning är att skilja den, som somliga chefsåklagare äga företaga och varigenom de kunna låta vissa i och för sig straffbara gärningar, som begåtts av ämbets- eller tjänsteman, passera utan

åtal. Man avstår från åtal, därför att gärningen efter diskretionärt bedömande anses kunna lämnas sanktionsfri eller beivras i annan form än genom domstolsförfarande. Fråga är således här om tillämpningen av en relativ åtalsplikt.

En redogörelse för denna relativa åtalsplikt framstår som ett nödvändigt komplement till frågan om den specialreglering, som i vissa fall föreligger ifråga om åklagarens åtalsplikt. Med hänsyn till den omfattande behandling, som *Jägerskiöld* i sitt arbete om svensk tjänstemannarätt ägnat ämbets- och tjänstemännens judiciella och disciplinära ansvar, kommer framställningen att hållas i översiktliga ordalag.[6] Huvudvikten lägges därvid, liksom i övrigt i denna avhandling, på RÅ:s verksamhet. Denna har i nu förevarande avseende icke tidigare gjorts till föremål för särskild behandling i litieraturen; beträffande t.ex. JO:s ämbetsutövning, däremot, föreligger ett rikhaltigt material.

2. Allmänt om de befogenheter som härutinnan tillkomma JK, JO, MO och RÅ

Den relativa åtalsplikt som förekommer vid *ämbetsbrott* är erkänd sedan gammalt.[7] Författningsbestämmelser ha givits, vilka innefatta en dylik ordning.

Till en början må några erinringar göras beträffande de högre särskilda åklagarna. Därvid synes det lämpligt att först ägna uppmärksamheten åt JO och MO; den diskretionära åtalsprövning som de utöva torde i särskild grad tilldraga sig intresse i det praktiska rättslivet.

Riksdagens ombudsmän skola, enligt för dem upprättad instruktion, "förnämligast" beivra sådana fel som synas dem härröra från egennytta, vrångvisa, väld eller grov försumlighet eller bereda en allmän osäkerhet för medborgares rättigheter; härvid bör särskilt tillämpningen av författningar angående frihetsberövanden kontrolleras.[8]

---

[6] Se t ex Bexelius i SvJT 1960 s 84 f; *Olivecrona* s 43.

[7] *Jägerskiöld* s 140 ff. Se jämväl Jägerskiöld, Om disciplinärt och judiciellt ansvar (i Skrifter åt minnet av C A Reuterskiöld, Helsingfors 1945, s 119 ff), och Palme, Om disciplinär bestraffning av tjänstemän, ävensom i SOU 1951:54 s 84 angiven litteratur.

[8] 3 § InstrRDO. Erinran om frihetsberövanden innefattar ett i 1957 års instruktion tillagt nytt andra stycke till sagda § (se SOU 1957:2 s 13 och 57 ff; i SOU 1955:50 hade de sakkunniga upptagit en motsvarande föreskrift under 20 §).

Emellertid föreskrives vidare att ombudsman äger låta bero vid vunnen rättelse, avgiven förklaring eller vad eljest i saken förekommit ("erinringspraxis"), under förutsättning att den begångna felaktigheten skett allenast *av ovarsamhet, utan vrång avsikt.*[9] Denna bestämmelse, som utan ändring överförts till 1957 års gemensamma ombudsmannainstruktion från tidigare gällande 1941 års — samt dessförinnan 1915 års — båda instruktioner, synes ha föranlett följande tillämpning. Konstateras felaktigt förfarande föreligga men befinnes detta ej vara av så allvarlig beskaffenhet som avses i instruktionens 3 §, anser sig ombudsman kunna avstå från att väcka åtal, om *felet medgivits* och *rättelse utlovats* för framtiden samt *inträffad skada gottgjorts.*[10] Därutöver synes åtal i viss utsträckning ej äga rum vid *i och för sig lindriga förseelser.*[11] Något hinder för ombudsman att väcka åtal för sistnämnda slags förseelser föreligger m.a.o. ej.[12] Det har sålunda förekommit, att åtal i vissa fall icke anställts även vid uppsåtliga fel, liksom, tvärtom, fel av oaktsamhet, t.ex. om de härrört av grov försumlighet, ansetts böra åtalas.[13]

Vid sin bedömning av åtalsfrågan har ombudsman uppenbarligen att beakta samtliga förekommande omständigheter, sålunda icke blott den felaktiga åtgärden eller underlåtenheten i och för sig utan även följderna därav.[14]

Den reaktion, varmed ombudsmannen inskrider, är således *åtal.* Han kan emellertid — i avskrivningsfall — då han finner så erforderligt *erinra* den försumlige tjänstemannen om det felaktiga i dennes för-

---

[9] 4 § InstrRDO. — I SOU 1955: 50 s 136 anmärka de sakkunniga på uttrycket "ovarsamhet, utan vrång avsikt", enär i begreppet ovarsamhet icke torde kunna inläggas någon som helst avsikt; då emellertid något helt träffande uttryck att sätta i stället ej stått att finna, ha utredningsmännen låtit lokutionen kvarstå oförändrad i sitt instruktionsförslag.

[10] SOU 1955: 50 s 136. Denna handlingsregel framställes av JO — i JO 1916 s 193 — såsom resultat av hans tolkning av ifrågavarande stadgande i ämbetsinstruktionen och avsågs att tillämpas, där ej särskilda omständigheter, som påkallade strängare behandling, förelågo. JO tillfogade därjämte: "I somliga fall kan dock denna princip icke komma till tillämpning på den grund, att den skedda skadan icke vidare kan gottgöras. I dylika fall får givetvis förfaras efter omständigheterna." Jfr härtill lagutskottets utlåt 1/1916 s 5 f. — Se även KProp 5/1915 s 22 f samt *Malmgren* s B 82 f.

[11] Se i föreg not angiven litteratur. — Hos *Jägerskiöld,* s 215 not 3, påpekas att debatt dock länge rått såväl om JO:s möjligheter att begränsa åtal till svårare fel som om dennes rätt att framställa erinringar.

[12] Se § 96 RF och 1 § InstrRDO; se även KProp 5/1915 s 22 f.

[13] SOU 1955: 50 s 136.

[14] Ibid.

farande. Denna erinran avses emellertid, väl att märka, *icke* vara någon disciplinär åtgärd från ombudsmannens sida. Ombudsmannen är endast åklagare utan någon — disciplinär eller annan — domsrätt.[15] [16] Allenast gentemot befattningshavare å ombudsmansexpeditionen äger han, enligt bestämmelser härom i ämbetsinstruktionen, möjlighet att inskrida genom disciplinära korrektiv. Däremot kan han överlämna handlingarna i anhängigt ärende till disciplinär myndighet för åtgärd.[17]

Emellertid lärer det väl näppeligen kunna förnekas, att en ombudsmans erinran av ifrågavarande slag i allt fall av den felande ämbetsmannen uppfattas såsom ett i viss mån disciplinärt medel; det ogillande av det felaktiga handlingssättet, som ligger i ombudsmans klara avståndstagande från detsamma, torde i de flesta fall vara skäl nog för vederbörande att för framtiden nogsamt iakttaga vad som härvidlag uppmärksamgjorts för honom. Detta, i förening med formen för ombudsmans påpekande, till vilken bl.a. hör viss publicitet, synes med fog kunna sägas innebära en reprimand eller, om man så vill, en form av disciplinär domsrätt.

Jämte nyssnämnda bestämmelser i instruktionens 3 och 4 §§ om vissa grundprinciper för ombudsmans påtalande verksamhet är vidare att observera dess 9 §. Någon dylik föreskrift fanns icke upptagen i det instruktionsförslag, som framlades av 1954 års sakkunniga, utan tillkom härefter.[18] Bestämmelsen avser att ytterligare mildra ombudsmans reaktionsförfarande med avseende å befattningshavare inom det *kommunala* verksamhetsområdet. Ombudsman erinras nämligen om att hans tillsyn över kommunala tjänstemän skall ske med beaktande av de särskilda betingelser varunder den folkliga självstyrelsen arbetar och under iakttagande av att den kommunala verksamheten icke onödigt hämmas. Sålunda bör han, där ej fråga är om frihetsberövande eller uppenbara övergrepp, icke ingripa, förrän möjligheten till rättelse

---

[15] Anf KProp s 24. — Kommitterade, som avgåvo förslag till 1915 års båda instruktioner, föreslogo införandet av en uttrycklig bestämmelse om ombudsmans möjlighet att, i erforderliga fall, särskilt erinra vederbörande om det felaktiga i dennes påtalade handlingssätt; bestämmelsen uteslöts ur propositionen såsom överflödig med hänsyn till redan stadgad praxis i enahanda riktning.

[16] Se ang erinrans juridiska karaktär *Jägerskiöld* s 365 ff, särsk s 368 och 370. — I förslaget till lag om offentliga tjänstemän uteslöt man reaktionsformen erinran. Endast lagstadgade disciplinära bestraffningsformer skulle få förekomma; "bruket att begagna 'erinran' eller 'föreställning' med mer eller mindre klart definierad rättslig verkan måste alltså upphöra" (SOU 1951:54 s 182, se även *Jägerskiöld* s 369 f).

[17] *Jägerskiöld* s 215 och 342. — Se t ex det ärende som återgives i JO 1960 s 153 ff.

[18] Se SOU 1957:2 s 17, 19 och 46 ff.

genom hänvändelse till kommunal myndighet eller genom överklagande av det såsom felaktigt ansedda beslutet prövats.

Uppenbart är att bestämmelsen supplerar 4 §:s reglering av "erinringspraxis" och att man tagit ett ytterligare steg på den relativa åtalspliktens väg. Vilka normer ombudsman här har att gå efter utsäges ej uttryckligen. Vid förarbetena till ifrågavarande stadgande har det framhållits, att JO i princip bör begränsa sitt ingripande till mera flagranta fel. Såsom uppenbara övergrepp äro i huvudsak att anse sådana situationer, då klart missbruk av tjänsteställning föreligger. Det har vidare uttalats, att JO i många fall, särskilt då det gäller klagomål över smärre formella fel utan saklig betydelse, torde kunna lämna klagomålen utan vidare åtgärd. Kommunala förtroendemän kunna göra sig skyldiga till fel på grund av bristande erfarenhet. I sådana fall synes åtal sällan behöva tillgripas.[19] Det är tydligt, att JO erhållit "avsevärd frihet att efter eget omdöme begränsa sin tillsyn på det kommunala området".[20] För en närmare uppfattning om denna tillsyn har man att avvakta den praxis, som så småningom kan komma att utbildas. Vad som enligt 4 § bör fordras för att ombudsman skall finna anledning att icke åtala behöver tydligen icke alltid krävas, då prövningen avser korrektion av kommunala befattningshavare; ifråga om dessas fel och försumligheter äro — med tidigare angivna undantag — villkoren icke så stränga som i övriga stycken, för att ombudsman skall kunna utesluta åtal.

Att frihetsberövande åtgärder och uppenbara övergrepp överhuvudtaget erhållit en särställning vid förevarande reglering är naturligt. Här rör det sig i princip om allvarligare felaktigheter. Att åtal i fall av dylika missförhållanden oundgängligen måste väckas, är dock ingen fastslagen grundsats; även härvidlag äro uppenbarligen de allmänna principerna i 3 och 4 §§ normerande.

JK äger enligt sin instruktion avstå från åtal, om det fel, vartill vederbörande ämbetsman gjort sig förvunnen, är av "ringare beskaffenhet". Han äger därvid "låta bero vid vunnen rättelse eller angiven förklaring eller vad eljest förekommit".[21] Motsvarighet till vad som härutinnan stadgats ifråga om JO:s och MO:s verksamhet återfinnes följaktligen även i JK:s instruktion; bestämmelsen ifråga har för övrigt allenast avsetts stadfästa tidigare gällande praxis.[22] I annat sammanhang har

[19] I LU 33/1957 s 12 ff och s 34.

[20] SOU 1957: 2 s 59.

[21] 3 § 3 st InstrJK.

[22] SOU 1946: 92 s 35.

emellertid uttryckssättet i JK-instruktionen förklarats vara mindre lyckat.[23] Frågan, huruvida det är möjligt att i det konkreta fallet avstå från åtal, synes nämligen vara att avgöra efter bedömning av samtliga omständigheter; till dessa höra även följderna av den felaktiga åtgärden eller passiviteten. Tvekan kan emellertid råda om — har det sagts — huruvida begreppet "fel" kan anses omfatta även följderna av felet.[24] Härtill synes vara att anmärka att ett fel icke kan i sig innefatta följderna av detsamma. En värdering av felet, däremot, är icke tänkbar, utan att hänsyn tages till de konsekvenser som det felaktiga handlingssättet kunnat medföra; att en handling eller en underlåtenhet betecknas som felaktig beror ju på att den är ägnad att leda till någon menlig eller i varje fall icke önskvärd effekt. Huruvida ett begånget fel skall föranleda en reprimand eller en svårare sanktion eller ingen åtgärd alls mot den felande måste avgöras efter en värdering av felet, d.v.s. dess följder. Genom denna värdering framgår felets grövre eller — som det sägs i förutnämnda instruktionsföreskrift — ringare beskaffenhet.

Vad i detta sammanhang slutligen angår *RÅ* föreligger den skillnaden mot tidigare omnämnda särskilda åklagare, att den generella tillsynen över ämbetsmännen undandragits RÅ:s arbetsområde. Tillsynsverksamheten har ansetts förete betydelsefulla skiljaktigheter från den verksamhet som tillkommer en åklagare; den tager i mindre grad sikte på det som är en åklagares huvuduppgift, nämligen att beivra brott, utan består fastmera, där ingripande sker, i uttalande av erinringar eller framläggande av principiella ståndpunkter. En sådan verksamhet har därför synts främmande för en ren åklagarmyndighet, vars väsentliga arbetsuppgift är att till domstols prövning överlämna behandlade frågor. Vidare ha övervakningens former — granskning av ämbetsverkens arbetsredogörelser, domstolarnas rotlar och dagböcker etc. — föga gemensamt med åklagarverksamhet. Den skönsmässiga prövning, huruvida ett begånget tjänstefel skall föranleda åtal eller ej, har dessutom ansetts föga väl rimma med den åtalsplikt som principiellt upprätthålles ifråga om det stora flertalet brott.[25] Slutligen har man funnit det betänkligt, att åt en ren åklagarmyndighet överlämna befogenheten att anställa åtal mot domare.[26]

---

[23] SOU 1955: 50 s 136.

[24] Ibid.

[25] SOU 1946: 92 s 20 f.

[26] Ibid.

Av huvudsakligen dessa skäl överflyttades icke tillsynen över ämbetsmännen — med vissa undantag — till RÅ, då 1948 uppdelning av JK-ämbetet skedde. JK tillades ensam behörigheten att tala å ämbetsbrott, där den felande åtnjuter forum privilegiatum, dock ej ifråga om åklagare. Beträffande ämbets- och tjänstemän, som skola åtalas *i underrätt,* överläts emellertid åtalsbehörigheten jämväl åt RÅ. Till följd härav föreligger partiellt en konkurrerande behörighet mellan JK och RÅ.

Därjämte är att märka att rätt medgivits RÅ, på grund av hans chefskap över *åklagarkåren* med därav följande tillsynsskyldighet, att ifråga om åklagare — liksom beträffande RÅ eljest underställda befattningshavare — anställa ansvarstalan för fel och försummelser i tjänsten, även om vederbörande skulle åtnjuta forum privilegiatum.[27]

Med avseende å nu nämnda ämbets- och tjänstemän har i RÅ:s instruktion meddelats en bestämmelse, innefattande en relativ åtalsplikt av samma slag som den, vilken medgivits JK. Även RÅ äger sålunda, där *ringare* fel begåtts, låta bero vid vad i saken förekommit.[28] Denna föreskrift fanns ursprungligen icke med i de sakkunnigas förslag till bestämmelser om det nya RÅ-ämbetet. Skånska hovrätten fann emellertid i sitt remissyttrande komplettering böra ske härutinnan, och departementschefen delade hovrättens uppfattning; RÅ-instruktionen erhöll till följd härav ifrågavarande avfattning.[29] RÅ har här för sin "erinringspraxis" ett stöd, vilket svarar mot vad som instruktionsmässigt givits JK och ombudsmännen. RÅ förklarar sig heller icke alltid enbart låta bero vid vad i saken förekommit; om så synes påfordrat, uttalar RÅ jämväl en *erinran* till den felande.

Med erinran synes *föreställning* vara att jämställa: RÅ talar om för vederbörande, att denne handlat felaktigt och att det förväntas att han framdeles skall förfara riktigt. Föreställning kan komma ifråga vid fel, som ej är av svårare beskaffenhet och som begåtts av vissa befattningshavare, nämligen dels statsåklagare, dels stadsfiskaler och biträdande stadsfiskaler i Stockholm och Göteborg samt dels ordinarie stadsfiskaler och ordinarie biträdande stadsfiskaler i Malmö.[30] Iakttages icke rättelse, sker åtal.[31]

Med RÅ:s chefskap förenas vidare rätten att tillgripa *disciplinära bestraffningsåtgärder.* RÅ har i dylikt hänseende de befogenheter som

[27] Se anf utr s 23.

[28] 2 § 2 st InstrRÅ.

[29] KProp 268/1947 s 23 och 25.

[30] 36 § Instr för lfo, 22 § InstrÅMS, 30 § InstrÅMG och 29 § InstrÅMM.

[31] Ibid.

föreskrivas i gällande särskilda åklagarinstruktioner.[32] Dessa bestämmelser har det emellertid ej funnits lämpligt att upprepa i instruktionen för RÅ.[33]

Enligt dessa särskilda instruktioner äger RÅ beträffande icke ordinarie åklagare i Malmö samt stadsfiskaler i andra städer än Stockholm, Göteborg och Malmö, som icke behörigen iakttagit sina tjänsteplikter, att, där fråga ej är om fel av svårare beskaffenhet, meddela den felande *varning*.[34] Har sådan åtgärd tidigare förekommit, utan att vederbörande därav tagit rättelse, sker dock åtal.[35] Beträffande landsfogdeassistenter användes lokutionen "visat sig oskicklig, vårdslös eller försumlig"; korrektiv äro här *varning* eller *skiljande från tjänsten*; svårare fel skola dock föranleda åtal.[36] Ifråga om stadsfiskalsassistenter vid åklagarmyndigheterna i Stockholm och Göteborg talas om "fel eller försummelse i tjänsten", varför *varning* av RÅ må förekomma.[37] *Skiljande från tjänsten* genom RÅ:s försorg kan jämlikt instruktionerna för åklagarmyndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö ske av åklagare å extra stat, som ådagalagt "försumlighet, oskicklighet eller klandervärt uppförande eller som eljest visar sig olämplig för sin tjänst".[38]

RÅ:s befogenhet att avstå från åtal innefattar således två särskilda komplex. Det ena utgöres av RÅ:s *generella* befogenhet att avstå från åtal, utan att någon egentlig sanktion mot den felande måste träda i stället, vilken befogenhet tillkommer RÅ mot envar befattningshavare, som för fel och försummelse i tjänsten skall svara i underrätt, ävensom mot åklagare och annan underställd personal. Denna befogenhet har sitt författningsmässiga stöd i 2 § InstrRÅ. Det andra komplexet bildas av de särskilda instruktionerna för allmänna åklagare, vari inskrivits den RÅ såsom chefsmyndighet tillkommande *speciella* befogenheten att ifråga om underåklagare låta disciplinär bestraffning träda i stället för åtal.[39]

Av det föregående framgår att den relativa åtalsplikten i dessa stycken — liksom i övrigt — är tämligen vagt fixerad. Det avhänger mer

---

[32] 3 § in fine InstrRÅ. Ifråga om befattningshavare inom RÅ-ämbetet i lägre grad än byråchef föreligger motsvarande reglering jämlikt direkta föreskrifter i InstrRÅ. — Se ang grunden för den disciplinära makten *Jägerskiöld*, särsk s 322 ff.

[33] SOU 1946: 92 s 33.

[34] 29 § InstrÅMM och 24 § Instr för stfi.

[35] Ibid.

[36] 9 § Instr för lfoass; har assistenten förordnats av KMaj:t får RÅ — som icke kan skilja honom från förordnandet — i stället göra framställning i sagda avseende till KMaj:t.

[37] 22 § InstrÅMS och 30 § InstrÅMG.

[38] 22 § InstrÅMS, 30 § InstrÅMG och 29 § InstrÅMM.

[39] Därjämte disciplinmakten över personalen å RÅ-ämbetet.

eller mindre av chefsåklagarens (varmed här avses i förevarande sammanhang aktuella såväl allmänna som särskilda åklagare) fria skön, huruvida ett konstaterat tjänstefel skall åtalas eller om disciplinpåföljd må anses tillräcklig eller om redan vad som förevarit i saken är tillfyllest för att låta udda vara jämnt. Någon närmare reglering i författningsväg av åtalsprövningen är här givetvis icke möjlig att åstadkomma. De konkreta fallen medföra hänsynstaganden till så många växlande synpunkter, att generella handlingsregler svårligen låta sig fixeras.

3. Särskilt om RÅ:s praxis

Helt allmänt kan först erinras om att RÅ:s befogenhet enligt 2 § andra stycket InstrRÅ icke innebär något utövande av disciplinär bestraffningsrätt; snarare kan här sägas vara fråga om en form av åtalseftergift. För att RÅ skall kunna utnyttja denna befogenhet måste det röra sig om gärning, som i och för sig utgör tjänstefel enligt 25:4 SL; felet skall dessutom, som förut framhållits, vara av ringa beskaffenhet. I övrigt är det svårt att göra något allmänt uttalande om förutsättningarna för RÅ:s handlande härvidlag. Vid valet mellan att åtala och att på grund av nyssnämnda reglering avstå från åtal lärer väl RÅ i stort sett följa samma principer som JK och riksdagens ombudsmän i motsvarande fall. Detsamma synes f.ö. kunna sägas om valet mellan åtal och tilldelande av varning i de fall, där RÅ har verkliga disciplinära befogenheter.

Vid en granskning av ett större antal ärenden torde det dock vara möjligt att utfinna vissa allmänna principer, som ansetts vederbörande chefsåklagare beaktansvärda eller efterföljansvärda. I följande redogörelse ha RÅ:s avgöranden gjorts till föremål för särskild uppmärksamhet.

Till en början må några exempel anföras, där den begångna försummelsen ansetts vara så ringa, att RÅ med hänsyn till förekomna omständigheter funnit sig kunna jämlikt generalstadgandet i sin instruktion låta bero vid vad som i saken passerat. I vissa fall har RÅ därjämte uttalat en erinran till vederbörande. Dylik erinran innebär visserligen icke något disciplinärt korrektiv. Redan RÅ:s förklaring att han låter bero vid vad som förevarit torde emellertid mången gång giva en viss anstrykning av disciplinär reaktion åt RÅ:s slutbehandling av ärendet, särskilt då denne därvid påpekat, hur, enligt RÅ:s förmenande, rätte-

ligen borde ha förfarits. Det sagda gäller naturligtvis i än högre grad för sådant fall där RÅ fogat en uttrycklig erinran till sitt uttalande i övrigt, även om denna är en admonition av hovsamt slag.[40]

RÅ Ak 112/49. Kyrkorådet i Y församling, vilket förvaltade en fond, kallad Y församlings blomsterfond, fullgjorde den anmälningsskyldighet som förelegat jämlikt 3 § lagen 1929 om tillsyn över stiftelser först sedan mera än fem år förflutit från den dag, då fondens behållning överstigit (den enligt dåvarande lagstiftning relevanta summan) 5.000 kronor. Att anmälan skedde föranleddes därav att B, någon tid efter de händelser som refererats i ovan nämnda åtalsärende RÅ Ak 124/49, inberättade ifrågavarande förhållande till länsstyrelsen, som anhöll om kyrkorådets förklaring; anmälan skedde då omedelbart. Sedan Z ingivit anmälan om åtal mot A i dennes egenskap av kyrkorådets ordförande, meddelade distriktsåklagaren, efter samråd med statsåklagaren, beslut om åtalseftergift jämlikt 20: 7 1. RB. Ett år härefter (!) vände sig Z till RÅ och begärde, att denne måtte pröva frågan om åtal mot A.

RÅ uttalade — i skrivelse till statsåklagaren — bl.a. Underlåtenheten att i rätt tid göra anmälan om fonden torde vara att bedöma som försummelse i A:s tjänst såsom kyrkoherde; den hade förty kunnat medföra ansvar jämlikt 25: 17 SL i dess dåvarande lydelse (före den 1 januari 1949).[41] Vid sådant förhållande borde ärendets avgörande ej ha överlåtits åt distriktsåklagaren. Ej heller hade eftergift jämlikt 20: 7 1. RB bort meddelas. Statsåklagaren borde i stället — såvida han ej ansett A:s underlåtenhet icke vara av beskaffenhet att föranleda ansvar och förty beslutat att ej anställa åtal — ha hänskjutit ärendet till RÅ:s bedömande. RÅ erinrade därvid om att RÅ enligt sin instruktion kunde, beträffande fel i ämbetet, låta bero vid vunnen rättelse, avgiven förklaring eller vad eljest förekommit. I skrivelse till Z förklarade RÅ — efter erinran om eftergiftsbeslutet — sig ifråga om den uraktlåtna anmälan rörande blomsterfonden *låta bero* vid den rättelse som härutinnan skett.

RÅ 16/51. Företagen utredning utvisade, att nötkreatur införts till visst län den 10 mars 1948, utan iakttagande av att länet från den 1 mars s.å. förklarats såsom skyddsområde och att myndighets tillstånd därför erfordrats för införseln. Den 28 februari 1950 meddelade distriktsåklagaren beslut av innehåll, att det påtalade förfarandet vid tiden för åtalsprövningen icke längre var kriminaliserat och att åtal därför icke skulle äga rum. Veterinärstyrelsen anförde därefter i skrivelse till länsstyrelsen den 15 april 1950, att införandet av kreaturen var straffbelagt jämlikt KK 1948 (SFS 780 och 785/1948) om ändrad lydelse av dels 35 § KK 1943 ang. bekämpande av smittsam kastning hos nötkreatur och

---

[40] Jfr till det sagda fallet *RÅ Ab 26/48.* Här hade en distriktsåklagare vid sidan av tjänsten mottagit och utfört åtskilliga uppdrag av privat natur, hänförliga till advokat- eller liknande verksamhet. Efter att ha konstaterat att förbudet mot advokatverksamhet ej kunde anses lägga hinder i vägen för att en distriktsåklagare i enstaka fall, där alldeles särskilda skäl förelågo, åtog sig ett till dylik verksamhet hänförligt uppdrag, lät RÅ det passerade bero med en allvarlig *maning,* varvid RÅ beaktade såväl svårigheten att inom åklagarens distrikt erhålla kvalificerad hjälp i rättsliga angelägenheter som den påtalade verksamhetens relativt ringa omfattning.

[41] Jfr NJA 1901 s 577.

dels 27 § KF 1941 ang. bekämpande av tuberkulos hos nötkreatur. Sedan ärendet återgått till distriktsåklagaren förklarade denne, att åtalspreskription syntes ha inträtt den 10 mars 1950, varför saken icke föranledde någon åtgärd.

RÅ fann införandet av kreaturen ha varit straffbelagt enligt de av veterinärstyrelsen angivna lagrummen. Vid tidpunkten för det första beslutet i åtalsfrågan hade åtalspreskription ännu ej inträtt. Åtal hade alltså bort väckas. Distriktsåklagarens felbedömning av åtalsspörsmålet (distriktsåklagaren uppgav sig ha samrått med tf statsåklagaren) fann RÅ emellertid med hänsyn till "ifrågavarande lagstiftnings svåröverskådlighet" ha varit ursäktlig.[42] Vad angick frågan, huruvida en snabbare handläggning av ärendet från distriktsåklagarens sida kunnat möjliggöra en omprövning av åtalsfrågan före preskriptionstidens utgång, erinrade RÅ därom, att ärendet syntes ha varit klart för avgörande efter den 20 december 1949, då förhörsprotokollet inkommit till distriktsåklagaren. Med hänsyn till vad ovan anförts om ärendets ingalunda lättbedömda beskaffenhet fann RÅ dröjsmålet med avgörandet till den 28 februari 1950 icke böra läggas distriktsåklagaren till last såsom försumlighet. Med vad sålunda anförts *lät* RÅ *bero*.

RÅ 543/52. En statsåklagare feltolkade 23 kap. 1 § tredje stycket SL och fann, att ringa brott icke kunde gå in därunder, varför åtal i dylikt fall ej skulle ske. RÅ fann tolkningen uppenbart lagstridig men *lät bero* vid vad i ärendet förekommit med hänsyn till att det var fråga om en felbedömning av rättsfrågan, ävensom till omständigheterna i övrigt. Rättsvillfarelsen har tydligen här — även om den i och för sig borde bedömas som oursäktlig — i förening med övriga omständigheter verkat mildrande; dessa omständigheter voro den undandragna egendomens ringa värde samt den misstänktes besvärliga ekonomiska och personliga förhållanden (hustrus långvariga sjukdom och död, tre minderåriga barn m.m.).[43]

RÅ 164/53. En åklagare, vilken såsom privatperson råkat i mellanhavande med annan, använde i skrivelse till denne följande ordalag: "Som svar å Era brev vill jag endast meddela, att jag kommer att bevara dem för framtida bruk — i vilket eller vilka sammanhang kan Ni själv försöka fundera ut. Utan högaktning. (Namn)." Därvid använde han för tjänstebruk avsett, med åklagarens tjänsteställning rubricerat papper. RÅ ansåg, att skrivelsen därigenom erhållit sken av tjänsteskrivelse och att skrivsättet varit olämpligt. Emellertid hade skrivelsen föranletts av två adressatens tidigare brev till ifrågavarande åklagare, vilka avfattats i för denne synnerligen kränkande ordalag. RÅ fann sig därför — och under antagande av att åklagaren skulle för framtiden beakta vad som nu anförts — kunna låta bero vid en *erinran*.[44]

---

[42] Se ang svårtydda författningsföreskrifter *Jägerskiöld* s 286 ff; se vidare a a s 353 f.

[43] Fallet refereras utförligare nedan under avsnittet C.

[44] Se även RÅ 713/52 (erinran meddelad distriktsåklagare under liknande förhållanden). Jfr RÅ 426/57 (vid huvudförhandling betecknade åklagaren den tilltalade som "kung i den undre världen"; RÅ framhöll, att uttalandet var olämpligt och erinrade åklagaren om vikten av att i all tjänsteutövning iakttaga sträng måttfullhet och objektivitet, med vilket uttalande RÅ ansåg sig kunna låta bero).

RÅ 498/53. En åklagare, som efter utomlandsvistelse inställde sig en dag för sent till tjänstgöring, utan att laga förfall förelegat, erhöll härför en allvarlig *erinran*; fallet stod, enligt RÅ, på gränsen till varning. Genom åklagarens försummelse skulle, om RÅ ej av eget initiativ förordnat vikarie, stadsfiskalstjänsten å orten ha varit obesatt under en dag; åklagaren underlät vidare att söka kontakt med RÅ eller den åklagarmyndighet som hans tjänstgöring avsåg. Till RÅ:s mildare bedömning kan ha medverkat det förhållandet, att åklagaren insjuknat utomlands och därefter erhållit sjukledighet.

RÅ 434/54. En distriktsåklagare åtalade A för brott mot 20: 6 andra stycket SL, 4 § 1 mom. TrafikbrottsL m.m. med förbiseende av den statsåklagarprövning, varom han med hänsyn till A:s ålder haft att föranstalta.[45] Statsåklagaren uttalade sedermera, att han, om underställning skett, skulle förordnat om åtal med hänsyn såväl till brottens beskaffenhet som till A:s ålder vid brottens begående, 17 år 10 månader och 21 dagar. Vid tiden för stämningsansökan hade A fyllt 18 år, vilket syntes förklara det begångna misstaget. Den av statsåklagaren föreslagna åtgärden, erinran, syntes tydligen RÅ för sträng, ty denne *lät bero* vid vad i ärendet förekommit med hänsyn till de av statsåklagaren anförda omständigheterna ävensom till att den felande förbehållslöst vidgått sin försummelse. — Synpunkter från JO:s erinringspraxis synas här gå igen: felet har uppenbarligen icke kunnat medföra någon skada, enär åtal, vid korrekt handläggning av ärendet, ändock skulle ha väckts, och felet har medgivits av den felande.

Ett flertal ärenden angå frågan om ansvar för *åtalspreskription,* vartill underåklagares försumlighet varit orsaken.

I *RÅ 837/52* hade det ålegat åklagaren — en biträdande statsåklagare — att, sedan det aktuella åtalsärendet i september 1951 varit i skick att kunna avgöras, ombesörja åtal utan dröjsmål. Först i februari påföljande år hade åklagaren förordnat underåklagare att väcka åtal; talan hade anställts men ogillats på grund av preskription. RÅ framhöll, att åklagaren flera gånger under mellantiden påmints om ärendet. Därtill kom att frågan om utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning bort för åklagaren framstå såsom tveksam; det hade därför ålegat denne att handlägga ärendet så snabbt, att preskription icke behövt befaras. Att preskription likväl inträtt måste tillskrivas försummelse från åklagarens sida. Vad som förekommit var av den allvarliga beskaffenhet, att RÅ övervägde att anställa åtal mot åklagaren. Då emellertid RÅ ansåg sig kunna utgå från att åklagaren för framtiden skulle vinnlägga sig om skyndsam handläggning särskilt av sådana ärenden, där risk för preskription kunde föreligga, och under beaktande jämväl av åklagarens tidvis betungande arbetsbörda, fann sig RÅ — om ock med stor tvekan — kunna låta bero vid den allvarliga *erinran* som innefattades i det nu anförda.

RÅ 136/55. Ett mycket stort antal åtalspreskriptioner inträffade hos en distriktsåklagare. RÅ ansåg sig kunna låta bero vid en allvarlig *erinran,* därvid RÅ beaktade dels den tunga arbetsbörda som åvilat åklagaren (tjänst jämväl såsom polischef), dels de svårbemästrade förhållanden, under vilka denne haft att fullgöra sin tjänst, och dels den omständigheten, att preskriptionerna uppkommit i ärenden, som avsett allenast ringare brott och förseelser.

---

[45] Se 9 § 3 mom Instr för stfi (enligt dess lydelse i juli 1954).

Bakgrunden till den i *RÅ 769/55* föreliggande preskriptionen (som inträdde till följd av förbiseende hos rätten) var ett åtalsärende rörande misshandel, i vilket förundersökning inletts i augusti 1953. Under förundersökningen hördes sammanlagt sju personer. Målsägandeanspråk framställdes ej. RÅ konstaterade, att det — även med beaktande av åberopad arbetsbelastning och brist å polispersonal — var i hög grad otillfredsställande, att förundersökningen i ett åtalsärende av dylik enkel beskaffenhet tagit mera än 1 ½ år och att stämningsansökan utfärdats först i juli 1955 — medan förundersökningen avslutats i mars 1955 — då föga mera än en månad återstått, till dess åtalspreskription inträdde. Ehuru vad som förekommit var av anmärkningsvärd beskaffenhet ansåg sig RÅ med hänsyn till omständigheterna kunna låta bero vid att *erinra* vederbörande åklagare om vikten av att noga tillse, att åtalsärenden handlades skyndsamt.

I *RÅ 686/57,* slutligen, hade preskription inträtt i ärende angående brott mot skattestrafflagen, medan detta var anhängigt hos statsåklagaren. RÅ, som framhöll det allvarliga i försummelsen, ansåg sig emellertid med hänsyn till omständigheterna (bl.a. hade ärendet informellt överlämnats för studium åt biträdande åklagare, vilken varit hårt arbetstyngd) och till att skadan ej tillfogats enskild person kunna *låta bero* vid vad i saken förekommit.

a. *Verkan av disciplinära åtgärder (utom avsked)*

En jämförelse mellan de disciplinära ansvarsbestämmelser som gälla för ämbets- och tjänstemän samt 25 kap. SL visar, att inom ett vidsträckt område ett och samma förfarande kan hänföras under såväl en straffbestämmelse i allmän lag som en disciplinär föreskrift; i princip äro båda tillämpliga oberoende av varandra. Emellertid har någon dubblering av disciplinstraff och strafflagsstraff ej varit avsedd. Av såväl förarbetena till SL som bestämmelserna om förfarandet vid åläggande av disciplinstraff framgår tydligt, att ett tjänstefel principiellt skall medföra ansvar allenast av det ena slaget.

Garantierna härför äro dock uteslutande av processuell natur. Har, efter väckt åtal, frågan om ådömande av ämbetsstraff avgjorts i rättegångsväg, utesluter detta nämligen möjligheten för förvaltningsmyndighet att pröva, huruvida samma gärning jämväl skall medföra disciplinärt ansvar. Däremot innebär icke ett föregående disciplinförfarande eller ålagd disciplinär bestraffning hinder mot åtal. Det har ansetts vara en viktig garanti för rättssäkerheten, att domstolsprövning av ämbetsbrott icke begränsas av disciplinära åtgärder från förvaltningsmyndighets sida. Dubbelbestraffning blir härigenom möjlig. Till motverkande härav föreskrives dock i 25: 8 SL *dels* att domstol vid straffmätningen skall taga hänsyn till redan ålagt disciplinstraff, varvid domstolen kan låta böter eller suspension bortfalla och i stället förklara disciplin-

straffet vara tillräckligt *och dels* att åtal bryter förvaltningsmyndighets beslut om disciplinstraff, där detta ej helt eller delvis hunnit verkställas vid tiden för åtalets väckande. Har inlett disciplinförfarande ej resulterat i något beslut vid åtalets anhängiggörande, skall förfarandet omedelbart nedläggas.[46]

Huruvida disciplinära eller judiciella åtgärder skola tillgripas bestämmes av förekommande instruktioner samt allmänna straffprocessuella regler om åtal.[47] I princip har disciplinmyndigheten valrätt härutinnan.[48] Det är härvid att märka, att myndighetens prövning, huruvida disciplinärt förfarande skall anlitas, sker efter ett mera obundet bedömande än åklagarens prövning av åtalsfrågan. Disciplinmyndigheten får fritt avgöra, huruvida disciplinär bestraffning är ändamålsenlig med hänsyn till tjänstemannens framtida rättelse samt faran för dåligt exempel gentemot andra tjänstemän och för tjänstens auktoritet. Inom disciplinrätten beredes m.a.o. ett avsevärt utrymme för hänsynstaganden, som tillhöra den relativa åtalspliktens princip.[49] En mångfald olika synpunkter kunna här bli relevanta. I praxis torde iakttagas att fel, som innebär mera allvarligt brott i SL, anmäles till åtal; ett vägande skäl för åtal kan även vara, att bestraffningen kan tänkas äga större allmänpreventiv betydelse.[50] I allt fall enligt tidigare praxis har åtal — i huvudsak — ansetts obligatoriskt dels när tjänstefelet bedömts förtjäna frihetsstraff eller avsättning, dels när tjänsteman vid icke affärsdrivande verk gjort sig skyldig till svårare tjänstefel eller ej låtit sig rättas av tidigare disciplinär bestraffning, och dels när tjänsteman vid affärsdrivande verk, vilken är underkastad ämbetsansvar, gjort sig skyldig till arbetsnedläggelse eller till tjänstefel, som berör enskild målsägande.[51] Numera blir företrädesvis allmänna verksstadgans reglering bestämmande, och nyssnämnda principer äga giltighet blott i den mån stadgan icke är tillämplig. I övrigt må här hänvisas till Jägerskiölds framställning.[52]

---

[46] Se *BSA* s 614 ff; *Jägerskiöld* s 425 ff. Jämlikt 23 § allmänna verksstadgan i dess år 1957 antagna lydelse får, om åtal väckts, disciplinärt förfarande rörande gärning, som omfattas av åtalet, ej inledas eller fortsättas; därjämte hänvisas till regeln mot dubbelbestraffning i 25: 8 SL (se härtill SvJT 1958 s 48).

[47] SOU 1951: 54 s 82 f. Se även a a s 158.

[48] Anf utr s 82; SOU 1951: 12 s 47; *Jägerskiöld* s 345 f.

[49] Se härom SOU 1951: 12 s 47; *Jägerskiöld* s 343 f, se även s 395.

[50] *Jägerskiöld* s 348 f.

[51] SOU 1951: 54 s 82.

[52] *Jägerskiöld* s 346 ff.

Som illustration till det sagda må nämnas *RÅ Ag 249/48*. Genom försummelse av en stationskarl stötte två tåg samman på en bangård. Ringa materiel- och personskador uppstodo. Distriktschefen hos Statens järnvägar föreslog, att ansvarsfrågan avgjordes i disciplinär ordning. RÅ förklarade, att, därest vederbörande på dylikt sätt blev ålagd bestraffning, som kunde anses tillfyllest, åtal kunde underlåtas. —

Av utredningen i ärendet synes framgå att järnvägsstyrelsen i mera komplicerade fall brukar hänskjuta ansvarsfrågan till domstols avgörande; så sker även i fall, då enskild person framställer ersättningsanspråk. I övriga fall behandlas ansvarsfrågor disciplinärt; detta anses ofta vara att föredraga med hänsyn till att järnvägsmyndigheterna äga större erfarenhet att bedöma begångna felaktigheters betydelse ur säkerhetssynpunkt. Det framhölls vidare i saken, att tjänstefel, som begås i tågtjänst och medföra skada å person, böra gå till domstol, medan tjänstefel, begångna i inre stationstjänst (växling o.d.) i regel böra bestraffas disciplinärt, såvida icke svårare personskada (14: 10 SL) uppstått. Vid bedömningen av dessa frågor anser man sig kunna helt bortse från att skada tillfogats järnvägens materiel; utdömda dylika skadestånd avskrivas undantagslöst utan föregående utmätningsförsök.

Någon inskränkning i åklagarens bedömande av åtalsfrågan medför nyssnämnda förhållande ej. Åklagaren är behörig och skyldig att själv pröva, huruvida åtal skall anställas. Därvid är han oberoende av den omständigheten, att disciplinmyndigheten hänskjutit tjänstefelet till åklagarmyndighetens bedömande, liksom av det motsatta förhållandet att förstnämnda myndighet beslutat om disciplinärt förfarande eller ännu alls icke tagit ställning till denna fråga.

I allmänna verksstadgan föreskrivas vissa fall (25 §), där disciplinmyndigheten är *skyldig* att anmäla tjänstefel till åtal. Så skall ske bl.a. ifråga om brott mot 25 kap. 1—3 §§ SL, samt ifråga om annat brott i tjänsten, varå frihetsstraff kan följa eller på grund varav enskilt anspråk, enligt vad man kan antaga, kommer att framställas.

Fastän åklagaren sålunda är formellt oberoende av det förhållandet, att vederbörande korrigerats i disciplinär väg, är det uppenbart, att beslutad disciplinär bestraffning — liksom möjligheten för den försumlige tjänstemannens chefsmyndighet att tillgripa disciplinära åtgärder — är ägnad att påverka åklagaren till ett beslut att icke anställa åtal. Felet kan måhända icke anses så ringa, att dess blotta påtalande — men passivitet i övrigt — av chefsåklagaren bör finnas tillfyllest; har däremot disciplinär bestraffningsåtgärd mellankommit, synes denna omständighet — i och för sig eller eventuellt i förening med annat "åtalsmildrande" förhållande — kunna utgöra skäl för chefsåklagaren att låta bero vid vad genom åtgärden förekommit.

I *RÅ 638/52* hade en polisman försummat att i två fall i rätt tid bokföra inbetalningar av skattebelopp om 50 resp. 42 kronor. Någon skada hade ej uppstått. Vederbörande hade i fortsättningen skött sin tjänst utan anmärkning samt omhänderhade ej längre någon indrivningsverksamhet. Frågan om påföljd ansågs av RÅ böra avgöras i disciplinär ordning.

RÅ 711/52. En extra vaktkonstapel föranledde genom försumlighet, att en häktad rymde från en sjukvårdsinrättning under ett besök å toaletten där. RÅ, hos vilken statsåklagaren efterhörde, huruvida åtal jämlikt 25: 4 SL för fångspillning borde anställas, fann omständigheterna mildrande. På grund därav och då konstapeln av fångvårdsstyrelsen tilldelats *varning,* ansåg RÅ åtal böra underlåtas. —

Sålunda ansågs den disciplinära bestraffningen i och för sig icke kunna motivera ett beslut om att avstå från åtal. Fångspillning innebär uppenbarligen en så allvarlig försummelse, att åtal normalt bör anställas. I förevarande fall synes konstapeln — som fått vitsord om stor noggrannhet — ha haft befogad anledning antaga, att den häktade varit mycket sjuk och i behov av snar läkarvård; konstapeln begav sig följaktligen vid ankomsten till sjukhuset direkt till läkaren och lät den häktade, utan tillsyn, besöka toaletten.[53]

RÅ 414/54. En prästman, som på sökandens begäran felaktigt angav dennes tillnamn i två åldersbetyg, tilldelades härför (ävensom för annat oförstånd i tjänsten) *varning* av domkapitlet. Då detta korrektiv ansågs tillfyllest, fann RÅ åtal ej böra ske.

b. *Verkan av avsked eller annan avgång ur tjänsten*

Understundom förekomma till bedömande fall, där den felande *avskedats* eller i annan ordning *lämnat sin tjänst.* Avsked såsom disciplinärt straff är emellertid numera en relativt sällsynt företeelse.[54] I nedannämnda fall har enbart skiljandet från tjänsten dock icke varit ägnat att freda vederbörande för åtal, utan härtill ha ytterligare faktorer medverkat.

I *RÅ Ag 178/49,* som gällde en tullvaktsaspirant vilken under tjänstgöring uppträtt berusad av starka drycker, ansåg vederbörande statsåklagare, att åtal borde kunna underlåtas, enär tullmannen sedermera (på egen begäran) entledigats från sin anställning. RÅ fann med hänsyn härtill samt med beaktande av att ett åtal torde medföra avsevärt men för utomstående person åtal "skäligen" böra kunna underlåtas. (Tullmannen hade vid tillfället ifråga förgripit sig på en kvinna; denna förklarade sig icke vilja angiva saken till åtal.) — Som synes har åtalsfrågan funnits tveksam.

RÅ 694/52. Fråga uppkom om åtal mot en distriktsåklagare, som under tre års tid periodvis uppträtt spritpåverkad i tjänsten, varvid dennas normala sköt-

[53] Jfr Statsåklagaren i Värmlands län SA 66/51 (åtal underläts för liknande försummelse med hänsyn till avsaknaden av föreskrifter rörande bevakning av fångar, som för behandling intagits å sjukvårdsinrättning).

[54] *Jägerskiöld* s 373.

sel eftersatts, och som jämväl gjort sig skyldig till olovligt förfogande genom sammanblandning av egna medel och tjänstemedel. Sinnesundersökning skedde; MedStyr förklarade därvid vederbörande för framtiden tjänsteoduglig såsom distriktsåklagare samt i behov av längre tids sjukledighet, vilken ledighet — under ett år — sedermera beviljades av KMaj:t. RÅ fann åtal kunna underlåtas under förutsättning att åklagaren i administrativ ordning skildes från tjänsten. — Sjukdomstillståndet har tydligen haft avgörande betydelse för bedömandet av åtalsfrågan.

RÅ 132/53. En distriktsåklagare förorsakade genom försumlighet, att ett ej ringa antal brottmålsärenden preskriberades; brotten voro samtliga av lindrig natur. Åtal skedde ej, med hänsyn till att åklagaren, som avgått ur tjänsten, icke kom att vidare tjänstgöra såsom allmän åklagare och till att kvalificerad personal ej i erforderlig utsträckning ställts till åklagarens förfogande. På sistnämnda förhållande hade de kommunala myndigheterna redan sedan flera år tillbaka blivit uppmärksamgjorda; vidare hade målsägandena, som underrättats om preskriptionerna, ej framställt några yrkanden. RÅ fann sig, ehuru med stor tvekan, kunna *låta bero* vid vad som förevarit.

RÅ 87 b/55. Polisaspiranten A underlät viss dag att å fastställt klockslag inställa sig till tjänstgöring; ungefär å samma tid beträddes han å annan ort med fylleri. Han begärde avsked från och med nämnda dag, vilket beviljades. Åtgärd härutöver vidtogs ej mot A. RÅ, som sedermera observerade det passerade, förklarade, att åtal för tjänstefel, vilket i förevarande fall fick med hänsyn till omständigheterna anses grovt, bort anställas. Med hänsyn till den avsevärda tid som förflutit från felets begående (1 1/2 år) och till att A avgått från polisbanan *lät* emellertid RÅ *bero* vid vad i ärendet förekommit. —

Jämlikt 25 kap. 6 § första stycket SL kan, under den förutsättningen att den brottslige eljest ej förskyllt frihetsstraff vid sidan av ämbetsstraff, domstolen låta varje straff bortfalla för den felande ämbets- eller tjänsteman, som enligt stadgandena i 25 kap. 1—4 §§ förskyllt avsättning eller suspension men som ej längre innehar ifrågavarande eller annan, likartad befattning. Man har ansett det vara obilligt att, särskilt i sådana fall där den felande föregripit domen genom att begära avsked och där brottet ej varit av beskaffenhet att böra medföra annat straff utöver ämbetsstraffet, ådöma vederbörande allmänt straff, som skulle ha uteblivit, om han icke avgått från sin befattning.[55] Frågan om straffs bortfallande i förevarande fall ligger således under domstols avgörande. Såsom RÅ även framhållit i sistnämnda ärende, bör lagrummet icke tagas till intäkt av åklagare, som har att pröva fråga om åtal för tjänstefel mot befattningshavare, vilken lämnat sin tjänst, för att — under motivering att domstol, om befattningshavaren kvarstått i tjänsten och åtalats, ej torde ha utdömt annat straff än ämbetsstraff — underlåta föranstalta om åtal.[56]

[55] *BSA* s 601.

[56] Se även RÅ 683/54 (motsvarande situation).

c. *Verkan av inträffad skada*

Har tjänstefelet *medfört skada* för målsäganden, anser man sig även böra tillse, att den skadelidande erhåller ersättning. Vid förordnande om åtal lämnar sålunda JO regelmässigt uppdrag åt den som skall utföra åtalet att understödja befogade skadeståndsanspråk. Framstår felet som ursäktligt och vill JO därför undvika åtal, gives den felande tjänstemannen tillfälle att ersätta målsäganden. Detta senare förfaringssätt tillgripes emellertid sällan och blott då fråga är om förhållandevis ringa ersättningsbelopp.[57] Motsvarande principer torde tillämpas av RÅ.

Att skada i betydelsen realiserad förlust uppkommit synes icke vara nödvändigt, för att den skall tillmätas beaktande. Redan *risken* för slutlig förlust torde i förevarande avseende vara tillräcklig.

I *RÅ 488/54* hade av förbiseende strafföreläggande utfärdats för en person (kommunalkamrer), som gjort sig skyldig till missfirmligt yttrande mot honom underordnad tjänsteman under tjänsteutövning. Föreläggandet blev godkänt. Uppenbart är att målsägande finnes vid sådant brott, varför hinder mot användande av strafföreläggande lagligen förelegat.[58] Den förfördelade klagade hos JO, enär han bl.a. ej tillfrågats, huruvida han hade några skadeståndskrav; (därjämte hemställde han om åtgärder, så att "brottet blev lagligen beivrat" — något som onekligen vittnar om högt uppdriven omsorg och nit om rättsordningens upprätthållande).

RÅ ansåg — i infordrat remissyttrande — att man borde låta bero vid vad i saken förekommit, enär vederbörande åklagare vidgått sitt felaktiga handlingssätt och detta uppenbarligen haft sin grund i ett förbiseende. Skada hade visserligen — menade RÅ — tillfogats målsäganden så till vida som denne nödgades själv inleda rättegång mot missfirmaren, därest han önskade ersättning; kostnader, som förenas med en sådan rättegång, skulle sålunda uppkomma för målsäganden. Den felande åklagaren hade emellertid skriftligen förbundit sig att hålla målsäganden skadeslös för dylika utgifter, vilket RÅ fann böra beaktas.

Åklagaren anförde hos JO, att missfirmaren omedelbart bett den förfördelade om ursäkt. Denne syntes därför, även om målet kommit under domstols prövning, icke ha kunnat få sig skadestånd tilldömt. Den förfördelade hade ej heller, vare sig i anmälan eller vid polisförhöret, yrkat något skadestånd. Därtill särskilt anmodad preciserade den förfördelade sina ersättningsanspråk till 71 kronor, förutom gottgörelse för de besvär och kostnader, som kunde komma att åsamkas honom, om han "på grund av felet blev nödsakad att själv inleda rättegång" mot missfirmaren. Åklagaren ersatte härefter den skadelidande nämnda belopp. JO, som fann åklagaren ha förfarit felaktigt, lät bero vid vad i saken förekommit med hänsyn till vad RÅ framhållit samt till vad åklagaren anfört och åtgjort i ersättningsfrågan (JO 447/54). —

---

[57] Bexelius i SvJT 1960 s 85.

[58] Jfr RÅ:s Cirk nr 19, där RÅ framhåller, att strafföreläggande icke bör användas ens i sådana fall, då målsäganden förklarat sig ej ämna föra ersättningstalan eller träffat förlikning.

Det ovan återgivna resonemanget i skadeståndsfrågan må något diskuteras. Om målsäganden öppnar civil rättegång om skadeståndsanspråket — vartill han dock är förhindrad, därest den felande befattningshavaren åtnjuter forum privilegiatum — och vinner denna, får han ju alla rättegångskostnader i anledning därav täckta. Endast under förutsättning att målsäganden, som vinnande (kärande)part, icke tilldömes full kostnadsersättning för vad han fordrat (ombudsarvodet nedsättes kanske av rätten) eller att motpartens kostnadsersättningsskyldighet blir illusorisk på grund av dennes insolvens, tillfogas målsäganden någon skada. *Risken* för att målsäganden skall tillfogas skada av sådant slag jämställes tydligen, enligt det av RÅ förda resonemanget, med att skada redan föreligger. Och detta förhållande är i sin tur tillräckligt för att kvalificera den begångna försummelsen. Men skall man verkligen gå så långt, att man beaktar dessa eventuella skador? Borde man icke i stället kräva, att skadan blivit realiserad? — Möjligheten att avstå från åtal vid ringa tjänstefel försvåras sålunda genom målsägandens eventuella krav på skadestånd. Det kan diskuteras, om denna ordning är tilltalande. Är tjänstefelet ringa, torde den föreliggande skadan eller risken för skada icke vara alltför omfattande. Det mer eller mindre berättigade intresse som målsäganden kan ha av att utfå ekonomiskt vederlag för liden skada kan med visst fog påstås vara tillräckligt tillgodosett genom möjligheten för denne att öppna tvistemålsrättegång i skadeståndsfrågan, låt vara att denna möjlighet, som nyss antytts, är begränsad. I detta sammanhang må vidare ifrågasättas, om icke förfarandet att efterhöra eventuella skadeståndskrav hos målsägandena — här såväl som vid förundersökningar i allmänhet — mången gång direkt animerar dessa att framställa om icke direkt ohemula så i varje fall ganska diskutabla anspråk. Särskilt bland oss svenskar — där folkkynnet onekligen ofta har ett starkt inslag av rättshaveri och kverulans, något som redan ett relativt kortvarigt studium av åklagardiarier och brottmålsakter med all tydlighet visar — måste man räkna med en sådan effekt.

Jämväl må nämnas *RÅ 275/55*. Byggnadsnämnd förfor felaktigt genom att *dels* bevilja A byggnadslov för tillbyggnad av bostadshus, vilket var beläget å ett avstånd från B:s fastighet som med 1,5 meter underskred i utomplansbestämmelser fastställda minimiavståndet, *och dels* tillåta A att uppföra en hägnadsmur mellan de båda fastigheterna ävensom, invid muren, ett pumphus utan att dessförinnan — såsom beträffande sistnämnda åtgärder lagligen bort ske — inhämta B:s yttrande. B påstod sig ha tillfogats skada men preciserade ej denna närmare. RÅ, som ej fann uteslutet att ifrågavarande åtgärder medfört skada för B, ansåg med hänsyn därtill samt till omständigheterna i övrigt åtal skola väckas.

d. *Grava försummelser i allmänhet*

Uppenbarligen är åtal som regel påkallat, då försummelsen ifråga av en eller annan anledning får anses som *grav*. Såsom sådana omständigheter är att anteckna att försummelsen varit av stor omfattning, därigenom att ett flertal författningsbestämmelser negligerats eller att den

avsett ett större antal ärenden eller pågått under längre tid. Att tidigare framställda anmärkningar mot tjänsteutövningen av vederbörande tjänsteman lämnats obeaktade utgör även anledning att vidtaga det kraftigare korrektiv som laga beivran innebär.

RÅ Ak 120/49. Sedan hemställan gjorts den 30 december 194. hos åklagaren om polisutredning med anledning av förmodad brottslighet i viss affärsverksamhet, diarieförde densamma först den 23 november påföljande år — under åklagarens sjukledighet — varefter utredning igångsattes; beslut att icke anställa åtal meddelades den 18 februari nästföljande år. RÅ uttalade, att åklagarens underlåtenhet att diarieföra ärendet var anmärkningsvärd och att dröjsmålet med utredningen var av allvarlig beskaffenhet. Vid sitt bedömande fann sig RÅ böra taga hänsyn till åklagarens stora arbetsbörda, den sjuklighet som han under flera och långa perioder av ifrågavarande tid lidit av, åklagarens splittrade arbetsförhållanden, förorsakade av hans vikariatstjänst som chefsåklagare, samt utgången av åtalsprövningen i det aktuella ärendet. RÅ lät förty bero vid en *erinran.*

Ett och ett halvt år därefter uppkom emellertid fråga om ansvar för nya försummelser av samme åklagare (*RÅ 250/51*). Utredning hade påkallats hos denne av vederbörande länsstyrelse i anledning av vissa förseelser mot virkesmätningslagen. Underhandsförfrågningar från styrelsen angående ärendets gång hade ej besvarats, och sedan nära tre år förflutit, utan att något besked från åklagaren lämnats styrelsen, vände sig denna till RÅ. Företagen undersökning utvisade, att åklagaren i anledning av länsstyrelsens hemställan låtit föranstalta om utredning i saken genom polismyndighetens försorg men att ärendet, efter verkställd polisundersökning, icke varit föremål för någon åtgärd från åklagarens sida. Till åklagaren inkomna skrivelser i saken hade ej diarieförts, och vissa av desamma kunde endast efter sökande återfinnas i olika skrivbordslådor å åklagarexpeditionen. Till följd härav hade för eventuell brottslighet i påstådda hänseendet åtalspreskription inträtt. RÅ konstaterade det anmärkningsvärda i att RÅ:s i det tidigare ärendet framställda erinran ej haft åsyftad verkan. Särskilt med hänsyn till sagda förhållande ansåg RÅ nu förevarande försummelser vara av sådan beskaffenhet, att åklagaren icke, oavsett att dennes arbetsbörda kunde ha varit omfattande och att han tidvis lidit av ohälsa, kunde undgå åtal för tjänstefel.

RÅ 536/50. En delgivningsförsändelse översändes av åklagaren till en fjärdingsman för delgivning. Delgivningen verkställdes genom fjärdingsmannens hustru, som senare överlämnade delgivningsbeviset till sin man. Adressatens namn var anbragt på därför avsedd plats å mottagningsbeviset. Då fjärdingsmannen kände igen adressatens namnteckning, tecknade han själv sitt namn under delgivningsintyget å blanketten samt skrev under namnteckningen ordet "Polisman", d.v.s. uppgift om den egenskap, i vilken han verkställt delgivningen.

Statsåklagaren ansåg, att gärning av beskaffenhet att föranleda åtal ej förelåg. RÅ uttalade, att fjärdingsmannen genom sin underlåtenhet att själv ombesörja delgivningen gjort sig skyldig till tjänstefel. Genom sitt undertecknande av delgivningsbeviset — som bl.a. innehöll ordet "delgivningsverkställare" —

fick fjärdingsmannen anses ha uppgivit, att delgivningen blivit verkställd av honom. Härigenom hade han gjort sig skyldig till osant intygande. Med hänsyn till omständigheterna kunde dock brottet ej anses som grovt. RÅ förordnade om åtal.

En särskild typ av fall under ifrågavarande kategori, som ofta tilldrager sig viss allmän uppmärksamhet, utgöres av *felaktig läkarbehandling*. I praktiken torde åklagarna här vara hänvisade till att följa medicinalstyrelsens uppfattning i saken; det måste — bortsett från flagranta felaktigheter — vara svårt att utan stöd av styrelsens sakkunskap påstå, att viss behandling skett i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet.

RÅ Al 65/48. Sedan en kvinna fått avslag på en begäran om sterilisering, anhöll hon om abort, vilket beviljades. Av misstag utförde läkaren, samtidigt som det abortiva ingreppet, sterilisering. MedStyr överlämnade handlingarna till statsåklagaren för ev. åtal. Läkaren anförde till sitt fredande, att han vilseletts av formuleringen i det missiv, varmed ansökningshandlingarna översänts till lasarettet från MedStyr. Statsåklagaren ingav stämningsansökan å läkaren. Vid samtal med en ledamot av rätten (rådhusrätt) uttalade denne som sin mening för statsåklagaren, att åtalet med hänsyn till avfattningen av missivet näppeligen skulle komma att bifallas. Under inflytande härav och efter ytterligare utredning, varvid kvinnan förklarat sig icke ha några yrkanden mot läkaren, nedlade statsåklagaren åtalet. RÅ konstaterade i anledning härav. Läkarens förklaring lände honom ej till ursäkt. Med hänsyn till operationens allvarlighet borde åtal ej ha underlåtits. Med beaktande av att MedStyr emellertid sedermera straffat läkaren disciplinärt och av att patienten själv begärt operationen, fann RÅ sig "i sakens nuvarande läge icke böra förordna om åtal". Beträffande statsåklagarens handlingssätt uttalade RÅ, att, enär statsåklagaren sedermera funnit, att han ej bort låta påverka sig av förhandsuttalanden från en ledamot av rätten, RÅ *lät bero* vid vad som förekommit i saken.[59]

I *RÅ 297/54* uppkom fråga om ansvar mot läkarna A, B och C samt sköterskan D med anledning av att en patient, som överförts från kirurgisk avdelning till röntgenavdelning för att undergå positiv myeolografi, avlidit vid undersökningen. Vid denna hade kontrastmedel injicerats av B — tf underläkare å kirurgiska avdelningen — som därvid begagnade en hel ampull med annat medel än det, varom han fått direktiv av förste underläkaren å kirurgiska avdelningen. Anledningen härtill var, att å röntgenavdelningen tjänstgörande D tillhandahållit denna ampull samt att såväl D som A, vid tillfället tf underläkare å röntgenavdelningen och av B tillkallad för utlåtande om det rätta kontrastmedlet, bestämt förklarat, att en hel ampull av ifrågavarande medel skulle användas. MedStyr fann, att samtliga förfarit felaktigt. C lades därvid till last, att han, som var överläkare å röntgenavdelningen, icke lämnat underställda läkare tydliga direktiv om att ansvaret för val och dosering av kontrastmedel låg hos röntgenavdelningens läkare. B hade felat genom att icke följa av förste underläkaren å kirurgiska avdelningen givna direktiv; A

[59] Jfr RÅ:s Cirk nr 6.

— såsom ansvarig underläkare å röntgenavdelningen — genom att utan närmare kännedom om kontrastmedel påstå, att hela ampullens innehåll skulle injiceras; samt D, som var ansvarig för läkemedelsförrådet å röntgenavdelningen, genom att ej, trots tillsägelse av C, ha det av förste underläkaren anbefallda kontrastmedlet tillgängligt i förråd och genom att utlämna ifrågavarande injektionsvätska. Dock ansågos felen kunna sonas i disciplinär ordning.

Underåklagaren beslöt att ej väcka åtal, bl.a. enär vållandet av patientens död fick med hänsyn till omständigheterna anses vara av "sådan beskaffenhet att särskilt straff därför icke borde utgå". RÅ — som delade MedStyr:s uppfattning att tjänstefel förelågo — uttalade, att de av A och B vidtagna, felaktiga åtgärderna måste anses ha medverkat till patientens död, varför A och B sålunda voro förfallna till ansvar för vållande till annans död; vid dylikt förhållande torde disciplinär bestraffning ej kunna ifrågakomma. RÅ påpekade särskilt, att A genom sitt uttalande om kontrastmedel fick anses ha gjort sig skyldig till tjänstefel, oavsett huruvida ansvaret för valet av dylikt medel åvilat röntgenavdelningen och oavsett huruvida A vid tillfället haft ansvaret för avdelningens arbete. Beträffande C och D kunde däremot ej anses framgå att deras tjänstefel medverkat till patientens död. Felen voro ej heller svårare, än att disciplinär bestraffning kunde anses tillfyllest. A och B åtalades jämlikt 14: 9 första stycket och 25: 5 SL.[60]

[60] Ett färskt exempel på ett åtalsärende, där beivran i disciplinär ordning ej ansetts godtagbar, finnes i JO 1960 s 159 ff.

B. Annan lämplighetsprövning med stöd av lagbud

1. Inledande anmärkningar

Det har tidigare förklarats, att varje skälighetsprövning betyder ett godtagande av den relativa åtalspliktens princip och att även ett beaktande av s. k. allmänna synpunkter innebär ett utslag av relativa åtalsvärderingar. Den fortsatta framställningen avser annan lämplighetsprövning än sådan som företages i vissa åtalsärenden rörande ämbetsbrott och varför redogörelse lämnats i det föregående. Här blir alltså i första hand fråga om sådan prövning som sker på grund av föreskrift i lag om att viss åklagarmyndighet skall finna åtal lämpligt ell. dyl. I andra hand blir här att behandla sådan prövning som verkställes av en mängd olika myndigheter, vilkas tillstånd eller samtycke till åtal enligt skilda lagbestämmelser utgör nödvändig förutsättning för åtals väckande. För all dylik prövning användes i fortsättningen beteckningen lämplighetsprövning.

Den primära uppgiften blir i detta sammanhang att söka belysa några av de principer, efter vilka de skilda tillståndsprövande organen företaga sin bedömning av frågan om åtals lämplighet i det särskilda fallet. Huvudvikten kommer därvid att läggas vid sådan lämplighetsprövning som sker genom ordinär åklagarmyndighet, d. v. s. RÅ och denne underställda åklagare. Den tillståndsmeddelande verksamhet som sker genom annan myndighet, t. ex. KMaj:t, och som i jämförelse med nyssnämnda slags prövning är av betydligt mindre omfattning, beröres endast kortfattat. En mera ingående redogörelse för de normer, som därvidlag vinna tillämpning, skulle ha fordrat omfattande och synnerligen tidskrävande specialundersökningar hos envar av de myndigheter som här komma i fråga — något som i detta sammanhang icke befunnits möjligt att genomföra.

Bestämmelser om särskild lämplighetsprövning ha meddelats dels i SL och dels i diverse skilda författningar. En allmän överblick av ifrågavarande lagstadganden, vilka äro tämligen svåröverskådliga, ger vid handen, att man kan urskilja vissa typfall allt efter det intresse, för vars tillgodoseende lämplighetsprövningen föreskrivits.[1] Sålunda sker i somliga fall denna prövning med hänsyn till *vård- och behandlingssynpunkter* beträffande gärningsmannen; exempel härpå är prövningen av åtal mot sådan misstänkt som omhändertagits för viss social- eller kriminalvård. Med hänsyn till *brottets beskaffenhet* föreskrives lämplighetsprövning t.ex. vid vissa slags förmögenhetsbrott, som tidigare varit målsägandebrott, såsom oredligt förfarande och åverkan. Hit kunna också hänföras sådana sinsemellan artskilda fall som fosterfördrivningsbrottet, de lindrigare misshandelsbrotten och brott, som omförmälas i 8: 13 och 9: 10 SL. Slutligen kan ett tredje typfall uppställas, vid vilket lämplighetsprövningen skall företagas med hänsyn till den genom brottet kränkte *målsägandens intresse*. Då denne är en anhörig till gärningsmannen, synes nämligen i vissa fall ingripande av polis- och åklagarmyndighet icke vara utan särskilda skäl önskvärt.

I det följande skall emellertid en annan schematisering komma till användning. Förekommande författningsbestämmelser om lämplighetsprövning kunna, med avseende å de *bedömningsnormer* efter vilka prövningen föreskrivits skola ske, hänföras till huvudsakligen två olika kategorier. Den ena består av sådana fall där lagstiftaren utsagt, att särskild prövning skall företagas av frågan, huruvida åtal är lämpligt eller, annorlunda uttryckt, huruvida åtal befinnes vara påkallat "ur allmän synpunkt". Denna lämplighetsprövning är alltid lagd i åklagares hand; och det är väl dessa situationer som i regel åsyftas, då man talar om att åtalsfrågan skall avgöras efter särskild lämplighetsprövning. Exempel härpå finnas i t. ex. 14: 45 och 20: 12 SL.

Under den andra kategorien blir att hänföra fall, där lagstiftaren för åtals väckande föreskrivit, att särskilt medgivande därtill lämnats av viss myndighet. Hit höra många olika fall. Sålunda fordras t. ex. för åtal för vissa högmålsbrott KMaj:ts tillstånd, för åtal för fosterfördrivning medgivande av såväl statsåklagare som RÅ och för åtal för sådana brott som omförmälas i 29 § lagen den 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet anmälan eller medgivande av NO. Gemensamt för dessa fall, som

[1] Översiktliga sammanställningar lämnas hos *Olivecrona* s 40 ff, *Strahl* s 65 ff samt av Ulf Lindh i uppsatsen "Några ord om åtalsprövningsregler såsom lösningar av atypicitetsproblem i svensk strafflagstiftning" (NTfK 1956 s 17 ff).

sålunda i regel lämnats till avgörande av annat organ än ordinär åklagarmyndighet, är, att — i motsats till vad som gäller ifråga om den förstnämnda kategorien — i lag icke uppdragits någon särskild riktlinje för prövningen av frågan, huruvida åtalsmedgivande skall lämnas. Det säges t.ex., kort och gott, att åtal ej får väckas utan Konungens lov (8: 13 SL) eller att Konungen skall ha lämnat förordnande om åtal (1: 1 SL); ifråga om fosterfördrivning kommer åtalsärendet under RÅ:s bedömande, endast såvida statsåklagaren efter prövning av frågan huruvida åtal bör ske funnit "skäl till åtal". Även beträffande den senare kategorien är det emellertid tydligt, att medgivande till åtals väckande måste lämnas efter ett diskretionärt bedömande huruvida åtal med hänsyn till omständigheterna i ärendet lämpligen bör äga rum. Tydligt är även att man i sistnämnda fall vid det diskretionära bedömandet kan ha att beakta sådana omständigheter som enligt vanlig uppfattning anses göra åtal ur allmän synpunkt påkallat.[2] Det synes därför vara riktigt att upptaga dessa fall vid en framställning av lämplighetsprövningen såsom förutsättning för åtal.

2. Vissa för lämplighetsprövningen gemensamma problem

Lämplighetsprövningen innebär sålunda ett bedömande av åtalsfrågan ur särskilda synpunkter. Det är härvidlag, för åtals väckande, icke tillfyllest, att tillräckliga skäl — eller sannolika skäl — till åtal, uppskattade i enlighet med sedvanliga normer, föreligga. Härutöver måste ytterligare omständigheter förekomma, vilka göra åtal i det särskilda fallet påkallat. Man finner sålunda, att tillräckliga skäl i dessa situationer icke ensamma konstituera någon åtalsplikt, lika litet som sannolika skäl i och för sig här synas grunda någon s.k. åtalsrätt. För ansvarstalans anställande utgör det särskilda åtalsmedgivandet erforderlig förutsättning, och frågan huruvida åtal skall väckas eller ej blir i sista hand beroende av vederbörande tillståndsgivares uppfattning.

Lämnas därvid samtycke till åtal, har åklagaren att väcka sådan talan. Av åklagarens åtalsplikt följer att han, därest han funnit tillräckliga skäl till åtal föreligga, efter erhållet åtalsmedgivande måste

[2] Jfr RÅ i RÅ 180/52 (angivelse från arbetsmarknadsstyrelsen jäml 12 § lagen 1943 om byggnadstillståndstvång): ". . . Den diskretionära prövningsrätten huruvida åtal för förseelse mot nämnda lag må anses vara ur allmän synpunkt påkallat är . . ."

fullfölja saken genom åtal.[3] I detta läge korrespondera åtalsplikten och åtalsrätten till fullo. Förekomma däremot blott sannolika skäl mot den misstänkte, föreligger väl icke någon åtalsskyldighet för åklagaren; han borde således, oaktat vederbörligt samtycke till åtal föreligger, därest han så skulle finna lämpligt kunna uraktlåta anställa det åtal, varå han hittills reflekterat, utan att därför göra sig skyldig till någon obehörig passivitet. I dylikt fall skulle m.a.o., med tillämpning av det gängse betraktelsesättet, en särskild, fristående åtalsrätt vara för handen. Tillståndsmyndighetens avgörande kan emellertid understundom innefatta icke blott ett samtycke utan även ett faktiskt förordnande om åtal. Här — där ansvaret för åtalsbeslut sålunda överflyttas till det organ som meddelat förordnandet — åligger det åklagaren att, vid äventyr av ansvar för tjänsteförsummelse, åtlyda denna order genom att väcka åtal. Någon åtalsplikt är det dock ej fråga om; skälen mot den misstänkte ha ju ej uppnått den för inträdet av en dylik plikt förutsatta styrkan.

Föreligger emellertid icke föreskrivet tillstånd till åtal — antingen därför att åklagaren underlåtit att föranstalta om lämplighetsprövning eller därför att prövningsorganet vägrat sitt samtycke — skall åtal naturligtvis ej heller ske. Att sannolika skäl till åtal tilläventyrs skulle konstateras av åklagaren medför tydligen icke, att han redan på grund därav skulle äga anställa åtal. Det synes därför icke riktigt att i dylikt fall tala om någon s.k. åtalsrätt. Väl hindrar förekomsten av sannolika skäl tillämpningen av strafflagstadgandet beträffande obefogat åtal. Att åklagaren är behörig anställa åtal innefattar emellertid en sakprövningsförutsättning, vilken skall beaktas ex officio av rätten, och domstolen har följaktligen att avvisa stämningsansökan, där kravet på föreskriven lämplighetsprövning ej visats vara uppfyllt.[4] Uteslutet är väl ej heller att åtal, där sannolika skäl föreligga, skulle kunna föranleda ansvar för tjänstefel, t.ex. om en föregående lämplighetsprövning utmynnat i förklaring, att åtal ej medgives.

Det har nyss sagts, att, för skyldigheten att väcka åtal, förekomsten av tillräckliga skäl icke är av samma fundamentala betydelse i förevarande saksammanhang som i allmänhet är fallet. Någon plikt att *väcka åtal* föreligger ju icke i dylikt fall. Däremot kunde man ha fog att

[3] Se ang åklagarens skyldighet att godtaga tillståndsmyndighetens uppfattning i lämplighetsfrågan nedan s 316.

[4] MO 1956 s 102; *Ekelöf II* s 249; *Gärde* s 658; *Olivecrona* s 40 och 53 f. Se dock ang möjligheten att bota bristen i efterhand *Ekelöf II* s 200 f och 250. Se även JO 1949 s 71 och 1958 s 146; Beckman i SvJT 1944 s 308; *Förmögenhetsbrotten* s 169; *Strahl* s 67; Thornstedt i SvJT 1944 s 684 f; Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft s 126 ff samt p a ställen anf rättsfall ävensom SvJT 1959 ref s 74.

antaga, att åklagaren vore skyldig att *vända sig till vederbörande prövningsmyndighet* för eventuellt erhållande av erforderligt åtalsmedgivande. Det synes ligga i sakens natur, att åklagaren, om han finner tillräckliga skäl till åtal förekomma, är skyldig att underställa tillståndsmyndigheten åtalsfrågan och icke får, med uraktlåtande därav, lägga ärendet ad acta, även om han för sin del eventuellt skulle finna åtal klart olämpligt eller ur allmän synpunkt opåkallat.

Härvidlag är emellertid för särskilda fall att märka att *Strahl* funnit skäl föreligga för den uppfattningen, att distriktsåklagaren icke alltid skulle vara skyldig att inhämta statsåklagarens mening.[5]

Statsåklagarens medgivande till åtal erfordras jämlikt 14: 45, 20: 12, 21: 11, 22: 10 och 24: 6, allt SL, samt jämlikt 19 § UngdomsfängelseL, 44 § 3 mom. BarnavårdsL och 57 § lagen om nykterhetsvård. Dylikt medgivande kan ersättas av överordnad åklagares uttryckliga samtycke eller annan likvärdig åtgärd; se NJA 1947 s. 582 (talan av JK), RÅ 715/51 (lämplighetsprövning av RÅ), RÅ RD 38/56 (bestridande genom RÅ av den tilltalades revisionstalan), jfr. NJA 1950 s. 647. (Se ang. det sistnämnda fallet Strahl i SvJT 1953 s. 565.) Jämlikt lag den 30 juni 1948 må i den omfattning som föranledes av särskilda skäl Konungen eller, efter Konungens bestämmande, RÅ förordna, att åtalsprövning, som eljest ankommer på statsåklagare, skall verkställas av distriktsåklagare; härifrån bortses i denna framställning.

Är det fråga om olovligt förfogande över gods, som köpts under ägareförbehåll, framförallt avbetalningsgods, eller om de lindrigare misshandels- eller förmögenhetsbrott, som äro angivelsebrott, emedan de begåtts mot nära anhörig, finnes sålunda, enligt Strahl, grund att anse dylik skyldighet bero av att åklagaren själv finner åtal påkallat ur allmän synpunkt. Med detta resonemang blir det betydelselöst, att tillräckliga skäl i och för sig förekomma. Såsom motivering härför har anförts, att utgångspunkten för ifrågavarande lagstiftning var, att åtal icke skulle anställas, samt att åklagarens rätt att föra talan utan angivelse sålunda innebar ett undantag.[6] Vid förarbetena till 14: 45 SL anförde, som Strahl framhållit, departementschefen ifråga om misshandel i hemmen bl. a., att polisrapport med fullständig utredning normalt icke behövde upprättas och underställas överåklagarens prövning i andra fall än där den lokala myndigheten själv fann åtal vara påkallat ur allmän synpunkt. Första lagutskottet underströk detta uttalande och tillfogade, att polismyndigheten, om den icke hade grundad anledning antaga att överåklagaren skulle finna skäl till åtal, icke borde skrida till åtgärd i saken.[7] Departementschefens och utskottets

[5] *Strahl* s 68 f (första uppl s 38).

[6] Ibid.

[7] Se NJA II 1943 s 782.

uttalanden hänföra sig sålunda icke — vilket må observeras — till all slags misshandel som avses i nyssnämnda lagrum.

Liknande tankegångar ha uttryckts av *Beckman*. Denne har beträffande åtal för olovligt förfogande uttalat, att här — liksom ifråga om motsvarande stadganden i 21:11 och 24:6 SL — ej föreskrivits, huruvida distriktsåklagare ägde rätt att utan statsåklagarens hörande besluta, att åtal icke skulle ske. Men då syftet med lämplighetsprövningen var att förebygga alltför talrika åtal för brott, som tillhöra distriktsåklagares kompetensområde, borde det ej anses nödvändigt, att varje åtalsfråga hänsköts till statsåklagare. Fann distriktsåklagare uppenbart, att åtal icke var påkallat ur allmän synpunkt, torde han sålunda ej, enligt Beckmans uppfattning, behöva underställa statsåklagaren frågan utan kunde själv besluta, att åtal ej skulle äga rum.[8]

Beckman tillerkänner sålunda i likhet med Strahl underåklagaren möjlighet att självständigt avgöra åtalsfrågan; så får dock ske, blott där underåklagaren finner det uppenbart, att åtal ej är påkallat. Enligt Strahl synes underställning kunna anses onödig, redan där underåklagaren finner frågan om åtalets lämplighet oviss. Gentemot Beckmans uppfattning har emellertid Strahl framfört kritik, därvid han framhållit, att särskilda skäl för en sådan underåklagarens befogenhet funnos beträffande olovligt förfogande över avbetalningsgods; däremot syntes honom saken mera oviss beträffande andra slag av olovligt förfogande samt de fall som avses i 21:11 och 24:6 SL.[9]

Strahl har vidare uppgivit, att praxis är vacklande och att i ej ringa utsträckning distriktsåklagaren själv företager lämplighetsprövningen, såtillvida som denne avstår från att hänskjuta åtalsfrågan till stats-

[8] Utveckling av votum i NJA 1949 s 388. I rättsfallet hade HD att taga ställning till frågan, huruvida hinder mötte mot upptagande till prövning av målsägandes talan om ansvar för olovligt förfogande, alldenstund icke statsåklagaren men väl distriktsåklagaren beslutat, att allmänt åtal för nämnda brott ej skulle väckas. Denna fråga besvarades nekande. HD uttalade här bl a, att "bestämmelsen i 22 kap 10 § andra stycket strafflagen ej innebär begränsning av allmän åklagares behörighet att besluta, att allmänt åtal icke skall äga rum". Distriktsåklagare skulle således ifråga om olovligt förfogande kunna besluta att ej anställa åtal, såsom varande opåkallat ur allmän synpunkt; dock synes här närmast ha avsetts olovligt förfogande över avbetalningsgods (se om rättsfallet Strahl i SvJT 1953 s 552 f och Welamson i samma tidskrift och årgång s 699). Det bör emellertid observeras, att målsäganden biträdde distriktsåklagarens ansvarstalan (för bedrägeri), varvid han tillika yrkade ansvar för olovligt förfogande. Det synes därför kunna diskuteras, huruvida domen får anses uttrycka en allmän regel om distriktsåklagares behörighet att vid olovligt förfogande själv pröva lämplighetsfrågan. Se dock *Förmögenhetsbrotten* s 170 (jfr a a s 294) och *BSA* s 43.

[9] SvJT 1953 s 552.

åklagaren, där han finner åtal icke vara påkallat ur allmän synpunkt.[10] Ett sådant tillvägagångssätt torde i själva verket vara ganska allmänt förekommande och synes ej heller föranleda gensaga från överordnad åklagare.[11] Enligt uppgift lära distriktsåklagarna tämligen allmänt själva pröva lämplighetsfrågan vid samtliga förevarande strafflagsbrott, d. v. s. såväl misshandels- som förmögenhetsbrott, och, där de ej finna åtal påkallat ur allmän synpunkt, avskriva ärendet. I fråga om de till ungdomsfängelselagen, barnavårdslagen och lagen om nykterhetsvård hörande fallen torde däremot underställning för statsåklagarprövning allmänt ske.[12]

Det skall emellertid här ifrågasättas, huruvida denna praxis kan anses riktig med hänsyn till ifrågavarande lagstiftning.[13] Enligt lagens ord skall åtal i hithörande fall ej få väckas, utan att detta efter särskild prövning befunnits lämpligt. Denna prövning tillkommer statsåklagaren. Om denne finner, att åtal ej bör ske, alldenstund åtal ej synes honom påkallat, innebär detta, att ett avsteg göres från den absoluta åtalspliktens princip. Avsteget stödes på den särskilda undantagsreglering som lagen fastställt för dessa fall. Däremot finnes intet uttryckligt uttalande i lag om att underåklagaren skulle äga dylik befogenhet. Om det varit lagstiftarens avsikt, att även underåklagare skulle vara befogad att stundom frånfalla den absoluta åtalsplikt som åvilar honom, borde denna viktiga avvikelse från grundregeln för åklagares handlande ha formligen lagfästs. Om det överlåtes åt stats-

[10] *Strahl* s 68 (första uppl s 38).

[11] Jfr *RÅ 785/52*. Fråga uppkom om åtal för åverkan, bestående i olovlig avverkning av en julgran å enskilds mark. Distriktsåklagaren ansåg, att åtal icke var påkallat ur allmän synpunkt och meddelade förty beslut av innehåll, att ärendet icke skulle föranleda vidare åtgärd från åklagarens sida. Han förklarade sedermera, att han handlat med ledning av Strahls (ovan vid not 10 återgivna) uttalande. Distriktsåklagarens tillvägagångssätt — som dock icke gjordes till föremål för särskilt övervägande i det hänseende som här är av intresse — passerade statsåklagaren och RÅ utan anmärkning. JO uttalade bl a, att distriktsåklagaren (och statsåklagaren) "genom att på sätt som skett avgöra den ifrågavarande åtalsfrågan icke (kunde) anses ha förfarit felaktigt" (JO 611/52). Det är dock att observera, att det klagomål som målsäganden framställde hos JO gällde det förhållandet, att åtal icke anställts i saken, varför JO:s anförda uttalande icke synes direkt hänföra sig till frågan, huruvida distriktsåklagaren överhuvudtaget ägt pröva åtalets erforderlighet ur allmän synpunkt.

[12] Muntliga upplysningar från av förf tillfrågade åklagare.

[13] Spörsmålet om denna distriktsåklagarens prövningsrätt kan måhända synas något ovidkommande med hänsyn till SRK:s förslag i SOU 1953: 14 (se t ex s 115 f), att lämplighetsprövning, varom här är fråga, skall företagas av den åklagare som enligt sin åklagarinstruktion har att utföra åtal i målet.

åklagaren att besluta om åtals väckande, torde det ligga nära till hands att tolka detta så, att valrätten mellan alternativen åtal eller icke-åtal helt skall tillkomma statsåklagaren. Medelst beslut, varigenom åtal konstateras ej vara påkallat ur allmän synpunkt, utestänger distriktsåklagaren statsåklagaren från möjligheten att utöva denna valrätt. Vid nu angivna förhållanden bör distriktsåklagaren i princip anses sakna rätt att, genom att underlåta underställning, själv bedöma åtalsfrågan ur lämplighetssynpunkt.

Det är visserligen sant, att avsikten, i varje fall i samband med frågan om olovligt förfogande över avbetalningsgods, tydligt utsagts vara att med ändring av dittills rådande förhållanden åstadkomma den effekten, att åtal endast i undantagsfall sker. Riktigheten av att fördenskull antaga en vidsträcktare befogenhet för underåklagare att här avstå från åtal, såsom varande olämpligt, än vid brott i allmänhet eller i de övriga fall där särskild lämplighetsprövning är föreskriven synes dock kunna diskuteras. Tankegången bakom den förutsatta lämplighetsprövningen har i *samtliga* hithörande fall uppenbarligen varit, att åtal endast bör ske undantagsvis, i kvalificerade fall. Prövningen av dessa fall bör överlåtas åt särskilda, härför lämpade organ, dels på grund av den svårighet som är förenad med sådan lämplighetsprövning genom att diverse, mer eller mindre tydligt fixerade hänsyn skola beaktas och dels för vinnande av ett i största möjliga utsträckning uniformt bedömande. Anser man nu hinder principiellt ej möta mot att underåklagaren själv får taga ställning till frågan om åtals lämplighet, borde, med hänsyn till det senast sagda, sådan befogenhet medgivas honom i *alla* fall, där dylik lämplighetsprövning föreskrivits som förutsättning för åtal.

Såsom argument för anförda praxis skulle kunna åberopas, att ifrågavarande brott varit eller egentligen skulle vara målsägande- eller angivelsebrott; frågan om judiciell reaktion skulle således ytterst bero av den förorättades inställning. Hinder borde förty ej föreligga för underåklagare att utöva en liknande valrätt. Därjämte är att beakta den mycket ofördelaktiga effekt som det motsatta tillvägagångssättet medför. Skulle underställning ske i alla förekommande fall utan möjlighet för distriktsåklagarna att företaga någon slags sållning, måste statsåklagarna bli överhopade med en mängd i och för sig ganska bagatellartade ärenden, vilkas behandling icke desto mindre kan kräva sin rundliga tid till förfång för övriga, viktigare arbetsuppgifter. Även i betraktande av sistnämnda synpunkt vidhålles emellertid här, att frågan om åtals lämplighet bör avgöras i enlighet med vad ovan hävdats

och att det sålunda — med nedan nämnt undantag beträffande lindrigare misshandelsbrott — icke tillkommer distriktsåklagaren att ingå i någon prövning därav.

Enligt denna uppfattning blir följande ordning att tillämpa vid åtalsprövningen.

Vad underåklagaren har att göra, då utredningen angående påstått brott framskridit så långt, att frågan om åtal blir aktuell, är ju att överväga, huruvida tillräckliga skäl till åtal finnas. Befinnes detta vara fallet, åligger det honom att väcka åtal; stannar han i ovisshet härom, föreligger ingen dylik skyldighet. Konstaterar han, att tillräckliga skäl äro för handen och att åtal följaktligen — enligt huvudregeln — skall ske men erfordras för åtals väckande särskilt medgivande, åligger det honom att hänskjuta åtalsfrågan för dylikt bedömande till statsåklagaren. En underlåtelse härutinnan innebär tydligen en försummelse att på en avgörande punkt fullständiga förundersökningen. Den omständigheten att utfallet av den nödvändiga lämplighetsprövningen framstår som ovisst och att underåklagaren således icke under alla förhållanden kan räkna med att åtal till följd av rådande åtalsplikt måste anställas förändrar tydligen intet av nyssnämnda resonemang. Kommer åter underåklagaren icke till den slutsatsen, att tillräckliga skäl föreligga, har han att med åberopande därav besluta, att åtal ej skall anställas. I dylikt fall blir ej fråga om någon särskild lämplighetsprövning.

Här förmenas sålunda, att underåklagarens handlande helt regleras av RB:s generalstadgande om åklagarens åtalsskyldighet. Föreligger på grund av detsamma ingen dylik skyldighet, skall åtal ej ske; föreligger på grund av detsamma dylik skyldighet, måste underåklagaren till följd av den särskilda reglering som här gäller och till följd varav tillräckliga skäl icke ensamma utgöra grund för åtal dock höra statsåklagarens mening. Frågan om förekomsten av tillräckliga skäl tillhör i vanlig ordning underåklagaren att bedöma; till frågan om åtals lämplighet tillkommer det — med nedannämnt undantag — statsåklagaren, och allenast denne, att taga ställning. Föreskriften om särskild prövning av lämplighetsfrågan och den bakomliggande tankegången, att åtal skall väckas blott undantagsvis, är en anvisning till statsåklagaren, icke till underåklagaren. Statsåklagaren har att överväga åtalets lämplighet ur allmänna eller andra synpunkter och alltså att taga ställning till andra omständigheter än sådana som ha samband med frågan, huruvida den misstänkte med hänsyn till utredningen kan väntas bli fälld för brottet; meningen med lämplighetsprövningen är uppenbar-

ligen icke, att han jämväl skall pröva, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga eller ej.[14] Avgörandet av frågan huruvida *tillräckliga skäl* till åtal föreligga är enligt detta betraktelsesätt skilt från bedömandet av frågan om åtalets *lämplighet*; den senare frågan blir aktuell, först sedan den förra besvarats jakande.

Det här förda resonemanget har närmast hänfört sig till förhållandet mellan distriktsåklagare och statsåklagare. Det äger emellertid motsvarande tillämpning för sådana fall, där lämplighetsprövningen anförtrotts annat organ än statsåklagare, antingen detta utgöres av en ordinär åklagarmyndighet eller ej.

Från vad nu sagts torde dock ett undantag bli nödvändigt att göra med hänsyn till den ovan återgivna uppfattning som framfördes i samband med lagstiftningen om lämplighetsprövning vid lindrigare former av misshandel. Enligt denna skulle ju polismyndigheten beträffande misshandelsbrott i hemmet normalt icke skrida till åtgärd annat än om den fann grundad anledning antaga, att statsåklagaren skulle anse skäl till åtal föreligga. En förprövning av åtalets lämplighet skulle med andra ord ske. Det sagda tog sålunda sikte främst på själva utredningsfrågan: man önskade göra det möjligt att avstå redan från *polisutredning* i alla sådana fall, där det icke från början framstod som tämligen klart, att åtal var påkallat.[15] Om det ifråga om övriga fall, där lämplighetsprövning förutsättes för åtal, är meningen, att undersökningen dock skall ha fortskridit så långt, att ärendet kommit under åklagarens bedömande, synes sålunda den för denna situation uttalade avsikten innebära, att redan primär utredning i saken kan och bör utebli.

Man kan tydligen icke bestrida, att i allt fall vid misshandel av nyssnämnt slag frågan om åtals erforderlighet ur allmän synpunkt får tagas i beaktande på ett tidigare stadium än som eljest bör vara fallet, där särskild lämplighetsprövning utgör förutsättning för åtal. Denna fråga blir att överväga redan på anmälningsstadiet och föranleder alltså, att utredning icke behöver företagas i ärendet, huruvida tillräckliga skäl till åtal mot viss gärningsman föreligga eller ej. Lämplighetsfrågan kan i dessa fall prövas utan underåklagarens medverkan. Skulle ärendet emellertid komma under dennes bedömande, måste han följakt-

---

[14] Detta hindrar naturligtvis icke statsåklagaren från att i ett underställningsärende taga t ex bevisfrågan under övervägande och därvid förklara, att den förhandenvarande utredningen ej innefattar tillräckliga skäl till åtal, varför åtal således icke skall ske eller eventuellt ske först efter det att viss komplettering av förundersökningen verkställts.

[15] Se särskilt I LU 36/1943 s 15.

ligen vara oförhindrad att taga ställning till frågan om åtals lämplighet och sålunda, där åtal ej synes honom ur allmän synpunkt påkallat, icke behöva underställa ärendet överåklagarens prövning.

Motsvarande synpunkter ha även framförts beträffande olovligt förfogande över avbetalningsgods; härom hänvisas till redogörelsen nedan för åtalsfrågan vid detta brott.

Enligt det nyss sagda må sålunda lämplighetsprövning i visst fall ske, oaktat förundersökning i saken ej företagits. Detta innebär tydligen ett avsteg från den ordning som eljest kommer till tillämpning; det torde väl nämligen endast sällan kunna förekomma, att lämplighetsprövning är möjlig, utan att någon förundersökning ligger till grund för denna prövning.

Jfr. fallet *RÅ 881/57,* vilket företer en bild som avviker från den vanliga standardsituationen. B angav här A till åtal för olovligt förfogande över en bil, som denne köpt under ägareförbehåll av B. (Förfogandet hade skett fem månader efter köpet.) Samtidigt begärde B, att åklagaren skulle utan företagande av förundersökning förklara, att åtal icke var ur allmän synpunkt påkallat. Som motivering härför anförde B, att han, för den händelse begärd kvarstad visade sig icke kunna tillförsäkra honom skadestånd, vid ett enskilt åtal — men icke vid ett allmänt — förfogade över möjligheten att återkalla eller nedlägga sin ansvarstalan, vilket innebar ett påtryckningsmedel som kunde avsevärt förbättra hans utsikter att erhålla betalning. Statsåklagaren uttalade, att det betydande värde som den med brottet avsedda egendomen ägde (köpeskilling 13.600 kronor) samt den omständigheten, att en väsentlig del av köpeskillingen vid A:s förfogande över bilen alltjämt var ogulden (enligt A 3.900 kronor, enligt B 6.329 kronor), utgjorde skäl att anse åtal ur allmän synpunkt påkallat. Ett slutligt ståndpunkttagande i åtalsfrågan förutsatte dock verkställande av viss förundersökning; enbart målsägandens önskemål syntes i detta läge icke utgöra tillräcklig anledning att avstå från sådan undersökning. RÅ delade sistnämnda uppfattning. —

Det bör märkas, att omständigheterna här talade för åtal; detta förhållande har föranlett statsåklagaren att vilja låta närmare undersöka saken. Hade det däremot redan på det föreliggande materialet synts statsåklagaren uppenbart, att allmänna synpunkter icke påkallade åtal, lärer han ej ha ansett sig förhindrad att villfara B:s begäran.

Hävdar man, att lämplighetsprövning skall förekomma, endast under förutsättning att man funnit tillräckliga skäl till åtal vara för handen, har förundersökning uppenbarligen som regel föregått detta konstaterande. Men även om man anser frågan om den misstänktes skuld kunna i vissa fall förbigås och lämplighetsprövning företagas, vilken utmynnar i förklaring att den påstådda gärningen i och för sig icke är av beskaffenhet att böra åtalas — i vilka fall spörsmålet om till-

räckliga skäl till åtal sålunda lämnats utan bedömande — torde förundersökning i dylika fall regelmässigt vara erforderlig.

Under frågan om tillräckliga (sannolika) skäl till åtal hör bl. a. ställningstagandet till den misstänktes egna uppgifter i saken. Att den misstänkte skall ha avgivit erkännande är, som tidigare anförts, givetvis icke erforderligt för antagande av dylika skäl. Följaktligen bör man vänta sig, att i fall som här komma i fråga erkännande icke är nödvändig förutsättning, för att åklagaren skall finna åtalsärendet i skick att hänskjutas till lämplighetsprövning. Föreligga tillräckliga skäl till åtal, skall åtal ske, oavsett huruvida den misstänkte erkänt eller ej. Har den misstänkte ej erkänt gärningen, bör åtal icke ske, blott därför att han nekar; avgörande är här huruvida omständigheterna i övrigt innefatta tillräckliga skäl till åtal.

Man kan nu fråga, vilken betydelse som den misstänktes förnekande av gärningen kan ha för prövningen av åtalets lämplighet. Skall förnekelsen innebära, att åtal befinnes lämpligt, just därför att frågan om gärningsmannaskapet anses böra utredas vid domstol? För den uppfattning som råder härom skall strax redogöras. Innan man uppställer nyssnämnda fråga, måste man emellertid ha funnit, att den misstänktes förnekande är ett moment som överhuvudtaget kan vara relevant för lämplighetsprövningen. Den, som kommer till sistnämnda konstaterande, menar tydligen, att man vid lämplighetsprövningen bör kunna beakta även sådana omständigheter som höra samman med spörsmålet om förekomsten av tillräckliga skäl. Härovan har den uppfattningen hävdats, att lämplighetsfrågan icke bör givas dylik omfattning. Lämplighetsfrågan skall enligt detta betraktelsesätt avgöras utan hänsyn till den misstänktes erkännande eller förnekande. Ett undantag synes dock bli att göra här: vid den i ungdomsfängelselagen etc. avsedda lämplighetsprövningen bör den misstänktes inställning till skuldfrågan kunna tillmätas betydelse. Skälet härför skall senare angivas.

Strahl uttalar i den nu diskuterade frågan, att det icke är uteslutet, att man efter företagen lämplighetsprövning meddelar beslut, att åtal — såsom varande olämpligt — ej skall ske, fastän den misstänkte nekar och brottet ej heller i övrigt blivit utrett. Ett sådant beslut behöver nämligen icke innebära ett påstående om att den misstänkte begått gärningen.[16] I allmänhet torde dock — fortsätter han — myndigheterna icke finna sig kunna avstå från åtal, med mindre det är klarlagt,

[16] *Strahl* s 65 f.

huruvida den misstänkte begått gärningen.[17] Ett skäl för åtal kan följaktligen vara just önskvärdheten av ett klarläggande av den misstänktes eventuella skuld. Detta skäl torde, enligt vad Strahl uppgiver, i regel vara tillräckligt för att åtal skall anställas, när fråga är om sådana situationer som avses med ungdomsfängelselagens, barnavårdslagens och lagens om nykterhetsvård bestämmelser i detta ämne, varom mera nedan.[18] Är det däremot fråga om sådan lämplighetsprövning som stadgas beträffande de lindrigare förmögenhetsbrotten oredligt förfarande etc. — likaledes refererade nedan — kan det, enligt samme författare, ej sällan lämnas därhän huruvida den misstänkte begått den påstådda gärningen, alldenstund denna redan i och för sig icke är av beskaffenhet att böra föranleda åtal. Sistnämnda stadganden äro — framhåller Strahl — att fatta såsom komplement till ifrågavarande brottsbeskrivningar.[19] Önskemålet att få den misstänktes gärningsmannaskap klarlagt skulle således, enligt det nyss sagda, tala starkare för åtal vid fall av den förstnämnda kategorien än den sistnämnda.

Av vad nu återgivits framgår sålunda att man i förevarande fall för att kunna avstå från åtal som regel fordrar, att klarhet vunnits, huruvida den misstänkte begått gärningen; har sådan klarhet icke vunnits torde, i allt fall då fråga är om sådana fall där den misstänkte är eller varit omhändertagen för fostran eller vård, önskvärdheten av att få skuldfrågan utredd regelmässigt utgöra tillräcklig anledning för åtals väckande.

Vad det sist nämnda beträffar, kan man ställa frågan, huruvida härmed avsetts att säga, att åtal sker där den misstänktes skuld visserligen icke är klar men tillräckliga skäl mot denne dock finnas eller att åtal sker redan där inga skäl av nyssnämnd styrka föreligga. Såsom anledning att åtal skall finnas ur allmän synpunkt påkallat brukar, bland andra, anföras önskvärdheten av att (genom domstolsprövning) kunna få klarlagt, huruvida den misstänkte är gärningsman. Detta synes betyda, att utredningsintresset anses vara fullt motiv för åtal. Det sista av de nyss nämnda båda alternativen kan därför icke helt avvisas som tolkningsmöjlighet.

Den uppfattning som detta alternativ innehåller kan emellertid icke undgå kritik. Den rimmar illa med åtalspliktens innehåll, nämligen, att där tillräckliga — men väl icke svagare — skäl äro till åtal, sådant skall ske. Om man icke med erforderlig grad av sannolikhet kan antaga

[17] Enligt upplysningar från åklagare torde detta handlingssätt allmänt iakttagas.
[18] Jfr *Olivecrona* s 253.
[19] *Strahl* p a st.

viss misstänkt persons gärningsmannaskap, synes det vidare vara märkligt, att man anser sig böra anställa åtal just mot denne. Varför icke lika gärna anställa åtal mot någon annan, vars samband med brottet är lika oklart? Situationen är likartad med det tidigare i denna avhandling uppställda fallet, att två personer på lika starka (svaga) grunder misstänkas för visst brott, som allenast endera av dem kan ha begått; då mot ingendera tillräckliga skäl till åtal uppenbarligen föreligga, skall — enligt vad här hävdats — åtal ej heller anställas vare sig mot endera eller båda av dem. Om sålunda myndigheterna vid företagen lämplighetsprövning å ena sidan anse sig icke böra avstå från åtal, med mindre det är klarlagt, huruvida den misstänkte begått gärningen, synas de å andra sidan även böra iakttaga den regeln, att heller icke väcka åtal med mindre det — i enlighet med kravet på tillräckliga skäl mot den misstänkte — är ådagalagt, att denne begått gärningen. Under alla omständigheter måste sannolika skäl till åtal föreligga.

Vad härefter angår den vunna klarheten i skuldfrågan såsom förutsättning för beslut att icke åtala göres det, på sätt ovan sagts, åtskillnad med hänsyn till de olika arterna av brottslighet. Tankegången måste här vara den, att, eftersom lämplighetsprövningen i de förmögenhetsbrottsliga åtalsärendena tillkommit för att gärningar, som formellt gå in under de vida brottsbeskrivningarna men som likväl icke böra uppfattas såsom ansvarsgrundande, skola kunna lämnas straffria, det i dessa fall är av mindre betydelse, huruvida den ene eller den andre personen är gärningsmannen. Det bör förty vara möjligt att avstå från åtal, menar man, även vid avsaknad av erforderlig utredning på nyssnämnda punkt. Till detta resonemang skall framställningen strax återkomma. Vid de fall däremot, där lämplighetsprövningen sker med hänsyn till vård- och behandlingssynpunkter, förhåller sig läget annorlunda. Prövningen medför ju, att man kan avstå från det åtal som eljest skolat väckas mot exempelvis A, omhändertagen å ungdomsanstalt, på det att resultatet av den resocialiserande behandling för vilken A är föremål icke skall äventyras. För beslut om att icke väcka åtal av *denna* anledning måste uppenbarligen fordras, att skäl finnas för antagandet, att A är gärningsmannen.

Såsom ovan nämnts torde man i sistnämnda fall i allmänhet kräva, att den misstänktes gärningsmannaskap skall vara "klarlagt". Bör detta anses innefatta ett krav på den misstänktes erkännande? Beslut vid lämplighetsprövning i förevarande situationer att icke medgiva åtal är, i varje fall i formellt avseende, ej att beteckna som åtalseftergift.[20] Lik-

[20] Jfr nedan s 260.

heten med åtalseftergift synes emellertid påtaglig, då vård- och behandlingssynpunkter äro aktuella vid lämplighetsprövningen. I *dessa* fall kommer ju åtal ej till stånd, därför att någon annan åtgärd som anses lämpligare än straff för den misstänktes anpassning i samhället vidtages — eller redan vidtagits — med gärningsmannen. Något annat skall i princip hända med denne, även om detta andra allenast innebär fortsatt vård eller behandling. På grund av brottet blir gärningsmannen föremål för viss samhällsåtgärd eller viss myndighets förklaring; vid åtalseftergift är någon samhällsåtgärd visserligen icke alltid erforderlig, men i beslutet om åtalseftergift fastslås den misstänktes gärningsmannaskap. I båda fallen leder sambandet mellan visst brott och viss gärningsman till ett resultat som i dennes egna eller i allmänhetens ögon framstår såsom ett ingrepp i den personliga friheten eller i allt fall såsom något oförmånligt eller deklasserande. I båda fallen konstateras nämnda samband icke av domstol utan av åtalsmyndighet. Det synes därför icke olämpligt att vid de i ungdomsfängelselagen etc. avsedda fallen av lämplighetsprövning, där ej särskilda skäl till annat föranleda, kräva den misstänktes erkännande av gärningen, för att åtal skall utebli.[21] Detta innebär, att ett moment som egentligen tillhör frågan om den misstänktes eventuella sakfällande eller frågan om förekomsten av tillräckliga skäl till åtal tages under bedömande vid lämplighetsprövningen.

Vad angår lämplighetsprövningen i de förmögenhetsbrottsliga fallen — där, enligt den ovan anförda uppfattningen, skuldfrågan ej sällan kan lämnas utan bedömande — må följande anmärkas. Därest åklagaren stannar i ovisshet om gärningsmannen eller dennes skuld, så att tillräckliga skäl till åtal ej finnas, föreligger ingen åtalsplikt och skall åtal tydligen icke ske. Frågan om någon särskild lämplighetsprövning synes därmed förfalla. Anledning att i en dylik situation — eventuellt till annat organ — för sådan prövning överlämna frågan, huruvida viss gärning, som formellt innefattar brott, t. ex. olovligt förfogande, bör lämnas utan åtal eller ej, finnes sålunda icke. Den situationen torde därför icke behöva uppkomma, att det, sedan tillräckliga skäl ej funnits föreligga — eller denna fråga helt enkelt läm-

[21] Jfr *RÅ 821/53*. Statsåklagaren ansåg det ovisst, huruvida man med stöd av 19 § UngdomsfängelseL kunde avstå från åtal (för stöld m m), då den misstänkte ej erkänt. Ett fingeravtryck, som säkrats på brottsplatsen, härrörde otvetydigt från den misstänkte. RÅ uttalade, att full bevisning syntes föreligga mot den misstänkte, varför åtal syntes med hänsyn därtill (och till omständigheterna i övrigt) kunna underlåtas.

nats obeaktad — efter prövning av åtalets lämplighet förklaras, att gärningen (om vars förövare någon utredning sålunda eventuellt ej föreligger) i och för sig icke är av beskaffenhet att böra föranleda ansvar, varför åtal ej skall anställas.

Vad nu sagts har avseende närmast på det fall, att tillräckliga skäl icke kunnat konstateras, till följd av att gärningsmannaskapet till det av åklagaren antagna brottet icke varit möjligt att utreda. Det sagda äger emellertid motsvarande tillämpning, där avsaknaden av tillräckliga skäl beror av annan omständighet; så snart tillräckliga skäl icke finnas föreligga — likgiltigt av vilken grund — saknas, enligt den här hävdade meningen, utrymme för särskild lämplighetsprövning.

I *RÅ 761/52* förklarade statsåklagaren, att, därest olovligt förfogande skulle föreligga, skäl till åtal ur allmän synpunkt ej funnos med hänsyn till de oklara bestämmelser som meddelats den misstänkte av dennes medkontrahent i det för åtalsärendet aktuella rättsförhållandet. — Att olovligt förfogande icke klart konstaterats, kan antagas bero på att åklagaren varit tveksam om möjligheten av att kunna styrka, att den misstänkte handlat subjektivt straffbart. Men åklagarens resonemang synes också betyda, att, även om tillräckliga skäl i och för sig förelegat — en fråga som han sålunda icke ansett sig behöva taga ställning till — skäl ur allmän synpunkt icke talat för åtal; rättsförhållandet mellan den misstänkte och dennes medkontrahent var nämligen så oklart, att det rimligen icke borde föranleda ansvar för den misstänkte, att denne överskridit sina rättigheter eller eftersatt sina skyldigheter gentemot medkontrahenten. Det kan naturligtvis diskuteras, huruvida detta förhållande i och för sig bör tillmätas relevans vid en lämplighetsprövning. I förevarande ärende torde i allt fall anledning härtill ej ha funnits; åtalsprövningen synes i stället ha bort resultera i beslut av innehåll, att åtal icke skulle väckas, då tillräckliga skäl därför ej funnits föreligga. Då tillräckliga skäl icke konstaterats, är också frågan om åtal därigenom avgjord; något behov av lämplighetsprövning finnes ej. Man bör m.a.o. icke lämna den frågan därhän, huruvida brott föreligger, av det skälet, att, *om* brott skulle vara för handen, åtal ändock bör av lämplighetshänsyn anses uteslutet. — Samma resonemang synes ha förekommit i *RÅ 445/56,* där åtal icke befanns påkallat ur allmän synpunkt, oavsett huruvida olovligt brukande förelåg.

Här hävdas sålunda — sammanfattningsvis — följande.

Ställes åklagaren inför frågan, huruvida brott blivit begånget, har han att i vanlig ordning undersöka, huru härmed förhåller sig. Finner han icke tillräckliga skäl till åtal, skall han, med konstaterande härav, meddela beslut, att åtal ej skall ske. Därmed förfaller frågan om lämplighetsprövning i ärendet. Finner han tillräckliga skäl föreligga mot viss misstänkt, skall han föranstalta om den särskilda lämplighetsprövning som utgör förutsättning för åtals väckande. Är fråga om

misshandelsbrott i hemmet äger dock underåklagaren — utan att dessförinnan ha förvissat sig om huruvida tillräckliga skäl föreligga — själv företaga dylik prövning till undvikande av fortsatt, olämpligt utredningsförfarande. Med undantag härav bör icke frågan om den misstänktes skuld lämnas utan beaktande. Är det sålunda fråga om de lindrigare förmögenhetsbrotten oredligt förfarande etc., har distriktsåklagaren att avgöra, om gärningen hör hemma under vederbörligt straffbud och alltså är ett brott; statsåklagaren åter tillkommer det att avgöra, huruvida gärningen, bedömd ur lämplighetssynpunkt, är av beskaffenhet att böra medföra eller undantagas från ansvar. Vid prövningen av frågan om lämpligheten av åtal har prövningsmyndigheten, i fall där den misstänkte är eller varit omhändertagen för fostran eller vård, att — oaktat, enligt det nyss sagda, tillräckliga skäl redan ansetts föreligga — beakta jämväl det material som ligger till grund för misstanken mot vederbörande; den bör icke avstå från åtal, om ej skuldfrågan är klar. Erkännande torde därför som regel böra krävas. Vid denna prövning har således tillståndsmyndigheten att taga hänsyn även till omständigheter, som sammanhänga med frågan om tillräckliga skäl i egentlig bemärkelse och som alltså redan beaktats vid åklagarens "förprövning" av åtalsärendet. I övriga fall av lämplighetsprövning kommer frågan om den misstänktes gärningsmannaskap i princip icke prövningsorganet vid.

Därjämte är följande att märka. Under frågan om tillräckliga skäl till åtal inrymmes även den rättsliga klassificeringen av det presumtiva brottet. Till förekommande ovisshet härutinnan blir det sålunda åklagarens sak att taga ställning; efter den bedömning av ovisshetsfrågan vartill omständigheterna kunna föranleda skall han besluta i åtalsfrågan. Även där särskild lämplighetsprövning är föreskriven, har åklagaren tydligen att handla på sätt nyss sagts. Frågan om den rättsliga ovisshetens betydelse för åtalsfrågans avgörande torde alltså icke komma under bedömande vid prövningen av åtalets lämplighet. I vissa fall — nämligen vid de lindrigare förmögenhetsbrotten oredligt förfarande etc. — säges lämplighetsprövningen vara anordnad, för att synpunkter, som äro av beskaffenhet att komplettera de vida brottsbeskrivningarna, skola kunna tagas i beaktande. Detta bör följaktligen förstås så, att nämnda prövning skall avse, icke huruvida viss gärning är med hänsyn till rådande rättslig ovisshet att bedöma såsom brott eller icke-brott utan huruvida viss gärning, som otvivelaktigt är formellt straffbar enligt den givna brottsbeskrivningen, med hänsyn

till gärningens beskaffenhet och erkända lagtekniska onöjaktigheter ändock lämpligen bör lämnas obeivrad i åtalsväg.

Det kan naturligtvis förekomma, att jämsides med brott, som tillhör nu nämnda kategorier, även brott av annat slag föreligger till åklagarens prövning. Den misstänkte har t. ex. förutom en stöld begått ett lindrigare brott, för vilket lämplighetsprövning enligt lagen om nykterhetsvård är föreskriven; eller till bedömande föreligga på samma gång dels ett brott som den misstänkte förövat, medan han var omhändertagen å ungdomsvårdsskola, och dels ett brott som han begått efter sin slutliga utskrivning. Försåvitt angår prövning jämlikt lagen om nykterhetsvård har framhållits, att denna icke får underlåtas av det skälet, att åtal mot den misstänkte för brott, varå ifrågavarande specialbestämmelse icke är tillämplig, samtidigt ifrågakommer.[22] Ett motsatt förfaringssätt skulle leda till det märkliga resultatet, att den tilltalade, om denne frikändes för det sistnämnda brottet, skulle kunna bli fälld enbart för det brott, för vars beivran genom åtal lämplighetsprövning utgjorde förutsättning, fastän dylik prövning icke skett. Därigenom skulle en sådan situation uppkomma som lagstiftaren avsett att förebygga genom förevarande reglering. Däremot kan den omständigheten, att åtal för ett grövre brott måste ske, utgöra skäl för att åtal väckes jämväl för brott, varå bestämmelsen om lämplighetsprövning är tillämplig.[23] Vad nu sagts äger uppenbarligen motsvarande giltighet för övriga fall, där lämplighetsprövning förutsättes för åtal.

Vidare kan konkurrens uppstå mellan bestämmelserna om åtalseftergift jämlikt 20: 7 RB eller 1944 års lag, å ena sidan, och föreskrifterna om lämplighetsprövning enligt någon av förevarande lagar, å andra. De senare reglerna äga därvid prevalens.[24]

I detta sammanhang bli jämväl ett par bestämmelser i SL att beakta, nämligen 25: 12 och 26: 23. I den förstnämnda föreskrives att brott, som avses i 5 § samma kapitel, utan hinder av vad eljest må vara stadgat, höra under allmänt åtal. Denna bestämmelse äger sålunda tillämpning på alla allmänna brott, som innefatta åsidosättande av tjänsteplikt, antingen dessa behandlas i SL eller inom specialstraffrätten. Tankegången bakom denna ordning är den, att det samhällsintresse som påkallar att brott mot tjänsteplikt beivras gör sig gällande

[22] Skrivelse av JK 19 6 1948, citerad hos *Strahl* s 67 not 7; JO 1957 s 145 f.

[23] JO p a st.

[24] 20: 7 in fine RB; 8 § 1944 års lag; NJA II 1947 s 467 (DepCh). Se även *Olivecrona* s 253 samt *Strahl* s 57 f och 67.

med oförminskad styrka, även om straffet bestämmes med tillämpning av en allmän straffbestämmelse. Med den nya lagstiftningen om ämbetsbrott genomfördes ifråga om allmänt brott, varigenom ämbetsman åsidosatt sin tjänsteplikt, den bedömningen, att den allmänna straffbestämmelsen skulle ensam för sig tillämpas och sambandet med ämbetet endast beaktas såsom försvårande omständighet eller grund för straffhöjning. Av nyssnämnd grund befanns det därvid motiverat att genom en särskild föreskrift hänföra dylik brottslighet under allmänt åtal. Överensstämmelse vanns härigenom med vad som tidigare gällde.[25]

En motsvarande bestämmelse finnes beträffande krigsmän i 26: 23 SL. Här föreskrives att sådant brott, varom stadgas annorstädes än i 26 kap. SL och varigenom krigsman åsidosatt sin tjänsteplikt, skall utan hinder av vad eljest må gälla höra under allmänt åtal.

Fråga är nu, om det sagda betyder, att alla åtalsbegränsande föreskrifter upphävas i motsvarande omfattning. Bortfaller exempelvis kravet på lämplighetsprövning genom statsåklagare ifråga om olovligt förfogande, då förfogandet jämväl innefattar ett åsidosättande av tjänsteplikt? Svaret blir uppenbarligen nekande. Ifrågavarande bestämmelser måste vara att tolka så, att de däri avsedda brotten förläggas under allmänt åtal med bortseende från eventuellt förekommande föreskrifter, varigenom brotten skulle ha varit undandragna dylikt åtal. Något härutöver säges ej. I och med att brotten komma under allmänt åtal, bli de underkastade de regler som gälla för åtal av detta slag, t. ex. att åtals väckande i visst fall måste befinnas lämpligt efter prövning i särskild ordning. MO har även förklarat bestämmelsen i 26: 23 SL icke göra statsåklagarens medgivande till åtal obehövligt.[26]

I *RÅ 62/60* hade värnpliktiga A, B och C olovligen begagnat en bil, tillhörig krigsmakten. Sedan frågan om åtal kommit under RÅ:s bedömande, konstaterade denne, att olovligt brukande förelåg och att brukandet, med hänyn till omständigheterna, inneburit åsidosättande av tjänsteplikt. Jämlikt 26: 23 SL hörde vid dylikt förhållande brottet under allmänt åtal utan hinder av vad eljest kunde vara stadgat. Enär fordonet ej kunde anses vara sådan egendom som lämnats åt någon av de värnpliktiga för begagnande (RÅ hänvisade här till 9 § 2. MRL samt MO 1957 s. 29—30), fick straff för brukandet ej åläggas i disciplinmål. RÅ uppdrog förty åt distriktsåklagaren att väcka åtal mot A, B och C för olovligt brukande, som inneburit åsidosättande av tjänsteplikt.

---

[25] *BSA* s 632.

[26] MO 1956 s 102.

I vad mån åklagaren är bunden av det resultat vartill prövningsorganet kommit har framgått av det tidigare sagda. Här må slutligen endast tillfogas, att, om åklagaren avstår från att väcka åtal, sedan frågan härom varit föremål för lämplighetsprövning, detta beslut icke är att rubricera såsom åtalseftergift.[27] Lagen föreskriver icke, att åklagaren, i en dylik situation, skall meddela ett såsom eftergift betecknat beslut.[28] Visserligen är det mycket vanligt i de förarbeten som ligga till grund för ifrågavarande lagstiftning, att man benämner åklagarens åtgärd att icke anställa åtal såsom åtalseftergift, något som dock icke går igen i den färdiga lagstiftningsprodukten.[29] Och i lagstadgandena om åtalseftergift jämlikt 20: 7 RB och 1944 års lag i ämnet talas om särskilda föreskrifter, som i annan lagstiftning meddelats om eftergift av åtal, därvid bl. a. direkt omnämnes eller åsyftas den enligt ungdomsfängelselagen etc. rådande extraordinära åtalsprövningen.[30] Har man vidare den åsikten, att i sistnämnda situationer utredningen måste ha gjorts till den grad fullständig, att den misstänktes skuld är klar, för att frågan om åtal överhuvudtaget skall kunna bli föremål för lämplighetsprövning, föreligger ingen reell skillnad mellan ett beslut att icke åtala, som tillkommit efter dylik prövning, och en åtalseftergift. Att den misstänktes skuld nödvändigtvis måste vara klarlagd för att åklagaren, där lämplighetsprövning av åtalsfrågan är föreskriven, skall kunna avstå från åtal kräves, som sagt, för de flesta fall icke, enligt förhärskande uppfattning. Såtillvida brister alltså överensstämmelsen med sakläget vid det ordinära eftergiftsinstitutet. Därjämte bör i klarhetens intresse — och detta synes vara ett mycket starkt argument — fordras, att termen åtalseftergift reserveras för den eftergift som sker jämlikt 20: 7 RB och 1944 års särskilda lag. Åklagaren har sålunda i förevarande fall blott att konstatera, att för åtal erforderligt samtycke icke lämnats, varför åtal mot den misstänkte sålunda ej skall väckas; detta beslut i åtalsfrågan är i princip att jämställa med varje annat beslut om att icke anställa åtal.

Ej heller meddelas i dessa fall — såsom ifråga om åtalseftergift — några regler om *återkallelse* av beslut att icke väcka åtal. Det ligger i sakens natur, att sådant beslut icke hindrar, att åtalsärendet upptages

---

[27] *Olivecrona* s 47 och 253; jfr *Strahl* s 65.

[28] *Strahl* p a st.

[29] Se t ex SOU 1937: 38 s 114 ff, KProp 86/1939 s 74 f och NJA II 1945 s 123 f. — Se även *PLB II* s 258 f samt JO 1950 s 134 och 1957 s 145 (distriktsåklagaren) och 146.

[30] Se även *Gärde* s 245.

på nytt och att åtal för den med beslutet avsedda gärningen sedermera väckes.[31] Härför måste givetvis fordras att anledning till ändrat ståndpunkttagande föreligger. Det har — beträffande barnavårdslagen — framhållits, att, på grund av det speciella syftet med där förekommande bestämmelse om lämplighetsprövning, återkallelse i regel icke bör äga rum av beslut att ej anställa åtal, vilket meddelats efter dylik prövning. Så får dock ske, om på grund av nya omständigheter behandlingen ändock måste avbrytas, såsom vid lagföring för ny brottslighet, vilken synes föranleda ovillkorligt frihetsstraff eller ungdomsfängelse.[32] Även i dessa senare fall kunna emellertid skäl föreligga mot återkallelse, nämligen om den brottslighet som utgjort grund för beslutet att avstå från åtal redan föranlett en längre tids resocialiserande behandling.[33] Vad nu sagts äger uppenbarligen motsvarande giltighet även utanför barnavårdslagens område. Enbart den omständigheten, att avbrott som ovan sagts sker, motiverar väl heller knappast en återkallelse; ytterligare skäl härför torde fordras, såsom att åklagaren, därest han vid tiden för lämplighetsprövningen haft kännedom om den nya brottsligheten, icke skulle ha funnit anledning att avstå från åtal. Skäl för återkallelse måste vidare vara, att nya omständigheter beträffande det särprövade brottet framkommit, vilka, om de varit kända för åklagaren vid denna prövning, skulle medfört nyssnämnda effekt; en bilolycka, bedömd såsom vårdslöshet i trafik, finnes t. ex. sedermera utgöra ett dråp eller ett mord.

3. Bedömningsnormen är, att åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt

Vid den fortsatta framställningen komma, såsom tidigare sagts, sådana brottstyper att sammanföras, beträffande vilka lagen uppställer samma eller likartade normer för bedömningen av lämplighetsfrågan. Först blir därvid att nämna den riktlinje som är den i lagen vanligast förekommande, nämligen att åtal skall befinnas påkallat ur *allmän synpunkt*. Försök skola här göras att fastställa vilken innebörd som är att giva åt nämnda begrepp. Det blir därigenom möjligt att besvara frågan, huruvida — där begreppet ifråga kommer till använd-

[31] Se *Strahl* s 65.
[32] RÅ i RÅ 745/52.
[33] Ibid.

ning — samma slags förhållanden eller synpunkter alltid framträda eller huruvida vissa hänsyn regelmässigt förtjäna beaktande blott vid somliga brottstyper medan de sakna relevans vid andra.

Föreskrifter om lämplighetsprövning ur nyssnämnd synpunkt tillkommo genom 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott. Genom denna lades samtliga *förmögenhetsbrott* under allmänt åtal, därvid dessa dock — med undantag av de allra grövsta eller grov stöld, rån, grovt bedrägeri och grov förskingring — gjordes till angivelsebrott, såvitt de förövats *mot vissa anhöriga* till gärningsmannen. Härigenom ville man erkänna, att målsägande kan ha ett berättigat intresse av att den offentliga åklagarmakten icke i oträngt mål blandar sig i familjeangelägenheter. Regeln om erforderligheten av angivelse ansågs dock icke kunna göras undantagslös. Fall kunde tänkas, där åtal var önskvärt, kanske just i målsägandens intresse, men denne likväl på grund av obehörig påverkan eller annan ovidkommande omständighet icke ville eller vågade angiva gärningsmannen. För dylika fall lades det därför i överåklagarens hand att pröva, huruvida åtal för förmögenhetsbrott av nyssnämnd beskaffenhet, såsom påkallat ur allmän synpunkt, ändock borde äga rum (20: 12, 21: 11 första stycket och 22: 10 första stycket SL).[34]

Motsvarande åtalssystem gjordes genom lagstiftning 1943 tillämpligt även beträffande *lindrigare misshandel* (14: 12 och 13 SL) ävensom å *resande av livsfarligt vapen*. Man hade därvid särskilt misshandel, som begås i hemmen, i tankarna. Dylik misshandel konstaterades nämligen förekomma i avsevärd utsträckning, varför mera effektiva åtgärder från samhällets sida än de dittills tillgängliga befunnos påkallade. I den riktningen ansågs möjligheten till åtal, oberoende av angivelse, verka; hustru kan naturligtvis ofta tänkas icke våga eller finna det alltför pinsamt att angiva sin make.[35] Genom den nya ordningen förebygges sålunda, att åtal omintetgöres av den anledningen, att angivelse saknas. Ifrågavarande bestämmelser återfinnas i 14: 45 SL.

1942 års lagstiftning medförde också, att lämplighetsprövning av enahanda beskaffenhet anordnades vid *vissa lindrigare förmögenhetsbrott*, nämligen oredligt förfarande (21: 11 andra stycket SL), olovligt förfogande (22: 10 andra stycket SL) och olovligt brukande (ibid.).[36]

Genom den nya lydelse som i samband med lagstiftningen om brott

---

[34] Se SOU 1940: 20 s 39; NJA II 1942 s 381.

[35] Se KProp 81/1943 s 5; NJA II 1943 s 781. Se även I LU 52/1938 s 3 ff samt I LU 36/1943 s 15.

[36] Se SOU 1940: 20 s 39 ff; NJA II 1942 s 381.

mot staten och allmänheten 1948 gavs åt 24 kap. SL lades dithörande brott — vilka tidigare varit målsägandebrott, i vad de allenast förnärmade enskild rätt — under allmänt åtal. Bestämmelser om prövning av åtals lämplighet ur allmän synpunkt meddelades i samband därmed ifråga om *åverkan* och *tagande av olovlig väg*, där brottet endast förnärmar enskilds rätt (24: 6 SL).[37]

De bestämmelser om lämplighetsprövning som avses i sistnämnda två stycken ovan äro att uppfatta som komplement till ifrågavarande brottsbeskrivningar; de ha föranletts av svårigheten att avfatta dessa beskrivningar på sådant sätt, att alla icke straffvärda fall stanna utanför.[38] Härvidlag avser sålunda lämplighetsprövningen att bedöma huruvida gärningen, fastän den faller under brottsbeskrivningen, ändock bör lämnas straffri. Brottstypens beskaffenhet — framhåller *Strahl* — övar inflytande på prövningen.[39] [40]

a. *Förmögenhetsbrott mot anhörig samt lindrigare misshandelsbrott*

I motiven till nyssnämnda 1942 års lagstiftning uttalar straffrättskommittén vid sin behandling av ovan rubricerade förmögenhetsbrott, att man här åsyftat att åstadkomma en lämplighetsprövning av liknande slag som den, vilken processlagberedningen förutsatt skola förekomma vid avgörandet av eftergiftsfrågor jämlikt 20: 7 1. i förslaget till RB. Huruvida åtal är påkallat ur allmän synpunkt blir således att — i enlighet med vad processlagberedningen framhållit — avgöra med hänsyn till *brottets art*, *straffets syfte* samt *omständigheterna vid brottets begående.*[41] Processlagberedningen har exemplifierat nyssnämnda uttalande genom att framhålla, att ett allmänt intresse ofta

[37] Se NJA II 1949 s 47.

[38] *Strahl* s 67.

[39] A a s 68.

[40] Slutligen må anmärkas att en lämplighetsprövning — genom nyssnämnda 1948 års lagstiftning — föreskrivits skola äga rum jämväl i visst fall vid *talan om förverkande.* Jämlikt 2: 18 SL får åklagaren, när straff är förfallet, anställa dylik talan, endast såvida statsåklagaren funnit det ur allmän synpunkt påkallat. Några särskilda riktlinjer till ledning för denna lämplighetsprövning ha icke angivits i samband med lagstiftningsärendet. Se SOU 1944: 69 s 52 och 75 f, KProp 80/1948 s 2 och 80 f, NJA II 1948 s 189 f, *BSA* s 86, *Strahl* s 311 samt Strömberg i *Konfiskation* s 276 ff, vilken sistnämnde förf upptager bedömningsfrågan till diskussion. Tankegången är uppenbarligen, att förverkande kan framstå som mindre väl motiverat, sedan gärningsmannen avlidit eller lång tid förflutit (se Strömbergs a a).

[41] SOU 1940: 20 s 37 och 39; NJA II 1942 s 381 f. Jfr *PLB II* s 257.

påkallar åtal vid brott mot taxeringsförordningen eller vid upprepade förseelser av samme gärningsman, ävensom där flera personer överträda samma ordningsföreskrift.[42] Beredningens tankegångar hänföra sig, som synes, närmast till *fiskaliska* och *politirättsliga* intressen. Tydligen bli allmänpreventiva synpunkter här särskilt beaktansvärda, men även individualpreventiva förtjäna uppmärksamhet.[43] Under framhållande av nyssnämnda omständigheter har vidare straffrättskommittén understrukit, att uttrycket allmän synpunkt jämväl avser *sociala* hänsyn, exempelvis hänsyn till målsäganden.[44] Dessa hänsyn påkalla uppenbarligen särskild uppmärksamhet ifråga om de fall som avsetts med kommitténs förslag.

Samtliga angivna synpunkter bli följaktligen att överväga i varje enskilt fall. Det kan i detta sammanhang observeras, att processlagberedningens nyss återgivna uttalanden hänföra sig endast till lämplighetsprövning vid bagatellförseelser, straffrättskommitténs, däremot, göra ifrågavarande bedömningsnormer i princip aktuella även vid annan brottslighet än sådan som karakteriseras såsom ringa.

Frågan om åtalsbegränsning blir relevant, så snart som någon av flera till ett brott medverkande står i det släktskapsförhållande till målsäganden som sägs i ifrågavarande lagrum; undantagsregleringen blir då tillämplig å samtliga gärningsmän och andra medverkande. Med medverkan i detta avseende likställas uttryckligen jämväl häleri och häleriförseelse. Dessa senare brott anses nämligen ofta stå i sådant samband med förbrottet, att de böra erhålla samma reglering i åtalshänseende.[45] Vid åtal mot hälaren kan i regel ej undgås att även förbrottet utredes. I motiven framhålles emellertid, att om, vid stöld mellan anhöriga, en utomstående hälare mer eller mindre yrkesmässigt tagit hand om stöldgodset, övervägande skäl tala för att åtal, såsom påkallat ur allmän synpunkt, anställes för häleribrottet, oavsett om stölden åtalas.[46]

Vad som anförts ifråga om bedömandet av åtalets erforderlighet ur allmän synpunkt blir i tillämpliga delar att beakta jämväl vid hithörande misshandelsbrott.[47] I sistnämnda lagstiftningsärende har det beträffande misshandel i hemmen särskilt framhållits, att krav måste

[42] PLB p a st.

[43] *Gärde* s 242. Se även *Strahl* s 56.

[44] SOU 1940: 20 s 39; NJA II 1942 s 382. Jfr *PLB II* s 259 och SRK i SOU 1953: 14 s 227.

[45] SOU 1940: 20 s 127; NJA II 1942 s 382.

[46] Ibid.

[47] I LU 36/1943 s 16.

ställas på största omdöme och varsamhet från polis- och åklagarmyndigheternas sida.[48] Vad i samband därmed uttalats ifråga om underställning för lämplighetsprövning har tidigare återgivits. Här må endast tilläggas att den omständigheten, att hustru, som ingivit anmälan om misshandel, återkallar denna efter det att polisutredning verkställts, icke i och för sig bör, enligt första lagutskottets förmenande, leda till att underställning uraktlåtes.[49]

Det har vid denna lagstiftning också understrukits, att åt uttrycket "allmän synpunkt" icke får givas en alltför vid tolkning.[50] Det torde nämligen vara uppenbart, att i vissa fall rättelse ej kan åstadkommas genom åtal och straff; sålunda äro ett stort antal hustrumisshandlare alkoholister, mot vilka ingripande enligt alkoholistlagstiftningen i stället bör övervägas.[51] Samarbete med nykterhetsnämnderna kan förty bli erforderligt.[52] Enligt rådande uppfattning bland åklagare torde åtal för misshandel i hemmet i allmänhet anses påkallat ur allmän synpunkt, endast där misshandeln är av grövre art.

Brottets art och omständigheterna vid brottets begående ha funnits förestava åtal i nedannämnda åtalsärenden.

RÅ 41/54. En åklagare tilldelade i samband med tingssammanträde en praktiserande jurist en örfil, varå ringare eller ingen skada uppkom. Slaget utdelades i en lokal invid tingssalen, vilken icke var tillgänglig för allmänheten, och det passerade iakttogs icke av annan person. Statsåklagaren ansåg åtal för misshandel av nyssnämnd art påkallat ur allmän synpunkt, enär gärningen skett i anslutning till ett rättsligt förfarande och i tingshusets lokaler, varjämte även gärningsmannens tjänsteställning borde beaktas. RÅ, som fann åklagaren genom den förövade misshandeln jämväl ha åsidosatt sin tjänsteplikt, delade statsåklagarens mening, att åtal borde ske.

RÅ 490/55.[53] Fråga uppstod om ansvar för A, för det denne under en ishockeymatch uppsåtligen tilldelat en motspelare ett slag i huvudet med en hockeyklubba. Statsåklagaren uttalade. Den inhägnade spelplanen var, enligt hans förmenande, under pågående match att anse såsom enskild plats. Misshandeln ägde rum offentligen på sätt som var ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Såvida brottet fick anses innefatta förargelseväckande beteende, skulle åtal ske, därest förutsättningar för åtalseftergift icke funnos föreligga. Åtalseftergift kunde i förevarande fall icke, på anförda skäl, komma ifråga. Utredningen visade, att misshandeln var av mera allvarlig beskaffenhet. Om-

[48] KProp 81/1943 s 10 (DepCh) och anf utlåt s 15. Se ang ifrågavarande lagstiftning även redogörelsen i NJA II 1943 s 781 ff.

[49] I LU p a st.

[50] Anf utlåt s 16.

[51] Ibid.

[52] DepCh p ovan a st.

[53] = NJA 1957 C 676.

ständigheterna syntes ej vara sådana, att A på grund av samtycke från den misshandlades sida kunde undgå straffansvar. A:s slag riktades ej mot pucken och torde ej heller vara att betrakta som en s.k. eftersläng, varför det icke hade direkt samband med spelet. Med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna vid dess begående fann statsåklagaren sålunda åtal för misshandel vara ur allmän synpunkt påkallat. Åtal anställdes jämlikt 14: 13 SL. I anledning av begärd överprövning fann RÅ ej "skäl till ändring i åtalsbeslutet". (Det kan observeras, att den skrivningen icke kom till användning, att RÅ ej fann skäl låta nedlägga åtalet — den tilltalade hade hemställt om sådant nedläggande — och att den använda lokutionen måhända tillåter den slutsatsen, att RÅ reservationslöst gillat statsåklagarens bedömande.)

RÅ 490/56. Ett uppträde ägde rum på gården till en affärslokal vid Storgatan i X municipalsamhälle, varvid A och B — bröder — misshandlade varandra. Statsåklagaren uttalade bl.a. Oavsett frågan om platsens karaktär av allmän — misshandeln ägde rum å tid, då affären hölls stängd — var det med hänsyn till den allmänna ordningen erforderligt att med kraftigast möjliga medel beivra störande företeelser där; platsen var nämligen under dygnets mörka timmar ett tillhåll för ljusskygga element, som berusade sig och bråkade. Redan på denna grund var åtal ur allmän synpunkt påkallat. Därtill kom att gärningsmännen förövat misshandeln i starkt spritpåverkat tillstånd med två livsfarliga vapen (kniv resp. järnkratta). Även denna farliga kombination — där resultatet, liksom vid kombinationen sprit och bilkörning, oftast berodde av slumpen — påkallade åtal ur nyssnämnd synpunkt. Överprövning begärdes av båda misstänkta; de voro fortfarande de bästa vänner och det inträffade var blott en olycklig tillfällighet, som de beklagade. RÅ fann ej skäl till ändring av statsåklagarens beslut.

b. *Lindrigare förmögenhetsbrott*

Till en början må erinras om att avbetalningsköpares olovliga förfogande över avbetalningsgods, som förvärvats under ägareförbehåll, tidigare var, såsom förskingringsbrott, ett angivelsebrott. 1923 upphävdes denna inskränkning i åtalsrätten; förskingringsbrottet lades under allmänt åtal. Som säljarna emellertid begagnade hot om polisanmälan såsom påtryckningsmedel för att få ut betalning för godset i de fall detta skingrats och i realiteten anlitade åklagarna såsom indrivningsorgan, omformades — till motverkande av denna olämpliga ordning — 1934 ifrågavarande brott till ett målsägandebrott. Vid 1942 års ändrade lagstiftning inom SL bröts brottet ut ur förskingringsbrottens kategori samt fördes in under klassifikationen olovligt förfogande och, liksom övriga förmögenhetsbrott, under allmänt åtal.

Under olovligt förfogande innefattas såväl åtskilliga gärningar av annat slag än förfogande över just avbetalningsgods som förfaranden, vilka enligt äldre rätt voro antingen målsägandebrott eller straffria.

Då det ansågs uteslutet att bibehålla några målsägandebrott inom förmögenhetsrättens område och då det därjämte fanns önskvärt att begränsa det allmänna åtalet till grövre fall av brottslighet, lades de ringare förmögenhetsbrotten oredligt förfarande, olovligt förfogande och olovligt brukande under särskild lämplighetsprövning.[54]

Gemensamt för sistnämnda brott är, att de blott behöva innefatta formella rubbningar av bestående rättsförhållanden och att de äro av jämförelsevis lindrig natur.[55] Helt allmänt kan ifrågavarande begränsning i åtalsrätten sägas ha skett för att förhindra, att åtal äger rum för oegentligheter, som i den allmänna uppfattningen icke framstå såsom mera typiskt kriminella.[56] Den föreskrivna lämplighetsprövningen — eller opportunitetsprövningen — tager sålunda ifråga om nyssnämnda brottslighet sikte på fall, som ligga på gränsen till det straffria området.[57] Man har dock icke velat helt utplåna möjligheten av offentlig repression vid dessa lindrigare brott.

Lämplighetsprövningen skall i dessa fall uppenbarligen ske med iakttagande av de allmänna principer vilka straffrättskommittén i annat sammanhang vid 1942 års förmögenhetsrättsliga strafflagstiftning förutsatt såsom tillämpliga.[58] Vilka närmare omständigheter som därvid kunna bli att beakta skall behandlas i samband med en redogörelse för ifrågavarande tre särskilda brott. Om lämplighetsprövningen må här blott anmärkas, att det vid lagstiftningens tillkomst framhållits, att prövningen i allmänhet torde bli skäligen enkel.[59] Detta uttalande förefaller, i belysning av de intresseavvägningar av ganska omfattande beskaffenhet som ej sällan otvivelaktigt förekomma i åklagarnas praktiska verksamhet, måhända något optimistiskt.

1:o) Olovligt förfogande (22:4 SL)

Det kan vara lämpligt att först stanna inför rubricerade brott, vilket är det som tilldrager sig det största intresset i praktiken.

Under olovligt förfogande kunna tre olika gärningstyper urskiljas:

1) förfogande, som strider mot annans ägande- eller säkerhetsrätt till egendomen men ej mot någon förpliktelse på grund av avtal, tjänst eller dylik ställning (olovligt förfogande över hittegods o. d.);

---

[54] SOU 1940: 20 s 39 f. Se även NJA II 1942 s 381 f.

[55] Anf utr s 40.

[56] Thornstedt i SvJT 1944 s 684.

[57] Beckman i SvJT 1944 s 308.

[58] Se ovan s 263 f.

[59] KProp 4/1952 s 109 f. Se även *Förmögenhetsbrotten* s 231.

2) förfogande, som strider mot en gärningsmannen åvilande förpliktelse och som avser egendom, vilken befann sig i dennes besittning redan då förpliktelsen grundades (tvesalu o. d.); samt

3) förfogande över egendom, som gärningsmannen fått i sin besittning med skyldighet att respektera annans ägande- eller säkerhetsrätt därtill, vilken skyldighet är sådan, att vederbörande besitter egendomen mera för egen än för annans räkning (olovligt förfogande över avbetalningsgods o. d.).[60]

Helt allmänt kan om dessa ganska olikartade förfaranden, som sålunda sammanfattats under ovan rubricerade brottsbegrepp, sägas, att de allra *lindrigaste* fallen avsetts skola genom den föreskrivna lämplighetsprövningen i stor utsträckning undandragas åtal.[61]

Särskild uppmärksamhet skall här ägnas det olovliga förfogandet över *avbetalningsgods*. Detta kan motiveras av det förhållandet, att tillkomsten av en lämplighetsprövning i förevarande avseende, såsom framgår av det tidigare sagda, främst stod i samband med det redan genom 1934 års lagstiftning realiserade önskemålet att betaga avbetalningssäljarna möjligheten att kostnadsfritt anlita åklagarmyndigheten såsom indrivningsorgan.[62] Därjämte kan anmärkas, att den ojämförligen vanligaste gärningstypen av olovligt förfogande består i att någon säljer eller pantsätter avbetalningsgods, innan köpeskillingen för detta gods erlagts.

Då sistnämnda förfaringssätt därtill är av ganska stor omfattning inom detaljhandeln och anmälningar om sådana transaktioner synnerligen ofta inkomma till polis- och åklagarmyndigheter, kan det vara befogat att i detta sammanhang inledningsvis något uppehålla sig vid själva *anmälan* om dylikt förfarande. Frågan om vilken åtgärd myndigheten lämpligen har att vidtaga är här kanske svårare att avgöra än i allmänhet, eftersom anmälningarna ofta äro ytterst innehållslösa och huvudsakligen blott innefatta begäran om utredning, huruvida brott av något slag blivit begånget. Bör redan på grund av dylika anmälningar förundersökning inledas, eller bör härför fordras ytterligare information?

Någon generell regel kan väl härvidlag icke uppställas; därtill äro förhållandena av alltför mångskiftande natur. Enbart anmälan torde, lika litet som vid annan brottslighet, sällan utgöra tillräcklig anledning för igångsättande i varje fall av en förundersökning. Det har emeller-

[60] SOU 1940: 20 s 187 ff; NJA II 1942 s 451 ff; *Förmögenhetsbrotten* s 262.

[61] Anf arbeten s 192 f resp s 457 och 269.

[62] Se anf utr s 39 f och 209.

tid i tidigare sammanhang gjorts gällande, att anmälan skulle kunna utgöra tillräcklig grund för att positivt finna inledande av förundersökning eller vidtagande av kompletterande utredning i och för förundersökning obehövligt. Den framtida överåklagarprövningen skulle under vissa föreliggande omständigheter kunna föregripas på så sätt, att anmälan avvisas utan ytterligare prövning eller åtgärd på den grunden, att en företagen förundersökning endast kunnat utmynna i beslut om att åtal icke skall väckas.[63] Man har menat, att anmälan saklöst bör kunna avvisas, om det av denna framgår, att dess syfte enbart är att utgöra ett led i en inkasseringsverksamhet eller att genom polisens försorg få till stånd en utredning som kan läggas till grund för en senare civil rättegång eller att helt allmänt förmå medkontrahenten till prestation genom hot om polisingripande.[64]

Problemet har nyligen debatterats med anledning av två vid 1960 års riksdag väckta, likalydande motioner.[65] Motionärerna önskade härigenom få till stånd utredning i syfte att begränsa polis- och åklagarmyndighets åligganden vid olovligt förfogande över avbetalningsgods i de fall, då det primära köpet avslutats på sådant sätt, att säljaren icke kunde anses ha iakttagit rimlig försiktighet gentemot köparen. Motionerna tillstyrktes icke av någon remissmyndighet och föranledde ej heller bifall från första lagutskottet. Den ifrågavarande undersökningsverksamheten syntes vara präglad av stark återhållsamhet, uttalade utskottet, och det kunde jämväl vara tvivelaktigt, huruvida ytterligare inskränkningar därvidlag voro önskvärda. Syftet med motionärernas framställning torde till fullo kunna uppnås endast genom att olovligt förfogande över avbetalningsgods åter gjordes till ett målsägandebrott; denna utväg kunde utskottet av flera skäl icke förorda.

Av särskilt intresse är emellertid att taga del av RÅ:s uppfattning i saken. I infordrat remissyttrande framhöll RÅ, att antalet fall av olovligt förfogande över avbetalningsgods otvivelaktigt ökat. Även om flertalet anmälningar, innefattande misstanke om sådant brott, icke ledde till åtal eller ens till en fullständig förundersökning, förhöll det sig utan tvivel så, att anmälningarna medförde ett visst mått av utredningsarbete. Emellertid syntes framgå av de yttranden som RÅ i ärendet inhämtat från vissa åklagare och åklagarorganisationer att, enligt stadgad åklagarpraxis, stark återhållsamhet präglade utredningsverk-

[63] Se RÅ 781/53 (Föreningens Sveriges landsfogdar remissyttrande).

[64] Ibid.

[65] Motion nr 72 i FK resp nr 91 i AK. Se vidare ang behandlingen av denna fråga I LU 28/1960 s 7 ff.

samheten beträffande dylika anmälningar. Tveksamhet hade yppats i frågan, huruvida ärenden av ifrågavarande beskaffenhet skulle kunna avskrivas med motiveringen, att åtal ej var ur allmän synpunkt påkallat, innan det genom en utredning klarlagts, att brott förekommit. RÅ ville för sin del hävda, att för ett beslut av dylikt innehåll i princip icke kunde krävas, att utredning skulle föreligga om att brott verkligen förelåg. Blev denna tolkning allmänt vedertagen, kunde, menade RÅ, en ytterligare begränsning av polisens och åklagarnas arbetsbörda bli möjlig.

Enligt RÅ:s uppfattning skulle sålunda åklagaren kunna avskriva ärendet från vidare handläggning, redan om en allmän överblick av omständigheterna visade, att allmänna synpunkter ej påkallade åtal; det skulle i allmänhet ej vara nödvändigt för denne att utreda, huruvida tillräckliga skäl till åtal i och för sig förelågo eller icke. Frågan om åtalets lämplighet kunde m. a. o. prövas först.

Denna uppfattning synes icke ha delats till fullo av vissa andra remissinstanser. Skånska hovrätten uttalade bl. a., att polis och åklagare i allmänhet ej kunde undgå att göra utredning, då olovligt förfogande över avbetalningsgods anmäldes. I viss utsträckning syntes man emellertid på sina håll undvika att göra utredning i enkla fall, som uppenbarligen icke kunde leda till åtal. Hovrätten underströk emellertid, att det självfallet endast voro klara fall som på detta sätt kunde avskiljas redan från början. Det förefaller, som om hovrätten skulle vara obenägen att godtaga en avskrivningsrätt av den vida omfattning som RÅ antagit. I allt fall synes ett mera markerat avståndstagande komma till uttryck i yttrandet från advokatsamfundets styrelse. Denna fann brottets karaktär av åklagarbrott medföra en plikt för ifrågavarande myndigheter att inleda förundersökning i anledning av inkomna anmälningar. Först sedan sådan undersökning skett, kunde vederbörande åklagare taga ställning till åtalsfrågan.

Under framhållande av att åtal för förevarande brott enligt lagstiftarens intentioner endast skulle ske i sällsynta undantagsfall anförde första lagutskottet, att även utredningsverksamheten i anledning av anmälningar om dylika brott borde vara i motsvarande mån restriktiv. Vad angick frågan, huru långt utredningen måste framföras, för att avskrivning skulle kunna ske med motiveringen att åtal ej var påkallat ur allmän synpunkt, syntes enligt utskottets förmenande någon vägande invändning ej kunna riktas mot den ståndpunkt som RÅ uttalat i ärendet. Med hänsyn härtill och till den tveksamhet som yppats i denna fråga ifrågasatte utskottet, om icke RÅ i syfte att åstadkomma en

enhetligare praxis borde giva vederbörande sina synpunkter till känna. Detta har sedermera skett genom cirkulärskrivelse från RÅ till åklagarna.[66]

Normerande för åklagarnas handläggning av förevarande frågor blir tydligen RÅ:s ovan återgivna, av första lagutskottet gillade uppfattning. Det synes emellertid kunna diskuteras, huruvida kravet på utredning i åtalsfrågan får eftersättas i dylik omfattning. Även om åtal bör väckas med största återhållsamhet, är det väl fördenskull icke sagt, att man som regel skulle kunna åtnöjas med en knapphändig utredning. Motivet mot en fullständigare utredningsverksamhet — att, i korthet sagt, sanera avbetalningshandeln — synes här icke tala med samma styrka som motsvarande skäl att vid lindrigare misshandel icke störa privatlivets helgd i oträngt mål. Det torde bäst överensstämma med RB:s grundsyn att här, som eljest, anse det för åtalsprövningen avgörande i första hand vara, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga. Vad som förekommit i samband med ifrågavarande strafflagstiftning synes icke böra leda till annat betraktelsesätt. Det torde väl även förhålla sig så, att den utredning som erfordras för ett nyssnämnt konstaterande ofta kan vara av ringa omfattning och föga maktpåliggande. Anmälningen kan naturligtvis också i och för sig finnas otjänlig som grund för vidtagande av förundersökning eller t. o. m. av kompletterande utredning i och för förundersökning.

I vad det diskuterade avskrivningsförfarandet innebär att distriktsåklagare konstaterar åtal vara opåkallat ur allmän synpunkt har riktigheten av en sådan ordning tidigare ifrågasatts i denna framställning.

Det ovan sagda må exemplifieras med följande ärende.

RÅ 298/60. Enligt hyreskontrakt sålde B under ägareförbehåll till A en frysbox för 1.390 kronor. Då köparen ej fullgjorde sina amorteringar, ansökte B (1 1/2 år senare) om handräckning för återtagande av boxen. Köparen resterade då för 590 kronor. Enligt bevis från utmätningsmannen kunde boxen ej anträffas hos A. B ansåg, att anledning förelåg till antagande, att A gjort sig av med boxen och följaktligen till brott mot 22 kap. SL. Han begärde polisutredning. Distriktsåklagaren svarade följande. Med kännedom om de principer, som statsåklagaren tillämpade vid prövning av frågan om åtal för brott av detta slag, ansåg distriktsåklagaren, att åtalsmedgivande ej kom att lämnas. Vid sådant förhållande fann han ej anledning föreligga att inleda förundersökning. B klagade hos statsåklagaren och begärde förundersökning och, eventuellt, åtal. Statsåklagaren uttalade. Misstanke om annat brott än olovligt förfogande kunde icke anses föreligga. Åtal härför fick icke väckas av distriktsåklagare, med mindre statsåklagaren fann åtal ur allmän synpunkt påkallat. Då han — även om eventuell utredning skulle ge vid handen, att bevisbart brott förelåg — icke

[66] Se RÅ:s Cirk nr 96, där förevarande ärende utförligt redovisas.

kom att meddela tillstånd till åtal, föranledde ärendet icke vidare åtgärd från statsåklagarens sida. B hemställde hos RÅ, att RÅ måtte förordna om inledande av förundersökning. RÅ fann denna framställning ej föranleda någon RÅ:s åtgärd.

Som ovan sagts gäller såsom allmän regel, att åtal för olovligt förfogande över avbetalningsgods icke skall väckas annat än *undantagsvis*.[67] Vid riksdagsbehandlingen framhölls detta särskilt av första lagutskottet, som underströk, att åtal efter lämplighetsprövning avses skola ske endast i "sällsynta undantagsfall".[68] Åtal anses i huvudsak böra ifrågakomma, endast där förfarandet står bedrägeribrottet nära.[69]

Sistnämnda synpunkt kommer till klart uttryck i åtalspraxis. Sålunda anses här åtal främst böra ske, där omständigheterna i det konkreta fallet äro ägnade att medföra misstanke om att *köparen redan vid köpet haft bedräglig avsikt*, i det att han avsett att förfoga över godset, innan detta slutbetalats, eller i varje fall räknat därmed som en utväg att vid behov förbättra sin ekonomiska ställning.[70] Såsom exempel på dylika omständigheter kan anföras, att avbetalningsgods av betydande värde försålts kort tid efter förvärvet, varvid blott en obetydlig del av köpeskillingen dittills varit erlagd, eller att olovligt förfogande över avbetalningsgods skett upprepade gånger och därför framstår såsom systematiskt.[71]

Jämför till det sagda följande ärenden:

RÅ 224/51. Med hänsyn särskilt till avbetalningsgodsets betydande värde (bil, inköpt 1 1/2 år före den påtalade avyttringen för 8.000 kronor) samt den omständigheten, att intet erlagts av köpeskillingen (som skulle avbetalas i 36 poster), ansågos övervägande skäl tala för åtal.

RÅ 680/55. Fråga uppstod om åtal mot A och B för olovligt förfogande över en av A under ägareförbehåll för 6.500 kronor inköpt bil; de hade, vid tidpunkt då skulden utgjorde 3.969 kronor, avyttrat fordonet till tredje man. B hade därvid haft kännedom om nyssnämnda omständigheter. Statsåklagaren yttrade i remiss till RÅ. Betraktades A:s och B:s förfarande som en fristående företeelse, borde åtal ej finnas motiverat ur allmän synpunkt. Emellertid hade B förut blivit straffad, bl.a. för två olovliga förfoganden tre år tidigare, och dessutom, under tiden för förevarande utredning, gjort sig förfallen till grov stöld.

---

[67] *Förmögenhetsbrotten* s 292 f; *Olivecrona* s 49; *Strahl* s 68. Jfr SOU 1940:20 s 192 (NJA II 1942 s 457) varest säges, att de mera typiska fallen av olovligt förfogande torde alla vara av "samma, ganska ringa straffvärdhet".

[68] I LU 18/1942 s 24.

[69] *Olivecrona* s 49. Jfr KProp 98/1934 s 18 (DepCh).

[70] Se t ex RÅ:s skrivelse till Sveriges Automobilhandlareförbund 28 5 1954 (återgiven i RÅ:s Cirk nr 96 samt, till vissa delar, i I LU 28/1960). Se även DepCh i anf KProp.

[71] RÅ:s anf skrivelse.

Även om det olovliga förfogandet icke torde komma att i nämnvärd grad påverka straffmätningen kunde ifrågasättas, huruvida icke med hänsyn till nyssnämnda omständigheter jämväl åtal för olovligt förfogande borde vara påkallat. Av den hos RÅ förebragta utredningen framgick därjämte att förfogandet skett för att förhindra avbetalningssäljarens återtagande av godset; A var vid detta tillfälle instämd till domstol av denne, som yrkade betalning för resterande köpesumma eller godsets återtagande. RÅ, som konstaterade att såväl A som B gjort sig skyldiga till olovligt förfogande, förklarade kort och gott, att åtal mot dem måste anses ur allmän synpunkt påkallat.

RÅ 473/52. A köpte under ägareförbehåll i mars 1951 en begagnad personbil av ett bolag. Köpeskillingen var 3.300 kronor. I maj s.å. avhände A sig bilen. Skulden till bolaget hade då nedbringats till 365 kronor. Statsåklagaren fann ej åtal ur allmän synpunkt påkallat. Överprövning begärdes. I ett av RÅ infordrat remissyttrande anförde underåklagaren, att försäljningen närmast syntes ha varit ett led i A:s strävan att komma till rätta med svårigheterna kring det uppenbarligen mycket ofördelaktiga bilköpet och att utredningen ej gav belägg för att A haft något bedrägligt uppsåt mot borgenären-bolaget (det kunde m.a.o. — som statsåklagaren även framhöll i sitt remissvar — icke anses styrkt, att A vid avtalets ingående haft för avsikt att icke uppfylla avtalsvillkoren). A hade, fortfor underåklagaren, även efter försäljningen fortsatt med avbetalningarna, så att nu endast en obetydlig del av köpesumman återstod ogulden. Åtal var ej påkallat med hänsyn därtill och till att A redan torde ha betalat fullt upp vad bilen varit värd. RÅ fann ej skäl till ändring i beslutet att ej anställa åtal.

RÅ 373/54. Motorcykel, inköpt under ägareförbehåll för 1.888 kronor, såldes sex månader senare, vid vilken tidpunkt avbetalningsköparen, som blivit arbetslös, häftade i skuld till säljaren för 792 kronor; ej åtal.

RÅ 250/56. I oktober 1952 köpte A under ägareförbehåll en personbil av B för 14.500 kronor, varav 8.500 kronor skulle erläggas genom en accept. Å denna skulle amortering ske med 350 kr/mån. I april 1954 bytte A bort bilen till C mot en annan bil. A sökte sedermera, då den tillbytta bilen befanns bristfällig, få bytet att gå åter. C hade emellertid redan sålt det från A mottagna fordonet. I oktober 1955 protesterades ovannämnda växel på grund av bristande betalning; vid detta tillfälle utgjorde A:s resterande skuld till B 2.670 kronor. A uppgav vid polisförhör, att den under ägareförbehåll förvärvade bilen vid tidpunkten för bytesaffären värderats till 4.800 kronor. Jämväl efter detta byte hade A fortsatt att amortera sin skuld till B. Åtal för olovligt förfogande mot A befanns ej vara ur allmän synpunkt påkallat. Beträffande C uttalade RÅ, att det icke kunde visas, att C vid förvärvet av personbilen haft kännedom om eller skälig anledning antaga att A ej ägde förfoga över denna; vid dylikt förhållande förelåg ej skäl till åtal mot C för medverkan till olovligt förfogande eller för häleriförseelse.

RÅ 771/58. B sålde viss dag 1958 under ägareförbehåll till A en personbil av 1936 års modell för 1.200 kronor. 500 kronor betalades kontant, och resterande belopp skulle avbetalas med 60 kronor per månad. A företog inga amorteringar men sålde i stället bilen samma månad till tredje man. Anledningen härtill var, uppgav A, att han stoppats vid en trafikkontroll. Bilen hade därvid befunnits bristfällig och så farlig att använda i trafik, att polisen förbjudit A att framföra fordonet i det skick vari det då befann sig. Enär bilen ej var värd att repa-

rera, hade A troligen samma dag sålt bilen som skrot för 200 kronor. Därvid talade han ej om, att han köpt bilen på avbetalning och att den ännu ej tillfullo betalats. Den erhållna likviden hade han förbrukat. A:s uppgifter om förbudet mot fordonets användning vitsordades av polismyndigheten. Det upplystes vidare i ärendet, att bilen sedermera anmälts såsom nedskrotad till länsstyrelsen i länet. Vederbörande åklagare uttalade, att åtal ej var påkallat ur allmän synpunkt, varför ärendet ej skulle föranleda åtal. Överprövning begärdes hos RÅ. Denne, som anslöt sig till underåklagarens bedömning av saken, fann framställningen om överprövning ej föranleda någon ämbetets vidare åtgärd.

Godsets värde torde i och för sig anses påkalla åtal endast i extrema undantagsfall; det är disproportionen mellan värdet och det vid det olovliga avhändandet erlagda avbetalningsbeloppet som är av betydelse. Det är dock möjligt, att den omständigheten, att avbetalningsköparen på grund av godsets dåvarande värde endast erhåller ett ringa belopp vid sin olovliga avyttring, anses influera på prövningen av åtalsfrågan i för honom förmånlig riktning. Misstanke om bedrägeriavsikt redan vid det primära köpslutet framstår väl i allmänhet här såsom mindre antaglig. Värdeuppskattningen kan givetvis vara förenad med svårigheter, då de förfaranden som förekomma i praktiken ofta avse begagnade motorfordon, en handel, där mindre honetta affärsmetoder, som bekant, icke äro alldeles sällsynta.

Den omständigheten att den misstänkte tidigare dömts för förmögenhetsbrott av annan beskaffenhet än olovligt förfogande torde däremot i och för sig knappast göra åtal för sådant förfogande över avbetalningsgods påkallat.

RÅ 757/52. A sålde, omkring tio månader efter förvärvet, för 6.600 kronor två av honom under ägareförbehåll för 15.000 kronor inköpta bilar. Förbehållen gällde fortfarande; ej fullt 1/3 av köpeskillingen hade guldits. Av företagen utredning framgick emellertid, att opartiska värderingsmän strax efter A:s köp åsatt bilarna ett värde av 3.300 kronor. På grund härav och omständigheterna i övrigt väcktes ej åtal. (Vissa bevissvårigheter ha möjligen inverkat vid åtalsprövningen.)

RÅ 489/56. Efter köp under ägareförbehåll av en bil (pris 2.615 kronor) sålde A denna någon månad härefter för 1.100 kronor och underlät att göra ytterligare avbetalningar. Statsåklagaren uttalade bl.a. Omständigheterna gåvo ej vid handen, att A redan vid förvärvet haft för avsikt att omedelbart avyttra bilen. A hade ej heller erhållit mera i betalning för bilen än som ungefärligen motsvarade det av honom till avbetalningssäljaren erlagda beloppet. Då köpet avsett en begagnad bil med obestämbart värde, syntes den resterande köpeskillingen, 1.450 kronor, ej vara av den storleksordningen, att åtal icke kunde underlåtas. Åtal skulle förty ej ske. RÅ fann ej skäl ändra detta beslut.

RÅ 519/56. Vid köp hos B under ägareförbehåll av en radiogrammofon erlade A 300 kronor av köpeskillingen om 1.279 kronor. I särskilda poster

betalade A sedermera ytterligare 303 kronor. Omkring 1 1/2 år efter köpet kände sig A nödsakad att på grund av ekonomiska trångmål byta bort grammofonen hos C mot en sämre apparat, därvid A erhöll 300 kronor i mellanskillnad. Vid strax härefter företagen utmätning hos A för oguldna skatter befanns denne sakna utmätningsbara tillgångar. Under framhållande av att här var fråga om återfall i brott, enär A tidigare dömts för ett par andra tillgreppsbrott (för vilka han f.ö. även blivit straffriförklarad), ansåg B det vara av synnerlig vikt för rättssäkerheten inom affärslivet, att åtal kom till stånd för A:s olovliga förfogande. Åtal ansågs emellertid ej påkallat med hänsyn till dels den långa tid, varunder A innehaft grammofonen och varunder han gjort flera avbetalningar, och dels det resultatlösa utmätningsförsöket. Att A jämväl gjort sig skyldig till annat slag av brottslighet (dels vid ett tillfälle strax före den nu aktuella åtalsprövningen och dels vid ett tillfälle nio år tidigare) borde i detta fall icke inverka på åtalsfrågan.

RÅ 222/57. Sedan A under ägareförbehåll köpt en sju år gammal bil för 8.000 kronor, avhände han sig två månader senare fordonet, oaktat han häftade i skuld för detsamma med 5.000 kronor. Bilens värde vid avhändelsen fastställdes till 3.500 kronor. Ungefär samtidigt med nämnda transaktioner blev A ådömd tre månaders straffarbete villkorlig dom för häleri. Åtal befanns ej vara ur allmän synpunkt påkallat.

Köparens reglering av sin ekonomiska ställning vid tiden för det olovliga förfogandet kan också vara av beskaffenhet att inverka på åtalsfrågans avgörande. Har han vid ifrågavarande tidpunkt sålunda haft möjlighet att verkställa avbetalning å godset men underlåtit detta, synes denna omständighet vara ägnad att tala för åtal. Har köparen däremot ådagalagt vilja att göra rätt för sig men förhindrats i detta uppsåt av omständigheter, vilka han rimligen icke kunnat taga i beräkning, anses detta böra räknas honom till godo.

RÅ 691/52. A, som för 2.900 kronor inköpt en bil under ägareförbehåll, lämnade, vid tidpunkt då nära 2/3 av köpeskillingen erlagts, bilen som dellikvid vid köp av en annan bil. Med hänsyn bl.a. till att A, som vid nämnda tillfälle disponerat över 700 kronor, använt denna summa för betalning av den då inköpta bilen i stället för att fullgöra sin ursprungliga avbetalningsskyldighet samt till omständigheterna i övrigt ansåg RÅ — i motsats till statsåklagaren — åtal påkallat ur allmän synpunkt. —

Till RÅ:s ståndpunkttagande torde ha bidragit att fråga här icke var om ett förhållande mellan en övermäktig säljare och en trängd avbetalningsköpare utan om en affär mellan två relativt likställda kontrahenter, där det snarast var avbetalningssäljaren som var den ekonomiskt svagaste parten.

RÅ 674/53 synes utmärkt illustrera det nyligen sagda. A och B förfogade olovligen över var sin hästvagn, vilken de inköpt under ägareförbehåll, genom att omkring ett halvt år efter förvärvet sälja den. Ifråga om *A* ansågs, med hänsyn till godsets relativt höga värde (inköpspris 1.130 kronor) och A:s underlåtenhet att, oaktat vagnen såldes till pris, som översteg nyssnämnda summa (1.200 kronor), verkställa någon avbetalning på köpeskillingen —

vilken var helt ogulden — åtal ur allmän synpunkt påkallat. Ifråga om *B*, som sålt sin för 1.150 kronor inköpta vagn såsom skrot för 300 kronor och som avbetalat 275 kronor på skulden, befanns åtal ej skola ske. Av omständigheterna ansågs framgå, att B haft för avsikt att betala vagnen med ett överskott som han trodde sig ha kvar hos en sin arbetsgivare, sedan han slutfört vissa körslor hos denne; emellertid hade avräkningen dem emellan icke resulterat i något överskott och vagnen hade körts sönder.

Om följande åtalsärende må väl inledningsvis helt allmänt sägas, att det till bedömande uppkomna förfarandet knappast kan betecknas som mera typiskt kriminellt. Uppenbarligen står det icke nära bedrägeribrottet; huvudsumman av köpeskillingen har f.ö. varit gulden vid tiden för det olovliga förfogandet.

RÅ 639/54. B överlät en speceriaffär till A för 18.350 kronor under villkor bl.a., att äganderätten till inventarierna ej övergick till denne, förrän full likvid erlagts. Omkring 2 1/2 år härefter — till vilken tidpunkt A korrekt verkställt sina amorteringar — sålde A rörelsen till C för 14.300 kronor, därjämte skulle inneliggande varulager lösas till inköpspris. Hans skuld till B uppgick därvid till 5.000 kronor. Statsåklagaren konstaterade, att A olovligen förfogat över inventarierna i strid med det förbehåll som varit förbundet med hans eget förvärv av dessa men fann åtal icke påkallat ur allmän synpunkt. RÅ förklarade sig, med hänsyn till omständigheterna vid avvecklingen av affärsrörelsen, dela statsåklagarens slutsats. JO fann de klagomål som målsäganden anfört ej föranleda honom till vidare åtgärd (JO 614/54). —

Vilka närmare omständigheter som åsyftats av RÅ angives, som synes, icke. Utredningen i ärendet visar emellertid, *att* A, ett halvår före avyttringen till C, efter sjukdom blivit ur stånd att själv sköta affären och måst överlåta detta åt anställd personal, *att* A:s hustru, som egentligen drivit affären, vid samma tid avlidit, *att* rörelsen gått dåligt och lämnat obetydligt netto, varför A beslutat söka sälja den, *att* han underrättat B om denna avsikt, varvid B ej velat reservationslöst medgiva detta men även vid något tillfälle föreslagit att själv få ombesörja eventuell försäljning, *att* A, av likviden från C, använt en mindre del till betalning av vissa skulder som han hade, dock ej B:s fordran, *att* A därvid räknat med att varulagret, som ännu ej prissatts, skulle äga betydligt större värde än vad som senare blev fastställt och att han följaktligen skulle erhålla högre ersättning av C, *att* A först efter inventeringen förstått, att han ej skulle kunna klara av sina skulder *och att* han då överlämnat sina affärer, inklusive huvudparten av den från C dittills bekomna likviden, till ortens köpmannaförening, varefter ackordsförhandlingar inletts. Vederbörandes vilja att göra rätt för sig gentemot den ursprunglige medkontrahenten torde måhända icke kunna anses så starkt ådagalagd som i vissa övriga här återgivna ärenden. Det får väl dock antagas, att det förhållandet, att A intill tiden för det olovliga förfogandet rätteligen fullgjort sina avbetalningar och att rörelsens försäljning — vilken till ej oväsentlig del synes ha förorsakats av olyckliga, för A ej påverkbara omständigheter — utfallit betydligt mindre gynnsamt än vad A ansett sig kunna räkna med, befunnits avgörande för det slutliga ståndpunkttagandet. Därtill är att notera, att A icke hållit B okunnig om sin beträngda situation. Hans reglering av sina ekonomiska mellanhavanden har

följaktligen ansetts kunna passera utan beivran. Det är kanske icke oriktigt att säga, att de speciella omständigheterna i fallet i särskild grad fått influera på lämplighetsprövningen.

RÅ 655/56. A förfogade olovligen över en bil, köpt under ägareförbehåll. Statsåklagaren, vars uppfattning delades av RÅ, uttalade. Utredningen syntes visa, att A gjort beaktansvärda ansträngningar för att fullgöra sina förpliktelser mot säljaren och faktiskt betalat större delen av sin skuld. Intet motsade A:s uppgift, att han skulle ha betalat hela skulden, om han ej utan eget förvållande råkat i ekonomiska svårigheter. Åtal var förty ej ur allmän synpunkt påkallat. Jfr. även RÅ 373/54 och 519/56, som nyligen refererats.

Åtal anses också kunna vara, om än undantagsvis, ur allmän synpunkt påkallat med hänsyn till *målsägandens bristande förmåga att själv tillvarataga sin rätt.*[72] Åklagaren har här att beakta det intresse som målsäganden kan ha av att talan om ersättningsanspråket framställes i samband med åtalet och eventuellt utföres för målsägandens räkning av åklagaren. Endast i mycket sällsynta fall bör ovannämnda synpunkt tillmätas relevans. Faran är eljest stor för att åklagaren blir nödsakad verkställa en för säljaren—målsäganden kostnadsfri utredning av mellanhavandet mellan denne och köparen, något som strider mot andan och meningen i ifrågavarande lagstiftning. Har säljaren redan öppnat civil rättegång mot köparen för att få dom på denne, göra sig tydligen inga målsägandehänsyn gällande vid åklagarens lämplighetsprövning.[73]

För åtalsfrågans avgörande i förevarande situationer är helt allmänt av betydelse *den omsorg som säljaren ådagalagt före köpeavtalets träffande* genom att undersöka köparens kreditvärdighet. Syftet med 1934 års lagstiftning var ju att tvinga avbetalningssäljarna till en viss försiktighet vid anskaffande av köpare. Har säljaren haft fog för sin tilltro till köparens vilja och förmåga att göra rätt för sig men köparen brustit därutinnan, *kan* detta utgöra en omständighet som talar för att åtal får anses påkallat. Har säljaren däremot medvetet tagit en risk vid avtalsslutet, anses åtal icke böra ske.[74] Sålunda bör säljaren icke förlita sig på att risken av köparens bristande betalningsförmåga skall uppvägas av straffsanktionen i 22: 4 SL.[75] Man torde också med rätta

---

[72] Ovan anf skrivelse 28 5 1954.

[73] Jfr RÅ 224/51 (där underåklagaren framhöll denna synpunkt).

[74] Ovan anf skrivelse 28 5 1954.

[75] Jfr RÅ 763/57 (åtal ansågs ej ur allmän synpunkt påkallat för olovligt förfogande över en bil, inköpt enligt avbetalningskontrakt, enär säljaren måste ha insett den risk som uppkommer vid affärer med personer, som ambulera från ort till annan).

kunna ställa vissa krav på säljarens uppträdande *efter* avtalsslutet. Har han, sedan köparens betalningsoförmåga blivit honom uppenbar, underlåtit att iakttaga den rätt med avseende å godset som stått honom till buds, synes denna omständighet tala mot att åtal sker.[76] Här som eljest har man att företaga en avvägning av alla förhandenvarande faktorer; köparens förfaringssätt kan naturligtvis synas så anmärkningsvärt, att det utgör ett motiv för åtal som väger starkare än det motskäl som innefattas i en eventuell försummelse å säljarens sida.

Avvägningen kan självfallet ofta vara mycket svår. Avgörande för lämplighetsprövningens utfall bli de övervägande skäl som kunna finnas på ena eller andra sidan; att de därjämte skola vara av särskild styrka är icke erforderligt.

Vad härefter angår olovligt förfogande över *hittegods* har beträffande denna gärning särskilt påpekats, att allmänt åtal — i motsats till vad enligt ovan gäller ifråga om olovligt förfogande över avbetalningsgods — "vanligen" måste anses påkallat ur allmän synpunkt, såvida det olovliga förfogandet i sig innefattar fyndförseelse; detta senare brott lyder utan särskild reservation under allmänt åtal.[77] Tydligen föreligger vid olovligt förfogande över hittegods så gott som undantagslöst jämväl fyndförseelse, i det att den gärningsman som tillgodogör sig eller avhänder sig fyndet naturligtvis nogsamt underlåtit att anmäla sitt fynd till polismyndigheten. Läget är alltså det, att det ringare brottet fyndförseelse kan åtalas utan särskild lämplighetsprövning, medan sådan däremot är nödvändig, för att det grövre brottet olovligt förfogande över hittegods skall komma att beivras.[78] Något sakligt skäl för åtalsbegränsningen i sistnämnda fall av fyndförseelse torde icke kunna anföras, och den träffade anordningen beror tydligen endast på lagtekniska faktorer.[79] Man hade nämligen annars måst komplettera stadgandet i 22: 10 andra stycket med en föreskrift om att vad där sägs om olovligt förfogande icke skall gälla ifråga om sådant förfogande som tillika innefattar fyndförseelse. Tillstånd till åtal bör uppenbarligen i förevarande fall regelmässigt lämnas.[80] Såsom *Thorn-*

---

[76] I RÅ 674/53 (ref ovan s 275 f) ansågo underåklagarna åtal ej böra ske mot A, enär. bl a, säljaren underlåtit att, sedan den såsom likvid för vagnen lämnade växeln gått i protest, söka återtaga vagnen, oaktat tillfälle härtill förelegat.

[77] *Förmögenhetsbrotten* s 290; se även s 293.

[78] Se Beckman i SvJT 1944 s 308 f.

[79] Thornstedt i SvJT 1944 s 686.

[80] Så torde, enligt uppgifter som inhämtats från åklagare, även ske.

stedt framhåller, medför en avvisande ståndpunkt från överåklagarens sida i regel, att distriktsåklagaren väcker åtal för fyndförseelse, varigenom ju åtalsbegränsningens syfte att förhindra onödiga åtal omintetgöres och dessutom domstolens möjligheter att fritt pröva den åtalade gärningen beskäres.[81]

2:o) Oredligt förfarande och olovligt brukande (21:7 resp. 22:7 SL)

Under SL:s bestämmelse om *oredligt förfarande* innefattas gärningar, vilka i viss utsträckning straffbelagts oavsett om de medföra någon skada eller ej. En mångfald icke ovanliga men stundom ganska oskyldiga vilseledanden höra hit.[82] Det har förty ansetts lämpligt att låta överåklagare avgöra, vilka fall som böra åtalas. I lagstiftningsärendet har särskilt omnämnts oredligt förfarande i handel, varom angivelse kan förväntas ganska ofta bli gjord av konkurrenter. Frågan, huruvida åtal bör följa på sådan angivelse, är tydligen i regel av grannlaga beskaffenhet och fördenskull förtjänt av överåklagares bedömande.[83]

Under *olovligt brukande* falla, såsom tidigare framhållits, förfaranden av jämförelsevis lindrig art. För dessa fall har ordningen med lämplighetsprövning skapats.[84] Avsikten har därvid varit att undandraga obetydliga fall — såsom icke ägnade att göra åtal ur allmän synpunkt påkallat — domstolsprövning.[85]

RÅ Ak 142/48. Olovligt brukande skedde därigenom att återförsäljare av mjölk vid leverans till avnämare utlånade mjölkproducenten tillhöriga transportkärl. RÅ, hos vilken målsäganden hemställt om åtal, uttalade bl.a. Då leveranserna åtföljdes av fraktsedlar, syntes goda möjligheter ha funnits att genom kontroll av utsända och återkommande kärl förhindra obehörigt kvarhållande och brukande av dessa. Utlåningen skedde ej i större omfattning. Efter vunnen kännedom om det oriktiga i förfarandet återställde de flesta låntagarna kärlen. Det obehöriga nyttjandet syntes därefter ha upphört. Brotten måste anses som ringa; ej heller förelåg anledning att befara fortsatt brottslighet. Utlånandet skedde ej i vinningssyfte utan i avsikt att hjälpa. Med beaktande av vad sålunda anförts fann RÅ åtal icke ur allmän synpunkt påkallat.

RÅ 461/56. Fråga uppkom, huruvida A — en kommunalingenjör, med skyldighet bl.a. att ha överinseende över kommunens materialförråd ävensom att

---

[81] Thornstedt p a st.

[82] SOU 1940:20 s 41.

[83] Anf utr s 163. Se till det sagda även NJA II 1942 s 428.

[84] Anf utr s 40.

[85] Anf utr s 206.

kontrollera förekommande uttag och inlämningar — handlat olagligt genom att utan tillåtelse av kommunen

1) i samband med ombyggnad av en skola, varvid en del vedskrot blivit över, forsla cirka 1 1/2 kubikmeter dylikt skrot till sin sommarstuga och där använda det för eldning;

2) i avsikt att behålla den flytta en vedkamin, som stått i skolhuset, till sin stuga; kaminen, som var i dåligt skick men som gjorts i ordning av A, hade enligt A:s uppfattning ett skrotvärde av högst 2—3 kronor;

3) från materialförrådet taga en diskbänk, som han monterat i sin stuga och använt under hela sommaren 19.., därvid A uppgivit, att han från början haft för avsikt att prova bänken för att eventuellt köpa den men senare ångrat sig och återställt den till förrådet; samt

4) ur förrådet låna ett elektriskt element, vilket han efter reparation på egen bekostnad använt i sommarstugan under ett års tid.

Statsåklagaren uttalade. Utredningen visade, att vedkaminens insats hade varit utbränd, och att kaminen icke kunde tänkas komma till användning i någon kommunens fastighet. Varken kaminen eller vedskrotet hade representerat något förmögenhetsvärde för kommunen. Med hänsyn härtill kunde brottslig gärning icke läggas A till last i denna del. Beträffande övriga persedlar hade genom A:s förfarande olägenhet, om än ringa, uppkommit för kommunen. A hade förty gjort sig skyldig till olovligt brukande. Enär gärningarna måste betraktas som ringa samt straffskärpning jämlikt 25: 5 SL ej syntes böra ifrågakomma, fann statsåklagaren åtal ur allmän synpunkt icke vara påkallat.

Vid granskning inom RÅ-ämbetet av vederbörande statsåklagardiarium anförde den granskande befattningshavaren i en PM följande. Såväl vedskrotet som kaminen fingo anses ha representerat visst — ehuru obetydligt — förmögenhetsvärde för kommunen. Det var att märka, att kommunen vid ifrågavarande tid försålt ett parti vedskrot av liknande slag till annan person för 25 kronor plus transportkostnader; partiets storlek framgick dock icke av utredningen. Åtal för undandräkt hade därför bort väckas. Även om statsåklagarens bedömning av gärningarna under punkterna 3 och 4 ovan i och för sig var riktig, kunde det ifrågasättas, om ej jämväl dessa förfaranden — med hänsyn tagen till punkterna 1 och 2 ovan — bort underställas domstols prövning.

3:o) Åverkan och tagande av olovlig väg (24:2 resp. 24:4 SL)

Även skadegörelsebrottet innebär ett förmögenhetsbrott, d.v.s. ett angrepp mot förmögenhet — under förutsättning att förmögenhet uppfattas som inbegreppet av förmögenhetsrättigheter — och kan därför lämpligen behandlas i detta sammanhang såvitt angår frågan om lämplighetsprövning såsom förutsättning för åtal.[86] Att bestämmel-

[86] SOU 1944: 69 s 388. Jfr *BSA* s 43.

serna om denna brottstyp likväl icke reviderades i samband med 1942 års förmögenhetsrättsliga strafflagstiftning föranleddes framför allt av praktiska skäl.[87]

Prövning av åtals lämplighet ur allmän synpunkt föreskrives ifråga om hithörande brott vid åverkan och tagande av olovlig väg, i vad genom brottet endast enskilds rätt förnärmas. Den åtalsregel som genom 1942 års lagstiftning infördes för vissa förmögenhetsbrott gäller sålunda även här. Skälet är givetvis, att åklagaren icke skall belastas med denna i och för sig tämligen ringa brottslighet i sådana fall där intet allmänt intresse läderats av gärningen. Kränkes å andra sidan ett offentligt intresse genom brottet, är gärningen utan vidare underkastad vanliga åtalsregler. Således skall åtal ske enligt allmänna regler, där t. ex. någon brutit kvistar eller gjort annan åverkan i allmänna parker eller beträtt offentliga planteringar.[88]

Prövningen av frågan, huruvida åtal är påkallat ur allmän synpunkt, skall tydligen företagas enligt de i samband med 1942 års lagstiftning angivna riktlinjerna. Helt allmänt gäller sålunda, att *lindriga* fall — av dessa i och för sig lindriga brott — som regel icke skola erfordra åtal. Liksom vid de övriga härovan behandlade lindriga förmögenhetsbrotten övar själva brottstypens beskaffenhet inflytande på prövningen.[89] Det uppgives emellertid från åklagare, att tendensen numera är, att åtal i stor utsträckning sker även för åverkan av lindrigare art.

RÅ 222/50. A gjorde sig skyldig till olovlig avverkning av några träd å angränsande fastighet; värdet av dem översteg ej 30 kronor. Avverkningen skedde 1948, möjligen 1949 (den 1 januari 1949 trädde den nya lagstiftningen ang. skadegörelse m.m. i kraft, varigenom den tidigare stadgade värdegränsen 30 kronor för bedömande av tillgrepp utav vissa naturprodukter upphävdes). RÅ förklarade, såvitt här är av intresse, att åtal i ett fall som det förevarande icke kunde anses vara ur allmän synpunkt påkallat.

RÅ 783/52. För breddning av en kraftledningsgata avverkade ett kraftverksbolag olovligen ett mindre parti ungskog å mark, tillhörig A. A var en av de fåtaliga markägare, omkring 200 st., med vilka bolaget ej kunnat träffa uppgörelse i godo. Bolaget ingav med vederbörligt expropriationstillstånd ansökan om stämning å A till expropriationsdomstolen, varefter ifrågavarande avverkning omedelbart utfördes. I expropriationsmålet tillerkändes A ersättning med 318 kronor mot begärda 500 och mot av bolaget före expropriationen bjudna 256 kronor. Statsåklagaren, som med hänsyn till skadans obetydlighet och övriga omständigheter ansåg åverkan föreligga, uttalade helt kortfattat, att åtal härför ej var påkallat ur allmän synpunkt. RÅ fann ej skäl till ändring.

[87] Anf utr s 45 och 388.

[88] Anf utr s 398; NJA II 1949 s 47.

[89] *Strahl* s 68.

RÅ 785/52. Åtal ansågs ej påkallat för åverkan av en julgran, värd omkring 10 kronor, som växte å ett skogsskifte, tillhörigt enskild person; gärningsmannen handlade i syfte att tillgodogöra sig granen. Som motivering angavs av statsåklagaren, att stölder av julgranar icke var ett i trakten vanligt brott, varför lagföring icke kunde anses ur allmänpreventiv synpunkt påkallad, att granens värde var obetydligt och att det syntes föga tilltalande att väcka åtal efter polisanmälan, som tillkommit mera på grund av målsägandens personliga antagonism mot gärningsmannen än av tanke på sakens allmänt rättsliga sida. Det anfördes också, att man på orten, där vidsträckta skogsmarker funnos, utan svårighet kunde på legal väg skaffa sig julgran genom vänner och bekanta. — Om detta i och för sig till synes oviktiga fall må väl sägas, att det exemplifierar den svårighet som föreligger för enskild person att under vissa omständigheter komma i åtnjutande av det skydd som utövandet av den officiella åtalsmakten innebär. Av det anförda framgår, som synes, att allmänpreventionen bedömts med hänsyn till vad hittills förekommit i orten av liknande förseelser, icke, vilket synes ha varit naturligare, med hänsyn till den effekt å den allmänna laglydnaden, ett underlåtet åtal för ifrågavarande brott kunde väntas åstadkomma. (Om bankrån voro sällsynta på orten, borde således, därest sådant brott en gång förövades, nämnda omständighet tala emot åtal!). Det är väl i själva verket högst antagligt, att underlåtenhet att genom allmänt åtal beivra förseelser av det slag varom här var fråga stimulerar till ökad julgransanskaffning på samma för anskaffaren ekonomiska sätt. Att brottsligheten nått viss omfattning för att åklagaren skall finna sig föranlåten att ingripa synes vara en diskutabel förutsättning; varför skola de personer som genom omständigheternas makt bli de första målsägandena så att säga betala priset för att senare brottslighet av samma slag så småningom skall finnas "värd" att beivras genom allmänt åtal? Och den omständigheten att gran lätteligen kunnat på lagligt sätt skaffas på platsen är väl icke ett skäl för att *avstå* från att väcka åtal för olaglig anskaffning! Vad angår målsägandens antagonism torde det vara fullt förklarligt, att den som på sin mark ertappar annan i full färd med att hugga en gran härefter icke omfattar denne med välvilliga känslor; att hans mer eller mindre livliga åstundan att se vederbörande befordrad till laga näpst skall verka diskriminerande på hans möjligheter att se detta önskemål realiserat genom åklagarens försorg kan väl icke vara rimligt.

Såsom omständighet, vilken kan tala för åtal, har framhållits det förhållandet, att åverkan å enskild egendom är till förfång för allmänheten — turlistor, skyltar eller andra anslag av allmänt intresse ha t. ex. nedrivits eller gjorts oläsliga.[90]

c. *Olovligt fiske m.m.*

I samband med det senast sagda är att uppmärksamma en *specialstraffrättslig* bestämmelse, vilken för åtals väckande förutsätter lämp-

[90] *BSA,* första uppl, s 566 f; *Förmögenhetsbrotten* s 339; se även KProp 80/1948 s 312.

lighetsprövning av den art som tidigare avhandlats. På straffrättskommitténs förslag i dess betänkande angående den förmögenhetsrättsliga strafflagstiftningen omändrades det i 24 kap. SL upptagna brottet olovligt fiske, i den mån det förnärmade annan än enskild rätt, från att ha varit målsägandebrott till angivelsebrott.[91] Motsvarande ändring hade tidigare vidtagits med brottet olovlig jakt. Sedan det förstnämnda brottet 1948 flyttats till 1896 års lag om rätt till fiske, föreskrevs vid antagandet av den nya fiskelagen 1950 i dennas 40 § att *olovligt fiske* — ävensom de därmed enligt 35 § samma lag jämställda överträdelserna — såvida brottet endast kränker enskild fiskerätt får åtalas, allenast där (angivelse skett eller) statsåklagaren funnit åtal vara ur allmän synpunkt påkallat.

Denna ordning för åtalsrättens utövande tillkom efter hemställan av tredje lagutskottet — departementschefen hade föreslagit betydligt vidgade möjligheter till ingripande mot olovligt fiske genom att stryka kravet på angivelse såsom förutsättning i visst fall för åklagaringripande.[92]

Det står till en början klart, att åtal efter dylik prövning bör ifrågakomma endast undantagsvis och att lindriga fall skola gå fria; utskottet drar f. ö. en parallell med den lämplighetsprövning som föreskrivits ifråga om åtskilliga *jämförliga* brott enligt SL.[93] Emellertid uppställas faktiskt ännu snävare gränser för tillgripandet av åtal. Utskottet förutsätter uttryckligen, att statsåklagaren skall finna åtal ur allmän synpunkt påkallat endast i mycket få fall, t. ex. då det på grund av skiftesrättsliga förhållanden erbjuder stora svårigheter att bevisa på vems vattenområde fisket ägt rum och vissa men icke alla ägarna av vattenområde i närheten vilja anmäla det olovliga fisket till åtal.[94] Det anförda leder tydligen till slutsatsen, att frågan om åtals erforderlighet ur

[91] SOU 1940: 20 s 242. SRK, som föreslog upphävande av 24 kap SL upptog bestämmelsen i p 4 av de föreslagna övergångsbestämmelserna (anf utr s 238 och 241 f). Se även NJA II 1942 s 516 f.

[92] Se KProp 60/1950 s 130; III LU 23/1950 s 62 f; NJA II 1951 s 457 ff. — Utskottet uttalade härvid (s 63), att man ej utan vidare borde upphäva bestämmelsen om åtalsrätt i 17 a § fiskelagen (vari åtal för brott, som endast förnärmade enskilds rätt, gjorts beroende av angivelse), "så att olovligt fiske skulle läggas under allmänt åtal, även om det endast kränkte enskild fiskerätt". Det kan anmärkas, att enligt RB:s terminologi dylikt fiske, såsom angivelsebrott, redan var att hänföra till brott under allmänt åtal.

[93] III LU 23/1950 s 63. Kursiv gjord här.

[94] Ibid.

allmän synpunkt här principiellt icke blir att bedöma efter i huvudsak samma synpunkter som enligt det föregående ansetts vägledande för lämplighetsprövningen vid strafflagsbrotten.

d. *Sammanfattande anmärkningar om begreppet ur allmän synpunkt påkallat*

Såsom framgår av ovanstående ger lagtexten ingen ledning för bedömandet av frågan, huruvida begreppet "ur allmän synpunkt påkallat" är liktydigt i alla fall, där det kommit till användning. Ej heller synes någon vägledning vara att finna i lagstiftningen om åtalseftergift enligt 20: 7 RB eller 1944 års lag, där motsvarande uttryck återfinnes. De omständigheter som enligt det föregående anses böra beaktas såsom allmänna hänsyn ha i stället konkretiserats genom uttalanden, som förekommit i samband med tillkomsten av respektive lagstiftningsprodukter eller i anvisningar av mer eller mindre generell art i diverse åtalsärenden.

Lokutionen "ur allmän synpunkt" avser uppenbarligen närmast, allmänt uttryckt, hänsynstagande till allmänpreventionens krav, till "den allmänna laglydnaden".[95] För den närmare bestämningen av begreppet har man tydligen att hålla sig till de av processlagberedningen anförda tre kriterierna brottets art, straffets syfte och omständigheterna vid brottets begående. Vad i andra sammanhang därutöver åberopats synes endast innefatta exemplifieringar av hänsyn, som äro ägnade att vinna beaktande, och som alla gå in under nyssnämnda vida grundintressen. Begreppet "ur allmän synpunkt påkallat" är såtillvida liktydigt i de särskilda brottsfallen, som därmed alltid avses omständigheter, vilka ha samband med något av dessa kriterier.

Det ligger dock i öppen dag, att man icke är mycket hjälpt med processlagberedningens uttalande; vilka omständigheter vid brottets begående påkalla åtal ur allmän synpunkt och vilka omständigheter sakna dylik effekt? Är åtal för en bilreparatörs olovliga brukande under en natt av en för reparation inlämnad bil i högre grad påkallat ur allmän synpunkt i det fall fordonet är en nästan ny s. k. direktionsvagn än då det är fråga om en bättre begagnad skåpbil? Härom kunna uppenbarligen inga bestämda regler på förhand givas. Brottstypernas sinsemellan skiftande karaktär måste medföra, att omständigheter som i ett fall skola beaktas ur allmän synpunkt och föranleda åtal i ett

[95] Jfr *Konfiskation* s 276 f.

annat fall icke finnas kunna tillmätas sådan betydelse. Ett exempel härpå är målsägandens inställning: till denna tages ju regelmässigt hänsyn vid vissa av de lindrigare misshandelsbrotten; vid olovligt förfogande över avbetalningsgods däremot sker detta endast undantagsvis. I sista hand blir det de i det särskilda fallet föreliggande speciella förhållandena som diktera avgörandet i åtalsfrågan. Begreppet "ur allmän synpunkt påkallat" blir såtillvida obestämbart och mångtydigt. Det kan icke uttömmande regleras på förhand genom lagstiftning eller instruktioner och anvisningar, och i detsamma kan icke inläsas ett för alla förekommande situationer *likformigt* hänsynstagande till de särskilda faktorer som sammanhänga med brottets art, straffets syfte eller omständigheterna vid brottets begående. Genom införandet av en lämplighetsprövning i förevarande fall har man velat möjliggöra ett hänsynstagande till relativa åtalsvärderingar, i vilket betraktelsesätt ju ligger ett speciellt beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.

Att somliga förhållanden genomsnittligt sett äro ägnade att vid lämplighetsprövningen tillmätas större betydelse ifråga om vissa arter av brottslighet har framgått av det föregående. Emellertid kunde man kanske vänta sig att finna förhållanden, vilka *genomsnittligt sett* borde vara av betydelse för åtalsfrågans utfall vid *all* slags brottslighet, där lämplighetsprövning av förevarande slag kommer ifråga.

En sådan omständighet skulle kunna vara den, att en längre tid redan förflutit från gärningens begående. Liksom en längre tids förlopp kan till följd av preskriptionsbestämmelserna omintetgöra åtal, synes det naturligt, att förloppet av en ej fullt så lång tidrymd bör verka därhän, att åtal icke längre finnes ur allmän synpunkt oundgängligen erforderligt. Samma uppfattning som ligger bakom preskriptionsinstitutet, nämligen den, att det obeivrade brottet efter en längre tids förlopp förlorat sin karaktär av dåligt exempel och att det icke är till gagn för straffrättskipningen, att brottet drages fram ur allmänhetens glömska till offentligt beskådande, gör sig otvivelaktigt med visst anspråk gällande även här.

Som exempel på fall där nyssnämnda omständighet — om än i förening med andra, mot åtal talande faktorer — vunnit beaktande må anföras följande.

RÅ 152/54. A, kyrkorådsledamot, gjorde sig förvunnen till olovligt förfogande genom att vid två tillfällen uttaga 5.000 resp. 6.000 kronor ur en byggnadsfond, vars kassaförvaltare han var, och överlämna beloppen såsom försträckning till obehörigt subjekt, vilket dock sedermera återbetalade dem jämte ränta. Statsåklagaren konstaterade emellertid, att

preskription inträtt; åtal skulle således icke anställas. Senare kom ärendet under RÅ:s bedömande. Denne uttalade, att, på anfört skäl, preskription ej mellankommit, varför åtal bort ske. Vid bedömande av frågan, huruvida åtal nu skulle väckas, ansåg RÅ det böra beaktas, *att* över fyra år förflutit, sedan det senaste uttaget skett, *att* någon anmälan mot A icke förekommit, *att* A blivit underrättad om statsåklagarens beslut att ej åtala *och att* det olovliga förfogandet icke syntes ha inneburit någon ekonomisk risk för fonden. På grund av vad sålunda anförts beslöt RÅ, med stöd av 22:10 andra stycket SL samt 1 § InstrRÅ, att vid vad i ärendet förekommit skulle bero. —

Man torde våga påståendet, att, bland nyssnämnda omständigheter, särskilt den tilländalupna tiden — eventuellt i förening med målsägandens uteblivna reaktion och det delgivna beslutet om icke-åtal — vid lämplighetsprövning i gemen borde kunna tillmätas relevans såsom ett förhållande som talar mot åtal.

Uteslutet är väl heller ej att ifrågasätta, att hänsyn generellt bör tagas till gärningsmannens beteende efter brottets begående. Har denne sålunda sökt att efter förmåga *reparera de menliga följder*, som han åstadkommit genom sitt handlingssätt, kan det synas rimligt, att denna omständighet får tala emot ett åtal.[96]

4. Bedömningsnormen är, att åtal skall befinnas lämpligt

I ungdomsfängelselagen, barnavårdslagen och lagen om nykterhetsvård meddelas föreskrifter om att åtal ej må anställas för vissa brott, vilka begåtts av den som omhändertagits jämlikt nämnda lagar, utan att prövning verkställts av statsåklagare, huruvida åtal *lämpligen* bör ske.[97] Gemensamt för dessa fall är, att fråga skall vara om brott, som ligger under allmänt åtal. Jämväl angivelsebrott höra således hit. Gemensamt är vidare, att gärningsmannen är — eller varit — omhändertagen för viss utbildning eller vård; ifrågavarande brott skall ha begåtts, innan omhändertagandet eller anstaltsbehandlingen definitivt upphört. Syftet med att åtal i dessa fall gjorts villkorligt är att skapa möjlighet att avstå från åtal under sådana förhållanden, då ett åtal skulle vara olämpligt eller onödigt med hänsyn till pågående eller möjligen redan avslutad behandling.[98] *Resocialiseringsintresset* står sålunda i förgrunden.

---

[96] Jfr SRK:s uttalande i SOU 1953: 14 s 227.

[97] Ordet "lämpligen" tillades i förtydligande syfte av lagrådet; se KProp 86/1939 s 108 ff. Se vidare NJA II 1940 s 311 ff.

[98] Se t ex *Strahl* s 66.

I *19 § ungdomsfängelselagen* avses brott som den vilken ådömts ungdomsfängelse förövat *antingen* före domen *eller* efter denna men före frigivningen eller tillsynstidens utgång. Det avgörande är således, att brottet finnes vara begånget vid tidpunkt, då den misstänktes omhändertagande ännu icke upphört, även om denna tidpunkt kanske föregår både domen till ungdomsfängelse och påföljande anstaltsbehandling. Relevant är däremot icke — vilket man kanske väntat sig — det förhållandet, huruvida den misstänkte, då frågan om åtals lämplighet prövas, fortfarande är omhändertagen enligt ifrågavarande lag.

Enligt *44 § 3 mom. barnavårdslagen* är fråga om brott, som före slutlig utskrivning begåtts av den, vilken för skyddsuppfostran intagits å skola, tillhörande barna- och ungdomsvården. Även här är således tidpunkten för brottets begående, ställd i relation till företagna resocialiseringsåtgärder, avgörande för lagstadgandets tillämplighet.[99]

På grund av *57 § lagen om nykterhetsvård*, slutligen, gäller särregleringen beträffande åtal vissa brott, som begåtts av den som omhändertagits — antingen tvångsvis eller på grund av frivilligt åtagande i förening med förbindelse att kvarstanna ett år — å allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare.[1] Brottet måste emellertid vara begånget före vederbörandes utskrivning från anstalten; att det förövats, innan gärningsmannen intogs där, liksom att han är slutligt utskriven vid tiden för åtalsprövningen, är, i analogi med motsvarande tidigare nämnda situationer, irrelevant. Däremot gäller i dessa fall att, om brottet begåtts under en på utskrivningen från anstalten följande övervakningstid, särskild lämplighetsprövning icke skall förekomma.[2] Vid tillämpningen av förevarande stadgande komma heller icke alla brott i betraktande; frågan har samband med gärningsmannens ålder. Hade den omhändertagne *icke fyllt 18 år* vid tiden för brottets begående, skall den i gärningsmannens intresse föreskrivna lämplighetsprövningen ske, oavsett brottets grovhet. Var han däremot *äldre* än nyss sagts, skall sådan prövning företagas endast vid *ringare* brottslighet: å brottet skall icke kunna följa högre straff än böter eller fängelse i högst sex månader. Avgörande är sålunda den för brottet gällande straffskalan. Upptager straffbudet särskilt maximum för det fall att försvårande omständigheter föreligga, blir detta tydligen avgörande. Angiver straffbudet där-

[99] Ett motsvarande stadgande återfinnes i 1960 års barnavårdslag under 69 § (se SOU 1956: 61 s 46 [166 §] och 727 samt KProp 10/1960 s 18 och 343).

[1] Stadgandet har oförändrat och utan särskild motivering överförts till lagen om nykterhetsvård från den därförut gällande alkoholistlagen; jfr SOU 1948: 23 s 24 och 231.

[2] *Strahl* s 66.

emot vissa omständigheter, vilka göra brottet grovt, torde ett för detta förhållande särskilt föreskrivet straffmaximum bli normerande, endast såvitt omständighet av angivet slag föreligger i det särskilda fallet.

Bestämmelserna om lämplighetsprövning såsom förutsättning för åtal i nämnda fall återgå på den föreskrift av motsvarande innehåll, som tidigare funnits i den från 1905 gällande lagstiftningen om tvångsuppfostran. Sedan dylik reglering befunnits lämplig att införa i lagstiftningen om ungdomsfängelse, utsträcktes regeln till barnavårdslagstiftningen att gälla, först elever, som för skyddsuppfostran intagits å allmän uppfostringsanstalt, och sedermera jämväl dem som för sådan uppfostran omhändertagits å skyddshem.[3] I samband med den sistnämnda utvidgningen tillkom, slutligen, motsvarande lagstadgande i alkoholistlagen.[4] Detta var ursprungligen icke tillämpligt å den som frivilligt ingått å alkoholistanstalt men erhöll genom lagändring 1952 giltighet jämväl för sådan person.[5]

Tankegången bakom förevarande ordning är den, att — såsom den återgives i 1934 års betänkande med förslag till lag om ungdomsfängelse — man genom inskränkningen i åklagarens åtalsbefogenhet förebygger åtal i sådana fall, där antingen den begångna handlingen efter all sannolikhet icke kommer att ådraga gärningsmannen någon påföljd utöver den som redan ådömts honom eller det med skäl kan antagas, att en fortsatt pedagogisk behandling snarare än undergående av straff kan leda till den brottsliges tillrättaförande.[6] Man har även velat göra det möjligt att avstå från åtal mot person, som med gott resultat genomgått uppfostrande behandling å anstalt, där denne först

[3] Någon dylik bestämmelse fanns således icke i BarnavårdsL:s ursprungliga redaktion. Tvärtom uttalades det, att skäl saknades att beträffande skyddshemselev, som överlämnats till allmän uppfostringsanstalt, stadga sådan inskränkning i åtalsrätten som avsågs i (7 §) lagen om tvångsuppfostran (se KProp 150/1924 s 152).

[4] Förslag om viss möjlighet att avstå från åtal beträffande å alkoholistanstalt intagna personer hade framlagts redan i ett sakkunnigbetänkande 1929 (jfr KProp 86/1939 s 74).

[5] Som motivering för ändringen anfördes att tvångsintagning på allmän alkoholistanstalt och frivilligt ingående på sådan anstalt med förbindelse att kvarstanna viss tid i praktiken fungerade såsom jämställda former för intagning på anstalt och fyllde i huvudsak samma syfte; se NJA II 1952 s 514 ff. — Tidigare förslag om ändring i dylik riktning hade avvisats; jfr DepCh i KProp 86/1939 s 75.

[6] SOU 1934: 52 s 53. De sakkunniga ha här rekapitulerat ett uttalande i förarbetena till 1902 års lag ang verkställighet av domstols förordnande om tvångsuppfostran (7 §) under anförande av att det sagda ägde i det väsentliga tillämpning även beträffande den som ådömts ungdomsfängelse. — Se även SOU 1937: 38 s 116.

sedermera beslagits med brott, som han begått, innan hans uppfostran fullbordats.[7] Man önskar således förhindra, att anställande av åtal kan verka störande eller skadligt på pågående uppfostringsarbete, ja, t. o. m. leda till dettas avbrytande, liksom att resultatet av avslutad behandling kan genom åtal äventyras. Vad nu sagts är i tillämpliga delar giltigt ifråga om ettvart av de områden, där förevarande särreglering av åtalet gäller. Förutsättningen för denna kan sålunda helt allmänt sägas ha varit, att den omhändertagne kan göras till föremål för ett tillräckligt långvarigt och ingripande uppfostringsarbete under betryggande former eller vård genom en någorlunda fast reglerad anstaltsbehandling, vilken i viss omfattning ersätter verkställighet av straff.[8]

Beträffande bestämmelserna i lagen om nykterhetsvård märkes, att — bortsett från ungdomliga lagöverträdare — fråga här blott är om lindrigare brott. Vid införandet 1939 av motsvarande stadgande i 1931 års alkoholistlag påpekade de sakkunniga, att en jämförelse med förhållandena beträffande skyddshemselever eller elever vid allmän uppfostringsanstalt så till vida var haltande som intagning å alkoholistanstalt avsåg vuxna personer. De sakkunniga funno det därför motiverat att här iakttaga större försiktighet beträffande möjligheten att avstå från åtal. Villkoren härför uppställdes sålunda av de sakkunniga efter mönster av den bestämmelse som givits i 9 § lagen 1937 om verkställighet av bötesstraff och som — med hänsyn till alkoholistvårdens effekt — begränsade möjligheterna till bötesförvandling, då fråga var om någon som enligt meddelat beslut intagits å allmän alkoholistanstalt.[9] Bestämmelsen ifråga syntes medföra, att smärre förseelser, som begingos av denna kategori av misstänkta, i stor utsträckning icke föranledde någon ansvarspåföljd. Det var därför mången gång olämpligt, eller i varje fall onödigt, att genom lagföring vid domstol åvägabringa, att sådan misstänkt blev bötfälld för en förseelse; praktiska skäl talade för möjlighet att avstå från åtal i dylika fall. För att icke en bestämmelse därom skulle få alltför ringa räckvidd men ej heller grövre brott därvid skulle privilegieras, ansåg man det lämpligt att draga gränsen så, att denna möjlighet skulle omfatta brott, varå enligt lag ej kunde följa högre straff än böter eller fängelse i sex månader.[10]

Även i här upptagna fall — avseende ungdomsfängelselagen, barna-

[7] SOU 1937: 38 p a st.

[8] Jfr anf utr s 116 f och KProp 86/1939 s 75.

[9] Se ang stadgandet i 1937 års lag SOU 1935: 56 s 40 ff.

[10] SOU 1937: 38 s 118 f. Se även SOU 1956: 55 s 252.

vårdslagen och lagen om nykterhetsvård — är fråga om en tillämpning av den relativa åtalspliktens princip.[11] Som framgår av det tidigare sagda har åklagaren att pröva frågan, huruvida åtal är lämpligt med hänsyn till den resocialisering för vilken den misstänkte är eller varit föremål.

Härvid har han tydligen att först överväga det resultat, till vilket en lagföring kan antagas leda.[12]

Är detta resultat straffverkställighet, måste han sålunda beakta den negativa effekt som kan vara förenad med att den misstänktes fortsatta vård eller fostran, om än temporärt, avbrytes. Såsom särskilt olämpligt kan ett sådant åtal framstå som väckes just för det brott, på grund varav den misstänkte vid tiden för åtalet undergår särskild behandling eller vård.[13] Vidare är åtal opåkallat, om lagföring skulle allenast medföra, att redan ådömt ungdomsfängelse förklarades skola avse jämväl nu ifrågakomna brott eller att den misstänkte efter erhållen villkorlig dom återbördades till allmän vårdanstalt.[14] Åklagaren har i samband härmed även att taga hänsyn till de möjligheter som inom ramen för den misstänktes omhändertagande för vård och behandling kunna tillgripas med anledning av vad som passerat, t. ex. återintagande å anstalt. Det åligger också åklagaren, enligt föreskrifter i ifrågavarande lagar, att före åtalsfrågans avgörande inhämta yttrande från ungdomsfängelsenämnden eller vederbörande skol- eller anstaltsstyrelse. Beträffande fylleri, begånget av den som försökspermitterats från allmän vårdanstalt, har RÅ uttalat, att därest förseelsen leder till att vederbörande återhämtas till anstalten, åklagaren regelmässigt bör avstå från åtal; återhämtandet utgör uppenbarligen en mycket kännbar reaktion på förseelsen.[15] [16]

Beträffande vård på ungdomsvårdsskola gäller — jämlikt RÅ:s Cirk nr 72 — att, därest skolans styrelse ställer sig negativ till ett sådant (fortsatt) om-

[11] Se SOU 1937: 38 s 114 ff och KProp 86/1939 s 108.

[12] Se ang denna och vissa av följande synpunkter *Strahl* s 66.

[13] Jfr t ex RÅ 715/51 (fråga om åtal för fylleriförseelse, i anledning varav den misstänkte intagits å vårdanstalt för alkoholsjuka; RÅ beslöt avstå från åtal).

[14] Jfr t ex RÅ 821/53 (Den misstänkte begick under rymning från ungdomsanstalt dels två inbrott i affärer, därvid han stal pengar och matvaror till ett värde av omkring 100 kronor, och dels ett olovligt tillgrepp av bil. Ungdomsfängelsenämnden fann ej skäl tillstyrka åtal. Åtal skedde ej med hänsyn till omständigheterna.).

[15] Cirk nr 89 s 4 f. — Enligt uppgift sker detta även allmänt i åklagarpraxis.

[16] I anledning av att det ifrågasatts, att åklagaren borde dröja med att besluta i åtalsfrågan i avbidan på huruvida försökspermitterad misstänkt blir slutligt utskriven eller återhämtad, har RÅ i anf Cirk (s 5 f) påpekat, att laga stöd för dylikt dröjsmål saknas.

händertagande, åklagaren skall komplettera styrelsens yttrande genom att inhämta utlåtande från socialstyrelsens skolbyrå, innan han beslutar i åtalsfrågan.

RÅ har — i ett ärende rörande 19 § ungdomsfängelselagen — uttalat, att de av ungdomsfängelsenämnden i dess remissyttrande angivna omständigheterna, vilka bruka föranleda nämnden att tillstyrka åtal, självfallet beaktas vid åtalsfrågans avgörande och att åklagarens beslut endast i undantagsfall torde avvika från nämndens ställningstagande (RÅ 305/51). RÅ har jämväl påpekat, att, därest åklagaren skulle överväga att frångå ungdomsfängelsenämndens yttrande, det i regel torde vara lämpligt, att åklagaren förhör sig hos nämndens sekreterare eller ordförande angående de synpunkter som bestämt nämndens ståndpunkt (RÅ 328/52). Formell skyldighet saknas för åklagaren att underrätta nämnden om utfallet av hans lämplighetsprövning — låt vara att sådant regelmässigt torde ske.

Opåkallad är även den lagföring som skulle resultera i bötesstraff, vilket på grund av bestämmelserna i 4 § första stycket lagen 1937 om verkställighet av bötesstraff icke får indrivas. Indrivningsförbudet gäller här beträffande böter för fylleri och förargelseväckande beteende, som begåtts före den misstänktes intagande å allmän vårdanstalt. Annan brottslighet drabbas däremot icke av förbudet. Bakom denna ordning ligger önskemålet att undvika, att person, som vårdats å dylik anstalt, efter utskrivningen därifrån skall betungas med betalning av böter, härrörande från hans tidigare oordnade levnadssätt.[17]

I detta sammanhang må jämväl erinras om föreskriften i 9 § andra punkten samma lag; denna avser böter i allmänhet, vilka ådömts någon efter det att han intagits i sådan anstalt eller skola som omnämnes i paragrafen men före hans utskrivning därifrån.[18] För dylikt fall har det lagts i anstaltsledningens hand att, därest böterna icke gäldas, avgöra, huruvida förvandlingsstraff skall påkallas. Ifråga om böter, som ådömts efter den misstänktes intagande å anstalt, råder icke något indrivningshinder i vidare mån än vad som följer av 4 §, d. v. s. indrivning är i denna situation utesluten endast med avseende å böter för fylleri och förargelseväckande beteende, som begåtts före gärningsmannens intagande. Skälet för denna reglering av förvandlingsstraffet är, att man velat bereda anstaltens styrelse möjlighet att vid behov utnyttja sådant straff såsom disciplinmedel, t. ex. vid försökspermissioner.[19] På grund av stadgandet i 9 § andra punkten föreligger således

[17] Se SOU 1956: 55 s 251. Se ang denna lagstiftning även KProp 232/1952 s 10 f.

[18] Bestämmelsens tillämplighet ifråga om skyddsuppfostran genomfördes vid utskottsbehandlingen, se I LU 14/1937 s 19 och 22.

[19] SOU 1935: 56 s 42.

ingen anledning för åklagaren att, under förmenande att eventuell straffverkställighet synes utesluten, avstå från åtal.[20]

Åklagaren har i hithörande fall även att beakta, huruvida åtal synes vara påkallat ur allmän synpunkt. Därvid tilldraga sig sedvanliga intressen uppmärksamhet, såsom brottets art, straffets syfte samt omständigheterna vid gärningens begående. Sålunda kan den omständigheten att brottet är grovt finnas tala för åtal. Bedömandet av nyssnämnda intressen måste emellertid i förevarande fall röna inflytande av förekomna resocialiseringsåtgärder. På grund därav äga de synpunkter som enligt det föregående anses påkalla åtal ur allmänt intresse här icke alltid tillämpning utan vissa modifikationer. Begås fylleriförseelse av person, som är intagen på allmän vårdanstalt, torde, framhåller RÅ, allmänna synpunkter merendels sällan tala för åtal; så kan dock vara fallet, då exempelvis en försökspermittent gör sig skyldig till fylleri tillsammans med annan. Avstyrker anstaltsledningen åtal, synes detta betyda, att den icke anser beivran av fylleriförseelsen erforderlig ur disciplinsynpunkt och ej heller finner ett förvandlingsstraff behövligt såsom framtida korrektiv. Jämväl där återintagning av den permitterade icke sker, får det därför — även om frågan är mera tveksam — anses ligga närmast till hands, att åklagaren avstår från att väcka åtal för fylleri.[21]

En särskild omständighet som i förevarande fall kan vara att beakta är den tidpunkt, vid vilken frågan om den misstänktes lagföring blir aktuell. Då brottet upptäckes och lämpligheten av dess beivran inför domstol skall prövas, kan ju avsevärd tid ha hunnit förflyta från det att den misstänkte slutligen utskrevs från vederbörande skola eller anstalt. I dylikt fall kan tydligen mindre anledning finnas att antaga, att den fostran eller behandling av annat slag som den misstänkte undergått skulle motverkas eller spolieras genom ett åtal, än då denna tidrymd är mera kortvarig eller, än mera, då den misstänkte fortfarande blott är utskriven på prov.

Jämför till det sagda t.ex. *RÅ 59/52*. Fråga uppkom om åtal mot A, som utskrivits på prov från ungdomsanstalt, för misshandelsbrott m.m., som denne begått före utskrivningen; ungdomsfängelsenämnden avstyrkte åtal. RÅ uttalade bl.a. För åtal talade väl de omständigheterna, att misshandeln torde

[20] Även om anstaltsstyrelsen skulle i förväg förklara sig icke ämna framdeles påkalla eventuell bötesförvandling — om nu ett sådant förhandsuttalande överhuvudtaget kan tänkas ifrågakomma — synes åklagaren icke böra avstå från åtal.

[21] RÅ:s Cirk nr 89 s 5. — Med hänsyn till den avvägning mot åtalspåkallande synpunkter, inför vilken åklagaren sålunda stundom ställes, framhåller RÅ önskvärdheten av att anstaltsstyrelsen vid avstyrkande redogör för sina skäl.

varit av tämligen allvarlig art (A påstods ha gripit tag om strupen på en kvinna, vilken därvid förlorat medvetandet), att A sannolikt på grund av spritpåverkat tillstånd vid brottstillfället kunnat varken erkänna eller bestrida, vad han gjort sig skyldig till, samt att ett par målsägande förklarat sig ämna föra skadeståndstalan. Emellertid tycktes A, som numera fullgjorde militärtjänstgöring, enligt uppgift av tillsynsmannen, en personalvårdsassistent, anpassa sig någorlunda väl till de militära förhållandena. Skyddskonsulenten hade upplyst, att A senaste tiden skött sig utan anmärkning samt förklarat sig villig utgiva skadestånd. Åtal borde förty underlåtas, varvid dock statsåklagaren, innan beslut i åtalsfrågan meddelades, genom tillsynsmannen skulle ombesörja, att uppgörelse i skadeståndsfrågan träffades.

Ytterligare en beaktansvärd synpunkt är den, att ett återtagande till skola eller anstalt kan framstå som en alltför kraftig reaktion mot ett ringare brott — exempelvis en trafikovarsamhet — och att ett (bötes)straff därför är lämpligare; lagföring kan på grund därav finnas böra ske.[22]

Avslutningsvis kan om lämplighetsprövningen i förevarande fall sålunda konstateras, att åklagaren är mera obunden än vid formlig eftergiftsprövning, om än han i stort sett har att hålla sig till de allmänna riktlinjer som äro normerande för meddelande av åtalseftergift. Hans större handlingsfrihet betingas naturligen av den omständigheten, att här i regel pågår anstaltsvård till den felandes förbättring; det kan därför, såsom tidigare framhållits, vara lämpligt att låta dylik vård fortsätta utan något avbrott.

5. Övriga fall av lämplighetsprövning

a. *Dubbel lämplighetsprövning av ordinär åklagarmyndighet*

1:o) Fosterfördrivning

Genom lagstiftning 1946 infördes ifråga om *fosterfördrivningsbrottet* — och därmed jämväl försök till dylikt brott — en bestämmelse i 14: 26 andra stycket SL om dubbel åtalsprövning. På grund härav, och efter senare vidtagna modifikationer beträffande prövningsmyndigheterna, har statsåklagaren att pröva, huruvida för brott av nyssnämnt slag åtal bör ske.[23] Finner han skäl härtill föreligga, skall han underställa frågan RÅ:s prövning.

[22] Se Friberg, Kommentar till straffprocessen m m s 224.

[23] Genom lagändring 1947 överflyttades slutprövningen från JK, som ursprungligen

Det må redan i detta sammanhang nämnas, att numera endast ett mindre antal ärenden hänskjutes av statsåklagarna till RÅ; denne kommer sålunda huvudsakligen att få taga ställning till blott exceptionella fall.

Departementschefen föreslog, med jämkning av tidigare framförd uppfattning, i propositionen till förevarande lagstiftningsärende en bestämmelse om obligatorisk straffrihet för kvinnan vid synnerligen mildrande omständigheter.[24] Med detta stadgande bereddes — anförde han, med återgivande av lagrådets uppfattning därutinnan — även möjlighet för åklagaren att avstå från åtal, när omständigheterna voro synnerligen mildrande.[25] Första lagutskottet ställde sig emellertid kritiskt till en bestämmelse om obligatorisk straffrihet på sätt som föreslagits. I överensstämmelse med den tidigare lagrådsremissen förordade utskottet i stället en föreskrift av innehåll, att kvinnan allenast kunde frias från straff, vid omständigheter av nyssnämnd beskaffenhet.[26] Under framhållande av att ett dylikt stadgande, enligt den mening som lagrådet uttalat i frågan, icke kunde anses medföra rätt för åklagaren att avstå från åtal, föreslog utskottet därjämte en tilläggsbestämmelse. Enligt denna skulle åklagaren tillskrivas rätt att avstå från åtal för brott mot 14: 26 SL även i andra fall än sådana som gingo in under 1944 års lag om åtalseftergift. Med hänsyn till vikten av att ernå en så jämn och enhetlig tillämpning av denna bestämmelse som möjligt ansåg utskottet åtalsprövningen böra göras dubbel. Den borde i första hand anförtros landsfogdarna samt, eftersom även bland dem mycket växlande åsikter ifråga om bedömningen av fosterfördrivningsmål kunde antagas föreligga, i sista hand JK. Utskottets förslag upphöjdes till lag.

Grunden för ifrågavarande ordning är att söka i den klyfta som — enligt vad departementschefen konstaterade — otvivelaktigt förelåg mellan lagens dittillsvarande ståndpunkt och uppfattningen inom breda befolkningslager; detta förhållande gjorde det angeläget att undersöka, huruvida icke en viss jämkning kunde ske ifråga om kvinnans straffansvar, trots att fosterfördrivningens straffbarhet i princip bibehölls.[27] *Strahl* framhåller, att anordningen är att anse som ett komplement till

betrotts därmed, till RÅ; genom lagändring 1948 ersatte termen statsåklagare den tidigare begagnade lokutionen "landsfogden eller, i Stockholm, förste stadsfiskalen".

[24] KProp 156/1946 s 4 och 60 f. Se ang ifrågavarande lagstiftning även redogörelsen i NJA II 1946 s 563 ff.

[25] Anf prop s 60.

[26] I LU 30/1946 s 33 f. Se angående lagrådsremissen KProp 156/1946 s 51.

[27] Anf prop s 50.

brottsbeskrivningen; liksom vad fallet är vid de lindrigare förmögenhetsbrotten oredligt förfarande etc. är förhållandet föranlett av svårigheten att avfatta brottsbeskrivningen så, att icke straffvärda situationer stanna utanför.[28]

Några särskilda uttalanden till ledning för åklagarnas prövning av åtalsfrågan — som sålunda avser åtal endast mot den havande kvinnan, icke jämväl dennas medhjälpare — synas icke ha förekommit vid lagstiftningsärendet. Däremot ha vissa förhållanden angivits såsom exemplifierande typfall, där omständigheterna böra anses såsom synnerligen mildrande och där sålunda straffrihet är motiverad.[29] Dessa exempel hänföra sig närmast till området för domstolarnas diskretionära bedömande av gärningens straffvärdhet. Om denna domstolens diskretionära prövningsrätt har lagrådet framhållit, att därav icke följde att även åklagaren skulle äga pröva, huruvida den misstänkte med hänsyn till mildrande omständigheter borde frias från straff.[30] För en sådan åklagarens rätt i den angivna situationen torde, enligt lagrådet, uttrycklig föreskrift därom vara erforderlig.

Departementschefens avsikt med ovannämnda förslag om obligatorisk straffrihet har emellertid uppenbarligen varit att giva åklagaren möjlighet att avstå från åtal, när omständigheterna äro synnerligen mildrande.[31] Och utskottet har i denna fråga inledningsvis som sin åsikt uttalat, att möjlighet borde öppnas för "åtalseftergift" vid omständigheter av dylikt slag.[32] Av vad sålunda förekommit måste den slutsatsen tydligen dragas, att åklagarens åtalsprövning avser att undersöka, huruvida synnerligen mildrande omständigheter finnas eller ej. Finnas sådana omständigheter, äger han avstå från åtal; i motsatt fall skall åtal ske. Endast *det positiva konstaterandet utav förhandenvaron av synnerligen mildrande omständigheter* torde nämligen utgöra grund för beslut att icke väcka åtal. Det är också naturligt, att åklagarens prövning av frågan, huruvida åtal skall väckas, måste ske med hänsynstagande till de särskilda omständigheter, synnerligen mildrande eller ej, som finnas i ärendet; ty vad skulle annars utgöra materialet för denna extraordinära åtalsprövning?

Här hävdas sålunda, att denna ordning får ses som ett undantag från huvudregeln för åklagarens handlande, som ju är att åtal, där vissa

[28] *Strahl* s 68 f jfrda med s 67.

[29] Se anf prop s 51 f. Se även NJA II 1946 s 565 f.

[30] Anf prop s 58 f.

[31] Jfr anf prop s 60.

[32] I LU 30/1946 s 33.

förutsättningar föreligga, skall väckas. Och detta undantag innebär, att åklagaren vid synnerligen mildrande situationer äger möjlighet att ej väcka åtal: föreligga synnerligen mildrande omständigheter, äger domstolen fria från straff, föreligga synnerligen mildrande omständigheter, äger likaledes åklagaren avstå från åtal. Grundtanken är, att åtal, här som eljest, skall väckas, icke att åtal ej skall ifrågakomma — låt vara att avfattningen av 14: 26 andra stycket SL skulle kunna inbjuda till antagande av det sistnämnda alternativet. Åtal skall ske, då inga omständigheter finnas som tala emot en sådan åtgärd. Tankegången vid lagstiftningsarbetet har uppenbarligen varit att med bibehållande av fosterfördrivningsbrottets principiella straffbarhet undantagsvis bereda möjlighet till "åtalseftergift", till att man i ömmande fall skall kunna bortse från åtal.[33] Denna teoretiska grundlinje har sedan uttryckts i den praktiska formen, att åklagaren förständigats att pröva, "huruvida åtal bör ske".

Det förmenas därför, att förevarande fall skiljer sig från t. ex. situationer av typen oredligt förfarande etc. — vilka senare fall, enligt Strahl, likaledes äro att anse som komplement till respektive brottsbeskrivningar — såtillvida, att lagen här tar sikte på de förutsättningar, under vilka man — mot huvudregeln — får avstå från åtal, medan det vid nyssnämnda förmögenhetsbrott är fråga om de förutsättningar, under vilka åtal — enligt, eller så att säga utöver huvudregeln — skall kunna väckas. I det senare fallet är icke-åtal den normala effekten, i det förra, däremot, åtal.

En undersökning utav RÅ:s avgöranden av förevarande slags åtalsärenden visar, att i övervägande antalet fall, där åtalsmedgivande lämnats, den lokutionen förekommer, att *omständigheterna äro ej synnerligen mildrande*. Det skulle kanske kunna göras gällande, att detta uttryckssätt betyder, att omständigheterna positivt konstaterats vara av icke synnerligen mildrande beskaffenhet, vilket sålunda föranlett åtal, men att, därest sådant konstaterande ej funnits möjligt, man däremot skulle ha avstått från åtal, fastän synnerligen mildrande omständigheter ej befunnits positivt föreligga. Man skulle till stöd för denna uppfattning kunna anföra, att åtalsbeslutet eljest bort få den avfattningen, att, enär utredningen i ärendet icke visar, att synnerligen mildrande omständigheter föreligga, åtal skall väckas, eller annan formulering av likartat innehåll.

Det är emellertid felaktigt att tillägga det brukade uttryckssättet en

[33] Se t ex anf prop s 50 f.

sådan innebörd. Här är icke fråga om att tillämpa ett betraktelsesätt som är analogt med vad som förekommer vid bevisningssituationer; vad som intresserar är frågan, huruvida det synes lämpligt eller rimligt att åtala eller, tvärtom, att avstå från åtal. RÅ tillser alltid, att utredningen i ärendet är så fullständig, att det härav blir möjligt att konstatera, huruvida mildrande omständigheter finnas eller saknas; något ovisshetsläge kommer följaktligen ej att bestå. Det förtjänar vidare i detta sammanhang påpekas, att det såväl i förevarande fall som vid de flesta beslut i åtalsfrågor måste vara mycket vanskligt att hårdraga de formuleringar som kommit till användning.

De fall där omständigheterna böra anses vara synnerligen mildrande kunna — såsom departementschefen framhållit — knappast mera uttömmande beskrivas.[34] Vissa typfall ha dock, som tidigare nämnts, anförts.

Som ett första sådant har angivits det, där avbrytande av havandeskapet varit motiverat enligt gällande lag, ehuru kvinnan ej haft kännedom därom eller trott sig icke kunna vinna framgång i den lagstadgade ordningen.[35] Giltigt skäl för straff kan icke vara det förhållandet, att kvinnan må ha utsatt sig själv för väsentligt större risk, än om aborten utförts av läkare. Ett andra fall har sagts vara, att kvinnan sett sig hotad av verklig ekonomisk nöd. För bedömande av hennes straffbarhet är givetvis av största betydelse vad kvinnan själv i det särskilda fallet haft för kunskap om samhällets hjälpmöjligheter härvidlag. Huruvida detta skäl bör, bl. a. med hänsyn till den ökade omfattningen av sociala hjälpåtgärder sedan 1946, tillmätas samma betydelse i dag är dock vanskligt att säga. Det kan också noteras, att departementschefen som motivering för ifrågavarande uttalande anförde den långa tidrymd som erfordras, för att kunskapen om samhällets hjälpmöjligheter skall hinna tränga igenom; därvid kan han tydligen särskilt ha tänkt på just de former av samhällshjälp som funnos att tillgå vid tiden för uttalandet.[36]

---

[34] Se anf prop s 51. De i fortsättningen härovan återgivna typfallen ha hämtats från DepCh:s uttalanden i prop s 51 ff. (Se även NJA II 1946 s 565 f.)

[35] Jfr RÅ 295/51 (åtal väcktes ej mot N, restaurangkokerska, för abort 1950 samt abortförsök året därpå, enär hon — ensamstående med två minderåriga barn och i dåligt ekonomiskt läge — borde erhållit legal abort, 1950 på grund av barnafaderns epilepsi och 1951 på grund av sitt klena hälsotillstånd). Jfr även RÅ Ag 218/48 (betr W; 41 år gammal; gift; tidigare haft svår förlossning; av läkare avrådd att skaffa flera barn; höggradigt nervös; ej åtal).

[36] Jfr RÅ 388/55 (betr T), 331/57 och 762/57, där ett bland flera skäl till åtal just varit kvinnans kännedom om samhällets hjälpmöjligheter.

Vidare kan straffrihet vara motiverad, då kvinnan utsatts för påtryckningar av mannen eller av anhöriga att fördriva fostret.[37] Huruvida s. k. konventionella skäl för abort böra tagas i beaktande är däremot mera tveksamt. Den psykiska press, som en kvinna, vilken väntar barn utom äktenskap, med rätt eller orätt på grund därav känner, försätter henne emellanåt i en sådan situation som avses med abortlagens bestämmelser om medicinsk indikation; även om hennes depression ej skulle vara så djup som däruti förutsättes, torde emellertid straffrihet stundom böra ifrågakomma.[38] Ett femte fall är slutligen, att kvinnan är mycket ung; departementschefen åsyftade här närmast dem som äro under 18 år, men denna ålder lärer väl icke få uppfattas som någon maximigräns. Ifråga om dessa ungdomar har åklagaren givetvis att beakta möjligheterna till åtalseftergift jämlikt 1944 års lag. Med hänsyn till det omhändertagande som är möjligt enligt nyssnämnda lag och den påverkan i rätt riktning som därigenom kan ske, något som kan vara av påtagligt värde ifråga om mycket unga kvinnor, bör noga övervägas, huruvida icke åtalseftergift som nyss sagts bör brukas. Däremot ansåg sig departementschefen av diverse skäl icke kunna biträda den av abortkommittén på sin tid framförda uppfattningen, att kvinnan borde vara straffri i det fall, där gärningen utförts av legitimerad läkare.

Även mogen ålder kan tala mot åtal. I ärendet RÅ Ag 232/48 (beträffande R; fabriksarbeterska; 41 år gammal; ogift) beaktades bland andra omständigheter även kvinnans ålder som skäl mot åtal. Jfr. RÅ 4/50 (beträffande B; 41 år; gift; tre barn — varav två vuxna — i.ä.; gravid u.ä. med en abortör; ej åtal), där dock även konventionella synpunkter troligen varit utslagsgivande.

Angående betydelsen av de anförda typfallen förtjänar vidare märkas, att lagrådet för tillämpningen av ifrågavarande straffrihetsregel understrukit vikten av att omständigheterna skola med fog kunna betecknas som synnerligen mildrande.[39] Några generella regler för hur åtals-

[37] DepCh ifrågasatte dessutom, huruvida icke enbart likgiltighet hos kvinnans omgivning och frånvaron av positivt stöd i hennes situation borde beaktas som synnerligen mildrande omständighet; något som han emellertid fann vara — i regel — att gå för långt. — Jfr ang påtryckningar av barnafadern fallet RÅ Ag 176/48, omnämnt nedan s 300 not 47.

[38] Jfr nedan RÅ 4/50 (betr B), där åtal ej skedde. Åtal synes emellertid nästan undantagslöst väckas. Jfr dock RÅ 577/54. Åtal anställdes ej mot B (badbiträde; 20 år; ogift; barnafadern, handelsresande, ville ej ingå äktenskap). Främsta orsaken synes ha varit, att B, som ej kände till samhällets sociala hjälpmöjligheter, övergivits av barnafadern, vilket föranledde stark depression.

[39] Anf prop s 58.

frågan skall bedömas i fall som höra under 14: 26 SL är det tydligen omöjligt att uppställa. Av de anförda kriterierna kan dock en viss ledning hämtas; avslutningsvis skola även några praktiska fall återgivas till belysning av ämnet. Dessförinnan må emellertid några ytterligare synpunkter framläggas.

I sakens natur ligger att utredningen av den misstänktes personliga förhållanden blir vid denna slags brottslighet av särskilt stor betydelse och att den därför i princip måste göras betydligt utförligare än vad som kan finnas erforderligt för åtalsprövningen i allmänhet. För åtalsfrågans avgörande måste det ofta bli nödvändigt att införskaffa *ingående* upplysningar om den misstänktes sociala och ekonomiska situation, såsom bostads- och anställningsförhållanden, ävensom beträffande vilken aktivitet som den misstänkte ådagalagt för det väntade barnets omhändertagande och vård, t. ex. huruvida hon före fördrivningsingreppet undersökt möjligheten att efter eventuell barnsbörd få barnet omhändertaget i sitt föräldrahem.[40] Dessa omständigheter kunna naturligen vara ägnade att tala *mot* åtal.

Ekonomiskt trångmål — vari ligger t. ex. att kvinnan blivit urståndsatt att sköta sitt yrkesarbete — är ett moment som mycket ofta återkommer i sådana ärenden, där åtal icke anställts.[41] Emellertid torde ekonomisk nödsituation sällan anses föreligga i det fallet, att en ensamstående kvinna får barn; till ett motsatt betraktelsesätt kan däremot leda, att en gift kvinna med barn efter äktenskapets faktiska eller juridiska upplösning råkar i nytt havandeskap. Skälet att kvinnan ej skulle "ha råd till barn", som särskilt unga flickor ofta åberopa, brukar i regel ej tillmätas betydelse.

Understundom synas ogynnsamma bostadsförhållanden, på grund varav t. ex. äktenskap med barnafadern hindras eller försvåras, ha medverkat till att åtal ansetts ej skola ske.[42] Såsom ensamt tillfyllest-

[40] Se RÅ 474/50, där RÅ även särskilt betonade kravet på ingående kännedom om den misstänktes personliga förhållanden. — Det kan nämnas, att RÅ därvid kan finna sig böra komplettera utredningen genom att exempelvis själv höra kvinnan, se t ex RÅ Ag 67/48 (betr S) och 577/54 (betr R).

[41] Se t ex RÅ Ag 218/48 (betr W och J: ogifta kvinnor i tjugoårsåldern med små arbetsinkomster; bidrag från barnafäderna eller kvinnornas föräldrar var ej att vänta; betr K och A: gift resp hemskild; båda med två barn; ingen eller ringa inkomst av eget arbete; A åtnjöt socialvårdsunderstöd, kunde ej påräkna äktenskap med barnafadern; K, 41 år, hade blivit gravid i ä; hennes man, verkstadsarbetare, led sedan länge av kronisk ledgångsreumatism och var partiellt arbetsoför med en inkomst av c:a 425 kr/mån).

[42] Se t ex RÅ Ag 232/48 (betr R och J).

görande skäl godtages dylikt förhållande som regel dock icke.[43] I ett fall synes särskilt ha beaktats, att framtida äktenskap mellan kontrahenterna framstod som mycket ovisst med hänsyn till att barnafadern var sex år yngre än kvinnan och ännu ej avslutat sin utbildning.[44] Barnafaderns ungdom kan naturligtvis utesluta möjligheten för kvinnan att erhålla ekonomiskt stöd av denne och på detta sätt utgöra en för åtalsprövningen relevant omständighet. Även barnafaderns ungdom, bedömd särskilt med hänsyn till den ålder i vilken kvinnan befinner sig, torde kunna tillmätas betydelse.[45] Konventionella skäl åberopas sällan av kvinnan. Dylika torde f. ö. endast undantagsvis anses beaktansvärda vid bedömandet av åtalsfrågan; möjligen kunna de fälla utslaget, om omständigheterna för och emot åtal i övrigt finnas väga jämnt. Synas förhållandena visa, att kvinnan skulle kunnat få legal abort, brukar åtal i regel ej ske.

Det kan vidare antecknas, att, ifråga om försök till fosterfördrivning, åtal ansetts icke böra ske, då det fullbordade försöket icke lett till åsyftad effekt, varefter kvinnan — som ej var ekonomiskt nödställd — frånträtt tanken på nytt försök och framfött barnet.[46]

För åtal däremot talar ett sådant förhållande som upprepad brottslighet av förevarande slag. Bland fall, där RÅ funnit åtal skola ske, är iteration en ganska vanlig omständighet.[47] Därvid förekommer ej sällan att tidigare fosterfördrivningsbrott redan hunnit preskriberas.[48]

[43] Se t ex RÅ 259/51 (betr E; inga mildrande omständigheter i övrigt; tillstånd till åtal).

[44] RÅ 714/50.

[45] Jfr RÅ Ag 218/48 (betr W; barnafadern 19 år och verkstadsarbetare med små inkomster). Jfr även RÅ 4/50 (betr M; barnafaderns ungdom, 20 år, har antecknats såsom en relevant omständighet bland flera till att icke medgiva åtal; det synes få antagas att därmed åsyftats åldersskillnaden mellan honom och kvinnan, som var 26 år gammal). Åldersskillnaden mellan en yngre man och en äldre kvinna är tydligen mera markerad — och mera olämplig — då båda kontrahenterna befinna sig i en lägre ålder än i en högre. Möjligen har denna synpunkt influerat på bedömandet av det sistnämnda åtalsärendet.

[46] RÅ Ag 196/48. Jfr RÅ 330/52 (graviditet i ä; försök till avbrytande av havandeskapet misslyckades; maken spritmissbrukare; misshandlade hustrun; ej tillstånd till åtal).

[47] Se t ex RÅ 295/51 (betr J), 480/51 (betr K), 741/52 (betr W, F och B), 577/54 (betr V, R, A och J), 388/55 (betr P och T), 331/57 och 440/59. — I RÅ Ag 176/48 hade kvinnan, ogift och 27 år gammal, aborterat tre gånger inom loppet av tretton månader. RÅ gav ej tillstånd till åtal, varvid den avgörande synpunkten synes ha varit, att brotten förövats under påtryckningar från barnafadern, med vilken kvinnan sammanbott.

[48] Se t ex RÅ Ag 210/48, 282/52 och 333/52.

Man anser här, att kvinnans föregående handlingssätt visar vilja till det aktuella brottet i sådan grad, att åtal bör väckas. Iterationssynpunkten kombineras som regel med annat förhållande, såsom att mildrande omständigheter av ekonomisk natur ej förelegat; andra faktorer kunna vara, att kvinnan förut erhållit åtalseftergift eller villkorlig dom för brott av detta slag.[49]

I några fall har såsom särskild omständighet beaktats att kvinnan fått avslag på ansökan om legal abort, varefter hon fördrivit fostret. Det kan förefalla som om detta förhållande i och för sig borde föranleda åtal; denna slutsats torde emellertid ej få dragas. I åtalsärenden, där vägrad legal abort förekommit, synas regelmässigt jämväl andra förhållanden ha medverkat till beslutet att giva tillstånd till åtal; det har varit fråga om iteration eller har kvinnans ekonomiska situation varit ordnad.[50] Fastän abortansökan avslagits, kunna uppenbarligen omständigheterna i övrigt anses mildrande och fördenskull leda till att åtal ej sker.[51]

Såsom omständighet som talar för åtal brukar anses att kvinnan insett, att hon ej skulle beviljas legal abort, därest hon gjorde ansökan därom.[52] Vidare förekommer det skälet, att kvinnan skall åtalas jämväl för medhjälp till fosterfördrivningsbrott, något som icke är alldeles ovanligt.[53] I ett fall torde en avgörande orsak till åtal ha varit, att kvinnan, för vilken mildrande omständigheter av personlig art knappast förelegat, förlett abortören till återfall; denne hade tidigare undergått långvarigt straff för liknande brott och hade till en början bestämt motsatt sig kvinnans önskemål.[54] Att ingreppet skett i långt framskridet stadium av havandeskapet är även ett förhållande som verkar för åtal.[55] [56]

---

[49] Se vissa av i not 47 ovan angivna ärenden. Se även RÅ 741/52 (betr H; åtalseftergift tre år tidigare) och 242/54 (v d fem år tidigare).

[50] RÅ 741/52 (betr H) resp Ag 242/49 (betr L) och 689/54 (betr M). Se ang avslag på ansökan om legal abort vid graviditet ett år tidigare RÅ 762/57 (tillstånd till åtal; jämväl andra omständigheter förelågo).

[51] Se RÅ Ag 212/48 (betr B): Begäran om legal abort hade avslagits. RÅ gav ej tillstånd till åtal, därvid avgörande omständigheter synas ha varit att dåliga ekonomiska förhållanden förelegat, att barnafadern var en skuldsatt studerande och att kvinnan tre år tidigare erhållit legal abort. Se dock RÅ 537/54, ref nedan s 303.

[52] Se t ex RÅ 577/54 (betr G och R) och 721/56.

[53] Se t ex RÅ 259/51 (betr S), 333/52 (betr L och T), 242/54 och 22/59.

[54] RÅ 693/57.

[55] Se RÅ Ag 232/48 (betr P; fostret i sjätte månaden) och 51/54, ref nedan s 303.

[56] Av följande statistik beträffande av RÅ handlagda abortärenden framgår att

Till belysning av den ovan lämnade redogörelsen skola följande åtalsärenden kortfattat återgivas.

RÅ Ag 312/49 (beträffande G) må nämnas som exempel på det förhållandet, att kvinnans sjuklighet föranlett att gärningen lämnats obeivrad. G — 27 år; gift; tvillingar i.ä. — fördrev ett foster, avlat med maken. Maken, vars inkomster uppgick till 140 kr/veckan, hade stora skulder. Vid sin föregående förlossning tre år tidigare hade G haft stora svårigheter, och barnen hade framfötts sex veckor för tidigt. Härav hade hon fått svår äggvita och vårdats länge å sjukhus. G hade blivit nästan paralyserad av skräck inför tanken att föda på nytt och hade trott sig ej skola överleva en ny förlossning. RÅ: Ej åtal.

Även i *RÅ 357/51* har kvinnans ohälsa förmodligen varit en starkt bidragande orsak till beslutet att icke medgiva åtal. A — gift; ett barn i.ä., fött 1950; tbc i barndomen; blodbrist och klenhet i samband med nyssnämnda grossess; starkt besvärad av det nya havandeskapet — begick abort sommaren 1951. Maken utförde ingreppet. Vid äktenskapets ingående 1950 ägde makarna ej andra tillgångar än sina gångkläder. Svårigheter med bostad och ekonomi rådde. Mannen befarade, att hustrun skulle brytas ned såväl fysiskt som psykiskt av det nya havandeskapet. Mannens inkomster voro 125 kr/veckan, A:s 100 kr/veckan under tillfälligt arbete. Skulder å 2.000 kronor för bosättningen funnos. RÅ: Ej åtal.[57]

RÅ 19/55. A — gift; ett ettårigt barn; gravid i.ä. — begick abortförsök. A:s hälsotillstånd var gott. Ekonomiska upplysningar saknas. A hade tillfälligt arbete som expedit, maken var chaufför. A förstod, att hon ej skulle kunna få legal abort. Förutsättningar funnos för A att taga hand om ytterligare ett barn. Själv uppgav A, att hon nog ville ha flera barn men tyckte att det kunde anstå, tills makarnas ekonomi blev bättre. Abortören gjorde gällande, att han aldrig avsett att fördriva A:s foster och att han företagit ingreppet på sådant sätt att han förstått, att det ej skulle giva åsyftat resultat. RÅ: Ej åtal.

åtalsfrekvensen är ytterst låg och att RÅ i övervägande antalet fall, där åtalsmedgivande sökts, lämnat sådant.

1948	Summa	29	fall,	därav RÅ medgav åtal i	15
1949		9			4
1950		8			5
1951		10			7
1952		13			12
1953		2			2
1954		18			16
1955		8			6
1956		6			6
1957		6			6
1958		0			0
1959		4			3

[57] Jfr ang kvinnans fysiska ohälsa även RÅ 357/51 (blodbrist och klenhet vid förlossning tio månader tidigare med påföljande kraftnedsättning; maken, som befarade att hustrun skulle brytas ned fysiskt och psykiskt av den nya graviditeten, utförde ingreppet; till beslutet att ej medgiva åtal synes dock starkt ha medverkat, att makarna levde under synnerligen knappa ekonomiska omständigheter).

RÅ 454/59. A, ogift, begick en abort vid fyllda 17 år. A:s inkomst utgjorde 186 kronor var fjortonde dag, barnafaderns 180 kronor per vecka. Barnafadern var tjugo år äldre än A, gift och hade tre barn. A, som länge haft intimt umgänge med barnafadern, fick löfte om ekonomiskt bistånd av denne. A kände till möjligheterna för legal abort men trodde ej, att hon skulle få sådan. A bodde hos sin moder, som var förvärvsarbetande; denna hade tagit kontakt med abortören och uppenbarligen rått A att företaga aborten. RÅ: Ej åtal. — Vid ärendets avgörande synes särskilt ha beaktats A:s ungdom, hennes och barnafaderns ekonomiska ställning och moderns aktiva roll.

RÅ 51/54 ger en god illustration till de synpunkter, som enligt vad ovan sagts bruka anses tala för åtal. A — 25 år; hemskild; ett barn (2 1/2 år) i.ä. — begick dels en abort 1952, då fostret var 4—5 månader, och dels ett abortförsök omkring ett halvt år senare mot ett 5—6 månader gammalt foster. Sistnämnda foster framföddes vid liv. A:s inkomster under den aktuella tiden utgjordes av underhållsbidrag för egen del med 200 kr/mån; vid tiden för den första aborten hade hon dessutom haft tillfälliga städningsarbeten, dock av mycket kort varaktighet. A uppgav om sina motiv, att de ekonomiska förhållandena voro sådana, att hon ej skulle ha klarat ytterligare ett barn, att äktenskap ej var tänkbart med barnafadern (verkstadsarbetare), då hon ej var frånskild, och att hon ej kunde påräkna ekonomiskt stöd av denne, som var lungsjuk, vartill kom att hon saknade arbete och var deprimerad av skilsmässan.

Statsåklagaren ansåg åtal böra ske, därför *att* det var fråga om två ingrepp, vilket visade större brottslig intensitet än vad fosterfördriverskor i allmänhet ådagalägga, *att* ingreppen skett i så framskridet stadium, varför ett beslut att ej åtala skulle te sig stötande, *att* förutsättningar ej förelegat för legal abort, *att* gärningarna icke företagits för avvärjande av verklig ekonomisk nöd och därför *att* påtryckningar från barnafadern ej förekommit. RÅ lämnade tillstånd till åtal. — Av föredragningspromemorian synes framgå att RÅ vid sitt beslut godtagit samtliga nu nämnda skäl, därvid den sena tidpunkten för ingreppen särskilt understrukits.

RÅ 537/54. Efter graviditet erhöll A, kontorist och född 1931, legal abort 1950. 1951 blev hon ånyo gravid och födde ett barn. En tredje graviditet inträdde 1954; två ansökningar i anledning därav om legal abort lämnades av MedStyr utan bifall. B — högskolestuderande, 27 år och fader i samtliga fallen — tog kontakt med en abortör. Fosterfördrivning skedde. A:s inkomst var 750 kr/mån; B ägde förmögenhet, som förvaltades av B:s moder. Av utredningen i ärendet framgick att A varit mycket beroende av B och dennes önskemål samt att B var ytterst egocentrisk. RÅ: Åtal.

RÅ 689/54. Sedan kontoristen A, född 1932, 1952 ingått äktenskap med statslös, som vistades i Sverige, uppstod slitningar mellan makarna, varefter A bosatte sig hos sina föräldrar och mannen begav sig till England. Ett tillfälligt besök av mannen 1954 kom A att hoppas på återförening. A blev gravid med maken. Då hon meddelade detta till honom, som återvänt till England, svarade denne, att han ej ville taga ansvaret för ett barn, att han ämnade emigrera till Kanada och att allt var slut mellan dem. Detta kom som en chock för A. A kunde påräkna ekonomisk hjälp av sina föräldrar. Efter avslag på begäran om legal abort fördrev A sitt foster. RÅ: Åtal.

RÅ 22/59. A — född 1916; konduktris; inkomst 1.000 kr/mån; frånskild; ett barn om 15 år — begick abort. A, som insåg att legal abort ej skulle beviljas henne, saknade »lust» och ansåg det »otänkbart» att gifta sig med barnafadern. Denne — född 1920; fast anställd — ville, att hon skulle föda barnet. I samband med förevarande ärende hade åtal anställts mot A för medhjälp till fosterfördrivning i ett annat fall. RÅ: Åtal.

Slutligen må nämnas ärendet *RÅ 175/60,* vilket kan sägas utgöra ett skolexempel på fall, där åtalsmedgivande lämnas. A — född 1939; ogift; kallskänksbiträde; inkomst 600 kr/mån. — begick abort 1959. Under konceptionstiden syntes A ha haft samlag med flera män. A ansåg ett barn ovälkommet och förklarade sig ej vilja bli utsatt för släktens och grannarnas ringaktning. Hon omtalade ej sin belägenhet för den man, vilken hon trodde vara barnafadern. A företog själv ingreppet; fostret var då troligen i tredje månaden. A kände till de möjligheter som funnos för legal abort men räknade ej med att kunna erhålla erforderligt tillstånd. Hon visste även om att samhället kunde erbjuda hjälp åt ogifta mödrar. Den presumtive barnafadern påstod, att han skulle ha lämnat A ekonomisk hjälp, om han förklarats vara fader till barnet. A:s föräldrar kände ej till att A blivit gravid; de framhöllo, att de eljest skulle tagit vård om A och det väntade barnet. RÅ: Åtal.

2:o) Otillräknelighet, uppkommen efter brottets förövande

En form av dubbel lämplighetsprövning gäller vidare i visst fall enligt RÅ:s cirkulärskrivelse nr 20. Anser åklagaren det möjligt att avstå från åtal mot sådan *misstänkt som efter brottets begående drabbats av sinnessjukdom,* åligger det honom enligt nämnda cirkulär att söka samråd med RÅ. Lämplighetsprövningen går här ut på ett bedömande av frågan, huruvida det åtal som eljest skolat ske kan anses obehövligt. Dess egentliga syfte är sålunda samma som det, som — enligt den här ovan framställda uppfattningen — ligger bakom motsvarande ordning för fosterfördrivningsåtalet. Förevarande fall av dubbelprövning har tidigare behandlats i samband med spörsmålet om åtal mot otillräkneliga misstänkta.[58] Det synes emellertid lämpligt att erinra därom i förevarande sammanhang, eftersom det här är fråga om en form av lämplighetsprövning, utförd av tvenne åklagarinstanser.

b. *Lämplighetsprövning av annat organ än ordinär åklagarmyndighet*

1:o) Tillstånd av KMaj:t

För att åtal skall få ske i vissa fall erfordras *tillstånd av KMaj:t.* Sålunda fordras Konungens "förordnande" för att åtal skall kunna anställas

[58] Ovan s 184 f.

1) mot svensk medborgare, som utom riket begått brott mot annat subjekt än Sverige eller svensk man (1: 1 första stycket SL); [59] [60]

2) mot utlänning, som finnes här i riket och som utom riket begått brott mot Sverige eller svensk man *eller* gärning, å vilken straffarbete kan följa enligt svensk lag och som ej var fri från straff enligt den på gärningsorten gällande lagen (1: 2 andra stycket SL); [61] [62] samt

3) mot den som för brottet redan utom riket undergått — helt eller delvis — straff eller annan ansvarspåföljd (1: 3 SL).[63]

Gärningsmannens nationalitet bestämmes, ifråga om svenskt medborgarskap, av den svenska statsrätten (se t.ex. *Bergendal* s. 22; Fahlbeck-Jägerskiöld-Sundberg, Medborgarrätt s. 73 ff.; *Sundberg* s. 149). Delade meningar ha rått i frågan beträffande den tidpunkt vid vilken svenskt medborgarskap skall föreligga, för att ifrågavarande bestämmelser skola vara tillämpliga. *Agge* (*Agge I* s. 84) hävdar, att avgörande är den tidpunkt, då brottet begicks; dock att en efter brottets förövande inträffad förändring i gärningsmannens status möjligen bör — jämlikt grunderna för 5 § SP — tillerkännas betydelse, om den leder till ett för denne förmånligare resultat. Den härskande uppfattningen torde dock vara den, att avgörande är *tidpunkten för åtals väckande* (SRK i SOU 1953: 14 s. 445; se även där angiven litteratur).

Angående den plats, där brottet, med hänsyn till de handlingsmoment som ingå i gärningen, skall anses vara begånget, finnas numera vissa bestämmelser, överensstämmande med regleringen i 19: 1 RB, givna i ett nytt andra stycke av 1 § i 1 kap. SL. Se härom bl.a. *BSA* s. 47 ff. Huruvida gärningsorten är belägen inom eller utom riket blir att fastställa med ledning av de regler som i straffrättsligt avseende bestämma utsträckningen av det svenska territoriet. Härom må hänvisas till exempelvis SOU 1953: 14 s. 446, *Agge I* s. 76 f. och *Bergendal* s. 21.

Angående rekvisitet Sverige eller svensk man anses det böra fordras, att brottets omedelbara angreppsobjekt utgöres av svensk mans just genom det åsidosatta straffbudet rättsligt skyddade intresse, resp. av ett straffskyddat intresse beträffande vilket svenska staten uppfattas som bärare (*Agge I* s. 82).

---

[59] Visst undantag gäller ifråga om krigsmän jämlikt 1: 3 a 1 st SL.

[60] Från de särskilda bestämmelserna i 1: 1 och 1: 2 SL ang svenskt fartyg och luftfartyg bortses i förevarande uppställning.

[61] Har utlänning begått folkrättsbrott, föreligga vidgade förutsättningar för åtal; se 1: 2 3 st. — Vidare förutsättes Konungens förordnande för åtal mot utlänning i visst militärt sammanhang, 1: 3 a 2 st SL. Jfr paragrafens 3 st (delegation av rätten att förordna om åtal).

[62] Föreskriften om att utlänningen skall finnas här i riket är av processuell natur och innefattar icke någon materiell begränsning i den straffrättsliga kompetensen (se SOU 1953: 14 s 447). Den har i praxis ej ansetts utgöra hinder mot åtal för brott, som här i riket förövats av utlänning, vilken befinner sig utomlands men för sig ställt ombud här i riket med behörighet att mottaga stämning i saken, NJA 1952 s 29.

[63] Lagakraftvunnen straffdom av utländsk domstol är enligt nämnda lagrum således irrelevant; åtal kan ske jämväl här i riket (se KProp 175/1948 s 10).

Då fråga uppkommer om åtal för brott, begånget ombord å utländskt fartyg, uppstå understundom svårigheter att avgöra, huruvida brottet med hänsyn till gärningsorten hör under svensk strafflag.

Frågan, huruvida "kuststaten" eller "flaggstaten" skall vara behörig att efter sin lag och vid sitt forum upptaga och avgöra dylika mål har varit föremål för åtskilliga överväganden i praxis och även livligt debatterats inom doktrinen.[64] *Agge* uttalar den meningen, att, av de sparsamma rättsfall som finnas, det synes framgå, att utländskt handelsfartyg icke räknas som del av det svenska territoriet i straffrättsligt hänseende, förrän det inlöpt i svensk hamn eller undantagsvis vunnit annan, närmare anknytning till det svenska territoriet eller territorialvattnet. *Gihl,* som hävdar att enligt strafflagens ordalag svensk domstol alltid är behörig att döma i fråga om brott, som begåtts "inom" riket, hänför under denna beteckning även svenskt territorialvatten. Han kritiserar ur denna synpunkt ett av HD den 14 december 1869 meddelat utslag däri den synpunkten varit bestämmande, enligt vilken ett fartyg skulle vara att anse som flytande delar av hemlandets statsområden ("territoire flottant"). Även *Jägerskiöld* intar en kritisk hållning ifråga om detta avgörande.[65]

I diskussionen har vidare framhållits att, även om "kuststaten" i första hand skulle tillerkännas behörighet, det i många situationer borde överlåtas åt "flaggstaten" att beivra det aktuella brottet. Sålunda saknade, bl.a., disciplinförseelser det sammanhang med "kuststatens" intressen, att de borde avdömas av dess domstolar; även vid vissa brott, begångna å "kuststatens" territorialvatten, borde lagföringen ankomma på "flaggstaten".[66]

Från senare rättspraxis är att anföra KBrev den 17 januari 1941 till landsfogden i Malmöhus län. Enligt detta ansågs förordnande av Konungen ej erforderligt för åtal mot svenskar ifråga om tillgrepp å norskt fartyg, vilket, efter förlisning utanför Trelleborg, övergivits av sin besättning och införts å svenskt (yttre) territorialvatten. Jämväl är att anteckna ett HD-avgörande med motsvarande bedömning av svensk medborgares stöld ombord å tyskt fartyg, som strandat inom svenskt (yttre) territorialvatten.[67] Ledning kan även hämtas ur KMaj:ts beslut den 24 februari 1959; enligt detta krävdes ej Konungens förordnande för åtal av brott, som förövats av finsk medborgare mot svensk undersåte ombord å norskt fartyg, medan fartyget låg i Malmö hamn.

Förevarande problem uppkom till bedömande i *RÅ 828/59,* som gällde frågan om åtal mot svensk medborgare för försök till dråp mot dansk undersåte, förövat ombord å ett västtyskt fartyg.[68]

---

[64] Se t ex *Agge I* s 80 f; Gihl, Gränsen för Sveriges territorialvatten (SOU 1930: 6) s 286 ff; Jägerskiöld, Något om jurisdiktionen över handelsfartyg (i Nordisk tidsskrift for international ret 1943 s 115 ff).

[65] Se Jägerskiölds anf uppsats s 135 ff.

[66] Anf uppsats s 141 f. Jfr SOU 1953: 14 s 446.

[67] NJA 1944 s 144.

[68] Ärendet har under diarienumret RÅ 217/60 refererats ur annan synpunkt ovan s 167 f.

Av utredningen framgick att fartyget, såsom chartrat av ett svenskt bolag, under viss angiven tid (2 1/2 månader) var insatt i reguljär passagerartrafik mellan Malmö och Köpenhamn samt att gärningen begåtts, då fartyget var på resa mellan Köpenhamn och Malmö inom svenskt yttre territorialvatten. RÅ ansåg skäl tala för den uppfattningen, att åtalstillstånd i förevarande fall icke skulle erfordras. RÅ förklarade sig därvid ha beaktat, i anslutning till vad Agge enligt ovan anfört, att det här gällde brott, begånget på ett utländskt fartyg, vilket under en längre tid regelbundet kom att trafikera svenskt territorialvatten. RÅ fann dock spörsmålet härom så tveksamt, att RÅ underställde ärendet KMaj:ts bedömande. KMaj:t fann i beslut den 6 november 1959 förordnande jämlikt 1: 1 SL ej erforderligt för åtals anställande vid svensk domstol och lämnade ifrågavarande framställning utan åtgärd.

Konungens "lov" utgör vidare förutsättning för åtal

4) för brott, som avses i 8 kap. 7—9 §§ SL samt för försök eller förberedelse till brott mot samma kapitels 7 § (8: 13 SL); och

5) för vissa brott — ävensom försök eller förberedelse till eller underlåtenhet att avslöja visst sådant brott — som avses i 9 kap. SL (9: 10 SL).

För att åtal skall ifrågakomma i nu nämnda fall erfordras sålunda, att Konungen funnit åtal böra ske; dylikt beslut utgör en processförutsättning.[69] [70] Här är sålunda fråga om en *lämplighetsprövning*, verkställd av KMaj:t i statsrådet såsom rikets högsta åklagarmyndighet.[71] Före avgörandet infordrar KMaj:t alltid yttrande av RÅ.[72] Vilka närmare skäl som vid denna lämplighetsprövning tillmätas relevans skall här förbigås. Endast med några rader må summariskt antydas vilka överväganden som i stort sett kunna vara aktuella.

Vad först angår brott, som av svensk medborgare förövats utomlands mot främmande angreppsobjekt, är tanken bakom förevarande lagstiftning den, att, eftersom utlämning för bestraffning till annat land av egna medborgare principiellt icke kommer ifråga, rättshjälp bör lämnas genom bestraffning i hemlandet, d. v. s. Sverige.[73] *Agge* framhåller, att

---

[69] Se t ex *Agge I* s 93.

[70] Vad angår kompetensreglerna i 1 kap SL må påpekas den faktiska begränsning i deras tillämpning som — utöver vad som följer av systemet med lämplighetsprövning — måste följa av svårigheten att åstadkomma erforderlig utredning och bevisning om brott, som förövats utomlands, samt av den processuella reglering som gäller för lagföring av brott, vilka begåtts utom riket eller vilka inom riket förövats av den som efter gärningen tagit sin tillflykt utomlands.

[71] Se t ex a a s 93 och 82.

[72] *Olivecrona* s 40.

[73] *Agge I* s 82. — Undantagsvis kan utlämning av svensk medborgare ske jämlikt 2 § lagen 5 6 1959 om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge.

viss hänsyn därvid bör tagas å ena sidan till den omständigheten, huruvida handlingen var straffbar på den ort där den begicks, samt å andra sidan till arten av det intresse som kränkts genom brottet eller till de skäl som kunna motivera att svensk medborgare jämväl utomlands hörsammar det ena eller andra påbudet i svensk lag.[74] [75]

Åtal i förevarande situationer anses sålunda icke böra under alla omständigheter komma ifråga. Stundom kan gärningen vara sådan, att intet svenskt intresse påkallar straffrättsligt ingripande.[76] För den prövningsrätt som för detta fall lagts i KMaj:ts hand är, upplyser Agge vidare, brottets grovhet enligt svensk rättsuppfattning eller gärningsmannens farlighet den i första hand vägledande principen.[77] Äro de indirekta svenska samhällsintressena av brottets beivrande tillräckligt starka, lärer KMaj:t ej underlåta att meddela förordnande om åtal.[78] Är brottet mindre grovt, torde man ofta avstå från åtal av billighetshänsyn.[79] Särskilt kan hänsyn tagas därtill att handlingen eventuellt är straffri enligt lagen i gärningsorten.[80] Anledning saknas ofta att ingripa mot svensk medborgare, som utomlands förövat gärning, vilken är straffbar enligt svensk lag men tillåten enligt gärningsortens.[81]

Bland de brott för vilka RÅ tillstyrkt åtal intaga förmögenhetsbrotten en framskjuten ställning. Därvid komma stölder och bedrägeribrott i första

---

[74] Ibid.

[75] De gränser för svensk straffrätts tillämpningsområde som uppdragits i 1 kap SL äga i huvudsak tillämpning även å specialstraffrätten. Härvid måste emellertid beaktas att många specialstraffrättsliga stadganden avse att blott reglera förhållanden inom Sverige och följaktligen icke äro tillämpliga på gärningar, som begåtts utomlands (*Bergendal* s 603 ff. Jfr RÅ Fb 26/50, där RÅ ansåg åtal ej kunna väckas vid svensk domstol för sådan av svensk man utomlands begången trafikförseelse som endast kunde föranleda straff enligt då gällande 1936 års vägtrafikstadga.).

[76] SOU 1953: 14 s 451.

[77] *Agge I* s 83. Jfr *Bergendal* s 23.

[78] Agge p a st. — Jfr i den fortsatta texten härovan refererade fall.

[79] Agge p a st.

[80] Ibid. Se även *Bergendal* s 23 f.

[81] SOU 1953: 14 s 451. — Att rättslig ovisshet därvid kan utgöra motiv för åtal framgår av *RÅ 38/55*, vilket ärende gällde åtal mot svensk, som gjort sig skyldig till olovlig körning i Oslo. Fråga uppstod, huruvida 3 § TrafikbrottsL var tillämplig å körning utom Sverige. RÅ ansåg detta kunna med visst fog göras gällande och uttalade därjämte, att spörsmålet i allt fall "torde böra underställas domstols prövning"; åtal tillstyrktes. Jfr RÅ 492/55 (blankt tillstyrkande av åtal för bl a olovlig körning i Danmark) samt *741/54*, i vilket senare ärende distriktsåklagare återkallade hos RÅ gjord hemställan om åtalsframställning angående ocker, begånget i Danmark, enär han sedermera funnit det tveksamt, huruvida den misstänktes beteende var straffbart enligt dansk rätt; RÅ lät bero vid återkallelsen.

hand.[82] Vanligen förekommande äro vidare rattfylleri- och andra trafikbrott.[83] Ur brottskatalogen må slutligen även nämnas brott mot person.[84]

RÅ 382/50. Sedan A, svensk medborgare, en längre tid vistats å hotell i Schweiz utan att erlägga betalning, avreste han till Sverige; hans skuld uppgick därvid till omkring 3.700 schw. fr. Schweizisk myndighet meddelade i sinom tid beslut om häktning av A för bedrägeri. Den svenske åklagaren beslöt, huvudsakligen på grund av bevissvårigheter, att åtal icke skulle äga rum. Efter ytterligare utredning förklarade RÅ, under vars bedömande ärendet kommit, följande. Hotelldirektörens uppgifter om vad som förekommit vid de samtal som ägt rum mellan denne och A under A:s vistelse på hotellet — motstridiga uppgifter därom förelågo från direktören och från A — fingo anses förtjäna tilltro framför A:s. RÅ var därför benägen för den uppfattningen, att utredningen gav stöd för antagandet, att A gjort sig skyldig till bedrägeri genom att medelst falska påståenden om sina ekonomiska förhållanden i Sverige förmå direktören att låta A bo kvar på hotellet. Väl kunde goda skäl åberopas för det tvivel som underåklagaren framfört ifråga om bevisningen. Emellertid syntes särskilda omständigheter tala för att åtal borde väckas i föreliggande fall. Brott av förevarande slag begingos numera ej sällan av svenskar utomlands. Med hänsyn härtill och till den uppmärksamhet som från schweizisk sida visats ifrågavarande ärende syntes det vara ett allmänt intresse, att frågan om A:s brottslighet blev prövad av domstol. RÅ hemställde därför om KMaj:ts åtalsmedgivande. Medgivande lämnades, varefter RÅ beslöt, att åtal skulle anställas mot A. —

Skrivsättet synes giva rum för den tolkningen, att det allmänna intresse som talar för åtal i förevarande fall ansetts vara så starkt, att lagföring på grund därav bör ske, därvid frågan om förekomsten av tillräckliga skäl till åtal tillmätts mindre relevans. Man torde rimligtvis knappast kunna påstå, att — såvitt framgår av ovanstående framställning — tillräckliga skäl till åtal föreligga; det kan kanske t.o.m. diskuteras, huruvida skälen ha sådan styrka, att de kunna betecknas som sannolika. (URn — vars dom vann laga kraft — friade A, enär åtalet ej ansågs mot A:s uppgifter styrkt.)

RÅ 275/51. Åklagarmyndigheten i K, Österrike, hemställde genom UD, att åtal måtte ske mot svenska undersåten A, boende i Sverige, för det hon gjort sig skyldig till bedrägeri mot österrikiska medborgare. Enligt sagda myndighet hade A, tillsammans med sin (svenske) make, genom vilseledande förmått *dels* X att gå i borgen för ett av makarna A upptaget banklån å 15.000 österr. sch. *och dels,* vid skilda tillfällen, Y, Z och Å att i försträckning till makarna A utgiva 1.300, 400 resp. 800 österr. sch. A:s make hade åtalats vid österrikisk

[82] Se t ex RÅ 383/53, 384/53, RD 64/53, 102/54, 158/54, 431/54, 529/54, 548/56, 682/56, RD 79/56, RD 80/56, RD 4/57 (samtliga brott begångna i Danmark), 702/53, RD 30/53, 462/54, 707/54, 834/55, 518/57 (i Norge) samt 699/57 (å tyskt fartyg under resa Malmö—Köpenhamn).

[83] T ex RÅ 220/53 (i Finland), 18/54, 253/54, 545/56, 199/57, RD 27/57 (i Danmark), RD 10/54, 361/56, 362/56 och 771/57 (i Norge).

[84] T ex RÅ 306/53 (misshandel mot dansk i Tyskland), 23/54 (våldtäkt mot danska i Danmark), 566/54 (misshandel mot norrman i Danmark) samt 563/56 (misshandel mot schweizare i USA).

domstol och dömts för bedrägeri mot Y, Z och Å men frikänts ifråga om gärningen mot X.

Förundersökning företogs i Sverige. Statsåklagaren uttalade härefter bl.a., att det icke torde kunna styrkas att A gjort sig skyldig till bedrägeri mot X men att straffbart förfarande från hennes sida syntes föreligga ifråga om gärningarna mot Y, Z och Å. RÅ delade denna uppfattning. Med hänsyn till att A:s make dömts utomlands för dessa brott och till att den österrikiska åklagarmyndigheten begärt att åtal måtte anställas mot A, ansåg RÅ det böra medgivas, att A åtalades för brotten här i riket. RÅ hemställde förty, att KMaj:t måtte förordna om åtal mot A, för det hon tillsammans med sin man genom vilseledande förmått Y, Z och Å att försträcka henne och hennes make ovannämnda summor. —

KMaj:t fann framställningen icke föranleda någon åtgärd. Det är möjligt, att KMaj:ts beslut berott på att man ansett det tillräckligt, att mannen A straffats. I allt fall ha nedannämnda synpunkter — vilka i ärendet framförts av statsåklagaren — uppenbarligen tillmätts betydelse. Denne hade uttalat, att ifrågavarande lånetransaktioner syntes ha föranletts av vissa olyckliga tillfälligheter — bl.a. ett bilmissöde — varöver makarna A ej kunnat råda. Omständigheterna vid brotten kunde ur denna synvinkel betraktas såsom mildrande. De uppburna beloppen hade numera i det närmaste återbetalats, varför målsägandenas ekonomiska intressen blivit nästan helt tillgodosedda. Därjämte var A — som ej blivit tidigare straffad — vid tiden för brotten och alltjämt sjuklig.

RÅ 834/55. RÅ tillstyrkte åtal mot svensk medborgare för i Norge förövade stöldbrott och bedrägliga beteenden men avstyrkte åtal för osant intygande — bestående i att den misstänkte å olika norska hotell skrivit in sig under falskt namn — enär åtal här i riket för sistnämnda gärningar icke syntes påkallat ur svensk synpunkt.

RÅ 608/53. Svensk medborgare begick i Norge sedlighetssårande gärning. Under förmälan att den misstänkte dels tre år tidigare ådömts straffarbete för homosexuell otukt och dels ett halvt år tidigare — efter sinnesundersökning — erhållit villkorligt fängelsestraff för sedlighetssårande gärning, varvid samtidigt meddelats föreskrifter om övervakning och om tillsyn genom vederbörande hjälpverksamhet, hemställde distriktsåklagaren hos RÅ om åtalsframställning. Statsåklagaren ansåg, att åtal icke borde ifrågakomma och anförde. Den misstänkte hade — bortsett från ifrågavarande gärning — skött sig utan anmärkning. Ur preventionssynpunkt torde det väsentliga vara, att den misstänkte ställdes under en mera intensiv uppsikt från hjälpverksamhetens sida. För detta ändamål erfordrades ej ny lagföring. Några allmänpreventiva synpunkter syntes i förevarande fall icke böra komma i betraktande. Undersökningsläkaren, vars synpunkter ifråga om den misstänktes behandling inhämtats under hand, fann, med hänsyn till den misstänktes psykiska abnormitet, villkorlig dom med övervakning och tillsyn vara den mest adekvata reaktionsåtgärden, event. särskilt bötesstraff. RÅ förklarade »skäl icke föreligga» att göra framställning till KMaj:t om åtal. —

Avgörandet synes kunna diskuteras. Det kan ifrågasättas, om icke indirekta svenska samhällsintressen med erforderlig styrka tala för att lagföring i förevarande fall bort ske. Risk måste föreligga, att den misstänkte, om han und-

gick varje påföljd, bibragtes en felaktig uppfattning om svårhetsgraden av sitt brott; även om åtal blott skulle resultera i ny villkorlig dom, skulle — synes det — samhällets ogillande av gärningen därigenom understrykas på ett ur preventionssynpunkt värdefullt sätt. Dessa omständigheter anfördes också av RÅ på ett tidigare stadium av ärendets behandling. Undersökningsläkarens förmodan att brottet kunnat bero på bl.a. det förhållandet, att den misstänkte på främmande mark icke känt sig bunden av lika starka hämningar som i sin normala miljö, får väl sägas vara plausibel. Fråga är, om en dylik omständighet egentligen icke bör anses tala mera för än emot ett åtal. RÅ:s avgörande förefaller närmast vara förestavat av typiska relativa åtalshänsyn.

Beträffande utländsk gärningsman synes stadgandet i 1: 2 SL innebära, att enligt svensk rätt principiellt hinder ej möter mot åtal av utlänning för bl. a. brott, som denne förövat utomlands mot Sverige eller svensk man.[85] Det må emellertid här särskilt erinras om de gränser som folkrättsliga grundsatser kunna utsätta för den svenska *domsrätten*.[86] KMaj:ts förordnande innebär sålunda blott, att ett enligt SL föreliggande åtalshinder undanröjes; det kan däremot icke medföra, att den svenska jurisdiktionsrätten utsträckes att omfatta ifrågavarande brott i strid mot sådana gränser som uppdragits av folkrätten.[87]

Ifråga om åtal mot utlänning bli synpunkter tillämpliga, vilka något avvika från vad tidigare sagts. Särskild lojalitet mot svensk rättsuppfattning kan — såsom i nyssnämnda situation — icke här rimligen krävas av brottslingen, och man måste därjämte räkna med att denne kan ha befunnit sig i rättsvillfarelse, en villfarelse, som oftast torde få anses som ursäktlig.[88] Detta talar för en restriktiv åtalspolitik. Häremot måste emellertid ej sällan vägas önskemålet att, genom bestraffning efter svensk rätt, skydd beredes viktigare svenska intressen i sådana fall, då myndigheterna i gärningslandet kunna väntas sakna incitament att beivra kränkningar därav. Vid lämplighetsprövningen torde även politiska konsiderationer här spela stor roll.[89] [90]

[85] *Sundberg* s 183.

[86] *BSA* s 163; Sundberg p a st. Se även SOU 1953: 14 s 374 och 459 f.

[87] Sundberg p a st. Se även NJA 1946 s 65 med omfattande utlåtanden av ett flertal svenska rättsvetenskapsmän samt om detta rättsfall Jägerskiöld, Folkrätt och inomstatlig rätt s 209 ff.

[88] *Agge I* s 85.

[89] Ibid; se även a a s 93 samt SOU 1953: 14 s 453.

[90] Bland brott av hithörande slag som föranlett RÅ tillstyrka åtal må exempelvis nämnas RÅ 230/53 (grov förskingring i Norge av norrman), 868/53 (urkundsförfalskning [mot svensk myndighet] i Norge av dansk; se även 283/53), 348/54 (stöld i Danmark av finne), 497/54 (misshandel i England av statslös), 785/55 (förfalskningsbrott [mot svensk myndighet] i Frankrike av statslös), 283/56 (förskingring i Schweiz av schweizare) samt RD 27/56, RD 23/57 och RD 52/57 (förmögenhetsbrott i Danmark av danskar).

Vad härefter beträffar den billighetsregel som givits för undvikande av dubbelbestraffning är, fortfarande enligt Agge, gärningens faktiska identitet — och icke den främmande lagens rättsliga rubricering eller värdesättning av brottet — av avgörande betydelse för tillämpligheten av densamma.[91] För det fall att den brottslige redan tillfullo avstraffats utomlands, framhåller lagkommentatorn, att förordnande om åtal tydligen i regel bör meddelas endast då det genom brottet angripna intresset på grund av särskilda förhållanden åtnjuter starkare rättsskydd i Sverige än i det främmande landet.[92]

Slutligen må här — med bortseende från bestämmelserna i 9: 10 SL — några ord nämnas om de brott vilka avses i 8: 13 SL.

Åtalsärenden, som angå gärningar vilka avses i 9: 10 SL, äro ytterligt sällsynta. Ett fall är RÅ 763/53, där RÅ efter statsåklagarens hemställan om åtalsframställning konstaterade, att gärningen — missfirmelse mot avliden person — icke var straffbelagd.

De brott, som för åtal kräva tillstånd enligt 8: 13 SL, äro kriminaliserade främst av hänsyn till den fara för utrikespolitiska förvecklingar som kan vara förknippad med dem.[93] [94] Sådan fara uppkommer givetvis icke under alla omständigheter; åtal kan följaktligen befinnas obehövligt ur den synpunkt som föranlett kriminaliseringen.[95] Åtal kan understundom t. o. m. framkalla sådan fara. Det har även beträffande åtal för olovlig underrättelseverksamhet och viss medverkan därtill särskilt framhållits, att lämplighetsprövningen bör ske ur bl. a. politiska synpunkter; denna prövning bör också vara att uppfatta såsom en verklig begränsning av straffbestämmelsernas tillämpningsområde och icke blott som en garanti mot åtal i tveksamma fall.[96] Jämväl ifråga

---

[91] *Agge I* s 86. Se även Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft s 104. En och samma gärning kan emellertid med hänsyn till skyddsobjektet eller av annan orsak innefatta ett annat brott enligt svensk lag än enligt lagen i det land, där bestraffning skett; i NJA 1951 s 113 ansågs till följd därav 1: 3 SL ej tillämplig (SRK i SOU 1953: 14 s 461). Jfr om detta rättsfall Strahls kommentar i SvJT 1953 s 557 (se även Beckman i NTfK 1952 s 408).

[92] *BSA* s 50 f.

[93] SOU 1944: 69 s 152 f; *BSA* s 210. Jfr SOU 1940: 8 s 39.

[94] Som exempel på specialstraffrättslig lagstiftning där risken för internationella konflikter föranlett särskild prövning av åtalsfrågan kan nämnas 1924 års lag med särsk bestämmelser ang olovlig befattning med spritdrycker och vin (3 § 2 mom; generaltullstyrelsen är prövningsmyndighet). (SOU 1953: 14 s 446 not 2.)

[95] Att den mot vilken brottet riktats icke reagerat häremot kan uppenbarligen under vissa förhållanden utgöra en omständighet som talar för att åtal icke bör ske; se nedannämnda RÅ 676/56.

[96] I LU 23/1944 s 13.

om dessa brott kunna folkrättsliga grundsatser vinna tillämpning.[97] Åtalsfrekvensen är naturligen synnerligen ringa.

RÅ RD 46/51. Å offentliga platser i Stockholm hade omkring klockan 1.30 viss natt affischer uppsatts med bl.a. texten "Bryt med bödeln X" (X=namngiven utländsk statschef). Nästan omedelbart efter uppsättandet hade affischerna avlägsnats av polisen. RÅ, som konstaterade att brott mot 8: 8 SL torde föreligga, tillstyrkte, ur synpunkter RÅ hade att företräda, åtal mot vederbörande. (KMaj:t lämnade framställningen om åtal utan bifall.)

RÅ 676/56. A kastade efter mörkrets inbrott in ett nattkärl, å vilket målats texten "Försvinn banditer", på område, tillhörigt främmande makts beskickning. Kärlet omhändertogs omedelbart av polis. Det syntes föga troligt, att beskickningspersonalen observerat händelsen. A, som erkände, uppgav, att han velat demonstrera mot viss utrikespolitisk händelse och att han numera ångrade sitt tilltag. I anledning av statsåklagarens hemställan om åtalsframställning för brott mot 8: 8 SL förklarade RÅ, att A:s förfarande icke, såvitt kunnat utrönas, föranlett någon, mot vilken detsamma riktats, att göra framställning om åtgärd i saken och att RÅ på grund därav och omständigheterna i övrigt icke fann skäl underställa ärendet KMaj:ts prövning.

2:o) Tillstånd av myndighet under KMaj:t m.m.

För fullständighetens skull skola jämväl nedannämnda fall av lämplighetsprövning angivas.

I. I vissa fall fordras för åtal angivelse eller tillstånd av *myndighet under KMaj:t.*[98] Enligt 3 § 2 mom. lagen 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin förutsättes för åtal för förbrytelse, som avses i §:s 1 mom., generaltullstyrelsens lov. Medgivande eller anmälan till åtal från kontrollstyrelsen utgör förutsättning för åtal jämlikt 3 § KK 18 december 1936 med vissa bestämmelser angående s.k. lättbentyl eller jämlikt 13 § KF 27 maj 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker för vissa förseelser mot nämnda författningar. 12 § 1943 års lag om tillståndstvång för byggnadsarbete föreskriver anmälan av tillsynsmyndigheten för att åtal skall få ske för byggnadsarbete, som skett utan erforderligt tillstånd, m. m. 1949 års arbetarskyddslag kräver för åtal för förseelse mot lagens 67 § anmälan av vederbörande yrkesinspektör. Anmälan eller medgivande av NO utgör enligt denna lags 31 § villkor för åtal för brott, som omförmälas i 29 § lagen 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet.

---

[97] *BSA* s 163.

[98] Den följande uppräkningen gör icke anspråk på att vara fullständig. Se bl a *Olivecrona* s 40 och *Thornstedt* i FT 1952 s 296.

Anmälan eller medgivande av kristidsmyndighet fordras enligt 43 § 1954 års allmänna ransoneringslag samt enligt 18 § 1956 års allmänna prisregleringslag för åtal för vissa överträdelser av ifrågavarande lagar. För åklagarens talan om vites utdömande i visst fall förutsättes enligt 6 § jordförvärvslagen 1955 hemställan från lantbruksnämnden. Enligt 20 § 1959 års valutaförordning erfordras riksbankens angivelse för åtal för majoriteten av brott mot denna förordning.[99] Enligt 77 § KF 1 december 1959 om allmän varuskatt får brott som avses i denna paragraf åtalas blott efter anmälan av taxeringsintendenten. Angivelse av arrendenämnd utgör jämlikt 2 kap. 69 § NyttjanderättsL villkor för åtal för förseelse mot 67 § samma lag liksom angivelse av barnavårdsnämnd i fråga om brott, som avses i 14 kap. 45 § tredje stycket SL.

II. För åtal mot *riksdagsman* för dennes gärningar eller yttranden i egenskap av riksdagsman måste tillåtelse härtill ha givits av den kammare som vederbörande tillhör, i vilket beslut 5/6 av de röstande skola ha instämt (§ 110 första stycket RF).

III. Avslutningsvis är ifråga om *till Sverige utlämnad* gärningsman att märka, att, därest särskilda villkor beträffande dennes åtalande uppställts av den utlämnande staten vid utlämningen, dessa skola iakttagas i det svenska procederet (1: 5 andra stycket SL). Det är tydligt, att dylika villkor kunna framgå som resultat av en prövning av just åtalets lämplighet, vilken företagits av myndighet i den främmande staten.

c. *Gemensamma anmärkningar*

Beträffande samtliga nu refererade fall gäller att tillståndet eller anmälan från vederbörande lämplighetsprövande organ utgör processförutsättning. Har erforderligt medgivande ej lämnats, skall åtal givetvis icke väckas; sker det ändock, skall åtalet avvisas.[1]

Det har tidigare nämnts, att åklagaren i viss utsträckning anses berättigad att själv taga ståndpunkt till frågan om åtals lämplighet och således, där han anser åtal uppenbart opåkallat ur allmän synpunkt, äga avskriva ärendet utan ytterligare åtgärd. På denna punkt är man måhända mera tveksam vid nu förevarande fall; några direkta uttalanden till förmån för motsvarande uppfattning synas ej vara att finna.

---

[99] Se ang angivelse av valutamyndighet Hjerner i FT 1959 s 281 ff.

[1] Se t ex RÅ 732/52 (anmälan eller medgivande av priskontrollnämnden fordrades för åtal av den ifrågakommande förseelsen; nämnden hade ej velat lämna dylikt tillstånd; RÅ: Ej åtal).

Ur praxis må emellertid observeras *RÅ 608/53* (jfr. s. 310). Sedan RÅ först ingått i utförligt bedömande av frågan, om åtal borde förordas eller icke — brottet bestod i sedlighetssårande gärning, begången i Norge av svensk medborgare — avgjorde RÅ sedermera, efter kompletterande utredning, själv ärendet genom att förklara, att skäl ej förelågo till åtalsframställning hos KMaj:t. I *RÅ 158/54* uttalade RÅ, att anledning syntes föreligga att anhålla om KMaj:ts förordnande om åtal men att RÅ, först sedan förundersökningen fullständigats, ville taga slutlig ståndpunkt till frågan, om ärendet borde för nyssnämnt syfte underställas KMaj:ts prövning. I *RÅ 435/54* gällde frågan åtal mot en kvinna för rattfylleri, begånget i Norge. Kvinnan vårdades vid tiden för åtalsprövningen för lungtuberkulos å sanatorium. Sanatorieläkaren upplyste, att kvinnans lungförändringar voro jämförelsevis allvarliga och att operation kunde tänkas komma i fråga. I allt fall torde kvinnan ej under det närmaste året kunna undergå ett frihetsstraff. Ett åtal skulle antagligen inverka psykiskt deprimerande på henne och motverka hennes tillfrisknande. Med hänsyn till vad sålunda upplysts om kvinnans hälsa fann RÅ framställning om åtalsmedgivande ej böra göras. Se även *RÅ 676/56* (ref. ovan s. 313). Det vill sålunda synas, som om i allt fall RÅ ej anser sig principiellt förhindrad att diskretionärt överväga åtals lämplighet.

Av legalitetsprincipen synes följa, att åklagaren, därest brott, för vars åtalande KMaj:ts medgivande är erforderligt, föreligger, icke äger underlåta underställning, såvida han finner tillräckliga skäl till åtal vara för handen. Även om åklagaren skulle anse det uppenbart, att åtal är olämpligt och att en underställning måste resultera i icke-åtal, torde han — under nyssnämnd förutsättning — vara förhindrad att avskriva ärendet. Skulle möjlighet därtill föreligga, innebär detta, att lämplighetsfrågan överväges i en ordning, som icke synes vara avsedd med ifrågavarande lagreglering. Här hävdas sålunda — liksom i tidigare behandlat sammanhang — att åklagaren i princip icke äger ingå i överväganden beträffande lämpligheten av ett åtal. Han har blott att taga ställning till spörsmålet, huruvida tillräckliga skäl till åtal finnas, och, där så synes honom vara fallet, underställa vederbörande prövningsorgan ärendet för vidare bedömande. Tvekan kan emellertid råda, huruvida det sagda bör vara tillämpligt jämväl för RÅ:s verksamhet. Inskränker sig prövningen av åtalets lämplighet till RÅ-instansen, torde nämligen anmärkningarna av lätt insedda skäl förlora i styrka. Tillvägagångssättet måste emellertid anpassas efter arten av brottslighet; ett ej anhängiggjort åtal kan givetvis i vissa situationer medföra ovälkomna diplomatiska förvecklingar — liksom fallet kan vara med det åtal som anställes — och ansvaret för det uteblivna åtalet bör följaktligen, i överensstämmelse med lagstiftarens intentioner, förläggas till statsrådet.

Man kan fråga, huruvida en avvikande ordning bör kunna tillämpas

för sådant fall, där åklagaren, om motsvarande brott i stället förövats inom riket och fördenskull icke erfordrat KMaj:ts särskilda prövning, skulle varit befogad att meddela åtalseftergift. Detta synes dock ej vara möjligt. Även i en dylik situation torde åklagaren ha att hänskjuta åtalsfrågans bedömande till KMaj:t. För att åklagaren skall vara befogad att besluta om åtalseftergift, synes det erfordras, att han i det enskilda fallet har en ovillkorlig åtalsrätt. Givetvis kan åklagaren ej heller underlåta underställning och i stället utfärda strafföreläggande.

Därest tillståndsmyndighet finner åtal, ur de synpunkter myndigheten har att företräda, böra ske, tillkommer det heller icke åklagaren att ompröva frågan om åtalets lämplighet; anmäler vederbörlig myndighet visst förhållande till åtal, har åklagaren förty att utan någon särskild skälighetsbedömning efter vanliga juridiska grunder pröva, huruvida tillräckliga skäl till åtal föreligga.[2]

Hänsyn till den politiskt känsliga beskaffenhet som kan vidlåda särskilt de hithörande ärenden, vilka äro att bedöma jämlikt 8 kap. SL, måste tydligen influera på förundersökningen. Anledning kan därför bli för undersökningsledaren att på ett tidigt stadium taga kontakt med överordnad åklagare. Redan polisutredning kan naturligtvis understundom vara olämplig och, därest den påbörjas, föranleda den effekt som lagstiftaren medelst anordningen med diskretionär prövning genom politiskt ansvarig instans velat göra möjlig att undvika. Man har emellertid ansett sig kunna förutsätta, att frågan om polisutredning handhaves med urskillning i sådana fall där det förefaller tvivelaktigt, huruvida tillstånd till åtal kommer att lämnas.[3]

För att åtal skall ifrågakomma, fordras givetvis tillfyllestgörande utredning om brottet. Ifråga om brott som begåtts utomlands har åklagaren därvid tydligen att i första hand eller måhända i huvudsak bygga på den utredning som utländsk myndighet företagit i ärendet. Han bör därför beakta, huruvida denna är så fullständig, att den kan anses fylla RB:s krav på förundersökning. Krav på sådan fullständighet torde nämligen böra ställas, för att åklagaren skall kunna finna sig föranlåten att göra framställning om åtal.[4] Komplettering av utredningen mot den misstänkte kan förty bli erforderlig.

---

[2] Jfr RÅ i RÅ 180/52 (. . . "Därest [arbetsmarknads]styrelsen funnit åtal i visst fall påkallat och anmält saken till åtal, är åklagaren icke berättigad att göra någon skälighetsbedömning av fallet.").

[3] SOU 1944: 69 s 153 f och *BSA* s 211.

[4] Jfr RÅ 158/54 (komplettering skulle ske av utredning, som företagits uteslutande genom danska myndigheter).

C. Lämplighetsprövning utan direkt stöd av lagbud

Som här tidigare omnämnts framlade strafflagberedningen 1948 en promemoria med förslag till lagstiftning om rätt för domstol att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om åtalseftergift.[1] Om detta förslag upphöjts till lag, skulle den relativa åtalsplikten införts som generell princip i svensk rätt. Det föreslogs nämligen, att åklagaren skulle erhålla en vidsträckt rätt att eftergiva åtal; eftergift skulle få ske, där det fanns uppenbart, att åtal ej var erforderligt vare sig för att avhålla gärningsmannen från vidare brottslighet eller med hänsyn till den allmänna laglydnaden.

Till grund för förslaget lågo vissa direktiv, meddelade av chefen för justitiedepartementet. Denne hade därvid bl.a. uttalat, att man borde överväga frågan om införande av vissa allmänna bestämmelser, som öppnade möjlighet för domstol att underskrida stadgat straffminimum på grund av gärningsmannens sinnesbeskaffenhet, höga ålder eller andra särskilda omständigheter. Det borde vidare undersökas i vad mån befogenheten för åklagare att eftergiva åtal kunde utvidgas att omfatta äldre åldersgrupper än sådana som avsågos i 1944 års lag om eftergift av åtal; även frågan om införande av rätt för domstol att i vissa fall eftergiva straff borde granskas.[2]

Vad angick frågan om åtalseftergift uttalade strafflagberedningen helt allmänt, att de fall där sådan eftergift kunde ifrågakomma voro så skiftande till sin natur, att det var omöjligt att uttömmande angiva dem; de voro även så olika till sin typ, att det var svårt att företaga en systematisk uppdelning. I stort sett torde man kunna säga, fortsatte beredningen, att fråga om eftergift kunde uppstå i samma typfall där

[1] SOU 1948: 40; se även SvJT 1948 s 609 f, TSA 1948 s 272 ff och NKÅ 1951—1952 s 1 ff. — Se ang hithörande problem Ekelöf, Åtalseftergift, i Samhället och brottslingen s 217 ff.

[2] Se anf utr s 3 f.

strafflagarna brukade medgiva att straffet fick nedsättas under minimum eller helt bortfalla. Det erinrades dock om att åtalseftergift självfallet icke var motiverad i alla sådana situationer; det torde endast vara mera sällan som omständigheterna voro sådana, att åtal framstod som opåkallat. Även om omständigheterna i och för sig talade för åtalseftergift, kunde åtal, det oaktat, finnas erforderligt med hänsyn till att individual- eller allmänpreventiva synpunkter talade härför.[3]

Beträffande nyssnämnda typfall hänvisade beredningen till vad den anfört härom i samband med frågan om domstols straffnedsättnings- och eftergiftsrätt.[4] Beredningen hade där genom en uppräkning i förslaget till lagtext angivit vissa omständigheter, vilka domstolen skulle särskilt beakta.[5]

En sådan omständighet har behandlats ovan i annat sammanhang, nämligen den, att gärningsmannen handlat i okunnighet om att gärningen var straffbelagd. Även om en annan har det tidigare varit tal: att tidpunkten för åtalspreskriptionens inträde är nära förestående.[6] En tredje skall härnedan något uppmärksammas.

Huvudskälet för accepterandet av den relativa åtalspliktens princip ligger däri att all lagstiftning måste vara generellt utformad och att därför ingen lag kan avpassas så, att den lämpar sig för alla de fall som gå in under densamma. Situationer äro följaktligen möjliga, där åtal och dom framstå som direkt stötande för det allmänna rättsmedvetandet eller som meningslösa eller i varje fall icke erforderliga med hänsyn till straffreaktionens syfte att förebygga brottsliga gärningar.[7]

Det kan icke betvivlas, att sådana värderingar som nyss sagts i realiteten understundom påverka åtalsprövningen. Fall förekomma, där åklagaren för att undvika ett stötande resultat lagar efter lägligheten och avstår från att åtala.[8] Åtalsärendet avskrives m.a.o. av billighetsskäl. I vilken utsträckning detta sker är av naturliga skäl omöjligt att närmare angiva.[9]

Härom är till en början att säga, att — såsom framhållits — det av

[3] Anf utr s 34.

[4] Ibid.

[5] Se anf utr s 7 och 15 ff.

[6] Jfr RÅ 22/57 (Det förefaller tvivelaktigt, om det skall vara möjligt att styrka, att det med åtalet avsedda beloppet undandragits beskattning år 19.. Fällande dom synes därför icke vara att emotse. Med hänsyn härtill och då i det närmaste femton år förflutit, sedan gärningen begåtts, förordnar RÅ, att åtalet skall nedläggas.).

[7] Heuman i SvJT 1950 s 587 (se även SvJT 1948 s 329).

[8] Ibid.

[9] Jfr *Olivecrona* s 42 not 8.

principiella skäl synes vara oriktigt och ur rättssäkerhetssynpunkt otillfredsställande, att distriktsåklagarna, utan att bli föremål för särskild kontroll, kunna avstå från åtal i nu avsedda situationer exempelvis genom att åberopa bevisningens otillräcklighet.[10] Beträffande fall där avskrivning typiskt synes ha skett av nyssnämnda billighetsskäl finnes tydligen möjligheten, att, om saken ställdes på sin spets och åtal väcktes mot vederbörande åklagare för det han underlåtit åtala, fällande dom skulle följa. Man vågar kanske dock antaga, att domstolarna skulle känna sig obenägna att medverka till ett sådant resultat.

Om sålunda vägande anmärkningar kunna framställas, lärer man väl fördenskull knappast vilja ställa sig helt avvisande till möjligheten att under vissa mycket säregna förhållanden anlägga billighetssynpunkter vid åtalsprövningen. Man torde näppeligen vilja lasta åklagaren, för att han tvekar inför utsikten att väcka åtal mot exempelvis en person som lider av en livshotande sjukdom och vars död, enligt de beräkningar som läkarvetenskapen må finna möjliga, synes nära förestående.

Heuman omnämner ur verkligheten ett fall, där en sjuttioårig man, som skulle göra upp eld, råkade snava och välta en fotogenkanna. Kannan hade mannen placerat, med uttagen propp, nära spisen. En explosionsartad brand uppstod, och mannens hustru och dotter innebrändes. Själv skadades mannen så svårt, att han låg flera månader på sjukhus. Åklagaren ställdes inför valet att söka finna skäl för att mannen icke förfarit vårdslöst genom att placera fotogenkannan på sätt som skett eller att åtala för vållande till annans död. Han valde den förra lösningen; och, frågar Heuman, vem vill påstå, att åklagaren handlade orätt?[11] Välkänt är fallet med det havererade stridsflygplanet. Ur det brinnande vraket från den störtade maskinen framdrogs den ene av de båda flygarna av tillställeskomna personer. Den förolyckade var svårt bränd över hela kroppen men företedde vissa livstecken och gav ifrån sig stönanden. För att bespara honom ytterligare plågor avlossade en av de tillställeskomna ett skott mot honom, varefter livstecknen upphörde. Den rättsmedicinska undersökningen utmynnade i utlåtandet, att det icke kunde anses utrett, huruvida döden förorsakats av skottet eller förbränningen. Sedan åtal skett, kom saken under JK:s bedömande; denne beslutade, att åtalet ej skulle fullföljas, varefter krigsrätten avskrev målet.[12] Otvivelaktigt måste ett åtal i sådana situa-

[10] Heuman i SvJT 1950 s 587.

[11] SvJT 1948 s 327 f.

[12] Se om fallet SvJT 1944 s 567 ff och Sjövall, Rättsmedicin s 59.

tioner som de nu nämnda för många framstå som inhumant och stötande.

Det torde ställa sig svårt att finna fall, där åklagaren avstått från åtal med uttryckligt åberopande av den omständighet, vilken enligt hans förmenande skulle göra ett åtal orättfärdigt, exempelvis mycket svåra skador, som den misstänkte tillfogats genom gärningen. Till undvikande av åtal i dessa extrema fall erbjuda sig olika utvägar för åklagaren. Han kan skärpa kravet på det subjektiva rekvisitet, på kausaliteten eller på bevisningen. Han kan pressa in gärningen under ett lindrigare straffbud med endast böter i straffskalan och därefter meddela eftergift jämlikt 20: 7 1. RB.[13] Möjlighet kan även öppna sig att med större eller mindre fog tolka gärningen som sådant brott, för vars åtalande fordras lämplighetsprövning; vid dylik prövning kan åtal befinnas icke påkallat.

Understundom bli dylika operationer onödiga, eftersom den misstänkte befinnes hänförlig under 5 kap. 5 § SL.

RÅ 161/60. I syfte att beröva sin son, 14 år, och sig själv livet bragte A, 48 år, en sprängladdning att explodera vid deras gemensamma sovplats i bostaden. Sonen, som sov, dödades omedelbart, medan A överlevde. A skadades emellertid allvarligt och förlorade synen på båda ögonen, varjämte vänster arm och del av höger hand måste amputeras. Efter lasarettsbehandling omhändertogs A för kvarblivande å X sjukhus, tillhörande socialvården i Y. A, som var änkeman och arbetslös, uppgav att han sedan länge umgåtts med självmordsplaner och att tanken på döden ej kunnat släppa honom. Han hyste emellertid kärlek till sonen och tänkte ofta på hur denne skulle klara sig, då A dött. För omkring tre år sedan hade han blivit övertygad om att enda utvägen var att samtidigt med sitt självmord beröva sonen livet. Den tekniska sidan av dådet hade förberetts någon månad i förväg. A förklarade, att han kände sig »icke som en mördare utan som en befriare». Efter begäran av åklagaren företogs summarisk läkarundersökning. I intyg, som utfärdats med anledning därav, uttalade undersökningsläkaren, att A vid en rättspsykiatrisk undersökning utan tvekan skulle hänföras under 5: 5 SL, att sinnesundersökning kunde underlåtas, därest straffriförklaring kunde ske på grund av förevarande intyg, och att A f.n. vårdades under helt tillfredsställande former. Läkaren anförde därjämte, att A numera var oförmögen att klara sig ute i livet och att realisera event. planer på suicidium. A var för all framtid hänvisad till sjukhusvård, och det syntes inhumant att plåga A med ytterligare undersökningar och utfrågningar; om detta var möjligt, borde åtal ej väckas.

Åklagaren vände sig till RÅ och anförde. Han var tveksam, huruvida A skulle underkastas sinnesundersökning och — oberoende av resultatet av en sådan undersökning — huruvida ärendet skulle dragas inför domstol. Fastän mord förelåg, fann han det tvivelaktigt, huruvida ett åtal med straffriförklaring — event. straff — var påkallat. Varken allmän- eller individualpreventiva syn-

[13] Heuman i SvJT 1948 s 327 och 1950 s 587.

punkter talade för åtal. Målsägandeanspråk förelågo icke, och det framstod som fullt klart, att A var gärningsmannen.

I begärt yttrande uttalade statsåklagaren till RÅ. Omständigheterna fingo anses synnerligen ömmande. Oaktat detta torde åtal för mord kunna underlåtas, endast om det objektivt sett var klarlagt, att gärningen förövats under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller med sinnessjukdom jämställbar abnormitet. Genom den kortfattade läkarundersökningen syntes ej ha blivit helt klarlagt, huruvida gärningen förövats under inflytande av sjukdom som nyss sagts, även om vissa omständigheter talade för att A skulle befinna sig i ett tidigt skede av paralytisk sinnessjukdom. Givetvis borde lagföring inför domstol i möjligaste mån undvikas. Han ansåg det emellertid vara av betydelse att genom sinnesundersökning få A:s sinnestillstånd tillförlitligen klarlagt. Statsåklagaren föreslog därför dylik undersökning.

RÅ förklarade sig dela statsåklagarens uppfattning. Åklagaren borde således hos URn hemställa om sinnesundersökning. Därest denna skulle ge vid handen, att A begått gärningen under inflytande av sådan själslig abnormitet eller tillfälligt rubbad självverksamhet, som avses i 5: 5 SL, syntes, såvitt nu kunde bedömas, åtal mot A ej behöva väckas.

Sinnesundersökning skedde. Den utmynnade i det utlåtandet, att A "uppfattats som intellektuellt genomsnittlig, inbunden, astenisk personlighet med symtom på nivåsänkning framförallt känslomässigt, att han vid tiden för aktuella handlingen befann sig i ett depressionstillstånd (långdragen reaktiv depression ev. neurasteniskt depressivt initialstadium av en paralys) av sinnessjukdoms natur". A förklarades dock icke vara i behov av vård på sinnessjukhus; han kunde väl omhändertagas inom kronikervården.

På grund härav konstaterade åklagaren, att A begått gärningen under sådant sinnestillstånd, varom sägs i 5: 5 SL; åtal skulle därför ej väckas. Åklagaren anförde vidare, att det därvid beaktats, att det framstod som till fullo klarlagt — även för allmänheten — att A förövat gärningen samt att målsägandeanspråk ej förelåg.

Strafflagberedningen upptog i sitt förutnämnda förslag bland exempel på omständigheter, vilka särskilt skulle beaktas vid avgörandet av frågan om straffnedsättning eller påföljdseftergift, jämväl att gärningsmannen uppnått hög ålder eller led av svår sjukdom eller blivit illa skadad i samband med brottet. Beredningen uttalade därvid bl.a., att det i vissa fall kunde vara en fullt försvarlig akt av humanitet att icke döma en person som uppnått hög ålder till frihetsstraff; en ansvarspåföljd kunde i hithörande fall ofta sakna individual- eller allmänpreventiv betydelse.[14] Det kan vara befogat att erinra om dessa typfall, då exempel kunna hämtas från det praktiska rättslivet, vilka visa att man icke står helt främmande inför tanken att någon gång avstå från åtal med beaktande av sådana hänsyn som nyss sagts.

[14] Anf utr s 7 och 22. Jfr SOU 1923: 9 vid 9 kap 7 § 1 p (hög ålderdom). — SLB angav i förevarande sammanhang som ett särskilt typfall, att gärningsmannen efter den brottsliga gärningens begående drabbats av sinnessjukdom.

Det torde sålunda tidigare ha förekommit, att man vid ovarsamhet i trafik meddelade åtalseftergift med stöd av 20: 7 1. RB i sådana fall, där vederbörande blivit svårt skadad. Före 1951 års lagstiftning om trafikbrott var påföljden för vanlig ovarsamhet i trafik endast böter; åtal ansågs i nyssnämnda situationer sålunda ej påkallat ur allmän synpunkt. Sedermera har emellertid fängelse tillagts i straffskalan. Det torde vara sällsynt, att någon person ådömts fängelse för vanlig trafikovarsamhet; straffarten hindrar dock, att eftergiftsinstitutet får en tillämpning, som ej sällan kan synas lämplig. Emellertid lära åklagarna genom att »pressa» bevisningen understundom anse sig oförhindrade att konstatera, att oaktsamheten är ringa och på den grunden avskriva ärendet. Från det praktiska rättslivet kan nämnas ett fall, där en person, som hade bråttom till tåget, skyndade sig över gatan till stationen och därvid sprang rakt mot en spårvagn och fick svåra skallskador. Vid tillfället rådde mörker och regn. Åklagaren avskrev åtalsärendet såsom ringa trafikovarsamhet med hänsyn till de dåliga väderleksförhållandena. I ett annat fall hade en sjuttioårig kvinna gått över körbanan för att nå en spårvagn. Hon gick rakt mot en bil, blev påkörd och bröt båda benen. Ärendet avskrevs såsom ringa trafikovarsamhet med hänsyn till stark trafikträngsel och kvinnans ålder.[15]

Några fall, vilka varit föremål för RÅ:s bedömande och där den misstänktes ålder, sjukdom eller skador i samband med gärningen synas eller kunna ha varit aktuella, skola här återgivas i illustrerande syfte.[16] Därvid bör ärendenas karaktär av undantag starkt understrykas; uppenbarligen kan man från dem icke sluta sig till några generella handlingsnormer för åklagarna i likartade situationer. Det bör även framhållas, att i sådana fall som dessa åtal givetvis kan ha uteblivit av den grunden, att tillräckliga skäl härtill faktiskt ej funnits. I vad mån föreliggande ömmande omständigheter haft avgörande betydelse för åtalsprövningen är vanskligt att säga.

I *RÅ Ag 79/49* gällde frågan, huruvida A olovligen tillgripit ett par glasögon, värda 15 kronor, i en ladugård, där A logerat; A sade sig ha tagit glasögonen av misstag, då han förväxlat dem med sina egna. A var 75 år gammal och led av åderförkalkning. Statsåklagaren anförde hos RÅ, att särskilt på grund av A:s höga ålder åtal ej syntes behövligt vare sig för att avhålla A från vidare brottslighet eller med hänsyn till den allmänna laglydnaden. RÅ förklarade, att det på vissa anförda skäl ej var uteslutet, att A:s uppgifter voro riktiga och att brottsligt förfarande sålunda ej förelåg; oavsett huru härmed förhöll sig — uttalade RÅ vidare — syntes åtal icke böra komma till stånd.

RÅ 189/55. A — 50 år gammal — lämnade i sin självdeklaration av grov oaktsamhet oriktiga uppgifter, ägnade att leda till för låg skatt, genom att *dels* underlåta upptaga en inkomstpost om 2.770 kronor *och dels* göra avdrag för

[15] Upplysningar från vederbörande åklagarmyndighet.

[16] Jfr ang den misstänktes kroppssjukdom även RÅ 435/54, ref ovan s 315.

kostnader med ett belopp som med 12.625 kronor översteg de verkliga kostnaderna. Då A anmanades inkomma med verifikationer på dessa kostnader till TN, adderade han beloppen å de olika verifikationerna och fann, att slutsumman blev mindre än den i deklarationen angivna. För att få summorna att någorlunda stämma överens förfalskade han nio verifikationer från tidigare beskattningsår om tillhopa 7.900 kronor genom att ändra deras datum så, att de syntes avse ifrågavarande år. (A:s sammanlagda bruttoinkomster utgjorde det aktuella året omkring 175.000 kronor.) Med förmälan att A var sjuk vände statsåklagaren sig till RÅ och anförde. Ett åtal och i varje fall en personlig inställelse inför domstol skulle kunna medföra en allvarlig försämring av A:s hälsotillstånd. Då straffarbete kunde följa på de brott för vilka A stod misstänkt, kunde A vid åtal ej undgå personlig inställelse inför rätta. Det föreföll tveksamt, huruvida icke åtal borde underlåtas av humanitära skäl.

Statsåklagaren bifogade ett läkarutlåtande, avgivet av tvenne lasarettsläkare vid sjukhusets i X medicinska resp. kirurgiska avdelning. Enligt utlåtandet led A av en svårartad blodtryckssjukdom, som var föga påverkbar av blodtrycksnedsättande medicin. A led vidare av neurologiska rubbningar, sannolikt beroende på av sjukdomen framkallade hjärnskador, samt hade hjärtförstoring, hjärtmuskelskada och avsevärda förkalkningar i kärlsystemet, sannolikt även i hjärnans kärl. A led sålunda av en svår sjukdom. Det var högst sannolikt, att nämnda manifesta sjukdomssymtom skulle i avsevärd grad kunna försämras av den psykiska påfrestning som en inställelse inför domstol innebar och att A:s psykiska och fysiska tillstånd därigenom skulle ytterligare försämras. Därjämte företeddes ett skriftligt uttalande av den ene läkaren. Däri bekräftade denne, att han vid samtal med statsåklagaren förklarat, att A mänskligt att döma ej hade mera än ett par, tre år kvar att leva och att ett åtal med all sannolikhet skulle komma att förkorta denna tid, varvid givetvis reservation fick göras med hänsyn till svårigheten att tillförlitligen göra dylika beräkningar.

RÅ uttalade, att, enär något lagligt skäl att underlåta åtal ej förelåg, åtal borde väckas mot A.[17]

RÅ 707/57. Sedan A, boende i X, åtalats vid URn i Y för falskdeklaration — därvid det undandragna skattebeloppet påstods utgöra 10.712 kronor — anhöll han under hänvisning till vissa läkarintyg hos RÅ om åtalets nedläggande. I ett av intygen uttalades att A på grund av kronisk hjärtsjukdom med föregående infarkt (blodpropp i hjärtat) icke utan risk för sitt liv kunde inställa sig vid rättegången i Y med hänsyn till den både psykiska och fysiska påfrestning som en rättegång (med åtföljande resa) skulle innebära. I ett annat — utfärdat fem månader senare — förklarade samme (privatpraktiserande) läkare, att A:s tillstånd förvärrats, i det att astma tillstött, och att ytterligare försämring var att vänta. Distriktsåklagaren ansåg sig, om ock med tvekan, kunna tillstyrka A:s hemställan med hänsyn till att A:s sjukdom syntes hindra

[17] Innan statsåklagaren avgjorde åtalsfrågan ingav A ansökan till Konungen om abolition. Ärendet remitterades till RÅ. Sedan RÅ inhämtat MedStyr:s yttrande, fann RÅ det ställt utom allt tvivel, att A vid en rättegång skulle straffriförklaras jämlikt 5: 5 SL. Det var vidare uppenbart, att åtal ej var påkallat ur allmän synpunkt. RÅ beslöt förty, att åtal mot A för ifrågavarande brott ej skulle ske (RÅ RD 23/55).

dennes personliga inställelse vid huvudförhandlingen; då huvudförhandling ej kunde hållas utan sådan inställelse, kunde A sålunda ej dömas för åtalade gärningen. Statsåklagaren anförde i remissyttrande bl.a., att grund saknades för åtalets nedläggande och att URn i Y övervägde att överflytta målet till URn i X, där möjlighet kunde antagas föreligga att förlägga huvudförhandlingen till sådan plats, att A:s sjukdom ej skulle utgöra hinder för dennes inställelse. Det syntes lämpligt, att åklagaren hos domstolen begärde komplettering av utredningen angående A:s hälsotillstånd, eventuellt genom en av rätten utsedd tjänsteläkare.

Med instämmande häri konstaterade RÅ, att åtalet lagligen icke kunde nedläggas på den åberopade grunden. Det ankom uppenbarligen, uttalade RÅ vidare, även i sådana fall som det förevarande på domstol att, efter införskaffande av erforderlig utredning exempelvis i form av utlåtande från Med-Styr eller tjänsteläkare, taga ställning till frågan, huruvida A:s sjukdom utgjorde hinder mot huvudförhandling och därmed mot målets slutförande.

Ett ärende, som påminner om det ovannämnda fallet med mannen och fotogenkannan, är *RÅ 140/51*. Vid kollision i en kurva mellan en personbil, förd av A, och en lastbil dödades A:s hustru och hans svägerska. A erhöll hjärnskakning och andra yttre skador samt forslades i medvetslöst tillstånd till sjukhus. A stod på grund härav ensam med två små barn. Föraren av lastbilen erhöll inga skador. Frågan om åtal kom under RÅ:s bedömande. Statsåklagaren uttalade. Närmast till hands var att antaga att personbilen haft för hög hastighet. Kurvan var förrädisk, och även vid mycket måttliga hastigheter hade bilar benägenhet att komma in på högra delen av vägen. A hade endast en gång tidigare passerat platsen och då i motsatt riktning. A var sålunda icke förtrogen med passagen. Vid angivna förhållanden ansåg statsåklagaren mycket tala för att kollisionen förorsakats mera av sammanträffande olyckliga omständigheter än av uppenbar vårdslöshet från A:s sida. Därest i allt fall en viss grad av vårdslöshet kunde anses ligga A till last, syntes denna dock ej vara av svårare beskaffenhet än att med hänsyn till övriga omständigheter åtal torde kunna underlåtas. Uppkomna skadeståndsfrågor voro reglerade. I remissyttrande framhöll distriktsåklagaren, att kurvan var svår att passera för ovana fordonsförare; han erinrade därjämte om de svåra följder som kollisionen medfört för A. RÅ förklarade sig finna, särskilt vid beaktande av de omständigheter som underåklagarna anfört, att tillräckliga skäl icke förelågo för antagandet, att A gjort sig skyldig till straffbar ovarsamhet. RÅ föreskrev därför, att åtal ej skulle äga rum.

Jämväl må följande fall nämnas; diverse ömmande omständigheter, särskilt beträffande den misstänktes personliga förhållanden, ha här varit föremål för åklagarens överväganden.

I *RÅ 543/52* hade statsåklagaren förehaft ett ärende rörande ifrågasatt åtal mot konkursgäldenären A, vilken undanhållit konkursboet vissa tillgångar. I konkursbouppteckningen hade tillgångar och skulder upptagits till 2.228 resp. 17.825 kronor; värdet av vad A undanhållit utgjorde omkring 200 kronor. Åklagaren (en tf. biträdande statsåklagare) fattade följande beslut i åtalsfrågan. A kunde ej skäligen misstänkas för annat brott än oredlighet mot borgenärer bestående däri att han undanhållit konkursförvaltningen tillgång. 23 kap. SL

föreskrev för sådant brott straffarbete (etc.). Särskilt straff för det fall, att gärningen var ringa, fanns ej föreskrivet. Strafflatituderna gåvo vid handen, att en ringa gärning ej rimligen kunde anses vara belagd med straff för oredlighet mot borgenärer. A:s gärning var ringa. Åtal skulle ej väckas mot A.

RÅ begärde förklaring. Åklagaren svarade. A, som torde ha insett att han ej ägde avyttra egendomen, gjorde likväl detta för att kunna bestrida nödvändiga utgifter i samband med hustruns sjukdom och död samt för att hålla nöden från dörren. A räknade sannolikt med att dessa transaktioner ej skulle bli upptäckta. A:s gärning torde vara att hänföra till 23: 1 tredje stycket senare delen SL. Ifråga om övriga i 23 kap. nämnda brott, vilka innefattade ett förfogande över egendom, varigenom borgenärernas rätt förringades, gällde, att ett betydande men skulle tillfogas borgenärerna. Sålunda talades i 1 § första stycket och tredje stycket, förra delen, om egendom resp. tillgång »av betydenhet» och i 3 § om »avsevärda medel». Enligt ordagranna lydelsen av nu tillämpligt lagrum skulle varje undandragande eller undanhållande av egendom från konkursbo — således även av ringaste värde — drabbas av straff efter samma stränga straffskala som gällde för t.ex. stöld. En tolkning av bestämmelsen efter ordalydelsen föreföll åklagaren orimlig. Enligt hans mening kunde ej någon som deltagit i lagrummets tillkomst ha avsett, att ett ringa brott av angivet slag skulle bestraffas enligt detta lagrum. Enär särskilt stadgande för det fall att brottet var ringa ej fanns, måste man utgå från att åtal ej borde väckas i sådana fall. Med hänsyn till den undandragna egendomens jämförelsevis ringa värde och A:s ytterst besvärliga personliga och ekonomiska förhållanden — hustruns långvariga och kostnadskrävande sjukdom, hennes död och därmed följande kostnader, vårdnaden om tre minderåriga barn, bekymren för A:s egen och barnens framtid, flyttningsbestyr m.m. — fann han A:s gärning vara så ringa, att den ej borde föranleda åtal, vilket, om det ej ogillades, icke kunde medföra lindrigare straff än fängelse en månad.

(RÅ framhöll att tolkningen ifråga var uppenbart stridande mot lag men lät på av RÅ anförda skäl bero vid vad i ärendet förekommit.)

RÅ 541/58. Poststationsföreståndaren A tog olovligen ur en henne anförtrodd kassa 148 kronor samt gjorde, för att dölja tillgreppet, vissa ändringar i en postbok och å ett postsakskort. Sedan fråga uppkommit om åtal, uttalade statsåklagaren bl.a. A hade gjort sig skyldig till olovligt förfogande samt ringa urkundsförfalskning; hennes förfaranden innefattade jämväl åsidosättande av tjänsteplikt. På grund av vad i målet förekommit måste anses uppenbart att åtal för olovligt förfogande ej var ur allmän synpunkt påkallat. A syntes ej ha åsyftat att tillskynda postverket skada och hade handlat under inflytande av en genom personliga förhållanden deprimerad sinnesstämning. Ändringarna i de postala handlingarna syntes ha företagits utan egentlig insikt i förfarandets brottsliga karaktär och i panikartad rädsla för att lånet i kassan skulle upptäckas. Då A i övrigt föreföll vara en oförvitlig och värdefull tjänsteman och det med visshet kunde antagas, att hon framdeles ej skulle göra sig skyldig till några medvetna tjänsteförsummelser, syntes ej heller åtal för förfalskningsbrott böra anställas. Statsåklagaren översände härefter ärendet till generalpoststyrelsen under förmälan att ärendet ej föranledde vidare åtgärd från hans sida, därest detta upptogs av styrelsen i och för disciplinär åtgärd. Styrelsen — som ej funnit omständigheterna föranleda, att A avstängdes från tjänst-

göring — ådömde A böter. RÅ, som sedermera observerade ärendet, förklarade sig dela statsåklagarens uppfattning rörande det olovliga förfogandet. Däremot fann RÅ, att statsåklagaren icke lagligen ägt underlåta åtal mot A för förfalskningsbrott. Med hänsyn till »den avsevärda tid, som numera förflutit sedan brottet begicks» (1 1/3 år), och till att A ådömts disciplinär bestraffning ansåg sig RÅ dock kunna låta bero vid vad sålunda anförts. —

Detta ärende synes utgöra ett gott exempel på att åtal underlåtits av billighetshänsyn. Om man godtager den juridiska bedömning, som gjorts ifråga om de brottsliga gärningarna, är det ställt utom allt tvivel, att åtal lagligen icke kunnat underlåtas för förfalskningsbrottet. Uppenbarligen ha A:s personliga förhållanden varit avgörande för statsåklagarens beslut i åtalsfrågan. Av utredningen framgick härutinnan — utöver det ovan nämnda — att A förklarat avsikten vara att blott tillfälligt låna beloppet för att kunna betala en advokatskuld i anledning av den hemskillnad som nyligen skett mellan henne och hennes make. Vid tillgreppet hade hon handlat i ren panik; ett åtal skulle innebära en personlig katastrof, som ej stod i rimligt förhållande till hennes brott. Beloppet skulle återbetalas vid nästa avlöningstillfälle och de gjorda ändringarna därvid »rättas tillbaka». A hade vid tillgreppet ett större belopp innestående på ett s.k. Px-sparkonto i postsparbanken. Av personliga skäl hade hon dock dragit sig för att begära utbetalning från kontot för det aktuella ändamålet (begäran skulle motiveras; överordnad skulle lämna tillstyrkan). Utredningen visade därjämte, att A tjänstgjort 13 år i postverket utan anmärkning; vid tillfället var A djupt uppriven på grund av hemskillnaden. I äktenskapet fanns ett barn, åtta år gammalt. Hon hade vården om detta barn. Mannen hade icke på många år bidragit till barnets försörjning. Därest dispositionen över penningarna är att bedöma som olovligt förfogande — och icke som förskingring — synes man på goda grunder kunna ifrågasätta, huruvida icke åtal bort anses ur allmän synpunkt påkallat.[18]

I anslutning till nyss återgivna åtalsärenden må ytterligare ett par fall refereras, där fråga förevarit om möjligheten att avstå från åtal. Några särskilt ömmande omständigheter beträffande den misstänktes personliga förhållanden ha ej förelegat där; det synes dock icke helt obefogat att antaga, att relativa åtalshänsyn av annat slag varit avgörande för eller åtminstone bidragande till besluten att icke väcka åtal. Sålunda kan en speciell undantagssituation ha ansetts föreligga i RÅ 221/50, enär osedvanligt ringa fara följt av gärningen, och ett åtal ha bedömts såsom icke erforderligt med hänsyn till straffreaktionens brottsförebyggande syfte. I fallet RÅ 330 1/2/54 har till RÅ:s beslut att icke väcka åtal medverkat bl.a. brottens ringhet; uppenbarligen har det även framstått som olämpligt att under förhandenvarande omständigheter ändra ett av underåklagaren redan meddelat avskrivningsbeslut, som kommit att uppmärksammas av RÅ endast på grund av en rutininspektion hos vederbörande åklagare.

I *RÅ 221/50* uppkom fråga om åtal mot A för det denne i spritpåverkat tillstånd (alkoholkoncentrationen=1,76 promille) fört bil på sätt framgår av

---

[18] Se ang förskingringsrekvisiten Thornstedt i SvJT 1958 s 419 ff och 1959 s 13 samt Strahl i samma tidskrift 1960 s 270 f.

nedanstående. Statsåklagaren anförde hos RÅ i huvudsak följande. De skärpta straffbestämmelserna för rattfylleri genom 1934 års lag hade tillkommit till skydd för trafiksäkerheten. Enligt ett flertal prejudikat förelåg förande av bil redan så snart fordonets hjul på föranstaltande av föraren förflyttats aldrig så kort sträcka på vilket område som helst. Ett närmare studium av rättsfallen visade emellertid, att i samtliga fall trafiksäkerheten antingen varit i eller kunnat bli utsatt för viss fara. Vid rattfylleri å väg kunde uppenbarligen alltid viss fara för trafiksäkerheten presumeras föreligga. En sådan presumtion var emellertid icke alldeles given vid rattfylleri på enskilt område. Stundom kunde förhållandena i det särskilda fallet vara sådana, att förande av bil i spritpåverkat tillstånd på enskilt område icke utgjort någon som helst fara för trafiksäkerheten, framförallt i sådana fall, då föraren icke haft för avsikt att bege sig ut i trafiken. Enligt grunderna för 1934 års lag borde då rimligen ett förande i lagens mening icke ha ägt rum. I nu föreliggande fall hade A, efter restaurangbesök, ansett det olämpligt att själv föra bil och därför låtit en person ur restaurangbetjäningen köra hem A:s bil till bostaden. Bilen hade avlämnats omedelbart framför garaget på gårdsplanen till A:s inhägnade villatomt. Garagedörrarna hade stått öppna. A, som strax därefter kommit hem, hade ej velat ha bilen stående ute om natten. Han hade därför kört in bilen i garaget; färdsträckan hade varit 3—4 meter. A hade icke ansett sig så påverkad, att han ej kunnat på betryggande sätt föra motorfordon. Mänskligt att döma hade trafiksäkerheten icke utsatts för någon fara. Klockan hade varit omkring 02.40; det hade rått köldgrader. Någon avsikt att föra bilen »i trafiken» hade icke förelegat hos A. Statsåklagaren fann det ytterst motbjudande att tillråda åtal mot A för rattfylleri. RÅ, som åberopade vad statsåklagaren uttalat om att trafiksäkerheten icke utsatts för någon fara, fann åtal kunna underlåtas.

RÅ 330 1/2/54. A, född 1931, mottog av sin broder B, född 1913, ett kvitto, falskeligen utvisande att B av A erhållit 60 kronor, avseende likvid för lån av en cykel. (A var berättigad erhålla gottgörelse för dylika lånekostnader hos viss myndighet.) Med stöd av detta kvitto anhöll A sedermera hos ifrågavarande myndighet om ersättning för den påstådda utbetalningen. Av vissa skäl bifölls dock icke ersättningsanspråket. B åtalades. Ifråga om A uttalade vederbörande åklagare. Med hänsyn till beloppets ringa storlek samt omständigheterna i övrigt var A:s försök att utfå ersättning blott att anse som försök till bedrägligt beteende. Dylikt försök var ej straffbart. B hade erbjudit sig att utfärda intyget samt föreslagit A att begagna det på sätt och i syfte som skett. B:s förslag hade haft en särskild auktoritet; B var ej blott den äldre av bröderna utan även polisman. Med hänsyn härtill fann åklagaren sig böra underlåta åtal mot A. Vid detta ställningstagande stödde han sig på 3: 5 SL. RÅ, som sedermera kom att bedöma ärendet, uttalade, att A syntes ha gjort sig skyldig till medhjälp till B:s osanna intygande i varje fall genom att stärka brodern i dennes brottsliga beslut. Därvidlag kunde, »med hänsyn till (A:s) ställning i saken», knappast anses föreligga sådant fall som avsågs i 3: 5 SL. Härutöver hade emellertid A gjort sig skyldig till ett självständigt brott, nämligen brukande av osann urkund. Åtal syntes därför ha bort väckas mot A för nu nämnda brott. Med hänsyn till de av underåklagaren åberopade förhållandena och då A:s brott måste anses relativt ringa fann RÅ tillräckliga skäl ej föreligga att upphäva det fattade avskrivningsbeslutet.

Någon anledning att avstå från åtal i *RÅ 183/54* har uppenbarligen icke förelegat. Statsåklagaren förfrågade sig här hos RÅ, huruvida man kunde avstå från åtal mot A för vållande till annans död och vårdslöshet i trafik med hänsyn till föreliggande särskilda omständigheter. Skrivsättet synes tyda på att statsåklagaren närmast haft en relativ åtalsplikt i tankarna. Utredningen i ärendet visade, att A efter order i tjänsten skulle köra B med bil till viss plats. Under färden satt B, som var A:s förman, på framsätet till höger om A. Vid möte i en kurva med en buss törnade den av A förda personbilen mot högra främre delen av bussen, oaktat bussen i kurvan fördes väl ut på sin vänstra vägkant. A och B skadades vid sammanstötningen, B så svårt att han avled. A uppgav, att B, omedelbart före olyckan, sagt: "Där har vi fastigheten; titta, A!" (Man sökte efter en viss fastighet.) A såg då åt sidan, och när han åter vände blicken mot landsvägen, fick han syn på bussen. Då var det för sent att undvika kollision. Om B ej bett honom att titta på fastigheten, hade olyckan ej inträffat. A framhöll, att han visserligen ej varit tvungen att se åt sidan av vägen, men "det är så där, när cheferna säger till om något!" RÅ fann tillräckliga skäl ej föreligga att underlåta åtal.

Några ord må slutligen sägas om *ärekränkning mot ämbetsman*. Fastän detta brott ligger under allmänt åtal, torde det allmänt anses, att åklagaren här har en viss diskretionär prövningsrätt åtminstone såtillvida, att han vid lindrigare former av ärekränkning endast tager upp saken, om målsäganden begär det.[19] Här tillämpas sålunda faktiskt en relativ åtalsplikt. Ej ovanligt är att särskilt åklagarna utsättas för ärekränkande tillmälen; personer, som göra sig skyldiga därtill — i regel målsägandena, mera sällan de misstänkta — äro häftigt engagerade i någon rättssak och därför upprörda. Regelmässigt torde ärekränkaren gå fri från åtal; »åklagarna känna sig icke smädade». Uppfattningen att åklagarens åtalsplikt ej bör vara absolut vid brott av denna art har i förslaget till brottsbalk konfirmerats genom föreskriften, att ärekränkning mot ämbetsman i eller för dennes befattning ej må åtalas av åklagare, med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.[20]

[19] RÅ i RÅ 651/55.

[20] SOU 1953: 14 s 46 och 304 ff.

ANDRA AVDELNINGEN

OM STRAFFÖRELÄGGANDE

1. Inledande anmärkningar

Under vissa omständigheter kan lagföring inför rätta ersättas av att åklagaren utfärdar strafföreläggande för den misstänkte; härom erinras i 20: 6 RB där det i andra punkten säges, att strafföreläggande i visst fall må träda i stället för åtal. Strafföreläggande kan således sägas vara ett surrogat för åtal. Ur principiell synpunkt utgör det ett påtagligt avsteg från den i brottmålsprocessen nedlagda grundsatsen om ett kontradiktoriskt förfarande, innebärande att materialet i saken framlägges av två mot varandra stående, principiellt likställda parter inför ett från dem fullt fristående, opartiskt organ, domstolen, vars uppgift är att på grundval av vad sålunda framlagts träffa avgörandet. Tillämpningsområdet för institutet strafföreläggande har även bestämts med återhållsamhet.[1]

Införandet av ett dylikt institut föreslogs på sin tid av processkommissionen; därmed kom dock att anstå till RB:s förverkligande.[2] Genom metoden med strafföreläggande har man velat skapa en snabb, smidig och mindre arbetsbetungande ordning för beivran av enklare lagöverträdelser. Strafföreläggande ifrågakommer sålunda endast vid ringa brottslighet.

För tillgripande av strafföreläggande uppställas vissa förutsättningar. Dessa hänföra sig i första hand till förhållanden, vilka äro av betydelse

---

[1] Se härom *PLB II* s 496 ff samt NJA II 1943 s 11 (lagrådet) och 605 (I SU). Se även I LU 23/1950 s 25 f och rättegångskommittén i SOU 1953: 26 s 30.

[2] *PK II* s 170 ff. — Föreskrifter om strafföreläggande i vissa fall hade tidigare upptagits i ett förslag till lag med särskilda bestämmelser ang olovlig befattning med spritdrycker och vin, vilket den 7 mars 1924 remitterades till lagrådet; i denna del kom förslaget emellertid icke under RD:s bedömande.

även för avgörandet av frågan om åtal i saken. Av 20: 6 och 48: 1 första stycket RB framgår att strafföreläggande avses skola ersätta allmänt åtal. Institutet får följaktligen användas, endast där sådana förutsättningar föreligga, att åklagaren enligt allmänna regler haft att anställa åtal.[3] Därjämte stadgas vissa särskilda villkor som måste uppfyllas, för att strafföreläggande skall få träda i stället för åtal; dessa villkor gå således utöver vad som kräves enbart för sistnämnda åtgärd. Hit hör t. ex. institutets begränsning till att avse brott, varå allenast böter kunna följa. Ett annat villkor utesluter sådana fall, där anledning föreligger, att målsägande finnes.

Dessa för strafföreläggandet speciella förutsättningar skola här lämnas åsido. Den fortsatta framställningen avser i stället relationen mellan åtal och strafföreläggande eller, annorlunda uttryckt, i vad mån strafföreläggande — bortsett från vad som följer av nyssnämnda specialföreskrifter — kan tillgripas, därför att förutsättningar för åtal i saken finnas. På grund av strafföreläggandets karaktär av surrogat för åtal kan man vänta sig, att full korrespondens mellan åtal och strafföreläggande skall föreligga. Huruvida några modifikationer härutinnan emellertid måste göras, framgår av det följande.

2. Relationen mellan åtal och strafföreläggande

För att strafföreläggande skall kunna ifrågakomma fordras att åklagaren i vanlig ordning företagit åtalsprövning, därvid han funnit förutsättningar för åtal föreligga men åtals väckande likväl icke erforderligt.[4] De regler som gälla för åklagarens bedömande av frågan, huruvida åtal skall ske eller icke — ävensom huruvida eftergift skall ifrågakomma — träda sålunda i tillämpning, innan spörsmålet om användning av strafföreläggande blir aktuellt.

Det är att märka, att åklagaren aldrig är skyldig att begagna sig av metoden med strafföreläggande; han har i princip full frihet att, där strafföreläggande kan förekomma, välja mellan dylik åtgärd och åtal.[5] Den enda vägledning för hans val som lämnas är motivens uttalande, att strafföreläggande ej bör anlitas, där saken är "tvivelaktig", samt lagkommentatorns anvisning, att fall som med hänsyn till

[3] *PLB II* s 499; *Gärde* s 719.

[4] JO 1949 s 248.

[5] *PLB II* s 499; jfr *PK II* s 174.

utredningen eller rättstillämpningen synas vara svårbedömda icke böra undandragas domstols prövning.[6] I sakens natur ligger dock att strafföreläggande *bör* tillgripas i alla fall, där förutsättningarna därför äro uppfyllda. Gällande åklagarinstruktioner innehålla också föreskrifter av dylikt innehåll.[7]

Vid ovannämnda prövning har åklagaren att beakta alla omständigheter, som äro av relevans för åtalsfrågans bedömande, och denna prövning skall verkställas med samma omsorg och noggrannhet som om möjligheten att bruka strafföreläggande, t. ex. på grund av gärningens svårhet, redan på förhand finnes utesluten.

Sedan strafföreläggande väl blivit godkänt, kan det icke återkallas eller ändras vare sig till den misstänktes nackdel eller fördel.[8] Skäl kunna emellertid uppstå som undantagsvis göra återkallelse eller ändring av ett utfärdat föreläggande befogad — gärningen kan kanske på grund av vad sedermera framkommit icke anses innefatta straffbar handling — och hinder mot dylikt förfarande finnes icke, så länge föreläggandet ej blivit godkänt.[9] Dessa icke eftersträvansvärda situationer måste naturligen i möjligaste mån undvikas genom fullständig utredning av saken före föreläggandets tillkomst.[10] Det torde som allmän regel icke få förekomma, att åklagaren ändrar ståndpunkt sedan strafföreläggandet väl utfärdats och t. ex. utbyter detta mot åtalseftergift, såvida icke nya omständigheter framkommit, vilka, om de varit kända för honom vid tiden för föreläggandets utfärdande, uppenbarligen skulle ha föranlett ett annat bedömande av saken.[11] Parallellen mellan återkallelse av strafföreläggande, å ena, och nedläggande av åtal, å andra sidan, talar i princip för anläggande av likartade synpunkter å de olika situationerna. Ett krav på att den förändrade sakbedömningen skall framstå som uppenbar synes välmotiverat. Det säger sig självt, att uppfattningen om rättsordningens stabilitet och förtroendet för rättsvårdens handhavande i hög grad beror av bl.a. att ändring i redan vidtagna åtgärder medgives åklaga-

[6] PLB p a st resp *Gärde* s 721.

[7] Instr för stfi 12 § m m.

[8] JO 1949 s 248 och 1951 s 40 samt *Olivecrona* s 305.

[9] Jfr JO 1958 s 151 och 1951 s 221 f; jfr dock JO 1949 s 248. — Ändring sker — enligt RÅ:s Cirk nr 70 — lämpligen genom återkallelse av ursprungligen utfärdat strafföreläggande, varefter nytt föreläggande utfärdas; förändringar av texten i utfärdat strafföreläggande böra således icke ske.

[10] Se JO 1958 s 151 samt RÅ:s anf Cirk. Jfr JO 1951 s 221.

[11] RÅ:s anf Cirk. Jfr *PK II* s 176 och *Gärde* s 723. Jfr även JO 1951 s 221 f.

ren endast i kvalificerade undantagsfall. Icke minst strafföreläggandets ersättande med åtalseftergift måste innebära en situation som påfordrar omsorgsfullt övervägande.

Av vad nu sagts framgår att frågan, huruvida tillräckliga skäl föreligga, skall prövas med hänsyn till förhållandena vid tiden för föreläggandets utfärdande; någon antecipation av omständigheter, som skulle s.a.s. förstärka skälen, kan uppenbarligen icke medgivas.

Åklagarens formella handlingsfrihet består beträffande strafföreläggande, som sagt, intill dess att detta godkänts. Det förutsättes, att godkännande skall lämnas senast inom viss, av åklagaren utsatt tidsfrist; påföljden av att detta icke sker är, att åtal må äga rum. Visar det sig, att godkännandet tillkommit först efter utgången av den sålunda föreskrivna tiden, bör åklagaren, i allt fall där han ej dessförinnan hunnit vidtaga annan åtgärd, likväl anses oförhindrad att godtaga den misstänktes viljeförklaring såsom giltigt godkännande och sålunda avstå från att väcka åtal för den med föreläggandet avsedda förseelsen. Det kan i detta sammanhang erinras om att åklagaren torde vara berättigad att, där anledning härtill föreligger, förlänga den eventuellt utsatta fristen för godkännande även utöver den i lagen stadgade maximitiden två veckor.[12]

Har stämning utfärdats, utgör detta hinder för tillgripande av strafföreläggande.[13]

Understundom kan åklagaren finna det befogat att nedlägga åtalet och i stället meddela beslut om åtalseftergift.[14] I analogi härmed bör, där nedläggande i och för sig är möjligt, hinder ej heller föreligga för honom att, under motsvarande restriktiva förutsättningar som enligt det nyssnämnda anses böra uppställas för utbyte av strafföreläggande mot t. ex. åtalseftergift, nedlägga åtalet och i dess ställe utfärda strafföreläggande.[15] Nedläggande av åtal kan ske, till dess dom fallit i första instans. Formellt hinder föreligger därför icke beträffande utbyte av åtal mot strafföreläggande intill nämnda tidpunkt, låt vara att sådana omständigheter som motivera strafföreläg-

[12] *Gärde* s 723.

[13] JO 1950 s 236.

[14] Se SOU 1953: 17 s 132; *Dillén* s 107.

[15] Att den tilltalade med ändring av sin tidigare inställning förklarar sig villig godkänna ett strafföreläggande och hemställer om åtalets nedläggande utgör givetvis icke något skäl för åklagaren att utbyta åtalet mot dylikt föreläggande; jfr RÅ 710/53, där en sådan situation förelåg.

gande knappast kunna väntas uppkomma efter företagen huvudförhandling i målet. Det synes dock vara mindre lämpligt, att åklagaren, sedan målet företagits till huvudförhandling, föregriper rättens prövning genom att nedlägga ansvarstalan och utfärda strafföreläggande. Med hänsyn till vikten av att åklagaren företager en så omsorgsfull prövning som möjligt av åtalsärendets olika aspekter, innan han fattar sitt beslut, och till det otillfredsställande resultat, ett nedlagt åtal i allmänhet får sägas innefatta — även om ett strafföreläggande skulle träda i åtalets ställe — synes man t.o.m. kunna kräva, att utbyte av väckt åtal mot strafföreläggande icke bör äga rum efter sådan tidpunkt som nyss sagts. Det må anmärkas, att den övertaganderätt som i viss omfattning tillkommer målsäganden vid nedlagt åtal aldrig får aktualitet i förevarande sammanhang.

Grundförutsättningen för strafföreläggande är, liksom för allmänt åtal, att det aktuella brottet ligger under allmänt åtal. Innefattar en handling flera brott och ligger något av dem under allmänt åtal, får sådant åtal ske jämväl för de övriga; strafföreläggande kan på grund härav förekomma i motsvarande utsträckning.[16]

Jämväl i övrigt måste åklagaren — för att strafföreläggande skall kunna ifrågakomma — vara behörig att tala å brottet. Detta skall sålunda ha erforderlig lokal anknytning till hans tjänstgöringsdistrikt, liksom åklagaren måste vara sakligt behörig att befatta sig med åtalsfrågan. Erfordras för åtal formligt tillstånd av myndighet eller annan lämplighetsprövning i särskild ordning, kan strafföreläggande naturligen icke förekomma i avsaknad av dylikt tillstånd eller prövning. Där statsåklagares medgivande fordras, för att åtal skall få väckas, måste alltså distriktsåklagare vara i besittning därav för att äga utfärda strafföreläggande.[17]

Av vad nu sagts framgår sålunda att överensstämmelse i princip föreligger mellan förutsättningarna för åtal och för bruket av strafföreläggande.

---

[16] Därvid är emellertid att iakttaga, att, om talan för flera brott kan samtidigt föras mot samme misstänkte, önskvärdheten av gemensam lagföring föranlett föreskriften, att strafföreläggande får meddelas endast under förutsättning att det sker gemensamt för alla brotten; brista förutsättningarna för strafföreläggande ifråga om något av brotten, kan sålunda strafföreläggande ej användas beträffande brottsligheten i övrigt. — Strafföreläggandets odelbarhet visar sig också däruti att strafföreläggande icke kan undanröjas endast i viss del utan blott i sin helhet, se NJA 1955 s 557, RÅ Fb 42/56 (där RÅ uttrycker denna uppfattning) samt Welamson i SvJT 1959 s 266.

[17] JO 1950 s 235 f; *Olivecrona* s 304; SvJT 1957 ref s 32.

3. Särskilt beträffande frågan om tillräckliga skäl i allmänhet

Strafföreläggande ersätter ju det åtal som eljest kunnat väckas. Härav följer att utredningen i ärendet, för att strafföreläggande skall kunna ifrågakomma, icke får innefatta skäl mot den misstänkte av lägre styrka än som fordras för åtal; men sådana skäl som äro tillfyllest för åtal borde i princip också vara tillfyllest för strafföreläggande, d. v. s. full överensstämmelse borde föreligga mellan de båda instituten jämväl i detta hänseende.

Inom åtalsläran laborerar man, som tidigare återgivits, med begreppen åtalsplikt och åtalsrätt. Någon motsvarighet härtill såvitt angår användningen av strafföreläggande råder såtillvida icke som någon plikt för åklagaren att tillgripa metoden med strafföreläggande ej finnes. Institutet strafföreläggande innebär blott en rätt för åklagaren att, därest han finner förutsättningar föreligga, utfärda dylikt föreläggande. Däremot ger den ovannämnda ordningen beträffande åtal anledning att undersöka, i vad mån korrespondens föreligger mellan åtalsplikt resp. s. k. åtalsrätt, å ena, och användningsområdet för strafföreläggande, å andra sidan. Kan strafföreläggande ifrågakomma, endast där åtalsskyldighet åvilar åklagaren, eller är det tillfyllest, att åtalsrätt föreligger?

De centrala stadganden som reglera strafföreläggandets förekomst — 20: 6 och 48: 1 RB — bli härvidlag av största aktualitet.

Enligt det första lagrummet skall åtal anställas, då brott under allmänt åtal förekommer, och får strafföreläggande träda i stället för det åtal som åklagaren sålunda är skyldig att anhängiggöra. Enligt det senare må — såsom huvudprincip — strafföreläggande utfärdas i åtals ställe i sådant fall, där allmänt åtal skall äga rum. Sammanställda med varandra ge bestämmelserna således vid handen, att — såsom ovan antytts — strafföreläggande avses skola förekomma i sådana fall, där åklagaren eljest haft att på grund av sin åtalsplikt väcka åtal.[18] Härutöver är tydligen icke meningen, att strafföreläggande skall brukas. Där åtalsplikt föreligger — men också endast under denna förutsättning — äger åklagaren utbyta repressionen åtal mot repressionen strafföreläggande.

Nu är att märka att processlagberedningen vid sin reglering av åtalsskyldigheten i 20: 6 RB endast fixerar den situation där det åligger åklagaren såsom tjänsteplikt att väcka åtal och icke jämväl tager ställning till frågan, huruvida åklagaren därutöver har någon rätt att

[18] Se *Gärde* s 719.

åtala. Såsom utvecklats i annat sammanhang antages emellertid enligt förhärskande uppfattning en särskild åtalsrätt föreligga, vilken är av ett vidare innehåll än åtalsplikten; för denna rätt förutsättes, att allenast sannolika skäl mot den misstänkte förebragts. Den åklagare som anställer åtal under dylikt förhållande beröres icke av straffansvaret i 13: 6 SL. Borde åklagaren följaktligen icke i denna situation även vara befogad att tillgripa strafföreläggande? Har han rätt att åtala, borde han väl också ha rätt att använda det surrogat för åtal som strafföreläggande utgör? För den som i motsats till nyssnämnda uppfattning förmenar, att åtalsrätt endast finnes, där åtalsplikt föreligger, och sålunda knyter an åtalet till förutsättningen, att tillräckliga skäl mot den misstänkte förekomma, blir denna frågeställning naturligtvis icke aktuell.

RB:s bestämmelser om strafföreläggande avses uppenbarligen uttömmande reglera förutsättningarna för användningen av strafföreläggande. Inledningen till 1 § i kapitlet om strafföreläggande — där det för strafföreläggande uttryckligen förutsättes, att allmänt åtal skall äga rum — inbjuder vid ett första påseende till slutsatsen, att lagstiftaren avsiktligt valt ordet *skall* såsom motsats till *kan* (allmänt åtal äga rum) för att därmed avskära all diskussion om en vidsträcktare användning av strafföreläggandet. Den möjligheten kan dock icke uteslutas, att lagstiftaren icke alls haft någon särskild avsikt med begagnandet av ordet skall i detta sammanhang; han vill kanske blott förklara, att strafföreläggande får meddelas i sådana fall, där åklagaren finner förutsättningar föreligga för allmänt åtal och följaktligen ämnar anställa sådant. Ordet skall blir i detta fall liktydigt med "ämnar åklagaren anställa åtal etc." Närmast till hands torde dock ligga att antaga, att ordvalet förestavats av den processuelle lagstiftarens reglering av det allmänna åtalet: å brott under allmänt åtal skall åklagaren tala, och huruvida denne därutöver kan väcka åtal lämnas, som tidigare sagts, åsido. Några situationer, där åklagaren enbart "kan" åtala, känner denne lagstiftare således icke. Av lagtextens uttryck på denna punkt skulle därför någon bestämd slutsats ej kunna dragas.

I motiven till sistnämnda lagrum uttalas emellertid, att strafföreläggande icke bör användas, "med mindre skäl till åtal föreligga".[19] Processlagberedningen avhandlar ju blott de förutsättningar, under vilka åklagaren på grund av den honom åvilande åtalsplikten är skyldig

[19] *PLB II* s 499.

att åtala; och denna skyldighet föreligger enligt beredningens uppfattning, då tillräckliga skäl förekomma, att den misstänkte begått brott, som ligger under allmänt åtal. Med de citerade ordalagen synes man sålunda åsyfta skäl av sistnämnd beskaffenhet. Åklagaren går emellertid, som sagt, fri från ansvar för obefogat åtal, om han till sitt fredande kan åberopa sannolika skäl för åtgärden, och i den meningen kunna alltså skäl till åtal sägas föreligga jämväl i ett dylikt läge. Det torde dock icke vara *dessa* skäl som processlagberedningen avser, om än det är formellt möjligt att i det angivna uttryckssättet inläsa skäl för åtal överhuvudtaget. Sannolikheten synes tala för att processlagberedningen haft i tankarna den positiva reglering av förutsättningarna för åtal som beredningen genomfört i samma lagstiftningskomplex — icke den negativa reglering som stadgar möjlighet för åklagaren att i vissa fall undgå ansvar för anställt åtal och som tillkommit i annat sammanhang genom straffrättslig lagstiftning. Jämväl processlagberedningens tidigare återgivna uttalande om olämpligheten av strafföreläggande i tvivelaktiga situationer torde kunna anföras som visst stöd för uppfattningen, att enbart sannolika skäl måste anses som ofullständig grund för föreläggande.

Även lagkommentatorn synes hysa samma åsikt; han förklarar, att strafföreläggande får ifrågakomma endast när åklagaren eljest "haft att väcka åtal", varmed tydligen måste förstås sådana fall, där skyldighet att åtala förelegat.[20] Hans fortsatta uttalanden förefalla ligga i linje härmed: såsom förutsättning för strafföreläggande uppställes bl.a. utredning av sådant slag, att åklagaren finner sig ha "tillräckliga skäl för ett åtal".[21] Närmast till hands ligger att tolka detta som ett krav på tillräckliga skäl till åtal i den betydelse begreppet tillräckliga skäl användes av processlagberedningen, då denna uttalar sig om förutsättningarna för åklagarens åtalsskyldighet. I dylikt fall skulle således för användningen av strafföreläggande vara erforderligt, att åklagaren anser sig på objektiva grunder kunna motse den misstänktes sakfällande. För denna tolkning talar möjligen jämväl lagkommentatorns förklaring, att "objektiva skäl" för åtal måste föreligga. Helt kan man måhända dock icke avvisa tanken, att kommentatorn endast vill säga, att utredningen skall vara sådan, att den ger åklagaren ett ur sanktionssynpunkt oantastligt stöd för beslut om åtal; därmed bli tydligen även sannolika skäl tillfyllest.

Övervägande skäl tala emellertid, såsom framgår av det nu sagda,

[20] *Gärde* s 719.

[21] Ibid.

uppenbarligen för den uppfattningen, att strafföreläggande icke avses skola förekomma, såvida blott sannolika skäl mot den misstänkte föreligga. Tillräckliga skäl torde utgöra nödvändig förutsättning för straffföreläggande — liksom för åklagarens skyldighet att åtala. Föreligger m.a.o. icke någon åtalsplikt, kommer frågan om användning av straffföreläggande aldrig under övervägande.

Goda grunder kunna också anföras för denna ordning. Strafföreläggandet, en gång godkänt av den misstänkte, erhåller samma verkan som lagakraftvunnen dom. Genom användningen av detsamma undandrages — låt vara att den misstänktes godkännande måste tillkomma! — det av åklagaren såsom lagstridigt bedömda handlingssättet den rättssäkerhetskontroll som prövning i domstolsväg innebär. Det kontradiktoriska förfarandet i brottmålsprocessen med dess särskilda betydelse för bevisbedömningen försättes ur funktion. De processuella garantierna för ett ur objektiv synpunkt riktigt avgörande förlora i styrka vid metoden med strafföreläggande.[22] Den misstänktes skuld bör förty finnas ådagalagd genom utredningen med en större grad av övertygelse än den som ligger i begreppet sannolika skäl.

Såsom konsekvens av den nyss framförda uppfattningen följer, att området för åtalsrätten, sådant detta enligt förhärskande uppfattning bestämmes, icke kommer att till fullo motsvaras av det, inom vilket strafföreläggande kan vara tillämpligt; gränserna för det senare äro snävare än för det förra. För den som däremot anser åtal icke skola ske i andra fall än där åtalsplikt föreligger sammanfalla de båda områdena.

Det sades nyss, att strafföreläggande må meddelas, allenast där tillräckliga skäl till åtal föreligga. Frågan om förekomsten av tillräckliga skäl hänför sig sålunda omedelbart till möjligheten att anställa åtal, icke till möjligheten att meddela strafföreläggande. Skälens grad av tillräcklighet bör följaktligen vara att bedöma i vanlig ordning. De normer som härvidlag gälla skulle icke ha något avvikande innehåll för frågan om tillämpligheten i det särskilda fallet av strafföreläggande. Man skulle, uttryckt med andra ord, kunna vänta sig, att, om tillräckliga skäl till åtal finnas, det också föreligger skäl för strafföreläggande.[23]

---

[22] DepCh i KProp 200/1954 s 31. — DepCh:s uppfattning om strafföreläggandets karaktär av överenskommelse mellan parterna beröres i den fortsatta framställningen.

[23] Det må erinras om att de speciella förutsättningar som lagen uppställer för bruket av strafföreläggande här lämnas åsido.

Detta antagande måste dock, såsom framgår av det följande, underkastas vissa modifikationer.

I framställningen rörande begreppet tillräckliga skäl till åtal har ifrågasatts, huruvida i situationer, där rättslig ovisshet råder, sannolika skäl för fällande dom kunna sägas föreligga och i allt fall huruvida tillräckliga skäl för den misstänktes sakfällande rimligtvis kunna konstateras. Det har också framhållits, att — oaktat fog otvivelaktigt finnes för nyssnämnda tvivel — åtal i dylika situationer likväl anses böra väckas, om ovissheten kan väntas därigenom bli undanröjd. Om åtal under dylikt förhållande kan ske, borde även strafföreläggande kunna tillgripas.

Något särskilt hinder härför finnes ej uttryckligen stadgat; och huvudprincipen är ju, att strafföreläggande får träda i stället för det åtal som eljest skolat ske. I lagkommentaren uttalas emellertid, i samband med behandlingen av förutsättningarna för strafföreläggande, att fall, som framstå såsom svårbedömda med hänsyn till bl. a. rättstillämpningen, icke böra undandragas domstols prövning.[24] Det säges sålunda icke, att strafföreläggande *är* i dylika situationer uteslutet; meningen synes faktiskt endast vara att framhålla, att det icke *bör* väljas framför åtal. I annat sammanhang har emellertid samme lagkommentator sedermera uttalat, att det icke kan vara förenligt med grunderna för 48 kap. RB, att åklagaren tillgriper strafföreläggande, då rättsfrågan är svårbedömd.[25] Den som anser åtal i sådant fall icke alls skola ske måste naturligtvis även utesluta användningen av strafföreläggande i motsvarande omfattning. Den som nöjer sig med att konstatera, att åtal kan ske, liksom den som menar att åtal t. o. m. bör ske, måste likväl finna, att, enligt nyssnämnda uttalande, strafföreläggande icke kan komma ifråga.

Om en sådan inskränkning må väl sägas, att den överensstämmer med strafföreläggandets allmänna karaktär. Strafföreläggandet tillkommer ju efter prövning i utomjudiciell ordning; det lämpar sig icke för andra fall än sådana, där saken är av enkel beskaffenhet.[26] Motivet för åtal i förhandenvarande situationer — den ovissa rättsfrågans lösning genom domstolsprövning — föreligger ej heller här. Självfallet kan den lösning som framkommer efter sådan prövning icke ersättas utav åklagares avgörande av saken. Härvidlag råder sålunda icke full-

[24] *Gärde* s 721. Kommentaren är i detta stycke utarbetad av förutvarande ledamoten av PLB, numera JR E Söderlund (se a a s 10).

[25] Votum i NJA 1957 C 1055.

[26] Se *PLB II* s 497; *Gärde* s 716.

ständig korrespondens mellan åtal och strafföreläggande; det senare kan icke, under stadgade förutsättningar i övrigt, träda i ersättning för det förra förfarandet.

Det synes vara tydligt, att nyssnämnda motiv anses ensamt böra föranleda åtal och att man knappast kan hävda, att i en dylik situation kravet på tillräckliga skäl till åtal är uppfyllt.[27] Även om skälen emellertid skulle kunna betecknas som tillräckliga — den rättsliga ovissheten till trots — måste strafföreläggande enligt vad nyss sagts likväl anses uteslutet. Vid dylikt betraktelsesätt medföra tillräckliga skäl till åtal icke, att det även föreligger skäl för begagnande av strafföreläggande.

Vad nyss sagts om strafföreläggandets allmänna karaktär motiverar, att sådant föreläggande ej heller tillgripes, där svårigheten att bedöma åtalsärendet hänför sig till utredningen.[28] Det bör icke få förekomma, att åklagaren, där utredningen är svårbedömbar, utfärdar strafföreläggande, kanske i förhoppning om att den misstänkte skall godkänna detsamma, och på detta sätt medverkar till sakens eventuellt definitiva avgörande utan domstols medverkan. En sådan metod skulle mången gång kunna bidraga till att man ansåg sig icke behöva iakttaga kravet på fullständig utredning i ärendet med samma stränghet som annorledes. Liksom för fall, där rättsfrågan är oviss, kan vidare anmärkas, att det onekligen måste synas svårt att, då utredningen i ärendet är svårbedömbar, finna kravet på tillräckliga skäl — eller sannolika skäl — mot den misstänkte uppfyllt. Oavsett huru härmed förhåller sig, står emellertid alternativet strafföreläggande icke åklagaren till buds.

Under begreppet tillräckliga skäl till åtal innefattas icke nödvändigtvis ett krav på att den misstänkte erkänt gärningen; tillräckliga skäl kunna m. a. o. förekomma, oaktat den misstänkte ej lämnat formligt erkännande. Huruvida skäl av nyssnämnt slag kunna sägas föreligga får avgöras med ledning av omständigheterna i varje särskilt fall.

För meddelande av åtalseftergift anses emellertid den misstänktes erkännande som regel utgöra nödvändig förutsättning. Erkännandet kan naturligen ersättas av att den misstänktes brottslighet finnes på annat sätt fullt utredd.[29] Enligt det sagda ställas sålunda strängare krav på bevisningen då det gäller att meddela beslut om åtalseftergift än beslut om åtal. Till frågan, huruvida detta är att beteckna som ett

[27] Se ovan s 93 ff.

[28] Se *Gärde* s 721.

[29] *Olivecrona* s 44 f, 46 och 246; *Strahl* s 53 f.

krav på mera än tillräckliga skäl till åtal, skall framställningen strax återkomma.

Nu är det uppenbart, att den verksamhet, som åklagaren utövar genom att meddela strafföreläggande, företer påtagliga likheter med eftergift av åtal. I båda fallen avskärmar åklagaren vissa handlingssätt, som av honom bedömas såsom brottsliga, från domstols insyn. Vardera åtgärden innebär en form av ställningstagande mot den misstänkte. Vid prövningen av förutsättningarna för meddelande av såväl strafföreläggande som åtalseftergift utövar åklagaren en verksamhet som i realiteten är av *samma karaktär som domstolens lagskipning*. Särskilt vid strafföreläggande framträder detta drag tydligt. Det synes icke vara riktigt att — såsom skett — karakterisera proceduren vid strafföreläggande som en överenskommelse mellan parterna eller som en av åklagaren träffad förlikning med brottslingen.[30] Visserligen kan den misstänkte genom att vägra sitt godkännande göra ett meddelat strafföreläggande om intet. Denna omständighet torde dock knappast inverka på den nyss uppställda liknelsen. Låt vara att strafföreläggande icke får tillgripas såsom påtryckningsmedel![31] Redan utfärdandet av föreläggande innebär dock onekligen ett visst tryck på den misstänkte att godkänna detsamma; i allt fall bör risken för att strafföreläggandet mången gång av den misstänkte *kan* uppfattas som ett påtryckningsmedel, om än av lindrig natur, icke undervärderas. Samma skäl som tala för att åtalseftergift icke bör förekomma, såvida icke den misstänktes brottslighet är fullt utredd, synas motivera ett likartat betraktelsesätt ifråga om strafföreläggande. Liksom för åtalseftergift bör krävas, att skuldfrågan är klarlagd.

Vad därvid angår den misstänktes erkännande är att märka att RB ifråga om strafföreläggande endast uppställer det kravet, att godkännandet av föreläggandet skall innehålla, bl. a., att den misstänkte erkänner gärningen.[32] Formligt erkännande behöver således icke ha lämnats redan vid tiden för utfärdandet av föreläggandet. Processlagberedningen uttalar visserligen i sin redogörelse för huvudgrunderna av den nya rättegångsordningen, att strafföreläggande kan i vissa fall komma

---

[30] DepCh i KProp 200/1954 s 31 resp Lindstedt i SvJT 1950 s 694. — Ett framhållande av det lagskipande momentet i institutet strafföreläggande synes stå i överensstämmelse med uppfattningen hos *Walberg* s 65 f (behörighet att utfärda strafföreläggande för parkeringsförseelser anses här icke böra överlåtas åt polismän eller trafikvakter).

[31] *Gärde* s 719.

[32] 48: 3.

till användning, då "erkännande av den misstänkte föreligger".[33] Straffföreläggandets karaktär av ersättningsmedel för det mera tidsödande och omständliga åtalet vid obetydliga, erkända förseelser visar vidare, att lagstiftaren närmast haft i tankarna den situationen, att den misstänkte avgivit erkännande vid den tidpunkt, då frågan om utfärdande av strafföreläggande aktualiseras.[34] Att härav draga den slutsatsen att föreläggande icke skulle få utfärdas, därför att formligt erkännande ännu icke lämnats, synes dock vara att gå för långt. Även i avsaknad av den misstänktes bekräftelse kan åklagaren på grund av omständigheterna finna sig övertygad om den misstänktes skuld i sådan grad, att han anser det vara befogat förelägga den misstänkte straffpåföljd.[35] Som regel torde man dock böra uppställa krav på att den misstänktes erkännande föreligger, innan strafföreläggande utfärdas.[35a]

Att den misstänkte förklarar sig vilja godkänna strafföreläggande, som utfärdas, kan givetvis vara att anse som att denne erkänner gärningen.[36] Förnekar den misstänkte förseelsen, bör uppenbarligen straffföreläggande i princip icke komma ifråga, även om åklagaren för sin del finner skuldfrågan fullt utredd. Under dylikt förhållande är det knappast heller att vänta, att den misstänkte skulle komma att godkänna strafföreläggande, som eventuellt utfärdas; finnes anledning antaga, att han ej skall godkänna föreläggandet, bör sådant naturligtvis icke meddelas. Även om den misstänkte erkänner den faktiska lagöverträdelsen, kan han emellertid anföra sådana synpunkter på vad som förekommit, att tvekan uppstår, huruvida erkännande verkligen föreligger.

I *RÅ 710/53* klagade A över att hon blivit åtalad (för parkeringsförseelse) och icke i stället erhållit strafföreläggande. A förklarade sig därvid ha bibragts den uppfattningen, att, därest den misstänkte väl erkände förseelsen men det oaktat — i överensstämmelse med vad A förmenade sig ha gjort i förevarande fall — utvecklade sina synpunkter på gärningen, måhända i förhoppning om att erhålla åtalseftergift eller en mild straffmätning, detta ansågs (där ej åtalseftergift skedde) utgöra skäl för åtal. Denna rättstillämpning fann A oriktig. — A:s

[33] *PLB II* s 37.

[34] Se *PLB II* s 493 f och 497; jfr *PK II* s 173.

[35] Jfr *PK II* s 173 och 175.

[35a] Av *Walberg* (s 24 ff) framgår att man även vid sådana massföreteelser som parkeringsförseelser i Stockholm företager utredning och avvaktar erkännande, innan strafföreläggande utfärdas.

[36] Se RÅ 8/56 (Den misstänkte "har förklarat sig vilja godkänna strafföreläggande beträffande dessa förseelser. Det erkännande, som [den misstänktes] förklaring sålunda synes innebära, vinner stöd i bland annat nu hörda, förut ej kända vittnens berättelser.").

principiella invändning mot en dylik rättstillämpning är uppenbarligen välgrundad. Vad beträffar ifrågavarande ärende synes emellertid ett studium av A:s omfattande argumentation — innefattande bl.a. en hemställan om s.k. rapporteftergift för förseelsen — ge vid handen, att A:s erkännande av de faktiska omständigheterna näppeligen varit ägnat att föranleda strafföreläggande. Vad A anfört måste snarare uppfattas — såsom statsåklagaren uttryckte sig — som "invändningar mot förseelsens straffbarhet av sådan betydelse att saken — låt vara att den är av ringa vikt — bör prövas av domstol och icke avgöras genom ett strafföreläggande".

I anslutning till vad nu sagts må som utgångspunkt för det följande resonemanget återgivas ett citat från *Strahl* beträffande bevisläget vid beslut om åtalseftergift. Denne uttalar bl.a. följande: "Beslut om åtalseftergift förutsätter, att det från bevisningssynpunkt föreligger tillräckliga skäl för åtal. Med hänsyn till det ställningstagande . . . torde i själva verket i bevisningshänseende böra fordras mera för ett sådant beslut än för ett åtal. En förutsättning för eftergift torde sålunda böra vara, att den misstänktes brottslighet kan anses utredd." [37] Man kan fråga, huruvida det nu sagda även kan uttryckas så, att tillräckliga skäl till åtal icke skulle vara tillfyllest för beslut om åtalseftergift. Och, om tillräckliga skäl icke skulle vara nog, betyder detta, att man fordrar *mera än tillräckliga skäl* till åtal för det senare beslutet? Likheten mellan åtalseftergift och strafföreläggande föranleder motsvarande fråga: fordras det mera än tillräckliga skäl för strafföreläggande?

Att tillräckliga skäl till åtal föreligga innebär, som tidigare konstaterats, att åklagaren anser sig på objektiva grunder kunna emotse den misstänktes sakfällande. På tillräckliga skäl fälla domstolarna till ansvar. Det synes därför icke vara riktigt att tala om *mera* än tillräckliga skäl eller om skäl, som äro starkare än tillräckliga skäl. Ett sådant begrepp synes sakna eget innehåll. Ur den synpunkten blir det likaledes felaktigt att säga, att tillräckliga skäl icke skulle vara tillfyllest för meddelande av åtalseftergift eller strafföreläggande.

Tillräckliga skäl till åtal och tillräckliga skäl för fällande dom bli i princip att bedöma efter samma normer. Åklagaren har således att uppskatta bevisningen i saken efter samma grunder som domstolen. Begreppet tillräckliga skäl har i de båda olika situationerna ett och samma innehåll.

De betydelsefulla skillnaderna föreligga emellertid, att åklagaren icke har samma material att lägga till grund för sin bedömning som domstolen. Denna har t.ex. tillgång till beedigade vittnesutsagor. Vi-

[37] *Strahl* s 53 f.

dare presenteras materialet inför domstolen vid en huvudförhandling, vilket innebär att det genomgår ett mycket viktigt hållfasthetsprov. Därtill kommer att åklagarens prövning verkställes på ett tidigare stadium av ärendets behandling än domstolens. Slutligen måste åklagaren beakta domstolens särskilda kompetens att bedöma saken. Delade meningar kunna givetvis föreligga — ej minst beträffande rättsfrågor — och även om åklagarens uppfattning i och för sig kan anses välgrundad, är det den sista instansens mening som blir avgörande.

Allt detta betyder, att åklagaren ser begreppet tillräckliga skäl ur annan synvinkel än domstolen. Vilka omständigheter som få anses utgöra tillräckliga skäl i de olika situationerna växlar efter dessas beskaffenhet. Åklagaren anser kanske omständigheterna a, b och c utgöra tillräckliga skäl till åtal, medan domstolen finner a och b irrelevanta och grundar sin fällande dom på momenten c och d, vilka bedömas som tillräckliga för sakfällande.

Vad nu angår strafföreläggande framgår av lagtexten att åklagaren får tillgripa detta korrektiv i stället för åtal i sådana fall, där eljest allmänt åtal skulle äga rum. Även om tillräckliga skäl till åtal föreligga och brottet i och för sig är sådant, att strafföreläggande lagligen kan ifrågakomma, är emellertid därmed icke avgjort, att i det särskilda fallet dylikt föreläggande skall utfärdas. Den misstänktes förnekande av gärningen kan utgöra hinder härvidlag. Som en grundförutsättning för begagnande av strafföreläggande gäller att tillräckliga skäl till åtal föreligga, men därtill kommer att vissa andra villkor måste vara uppfyllda. Strafföreläggandet passar enligt sin natur blott för vissa särskilda situationer, närmast erkända ordningsförseelser, där det ej kan råda tvekan om händelseförloppet eller brottsrubriceringen och där straffmätningen ej vållar bekymmer.

Motsvarande resonemang blir att tillämpa vid institutet åtalseftergift. Även eftergiften träder i stället för ett åtal, som eljest bort komma till stånd. Tillräckliga skäl till åtal utgöra även här en grundförutsättning för den alternativa åtgärden. Dock måste även andra förutsättningar föreligga, för att eftergift skall kunna komma ifråga.

Är det fråga om en ringa förseelse, kan måhända den misstänktes erkännande anses vara tillräcklig bevisning för att läggas till grund för ett åtal eller ett strafföreläggande eller en åtalseftergift. Är det fråga om ett allvarligare brott, kan ett överväldigande bevismaterial mot den misstänkte föreligga och starka skäl för åtal finnas, fastän brottets beskaffenhet eller den misstänktes nekande utesluter såväl strafföreläggande som åtalseftergift. Det vill sålunda synas som om

tillräckliga skäl till åtal icke kunna ställas i relation till något motsvarande begrepp ifråga om strafföreläggande eller åtalseftergift. "Tillräckliga skäl till strafföreläggande" och "tillräckliga skäl till åtalseftergift" äro icke begrepp, som äro jämförliga med begreppet tillräckliga skäl till åtal; de böra fördenskull ej heller jämföras med varandra. Tillräckliga skäl till åtal är i och för sig den grundläggande normen; härtill komma sedan, för bruket av strafföreläggande eller åtalseftergift, ytterligare särskilda förutsättningar, vilkas uppfyllande påfordras. Någon beskrivning härutöver av relationen mellan åtal, å ena, och strafföreläggande resp. åtalseftergift, å andra sidan, synes icke erforderlig.

4. Särskilt beträffande frågan om tillräckliga skäl i vissa avseenden

Frågan om tillräckliga skäl till åtal hänför sig även till den misstänktes straffskyldighet. Några ord skola i detta sammanhang därför sägas om betydelsen av dels åtalspreskription och dels vissa omständigheter, som angå den misstänktes person, för användningen av strafföreläggande.

Åtalspreskription utgör naturligen hinder för tillgripande av strafföreläggande liksom för åtal. Beträffande åtal måste, såsom i annat sammanhang avhandlats, vissa krav uppställas på sannolikheten av inträdd preskription, för att åtal, som eljest bort ifrågakomma, icke skall ske.[38] Under vissa omständigheter böra, har det sagts, även ganska stora chanser för att åtalet blir på grund av preskription lämnat utan bifall icke hindra åtals väckande.

Vad nu angår strafföreläggande kan man diskutera — liksom *Tore Strömberg* — huruvida sannolikheten för preskription bör vara av motsvarande grad som i "åtalsfallen" för att utesluta strafföreläggande eller om icke redan möjligheten av att brottet är preskriberat måste vara tillräcklig för att åstadkomma dylik effekt. Strömberg ansluter sig till det sistnämnda alternativet och menar, att strafföreläggande sålunda bör tillgripas, endast där det är *uppenbart*, att brottet varken är preskriberat eller kommer att preskriberas under den tidsfrist för godkännande som skulle fastställas, därest strafföreläggande utfärdas i saken. Hans motivering, hänsynen till den misstänktes som regel

[38] Se ovan s 125 ff.

bristande förmåga att rätt beakta preskriptionsbestämmelsernas innehåll, utgör ett gott skäl för denna ståndpunkt.[39] Den karaktär av dömande verksamhet som åvilar procederet vid strafföreläggande talar i samma riktning.

Det sagda betyder sålunda, att förutsättningarna för begagnandet av strafföreläggande i situationer, där preskription kan hota, bli snävare fixerade än motsvarande förutsättningar för åtal. Även om man anser åtalsfrågan böra avgöras enbart efter principen om tillräckliga skäl till åtal, kommer man tydligen till samma konstaterande.

Vad angår sådan misstänkt som kan antagas vara *otillräknelig* och följaktligen strafflös är först att ihågkomma att frågan om strafföreläggande — på grund av institutets snäva tillämpningsområde — blir av aktualitet endast vid enklare förseelser. Såsom tidigare nämnts anses åklagaren, då fråga uppkommer om åtal mot person, tillhörande ifrågavarande kategori, icke skola taga hänsyn till den misstänktes eventuellt bristande tillräknelighet, då saken gäller allenast bagatellbrott. Enligt detta betraktelsesätt skulle sålunda hinder icke i och för sig föreligga mot meddelande av strafföreläggande i dylika fall.

Emellertid blir här att beakta kravet på den misstänktes godkännande av föreläggandet. Godkännandet — som skall lämnas av den misstänkte personligen och icke kan med laga verkan tecknas av ombud eller försvarare — måste utgöra en giltig viljeförklaring; kan så icke anses vara fallet, utgör detta under i övrigt stadgade förutsättningar anledning till strafföreläggandets undanröjande.[40] Under vilka förhållanden ett i förevarande fall avgivet godkännande får anses utgöra en giltig viljeförklaring är svårt att avgöra. Enbart den omständigheten att den misstänkte synes behäftad med själslig abnormitet utesluter naturligtvis icke, att han *kan* vara kapabel att med rättslig verkan godkänna ett mottaget strafföreläggande, även om det motsatta antagandet väl i allmänhet ligger närmast till hands.

Vad nu sagts talar tydligen för att strafföreläggande icke bör tillgripas, där den misstänktes tillräknelighet kan ställas under diskussion; det bör väl för övrigt egentligen fordras, att ingen som helst tvekan om normaliteten råder. I allt fall måste konstateras, att åklagaren icke kan helt bortse från den misstänktes sinnesbeskaffenhet, då han överväger möjligheterna att utfärda strafföreläggande, och att hinder

[39] *Strömberg* s 88.

[40] 59: 5 1. RB. Jfr *PK II* s 242 och Ekelöf, Kompendium över rättsmedlen s 164. — Se ang kravet på personligt godkännande *Gärde* s 722; JO 1950 s 235. Se även *PLB II* s 276 f, *Gärde* s 259 och RÅ:s Cirk nr 19 s 1 ff; jfr *PK II* s 54.

därför kan finnas föreligga mot sådan åtgärd. Ifråga om presumtivt otillräkneliga, som stå misstänkta för lindrigare lagöverträdelser, föreligger sålunda icke full korrespondens mellan förutsättningarna för åtal och för strafföreläggande.

Nu anförda synpunkter böra äga motsvarande tillämpning i fall, där den misstänkte är *omyndigförklarad.* Även med avseende å sådan person leder godkännandets tvivelaktiga karaktär till att strafföreläggandets tillämplighetsområde beskäres.

Rätteligen borde även den *underåriges* viljeförklaring såsom godtagbart godkännande kunna dragas i tvivelsmål. Lagen tog också ursprungligen hänsyn härtill, i det att strafföreläggande endast fick brukas, där den misstänkte vid tiden för godkännandet fyllt aderton år; om den som ej uppnått full straffmyndighet kunde icke antagas, att han vid godkännande av ett föreläggande skulle förstå innebörden därav.[41] Detta villkor har sedermera frånfallits, varför underårighet ej längre utgör hinder för användning av strafföreläggande. 1951 års rättegångskommitté, på vars förslag lagändringen skedde, ansåg den ovan anförda synpunkten beträffande den misstänktes uppfattning om godkännandets vikt icke böra tillmätas avgörande betydelse, enär de förseelser, varom här var fråga, i allmänhet voro av mycket enkel beskaffenhet, såsom förseelser mot trafikförfattningar, fylleri och förargelseväckande beteende.[42] Härigenom har den tidigare rådande olikformigheten upphört som bestod i att person under aderton år icke kunde med laga verkan godkänna strafföreläggande men väl underteckna erkännande i anledning av å honom utfärdad stämning och på grund härav, utan att nödgas inställa sig vid huvudförhandlingen, fällas till ansvar i målet.[43]

Jämväl är att uppmärksamma det förhållandet, att den misstänkte är *utlänning.*

Det må vara tillåtet att i detta sammanhang först utveckla några allmänna synpunkter på frågan om åtal mot utländsk medborgare för brott, som begåtts i Sverige; detta problem har ej kunnat uppmärksammas i den tidigare framställningen. Sikte tages därvid närmast på sådana utlänningar som icke ha fast vistelseort härstädes.[44]

---

[41] Se *PLB II* s 498; JO 1949 s 248.

[42] SOU 1953: 26 s 35 f.

[43] På grund av nyssnämnda möjlighet till erkännande i anledning av utfärdad stämning ville kommittén icke ifråga om strafföreläggande uppställa krav på godkännande jämväl från vårdnadshavares eller förmyndares sida såsom föreslagits av vissa tillfrågade instanser.

[44] Se ang vistelsebegreppet SOU 1953: 14 s 450.

Det föreligger självfallet ett starkt intresse av att den svenska rättsordningen realiseras, även då det gäller brott eller förseelser, som här i riket förövats av utlänningar. Stora praktiska svårigheter torde emellertid möta mot deras lagföring på ett i allo tillfredsställande sätt. Frågan om ingripande i dylika situationer synes svårligen kunna regleras genom generella direktiv utan torde få bedömas med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet.[45] Lagföring kan understundom ske på det sättet, att åtal anställes mot utlänningen i hans hemland. Möjligheterna att hos vederbörande myndigheter begära åtal äro emellertid begränsade. Från beivran i dylik ordning bortses i det följande.

Utlänningar intaga icke, naturligt nog, någon privilegierad undantagsställning i åtalshänseende i jämförelse med svenska medborgare. Föreligga tillräckliga skäl till åtal, skall sålunda i princip en utlänning, liksom en svensk medborgare, åtalas.

Härvid är att märka, att 1 kap. 2 § SL, vilket stadgande angiver förutsättningarna för att utländsk medborgare skall vara underkastad svensk domsrätt, enligt sin ordalydelse fordrar, att denne skall finnas här i riket. Bestämmelsen är emellertid — såsom antytts i annat sammanhang i denna avhandling — av processuell natur och innebär icke någon materiell begränsning i den straffrättsliga kompetensen.[46] Har vederbörande lämnat landet, måste man tydligen undersöka, huruvida de processrättsliga förutsättningarna för tillämpning av svensk straffrätt äro för handen.[47]

Först är här att beakta, huruvida delgivning av förundersökningsmaterialet och, sedermera, av stämning kan äga rum. Stämning skall delgivas den tilltalade personligen. Möjligheterna att utanför Sverige delgiva stämning med utlänning äro dock begränsade; i första hand äro därvid de bestämmelser som gälla i det främmande landet normerande.[48] Frågan om sådan delgivning saknar emellertid i princip betydelse för åtalsprövningen; åtal skall väckas, och det blir domstolens sak att pröva, huruvida möjligheter finnas att genom utrikesdepartementets försorg delgiva utlänningen stämning i dennes hemland.[49] I förekommande fall kan stämning delgivas jämväl legal ställföreträdare eller behörigt ombud för den tilltalade, oaktat denne lämnat riket. Denna uppfattning, som framförts av *Welamson,* har sedermera gillats av HD i ett rättsfall, där domstolen förklarade avfattningen av 1: 2 SL icke utgöra hinder mot åtals anställande i en dylik situation; och då — förklarade HD vidare — utredningen ej gav vid handen, att personlig inställelse skulle vara erforderlig i målet, kunde stämning däri delgivas ombudet.[50] 1: 2 SL utgör således, enligt det senast sagda, intet principiellt hinder för åtal mot utlänning, som befinner sig utom riket men som är representerad här av behörigt ombud. Däremot kan hinder föreligga på den grunden, att den misstänktes personliga inställelse befinnes

[45] RÅ i RÅ 218/50.

[46] Se s 305 not 62.

[47] Se RÅ i RÅ 63/54 och 871/59. Jfr SOU 1953: 14 s 447 f.

[48] Anf utr s 448. — Sådana möjligheter finnas i allt fall beträffande Danmark och Norge.

[49] Se RÅ:s Cirk nr 90 s 15.

[50] Se RÅ:s Cirk nr 28 samt NJA 1952 s 29 (RÅ:s Cirk nr 50). Se även Strahl i SvJT 1953 s 556 f.

erforderlig. I sådant fall må stämning ej delgivas ombudet; stämningsansökan skall följaktligen avvisas. Den misstänktes personliga inställelse vid huvudförhandlingen är ifråga om underrätts- eller hovrättsprocessen jämlikt 21: 2 RB i princip alltid erforderlig. Endast där det i lindrigare brottmål positivt framgår, att den misstänktes närvaro kan antagas sakna betydelse för utredningen, är personlig inställelse icke nödvändig. För huvudförhandlingen i HD är däremot principen den, att personlig inställelseskyldighet föreligger, blott där den misstänktes närvaro finnes erforderlig för utredningen.

Enligt 23: 18 RB skall den misstänkte, innan åtal beslutas, beredas tillfälle att taga del av förundersökningsmaterialet. Sådan delgivning är understundom möjlig utomlands. Kravet på delgivning torde dock få anses uppfyllt, om tillfälle, som nyss sagts, beretts ombud för den misstänkte.[51]

För domstols prövning fordras vidare att den misstänkte förelagts att — personligen eller genom ombud — iakttaga inställelse till huvudförhandlingen. Ett i samband därmed meddelat vitesföreläggande måste dock ofta bedömas som verkningslöst med hänsyn till att ett eventuellt utdömande av vitet icke kan verkställas i vederbörande land.[52] Hämtningspåföljd är naturligen utesluten. Den misstänktes personliga närvaro vid huvudförhandlingen är givetvis icke alltid påkallad; hur denna fråga skall bedömas har nyligen sagts. Ifråga om den misstänktes inställelse är jämväl att märka, att — oaktat dennes utevaro i allmänhet utgör förhandlingshinder — målet, enligt 46: 15 andra och tredje styckena RB, under vissa förutsättningar kan avgöras utan hinder av att nämnda part uteblivit. Prövningen av dessa förutsättningar ankommer visserligen på domstolen, då målet skall företagas till huvudförhandling. Åklagaren kan dock icke undgå att taga hänsyn till sagda stadgande redan på ett tidigt stadium; på grund av brottets svårhetsgrad t.ex. kan ju tillämpligheten av paragrafens andra — om än icke dess tredje — stycke vara definitivt utesluten.

Frågan, huruvida sådan utredning som domstolen må finna nöjaktig kan förebringas, måste även beaktas.[53] Nöjaktig utredning torde i många fall vara möjlig att utan större svårighet införskaffa, såsom t.ex. vid sådana överträdelser av trafiklagstiftningen som ha karaktären av ordningsförseelser. Vid åklagarens "förprövning" av denna förutsättning för förhandlings hållande torde han emellertid icke böra iakttaga alltför stor återhållsamhet och därigenom ställa domstolen utanför möjligheten att ingå i bedömning därav. Spörsmålet om tillämpligheten av undantagsbestämmelserna i 46: 15 RB är i första hand en domstolsfråga. Som allmän regel för åklagarens handlande kan måhända uppställas, att han i allt fall icke bör vara alltför snar till antagandet, att dessa bestämmelser, därest frågan därom framdeles blir aktuell, icke skola komma att tillämpas, och till följd därav avstå från att väcka åtal.[54]

---

[51] RÅ i Cirk nr 90 s 12.

[52] SOU 1953: 14 s 448.

[53] Se RÅ:s Cirk nr 90 s 8.

[54] Jfr *RÅ 63/54,* där RÅ förklarade, att det med hänsyn till bevisfrågans läge (vårdslöshet i trafik) ej syntes osannolikt, att domstolen skulle finna nöjaktig utredning kunna åvägabringas, även om den tilltalade (utomlandsvistande utlänning) ej inställde sig vid framtida huvudförhandling, och att det under sådana förhållan-

Av det sagda framgår sålunda, att den omständigheten, att den misstänkte utlänningen lämnat riket, i och för sig icke utgör något skäl för åklagaren att icke anställa åtal.[55]

Det föregående har närmast avsett den situationen, att utlänningen lämnat Sverige. Samma synpunkter äga emellertid i tillämpliga delar giltighet även för fall, där denne fortfarande befinner sig — å känd eller okänd ort — inom riket.

Liksom utlänningen sålunda principiellt blir föremål för åtal i samma ordning som inhemsk medborgare, bör strafföreläggande kunna meddelas honom i motsvarande omfattning. Ifråga om utlänningar, som befinna sig på tillfälligt besök i riket, är möjligheten att meddela strafföreläggande särskilt värdefull. Saken kan redas upp på ett snabbt och enkelt sätt, och utlänningen kan tillåtas lämna landet utan att invänta process inför domstol. Om vistelsen är särskilt kortvarig — den misstänkte är exempelvis motorfordonsförare på resa genom riket — är det givetvis angeläget, att denne godkänner föreläggandet i samband med att förseelsen beivras. Ofta torde emellertid förhållandena vara sådana, att föreläggandet ej kan utskrivas och presenteras för den misstänkte utan nämnvärt dröjsmål. I dylika fall bör strafföreläggande ej heller tillgripas.[56]

Vid utfärdande av strafföreläggande är godkännandets rättsliga kvalité här särskilt att uppmärksamma; åklagaren måste förvissa sig

---

den torde böra få ankomma på rätten att vid huvudförhandlingen avgöra, huruvida förhandlingshinder uppkommit genom den tilltalades eventuella utevaro. Jfr även *RÅ 384/52*: "Frågan, huruvida huvudförhandling i målet (underåklagaren hade väckt åtal för vållande till annans död) kan äga rum i den tilltalades (utomlandsvistande utlänning) frånvaro, synes böra avgöras av häradsrätten. RÅ vill därför föreslå, att Ni, under hänvisning till 46: 15 andra och tredje st RB, hos rätten begär, att huvudförhandling utsättes i målet . . ."

[55] Se RÅ:s Cirk nr 90 s 15.

[56] RÅ:s anf Cirk s 7 f. — I *RÅ Ag 74/48* uppkom fråga, huruvida beslutat men av åklagaren ej undertecknat strafföreläggande mot föreskriften i 48: 2 in fine RB kunnat med giltig verkan delges den misstänkte, som var utlänning och som förklarade sig skola avresa från riket halvannan timme efter det att förhöret med honom avslutats. Åklagaren, som var upptagen av sammanträde med offentlig myndighet, hade för att underlätta den misstänktes avresa beordrat nämnda förfarande. RÅ fann tillvägagångssättet vara i princip otillåtet; undantagsvis syntes det dock få ifrågakomma. RÅ uttalade nämligen, att, även om ett undantag i detta speciella fall kunnat medgivas från huvudregeln, att strafföreläggande skall vara undertecknat av åklagaren, försiktigheten bort föranleda denne att per telefon taga del av föreläggandets lydelse, innan detsamma framlagts till den misstänktes godkännande. — Uttalandet torde, tillämpat på restriktiva undantagssituationer, icke kunna göras till föremål för befogad kritik.

om att den misstänkte icke på grund av t. ex. språksvårigheter eller etnografiska faktorer är oförmögen att förstå föreläggandets innebörd. Att godkännande avgives utom riket torde icke hindra, att det betraktas som giltigt och att det utfärdade strafföreläggandet sålunda får åsyftad effekt.[57]

[57] I *RÅ 272/57* ansåg RÅ — med tillämpning av den grundsats som kommit till uttryck i rättsfallet NJA 1952 s 29 — godkännande av strafföreläggande, som utfärdats mot dansk medborgare för här i riket begången förseelse, vara giltigt, oaktat godkännandet undertecknats i Danmark.

TREDJE AVDELNINGEN

OM ÅTALSEFTERGIFT

A. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § RB

Regler om eftergift av åtal infördes generellt i svensk rätt först genom lagen den 19 maj 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga. Med införandet av RB skapades nya möjligheter att meddela åtalseftergift; RB:s regler härutinnan givas i 20 kap. 7 §.[1] Skillnaden mellan nu nämnda eftergiftsinstitut kan sägas vara den, att eftergift av åtal enligt RB:s regler — och i allt fall jämlikt 20: 7 andra punkten — är förestavad av processekonomiska skäl, medan eftergift enligt 1944 års lag tillkommit såsom ett kriminalpolitiskt instrument. Någon starkt markerad skillnad mellan de båda eftergiftsinstituten föreligger emellertid icke.[2]

Vid det nu sagda har sålunda bortsetts bl.a. från de möjligheter som före 1944 års lag funnos för vissa polismästare och stadsfiskaler jämlikt deras instruktioner eller stadgad praxis att vid bagatellförseelser avstå från åtal och meddela lagöverträdaren varning; dessa förhållanden ha omnämnts i den tidigare framställningen.

Den som för avgörandet av frågan, huruvida åtalseftergift må ifrågakomma, söker ledning hos lagtexten finner givetvis denna föga upplysande. Uppenbarligen är det inför så skiftande situationer som här kunna förekomma omöjligt att i lagbudets form nedlägga något mera än helt allmänna normer. De omständigheter som kunna påverka avgörandet av dylika frågor äro synnerligen olikartade. I fortsättningen skall utredas i vad mån det är möjligt att finna några principer, vilka — utöver vad som framgår av lagtextens ord — kunna tjäna till ledning för åklagaren.

Vid prövningen av eftergiftsfrågor har åklagaren givetvis att objektivt överväga, huruvida den handling, varom fråga är, innebär en straff-

[1] Se ang denna lagstiftning särskilt NJA II 1943 s 260 ff; *Gärde* s 242 ff; *Olivecrona* s 44 ff; *Strahl* s 54 ff.

[2] *Olivecrona* s 244.

belagd gärning. Det tillkommer honom icke att pröva, huruvida handlingen, efter hans egen uppfattning, *bör* vara i lag belagd med straff. Eftergift av åtal betyder en undantagsreglering, en avvikelse från den normala ordningen att begångna brott skola föranleda åtal. Då åklagaren konstaterat, att en lagöverträdelse föreligger, har han följaktligen att utgå från att den förhållningsregel som straffbestämmelsen sanktionerar skall respekteras. Prövningen av eftergiftsfrågan inskränker sig som regel till spörsmålet, huruvida det i det särskilda fallet föreligger sådana omständigheter, att åtal kan eftergivas utan nämnvärd risk för lagbudets efterlevnad.[3]

Även om nu några synpunkter kunna redovisas såsom användbar grund för denna prövning, är det tydligt, att jämväl dessa äro av i högsta grad generell räckvidd. Längre än till ett fåtal allmänna riktlinjer synes man icke kunna komma. Eftergiftsfrågor måste städse avgöras med den grundtanken i minne, att — såsom RÅ uttryckt principen — *rätt och billighet tillgodoses utan att respekten för gällande författningsbestämmelser sättes i fara.*[4]

För åtalseftergift jämlikt 20: 7 stadgar RB — i motsats till 1944 års lag om åtalseftergift — ingen särskild förutsättning med avseende å vederbörandes ålder; lagen är tillämplig å alla straffmyndiga personer. Däremot kan, såsom skall framgå av det följande, gärningsmannens ålder de facto vara av betydelse vid avgörandet av frågor om förhandenvaron av vissa särskilda förutsättningar för åtalseftergift, såsom t.ex. ursäktlig okunnighet om gällande rättsregler.

Under 20: 7 RB innefattas två typfall, där åtalseftergift får meddelas; fallen äro upptagna under två olika punkter av paragrafen.

1. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § första punkten RB

Förutsättningar för åtalseftergift äro i detta fall, för det första, att det är fråga om ett brott, varå, enligt för brottet gällande straffskala, *svårare straff än böter ej kan ifrågakomma.* Frihetsstraff får således icke ingå i straffskalan, icke ens såsom kvalifikation vid försvårande omständigheter.[5] Ett brott anses nämligen belagt med ett straff som kan användas endast vid försvårande omständigheter, oavsett huruvida

[3] *Strahl* s 55.

[4] RÄ:s Cirk nr 37 s 6.

[5] *Olivecrona* s 44; *Strahl* s 159. Se även JO 1950 s 135.

sådana föreligga i det särskilda fallet. Straff, som får användas endast vid svårare grad av brottet, såsom där brottet är grovt, räknas däremot icke till straffskalan.[6] Syftet med bestämmelsen i rubricerade lagrum är att medgiva möjlighet till åtalseftergift vid ringare brott, såsom t. ex. smärre ordningsförseelser. Vid dylika brott föreligga stundom omständigheter, som göra förseelsen ursäktlig, varför ett undantagslöst beivrande av varje sådant brott ej kan anses påkallat med hänsyn till straffrättsskipningens ändamål.[7]

Den andra grundförutsättningen för åtalseftergift är, att det finnes *uppenbart, att den misstänktes lagföring icke är påkallad ur allmän synpunkt.* Här uppstår, liksom eljest där en liknande i allmänna ordalag avfattad terminologi användes, närmast svårigheten att avgöra, vad som bör förstås med begreppet ur allmän synpunkt påkallad. Vilka allmänna synpunkter finnas som tala för att en gärning, som är belagd med allenast bötesstraff och som fördenskull formellt kunnat undgå åtal, dock bör föranleda sådan beivran?

Till en början är därvid att anteckna att, ifråga om brottets svårhetsgrad, såsom förutsättning för åtalseftergift gäller, att

1) *brottet kan sägas vara ringa.* Att den misstänktes lagföring icke är påkallad ur allmän synpunkt innebär nämligen, enligt kommentaren till RB, att brottet i och för sig skall vara att betrakta såsom ringa. Är brottet av allvarligare natur, torde lagföring i regel få anses påkallad ur allmän synpunkt.[8] Den omständigheten att brottet är av den låga svårhetsgrad, att endast böter kunna följa däråå, är sålunda icke tillräcklig för att göra brottet ringa.

Uppenbarligen ställer det sig mycket svårt att i en allmän formel omskriva vad som bör förstås med att brottet är ringa. Begreppet synes bäst illustreras genom angivande av ett antal konkreta exempel från det praktiska livet. Det kan emellertid erinras om att ett brott enligt vedertaget juridiskt språkbruk kan betecknas som ringa, fastän i straffskalan för detsamma ingår frihetsstraff. Om dylika brott kan det ju dock ej bli fråga i förevarande sammanhang.

Däremot kan diskuteras vilken betydelse för brottets svårhetsgrad som är att tillskriva den omständigheten att brottet förorsakat omfattande skada eller förstörelse. I och för sig kan naturligtvis handlingen betecknas som ett ringa brott, fastän den medfört dylika verkningar. Det har i annat sammanhang ovan framhållits, att frågan, huruvida

[6] Strahl p a st.
[7] *PLB II* s 257.
[8] *Gärde* s 242.

ett fel är att betrakta som ringa, måste avgöras med hänsyn till felets följder. Ett likartat betraktelsesätt synes göra sig gällande jämväl här. Medför brottet omfattande skada eller förstörelse, torde det sålunda icke kunna anses som ringa, i allt fall icke i den mening som synes vara förutsatt i förevarande sammanhang.[9]

Som exempel ur åklagarpraxis på förseelser, vilka bedömts vara av den ringa natur att eftergift funnits böra ifrågakomma, kunna följande ärenden anföras. Därvid bör emellertid först den anmärkningen inskjutas, att materialet för en undersökning av eftergiftspraxis är av obetydlig omfattning hos RÅ; för en fylligare bild av denna åklagarverksamhet bli omfattande undersökningar hos underåklagarna nödvändiga.

Hissar i bostadsfastigheter upplätos till begagnande, innan tillståndsbevis meddelats och anslagits; härigenom var ägaren av hissarna förfallen till ansvar jämlikt KK 1939 ang. anordnande m.m. av vissa hissar. RÅ fann åtalseftergift kunna meddelas med hänsyn till omständigheterna i saken (bl.a. hade besiktningsman besiktigat och godkänt hissarna och muntligen meddelat såväl tillsyningsmyndigheten som hissarnas ägare detta, innan hissarna upplätos för bruk).[10] Under omkring två veckors tid försåldes för ett bryggeribolags räkning — i strid mot bestämmelserna i KF 1919 ang. försäljning av pilsnerdricka — pilsner från ett förråd, som förvarades å viss järnvägsstation. RÅ ansåg åtal kunna eftergivas med hänsyn till i ärendet upplysta förhållanden (förfarandet var — som sagt — kortvarigt och hade upphört, då järnvägen ställt sig avvisande; upprepning kom ej att ske).[11] En läkare överskred den tid för vilken han erlagt parkeringsavgift (en halv timme) med tio minuter; anledningen var, att det sjukbesök, varav parkeringen föranletts, dragit ut på tiden. Statsåklagaren meddelade åtalseftergift med hänsyn till omständigheterna kring förseelsen och med beaktande av att läkaren sedermera erhållit sådant särskilt parkeringstillstånd som vederbörande poliskammare brukade medgiva läkare.[12] Fråga uppkom om ansvar jämlikt 9: 5 byggningabalken (böter en daler) för person, som underlåtit att stänga en grind, uppsatt i gränsen mellan enskild persons fastighet och allmän väg. RÅ uttalade, att, om förseelsen legat under allmänt åtal, detta borde ha eftergivits.[13]

Understundom har ifråga om vissa arter av lagöverträdelser särskild praxis utformats bland åklagare, innehållande ganska detaljerade riktlinjer för bedömandet av begreppet ur allmän synpunkt, t. ex. rörande verkan av itererade överträdelser. Så har vid viss åklagarmyndighet — i allt fall tidigare — åtalseftergift ansetts generellt böra meddelas

---

[9] Jfr *RÅ 184/52*. Lagföring ansågs påkallad ur allmän synpunkt med hänsyn bl a till den omfattande skada, som uppstått vid brand (för den händelse gärningsmannens handlande inneburit blott viss förseelse mot brandlagen).

[10] RÅ Al 136/49.

[11] RÅ 155/50.

[12] RÅ 679/54.

[13] RÅ 808/53.

för överträdelser av föreskrifter om s.k. 30-minutersparkering, dock att, om vederbörande inom de två sistförflutna åren begått liknande förseelse, eftergift för den senare förseelsen ifrågakommit, endast om särskilda skäl därtill förelegat.[14] Numera torde emellertid ifrågavarande myndighet tillämpa betydligt restriktivare regler. Vid annan åklagarmyndighet åter meddelas, enligt uppgift, åtalseftergift exempelvis för visstidsparkering eller hyresparkering, som överskridits med blott 5 à 10 minuter, samt för långtidsparkering, som överskridits även med längre tid, i sistnämnda fallet dock under förutsättning att giltigt skäl för försummelsen kunnat anföras.[15] Dock undantagas fall av iteration. Som exempel på andra ringa förseelser, där man vid nyss åsyftade åklagarmyndigheter anser åtalseftergift kunna ifrågakomma, må nämnas vissa "tekniska" motorfordons- och cykelförseelser, såsom felande eller felaktiga skyltar och, ifråga om cyklar, även felande signalanordning — allt dock under förutsättning att bristen inom förelagd tid avhjälpts.[16] Vidare ha vissa förseelser av hundägare — avsaknad av skattemärke eller uppgift om ägarens namn, ävensom utelöpande hund — behandlats å enahanda sätt.[17] Vad nu nämnts innefattar regler som avses skola tillämpas för normalfallet; undantag kunna givetvis förekomma. Jämte dessa regler har man samtidigt angivit ett flertal omständigheter, vilkas förhandenvaro anses utesluta möjligheten att meddela åtalseftergift, såsom att vederbörande återfallit eller att flera förseelser föreligga till bedömande vid ett och samma tillfälle.

Även om ett brott i och för sig är att anse som ringa kan dock mången gång ett allmänt intresse påkalla, att åtal väckes med hänsyn till såväl brottets art som straffets syfte, liksom även till omständigheterna vid brottets begående. Motiven till 20: 7 RB anföra till exemplifiering härav brott mot taxeringsförordningen, upprepade enahanda förseelser av samme gärningsman eller överträdelse av samma ordningsföreskrift, begången av ett flertal gärningsmän.[18] För detta motivuttalande har redogjorts i annat sammanhang ovan.[19] Här må blott erinras om att

---

[14] ÅMS. Se RÅ 37/50.

[15] Skriftliga upplysningar 8 11 1956 (och 28 9 1960) till förf från ÅMG.

[16] Anvisningar för ÅMS av vederbörande statsåklagare 31 12 1954. Anf upplysningar från ÅMG.

[17] Ibid.

[18] *PLB II* s 257.

[19] S 263 f.

detsamma ansetts innebära, att åklagaren har att beakta såväl individualpreventiva som allmänpreventiva synpunkter.[20]

Som exempel på sådana brott som, fastän ringa, med hänsyn till sin art enligt åklagarpraxis ansetts utesluta åtalseftergift äro att nämna registreringsförseelser och liknande förseelser, vilka försvåra polismyndighetens kontroll.[21] På samma sätt har man bedömt sådana överträdelser som medlem av vissa yrkesgrupper begår mot föreskrifter, utfärdade just för dessa grupper.[22] Att man normalt ej anser åtalseftergift böra ske här är så mycket naturligare som eftergift vid dylika förseelser endast under speciella förutsättningar torde komma ifråga, då gärningsmannen befunnit sig i den mera ursäktliga situationen, att han svävat i okunnighet om den aktuella lagbestämmelsen.[23] Naturligen måste möjligheten till eftergift vara avsevärt mindre, där gärningsmannen icke ens kan åberopa dylik okunnighet till sitt eventuella fredande från ansvar.

För att åtalseftergift skall kunna förekomma kräves det som regel vidare, att det är fråga om en

2) *speciell undantagssituation*, som gör att förseelsen ter sig mindre straffvärd i jämförelse med de flesta övriga förseelser som falla under straffbestämmelsen.[24] Tillräckligt är alltså icke, att ifrågavarande slags förseelser i allmänhet äro att anse som ringa.[25] Lagtexten innehåller visserligen icke något uttryckligt krav på att extraordinära förhållanden skola föreligga, men detta framgår uppenbarligen utav den karaktär av undantagsreglering som utmärker denna lagstiftning. Föreligger icke någon särskild undantagssituation, lärer det väl heller icke framstå som uppenbart, att lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt.

När dessa privilegierade situationer skola anses föreligga, har det överlämnats åt praxis att närmare avgöra.

En sådan situation har därvid ansetts kunna vara för handen, när gärningsmannen befunnit sig i *okunnighet* om att gärningen är straffbelagd.[26]

Huvudregeln i svensk praxis och doktrin är den, att okunnighet om att viss handling är belagd med straff principiellt icke har betydelse

---

[20] *Gärde* s 242. Jfr *Konfiskation* s 276 f.

[21] Anf anvisningar för ÅMS; anf upplysningar från ÅMG.

[22] Ibid.

[23] Jfr nedan s 365.

[24] *Strahl* s 55; RÅ:s Cirk nr 37 s 2. Jfr SOU 1948:40 s 35.

[25] Strahl p a st; RÅ p a st.

[26] Se RÅ:s anf Cirk.

för frågan, huruvida gärningen skall anses vara brottslig.[27] Även om en rättsvillfarelse kan förändra den etiska värderingen av en handling, föreligga starka skäl mot att denna lämnas straffri. *Thornstedt* framhåller i sin straffrättsliga studie över rättsvillfarelse, att allmänhetens kunskap om straffbestämmelserna är så bristfällig, att straffrihet på grund av rättsvillfarelse — därest rättsordningen medgav detta — skulle bli en vanlig företeelse.[28] Ett påstående om rättsvillfarelse måste också ofta vara svårt att vederlägga; en osann invändning om sådan villfarelse skulle mången gång i brist på motbevisning få godtagas.[29] En straffbestämmelse skulle sålunda lätt bli mer eller mindre verkningslös, om vem som helst kunde undgå straff genom att förebära okunnighet om bestämmelsen. Medborgarnas intresse av att skaffa sig kännedom om lagens innehåll skulle avtaga.[30] Praktiska kriminalpolitiska hänsyn till den allmänna laglydnaden i samhället motivera således, att okunnighet om eller felaktig uppfattning av rättsregler icke bör få leda till frihet från straff.[31] Helt kan dock icke ett under alla förhållanden oinskränkt straffansvar upprätthållas.[32]

Såsom framhållits i annat sammanhang kan rättsvillfarelse under vissa förutsättningar innebära, att en i objektivt hänseende brottslig gärning icke utgör något brott. I dylikt fall föranleder sålunda rättsvillfarelsen icke-åtal. Är den icke av beskaffenhet att utesluta brottslighet, kan rättsvillfarelsen likväl bli relevant för åklagarens handlande genom att utgöra skäl för åtalseftergift. Frågan blir nu, under vilka närmare förutsättningar eftergift av dylik anledning anses kunna ifrågakomma. Dessförinnan må blott erinras om att förekommande rättsvillfarelse företrädesvis aktualiseras först i och med att den misstänkte åberopar dylik omständighet. Normalt kan åklagaren rimligtvis icke ha anledning att efterforska, huruvida rättsvillfarelse förelegat.

I sitt år 1948 avgivna förslag till lagstiftning om straffnedsättning m. m. upptog strafflagberedningen en bestämmelse av innehåll, att domstol skulle äga besluta om nedsättning under straffminimum och om eftergift av brottspåföljd.[33] Det förutsattes därvid för straffned-

---

[27] Se ovan s 196.
[28] *Thornstedt* s 124 ff.
[29] A a s 125 f och 134.
[30] Se a a s 137.
[31] Se a a s 136 f; se även s 7 f, 41 ff och 134 f.
[32] A a s 137.
[33] SOU 1948: 40.

sättning, att det på grund av särskilda omständigheter kunde antagas, att gärningsmannen skulle avhålla sig från vidare brottslighet samt att hinder ej mötte mot sådan åtgärd på grund av hänsyn till den allmänna laglydnaden. För påföljdseftergift skulle fordras att det befanns uppenbart, att ansvarspåföljd ej var erforderlig. Såsom omständigheter, vilka borde särskilt beaktas vid domstolens prövning av reaktionsfrågan, angav beredningen i lagtextens form ett flertal vägledande exempel; ett bland dessa var det fall, att gärningsmannen handlat i okunnighet om att gärningen var belagd med straff.[34]

Reglerna om åtalseftergift utformades i samma förslag på i huvudsak liknande sätt. Sålunda föreskrevs att det skulle vara uppenbart, att åtal icke var erforderligt vare sig för att avhålla gärningsmannen från vidare brottslighet eller med hänsyn till den allmänna laglydnaden. Någon särskild exemplifiering gavs dock ej. Vad som i sådant avseende anförts i föregående sammanhang skulle uppenbarligen äga — i stort sett — motsvarande tillämpning ifråga om förutsättningarna för åtalseftergift.[35]

Efter remissförfarande underkastades förslaget förnyad behandling inom strafflagberedningen, varefter modifierade regler i ämnet framlades i ett betänkande 1953.[36] Den exemplifierande uppräkningen uteslöts därvid; för nedsättning och påföljdseftergift upptogos blott de allmänna förutsättningar som angivits i det tidigare förslaget. Beredningen påpekade emellertid, att vad som i föregående sammanhang uttalats vid uppräkningen av typfall fortfarande skulle äga giltighet.[37] Rättsvillfarelse skulle således även enligt 1953 års betänkande kunna under i övrigt stadgade förutsättningar leda till straffnedsättning eller påföljdseftergift. Beredningen underströk vidare, att den föreslagna regleringen skulle bli tillämplig blott i speciella undantagsfall.[38] Ifråga om åtalseftergift markerades detta särskilt beträffande fall, där svårare straff än böter kunna följa å gärningen. Här skärptes förutsättningarna för eftergift i förhållande till 1948 års förslag genom tillägget, att det ej heller eljest skulle vara ur allmän synpunkt påkallat, att åtal väcktes.[39]

---

[34] Okunnighet om rättsreglerna skulle i viss omfattning även kunna bli relevant enligt ett annat av beredningen upptaget exempel, i vilket den brottsliga gärningen stod i samband med gärningsmannens ungdom eller bristande insikt, erfarenhet eller omdöme (se anf utr s 17).

[35] Se särskilt anf utr s 34.

[36] SOU 1953: 17 s 104 ff.

[37] Anf utr s 122.

[38] Ibid. Beredningen fortsätter: "Det skall föreligga någon särskild omständighet som gör, att domstolen kan frångå vad som är stadgat som straff för brottet."

[39] Se anf utr s 131.

Oaktat något särskilt ej utsagts härom, har avsikten tydligen varit, att rättsvillfarelse skulle kunna utgöra skäl jämväl för åtalseftergift.[40]

Ej heller 1953 års förslag blev, som bekant, upphöjt till lag.[41] Vad som förekommit i samband med det ursprungliga förslaget synes dock, som den fortsatta framställningen skall visa, ha haft vissa betydelsefulla återverkningar, åtminstone beträffande åklagarpraxis.

Vid sin kommentar av 20: 7 första punkten RB upptager *Strahl* bland andra förhållanden, där åtalseftergift kan synas motiverad, det, att lagöverträdaren befann sig i ursäktlig okunnighet om förhållningsregeln.[42] Detta exempel, som icke kan stödjas på något direkt uttalande i processlagberedningens motiv till RB, står tydligen i viss samklang med förutnämnda lagförslag.

Så är även fallet med *RÅ:s cirkulärskrivelse nr 37*. RÅ framlägger där några principiella synpunkter till ledning för åklagarnas bedömande av frågan om eftergift jämlikt 20: 7 första punkten RB i anledning av rättsvillfarelse. Rättsvillfarelsens principiella betydelse är emellertid icke begränsad till sådana eftergiftssituationer som bli att bedöma enligt nyssnämnda punkt.[43] Det kan för övrigt observeras, att förslagen om domstols rätt till straffnedsättning m. m. — där rättsvillfarelse sålunda angavs såsom särskilt beaktansvärt förhållande — icke inskränkte möjligheterna till nedsättning att avse allenast rena bötesbrott. Att emellertid RÅ:s nämnda anvisningar endast taga sikte på dylika brott beror på att åtalseftergift i dessa situationer innefattar de praktiskt viktigaste fallen.[44]

Den speciella undantagssituation som motiverar åtalseftergift enligt ifrågavarande lagrum utgöres här, som sagt, av gärningsmannens okunnighet om förhållningsregeln. RÅ har understrukit, att det därvid bör fordras, att utredningen klart visar, att vederbörande handlat i okunnighet om att gärningen är straffbelagd. Framstår det som ovisst, huru härmed förhåller sig, bör såsom regel åtalseftergift ej förekomma.[45] Ett naket påstående om rättsvillfarelse kan tydligen icke utgöra tillräcklig grund för åtalseftergift; påståendet måste stödjas av omständigheterna i saken. En sådan omständighet kan vara den, att myndigheterna under en längre tid lämnat liknande förfaranden utan beivran.[46]

[40] *Thornstedt* s 111.

[41] Jfr SOU 1956: 55 s 312 f.

[42] *Strahl* s 55. — Se även Heuman i SvJT 1948 s 330.

[43] Jfr RÅ:s Cirk nr 37 s 1.

[44] RÅ p a st.

[45] Anf Cirk s 3 f. Se även RÅ 147/50 (ref nedan).

[46] Anf Cirk s 4. Jfr *Thornstedt* s 193 f och 200.

Emellertid kan det rimligtvis icke vara fråga om vilken okunnighet som helst. RÅ uppställer såsom krav, att okunnigheten regelmässigt skall kunna anses *ursäktlig*.[47] Detta innebär, att okunnigheten *icke kan tillskrivas vederbörande såsom culpös*. I undantagsfall bör dock en "mindre grad av oaktsamhet" hos gärningsmannen anses tillåtlig.[48] [49]

Thornstedt diskuterar i sin undersökning lämpliga metoder för behandlingen av rättsvillfarelse och rekommenderar bl. a. frikännande dom vid ursäktlig (egentlig) rättsvillfarelse.[50] Därav följer givetvis att åtal icke bör ske vid sådan villfarelse. Ursäktlig säges villfarelsen vara, då "gärningsmannen icke försummat att skaffa sig den rättskunskap, som med hänsyn till kriminalpolitiska skäl och allmänna kulturella värderingar i samhället kan fordras av honom".[51]

Jämväl må i detta sammanhang observeras ett uttalande av strafflagberedningen. Enligt detta borde den av beredningen föreslagna straffnedsättningen m. m. icke ifrågakomma, där gärningsmannen visserligen handlat i okunnighet om gärningens brottslighet men han fullt medvetet underlåtit taga kännedom därom; såsom exempel nämndes överträdelser av ransoneringslagstiftningen.[52] I dylika fall var tydligen, enligt strafflagberedningens förmenande, rättsvillfarelsen icke blott oursäktlig utan även oursäktlig i sådan grad, att den icke borde tillmätas relevans i straffrättsligt avseende. Såväl individual- som allmänpreventiva hänsyn talade här starkt för ansvarspåföljd.[53]

När man skall avgöra, huruvida ursäktlig okunnighet föreligger, har man — uttalar RÅ — att utgå från den aktsamhet som man i allmänhet

---

[47] Anf Cirk s 2 f; så även *Strahl* s 55. Jfr *Olivecrona* s 44. Jfr ang begreppet klart ursäktlig såsom förutsättning för polismans rapporteftergift Sjöholm, Lagstiftningen om polisväsendet m m, andra utvidgade uppl, s 557.

[48] Anf Cirk s 2 (okunnigheten får icke vara "klandervärd").

[49] SLB ville i sina förutnämnda lagstiftningsförslag icke uppställa något krav på ursäktlighet. Ett sådant krav skulle kunna uppfattas som att okunnigheten över huvud icke fick vara klandervärd och sålunda icke ens i någon mån oaktsam. Detta var ett för strängt krav. En förseelse, som begåtts i rättsvillfarelse, kunde nämligen, menade beredningen, av särskilda kriminalpolitiska skäl böra medföra straffnedsättning eller eftergift, trots att den även för ett bedömande enligt vanlig moraluppfattning innebar, att dess förövare förgått sig. (SOU 1948: 40 s 18.)

[50] *Thornstedt* s 164; se även s 142.

[51] A a s 142 not 38. Det sagda torde, uttalar Thornstedt, i sak överensstämma med SLB:s ståndpunkt i SOU 1948: 40.

[52] SOU 1948: 40 s 18.

[53] Ibid. Jfr ang tolkningen av SLB:s uttalande *Thornstedt* s 108.

bör kräva av en person i gärningsmannens ställning.[54] Därvid böra bl. a. beaktas gärningsmannens ålder, hans fysiska och psykiska beskaffenhet samt hans yttre levnadsomständigheter.

Ej sällan kan man räkna med att envar samhällsmedlem känner till, att lagbestämmelser äro meddelade inom särskilda områden för mänskligt handlande och att överträdelser av dem äro straffbelagda.[55] Detta gäller tydligen — för att nämna ett par exempel — ifråga om innehav av vapen, handhavande av sprängämnen, förande av motorfordon samt om jakt och fiske. Naturligen avse dessa regler mångfaldiga av det dagliga livets verksamhetsområden. I hithörande fall torde vederbörande få anses skyldig att själv taga reda på innehållet i ifrågavarande lagreglering med påföljd att han sällan kan anföra ursäktlig okunnighet i dessa stycken till sitt fredande. Dock torde ursäktlig okunnighet kunna åberopas, om gärningsmannen, innan handlingen företogs, förfrågat sig hos offentlig myndighet, som har tillsyn över författningens tillämpning, och därvid erhållit felaktiga upplysningar.[56] Möjligen kan samma regel gälla för det fall, där den verksamhet, vari förseelsen begicks, handhafts för gärningsmannens räkning av sakkunniga personer, vilka underlåtit upplysa denne om skyldigheten att iakttaga viss ordningsföreskrift.[57]

Åliggande att vara positivt verksam för att inhämta kännedom om gällande lagregler torde särskilt åvila vissa kategorier eller från medborgarna i gemen avgränsade grupper av samhällsmedlemmar. Sålunda synes det berättigat att av näringsidkare fordra, att dessa av egen drift skaffa sig kunskaper om de särskilda bestämmelser som gälla för dem i deras egenskap av utövare av viss näring.[58] Ursäktlig okunnighet torde följaktligen i regel ej kunna anses föreligga i sådana fall. Känner således en näringsidkare till att det exempelvis åsatts normalpris för viss vara men uraktlåter han medvetet att skaffa sig kännedom om bestämmelsernas innehåll, skall åtalseftergift icke ifrågakomma.[59] Om emellertid bestämmelsernas innebörd lämnar rum för berättigad tvekan eller de trätt i kraft, innan näringsidkaren rimligen kunnat få kännedom om dem, synes åtalseftergift kunna förekomma.[60]

[54] Framställningen är här och i det närmast följande hämtad från anf Cirk s 2 f.

[55] Jfr härom *Thornstedt* s 125.

[56] Se ang rättspraxis a a s 188 ff.

[57] Se ang rättspraxis a a s 194 ff.

[58] Thornstedt intager samma ståndpunkt, se a a s 145. Se ang Hurwitz' uppfattning *Thornstedt* s 43.

[59] Jfr SLB:s ovan återgivna uttalande.

[60] Se ang praxis *Thornstedt* s 170 ff och 177 ff.

Skyldighet att underrätta sig om gällande föreskrifter torde vidare gälla för motorfordonsförare och cyklister beträffande lokala parkeringsbestämmelser och om inskränkningar i rätten att föra fordon på vissa vägar. Är lagöverträdaren främling på platsen eller av andra skäl obekant med förhållandena där, kan denna omständighet dock vara ägnad att göra förseelsen ursäktlig.[61] Med hänsyn till trafikregleringens natur och intresset av att varje trafikant noggrant iakttager dylika bestämmelser förefaller det dock angeläget, att detta RÅ:s uttalande tillämpas med stor restriktivitet.

Med samma fog som i förutnämnda, i cirkulärskrivelsen angivna fall torde man kunna kräva liknande skyldighet att inhämta upplysningar av t. ex. den som vill bedriva jakt eller fiske.

De omständigheter som vanligen äro av betydelse vid avgörandet av eftergiftsfrågor bli givetvis att beakta, även där eftergiften synes motiverad av förekommande rättsvillfarelse. Härutinnan framhålles i cirkulärskrivelsen bl. a. att allmänpreventiva synpunkter kunna föranleda, att eftergiftsfrågan bedömes snävt. Beträffande ordningsföreskrifter såsom parkeringsförseelser och vissa bestämmelser i kristids- och rusdryckslagstiftningen kan det intresse som man velat tillgodose genom lagstiftningen ofta realiseras blott genom att straffbuden bringas i tillämpning. Att märka är emellertid, att i vissa fall möjlighet finnes att hävda detta intresse genom användning av den befogenhet som myndighet kan äga att genom utsättande av vite framtvinga iakttagandet av en positiv eller negativ rättsplikt. I dessa fall torde utdömande av ett ringa bötesstraff mången gång vara av föga värde. Vida effektivare är oftast att utnyttja metoden med vitesföreläggande. Det torde därför icke möta hinder ur allmänpreventiv synpunkt att under sådana omständigheter meddela åtalseftergift, då gärningsmannen saknat kännedom om lagbestämmelsen.[62] Okunnigheten bör dock tydligen — i enlighet med vad tidigare anförts — därvid framstå som ursäktlig.

Det är emellertid att observera, att i den förutnämnda situationen, där bestämmelserna trätt i kraft, innan de rimligtvis kunnat bli kända för vederbörande, domstolarna under vissa omständigheter antagit straffrihet.[63] Under sådana förhållanden synes åtalseftergift ej heller böra komma ifråga. Om förfarandet bedömes som straffritt av domstolen, betyder ju detta, att brott ej föreligger. Finner åklagaren sig ställd inför en dylik eventualitet, bör han således överväga att av denna

[61] Samma uppfattning hos Thornstedt, se a a s 145 f. Se även Sjöholms a a s 557.

[62] Anf Cirk s 5.

[63] Se *Thornstedt* s 170 ff.

anledning avstå från åtal. En annan sak är, att han, på grund av de särskilda förhållandena, antagligen anser sig böra åtala. Till följd av svårigheten att med ledning av rättspraxis uppskatta rättsvillfarelsens betydelse för frågan om brott eller icke-brott blir han förmodligen benägen att i övervägande antalet fall bedöma situationen såsom innefattande tillräckliga skäl till åtal. I allt fall är det klart, att i dessa fall, där straffrihet framstår som möjlig, åtalseftergift icke skall meddelas rent schematiskt, utan beaktande av att rättsvillfarelse kan verka straffriande på olika sätt. Genom beslut om åtalseftergift slås ju fast, att gärningen ifråga utgör brott.

Det skulle kanske kunna göras gällande, att åklagaren i sådana intrikata bedömningsfall som det här såsom regel måste vara fråga om icke bör undandraga det eventuellt brottsliga förfarandet domstols prövning genom att meddela beslut om att icke åtala; det borde tillkomma allenast rätten att taga ställning till rättsvillfarelsens relevans i det särskilda fallet. Häremot bör dock genmälas att åklagarna ofta ställas inför överväganden av minst lika vansklig natur och därvid givetvis mången gång besluta icke-åtal, utan att någon anledning till gensaga fördenskull synes föreligga.[64] För övrigt tillåtes ju åklagaren att genom beslut om åtalseftergift — om vars principiella användbarhet i dessa fall ingen diskussion torde råda — företaga ett liknande avgörande och åstadkomma samma effekt, d. v. s. avskärma ett judiciellt bedömande.

Det ovan anförda gäller jämväl de fall, där bestämmelsernas innebörd lämnat rum för berättigad tvekan eller där gärningsmannen av offentlig tillsynsmyndighet erhållit felaktiga upplysningar om viss författnings tillämpning.[65] Även här har straffrihet antagits. Förutsättningarna därför synas emellertid vara ännu svårare att precisera än i nyssnämnda fall.[66] Vid dylikt förhållande möta tydligen mindre betänkligheter mot åtalseftergift; förfarandet ifråga måste väl nästan så gott som alltid bedömas såsom straffbart och medförande fällande dom. Rent principiellt torde dock riktigheten av en generell rekommendation till åtalseftergift kunna ifrågasättas.[67]

Utöver det sagda kan också påpekas att den misstänkte genom beslutet om åtalseftergift betages möjligheten till friande dom, låt vara att åtalseftergift i allmänhet ej bör meddelas mot dennes önskemål.

---

[64] Jfr t ex SOU 1948: 40 s 32 och Heuman i SvJT 1950 s 586.

[65] Se RÅ:s anf Cirk s 3.

[66] Se *Thornstedt* s 177 ff (särskilt s 187) och 188 ff.

[67] Jfr RÅ:s avgörande av åtalsfrågan i RÅ 606/56, ref å s 201 f.

RÅ Ak 98/49. Fru A anordnade i en bostadsfastighet vattenklosett utan att dessförinnan inhämta hälsovårdsnämndens medgivande. Sedan hon vägrat godkänna å henne utfärdat strafföreläggande, bragtes ärendet under RÅ:s prövning. RÅ yttrade. Av utredningen fick anses framgå, att fru A, som i vederbörlig ordning sökt och erhållit byggnadslov, saknat kännedom om att enligt föreskrift i HälsovårdsSt tillstånd till anordnande av vattenklosett skulle beviljas jämväl av hälsovårdsnämnden. Fru A, som var född 1889, hade anlitat sakkunniga personer för arbetenas utförande, och dessa hade underlåtit att upplysa henne om att nyssnämnt tillstånd erfordrats. Med hänsyn härtill och omständigheterna i övrigt fick fru A:s okunnighet anses ursäktlig, varför RÅ beslöt eftergiva åtal.

I *RÅ 147/50* var det fråga om enahanda förseelse som i nyssnämnda fall, begången å samma ort. Här anförde husägaren, att han icke vid förseelsens begående haft vetskap om att det ålegat honom att söka tillstånd av hälsovårdsnämnden. Bestämmelser rörande klosetter hade varit tillämpliga i flera år men hade så gott som undantagslöst överträtts, utan att hälsovårdsnämnden beivrat något för honom känt fall. Byggmästaren uppgav, att husägaren troligen svävat i okunnighet om att tillstånd av nyss angiven beskaffenhet erfordrats; han hade icke påpekat detta för denne. Möjligen hade saken kommit på tal under byggets bedrivande, men då hade man resonerat som så, att det så allmänt brutits mot HälsovårdsSt:s bestämmelser härutinnan, att förbudet i verkligheten icke existerade.[68] Själv hade byggmästaren byggt sig ett hus fem år tidigare och då anlagt vattenklosett, utan att detta påtalats av hälsovårdsnämnden. RÅ ansåg, att, särskilt med hänsyn till vad byggmästaren uppgivit, det icke kunde anses tillförlitligen ådagalagt, att husägaren varit okunnig om att ifrågavarande tillstånd erfordrats. Då ej heller i övrigt omständigheter, av beskaffenhet att föranleda eftergift av åtal, förebragts, borde åtal väckas. RÅ påpekade särskilt, att detta ärende skilde sig från det nyss återgivna såtillvida, att i det tidigare ärendet intet framkom vid utredningen som gav anledning att ifrågasätta lagöverträdarens goda tro. —

Vad det först refererade fallet angår är att märka att ej enbart den omständigheten, att fru A anlitat sakkunnig arbetskraft, vilken underlåtit upplysa henne om tillståndets nödvändighet, ansågs göra okunnigheten om lagregeln ursäktlig. Jämväl »övriga omständigheter» ha åberopats. Vilka dessa ha varit framgår ej av beslutets formulering, Det synes antagligt att därmed åsyftats det förhållandet, att varken allmän- eller individualpreventiva skäl av beskaffenhet att påkalla åtal förelegat. Vidare kan hänsyn ha tagits till den omständigheten, att hälsovårdsnämndens ståndpunkt kunnat genomdrivas på det mycket effektiva sättet, att nämnden vid vite förbjudit användning av anläggningen.[69] Fru A:s ålder synes också ha tillmätts särskild betydelse vid avgörandet av frågan om ursäktligheten av hennes okunnighet. Fråga är väl, huruvida det icke ålegat fru A att själv underrätta sig om vilka tillstånd som voro erforderliga för byggnadsarbetets bedrivande och huruvida icke hennes

[68] Se ang verkan av myndigheters passivitet inför straffbar verksamhet, som bedrivits en längre tid *Thornstedt* s 193 f och 200.

[69] Jfr Heuman i SvJT 1950 s 588 not 1 (slutet).

okunnighet sålunda, principiellt sett, får anses oursäktlig. Vad i övrigt förekommit torde icke kunna föranleda till ändrad uppfattning därvidlag.

I det senare fallet har icke tillförlitligen utretts att vederbörande husägare handlat i okunnighet om tillämpliga författningsföreskrifter. Den grundläggande förutsättningen för åtalseftergift enligt ifrågavarande cirkulärskrivelse har således ej blivit uppfylld. Emellertid framgår av RÅ:s ytterligare motivering att åtalseftergift, även där klar okunnighet icke visats föreligga, skulle kunnat ifrågakomma på grund av »omständigheter i övrigt». En sådan eftergift skulle alltså meddelas på annan grund än error iuris. RÅ har dock ej heller funnit sådana omständigheter föreligga i ärendet.

RÅ 132/51. Åtal skedde mot A, för det denne låtit såsom släpvagn bruka en honom tillhörig s.k. trailer, som ej varit registrerad och följaktligen ej heller besiktigad. A anhöll hos RÅ om åtalets nedläggande och anförde. Han hade vid kontakt med vederbörande bilbesiktningsman erhållit beskedet, att registrering ej var behövlig. Till följd av olika tolkningar av de bestämmelser, varom här var fråga, hade väg- och vattenbyggnadsstyrelsen sedermera till förebyggande av missförstånd utfärdat en rundskrivelse med anvisningar till rikets besiktningsmän. I remissyttrande utlät sig statsåklagaren sålunda. A hade såväl vid förvärvet av trailern som sedermera av besiktningsinspektören erhållit upplysningen, att trailern ej utgjorde föremål för registrering. Först genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens skrivelse syntes ha fastslagits att fordon av ifrågavarande typ var att betrakta som släpvagn och skulle registreras. På grund härav måste A:s underlåtenhet att registrera trailern anses fullt ursäktlig. Åtalseftergift — jämlikt RÅ:s cirkulärskrivelse nr 37 — borde ske. RÅ förklarade sig icke ha något att erinra mot statsåklagarens ståndpunkttagande och anmodade denne att själv föreskriva eller låta föreskriva om åtalseftergift.

För andra slags undantagssituationer — d. v. s. där rättsvillfarelse ej föreligger — torde det ställa sig svårt att uppställa några mera detaljerade regler av allmän räckvidd om åtalseftergift. De starkt varierande förhållanden, varom det här kan bli fråga, låta sig knappast sammanföras under gemensamma rubriker. För dem alla måste dock gälla, att lagöverträdelsen på ett eller annat sätt framstår som ursäktlig.

Följande exempel synes utgöra en lämplig illustration till frågan, huruvida undantagsförhållanden få anses föreligga. Ärendet är av särskilt intresse, eftersom det gäller en parkeringsförseelse — en form av lagöverträdelser, där man av naturliga skäl i det övervägande antalet fall måste anse sig förhindrad att meddela åtalseftergift. Därtill kommer att distriktsåklagaren utförligt redovisat de synpunkter, som kunde anläggas på åtalsfrågan.

RÅ 771/55. A rapporterades för olaga parkering under tiden klockan 16.05—16.10; stoppförbud rådde å platsen från klockan 16. A erkände, enligt polisrapporten, förseelsen och förklarade sig beredd mottaga strafföreläggande. A framhöll emellertid, att bilen parkerats på platsen klockan 15.55, varefter han lämnat den i avsikt att hämta ett paket, som förutbeställts per telefon. A blev dock fördröjd, därför att vederbörande saknade växel vid

betalningen och måste anskaffa sådan. A återvände till bilen klockan 16.10. A framhöll att rapport- eller åtalseftergift borde ske.

Distriktsåklagaren — som utfärdade strafföreläggande — ansåg åtalseftergift utesluten och uttalade härom. Enligt allmän praxis (torde avse blott Stockholm) borde åtalseftergift för parkeringsförseelse övervägas, där förseelsen vid beaktande av de särskilda omständigheterna kring fallet framstod som klart ursäktlig. Särskilt gällde detta, om bilen parkerats riktigt men bilisten sedan blivit fördröjd utöver tillåten tid på grund av ändrade dispositioner, varöver han själv ej kunnat råda. För att en förseelse skulle vara ursäktlig med hänsyn till sådana omständigheter krävdes framförallt att två villkor voro uppfyllda. Bilisten fick icke vid parkeringen ha känt till att han skulle bli förhindrad att i tid föra fordonet från platsen. Ytterligare kunde tilläggas, att han, om han hade rimlig anledning misstänka att svårigheter skulle uppstå att flytta fordonet, icke fick ställa det så, att risk förelåg, att parkeringsföreskrifterna överträddes. Det andra villkoret borde vara, att de ändrade dispositionerna skulle omöjliggöra för bilisten att flytta bilen eller försvåra dess flyttning i sådan grad, att åtgärden framstod som orimlig med hänsyn till omständigheterna. I förevarande fall förelågo ej skäl för åtalseftergift, då A vid uppställandet av fordonet borde ha räknat med att fem minuter måhända icke skulle räcka till för ärendet och då A, när det visade sig att han fördröjdes, mycket väl kunde ha avstått från att fullfölja sitt ärende för att i stället föra bort bilen. Det var att observera, att A bröt mot ett stoppförbud och gjorde sig skyldig till en parkering, som kunde presumeras vara trafikhindrande. I ett sådant läge borde man kräva större aktsamhet av bilförarna, än då det gällde parkeringsbegränsningar, som tillkommit i parkerande bilisters eget intresse. Statsåklagaren delade distriktsåklagarens synpunkter. RÅ fann omständigheterna ej vara sådana, att åtalseftergift bort ifrågakomma.

För åtalseftergift fordras emellertid även att individualpreventiva synpunkter tillgodoses.[70] Vid bedömningen av det konkreta fallet har man således att jämväl undersöka, huruvida

3) *individualpreventiva skäl* påkalla åtal. Man har här att pröva, huruvida det med hänsyn till omständigheterna kan antagas, att gärningsmannen skall avhålla sig från att upprepa den brottsliga handlingen. Ett dylikt upprepande kan under vissa förhållanden betraktas som uteslutet, t. ex. därför att det är fråga om en förseelse, som begåtts under utövning av viss verksamhet, vilken vederbörande har för avsikt att lägga ned. Ett annat exempel är, att gärningsmannen är en utlänning som icke längre kommer att vistas inom riket.[71] I dylika fall kan åtal, till följd av avsaknaden av individualpreventiva krav, anses opåkallat ur allmän synpunkt. Individualpreventiva skäl tala däremot i regel för åtal, där gärningsmannen blivit varnad för att begå förseel-

[70] *Gärde* s 242 och RÅ:s anf Cirk s 4. Jfr SOU 1948: 40 s 35 f.

[71] RÅ:s anf Cirk s 4. Jfr nedan s 385 f.

sen eller förut förövat samma slags överträdelse eller i allmänhet visat bristande laglydnad.[72] Att vederbörande tidigare begått enahanda förseelse betyder naturligtvis icke att detta förhållande måste ha konstaterats genom lagakraftvunnen fällande dom; meddelad åtalseftergift, exempelvis, måste vara tillräckligt faktum.

Vid fall av upprepad lagöverträdelse kan man fråga, huru långt tillbaka i tiden man bör efterforska gärningsmannens eventuella brottslighet. Uppenbarligen böra förseelser, begångna avsevärd tid före det nu aktuella brottet, icke läggas vederbörande till last, då det gäller att bedöma frågan om åtalseftergift. Tidsgränsen bör rimligtvis bestämmas med hänsyn till såväl de tidigare som det nya brottets konkreta svårhet; grövre förseelser torde sålunda böra verka diskvalificerande för åtalseftergift längre tid än lindrigare, liksom även ett ökat antal äldre förseelser böra medföra liknande effekt. Såsom en norm har därvid hos vissa åklagare uppställts att förseelse av liknande beskaffenhet som den aktuella diskvalificerar för åtalseftergift, därest fällande dom eller åtalseftergift meddelats för densamma under de senaste två åren.[73]

Att lång tid passerat från gärningens begående till dess den kommer under polismyndighetens befattning eller åklagarens bedömande torde kunna tala för åtalseftergift. Därvid bör dock krävas att gärningsmannen i fortsättningen avhållit sig från brott. Lång tid är naturligtvis ett relativt begrepp. Tidslängden ifråga torde få bedömas med hänsyn till brottets svårhetsgrad och omständigheterna i övrigt vid gärningen, så att en kortare tid är "läkande" vid ringare förseelser, medan längre tid bör vara förfluten vid svårare. Den anförda synpunkten blir tydligen särskilt beaktansvärd, då så lång tid förflutit, att åtalspreskription är nära förestående.[74] Här som eljest kan naturligtvis den mildrande betydelse som må kunna tillmätas längre tids förlopp motverkas av andra omständigheter, vilka tala för åtal.[75]

Föreligga två eller flera förseelser samtidigt till bedömande, tala individualpreventiva skäl med viss styrka för att åtal bör anställas; straff kan synas erforderligt för lagöverträdarens tillrättaförande. I allmänhet torde detta vara fallet. Åtalseftergift skulle således generellt

[72] RÅ p a st; *Strahl* s 55.

[73] Anf anvisningar för ÅMS; anf upplysningar från ÅMG.

[74] Se *Strahl* s 55.

[75] I *RÅ 310/54* (ref nedan s 373 f) ansåg distriktsåklagaren åtalseftergift kunna meddelas på grund av bl a den långa tid (1 1/4 år) som förflutit från gärningens begående (olaga fiske — gärningen bedömdes som lindrig). RÅ, som av anförda skäl intog motsatt ståndpunkt i eftergiftsfrågan, uttalade sig emellertid icke särskilt om verkan av den tilländalupna tiden.

vara utesluten under angivna förhållandet. Undantagsvis böra dock ringa förseelser av sådan beskaffenhet, att rapporteftergift ligger nära till hands, kunna medföra eftergift; en cykel, t. ex., befinnes sakna såväl ringklocka som ordningsnummer.[76] I undantagsfall medgives åtalseftergift jämväl vid flerfaldiga förseelser på grund av den misstänktes ungdom.[77]

Åtal anses även böra ske, där vederbörande uppträtt olämpligt mot polisman, då han beträtts med förseelsen.[78] I detta fall tager man alltså hänsyn till en omständighet, som ligger vid sidan av själva förseelsen eller vad man skulle kunna kalla förseelsens intressesfär.

Gärningsmannens ålder kan även vara av betydelse. Sålunda låter man, som nyss antytts, i vissa fall åtalseftergift generellt förekomma i något ökad omfattning utöver det vanliga beträffande ungdomar i åldern 15—18 år; för dylika kan eftergift undantagsvis meddelas även vid iteration eller flerfaldiga samtidiga förseelser.[79] I fråga om ungdomar i åldern 15—16 år, som gjort sig skyldiga till fylleri, har åtalseftergift ansetts kunna medgivas, där barnavårdsnämnden förordat dylik.[80]

Liksom en lägre ålder kan tala för åtalseftergift, kan jämväl hög ålder bli av betydelse i sådan fråga.[81] En hög ålder kan i och för sig utgöra skäl till eftergift. Den höga åldern kan uppenbarligen ha betydelse även på det sättet, att den misstänkte med hänsyn därtill ej rimligen bort vara underkunnig om den aktuella lagstiftningen.[82]

4) *Allmänpreventiva skäl* äro jämväl att beakta vid prövningen, huruvida lagföring är erforderlig ur allmän synpunkt.[83] Dessa spela stor roll, eftersom åtalseftergiften här avser brott, varå ej kan följa svårare straff än böter. Vid många av dessa brott är läget det, att endast utkrävandet av straffansvar kan framtvinga det önskade handlingssättet. Detta är fallet särskilt vid rena ordningsförseelser; erfarenheten visar nämligen ofta, att eljest laglydiga personer ej ogärna uraktlåta att efterfölja sådana stadganden, t. ex. parkeringsföreskrifter eller andra

---

[76] ÅMS och ÅMG enl ovan.

[77] ÅMG enl ovan.

[78] ÅMS enl ovan.

[79] ÅMG enl ovan.

[80] Ibid.

[81] *Strahl* s 55.

[82] Så synes ha skett i ovan refererade RÅ Ak 98/49, där vederbörandes ålder tydligen tillmätts betydelse vid prövning av frågan, huruvida error iuris skulle medföra åtalseftergift.

[83] *Gärde* s 242; RÅ:s anf Cirk s 4 f; *Olivecrona* s 44. Jfr SOU 1948: 40 s 36.

bestämmelser till reglering av trafikförhållanden.[84] Det sagda gäller vidare för sådana överträdelser som bestå i registreringsförseelser och yrkesmans överträdande av föreskrifter, utfärdade i och för den verksamhet han utför.[85] Ur allmänpreventiv synpunkt är det därför ofta angeläget att bedöma frågan om åtalseftergift med återhållsamhet.[86]

Som en allmän synpunkt att beakta vid eftergiftsprövningen kan vidare uppställas den, att

5) grundsatsen om *allas likhet inför lagen* iakttages.[87] Eftergift får ej ske, om detta kan skada tilltron till rättsväsendets objektivitet.[88] Uppkommer vid samma tillfälle frågan om åtal mot flera personer för enahanda förseelser, bör likformig lösning åvägabringas. Motsatt bedömning kan däremot finnas lämplig, där något av fallen, med hänsyn till föreliggande omständigheter, är att karakterisera som ett undantagsfall i jämförelse med de övriga.[89]

Till stöd för avgörandet av *RÅ 310/54* synas ett flertal av ovannämnda synpunkter kunna andragas, varför ett referat av ärendet — såvitt detta hänför sig till frågan om åtalseftergift — här må lämnas. X, Y och Z dömdes i december 1952 för olaga fiske, förövat i oktober s.å. I januari 1954 anmälde X hos distriktsåklagaren, att jämväl A deltagit i fisket. Distriktsåklagaren ansåg åtalseftergift möjlig med hänsyn till den långa tid som förflutit från gärningstillfället samt till att A:s medverkan måste anses ringa. RÅ, som visserligen bedömde A:s medverkan såsom ringare än övriga gärningsmäns, fann emellertid åtalseftergift utesluten på grund av »de föreliggande omtändigheterna». Vad som döljer sig bakom denna lokution är naturligtvis icke möjligt att exakt fastställa. Många hänsyn tala otvivelaktigt för att lagföring bör ur allmän synpunkt anses påkallad. Även om brottet skulle kunna sägas vara ringa, torde det ställa sig svårt att finna omständigheterna i fallet tyda på en speciell undantagssituation. Allmänpreventiva skäl tala även starkt för åtal; dessa skäl göra sig uppenbarligen gällande med särskild tyngd vid sådan brottslighet som består i överträdelser av jakt- eller fiskelagstiftningen. Emellertid kan man ifrågasätta, huruvida icke den kraftigast verkande synpunkten varit hänsynstagandet till allas likhet inför lagen. Enbart detta intresse torde i själva verket ha varit tillräckligt för att motivera ett åtal. Fråga är, om icke detta ärende kan anföras som ett skolexempel på tillämpningen av just sistnämnda princip. Det kan i samband härmed diskuteras, huruvida icke jämväl det för-

[84] Se RÅ i anf Cirk s 5. Jfr ÅMG enl ovan.

[85] Jfr ÅMS och ÅMG enl ovan.

[86] Jfr RÅ:s anf Cirk s 5.

[87] RÅ:s anf Cirk s 4 ff. Jfr SOU 1948: 40 s 36.

[88] Jfr SOU 1953: 17 s 131.

[89] RÅ p a st.

hållandet, att A var nämndeman, influerat på åtalsfrågans avgörande. Intresset av allmänhetens tilltro till myndigheternas objektivitet gör sig tydligen påmint i ett fall sådant som detta.

Man har vidare hävdat, att passivitet från myndigheternas sida under vissa omständigheter skulle kunna utgöra självständig grund för åtalseftergift.[90] Ha myndigheterna under längre tid lämnat överträdelser av viss föreskrift utan beivran men därefter, med frångående av denna hållning, börjat tillämpa bestämmelsen ifråga, skulle detta förhållande kunna tagas till intäkt för meddelande av sådan eftergift. Att det härvid ligger nära till hands för gärningsmannen att åberopa error iuris synes klart. Oavsett dylik okunnighet torde emellertid åtalseftergift, under angivna förhållanden, kunna ifrågakomma. Om vilka närmare betingelser som härvid böra uppställas som förutsättning för eftergift synes det vanskligt att uttala sig. Det måste emellertid fordras, att åtal ej framstår som påkallat ur allmän synpunkt. Att här särskilt beakta bör vidare vara just principen om allas likhet inför lagen och intresset av att icke straffrättsskipningen, såsom under förhandenvarande omständigheter skulle bli fallet, till synes slumpmässigt bringas i utövning.

Motsvarande synpunkter torde påkalla uppmärksamhet jämväl i det fall, att domstol förklarat ett såsom straffritt tidigare bedömt handlingssätt vara brottsligt.[91]

6) Såsom ytterligare omständigheter, vilka kunna göra åtalseftergift befogad, ha slutligen anförts, att den misstänkte vid förseelsens begående av någon anledning haft svårt att besinna sig, att han frivilligt sökt gottgöra sin förseelse eller att han redan genom det skedda kan anses ha erhållit näpst, t. ex. genom att han blivit skadad i samband med förseelsen.[92] Det har däremot framhållits, att intresset att genom domstolsavgörande vinna klarhet i en oviss rättstillämpningsfråga endast undantagsvis kan motivera att åtal väckes, då omständigheterna i övrigt tala för åtalseftergift.[93] Ovan i denna framställning har hävdats att nyssnämnda intresse i princip icke bör tagas till skäl för åtal; i allt fall i motsvarande mån får enligt detta resonemang även åtalseftergift anses utesluten.

---

[90] RÅ:s anf Cirk s 4 not 5.

[91] Ibid.

[92] *Strahl* s 55.

[93] A a s 56.

2. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § andra punkten RB

Denna form av eftergift förekommer vid vissa fall av *sammanträffande av brott*. Har den misstänkte förövat flera brott och är något av dem av den beskaffenhet, att det ifråga om hans straffskyldighet ej har någon nämnvärd betydelse, kan — framhåller processlagberedningen — lagföring för sistnämnda brott ej anses påkallad ur allmän synpunkt. Ett anställande av åtal skulle under dylika omständigheter innebära ett slöseri med åklagarens och domstolens arbetskraft.[94] Den misstänkte har exempelvis gjort sig skyldig till förskingringar av avsevärda summor och ställts under åtal härför, varefter det visar sig, att han även begått annan, smärre förskingring.[95]

Även här återkommer sålunda begreppet "ur allmän synpunkt". Visserligen är det icke inrymt i lagtexten, som förhållandet är vid åtalseftergift enligt paragrafens första punkt, men motiven laborera ändock därmed. Lagföring anses icke vara påkallad ur angiven synpunkt, enär den blott skulle resultera i tämligen betydelselös straffutmätning, d. v. s. i synnerligen lindrig reaktion. Straffsanktionen skulle således icke vara ägnad att påverka brottslingen i den riktning, vari strafflidandet traditionellt förutsättes verka. Är gärningen av sådan beskaffenhet, att det skulle förefalla stötande för den allmänna rättskänslan, om den lämnades utan åtal, bör eftergift uppenbarligen ej ifrågakomma. Givetvis måste även grundsatsen om allas likhet inför lagen iakttagas.

I begreppet ur allmän synpunkt ligger — såsom påpekats vid behandlingen av 7 § första punkten — att brottet in concreto skall vara att anse som ringa. För fall, som avses under andra punkten, förutsättes emellertid icke att brottet måste vara ringa; även om brottet icke är

---

[94] *PLB II* s 257 f.

[95] Som exempel kan följande fall nämnas. A dömdes till straffarbete två år sex månader för förskingring av omkring 300 000 kronor. Dagen efter domen mottog åklagaren anmälan om att A jämväl torde ha genom bedrägeri tillskansat sig 3 200 kronor, eventuellt ytterligare 26 000 kronor, från samme målsägande. Utan att utredning i anledning härav vidtagits, meddelade åklagaren beslut om eftergift jämlikt 20: 7 2 RB under motivering, att de brott som A enligt denna anmälan kunde ha begått voro med hänsyn till påföljden uppenbarligen utan nämnvärd betydelse i jämförelse med de brott, för vilka A redan ådömts ansvar. (ÅMS 893/1948 ÅK 2.) Se även RÅ 788/56, varav framgår att vederbörande åklagare meddelat åtalseftergift jämlikt nyssnämnda lagrum för det första brottet i en serie bedrägeribrott, sedan vederbörande tidigare genom lagakraftvunnen dom ådömts ett års straffarbete v d för de övriga (sju) brotten.

av denna beskaffenhet, kan åtalseftergift ske, om blott påföljden saknar nämnvärd betydelse och lagföring därför är ur allmän synpunkt opåkallad. Begreppet ur allmän synpunkt påkallad innefattar således vid bedömningen av åtalseftergift enligt andra punkten icke något krav på brottets karaktär av ringa.

Under andra punkten komma i betraktande *dels* fall, där den misstänkte begått flera brott av enahanda art, *och dels* fall, där han begått ett (eller flera) brott av grov beskaffenhet och därjämte gjort sig skyldig till brott av lindrigare svårhetsgrad. För eftergift förutsättes vidare att ifrågavarande brott begåtts, *antingen* innan den misstänkte dömts för annat eller andra av honom förövade brott *eller* sedan han dömts till straff för sistnämnda brottslighet men innan han tillfullo undergått straff eller annan påföljd, som därvid ådömts. Slutligen förutsättes att det skall vara uppenbart, att det brott, varför åtalseftergift överväges, i jämförelse med övrig brottslighet som nyss sagts är utan nämnvärd betydelse med hänsyn till påföljden.

Lagbestämmelsen omfattar sålunda tre olika situationer.[96] Den första föreligger, då den misstänkte ännu icke dömts för något av brotten; åklagaren överväger åtal för visst brott, som begåtts av den som samtidigt är misstänkt även för annat brott. För eftergift ifråga om det förstnämnda brottet förutsättes det, att åtal sker för den senare brottsligheten. För beräknandet av effekten å påföljden har åklagaren att, om gemensamt straff skall ådömas, undersöka, huruvida lagföring av det brott, varför åtalseftergift överväges, kan beräknas medföra någon nämnvärd förhöjning av det gemensamma straffet. Skall detta brott i stället föranleda särskilt straff, har han att jämföra detta straffs beräknade storlek med det straff, som kan komma att utdömas i anledning av den övriga brottsligheten. Det är naturligtvis ur många synpunkter lämpligt att eftergiva åtal för någon eller några gärningar, som ingå i en seriebrottslighet, liksom även för brott, som ter sig obetydligt i jämförelse med annat brott som samtidigt föreligger till bedömande.

Den andra situationen föreligger, då den misstänkte dömts för brott och fråga uppkommer om åtal för annat brott, som vederbörande begått före nämnda dom. I dylika fall skulle ny lagföring för det sistnämnda brottet bli nödvändig. Antingen gemensamt eller särskilt straff därvid kan komma ifråga, är eftergift möjlig. För bedömandet av eftergifts-

[96] Se härom framställningen hos *Gärde* s 243 f; *Olivecrona* s 46; *Strahl* s 56 ff.

frågan i denna situation böra förutnämnda synpunkter äga motsvarande tillämpning.[97]

Den tredje situationen omfattar det fall, där åklagaren ställes inför brott, som den misstänkte begått sedan han dömts för annat brott men innan han till fullo avstraffats eller undergått annan påföljd därför; den misstänkte har t.ex. begått brott under rymning. I allmänhet torde åtalseftergift ej ifrågakomma här; man synes kräva att det nya brottet skall vara mycket obetydligt och blott kunna förskylla böter.[98] Annorlunda kan förhållandet vara, om det tidigare brottet föranlett t.ex. förvaring. I vissa fall, som höra till denna situation, kompliceras åklagarens bedömande av ett flertal bestämmelser i skilda lagar — t.ex. 13 § lagen om villkorlig frigivning — vilka i ett eller annat avseende reglera frågan om påföljd för brott.[99]

Ur förarbetena och kommentaren till RB synas inga ytterligare riktlinjer vara att hämta till ledning för bedömandet av frågan om förnyad lagförings betydelse. Det är naturligen svårt att angiva några mera preciserade synpunkter. Såsom RÅ framhållit, äro frågor om åtalseftergift jämlikt 20: 7 2. RB oftast av ren omdömeskaraktär, där omständigheterna i det enskilda fallet spela en avgörande roll.[1] Framhållas må emellertid att det i vissa fall kan vara av vikt att få rättsligen fastslaget, att en brottslig gärning begåtts och att den misstänkte begått den; åtal bör här ske, oavsett huruvida detta har någon betydelse med hänsyn till påföljden.[2]

Några exempel, hämtade ur åklagarpraxis, må anföras:

RÅ Ag 103/49. A, som den 1 maj 1943 begått bedrägeribrott, dömdes den 11 oktober 1943 för grovt bedrägeri medelst förfalskning vid skilda tillfällen under tiden 8 februari—1 april 1943 till straffarbete sju månader. På grund därav fanns åtal för förstnämnda bedrägeri kunna underlåtas och meddelades beslut om åtalseftergift.

RÅ Fb 13/50. A dömdes genom sedermera lagakraftvunnen dom för rån samt tillgrepp av bilar till förvaring i minst åtta år. Någon tid härefter beträddes A med ett par grova stölder, begångna i tiden före nyssnämnda dom. Dessa brott befunnos, med hänsyn till A:s redan bedömda brottslighet, icke vara av svårare beskaffenhet, än att vederbörande åklagare ansåg eftergift böra ifrågakomma.

I *RÅ 736/53* eftergavs åtal mot A — som genom lagakraftvunnen dom ådömts

---

[97] *Gärde* s 243.

[98] Jfr a a s 244.

[99] Se härom särskilt *Strahl* s 57 f.

[1] RÅ i RÅ 579/54.

[2] *Olivecrona* s 46.

straffarbete ett år för olika förmögenhetsbrott, bl.a. 13 bedrägerier — för *dels* begången förseelse mot hotellstadgan *och dels* två bedrägerier, bestående i att A tillnarrat sig tvenne handlån, vartdera å 100 kronor. Den nya brottsligheten hade begåtts före ifrågavarande dom. Som motivering angavs, förutom att dessa brott med hänsyn till påföljden voro utan nämnvärd betydelse, »övriga förekomna omständigheter». Härmed torde ha åsyftats de upplysningar om A:s uppförande under fängelsetiden som i ärendet lämnats av vederbörande anstaltsnämnd. Enligt dessa hade A visat prov på sällsynt skötsamhet och arbetsvillighet och ådagalagt aktningsvärd ambition att förbereda sig för ordnat arbete efter frigivningen.

RÅ 673/56. Statsåklagaren anhöll om RÅ:s uttalande, huruvida åtal mot villkorligt frigivne A, född 1931, kunde eftergivas för ett av denne i april 1956 begånget tillgreppsbrott. Brottet syntes vara snatteri, men enär A 1953 dömts för bl.a. rån, blev tillämpningen av 4: 14 SL aktuell. Skyddskonsulenten ansåg, att A, som i januari 1956 erhållit fakultativ villkorlig frigivning, skött sig oväntat »välsamt» och att lagföring för snatteriet skulle allvarligen rubba dennes resocialisering. Statsåklagaren, som för sin del ansåg åtalseftergift utesluten, anförde vidare. Anställdes åtal och blev A fälld, torde rätten, enligt statsåklagarens erfarenhet av liknande fall, förklara den villkorliga friheten förverkad och utmäta särskilt straff för det nya brottet; detta kunde ej sättas lägre än en månads fängelse (13 § lagen om villkorlig frigivning). Det var osannolikt, att domstolen i ett fall sådant som detta skulle anse särskilda skäl mot förverkande föreligga. Det syntes därför ej kunna hävdas, att det var uppenbart, att påföljden för det nya brottet var utan nämnvärd betydelse i jämförelse med det tidigare ådömda straffet. Ett beslut om åtalseftergift jämlikt det enda möjliga lagrummet — 20: 7 2. RB — skulle bygga på det ingalunda uppenbara antagandet, att domstolen skulle avstå från att förklara den villkorliga friheten förverkad och finna hinder mot villkorlig dom (3 § lagen om villkorlig dom) ej föreligga; därtill måste förutsättas, att den villkorliga domen kunde i jämförelse med det tidigare ådömda straffet anses utan nämnvärd betydelse. För sådan ringa betydelse torde bl.a. krävas att det senare brottet blott kunde förskylla böter. RÅ fann omständigheterna ej vara sådana, att eftergift jämlikt 20: 7 2. RB kunde ifrågakomma.

Jämväl må nämnas fallet *RÅ Ah 23/48.* Här aktualiserades eftergiftsrättsliga synpunkter icke i anledning av ifrågasatt åtalseftergift utan av fråga om resning. Omständigheterna voro följande. Mot A förd talan om ansvar för grov stöld, alternativt häleri, ogillades; domen vann laga kraft. Härefter hemställde distriktsåklagaren, att RÅ måtte söka resning; A hade sedermera erkänt, att han i nyssnämnda fall gjort sig skyldig till häleri. Samtidigt uppgav åklagaren, att A numera blivit ställd under åtal för flera tillgreppsbrott; skadeståndsanspråken med anledning av dessa brott uppgingo till omkring 20.000 kronor. Av utredningen i ärendet framgick, att häleribrottet gällde ett värde om 280 kronor, att A saknade tillgångar och att målsäganden förklarat sig med hänsyn till sistnämnda omständighet sakna intresse av en eventuell resning. RÅ uttalade, att det syntes uppenbart, att häleribrottet i jämförelse med övriga ifrågavarande brott med hänsyn till påföljden var utan nämnvärd betydelse. RÅ fann därför jämlikt grunderna för 20: 7 2. RB ej skäl bifalla åklagarens hemställan.

Seriebrottslighet, vid vilken eftergiftsinstitutet innebär en stor praktisk fördel, förutsätter uppenbarligen, att brotten äro av samma eller i varje fall likartad natur.[3] Åtalseftergift torde således icke böra meddelas, där vederbörande tidigare visserligen begått brott av samma art men därjämte andra förbrytelser av starkt avvikande slag.

RÅ 765 1/2/53. Sedan A 1950 ådömts villkorligt frihetsstraff för otukt med minderårig, förklarades 1952 anståndet förverkat genom dom, varigenom A för rattfylleri och grovt egenmäktigt förfarande ådömdes straffarbete ett år sex månader. Några månader härefter framkom att A under 1951 begått ytterligare otuktsbrott mot minderårig. Statsåklagaren meddelade åtalseftergift med hänsyn till att A efter sistnämnda brott ådömts aderton månaders straffarbete och den nya brottsligheten knappast skolat föranleda höjning av detta straff. Beslutet föranledde kritik av RÅ, som ansåg seriebrottslighet icke föreligga.

3. Gemensamma anmärkningar

Brister en förutsättning för åtal, får åtalseftergift icke förekomma. Eftergiften hänför sig ju till ett åtal som, med hänsyn till att den misstänktes sakfällande var att på objektiva grunder förvänta, regelmässigt skulle ha anställts. En omständighet som utesluter åtal förhindrar således även meddelande av åtalseftergift. Åklagaren måste i princip utreda, huruvida brottslig gärning föreligger eller ej.[4] Först därefter har han anledning att taga ställning till frågan om eventuell eftergift. Kan tillräcklig utredning ej vinnas i ärendet, får åklagaren avskriva detsamma. Har förundersökningen bedrivits mot viss person såsom misstänkt och har bevisningen mot denne ej befunnits tillräcklig, skall undersökningen avslutas med beslut, att åtal ej skall väckas, enär tillräckliga skäl ej föreligga, att den misstänkte är skyldig till brottet. Felaktigt måste vara att man, sedan gärningens karaktär av brott konstaterats vara tveksam, meddelar beslut om åtalseftergift; ej heller bör man undvika att taga ställning till en dylik tveksam situation genom att med åberopande av eftergiftsrekvisit meddela, icke beslut om eftergift men väl beslut om att icke väcka åtal. Den förstnämnda metoden innebär, att man, utan grund, stämplar den misstänkte som brottslig; den sist-

[3] Se SOU 1955: 10 s 11.

[4] Jfr *Gärde* s 244; *Olivecrona* s 46. Jfr även SOU 1955: 10 s 13 f, där rättegångskommittén avvisar tanken att utvidga möjligheten till åtalseftergift vid seriebrott att omfatta även fall, då det ej på grund av den misstänktes erkännande eller eljest framstår som fullt klart, att denne begått brottslig gärning.

nämnda, att man till stöd för sitt beslut om att icke åtala åberopar en grund, som är avsedd att komma i betraktande endast vid frågor om åtalseftergift och som följaktligen leder tanken till att ett dylikt beslut i realiteten meddelats.

En gentemot det sagda i visst avseende avvikande mening har emellertid anförts av *Strahl*. Han påpekar, att syftet med bestämmelsen i 20: 7 andra punkten RB skulle i åtskilliga fall väsentligen förfelas, om det för dylik eftergift var en ovillkorlig förutsättning, att brottet blivit utrett. Strahl ifrågasätter, om icke i dylikt fall åtal kan eftergivas — eller "underlåtas", som han uttrycker sig — oaktat det icke är säkert, att den misstänkte begått brottet. Han förutsätter emellertid, att åklagarens beslut därvid avfattas på sådant sätt, att däri icke kan inläsas ett påstående om den misstänktes skuld till gärningen.[5] Beslutet blir tydligen något slags mellanform mellan ett beslut att icke åtala och ett beslut om åtalseftergift. Enligt vad tidigare antytts har 1951 års rättegångskommitté intagit en avvisande hållning gentemot en sådan metod. Med hänsyn bl. a. därtill tvekar man att tillråda förfarandet, fastän det onekligen erbjuder utomordentliga praktiska fördelar.

Det synes därför icke riktigt, eller i varje fall olämpligt att — som skedde i *RÅ 713/52* — giva beslutet i åtalsfrågan följande avfattning. Statsåklagaren uttalade här bl.a., att (vissa) A:s ifrågasatta brott (brottsligt förfarande vid handhavande av medel i annan persons konkurs samt vid försäljning av lösegendom) förövats, innan A ådömts fyra månaders straffarbete för grov förskingring. Även om A:s ifrågavarande förfaranden verkligen voro att bedöma som brott, vilket var tveksamt, syntes brotten, i jämförelse med de brott varför A dömts till straffarbete, med hänsyn till påföljden vara utan nämnvärd betydelse. Åtal skulle således icke anställas mot A.

Jfr. även *RÅ 155/53*. Efter företagen utredning i frågan, huruvida A begått visst brott, meddelade statsåklagaren följande beslut: "Vid prövning jämlikt 20: 7 andra stycket RB av verkställd utredning enligt förundersökningsprotokoll angående (A), född 1906, i anledning av misstanke om brott, som avses i 13: 10 SL, har jag — enär brottet förövats innan A tillfullo undergått straff för annat brott och då det är uppenbart att ifrågavarande brott i jämförelse med det andra brottet är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse — funnit skäl eftergiva åtalet." A besvärade sig över beslutets formulering hos RÅ: han hade genom beslutet förklarats skyldig till ett brott, som han ej begått. RÅ infordrade utredning. Av denna befanns framgå att klarhet ej stod att vinna angående vissa A:s ekonomiska förhållanden och att brott därför ej syntes föreligga. RÅ påpekade, att ärendet rätteligen bort avskrivas och anmodade statsåklagaren att, med ändring av det tidigare beslutet, verkställa anteckning om avskrivning i vederbörligt diarium.

[5] *Strahl* s 58.

En omständighet som betager en gärning dess karaktär av brott medför sålunda, att fråga ej kan uppkomma om eventuell åtalseftergift. Det kan synas frestande för åklagaren att mången gång, i stället för att överväga de ofta mycket komplicerade frågorna, huruvida i det särskilda fallet en nödsituation eller en nödvärnsutövning föreligger — varigenom följaktligen gärningens brottslighet uteslutes — meddela åtalseftergift på en eller annan grund, t. ex. därför att en speciell undantagssituation förelegat, och på detta sätt skilja sig från åtalsfrågan. Därigenom blir vederbörande misstänkte stämplad såsom brottsling, låt vara att lagöverträdelsen i allmänhetens ögon kanske ej synes särskilt diskriminerande. Förfarandet måste betecknas som felaktigt.[6]

Av det sagda synes framgå, att förutsättningarna för åtal och för åtalseftergift i princip korrespondera med varandra; för att åtalseftergift skall kunna meddelas, måste tillräckliga skäl till åtal föreligga. Sannolika skäl kunna icke anses tillfyllest. Processlagberedningen uttalar, att åtalseftergift ej bör ifrågakomma annat än där sådana omständigheter föreligga, att den misstänkte är skyldig till brottet. Beredningen framhåller vidare, att enligt sakens natur eftergift i allmänhet ej bör meddelas, såvida icke den misstänkte erkänt gärningen.[7] Dennes inställning till skuldfrågan blir sålunda av väsentlig betydelse för frågan om åtalseftergift. Fall kunna emellertid förekomma — t.ex. vid seriebrottslighet — då det redan vid förundersökningen framstår som uppenbart, att den misstänkte är gärningsmannen, oaktat erkännande ej föreligger. I dylika fall bör avsaknaden av erkännande ej utgöra hinder mot åtalseftergift.[8]

Strahl har i detta sammanhang uttalat, att det i själva verket bör krävas mera i bevisningshänseende för beslut om åtalseftergift än för beslut om åtal. Motivet härför är det ställningstagande mot den misstänkte, som ett beslut om eftergift innebär. Som framgår av det sagda anser han dock undantag böra kunna göras beträffande sådana fall som avses i 20: 7 andra punkten RB.

Det är naturligtvis riktigt, att ett beslut om åtalseftergift, liksom ett beslut om strafföreläggande, innebär ett ställningstagande gentemot den

[6] Enligt inhämtade upplysningar rekommenderas vid viss åklagarmyndighet åtalseftergift för otillåten långtidsparkering, där fel på bilen visats föreligga. Har fel uppkommit på bilen under den tid som den står parkerad, så att bilen sedan ej kan normalt flyttas, torde emellertid straffbar parkeringsförseelse ej föreligga; vid dylikt förhållande skall sålunda eftergiftsinstitutet ej användas.

[7] *PLB II* s 259. Se även JO 1950 s 134 f och SOU 1955: 10 s 13.

[8] Anf utr s 13 f.

misstänkte. Av denna anledning är det befogat att uppställa krav på den misstänktes erkännande av gärningen för att nyssnämnda åtgärder skola få brukas. Likheten mellan åtalseftergift och strafföreläggande är med hänsyn till åklagarens verksamhet i dessa stycken påtaglig. Detta har framhållits ovan i samband med institutet strafföreläggande. Såsom där anförts har man att skilja mellan frågan om tillräckliga skäl till åtal och frågan om de särskilda förutsättningar av annan natur som böra uppställas, för att viss åtgärd, som träder i åtalets ställe, skall kunna ifrågakomma. Föreligger det tillräckliga skäl till åtal, föreligga även förutsättningar för åtalseftergift. Av naturliga orsaker anser man sig emellertid böra som regel kräva den misstänktes erkännande av brottet, för att eftergift skall kunna komma ifråga. Det förmenas emellertid här, att detta förhållande icke bör betecknas som en fordran på *mera* än tillräckliga skäl; ett begrepp av sistnämnda innehåll saknar reell täckning.

Även om den misstänkte nekar, kan det naturligtvis förefalla uppenbart, att han begått gärningen. Huru åklagaren skall förfara, då erkännande ej föreligger, kan självfallet icke fångas i en allmän formel. Omständigheterna i det särskilda fallet få avgöra frågan om bevisningens tillräcklighet. Tydligen bör åklagaren endast i mycket kvalificerade undantagsfall besluta om åtalseftergift, då den misstänkte nekar. Framställer den misstänkte önskemål om rättegång för att få sin oskuld fastställd, bör åklagaren uppenbarligen villfara denna begäran genom att väcka åtal. Det bör icke ifrågakomma, att åtalseftergift, avsedd som ett ur lagöverträdarens synpunkt mildare och förmånligare korrektiv, tillgripes i en dylik situation.

Vid avgörandet av eftergiftsfrågor har åklagaren att efterhöra den misstänktes inställning till en eventuell eftergift. Motsätter sig gärningsmannen åtalseftergift, bör av rättssäkerhetsskäl sådan ej meddelas.[9] Under vissa omständigheter kan eftergift dock böra ske; den misstänkte är t. ex. en kverulant, som vill chikanera myndigheterna genom att framtvinga en rättegång.[10]

[9] PLB p a st; jfr SOU 1953: 17 s 132. — Jfr *RÅ 196/57*. A, som erkänt och förklarat sig beredd mottaga strafföreläggande för fylleri, erhöll åtalseftergift jämlikt 20: 7 2. RB. A klagade emellertid hos RÅ och förnekade gärningen. RÅ konstaterade, att det fick anses framgå av utredningen, att A begått fylleri. Med hänsyn till att A bestämt motsatt sig åtalseftergift, borde eftergift dock ej komma ifråga. RÅ beslöt förty, med återkallande av den meddelade eftergiften, att åtal skulle ske. — I praktiken kan det emellertid på grund av arbetsanhopning ofta ställa sig fullständigt uteslutet för åklagaren att efterhöra den misstänktes inställning till eventuell eftergift.

[10] Jfr SOU 1953: 17 s 132.

Viss betydelse är även att fästa vid målsägandens inställning till eftergiftsfrågan liksom även vid den misstänktes beredvillighet att gottgöra målsäganden uppkommen skada.[11] Att målsägandens skada blir helt eller delvis ersatt är icke blott ett enskilt utan även ett allmänt intresse.[12]

Det är visserligen icke föreskrivet såsom villkor för meddelande av åtalseftergift, att målsäganden skulle lämna ett direkt samtycke därtill; den omständigheten, att målsäganden motsätter sig åtalseftergift, kan dock mången gång utgöra ett starkt skäl för åklagaren att icke bevilja eftergift.[13]

Anställes åtal, får målsäganden sin skadeståndstalan handlagd i brottmålet på ett sätt som för honom innebär minsta möjliga besvär och kostnad. JO har påpekat, att det icke kan anses olämpligt, att åklagaren såsom villkor för beslut om åtalseftergift uppställer, att den misstänkte reglerar målsägandens skadeståndsanspråk.[14] Däremot kan i beslutet om åtalseftergift ej intagas någon föreskrift om att den misstänkte skall utgiva ersättning till målsäganden. Det har diskuterats, huruvida åtalseftergift bör kunna förbindas med villkor av sådant slag som förekommer vid kvalificerad villkorlig dom. I realiteten föreligger ett sådant förfarande ifråga om underåriga, då statsåklagaren beslutar om åtalseftergift jämlikt 1944 års lag och den underårige omhändertages av barnavårdsnämnd eller blir föremål för annan åtgärd. Man har emellertid icke velat tillämpa en dylik princip, då eftergiften avser vuxna lagöverträdare. Detta skulle alltför starkt strida mot åklagarens traditionella ställning i processförfarandet och dessutom spränga ramen för eftergiftsinstitutet.[15]

Är den misstänkte ovillig att gottgöra målsäganden, medför detta tydligen ej sällan, att åtal får anses påkallat. Regelmässigt torde dock sådan effekt ej böra följa på den misstänktes bristande betalningsvilja. Rör beloppet en obetydlig summa eller förefaller målsägandens krav, ehuru formellt berättigat, till övervägande del baserat på chikaneringslusta,

[11] PLB p a st. Jfr SOU 1953: 17 s 117 och 131. — Erinras må, att sådan beredvillighet är en omständighet som beaktas jämväl vid institutet villkorlig dom.

[12] Se RÅ:s Cirk nr 61 s 21.

[13] Se PLB p a st. — Jfr SLB:s uttalanden i SOU 1953: 14 s 227 (ärekränkning) och RÅ i RÅ RD 55/56 (remissyttrande över auktorrättskommitténs betänkande): "I de fall då tvekan kan råda, huruvida åtal är påkallat ur allmän synpunkt eller icke, synes gärningsmannens vilja att bereda målsäganden gottgörelse böra tillmätas stor betydelse."

[14] JO 1950 s 135.

[15] SOU 1948: 40 s 39.

lärer väl ersättningssynpunkten ej vara av sådan betydelse, att det får anses uteslutet att meddela åtalseftergift. Är målsägandens anspråk obefogat, skall åklagaren givetvis icke taga någon hänsyn till detsamma.[16]

Åklagaren synes i här avsedda fall kunna hämta ledning ur de allmänna principer som gälla för hans framställande av enskilda anspråk i samband med åtal. Då utredningen av förekommande skadeståndsanspråk synes omfattande eller svårgenomförbar, t. ex. i bilmål, upptagas enskilda anspråk regelmässigt icke till behandling i brottmålet genom åklagarens försorg. Enahanda synpunkter torde vinna motsvarande tillämpning, där åklagaren överväger frågor om eftergift. Anser åklagaren på goda grunder målsägandens anspråk utsiktslöst, bör han likaledes kunna lämna det åsido.[17]

Man kan i detta sammanhang fråga, huruvida hänsyn bör tagas endast till sådan beredvillighet att betala som den misstänkte låtit komma till uttryck, innan saken kommit under åtalsmyndighetens handläggning. Förutsättes icke en sådan inskränkning, betyder detta faktiskt, att betalningsprestation skulle kunna framtvingas genom hot om polisanmälan. Att hävda en begränsning av angivet slag torde dock vara att gå för långt. Det åligger ju åklagaren att vara aktiv även i skadeståndsfrågan; målsägandens inställning till en eventuell eftergift bör, som sagt, efterhöras, innan åklagaren beslutar om dylik. Därvid kan det naturligtvis ofta förekomma, att ersättningsfrågan överhuvudtaget icke kommer upp till diskussion mellan parterna, förrän denna åklagaråtgärd inträffat. Detta förhållande är kanske t. o. m. mycket vanligt. Självfallet måste åklagaren i en sådan situation vara oförhindrad att taga hänsyn till den misstänktes villighet att utgiva skadestånd.[18]

Av korrespondensen mellan åtal och åtalseftergift följer att *åtalspreskription* förhindrar åklagaren att bruka eftergiftsinstitutet lika väl som att anställa åtal. Det har emellertid ifrågasatts, huruvida icke preskriptionsbestämmelserna borde anses förbjuda åtalseftergift i *större* omfattning än de utgöra hinder mot åtal. Därvid har den motiveringen framförts, att strängare krav ifråga om bevisningen anses råda då det gäller att meddela åtalseftergift, än då det gäller att väcka åtal. Om man sålunda hävdade, att åtalseftergift borde ifrågakomma, endast såvida den misstänktes brottslighet var fullt utredd, borde man väl

[16] JO p a st.

[17] Jfr *Olivecrona* s 261.

[18] Jfr om nu behandlade fråga Rodhe, Obligationsrätt s 605.

för eftergift följdriktigt fordra, att brottet uppenbarligen icke preskriberats? Enligt denna uppfattning skulle alltså även en ringa möjlighet för preskription utgöra hinder mot åtalseftergift. Kunde åklagaren icke med bestämdhet fastställa, att preskription ej inträtt, borde han väcka åtal.[19] För åtalseftergift skulle m. a. o. förutsättas att icke-preskription befinnes uppenbar.

Mot vad sålunda anförts synes ingen invändning kunna resas. Den dömande funktion som inneslutes i åklagarens meddelande av åtalseftergift bör uppenbarligen utövas endast i sådana fall, där ingen tvekan råder vare sig beträffande bevisfrågor eller rättsfrågor.[20] Vid åtalseftergift bör motsvarande betraktelsesätt anläggas som vid strafföreläggande.

Bestämmelserna om åtalseftergift äro givetvis tillämpliga, även där den misstänkte är *utländsk medborgare.* Vad angår trafikbrott har RÅ uttalat, att det torde vara försvarligt att bedöma vissa bötesförseelser, vartill utländsk förare gjorde sig skyldig, mildare än motsvarande förseelser av en svensk. Utlänningen saknade ofta förtrogenhet med svenska trafikförhållanden, han förstod icke alltid innebörden av speciella svenska vägmärken och den omständigheten, att här tillämpas vänstertrafik, kunde i vissa situationer ställa hans uppmärksamhet på hårda prov och därför stundom i viss mån ursäkta många av de fel som han begick. Med beaktande av föreliggande särskilda förhållanden torde åklagaren relativt ofta kunna meddela den utländske föraren åtalseftergift jämlikt 20: 7 1. RB, där han icke fann dennes oaktsamhet ringa. Frånsett dessa fall, där särskild mildhet kunde vara motiverad på grund av att föraren ej var förtrogen med svenska trafikförhållanden etc., borde åtalsprövningen emellertid ske efter samma principer som vid förseelser, vilka begåtts av svenska förare.[21]

Fråga om ansvar för trafikförseelse, begången av utlänning, förelåg till bedömande i *RÅ 779/59.* A, norsk medborgare, underlät vid färd med bil i X landsfiskalsdistrikt i Sverige att före omkörning av en cyklist genom signal eller på annat sätt göra denne uppmärksam på den tillämnade omkörningen. A erkände men uppgav, att hon ej visste om att signaleringsskyldighet förelåg även vid omkörning av cyklister. Hon vägrade därför godkänna ifrågasatt strafföreläggande och hemställde hos RÅ om åtalseftergift, därvid hon hänvisade till att omkörningen varit helt riskfri.

I sitt utförliga remissvar uttalade distriktsåklagaren bl.a. Förseelsen begicks å länshuvudväg nr 232, som var en av huvudlederna mellan Sverige och

[19] *Strömberg* s 88.

[20] Se Strömberg p a st.

[21] RÅ:s Cirk nr 90 s 3 f. — Jfr ang utlänningar SOU 1948: 40 s 18.

Norge. Biltrafiken var omfattande och inslaget av norska bilar betydligt. Omfattande åtgärder hade vidtagits för att genom trafikkontroller påvisa felaktigheter, som norrmän begingo i trafiken. Denna verksamhet hade givit mindre gott resultat. Då någon påföljd icke förekommit för anmärkta förseelser, syntes de norska bilförarna ha fått den uppfattningen, att de ej behövde vinnlägga sig om att skaffa kännedom om svenska trafikregler. Dessa förhållanden hade efterhand föranlett beivran genom strafföreläggande eller åtal. Därvid hade ganska ofta förekommit, att den åtalade vägrat erkänna begången förseelse under motivering, att han under förandet av fordon här i landet tillämpat i Norge gällande trafikregler, vilket borde utesluta påföljd för honom. En förbättring ifråga om norrmännens körsätt hade dock inträtt. Förmodligen hade de tidigare trafikförseelserna i ej ringa omfattning berott på förarnas bristande vilja att iakttaga de svenska trafikreglerna eller skaffa sig kännedom om dessa. Beivrandet av förseelserna hade varit en nödvändig åtgärd för att framtvinga bättre kunskaper härvidlag. Av det anförda torde framgå, att de speciella förhållanden som rådde i landsfiskalsdistriktet beträffande norska trafikanter nödvändiggjorde avvikelse från de synpunkter, varåt RÅ givit uttryck i Cirk. nr. 90. Särskilt borde märkas att trafiken inom distriktet med motordrivna fordon, förda av norrmän, var jämförelsevis omfattande och att riskerna för olycksfall därför voro avsevärt större där än i andra delar av landet, såvida norska förare icke tillämpade de svenska trafikreglerna. Av norrmän begångna trafikförseelser skulle, om de ej beivrades, få en sådan omfattning, att det väckte anstöt hos den svenska allmänheten. Norrmän, som ämnade föra bil i Sverige, hade, i jämförelse med vissa andra utlänningar, goda förutsättningar att skaffa sig kännedom om svenska trafikregler. En åtalseftergift i förevarande fall kunde, om den förordades eller meddelades av RÅ, bland norska trafikanter uppfattas som normgivande för åtalsprövningen beträffande trafikförseelser, begångna av norrmän. Ett sådant förhållande skulle medföra väsentliga olägenheter ur trafikövervaknings- och trafiksäkerhetssynpunkt på orten. Då förseelsen därjämte innefattade överträdelse av de bestämmelser, som i trafikens och trafiksäkerhetens intresse meddelats i VägtrafikF, och dess beivrande därför fick anses ur allmän synpunkt påkallat, fann distriktsåklagaren ej böra förorda åtalseftergift. Statsåklagaren delade distriktsåklagarens synpunkter.

RÅ uttalade, att det förhållandet, att A saknat kännedom om nu ifrågavarande föreskrift samt att omkörningen kunde ha tett sig riskfri, i och för sig icke var av beskaffenhet att fritaga A från ansvar. Med hänsyn till vad underåklagarna anfört fann RÅ ej heller de i Cirk. nr. 90 angivna synpunkterna böra vinna tillämpning. A:s framställning kunde förty ej bifallas.

Åklagaren har självfallet att av eget initiativ undersöka, huruvida omständigheter, som tala för åtalseftergift, äro för handen. Därvid kan erinras om att förundersökning ej alltid är erforderlig. Gärningar, som här komma ifråga, utgöras ofta av bagatellförseelser; beträffande sådana behöver förundersökning icke företagas, såvida tillräckliga skäl för åtal ändock föreligga.[22] Tidigare har nämnts att det dock icke rim-

[22] 23: 22 RB.

ligtvis kan åligga åklagaren att efterforska eventuell förhandenvaro av error iuris. Endast där särskilda skäl tyda på att sådant förhållande föreligger, kan man kräva, att han är aktivt verksam för utredning härutinnan. Vanligen torde det bli nödvändigt, att gärningsmannen själv för saken på tal. På grund av denna omständighet kunna i och för sig likartade fall komma att bedömas på motsatt sätt vid prövning av eftergiftsfrågan. Detta resultat är naturligtvis stötande, särskilt då avgörandena ligga nära varandra i tiden. Något remedium häremot synes icke stå till buds. Kommer händelseförloppet under domstolsprövning, yppas dock nya förutsättningar för att den eventuellt relevanta okunnigheten skall föras fram till bedömande.

Ett beslut om åtalseftergift är icke definitivt. Gärningsmannen måste räkna med att ett sådant beslut kan rivas upp av överordnad åklagare, och han kan därför icke känna sig säker om att gå fri från framtida åtalspåföljd, fastän han erhållit eftergift.[23] Han kommer alltså att befinna sig i ett osäkerhetstillstånd — låt vara att chanserna för ändring av eftergiftsbeslut genom överåklagares ingripande i realiteten måste betecknas som ytterst ringa. Ur rättspolitisk synpunkt är emellertid nämnda förhållande mindre tilltalande. Formellt upphör detta osäkerhetstillstånd icke, förrän åtalspreskription inträtt. Förhållandet är likartat med det läge som uppstår, sedan åklagaren meddelat beslut i åtalsfrågan av innehåll att åtal ej skall väckas. Även ett dylikt beslut är ju icke definitivt i den meningen, att omprövning av överåklagare — vilken prövning kan tillkomma enbart på den prövandes eget initiativ och oavsett huruvida nya omständigheter tillkommit i ärendet — icke skulle kunna ske, varvid följden kan bli, att åtal finnes böra väckas.

Eftergiftsbeslutet kan rivas upp även av den anledningen, att den åklagare, som meddelat detsamma, ej längre finner förutsättningar för åtalseftergift föreligga. Åklagaren kan således *återkalla* eftergiften, för den händelse tillräckliga skäl för densamma ej längre äro för handen, och i stället anställa åtal. Härom stadgas i 20: 7 andra stycket RB. Det anses emellertid böra förutsättas, att *nya omständigheter* tillkommit i saken; såsom exempel har nämnts, att den misstänkte gör sig skyldig till nytt brott eller att sådan misstänkt som erhållit eftergift vid sam-

[23] Se t ex RÅ 184/52 (distriktsåklagaren meddelade åtalseftergift för visst förfarande, varav brand förorsakats; RÅ fann detta felaktigt och beslutade om åtal); RÅ 312/56 (åtalseftergift meddelades för viss förseelse mot jaktstadgan; RÅ ansåg omständigheterna föranleda annat bedömande och fann åtal böra ske).

manträffande av brott frikännes för brott, för vilket åtal skett.[24] Åklagaren torde emellertid ej vara förhindrad att, utan att nytt förhållande blivit känt, undantagsvis besluta om återkallelse, därför att han nu anlägger ett annat bedömande på ärendet.[25] Åklagarens beslut att icke anställa åtal kan av honom omprövas — utan att nya omständigheter av beskaffenhet att påverka åtalsfrågans avgörande tillkommit — med resultat att han därefter finner åtal skola ske. Det torde icke finnas anledning att anlägga ett motsatt betraktelsesätt beträffande beslut om åtalseftergift. En annan sak är, att åklagaren av naturliga skäl bör endast i restriktiva undantagsfall finna sig föranlåten att på detta sätt ändra ståndpunkt till den misstänktes nackdel.

Vad återkallelse av åtalseftergift beträffar har fråga uppkommit, huruvida domstol, sedan åklagaren återkallat sitt eftergiftsbeslut — som meddelats enligt 1944 års lag — och väckt åtal för brottet, är behörig att i rättegången pröva, huruvida laga förutsättningar funnits för återkallelsebeslutet. Detta spörsmål har av HD besvarats nekande.[26] RÅ hävdade i målet, att, om lagstiftningen för en återkallelse uppställde förutsättningar, vilkas förhandenvaro kunde fastställas genom ett rent objektivt konstaterande, domstolen hade att pröva förutsättningarnas förekomst. Sådan prövning borde däremot icke få ske, där förutsättningen för återkallelse blott var av skönsmässig natur. Redan det förhållandet att man anförtrott åt åklagaren att besluta om åtalseftergift och om återkallelse av eftergift måste anses innebära, att prövning från domstols sida ej skulle förekomma beträffande sådana betingelser. I såväl RB som 1944 års lag — framhöll RÅ slutligen — uppställdes för återkallelse blott förutsättningar av sist angiven art.

En parallell synes även kunna dragas med den situation som föreligger, då åklagaren meddelat beslut att icke åtala. Om han med ändring av detta beslut sedermera väcker ansvarstalan, har domstolen icke att pröva, huruvida denna åtgärd bort ske. Principiell anledning torde ej finnas att anlägga ett annat betraktelsesätt, då det tidigare åklagarbeslutet avsett eftergift.

Prövning av eftergiftsfrågan kan undantagsvis förekomma, även sedan åklagaren väckt åtal för brottet. I rättspraxis har den frågan före-

---

[24] *PLB II* s 259.

[25] Jfr NJA 1951 s 316, där åtalseftergift återkallades efter omprövning av vederbörande åklagare. Skälet härtill var dock, att denne meddelat eftergiften av misstag; han hade förbisett den misstänktes ålder. RÅ uttalade, att åtgärden var sakligt befogad.

[26] Anf rättsfall, noterat av Strahl i SvJT 1953 s 553 och Welamson i samma tidskrift s 699.

legat till bedömande, huruvida åklagare ägt nedlägga åtal under åberopande av den diskretionära prövningsrätt som — före RB:s ikraftträdande — i viss utsträckning ansågs tillkomma åklagare vid bagatellförseelser. HD ansåg detta kunna ske, åtminstone beträffande sådana förseelser varom i målet var fråga, när åklagaren först vid domstolsförhandlingen fått kännedom om förhållande, på grund varav han skäligen bort avstå från åtal.[27] Den angivna principen avser sålunda blott eftergift för brott, varå allenast böter kunna följa. Strafflagberedningen har emellertid uttalat, att hinder mot eftergift generellt ej möter, även efter det att åtal väckts.[28] Strahl synes ansluta sig till denna ståndpunkt men framhåller, liksom strafflagberedningen, att det ytterst sällan torde föreligga skäl att eftergiva åtalet, då saken avancerat så långt som till åtal.[29] Nedlägges ett väckt åtal i den angivna situationen, sker detta tydligen av annat skäl än det, att åklagaren anser tillräckliga skäl att den misstänkte är skyldig till brottet saknas. Frikännande dom jämlikt 20: 9 andra stycket RB kan sålunda ej komma i fråga.

Vad nu sagts befriar icke åklagaren från dennes tjänsteplikt att före beslut om åtal undersöka, huruvida förutsättningar för eftergift finnas. Lämnar utredningen icke tillräckliga upplysningar om sådana förhållanden som enligt åklagarens uppfattning äro avgörande härvidlag, måste han komplettera densamma. Han äger sålunda icke uppskjuta denna undersökning till huvudförhandlingen i tanke att, om skäl till eftergift därvid skulle framkomma, besluta om sådan.[30]

Avslutningsvis må erinras om att effekten av en meddelad åtalseftergift kan omintetgöras genom att målsäganden med stöd av sin subsidiära åtalsrätt väcker åtal för brottet. Målsägandens åtalsrätt läderas icke av beslut om åtalseftergift.[31]

---

[27] NJA 1948 s 706. Se även redogörelsen hos JO 1949 s 9 ff.

[28] SOU 1953: 17 s 132.

[29] Strahl i SvJT 1953 s 553.

[30] Se NJA 1948 s 706.

[31] 20: 8 RB; *PLB II* s 259 f.

B. Åtalseftergift jämlikt lagen den 19 maj 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga

En närmare undersökning av det eftergiftsinstitut som grundas på rubricerade lag innebär en mycket omfattande uppgift.[1] Det för emellertid för långt att i detta sammanhang inlåta sig därpå. Lagen är av mycket stor praktisk betydelse och har gjorts till föremål för åtskilliga diskussioner och utläggningar. I jämförelse med de flesta ämnesområden som avsetts i den tidigare framställningen av denna avhandling är detta utförligt behandlat. Det må därför vara tillåtet att med hänvisning till den litteratur som sålunda föreligger här blott redogöra för huvudprinciperna beträffande denna lagstiftning och dess tillämpning. Med hänsyn till sambandet mellan frågan om tillräckliga skäl till åtal och frågan, huruvida åtalseftergift må ske, synes ämnet ej kunna helt förbigås. Främsta vikten kommer att läggas vid sådana anvisningar som till åklagarnas efterföljd meddelats av RÅ.

Åtalseftergift jämlikt 1944 års lag är, som tidigare konstaterats, i huvudsak ett kriminalpolitiskt institut.[2] Lagens grundtanke är, att åtal och straff skola ersättas med andra reaktionsformer, som äro bättre lämpade för den unge lagöverträdarens tillrättaförande. Avsikten är sålunda icke att lämna brottet utan påföljd utan att i kriminalvårdens ställe sätta åtgärder inom socialvårdens ram. Att åtal sker, innebär dock ej, att offentlig eller enskild barnavård icke skulle kunna komma till stånd i stället för kriminalvård. Domstol kan nämligen genom t. ex. villkorlig dom åstadkomma, att lagföringen utmynnar i samma resul-

[1] Se om denna lagstiftning t ex SOU 1942: 28; NJA II 1945 s 97 ff; NJA II 1952 s 441 ff; *De yngsta lagöverträdarna*; I LU 25/1959; Lindberg i SvJT 1944 s 676 ff; *Olivecrona* s 243 ff; *Strahl* s 59 ff.

[2] *Olivecrona* s 244.

tat som en åtalseftergift. Tankegången bakom denna lagstiftning är emellertid att man genom eftergift kan undvika de skadliga verkningar som lagföring och dom anses kunna medföra för unga människor.[3] Någon avgränsning till vissa brottstyper har därför ej skett i lagen. Eftergift kan alltså formellt komma i fråga även vid de grövsta brotten. Det är i stället gärningsmannens personliga förhållanden och medlen för dennes resocialisering, som skola tagas i betraktande. Någon egentlig avvägning har dock ej förutsatts skola äga rum mellan brottets svårhet och den behandlingsform som kan komma till användning efter en eventuell åtalseftergift. Uppmärksamheten bör mera inriktas på den personliga bakgrunden till brottsligheten än på själva den brottsliga handlingen.[4]

Till en början må erinras om de formella förutsättningar, som gälla för lagens tillämplighet.

Lagen avser endast sådant brott, varå kan följa svårare straff än böter. Ifråga om den rena bötesbrottsligheten blir i stället stadgandet i 20: 7 första punkten RB tillämpligt.

Det fordras vidare, att gärningsmannen icke fyllt 18 år vid tiden för brottets begående. Att han är över 18 år vid åtalsprövningen är alltså ej hinder mot eftergift.[5] Vad hans ålder i övrigt angår böra förutsättningarna för åtalseftergift vara större då han nyss fyllt 15 år än när han är nära adertonårsåldern.[6] Avvikelse från de synpunkter, som enligt den nedan lämnade redogörelsen kunna tjäna till ledning vid eftergiftsprövningen, kan även föranledas av den omständigheten, att den misstänkte fyllt 18 år då åklagaren skall besluta i åtalsfrågan eller kommer att uppnå denna ålder innan dom, i händelse av åtal, kan beräknas falla.[7]

Ytterligare fordras att endera av följande förutsättningar föreligger.

Den första av dessa tager sikte på brottets art och omständigheterna vid gärningens begående. Sålunda fordras att brottet skall vara *ringa* och uppenbarligen ha skett av okynne eller förhastande.

I detta fall fordras icke att någon uppfostrande åtgärd vidtages med

---

[3] *Strahl* s 60.

[4] Se till det sagda även NJA II 1945 s 111 f.

[5] Se t ex RÅ Ac 3/49 (den misstänkte 22 år gammal vid åtalsprövningen; RÅ meddelade eftergift bl a därför att vederbörande sedan länge haft stadigvarande anställning, som innebar god försörjning för honom och hans familj).

[6] NJA II 1945 s 101.

[7] RÅ:s Cirk nr 61 s 21 f.

vederbörande, för att eftergift skall få ske. Att brottet är ringa betyder att gärningen i det konkreta fallet ter sig lindrig, fastän frihetsstraff ingår i straffskalan.[8]

Den andra förutsättningen hänför sig till den reaktion, för vilken den misstänkte blir föremål i händelse av att åtal ej sker. Enligt denna förutsättes *dels* att gärningsmannen omhändertages för skyddsuppfostran eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd e l l e r, utan dylik åtgärd, erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning *och dels* att det med skäl kan antagas, att vad sålunda sker med gärningsmannen innebär det lämpligaste för hans tillrättaförande.

Slutligen har den viktiga regeln uppställts, att, om så finnes påkallat med hänsyn till den allmänna laglydnaden eller eljest ur allmän synpunkt, åtal dock skall äga rum.

Innan beslut om åtalseftergift fattas, skall åklagaren inhämta yttrande från barnavårdsnämnden i den unges vistelsekommun.[9] Nämnden har därvid att uttala sig över frågan, huruvida den vidtagit eller kommer att vidtaga någon åtgärd beträffande den unge och huruvida nämnden anser beslutat eller planerat ingripande vara tillfyllest för dennes tillrättaförande. Är brottet ringa, äger dock åklagaren avstå från att höra nämnden.

Den ovannämnda förutsättningen beträffande lämpligheten av vad som vidtages med den unge tillkom genom en omredigering av det ursprungliga lagrummet. I sin första redaktion hade det, i förevarande del, den lydelsen, att det med skäl kunde antagas, att den underårige skulle avhålla sig från att ånyo begå brott. Ändringen tillkom genom 1952 års lagstiftning mot ungdomskriminaliteten.[10]

Denna lagstiftnings centrala princip, som inskrevs i 2 § lagen 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig, innebar, att den som ej fyllt 18 år icke fick ådömas frihetsstraff eller förvaring, utan att särskilda skäl voro därtill. Departementschefen sammanfattade därvid sin ståndpunkt till frågan om formerna för samhällets reaktion mot de yngsta lagöverträdarna sålunda, att man skulle utgå från den principen, att ungdom under 18 år, som begått brott och därför behövde intagas på anstalt, skulle omhändertagas inom socialvården och ej erhålla frihetsstraff. Han ville dock lämna öppet, huruvida det kunde

[8] *Strahl* s 63.

[9] Har åklagaren ej för avsikt att eftergiva åtal, kan det dock ifrågasättas, huruvida dylikt yttrande bör inhämtas (RÅ i RÅ 122/57).

[10] Se om denna lagstiftning NJA II 1952 s 402 ff. Se även t ex RÅ:s revisionsinlaga i NJA 1957 s 474 (jfr a a s 228).

visa sig ändamålsenligt att göra vissa undantag för extrema och sällsynta fall. Den angivna principen borde dock äga tillämpning beträffande den typiska ungdomsbrottsligheten av allvarligare beskaffenhet.[11]

Första lagutskottet och riksdagen anslöt sig till denna principståndpunkt. Utskottet uttalade därvid, att det icke kunde dela den uppfattningen, som understundom framfördes, att man vid valet mellan frihetsstraff och behandling å ungdomsvårdsskola skulle enbart av allmänpreventiva hänsyn giva frihetsstraffet företräde.[12]

Vad som skulle förstås med särskilda skäl till frihetsstraff angavs ej närmare av departementschefen. Utskottet anförde i denna del bl. a., att tillfälliga misslyckanden med behandlingen på ungdomsvårdsskola icke borde föranleda ett ådömande av frihetsstraff. Det torde dock ej kunna undvikas, att det vid vissa fall av upprepad, svårartad brottslighet saknades möjlighet att komma till rätta med vederbörande inom socialvården, även om denna försågs med bättre resurser, såsom planerats. I dylika fall syntes det bli nödvändigt att omhändertaga den unge inom fångvården. Det kunde även tänkas förekomma enstaka fall av brottslighet, då skyddsuppfostran på grund av den unges egenskaper i övrigt icke behövde tillgripas, eller där till och med förutsättningarna för ett omhändertagande enligt barnavårdslagen saknades, men brottet var av sådan art, att ur allmän synpunkt bötesstraff eller villkorlig dom icke kunde komma i fråga. Det fick emellertid, såsom departementschefen framhållit, i det enskilda fallet ankomma på domstolarna att efter fri prövning av samtliga omständigheter bestämma samhällsreaktionen.[13]

Genom 1952 års lagstiftning infördes vidare den viktiga nyheten, att överlämnande till skyddsuppfostran frigjordes från sitt samband med institutet villkorlig dom och anordnades som en särskild skyddsåtgärd (1 § lagen 1952 med vissa bestämmelser om påföljd etc.). Härigenom är det sålunda möjligt att låta dylikt överlämnande träda i stället för ådömande av straff.[14]

Till grund för omförmälda lagstiftning låg ett av strafflagberedningen, barnavårdskommittén och ungdomsvårdsskoleutredningen avgivet gemensamt utlåtande.[15] I detta föreslogos jämväl åtskilliga ändringar i 1944 års lag om åtalseftergift i syfte att inskränka åtal mot

---

[11] A a s 415.

[12] A a s 424.

[13] A a s 438. Jfr a a s 435.

[14] Se härom även *Olivecrona* s 242; *Strahl* s 265 ff.

[15] *De yngsta lagöverträdarna.*

personer, som voro under 18 år.[16] Dessa förslag upptogos emellertid ej i propositionen. I den förordades blott den ändring som enligt vad ovan sagts blivit genomförd. Departementschefen anförde härvid, att det syntes lämpligt att, utan någon rubbning av lagens principer, vidtaga en jämkning av ordalagen i 2 §. Det var överhuvudtaget mycket vanskligt att göra något bedömande om den underåriges framtida laglydnad. Vidare kunde stadgandet, om det tolkades efter ordalagen, alltför mycket begränsa möjligheterna till åtalseftergift och skänka för stor betydelse åt ett mera tillfälligt misslyckande av en pågående behandling. I praktiken torde även åtal eftergivas i vidare omfattning än som framgick av ifrågavarande stadgande. Om detta omredigerades på sätt som föreslagits, syntes en bättre överensstämmelse med rådande uppfattning och praxis vara att vinna. Därigenom torde alltså, i enlighet med lagens syfte, rättegång kunna undvikas, då ett ändamålsenligt omhändertagande ändå kom till stånd.[17] Han framhöll jämväl, med anledning av en av lagrådet framställd anmärkning, att den föreslagna lydelsen icke uteslöt, att åtal skedde, då det rådde ovisshet om vilken behandling som var den lämpligaste och denna fråga borde avgöras av domstol.[18]

Första lagutskottet underströk, att ändringsförslaget med hänsyn till då rådande praxis endast innebar en jämkning av ordalagen och icke rubbade lagens principer. Skulle i det särskilda fallet tveksamhet råda, huruvida åtalseftergift borde ske i fall, som åsyftades med 2 § i förslaget till lag med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig, borde ansvarsfrågan givetvis bli föremål för domstols prövning. Något annat syntes ej heller vara avsett med förslaget. Avgörande för frågan, huruvida åtal skulle ske, fick icke enbart vara angelägenheten att undvika rättegång.[19]

Om verkan av 1952 års lagstiftning på tillämpningen av 2 § i 1944 års lag har RÅ uttalat, att skäl till åtals väckande få anses föreligga i färre fall än tidigare. Det framstod som klart, att den nya lagstiftningens allmänna syfte måste ha denna följd.[20] Av förbudet mot ådömande av frihetsstraff framgick att den normala formen för rättsvårdens initiativ för skyddsuppfostran bör vara, att statsåklagaren, utan

[16] Se KProp 223/1952 s 61 ff.
[17] NJA II 1952 s 443.
[18] A a s 444.
[19] A a s 445.
[20] RÅ:s Cirk nr 61 s 16.

domstolen som mellanhand, överlämnar den unge lagöverträdaren till barnavårdsnämnden för sådan åtgärd.[21]

I den kriminalpolitiska debatten under senare år har kritik riktats mot det sätt, varpå 1944 års lag kommit att tillämpas. På grundval av en sammanställning utav de uppgifter rörande åtalseftergift som lämnats för 1957 av statsåklagarna fann RÅ bl. a. framgå, att barnavårdsnämnderna i 55,5 % av eftergiftsfallen ej vidtagit någon åtgärd mot den unge eller endast tilldelat honom varning.[22] Även om det här i betydande utsträckning gällde fall, där brottsligheten var ringa, var det dock av anförda skäl berättigat att utgå från att i det nämnda procenttalet måste ingå åtskilliga fall av så allvarlig brottslighet, att det icke varit befogat att stanna vid övervakning eller ren passivitet. RÅ — som därvid samrått med socialstyrelsen — inskärpte därför i en cirkulärskrivelse till rikets åklagare angelägenheten av att dessa i varje särskilt fall noga övervägde, huruvida de åtgärder som barnavårdsnämnden förklarat sig ämna vidtaga kunde anses tillräckliga för den unges tillrättaförande; kom erforderligt ingripande ej till stånd, skulle åtal väckas.[23] Socialstyrelsen erinrade samtidigt barnavårdsnämnderna om vikten av att effektivisera verksamheten beträffande behandlingen av unga lagöverträdare.

Kritik framkom även genom några motioner vid 1959 års riksdag.[24] I två av dem hemställdes att riksdagen skulle hos KMaj:t anhålla om

---

[21] Anf Cirk s 21.

[22] Följande siffror — hämtade från RÅ:s Cirk nr 88, 92 och 94 — må anföras beträffande eftergiftsärenden (i hela riket) enligt 1944 års lag.

	Antal prövade fall	Åtal	Åtalseftergifter	Skyddsuppfostran	Övervakn. el. likn. åtg.	Varning el. ingen åtg.	VI i % av III	VI i % av I
	I	II	III	IV	V	VI		
1957	6554	1956	4598	479	1569	2550	55,5	38,9
1958	7646	2061	5585	658	1848	3079	55,1	40,3
1959	9550	3160	6090	717	2601	3072	48,0	32,3

(I uppgifterna från 1958 och 1959 ha vissa brott enligt TrafikbrottsL ej medtagits.)

[23] RÅ:s Cirk nr 88.

[24] Fråga om begränsning av tillämpningen av åtalseftergift förehades även vid 1958 års B-riksdag. Framlagda motioner i detta ämne (nr B 193 i FK och B 250 i AK) föranledde allenast den åtgärden, att RD på hemställan av allmänna beredningsutskottet i skrivelse till KMaj:t gav till känna vissa synpunkter, som anförts i utskottets utlåtande. I detta (nr B 4) hade huvudsakligen understrukits behovet av snara åtgärder för att förstärka socialvårdens och polisens resurser.

erforderliga åtgärder i syfte att begränsa institutet åtalseftergift till de fall, där en betryggande tillsyn i form av skyddsuppfostran eller på annat sätt kunde beredas lagöverträdaren.[25] Förslag väcktes även om att hos KMaj:t begära skyndsam utredning i syfte att få fram förslag att begränsa tillämpningen av eftergiftsinstitutet.[26] [27] I motionerna torde man ha åsyftat 1944 års lag; de ifrågasatta reformåtgärderna togo närmast sikte på brott av svårare beskaffenhet.[28]

Första lagutskottet — som ej ansåg i ärendet åberopat siffermaterial tillåta några säkra slutsatser — fann dock visst fog föreligga för uppfattningen, att de åtgärder som av lagstiftaren avsetts skola ersätta lagföring och straff i vissa fall ej blivit tillräckligt ingripande. Det fick givetvis ej förekomma, uttalade utskottet, att eftergift meddelades vid allvarligare brottslighet, utan att vederbörande blev föremål för en efter den ådagalagda kriminaliteten och vårdbehovet avpassad reaktion. Påtalade missförhållanden i detta avseende kunde emellertid ej motivera en ändring av de i lagen uppställda förutsättningarna för åtalseftergift; dessa förutsättningar stodo i god överensstämmelse med den av motionärerna eftersträvade begränsningen av eftergiftsfallen. I stället borde en skärpt kontroll över lagens tillämpning komma i fråga. Viktiga åtgärder i denna riktning hade redan vidtagits av RÅ och socialstyrelsen; utskottet ville emellertid understryka, att kontrollen över åklagarna och barnavårdsnämnderna måste intensifieras genom en fortlöpande och ingående granskning av lagtillämpningen, för att den skulle kunna bli effektiv.

Utskottet konstaterade vidare, att en snabb upprustning av socialvårdens resurser var ofrånkomlig. Det besvärande läget ifråga om platstillgång på ungdomsvårdsskolorna syntes göra det angeläget, att andra vårdformer än anstaltsbehandling kommo till användning i största möjliga utsträckning. Åtminstone för det mindre grava klientelet torde en ökad användning av vård i enskilt hem kunna komma i fråga. Grundtankarna bakom 1944 års lag kunde realiseras, endast om tillräckliga vårdresurser funnos; skulle eftergiftsinstitutet tillämpas blott i den utsträckning som de bristande resurserna medgåvo, riskerade man att göra vittgående avsteg från de grundläggande principer för unga lagöverträdares behandling som en gång antagits. Det otillfredsställande läget ifråga om resurserna hade medfört, att ett ökat

[25] Motion nr 36 i FK och nr 49 i AK.

[26] Motion nr 424 i AK.

[27] Se ang behandlingen av dessa motioner I LU 25/1959 s 6 ff.

[28] I LU i anf utlåt s 59.

antal ungdomar under 18 år ådömdes ovillkorligt frihetsstraff; motionärernas förslag syntes kunna leda till en fortsatt utveckling i denna riktning. Utskottet fann därför, att motionerna ej borde föranleda annat initiativ än att de av utskottet sålunda framförda synpunkterna gåvos KMaj:t till känna.[29] Utskottets uppfattning vann riksdagens gillande.[30]

Med hänsyn till vad sålunda anförts om en effektiviserad kontroll av lagtillämpningen och under framhållande av att vissa ändrade förhållanden inträtt ansåg sig RÅ böra göra vissa ytterligare uttalanden till ledning vid bedömningen av eftergiftsärenden. Detta skedde genom *cirkulärskrivelse nr 92*.[31]

De ändrade förhållanden, som sålunda åsyftats, hänföra sig till såväl den sociala barnavårdens resurser som möjligheterna att inom kriminalvården anordna en för unga lagöverträdare lämplig behandling.

Beträffande det förstnämnda förhållandet anförde RÅ bl. a., att ungdomsvårdsskolorna tillförts ett icke obetydligt antal nya platser och kunde beräknas inom kort erhålla ytterligare sådana. En stor del av de nya platserna medgav ett slutet omhändertagande; därav kunde man förvänta, att lagöverträdare under 18 år ej skulle behöva ådömas fängelse i den stegrade omfattning som skett de senaste åren.

Inom kriminalvården hade resurserna förbättrats genom de företagna ändringarna i lagen om villkorlig dom. Härvid var att märka dels möjligheten att kombinera villkorlig dom med böter och dels domstols befogenhet att tillfälligt omhändertaga den som erhållit villkorlig dom men som håller sig undan eller eljest missköter sig. Den nämnda kombinationsmöjligheten kunde tillgripas, även om den dömde gjort sig skyldig till endast ett brott och oberoende av om detta var belagt med böter eller ej. För att kunna omhändertagas måste emellertid vederbörande vid tiden för beslutet därom vara 18 år.[32]

I detta sammanhang må en kort erinran inskjutas om de åtgärder vilka enligt barnavårdslagen stå barnavårdsnämnden till buds gentemot missanpassad ungdom, som ej fyllt 18 år. I den mån skyddsuppfostran ej anses erforderlig, blir det främst fråga om varning, föreskrifter angående den unges levnadsförhållanden eller övervakning. Varning och föreskrifter böra enligt barnavårdslagen förbindas med övervakning, men nämnden kan även förordna om övervakning såsom en fristå-

[29] Anf utlåt s 60 ff.

[30] RD:s skrivelse 307/1959.

[31] En redogörelse för cirkulärskrivelsen lämnas i SvJT 1959 s 702 ff.

[32] RÄ:s Cirk nr 92 s 7 ff.

ende, förebyggande åtgärd. Barnavårdsnämndens möjligheter äro emellertid icke begränsade till åtgärder enligt barnavårdslagen. I praxis tillgripas därjämte hjälpande och stödjande åtgärder av annat slag än de nu nämnda, t. ex. hjälp till tillfälligt miljöombyte, till rådfrågning och undersökning eller lämplig yrkesutbildning.[33]

I det nyssnämnda cirkuläret har RÅ formulerat en allmän regel för åtalseftergift, varvid bortsetts från sådana fall där brottet är ringa och uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Enligt denna bör åtal eftergivas endast under den förutsättningen, att de barnavårdande myndigheterna redan företagit eller förklarat sig ämna företaga ett ingripande — i allmänhet skyddsuppfostran eller övervakning — som kan bedömas vara den lämpligaste åtgärden mot den unge i den föreliggande situationen. Finner åklagaren, att barnavårdsnämndens åtgärder icke kunna anses tillräckliga, skall därför åtal väckas.[34]

Är ett frihetsberövande nödvändigt står valet, när lagöverträdaren vid tiden för åtalsprövningen är under 18 år, mellan frihetsstraff och omhändertagande å ungdomsvårdsskola. Därvid skall enligt lagstiftarens intentioner vid 1952 års lagstiftning angående påföljd för brott av underårig det senare alternativet givas företräde. Så har dock under senare år ofta ansetts omöjligt med hänsyn till socialvårdens bristande resurser. Åklagarna torde emellertid efter den aktuella utbyggnaden av ungdomsvårdsskolorna få större möjligheter att hos barnavårdsnämnderna vinna gehör för ett omhändertagande för skyddsuppfostran i avsikt att få den unge placerad på ungdomsvårdsskola.

Kan övervakning antagas vara en tillräcklig åtgärd, finnes — såsom RÅ även tidigare framhållit — i regel ej anledning till åtal för att därigenom åstadkomma övervakning, om barnavårdsnämnden förklarat sig ämna ställa vederbörande under tillsyn. Med hänsyn till kriminalvårdens bristande resurser kan det nämligen, enligt RÅ:s förmenande, generellt ej göras gällande, att övervakning genom villkorlig dom är effektivare än tillsyn av barnavårdsnämnd. Har barnavårdsnämnden ej funnit övervakning påkallad men finner åklagaren tillsyn nödvändig, torde anledning föreligga att anställa åtal för att få erforderliga åtgärder till stånd. Härvid ifrågakommer framför allt övervakning med föreskrifter enligt lagen om villkorlig dom.[35] Om den unge ådragit sig skadeståndsskyldighet genom brottet och kan antagas äga förmåga att

[33] Se härom NJA II 1945 s 111 f; *Strahl* s 61 f.

[34] Se ang det sagda och nedan redovisade synpunkter anf Cirk s 11 ff.

[35] RÅ:s Cirk nr 88 s 5.

av sin arbetsinkomst göra avbetalningar på skadeståndet, kan det — även om barnavårdsnämnden vill ställa honom under tillsyn — vara lämpligt att anställa åtal för att i samband med en villkorlig dom få föreskrifter om tid och sätt för betalningen fastställda av domstol. Sådan föreskrift kan ej meddelas i samband med tillsyn av barnavårdsnämnd. Målsägandens utsikter att få sin skada ersatt kunna härigenom främjas. Det har även självständig kriminalpolitisk betydelse, att lagöverträdarna få erfara, att de måste bära de ekonomiska konsekvenserna av sina handlingar.

Vidare är i detta sammanhang att märka att en kombination av villkorlig dom och böter stundom kan vara lämplig jämväl för ungdomar under 18 år med egna inkomster.[36] Denna synpunkt kan påverka valet mellan övervakning i anslutning till villkorlig dom, å ena sidan, och tillsyn genom barnavårdsnämnd, å andra. Bötesstraffet fyller en viktig funktion även därigenom att det klargör för föräldrarna angelägenheten av att hålla den unge under bättre tillsyn.

Möjligheten till tillfälligt omhändertagande av villkorligt dömd torde även böra beaktas, där den misstänkte vid tiden för åtalsprövningen uppnått eller närmar sig adertonårsåldern.

Även om barnavårdsnämnden icke är beredd att sträcka sig längre än till en varning, är eftergift möjlig; enligt lagen må sålunda eftergift ske bland annat i det fallet, att den underårige, utan att bli föremål för vissa mera ingripande åtgärder, erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning. I praxis har även åtal eftergivits i sådana fall, där brottet icke ansetts ringa men där vederbörandes situation med hänsyn till arbete, skolgång, föräldrahemmets beskaffenhet eller dylika omständigheter bedömts vara sådan, att anledning till ingripande saknats; man har ansett den underårige kunna tillrättaföras utan andra åtgärder än den beröring med barnavårdsnämnden, som vunnits genom nämndens utredning, och fortsatt kontakt med rådgivningsbyrå eller läkare. I denna praxis torde efter utfärdandet av RÅ:s cirkulärskrivelse nr 92 annan ändring ej ha skett än att förutsättningarna för åtalseftergift utan ingripande bedömas något mera restriktivt.

RÅ har i nämnda cirkulär framhållit, att de allmänpreventiva skälen mot åtalseftergift ej sällan framträda med särskild styrka, där barnavårdsnämnden är ovillig att företaga någon åtgärd mot den unge eller

[36] Se även KProp 146/1959 s 15 ff (DepCh).

vill stanna vid blott en varning; enligt lagens uttryckliga föreskrift skall ju åtal väckas, då detta är påkallat med hänsyn till den allmänna laglydnaden. Ej minst under sådana perioder då ungdomsbrottsligheten visar en stigande tendens, måste allmänpreventiva synpunkter tillbörligen beaktas.

Allmänpreventiva synpunkter kunna även komma i beaktande, då åtalsprövningen avser den som redan tidigare erhållit åtalseftergift. Är barnavårdsnämnden i dessa fall beredd att omhändertaga den unge för skyddsuppfostran och kan, när anstaltsbehandling är indicerad, plats beredas på ungdomsvårdsskola, bör åtal i regel eftergivas. Även i dessa fall skall — som följer av 1952 års lagstiftning — behandling å dylik skola givas företräde framför frihetsstraff, om ej särskilda skäl föreligga att döma till sådant straff.

Anser sig barnavårdsnämnden däremot icke kunna omhändertaga den unge för skyddsuppfostran, blir läget ett annat. Under förarbetena till 1944 års lag uttalades att de allmänpreventiva skälen för åtal i allmänhet överväga, om den unge tidigare begått brott. Enligt RÅ:s mening bör dock en förnyad åtalseftergift ej vara utesluten. Härför bör emellertid regelmässigt krävas, att en skärpt reaktion inträder mot lagöverträdaren. Blev denne i samband med den tidigare eftergiften icke föremål för någon annan åtgärd än en varning från barnavårdsnämnden, bör åtalseftergift kunna förekomma på nytt, om nämnden anordnar övervakning och det med skäl kan antagas att härigenom vidtages vad som är lämpligast för den unges tillrättaförande. Ställdes den unge under övervakning redan vid den tidigare eftergiften, bör däremot för brott, som förövats under övervakningstiden, eftergift kunna ske, blott under förutsättning att barnavårdsnämnden beslutar omhändertagande för skyddsuppfostran eller eljest särskilda skäl äro till eftergift. Därvid bortses från enstaka bagatellartade förseelser.

En ytterligare förutsättning för eftergift i dessa situationer måste vidare vara, att barnavårdsnämndens ingripande följer snabbt efter det nya brottet.

Mot beslut om åtal i nyss åsyftade fall kan anföras, att åtalet i allmänhet ej leder till andra åtgärder än sådana som kunna anordnas i samband med åtalseftergift. Det må därför erinras om att lagens innebörd är, att, då åklagaren finner allmänpreventiva skäl tala mot eftergift, ansvaret för valet av den lämpligaste reaktionsformen skall tillkomma domstol.

Till nu anförda synpunkter må några kompletteringar göras.[37]

Av den tidigare redogörelsen framgår att, jämlikt 2 § lagen 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig, särskilda skäl kunna föreligga till ådömande av fängelse eller straffarbete. I dylika fall skall åtal givetvis väckas. Åklagaren kan följaktligen icke underlåta att undersöka, huruvida skäl av angiven beskaffenhet föreligga, innan han träffar avgörandet i eftergiftsfrågan. Rörande innebörden av uttrycket särskilda skäl må hänvisas till departementschefens och första lagutskottets ovan återgivna uttalanden.

Är åklagaren tveksam beträffande frågan om särskilda skäl och därmed även om en eventuell åtalseftergift, skall han, som framgår av vad tidigare sagts, väcka åtal.[38]

Åtal kan även finnas påkallat i fall, där åklagaren anser böter böra ifrågakomma. Synes bötespåföljd aktuell, har åklagaren dock först att pröva, huruvida åtalseftergift bör ske på den särskilda grunden, att brottet är ringa och uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Vid förarbetena till lagen om åtalseftergift har framhållits att eftergift ej kan komma i fråga vid vissa slags förseelser utan fara för att dessa skola avsevärt öka i antal och vålla allvarliga olägenheter. Som exempel må nämnas förseelser i näringsverksamhet eller överträdelser av ransoneringsbestämmelser.[39] Ur praxis kunna vidare anföras skadegörelse, där vederbörande bryter sönder radioantenn å motorfordon, och s.k. plankning.[40]

Det har även framhållits, att avsikten ej var att åstadkomma eftergift i större utsträckning beträffande förseelser, för vilka ett mindre bötesstraff brukade ådömas. Uppfostringsåtgärder enligt barnavårdslagen voro — uttalade departementschefen — endast i undantagsvis motiverade vid dylik brottslighet; däremot kunde ett lågt bötesstraff mången gång innebära en lämplig reaktion.[41]

Skäl till åtal kan tänkas föreligga i vissa undantagsfall, där fråga uppkommer om avsättning eller suspension, och i sådana fall, där förverkande eller annan särskild påföljd kan följa å brottet.[42]

---

[37] Se ang de i det följande upptagna synpunkterna *Strahl* s 60 ff och RÅ:s Cirk nr 61 s 17 ff.

[38] NJA II 1952 s 445.

[39] NJA II 1945 s 101.

[40] Se t ex RÅ 450/56 resp 122/57.

[41] NJA II 1945 s 108.

[42] Se närmare härom RÅ:s Cirk nr 61 s 18 f.

Understundom kan kriminalvård i frihet genom villkorlig dom synas mera ändamålsenlig än vård jämlikt barnavårdslagen. Övervakning jämlikt 23 § barnavårdslagen, liksom även annan förebyggande åtgärd enligt detta lagrum, upphör, då vederbörande uppnår 18 års ålder, såvida icke dennes asocialitet är så grav, att sådant fall som omförmäles i 22 § d) samma lag är för handen.[43] Skulle tillsyn synas erforderlig även för tid efter det att vederbörande fyllt 18 år, kan detta förhållande utgöra skäl för åklagaren att anställa åtal, varigenom möjlighet sålunda skapas för anordnande av villkorlig dom med övervakning.

Brottets beskaffenhet måste naturligen beaktas vid prövningen av eftergiftsfrågan. Framstår brottet med hänsyn till sin art eller omständigheterna vid dess begående som alltför grovt för att undandragas domstolsprövning, bör eftergift ej ske. Sålunda bör eftergift ej ifrågakomma vid sådana brott som mord, rån eller våldtäkt.[44] Allmänpreventiva skäl kunna emellertid tala för åtal även vid lindrigare brott. Åtal kan synas erforderligt för att skapa närmare klarhet angående brottet, t. ex. där flera personer kunna antagas vara inblandade. Har brottet begåtts tillsammans med vuxna kan detta utgöra en omständighet som talar mot eftergift; den underårige måste kanske av nyssnämnd anledning ändock höras inför rätta. Sker åtal för visst brott, behöver detta dock ej hindra att den unge erhåller eftergift för annan brottslig gärning.[45]

Eventuell målsägandes inställning måste beaktas i eftergiftsfrågan ävensom den brottsliges beredvillighet att ersätta uppkommen skada.[46] I 5 § 1944 års lag ålägges åklagaren att, om brottet medfört skada av någon betydelse, där så kan ske lämna målsäganden tillfälle att yttra sig, innan han meddelar beslut i eftergiftsfrågan.[47] Huruvida målsäganden bör höras i andra fall, bör vara beroende på om det kan vara till nytta för åtalsprövningen.[48] Strafflagberedningen uttalar, att något slags

---

[43] Däremot upphör icke skyddsuppfostran vid denna ålder, 46 § 2 mom BarnavårdsL.

[44] NJA II 1945 s 107 (DepCh) och 113 (I LU). Se även RÅ:s Cirk nr 61 s 20.

[45] *Olivecrona* s 246; *Strahl* s 63; SvJT s 678.

[46] SOU 1942: 28 s 40.

[47] I *RÅ 222/52* ansågs tillgrepp av två guldringar, värda tillhopa 50 kronor, medföra skada av sådan betydelse, att målsäganden bort få yttra sig i eftergiftsfrågan. Då gärningsmannen saknade tillgångar, hade det dock ej inneburit någon reell fördel för målsäganden att i samband med åtal mot vederbörande få sin skadeståndsfordran domfäst. RÅ lät med hänsyn härtill bero vid gjorda påpekanden.

[48] NJA II 1945 s 120 (DepCh).

uppgörelse normalt torde böra föreligga med målsäganden, innan åklagaren beslutar meddela eftergift. Meningen synes dock vara, att åtal av hänsyn till målsäganden bör anställas endast i undantagsfall. Åtal bör ej väckas enbart därför att denne framställer ett yrkande om enskilt anspråk. Kan emellertid en dom på skadestånd med hänsyn till den misstänktes ekonomiska ställning ha praktisk betydelse för målsäganden, är åtal ofta motiverat. Några klara gränser för åklagarens handlande härvidlag äro omöjliga att draga.[49] Åtalseftergift hindrar naturligtvis icke målsäganden att själv anställa ansvarstalan.

I sakens natur ligger, liksom ifråga om eftergift jämlikt 20: 7 RB, att åtalseftergift ej skall meddelas, såvida den brottsliges skuld ej är klarlagd. Den ungdomlige lagöverträdaren bör således som regel ha erkänt gärningen. Nekar han, har åklagaren tydligen att själv avgöra, huruvida hans skuld är fullt utredd. Eftergift får emellertid här i allmänhet anses utesluten.[50] Om den underårige förnekar brottet, oaktat utredningen klart motsäger detta påstående, och påyrkar rättegång, bör åklagaren, såsom framhållits ifråga om eftergift jämlikt RB, villfara denna begäran.[51]

Den unge lagöverträdaren eller i förekommande fall dennes förmyndare bör före åklagarens beslut i eftergiftsfrågan höras om sin inställning till eventuell åtalseftergift. Något formligt *samtycke* från dem till meddelande av åtalseftergift är dock icke erforderligt. Det har emellertid uttalats, att eftergift i regel ej bör ske, där nämnda personer framställa önskemål om domstolsprövning.[52]

Om skäl äro därtill ur allmän synpunkt, får åklagaren *återkalla* en meddelad åtalseftergift. Förutsättningarna äro här snävare än beträffande återkallelse av eftergift jämlikt RB. Åklagaren bör kunna besluta om återkallelse, där vederbörande lagföres för annat brott av betydenhet eller det eljest förekommer stötande fall; som exempel har angivits att ingen åtgärd vidtages, därför att länsstyrelsen finner barnavårdslagens förutsättningar för ingripande ej vara uppfyllda. För återkallelse är icke i och för sig tillräckligt att åtgärd som förutsattes vid eftergiftsbeslutet icke kommit till stånd.[53]

---

[49] RÅ:s Cirk nr 61 s 21.

[50] Se härom NJA II 1945 s 113 (I LU); *Olivecrona* s 246; *Strahl* s 53 f. Se även SOU 1942: 28 s 40.

[51] RÅ:s Cirk nr 61 s 20 f.

[52] NJA II 1945 s 113 (I LU).

[53] Se NJA II 1945 s 122 f; *Strahl* s 65.

Även sedan åtal väckts, synes det vara möjligt meddela beslut om eftergift med stöd av 1944 års lag. Strafflagberedningen har emellertid framhållit, att det ytterst sällan torde föreligga skäl att här eftergiva åtal, eftersom ett viktigt motiv för eftergift bortfallit genom att den tilltalade ställts inför domstol.[54]

Vad som sagts angående åtalspreskription i samband med redogörelsen för eftergift jämlikt 20: 7 RB äger här uppenbarligen motsvarande tillämpning.

Jämväl i förevarande fall utgöra tydligen tillräckliga skäl till åtal en grundförutsättning för eftergift. Åtalseftergiften — liksom strafföreläggandet — tillhör icke det område, som täckes blott av den särskilda s.k. åtalsrätten.

[54] Se om denna fråga *Strahl* s 54 not 9.

C. Åtalseftergift genom beslut om abolition

Avslutningsvis må några ord sägas om det rättsinstitut som benämnes *abolition*.[1]

Frågan om Konungens rätt att förordna om abolition — d. v. s. efterskänkande av straff, innan dom föreligger eller till och med åtal blivit anställt — har liksom benådningsrätten enligt § 26 RF tilldragit sig relativt liten uppmärksamhet i litteraturen på den offentliga rättens område.[2]

Här kan icke komma ifråga att ingående redogöra för abolitionsinstitutets grunder, innehåll eller tillämpning. Då abolitionen emellertid, såsom framgår av det sagda, kan innebära en form av åtalseftergift, försvarar den ur systematisk synpunkt sin plats i en framställning över eftergiftsinstitutet. Utöver några allmänna anmärkningar om abolitionens innebörd må dock utläggningen begränsas huvudsakligen till ett återgivande av ett abolitionsärende från senare tid. Ärendet, som avsåg generell abolition, bjuder på ett flertal intressanta synpunkter; det synes icke ha tidigare uppmärksammats i den juridiska litteraturen.

Till individuell abolition, d. v. s. då frågan gäller viss angiven person, har KMaj:t tidigare ställt sig principiellt avvisande, men denna inställning har sedermera uppluckrats. Generell abolition eller det fallet, att åtgärden avser ett större eller mindre antal för rättsskipningen kanske ännu okända personer, har ej sällan förekommit i äldre tid genom utfärdande av s.k. pardonsplakat; från senare tid torde endast två fall vara att anteckna.[3]

Det har i allmänhet icke bestritts, att Konungen äger behörighet att

---

[1] Se härom t ex *Malmgren* s 31; *Nelson* s 19 ff.

[2] Se *Nelson* s 23.

[3] Se a a s 22 f och 121; Håkan Strömberg, Konungens dispensmakt s 158 f.

förordna om abolition. Malmgren ansåg det visserligen kunna ifrågasättas, huruvida en abolitionsrätt överhuvudtaget borde erkännas. Han förmenade, att den ej lät sig väl förena med den svenska rättens principer; genom en åtgärd av den styrande makten blev en person stämplad som brottsling, utan att denna brottslighet konstaterats genom ett domstolsavgörande. Sedermera synes dock hans uppfattning ha något modifierats.[4]

För uppfattningen om Konungens abolitionsrätt ha skilda motiveringar framlagts bland författarna. Malmgren, liksom Wedberg, synes ha velat härleda den ur benådningsrätten. Reuterskiöld däremot har ansett den bero av Konungens ställning enligt § 27 RF som högste åklagare i riket. Nelson finner starka skäl tala för att generell abolition faller utanför § 26 RF och i stället grundar sig på konstitutionell sedvanerätt.[5]

Medan benådningen avser mildring av straff, avser abolitionen förhindrande av rättegång.[6] Genom den senare åtgärden komma sålunda vissa handlingar att gå fria även från straffutmätning. Har åtal ännu ej anställts, blir effekten av meddelad abolition den, att ej ens ansvarstalan kommer till stånd. Vid dylikt förhållande utgör abolitionen en extraordinär form av åtalseftergift.

I sakens natur ligger att åtalseftergift genom abolition — i allt fall generell abolition — måste vara en utomordentligt sällsynt företeelse. Åklagarna i gemen behöva icke räkna med möjligheten att konfronteras med situationer, där fråga om abolition är aktuell.

Olikheterna mellan abolition och övriga former av åtalseftergift äro mycket påtagliga. Vid abolition ligger frågan om åtalseftergift utanför de ordinära åklagarmyndigheternas bedömande. Förfarandet saknar en noggrann reglering i lag. Avgörandet meddelas efter ett skönsmässigt bedömande av omständigheterna i ärendet. Rättsliga synpunkter ha här ej samma dominerande betydelse som vid annan eftergiftsprövning. Det ligger i sakens natur, att stor vikt kan och bör fästas vid såväl utrikespolitiska som inrikespolitiska aspekter. Tillräckliga skäl till åtal behöva givetvis icke föreligga för att abolition skall vara möjlig.

När abolitionen avser icke namngivna personer, kan det givetvis icke sägas, att någon härigenom stämplats såsom brottsling. Annorlunda är situationen, då det kungliga beslutet gäller viss angiven medborgare. Rent principiellt bör man tydligen här, såvitt angår skuldfrågan, an-

[4] Se *Malmgren* s 31; *Nelson* s 23.

[5] Se *Nelson* s 23 f samt där angiven litteratur.

[6] *Nelson* s 120.

lägga ett motsvarande betraktelsesätt som vid vanlig åtalseftergift. Vederbörandes skuld bör m. a. o. vara utredd. Fråga om individuell abolition torde dock knappast aktualiseras på annat sätt än genom ansökan från den presumtive gärningsmannen. Att denne därvid skulle finna anledning att icke oförbehållslöst erkänna gärningen torde väl svårligen kunna tänkas.

Från 1938 daterar sig ett känt abolitionsfall. Genom ett KMaj:ts cirkulär till rikets domstolar samt åklagar- och polismyndigheterna meddelades åtalseftergift åt den till Sverige hemvändande medborgare, vilken tagit värvning till krigstjänst i Spanien; sådan värvning var för svensk medborgare straffbelagd jämlikt lagen den 5 mars 1937 ang. åtgärder för att förhindra frivilligas deltagande i inbördeskriget i Spanien m.m.[7] Generellt förordnande meddelades således därom att vederbörande lagöverträdare skulle vara fria från åtal för brott i nämnda avseende; ytterligare polisundersökning till uppdagande av krigsdeltagare blev därigenom inaktuell. KMaj:ts beslut formulerades också såsom innefattande »viss eftergift av åtal».[8]

Av omfattande proportioner är det abolitionsärende som här återgives under beteckningen *RÅ RD 47/54*. I januari 1954 inleddes förundersökning med anledning av att misstanke uppkommit därom att ett stort antal gruvarbetare vid visst bolag i syfte att öka ackordsförtjänsterna förfarit oriktigt vid vägningen av borttransporterat gråberg, till följd varav ifrågavarande kvantiteter uppskattats till högre belopp än vad som överensstämde med verkliga förhållandet. Utredningen gav bl.a. vid handen, *att* den brottsliga verksamheten pågått under mycket lång tid och sannolikt flera decennier, *att* antalet arbetare, som kunde misstänkas ha under de senaste tio åren deltagit däri, torde ha utgjort omkring 2.000, *att* enbart under åren 1947—53 den oriktigt utvägda kvantiteten gråberg kunde uppskattas till över 5 miljoner ton *samt att* målsägandens förlust, om denna skulle anses motsvara den ökning av arbetslönerna som föranletts av den brottsliga verksamheten, syntes uppgå till miljonbelopp. Brotten bedömdes av åklagarmyndigheten som bedrägeribrott, i regel grova.

Sedan omkring 300 misstänkta hörts, hemställde Svenska Gruvindustriarbetareförbundet, att KMaj:t ville förordna, att vederbörande misstänkta skulle vara fria från åtal för vad sålunda förekommit. I avvaktan å KMaj:ts beslut avbröts förundersökningen. Målsägandebolaget, som icke framställde skadeståndsanspråk, förklarade sig ej ha något att erinra mot bifall till den gjorda hemställan.

I anledning av begärt yttrande uttalade RÅ — som endast granskade ärendet ur judiciella och kriminalpolitiska synpunkter, däremot icke under beaktande av andra eventuellt föreliggande allmänna hänsyn — bl.a. följande.

Eftergift av åtal i förevarande fall kunde endast ske genom abolition. Mot abolition talade brottslighetens omfattning samt den återverkan en underlåten beivran kunde komma att få på den allmänna utvecklingen av kriminaliteten

[7] SFS 623/1938.

[8] Se vidare om ärendet KU 12/1939 s 4 ff; AK Prot 28/1939 s 17 ff; SvJT 1938 s 621.

och särskilt på sådana former av brottslighet som kunde anses jämförbara med den här föreliggande. Utmärkande för denna syntes vara, att den varit kollektivt organiserad. Kollektiv brottslighet, låt vara av långt ringare omfattning, var ingalunda ovanlig, och det torde aldrig ha ifrågasatts, att den omständigheten, att gärningsmannen var ett kollektiv, skulle föranleda avsteg från gällande åtalsprinciper. Det var möjligt, att en underlåten beivran i detta fall kunde verka avtrubbande på straffhotet, särskilt ifråga om kriminalitet av kollektiv natur.

För abolition åter talade, enligt RÅ:s uppfattning, följande förhållanden. För avgörandet av den föreliggande brottslighetens svårhet torde frågan om skadans storlek spela en ej oväsentlig roll. Den förlust som målsäganden tillfogats var, beräknad efter vanliga skadeståndsrättsliga principer, visserligen betydande. Det hade emellertid framhållits såsom ostridigt mellan arbetarna och bolaget, att det gällande ackordspriset för ifrågavarande arbetare, såvitt framgick av vissa tidsstudier, varit åtminstone dåmera något för lågt för att vid en korrekt tillämpning giva avsedda förtjänster åt arbetarna. Vidare hade påpekats, att de förtjänster som uppburits genom det brottsliga förfarandet icke överstigit vad som vid varje tidpunkt betraktats som en normal och avsedd förtjänst i förhållande till avtalat löneläge och fastställda ackordsriktpunkter. Den reella förlusten för målsäganden, liksom även motsvarande vinning för de misstänkta, borde därför, enligt RÅ:s förmenande, anses som avsevärt mindre än den skada som enligt vanliga skadeståndsrättsliga normer kunde beräknas vara uppkommen. Jämväl borde beaktas att det förhållandet, att i vissa fall inom gruvarbetet preliminära ackord brukat fastställas med åtföljande efterjustering av ackordspriserna, beräknad på presterat antal enheter, hade kunnat föranleda arbetarna att, ehuru med orätt, betrakta gråbergsackordet såsom dylikt preliminärt ackord och felvägningarna som försvarbara justeringar av prissättningen. Dessa omständigheter voro ägnade att ställa arbetarnas handlingssätt i en för dem mindre ogynnsam dager. Det kunde också anmärkas, att arbetare, som egentligen velat taga avstånd från förfarandet uppenbarligen icke ägt möjlighet att för egen del avstå från den orättmätiga förtjänsten utan att därigenom röja sina kamraters brottslighet.

Tyngst vägande skälet för abolition syntes dock RÅ vara den orättvisa vid rättstillämpningen, som med säkerhet kunde förutses vid förundersökningens fullföljande till åtal och dom. Av de omkring 300 hörda misstänkta hade blott c:a 75 avgivit erkännande. Även om fällande dom, erkännande förutan, i många fall kunde emotses, måste i ett betydande antal fall tillräcklig bevisning ej kunna förebringas. Än större skulle bevissvårigheterna bli, då vid förundersökningens fullföljande utredningen utsträcktes att omfatta samtliga omkring 2.000 misstänkta. Fällande dom kunde i huvudsak blott emotses ifråga om sådana misstänkta som vidgingo brottslighet, vilka utgjorde ett ringa antal. Utgången av ett rättsförfarande blev därför slumpmässig och som sådan otillfredsställande ur rättvisesynpunkt samt ägnad att i hög grad verka stötande för den allmänna rättskänslan.

RÅ fann sig därför böra, ehuru med tvekan, tillstyrka bifall till framställningen. Jämväl länsstyrelsen i länet intog samma ståndpunkt.

I beslut den 12 november 1954 förordnade KMaj:t, att ifrågavarande personer, vilka kunde misstänkas ha »före inledandet av den (då) pågående för-

undersökningen förövat eller medverkat till straffbelagda gärningar genom oriktigt förfarande vid gråbergsvägningen», skulle vara »fria från åtal för dessa gärningar». I motiveringen för beslutet åberopades *dels* de i fallet föreliggande »säregna förhållandena» *och dels* en överenskommelse av korrektiv natur, som under tiden ingåtts mellan bolaget och arbetarna och varigenom vissa av de senare skulle till bolaget erlägga särskild (mindre) penningsumma i och för tillgodoseende av visst välgörande ändamål. —

Såsom *Nelson* påpekar, bär den generella abolitionen typiskt politisk prägel och meddelas i samhällets intresse.[9] I det första av de nu nämnda fallen — deltagandet i spanska inbördeskriget — gällde åtgärden ju ett typiskt politiskt brott. I det senare synes utgången ha dikterats av blandade såväl rättspolitiska som rent politiska hänsyn. Vad detta fall angår är det uppenbart, att ett domstolsförfarande mot tusentals tilltalade relativt lätt skulle kunna saboteras och i allt fall förlänas ett för rättssamhällets anseende skadligt skimmer av löje. Rättskipning i massupplaga kan otvivelaktigt lätt motverka dess egna syftemål. Härtill kommer den viktiga faktor som RÅ särskilt påpekat: det slumpmässiga utfallet av rättstillämpningen till följd av bevissvårigheterna. De politiska hänsyn som varit ägnade att starkt påverka avgörandet ligga i öppen dag. De rikspolitiska konsekvenser som kunnat befaras följa på åtal under föreliggande förhållanden måste synbarligen tillmätas det största beaktande. Från arbetsgivarhåll har särskilt denna omständighet påpekats, varvid antydningar gjorts om faran för kommunistpropaganda och kommunistvälde i fackföreningarna (Övre Norrland). Det har dessutom framhållits, att arbetet i gruvorna, i fall av missnöje, lätt skulle kunna saboteras.[10]

Bedömandet av gärningarnas svårhetsgrad har förmodligen rönt inflytande av det förhållandet, att den lägre arbetsledningen vid gruvorna, enligt vad utredningen syntes visa, känt till åtminstone någonting om verksamheten ifråga samt att arbetarna antagligen, i varje fall i viss omfattning, utgått från att arbetsledningen faktiskt haft sådan kännedom men, det oaktat, intagit passiv hållning. Man kanske kan våga påståendet, att nämnda omständighet varit det kraftigast verkande motivet till KMaj:ts beslut. Visst avseende kan vidare ha tillmätts det förhållandet, att det påtalade tillvägagångssättet varit satt i system sedan många år tillbaka; därigenom hade många arbetare, enligt vad som framkom vid utredningen, bibragts den uppfattningen, att förfarandet varit fullt legalt. Vilken närmare betydelse för abolitionsbeslutet som det i motiveringen särskilt omnämnda ersättningsåtagandet kan ha haft är givetvis svårt att säga. Det har ju icke varit fråga om att enligt vanliga principer ersätta en målsägande för en förlust, som denne åsamkats genom gärningsmannens förfarande. Ytterligare kan följande synpunkt anläggas på fallet. Om tillfredsställande bevisning kunnat förebringas mot flertalet misstänkta och åtal härefter skett, skulle, med den omfattning som den brottsliga verksamheten haft, straff måhända ha utmätts i sådan utsträckning, att känslan för straffets innebörd kom att gå förlorad.

---

[9] *Nelson* s 120.

[10] Yttrande från Svenska Arbetsgivareföreningen i ärendet.

MOTIFS SUFFISANTS

ETUDES SUR LES CONDITIONS D'EXERCICE DE L'ACTION PUBLIQUE

Résumé en français

Avant-propos

Cet ouvrage est une thèse que l'auteur soumet à l'experte appréciation de la Faculté de droit de l'Université de Lund pour accéder au grade de docteur en droit. Comme le titre l'indique, elle a pour sujet certaines conditions nécessaires à la mise en mouvement de l'action publique; y sont étudiées *les conditions fondamentales requises par le droit suédois pour que la poursuite puisse être engagée par le ministère public.*

L'exposé qu'en trouvera ci-après résume, en substance, l'essentiel de cette thèse.

Mais tout d'abord, l'auteur tient à remercier différentes personnes qui ont encouragé et facilité ses travaux. En premier lieu, il veut exprimer l'immense gratitude qu'il éprouve à l'égard de son maître, le Dr Karl Olivecrona, professeur de procédure. Au cours des sept années que l'auteur a consacrées à cette étude, il a trouvé auprès du professeur Olivecrona le précieux soutien d'une bienveillance et d'un intérêt constants. Le Dr Stig Jägerskiöld, professeur de droit public, a eu l'obligeance de parcourir la partie qui traite la poursuite en prévarication. L'auteur l'en remercie respectueusement. Il se sent également redevable aux autres membres de la Faculté de droit de Lund de l'aide dont il a bénéficié.

En dehors du cadre universitaire, sa gratitude va tout particulièrement à l'ancien Chef du Ministère Public et Procureur Général près la Cour Suprême de Suède, M. Maths Heuman, actuellement Premier Président de la Cour d'Appel de la Suède Occidentale. Pendant la longue période où il exerça les fonctions de chef du ministère public, il s'est montré d'une extrême complaisance à l'égard de l'auteur et l'a vive-

ment encouragé dans ses travaux, surtout à l'occasion des recherches à effectuer dans les archives de ses services. Qu'il reçoive ici l'expression d'une reconnaissance sincère et profonde. Enfin, l'auteur remercie Mme Malou Höjer, traductrice au Ministère Royal des Affaires Etrangères, qui a mis son talent à formuler en français ce qui va suivre.

Pour permettre à l'étranger qui éventuellement lira cet exposé de s'orienter dans le sujet traité, il est sans doute bon de commencer par récapituler les traits essentiels du système judiciaire suédois. Sans cette information générale, le texte serait difficilement assimilable.

En Suède, *les tribunaux judiciaires et de droit commun* sont répartis en trois instances: tribunaux de première instance (qui portent le nom de tribunaux cantonaux à la campagne et dans les petites ou moyennes agglomérations urbaines et de tribunaux municipaux dans les grandes villes), cours d'appel, au nombre de six, et cour suprême du Roi. Cette répartition se base sur des distinctions territoriales et attributives. Quant au fond, tous ces tribunaux ont la même compétence: ils peuvent connaître des affaires litigeuses aussi bien que des affaires criminelles, et cela quel que soit l'objet du litige ou la gravité de l'infraction. Ainsi, un tribunal de première instance est tout aussi compétent que la cour suprême pour connaître d'une affaire où, par exemple, une peine de travaux forcés à vie peut être prononcée. En outre, il faut noter qu'à de rares exceptions près, c'est l'instance la plus basse qui doit être saisie d'abord, que l'affaire soit litigeuse ou criminelle, et que c'est seulement ensuite — s'il y a appel — qu'une cour d'appel, puis éventuellement la cour suprême sont amenées à en connaître.

Il existe en Suède des fonctionnaires de l'Etat, les *procureurs,* qui sont chargés de mener l'enquête consécutive à une infraction, de saisir le tribunal et d'intenter l'action contre les personnes soupçonnées d'avoir enfreint la loi. Pratiquement, toutes les infractions qui donnent lieu à une poursuite sont portées devant le tribunal par le procureur. L'action de l'ayant cause, c'est-à-dire celle que celui-ci peut exercer dans certaines conditions restreintes, ne se produit que dans un domaine peu étendu. La magistrature debouta, comme la magistrature assise, sa hiérarchie. Au degré inférieur, le parquet se compose des procureurs de districts entre lesquels on distingue les procureurs cantonaux qui exercent à la campagne, et les procureurs municipaux, qui sont placés dans les villes. A l'échelon suivant, on trouve les procureurs de l'Etat, chaque province ayant le sien, et enfin, au sommet, le procureur général près la cour suprême qui est en même temps chef du ministère

public. Formellement, la hiérarchie connaît encore, il est vrai, une instance supérieure: le Roi en Son conseil. Mais les fonctions du ministère public exercées par cette haute autorité sont extrêmement réduites. Il est donc conforme aux réalités de considérer le procureur général près la cour suprême comme l'autorité supérieure du ministère public. En principe, c'est le facteur territorial qui détermine la répartition des compétences entre les procureurs. La compétence quant au fond est à peu de choses près la même pour tous. Toutefois, certaines infractions graves ne ressortissent pas au procureur de district; c'est le procureur de l'Etat qui est appelé à en connaître. Il est évident que le procureur général près la cour suprême a pleine et entière compétence.

La matière traitée dans cette thèse implique essentiellement deux grands corps de lois: le code de procédure de 1942, et le code pénal de 1864.

En ce qui concerne la réaction aux infractions par mise en mouvement d'une action, la distinction entre action publique et action de l'ayant cause est d'une importance primordiale. *L'action publique* est celle qui est exercée, pour le compte de la société, par le procureur; *l'action de l'ayant cause* est exercée par celui-ci, en son nom.

L'article 6 du chapitre 20 du code de procédure énonce que le procureur engagera une action pour toute infraction qui relève de l'action publique. Relèvent de l'action publique toutes les infractions qui n'en sont pas expressément exceptées. La spécification des infractions qui appartiennent à cette dernière catégorie ressort des dispositions du code pénal ou de toute autre législation pénale. En droit suédois, les infractions relèvent en majeure partie de l'action publique. Cependant, même s'il s'agit d'une infraction relevant de l'action publique, l'ayant cause peut engager une poursuite — mettant donc en mouvement une action de l'ayant cause. Cela n'est possible, toutefois, que si le procureur a déclaré son intention de ne pas engager de poursuite dans le cas envisagé. Certaines infractions ne peuvent donner lieu à une action que sur dénonciation ou plainte de l'ayant cause auprès d'un procureur ou d'une autorité policière. On désigne ce type d'infractions par le terme d'«infraction nécessitant la dénonciation». Ces infraction appartiennent elles aussi, selon la terminologie adoptée par la loi, à la catégorie de celles qui relèvent de l'action publique. Les infractions pour lesquelles l'ayant cause jouit d'un droit de poursuite exclusif, dites «infractions rattachées à l'ayant cause», échappent donc à la catégorie des infractions sur lesquelles s'exerce l'action publique, dites «infractions rattachées au ministère public». Les infractions rattachées à l'ayant cause sont assez rares.

Il faut enfin mentionner quelques hautes fonctions du ministère public qui échappent au système esquissé plus haut. *Les procureurs spéciaux* qui les assument ont pour mission de surveiller les fonctionnaires dans l'exercice de leurs fonctions et de veiller à la protection de l'individu contre les abus de pouvoir éventuels de l'Etat. Ils sont au nombre de trois: le procureur général de la couronne — qui est également le jurisconsulte de la couronne — et les deux procureurs parlementaires.

Chaque procureur agit en principe en pleine indépendance et sous sa propre responsabilité.

Mentionnons enfin que par le terme de «prévenu» on désigne en langue courante aussi bien la personne qui est soupçonnée d'avoir commis une infraction que celle qui fait l'objet d'une poursuite. Si l'on veut préciser qu'il s'agit uniquement du prévenu qui a fait l'objet d'une poursuite, on emploie toutefois souvent le terme d'«inculpé».

Points essentiels de la thèse

La première partie de la thèse — qui en est également la partie essentielle — a pour rubrique «de la poursuite».

Rappelons pour commencer les deux grands principes qui servent de normes au devoir qu'a le procureur de mettre en mouvement l'action publique: le principe de la légalité, et le principe de l'opportunité. Le premier implique que le procureur est tenu d'engager la poursuite lorsque les preuves de l'infraction se présentent de telle façon qu'il est fondé à penser que l'action aboutira à une condamnation de l'auteur du fait. Selon le principe de l'opportunité, en revanche, le procureur prendra en considération d'autres facteurs que les éléments de pure procédure. Il devra, en appréciant les circonstances du cas envisagé, décider si la poursuite est opportune du point de vue général. S'il conclut à la non-nécessité d'une poursuite, il peut décider de s'abstenir de l'intenter. Le devoir d'intenter l'action reste donc, selon ce principe, conditionnel, et non absolu comme il l'est selon le principe de la légalité.

C'est toutefois d'une autre terminologie que l'auteur se sert. Se conformant à la nomenclature établie par le criminaliste danois HURWITZ, il désigne ces deux principes par les expressions suivantes: principe de l'obligation absolue de poursuivre, principe de l'obligation relative de poursuivre.

Ces principes sont, traditionnellement, posés en normes et déterminent l'obligation qu'a le procureur d'engager la poursuite. On estime donc que cette obligation peut être conçue différemment selon qu'on l'envisage à la lumière de l'un ou de l'autre principe. Mais c'est sous un autre angle que la question est traitée dans cette thèse. L'auteur prétend que l'obligation d'engager la poursuite est, par la nature des choses, toujours de même étendue et de même contenu. En revanche, on peut discuter des éléments qui doivent être considérés comme pertinents, des circonstances que le procureur est tenu de retenir et de celles qu'il peut négliger lorsque se pose à lui la question d'engager ou non l'action. C'est alors, estime l'auteur, que les principes mentionnés plus haut ont de l'importance. Les principes de l'obligation absolue, resp. relative, d'engager l'action servent de normes, non pour déterminer l'obligation du procureur, mais pour circonscrire le champ dans lequel l'opportunité de la poursuite est examinée. Ils déterminent les limites entre lesquelles le procureur est tenu d'examiner le cas avant d'engager l'action, et constituent ainsi des normes permettent de juger de la pertinence des éléments qui composent la matière de la poursuite.

Le droit suédois a depuis fort longtemps reconnu la prédominance du principe de l'obligation absolue de poursuivre. Il stipule cependant plusieurs exceptions.

Ainsi, le code de procédure concède deux exceptions très importantes. La poursuite peut être remplacée par un mandat de répression, ce qui est en somme une forme de condamnation à une peine par décision du procureur. La poursuite peut aussi se trouver supprimée par renoncement. Dans ce cas, l'action n'est pas engagée, mais en général le prévenu est pris en charge aux fins de rééducation, ou fait l'objet de quelque forme de traitement dans le cadre de la protection sociale. Le mandat de répression et la renonciation à la poursuite sont traités à part dans la seconde et la troisième partie de cette thèse. Remarquons toutefois dès maintenant que tandis que le mandat de répression n'implique aucune dérogation au principe de l'obligation absolue de poursuivre, les dispositions permettant de renoncer à la poursuite peuvent être considérées comme une manifestation évidente de l'obligation relative de poursuivre. L'appréciation des divers intérêts en jeu, qui caractérise l'obligation relative de poursuivre, apparaît comme un élément concret de l'examen auquel procède le procureur lorsque la question se pose de renoncer à la poursuite.

A d'autres points de vue également, le droit suédois admet l'existence d'une obligation relative de poursuivre. Dans certains cas, la poursuite

ne peut être engagée que sur autorisation préalable du Roi. En matière de prévarication, il ne s'agit depuis très longtemps que d'une obligation relative de poursuivre. A l'égard de plusieurs infractions, l'action ne peut être engagée qu'après que le procureur de l'Etat a déclaré la poursuite opportune du point de vue général. Les exceptions ainsi mentionnées sont presque toutes basées sur des dispositions légales visant un cas particulier. Le droit suédois n'admet pas une obligation relative de poursuivre qui impliquerait qu'il est loisible au procureur de décider à propos de toutes les infractions s'il y a lieu, compte tenu de différents points de vue sociaux, d'engager ou non la poursuite — comme c'est le cas, par exemple, en Norvège et au Danemark. C'est ce qui a amené l'auteur à dire que le droit suédois, en matière de poursuite, est régi par *l'obligation absolue, mais modifiée, de poursuivre.*

Il existe deux règles dont l'importance est primordiale pour les actes qu'accomplit le procureur.

L'article 6 du chapitre 20 du code de procédure énonce — nous l'avons vu — que le procureur engagera une action pour toute infraction qui relève de l'action publique. L'obligation de poursuivre est ainsi nettement établie. Cette disposition manifeste, estime-t-on, le principe de l'obligation absolue de poursuivre, qui est en effet le pilier sur lequel repose tout l'édifice du droit suédois en matière de poursuite.

La seconde règle primordiale à cet égard est celle de l'article 6 du chapitre 13 du code pénal. Cette disposition prévoit une peine frappant la poursuite injustifiée. Il y est d'ailleurs indiqué que le procureur n'aura pas à répondre d'une telle infraction s'il peut justifier l'action qu'il a engagée par la présence de motifs présumés suffisants que l'on appelle motifs probables. De cela, on conclut assez généralement que le procureur a le droit de mettre en mouvement l'action publique dans certaines conditions, c.-à-d. pour autant qu'il peut s'appuyer sur des motifs probables. Cette situation a pour conséquence que l'on opère avec deux facteurs, dont l'un est *l'obligation* de poursuivre, et l'autre, le *droit de poursuivre,* celui-ci n'étant pas lié en même temps à une obligation de poursuivre. L'obligation de poursuivre se fonde sur la disposition du code de procédure, le droit de poursuivre sur celle du code pénal.

La règle de procédure en question établit uniquement l'obligation qu'a le procureur de poursuivre les infractions; elle ne précise pas les conditions dans lesquelles cette obligation apparaît. Des travaux préparatoires du législateur de cet article il ressort cependant qu'il y a obligation de poursuivre lorsque la poursuite peut se justifier par des

motifs suffisants. Par motifs suffisants il faut entendre, d'après ces travaux préparatoires, le fait que le procureur peut prévoir, pour des faisons objectives, que le prévenu sera condamné. Le concept de motifs suffisants — qui sert de titre à cette thèse, d'ailleurs — joue donc un rôle essentiel dans la détermination de l'obligation de poursuivre. La présence de motifs suffisants *emporte* la mise en mouvement de l'action publique.

La règle pénale relative à la poursuite injustifiée fait entrer, comme on le voit, la notion de motifs probables. La présence de ces motifs n'implique pas l'obligation d'intenter la poursuite. C'est ce que précisent les motifs du code de procédure. Il en ressort en outre que les motifs probables donnent, en plus faible, ce qu'apportent les motifs suffisants. On estime généralement qu'il faut entendre par l'expression «motifs probables» le fait qu'une condamnation du prévenu est probable. Il n'existe aucune autre description de ce concept; notion importante, nous l'avons vu, lorsqu'il s'agit de décider si le procureur peut ou non échapper à la peine qui frappe l'auteur d'une poursuite injustifiée.

La divergence signalée, entre une obligation de poursuivre et un droit indépendant de poursuivre — désigné ci-après simplement par «droit de poursuivre» — implique donc que l'obligation et le devoir de poursuivre ne coïncident pas. Il existera donc un domaine dans lequel le procureur jouira d'un droit de poursuivre sans pour autant être soumis à l'obligation de le faire et où, par conséquent, il pourra agir comme bon lui semble.

Ce qui vient d'être exposé reflète une opinion généralement admise par la doctrine suédoise en matière de procédure; c'est ainsi qu'il semble correct de parler d'un droit de poursuivre dont jouit le procureur. Dans les cas où ce droit se présente, c'est-à-dire lorsqu'il existe des motifs probables justifiant une action, il est loisible au procureur d'engager la poursuite si celle-ci lui semble opportune. On a toutefois également fait valoir que, dans certaines situations pour ainsi dire qualifiées, le procureur *doit* poursuivre, bien qu'il n'ait que des motifs probables à invoquer. Bien qu'il n'y ait pas obligation de poursuivre — ce qui est incontestable — on estime qu'on peut recommander au procureur de mettre en mouvement l'action.

L'auteur oppose à cette conception l'opinion qu'il n'existe pas de droit de poursuivre. A ses yeux, c'est à tort qu'on établit cette notion. On peut éviter le problème de l'existence et de l'étendue du droit de poursuivre si l'on s'en tient à une description réaliste du rapport des choses, tel qu'il ressort immédiatement de la loi. L'introduction de concepts dé-

signatifs et de différentes catégories de droits jette d'ordinaire plus de trouble que de clarté sur le raisonnement, et empêche de résoudre les questions qui se posent. Parler de droits conduit tout naturellement l'esprit à admettre l'existence d'une force surnaturelle. Comme l'a fait remarquer en particulier OLIVECRONA, penser en termes de droits et penser en termes de force sont deux attitudes spéculatives qui sont intimement liées. Il n'existe, bien entendu, aucune force métaphysique de l'espèce. Cela ne revient pas à dire qu'il faille éliminer *le terme* de droit de poursuivre. La notion peut être employée utilement — comme celle de droits d'ailleurs — pourvu qu'on se rende exactement compte de ce qu'elle signifie réellement.

Voici — d'après l'auteur — comment les choses se présentent. Le procureur est tenu de poursuivre lorsque des motifs suffisants l'indiquent. C'est ce qui découle de l'article 6 du chapitre 20 du code de procédure. En l'absence de motifs suffisants, le procureur, par conséquent, ne poursuivra pas. Vu qu'il reste possible d'engager sans encourir de peine une poursuite en n'invoquant que des motifs probables, on peut il est vrai prétendre qu'il existe un droit du procureur permettant à celui-ci, dans tel cas précis, de mettre en mouvement l'action publique, en ce sens que ce procureur ne se rendra pas coupable d'un acte punissable en poursuivant. Il y a cependant lieu de se demander s'il s'agit là véritablement d'un droit de poursuivre. L'article 6 du chapitre 13 du code pénal vise essentiellement à empêcher que des poursuites ne soient engagées trop légèrement, sur des indices insuffisants. Mais il répond aussi à l'idée qu'il est raisonnable d'accorder une certaine marge d'erreur au procureur dans ses appréciations. On ne saurait imaginer qu'il ait à trancher des questions souvent épineuses sous la menace d'une peine qui le frappera au cas où, la poursuite ayant été engagée, la situation de fait invoquée serait appréciée différemment par le tribunal. Conclure de cette réglementation légale de la question de la responsabilité à l'existence d'un droit de poursuite dont dispose le procureur lorsque les motifs invoqués contre le prévenu, tout en étant probables, ne sont pas suffissants, serait aller au-delà des déductions permises.

C'est pourquoi l'auteur déclare que lorsqu'il y a obligation de poursuivre dans un cas précis, la poursuite doit être engagée, mais qu'il ne peut être question de poursuivre au-delà des cas prévus. Si l'on raisonne ainsi, l'obligation et le droit de poursuivre coïncident toujours.

L'auteur a consacré un passage de sa thèse à la discussion de la notion de probabilité. Il déclare que le concept de «probable», comme

celui de «suffisant», n'a aucun contenu intrinsèque. Ce n'est qu'en rapport avec une situation dont ni l'existence, ni la composition ne peuvent être établies au moment où l'appréciation a lieu qu'ils prennent un sens. Ces concepts n'expriment donc pas une qualité absolue. La probabilité procède d'un calcul ou d'une supposition visant les possibilités qu'a une certaine situation d'exister, d'avoir existé, ou de se produire.

Se rattache à ce qui précède la question de la poursuite engagée uniquement sur la base de motifs probables, et l'auteur l'examine à part. Sur le point de la preuve, il rappelle que la jurisprudence suédoise donne trois cas-types où la poursuite est à recommander: 1) en cas d'infraction grave, lorsqu'il est à prévoir que des preuves plus fortes apparaîtront au cours du procès; 2) lorsqu'une poursuite semble nécessaire au maintien de la confiance publique en l'objectivité des autorités; 3) lorsqu'il s'agit d'un nombre assez considérable de faits délictueux, mais dont certains ne sont pas étayés par des preuves très solides. L'auteur oppose à cela, pour différentes raisons, l'assertion que dans aucun de ces cas-types il ne doit être question de poursuivre.

On prétend, en outre, qu'il y a lieu d'engager la poursuite uniquement basée sur des motifs probables si une incertitude plane sur la question de droit, plus précisément, s'il est nécessaire pour dissiper cette incertitude qu'un tribunal examine le cas. Ce principe procède d'une déclaration qui figure au commentaire du code de procédure, rédigé par l'auteur de la loi en vue de son application. Ce principe n'est donc pas énoncé dans la loi, pas plus qu'il ne l'est dans les travaux préparatoires de cette loi. Il est néanmoins généralement admis, et il a été invoqué dans un grand nombre de cas pour déclancher une action. L'auteur, au contraire, estime qu'en règle générale la poursuite ne doit pas être engagée dans de telles situations. En effet, s'il y a incertitude sur la question de droit, fait-il remarquer, il devient impossible de considérer comme probable la condamnation du prévenu. Quand bien même on pourrait alléguer la présence de motifs probables, il est évident qu'il ne peut s'agir de motifs suffisants. Lorsqu'il n'y a pas obligation de poursuivre, il ne doit pas y avoir de poursuite. Les incertitudes qui peuvent exister sur l'application des lois doivent être dissipées par voie législative et non par l'introduction de procès dont on n'est de toute évidence guère à même de supputer la conclusion. Ce n'est qu'exceptionnellement qu'il doit pouvoir être question d'intenter une action en vue d'éliminer par décision d'un tribunal l'incertitude qui plane sur un point de droit.

L'auteur traite dans le passage suivant certains problèmes liés au rapport de la poursuite et de la punissabilité.

Considérant tout d'abord *la prescription de l'action,* l'auteur fait valoir que les motifs de la loi relatifs à la règle sur l'obligation de poursuivre posent comme condition à cette obligation le fait que le prévenu est passible d'une peine pour l'infraction commise. S'il y a prescription, aucune poursuite ne sera engagée. Cela découle normalement de la règle selon laquelle la poursuite a lieu lorsque le procureur peut prévoir, pour des raisons objectives, que le prévenu sera condamné. La prescription exclut la condamnation à une peine. Dans une telle situation, le procureur ne peut en général pas même obtenir de déclaration sur le point de la culpabilité, pas plus à charge qu'à décharge. Il ne saurait donc être question de prévoir la condamnation du prévenu. Il apparaît comme évident que le procureur doit, en matière de prescription aussi, se guider sur la norme ordinaire, à savoir que la présence de motifs suffisants est indispensable. Ce qui est mis en relief ici, c'est qu'il ne faut pas isoler la question de la prescription, qu'il faut la considérer dans l'ensemble de toutes les conditions qui, dans un cas particulier, ont une portée sur l'examen de la nécessité de la poursuite.

Cela signifie qu'il va de soi que, lorsqu'il y a prescription évidente, le procureur n'a pas à intenter d'action. Mais lorsque la prescription n'est pas évidente, de nombreuses et épineuses questions d'appréciation se posent. L'auteur soutient que si le procureur, compte tenu de la prescription qui peut jouer, estime cependant que l'on est à même de prévoir, pour des raisons objectives, que le prévenu sera condamné, il doit mettre en mouvement l'action publique. Si la situation ne permet pas de faire une telle conjecture, il n'a pas l'obligation de poursuivre; et par conséquent la poursuite ne sera pas engagée.

Au nombre des circonstances afférant à la personne même du prévenu qui peuvent avoir une incidence sur sa punissabilité, il faut relever, en dehors de son âge, son état mental. C'est pourquoi le procureur doit aussi en tenir compte. Maintes fois, l'enquête officieuse peut amener le procureur à soupçonner que *l'auteur du fait n'a pas tout son discernement,* et qu'on ne peut donc pas lui imputer ce fait dans la mesure normale. Aux termes de l'article 5 du chapitre 5 du code pénal, nul ne peut être puni pour un fait commis sous l'influence d'une maladie mentale, d'une arriération mentale ou d'une anomalie mentale assez grave pour être assimilée à une maladie mentale. Si le tribunal statue que le prévenu a commis le fait sous l'influence d'un trouble mental de l'espèce, il déclarera, en constatant la chose, le prévenu exempt de

peine. Cette déclaration d'impunité est suivie naturellement en général de l'hospitalisation du sujet dans un asile d'aliénés. La déclaration d'impunité présuppose presque sans exception que le prévenu a subi un examen mental, conformément aux dispositions de la loi sur les maladies mentales. C'est le tribunal qui décide si l'examen mental aura lieu. Il faut toutefois noter qu'une telle décision ne peut être prise que si le prévenu a reconnu avoir commis le fait ou si des preuves convaincantes indiquent qu'il l'a commis.

Vu ces règles, il est évident que le manque de discernement éventuel du prévenu a une répercussion sur la décision que prendra le procureur dans la question de la poursuite. C'est pourquoi l'auteur cherche dans la suite de son exposé à mettre en lumière les conditions qui permettent d'engager la poursuite lorsqu'il y a lieu de supposer que le prévenu — si une action est intentée contre lui — sera déclaré exempt de peine en raison de son état mental. Cette matière est traitée très en détail, à l'aide de nombreux exemples tirés de la pratique du ministère public. Dans ce résumé, il n'est possible que d'esquisser rapidement les conditions fondamentales qui permettent au procureur de renoncer à la poursuite pour cette raison.

Selon la règle principale, la poursuite aura lieu, en principe, même dans les cas où l'on présume que le prévenu n'a pas tout son discernement. La coutume permet cependant au procureur de renoncer à la poursuite dans certains cas. On y pose deux conditions essentielles. Il doit être hors de doute qu'en raison d'une maladie mentale, d'une arriération mentale ou de toute autre anomalie mentale assez grave pour être assimilée à une maladie mentale conformément à l'article 5 du chapitre 5 du code pénal, le prévenu ne peut pas être puni pour le fait incriminé. En outre, il faut que la poursuite ne semble pas s'imposer pour des raisons d'intérêt général.

Quand la nécessité de la poursuite apparaît-elle à ce point de vue? Bien souvent dans les cas où l'on désire établir que le fait a été commis par le prévenu, ou lorsqu'on veut mieux connaître le fait lui-même, ou encore dissiper l'incertitude qui plane sur la façon dont le fait doit être apprécié en droit. Si l'infraction est particulièrement grave — assassinat ou incendie volontaire p.ex. — la poursuite doit en règle générale être engagée. La poursuite peut s'imposer d'autre part lorsque l'anomalie mentale du prévenu n'a pas amené une modification de ses conditions de vie, et ne s'est pas manifestée non plus de façon évidente à son entourage.

Ce qui précède se rapporte surtout à des infractions autres que les petits délits; on estime en effet que lorsqu'il s'agit de petits délits, on n'a pas à tenir compte, en principe, de l'état mental de l'auteur du fait.

Pour trancher la question de savoir s'il existe des raisons suffisantes pour engager la poursuite, le procureur a parfois également, dans des cas exceptionnels, à considérer si le prévenu a agi par suite d'une *erreur de droit.* Il est assez difficile de préciser l'importance de l'erreur de droit dans le domaine du droit pénal suédois. Récemment, le Dr THORNSTEDT, professeur de droit pénal, a publié une vaste monographie à ce sujet. C'est pourquoi l'auteur a jugé bon de renvoyer le lecteur à cette étude détaillée. Il souligne toutefois qu'il est important que le procureur distingue nettement les diverses réactions auxquelles une erreur de droit commise peut donner lieu. Selon les conditions dans lesquelles elle se présente, l'examen doit amener le procureur à s'abstenir de poursuivre, à engager la poursuite ou enfin à y renoncer. Une décision engageant la poursuite, ou de renonciation à la poursuite ne peut être prise que si le fait est délictueux, indépendamment de l'erreur de droit commise. Si le fait est délictueux malgré l'errerur de droit — et il l'est en général selon le droit suédois — le procureur commettrait une faute en s'abstenant d'engager la poursuite ou de prononcer une renonciation à la poursuite.

Il faut également prendre en considération *les conflits d'intérêts objectifs.* Ils effacent en effet le caractère délictuel du fait commis. Il n'y aura donc pas de poursuite dans ces cas.

Un passage important de la thèse est consacré à *l'examen de l'opportunité de la poursuite* qui doit parfois être effectué. Il implique qu'un autre organe que le procureur régulièrement appelé à connaître de l'affaire appréciera l'opportunité d'une poursuite. Bien qu'il y ait des motifs suffisants pour engager la poursuite, celle-ci ne le sera pourtant pas avant qu'un examen spécial n'en ait établi l'opportunité. En termes courants, on dit que l'examen doit déterminer si la poursuite est utile au point de vue général. Dans certains cas, on dit qu'il faut examiner si la poursuite est opportune. Parfois, on énonce seulement que la poursuite ne doit être engagée que par consentement ou autorisation d'une autorité particulière; même dans ces cas, il est naturellement question d'examiner l'opportunité de la poursuite en fonction de différentes circonstances spéciales. Cet examen est effectuée dans un très grand nombre de cas par une autorité régulière du ministère public, en général par le procureur de l'Etat. Dans d'autres cas, c'est le Roi en Son

conseil qui s'en charge. Dans une troisième catégorie, l'autorisation et l'examen qu'elle suppose sont confiés à différentes autorités subordonnées au Gouvernement.

Depuis longtemps *la prévarication* donne lieu à un examen de l'opportunité spécial. Les organes supérieurs qui contrôlent en Suède le corps des fonctionnaires — le procureur général de la couronne, les deux procureurs parlementaires et le procureur général près la cour suprême et chef du ministère public — peuvent en effet s'abstenir de réagir en engageant une poursuite aux petites fautes et négligences que des fonctionnaires ont commises dans l'exercice de leurs fonctions. En d'autres termes, il existe donc là une obligation relative de poursuivre caractérisée. L'auteur traite ce sujet assez brièvement. Pour toute information complémentaire, on pourra se reporter aux vastes études faites récemment par JÄGERSKIÖLD.

Le consentement du procureur de l'Etat à la poursuite est requis dans plusieurs dispositions du code pénal. Cette obligation est formulée par la règle que le procureur de district ne pourra engager de poursuites que si le procureur de l'Etat estime qu'elle est opportune au point de vue général. La raison essentielle pour laquelle on a adopté ce système est le souci de veiller à ce que la poursuite ne soit engagée en cette matière que lorsqu'il s'agit d'un fait relativement grave. On peut distinguer certains cas-types en fonction de l'intérêt en faveur duquel l'examen de l'opportunité de la poursuite est prévu. Dans certains cas, cet examen est effectué dans la perspective du traitement médico-social dont l'auteur du délit peut faire l'objet; tel est le cas s'il s'agit d'une action visant un prévenu pris en charge par les organes de défense sociale. On doit poser la question de l'opportunité de la peine, eu égard à la nature de l'infraction, dans certains cas peu graves d'atteinte à la fortune. Il s'agit surtout ici de la disposition illicite de choses achetées à tempérament sous réserve du propriétaire. L'intention du législateur a été d'éviter que le vendeur puisse forcer l'acheteur à payer sous menace de poursuite, et faire jouer ainsi à la police le rôle d'un agent de recouvrement. On a pensé que la contrainte civile devait suffire. Il y a d'autres infractions à considérer ici: les actes frauduleux et l'usage illicite, entre autres. Enfin, l'examen de l'opportunité de la poursuite peut s'imposer pour certains types d'infraction, en raison des intérêts de l'ayant cause. C'est le cas des mauvais traitements peu graves, surtout s'ils sont commis au foyer. Lorsque la victime de mauvais traitements est proche parente du coupable, il a semblé préférable de ne faire inter-

venir l'autorité policière ou le ministère public que dans les cas particulièrement graves.

La question de savoir si la poursuite est opportune au point de vue général dans les cas précités sera tranchée — en règle générale — en fonction de la nature de l'infraction, du but de la peine et des circonstances dans lesquelles le fait s'est produit. La réitération de comportements délictueux doit provoquer la poursuite. En ce qui concerne la disposition illicite de choses achetées à tempérament, la poursuite n'est jugée nécessaire que si les faits sont voisins d'une fraude. Le procureur devra donc chercher à savoir si les circonstances donnent à penser que l'acheteur était de mauvaise foi au moment de la vente, qu'il avait l'intention de disposer de la chose avant de s'être acquitté du paiement, ou en tout cas qu'il avait envisagé cette possibilité à titre d'expédient pour améliorer sa situation économique.

C'est un double examen de l'opportunité qui doit avoir lieu en matière d'avortement. Le procureur de l'Etat étudie d'abord s'il faut engager une poursuite. S'il décide que la poursuite est motivée, la question est soumise au procureur général près la cour suprême. C'est à celui-ci qu'il appartient exclusivement de décider si la poursuite sera engagée. La fréquence de ces poursuites est extrêmement basse — une dizaine de cas per an, pour l'ensemble du pays.

Dans certains cas, l'autorisation du Roi est requise. Tel est le cas, en premier lieu, lorsque l'infraction commise par un ressortissant suédois a lésé un autre sujet que la Suède ou qu'un citoyen suédois, et lorsque l'infraction commise par un étranger séjournant en Suède a eu lieu à l'étranger et a lésé la Suède ou un citoyen suédois. L'autorisation du Roi est également requise en cas d'atteinte à la sûreté de l'Etat. Dans ces cas, la question de l'opportunité de la poursuite se pose donc également. C'est le Conseil des ministres qui doit se prononcer. Par la nature des choses ce sont alors souvent des motifs politiques qui déterminent la décision.

L'examen de l'opportunité de la poursuite qui est effectué par différentes autorités subordonnées au Gouvernement vise en général des infractions aux instructions administratives. En d'autres termes, il est alors question de petits délits. Il existe un grand nombre de dispositions de l'espèce, hors du cadre du code pénal, qui figurent dans des règlements.

Ce qui est commun à tous les cas où l'examen de l'opportunité de la poursuite doit avoir lieu, c'est que la décision éventuellement prise d'engager la poursuite est condition du procès.

La seconde partie de la thèse, qui est très courte, traite *le mandat de répression.* Le mandat de répression implique que le procureur soumet à l'approbation du prévenu une peine d'amende. Si le prévenu reconnaît avoir commis l'infraction visée par le mandat et s'il acquiesce à la peine, l'affaire est classée; il n'y aura pas de poursuite. Un mandat de répression qui a été accepté produit le même effet qu'un jugement ayant acquis force de chose jugée. Le mandat de répression ne peut être utilisé que pour des infractions peu graves, essentiellement des contraventions de simple police, passibles d'amendes payables sur-le-champ. Grâce à cela, les contraventions dont le prévenu avoue avoir été l'auteur ne nécessitent pas de procès, ce qui comporte de grands avantages pratiques. Il est recommandé au procureur de se servir de cette méthode chaque fois que la loi l'y autorise.

L'auteur s'attarde surtout à la relation qui existe entre la poursuite et le mandat de répression. Il constate que le mandat répressif se substitue à la poursuite qui aurait été engagée autrement. Le procureur devra donc avoir examiné s'il doit y avoir poursuite régulièrement, constaté la présence de conditions permettant de poursuivre, mais estimé que néanmoins il n'était pas nécessaire d'engager la poursuite. L'auteur se demande en particulier si la présence de motifs probables peut justifier un mandat de répression — car en effet, ces motifs suffisent à faire considérer une poursuite engagée comme légitime. Il arrive toutefois à la conclusion que le mandat de répression ne peut être décerné que lorsqu'il y a des motifs suffisants pour mettre en mouvement l'action publique.

La troisième partie de la thèse traite *la renonciation à la poursuite.*

Par renonciation à la poursuite, on entend que le procureur, en raison de certaines conditions précisées par la loi, prononce une décision déclarant que la poursuite n'aura pas lieu. Ce qui se produit, ce n'est pas que le procureur s'abstient de poursuivre parce qu'il s'est avéré qu'il n'y avait pas d'infraction commise ou parce que l'on n'a pas réuni de preuves suffisantes à l'appui de l'inculpation. Bien au contraire, l'infraction a été constatée et la culpabilité du prévenu confirmée. La renonciation ne peut se produire, en d'autres termes, que dans des situations où la poursuite aurait dû être engagée. Comme le mandat de répression, la renonciation à la poursuite se substitue à la poursuite. Tandis que le mandat de répression implique qu'une peine est infligée, de toute façon, au delinquant, la renonciation à la poursuite libère

celui-ci de toute réaction pénale et, dans certaines conditions, de toute forme de répression également.

La renonciation à la poursuite n'a été introduite dans le droit suédois qu'en 1944 par la loi sur la renonciation à la poursuite pour infraction commise par un mineur. Cette loi permet de renoncer à la poursuite visant les délinquants qui n'ont pas atteint l'âge de 18 ans. Cependant, la renonciation peut également être prononcée en vertu de l'article 7 du chapitre 20 du code de procédure. Les dispositions de cet article comparées aux règles correspondantes de la loi de 1944, permettent un usage plus restreint de la renonciation, en ce sens qu'elle ne peut s'appliquer qu'à des infractions passibles d'une amende; mais elles en permettent un usage plus large en ce sens qu'elles ne prévoient aucune limite d'âge.

La renonciation à la poursuite en vertu de *l'article 7 du chapitre 20 du code de procédure* est possible dans deux cas-types.

Selon le *premier alinéa* de l'article, il doit être question d'une infraction passible d'une peine supérieure à l'amende. Le facteur décisif est ici l'échelle des peines applicable au fait commis; s'il peut être question d'une peine privative de liberté, ne serait-ce qu'à titre de qualification découlant de circonstances aggravantes, la renonciation est exclue. En d'autres termes, seules les infractions peu graves et contraventions de simple police peuvent permettre de prononcer une renonciation à la poursuite. Il faut en outre qu'il soit évident que, du point de vue général, la poursuite est inutile.

A cet égard, bien des facteurs différents peuvent jouer un rôle. Pour ce qui est de la gravité de l'infraction, on remarquera qu'il faut que l'infraction soit peu grave pour que la renonciation puisse être prononcée. Une coutume s'est établie à cet égard dans les activités du ministère public, vu qu'il s'agit de catégories d'infractions assez courantes. Cela s'applique notamment aux infractions aux règlements de parcage des véhicules. Même si l'infraction, en soi, est censée être peu grave, il sera dans bien des cas indiqué d'engager une poursuite, au point de vue général, p.ex. lorsqu'il y a réitération du fait.

En outre, la renonciation à la poursuite est possible s'il s'agit d'une situation d'exception particulière qui fait que l'infraction apparaît comme moins répréhensible que la plupart des autres infractions passibles de la peine prévue. C'est ici la coutume qui permet de reconnaître qu'il s'agit d'une telle situation. On considère qu'il en est ainsi, p.ex., lorsque le délinquant ignorait que son acte était passible d'une

peine. Si l'erreur de droit dont il s'agit n'est pas de nature à exclure le caractère délictuel du fait — ce qui peut se produire exceptionnellement, nous l'avons vu — elle peut cependant avoir une incidence sur l'action du procureur, du fait qu'elle peut constituer un motif lui permettant de renoncer à la poursuite. L'erreur de droit ne peut avoir cette conséquence, selon la coutume, que si elle est nettement excusable.

La renonciation à la poursuite suppose en outre que le nécessité de la poursuite ne s'impose ni pour des motifs de prévention individuelle, ni pour des motifs de prévention générale. La répétition d'infractions s'oppose donc à la renonciation. Les considérations de prévention générale inclinent nettement à opter pour la poursuite, puisqu'il est ici question de renonciation visant des infractions qui ne sont passibles que d'amendes. Lors de l'examen d'une renonciation éventuelle, il faut en outre veiller à ce que le principe fondamental de l'égalité de tous les citoyens devant la loi soit observé. On ne doit pas renoncer à la poursuite si cela peut ébranler la confiance du public en l'objectivité de la justice.

Aux termes du *second alinéa* de l'article 7 du chapitre 20 du code de procédure, le procureur peut renoncer à la poursuite dans un autre cas-type: si l'infraction s'est produite avant la condamnation de l'inculpé pour une autre infraction commise par lui, ou avant qu'il n'ait purgé une peine ou subi quelque autre réaction judiciaire en raison d'une telle infraction, et s'il est évident que la première infraction, en comparaison des suivantes, est insignifiante au point de vue de la réaction qu'elle entraîne. Il est donc ici question de renonciation à la poursuite en cas de concours d'infractions. Ce qui a amené le législateur à établir cette règle c'est que, dans ce genre de cas, poursuivre serait gaspiller le temps et le travail du ministère public et du tribunal. Il est difficile de donner ici des précisions susceptibles de guider l'appréciation du procureur.

La renonciation à la poursuite présuppose que la question de la culpabilité a été élucidée. Il faut pratiquement toujours que le prévenu ait reconnu avoir commis le fait incriminé. La décision de renonciation n'est pas définitive; elle peut toujours être révoquée.

Alors que la renonciation à la poursuite ainsi prévue procède avant tout d'un souci économico-judiciaire, la renonciation qui découle de *la loi de 1944* a le caractère d'une institution de politique criminelle. Le raisonnement dont elle est l'aboutissement est que les jeunes délinquants trouvent de meilleurs facteurs de correction et de réadaptation

à la légalité dans le cadre de la défense sociale que dans celui du système pénitentiaire.

Cette loi est intimement liée à la refonte profonde dont la législation pénale et le régime pénitentiaire ont fait l'objet pendant ces quelques trente années. Ce qu'on s'est en somme proposé en y procédant, c'est de réduire les méthodes pénitentiaires traditionnelles au profit d'une quantité de nouvelles formes de traitement et de surveillance, grâce auxquelles on recherche avant tout la solution des problèmes individuels du délinquant. Les points de vue de la prévention individuelle sont passés au premier plan.

En ce qui concerne les jeunes délinquants, il existe une quantité de lois spéciales qui tiennent précisément compte de la jeunesse du délinquant, et qui garantissent qu'il jouira d'un traitement largement différent de celui qui est prévu pour les délinquants adultes. L'âge de la majorité pénale est fixé en Suède à 15 ans. On a toutefois jugé inadmissible de traiter les adolescents de plus de 15 ans comme des adultes. C'est pourquoi l'âge de la majorité pénale est passé, de facto, à 18 ans, du fait qu'une loi spéciale stipule que la personne qui n'a pas atteint cet âge ne pourra être condamnée à une peine privative de la liberté que si des raisons particulières en indiquent la nécessité. On estime que ces conditions spéciales ne peuvent se présenter qu'exceptionnellement. C'est à cette loi que correspondent les dispositions relatives à la renonciation à la poursuite de la loi de 1944.

Cette loi vise uniquement les infractions passibles d'une peine supérieure à l'amende. Il faut en plus que l'auteur du fait n'ait pas atteint l'âge de 18 ans au moment où l'infraction a été commise, et en outre que l'une des deux conditions suivantes soit remplie. La première est que l'infraction ait été peu grave et qu'elle ait été manifestement commise par bravade ou inconsidération. Dans ce cas, le procureur peut renoncer à la poursuite sans qu'un traitement rééducatif ou quelque autre mesure de l'espèce n'ait été pris à l'égard du jeune délinquant. La seconde condition, qui constitue l'autre terme de l'alternative, est que l'auteur du fait soit pris en charge aux fins d'éducation corrective ou qu'il fasse l'objet d'une autre mesure similaire, ou encore qu'il soit simplement mis en surveillance ou placé dans un métier adéquat. Il faut en outre qu'il y ait des raisons de croire que ce qui lui est appliqué est le meilleur moyen de le ramener dans le droit chemin.

Enfin, il est prescrit que si le maintien de l'obéissance aux lois ou tout autre point de vue général rend désirable la poursuite, il faut que celle-ci soit engagée.

Les procureurs se guideront dans l'application de cette loi sur les instructions que le procureur général près la cour suprême a formulées à cette fin. La règle essentielle qui y est donnée est que la renonciation ne peut être prononcée qu'à condition que les autorités de l'aide sociale à l'enfance soient intervenues ou aient l'intention d'intervenir de la façon qui semble la plus profitable au sujet. Si le procureur estime que les mesures prises dans ce cadre ne peuvent pas être considérées comme suffisantes, il doit donc mettre en mouvement l'action publique. Le procureur général près la cour suprême a donné en outre quelques règles spéciales qui visent des situations particulières. Ainsi, la poursuite peut paraître nécessaire parce que des raisons particulières rendent souhaitable une condamnation à une peine privative de la liberté, ou parce qu'une peine d'amende s'avère être la réaction adéquate. Il n'y aura pas de renonciation à la poursuite si la culpabilité du délinquant n'est pas établie; en règle générale, ses aveux sont donc nécessaires. Là encore, la renonciation peut être révoquée.

La troisième partie de la thèse se termine sur un bref exposé du renoncement à la poursuite par *abolition*. On entend par ce terme la remise de la peine avant que le jugement n'ait été prononcé, et même avant que la poursuite n'ait été engagée. Il appartient au Roi de prononcer la décision d'abolition. L'abolition comporte donc en réalité une sorte de renonciation à la poursuite.

Les décisions d'abolition sont très rares, surtout les abolitions dites générales, terme qui vise les cas où il est question de plusieurs délinquants présomtifs dont le nom est inconnu. On n'en a relevé que deux cas assez récents. Le premier date de 1938. Des ressortissants suédois qui avaient pris part à la guerre civile d'Espagne furent déclarés exempts de poursuite (cette participation était frappée d'une peine par une législation spéciale). L'autre cas, qui est de plus fraîche date, visait une fraude importante commise dans une mine, qui pouvait impliquer de 300 à 2 000 inculpés. La décision d'abolition fut prononcée en invoquant, entre autres motifs, la présence de «conditions exceptionnelles».

Åberopad litteratur

Kommittébetänkanden o.d.

Förslag till Allmän Criminallag. Avgivet av Lag-Commiteen. Motiver. Stockholm 1832.

SOU 1923: 9 Förslag till strafflag. Allmänna delen . . . m.m. Avgivna av strafflagskommissionen. Stockholm 1923.

SOU 1926: 32 Processkommissionens betänkande ang. rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål. Stockholm 1926. (Cit. *PK II*)

SOU 1934: 52 Betänkande med förslag till lag om ungdomsfängelse m.m. Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1934.

SOU 1935: 56 Promemoria ang. ändrade bestämmelser rörande verkställighet och förvandling av bötesstraff. Stockholm 1935.

SOU 1937: 38 Betänkande med förslag till lag om villkorlig dom m.m. Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1937.

SOU 1938: 43 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. I Lagtext. Stockholm 1938.

SOU 1938: 44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. II Motiv m.m. Stockholm 1938. (Cit. *PLB II*)

SOU 1940: 8 Betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av 8 kap. strafflagen m.m. Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1940.

SOU 1940: 19 Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott jämte motiv. Utarbetat inom justitiedepartementet. Stockholm 1940.

SOU 1940: 20 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott. Stockholm 1940.

SOU 1941: 7 Förslag till rättegångsbalk, av Kungl. Maj:t den 14 februari 1941 godkänt såsom grundval för processlagberedningens fortsatta verksamhet. Stockholm 1941.

SOU 1942: 28 Strafflagberedningens promemoria med förslag till lag om eftergift av åtal mot minderåriga m.m. Avgiven den 30 maj 1942. Stockholm 1942.

SOU 1942: 59 Strafflagberedningens betänkande ang. strafflagens tillräknelighetsbestämmelser, sinnesundersökning m.m. Avgivet den 31 december 1942. Stockholm 1943.
SOU 1944: 9 Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m.m. I Lagtext. Stockholm 1944.
SOU 1944: 10 Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m.m. II Motiv m.m. Stockholm 1944.
SOU 1944: 69 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten. Stockholm 1945.
SOU 1946: 92 Förslag till omorganisation av justitiekanslersämbetet och inrättande av ett riksåklagarämbete. Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1946.
SOU 1948: 20 Betänkande med förslag till åtgärder för höjande av trafiksäkerheten. Avgivet av 1945 års trafiksäkerhetskommitté. Stockholm 1948.
SOU 1948: 23 Betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m.m. Avgivet av 1946 års alkoholistvårdsutredning. Stockholm 1948.
SOU 1948: 40 Strafflagberedningens promemoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal. Stockholm 1948.
SOU 1951: 12 Promemoria med förslag till allmän verksstadga. Avgivet av en utredningsman inom justitiedepartementet. Stockholm 1951.
SOU 1951: 54 Stats- och kommunaltjänstemäns förhandlingsrätt. 1948 års förhandlingsrättskommittés betänkande. Stockholm 1951.
De yngsta lagöverträdarna. Gemensamt utlåtande av strafflagberedningen, barnavårdskommittén och ungdomsvårdsskoleutredningen, avgivet den 19 januari 1952. (Intaget i KProp 223/1952 s. 75 ff.) (Cit. *De yngsta lagöverträdarna*)
SOU 1953: 14 Förslag till brottsbalk. Avgivet av straffrättskommittén. Stockholm 1953.
SOU 1953: 17 Enhetligt frihetsstraff m.m. Betänkande av strafflagberedningen. Stockholm 1953.
SOU 1953: 26 Betänkande med förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken m.m. Avgivet den 10 augusti 1953 av 1951 års rättegångskommitté. Stockholm 1953.
SOU 1955: 10 Vidlyftiga rättegångar. Promemoria avgiven den 4 april 1955 av 1951 års rättegångskommitté. Stockholm 1955.
SOU 1955: 50 Justitieombudsmannainstitutionen m.m. Betänkande av tillkallade sakkunniga. Stockholm 1955.
SOU 1956: 55 Skyddslag. Strafflagberedningens slutbetänkande. Stockholm 1956.
SOU 1956: 61 Ny barnavårdslag. Förslag avgivet av barnavårdskommittén. Betänkande II. Stockholm 1956.
SOU 1957: 2 JO och kommunerna. Betänkande med förslag till instruktion för riksdagens ombudsmän. (Avgivet av Nils Beckman m.fl.) Stockholm 1957.
SOU 1959: 24 Förslag till lag om straff för varusmuggling m.m. Betänkande avgivet 1959. Stockholm 1959.
Promemoria med förslag till ett förenklat förfarande för handläggning av parkeringsförseelser. Upprättad inom justitiedepartementet år 1960 av E. Walberg. (Cit. *Walberg*)

Övrig litteratur

Agge, Ivar, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag.
Första häftet. Stockholm 1944. (Cit. *Agge I*)
Andra häftet. Stockholm 1948. (Cit. *Agge II*)
— Straffprocessrätt. (Kompendium.) Förra delen. Andra, omarbetade upplagan. Uppsala 1938.
Almquist, Jan Eric, Svensk rättshistoria. I Processrättens historia. (Kompendium.) Stockholm 1958.
Andenæs, Johs., Straffbar unnlatelse. Et bidrag til strafferettsdogmatikken. Oslo 1942.
— Alminnelig strafferett. Oslo 1956. (Cit. *Andenæs*)
Bergendal, Ragnar, Straffrätt. (Ingår i Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler, utgiven genom socialdepartementets försorg.) Andra, omarbetade och tillökade upplagan. Lund 1928. (Cit. *Bergendal*)
Beckman, Nils, Bergendal, Ragnar och *Strahl, Ivar,* Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten. Andra upplagan. Stockholm 1957. (Cit. *BSA*)
Bolding, Per Olof, Bevisbördan och den juridiska tekniken. Uppsala 1951. (Cit. *Bolding*)
Bäärnhielm, Gösta, Rättegången i brottmål. (Ingår i Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler [Del IV. Processrätt], utgiven genom socialdepartementets försorg.) Andra, omarbetade upplagan. Lund 1927. (Cit. *Bäärnhielm*)
Dillén, Nils, Föreläsningar i straffprocessrätt enligt den nya rättegångsbalken. Stockholm 1947. (Cit. *Dillén*)
Ekeberg, Birger, Strahl, Ivar och *Beckman, Nils,* Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott. Fjärde upplagan. Stockholm 1952. (Cit. *Förmögenhetsbrotten*)
Ekelöf, Per Olof, Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper. Stockholm 1956. (Cit. *Grundbegrepp*)
— Rättegång.
Första häftet. Stockholm 1957. (Cit. *Ekelöf I*)
Andra häftet. Stockholm 1958. (Cit. *Ekelöf II*)
— Kompendium över rättsmedlen. Uppsala 1956.
Fahlbeck, Erik, Jägerskiöld, Stig och *Sundberg, Halvar G. F.,* Medborgarrätt. Helsingfors 1947.
Festskrift tillägnad Karl Schlyter. Stockholm 1949.
Friberg, Göte, Kommentar till straffprocessen m.m. Hälsingborg 1954.
Gihl, Torsten, Gränsen för Sveriges territorialvatten (SOU 1930: 6). Stockholm 1930.
Glaser, Julius, Handbuch des Strafprozesses. Första bandet. (Ingår i Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, utgiven av Karl Binding.) Leipzig 1883. (Cit. *Glaser*)
— Kleine Schriften über Strafrecht und Strafprocess. (Ingår i Gesammelte kleinere juristische Schriften, utgivna av Julius Glaser.) Andra upplagan. Wien 1883. (Cit. *Kleine Schriften*)
Gomard, Bernhard, Lov om Rettens Pleje. Köpenhamn 1959.
Gärde, N., Engströmer, Thore, Strandberg, Tore och *Söderlund, Erik,* Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande. Med kommentar. Stockholm 1949. (Cit. *Gärde*)

Hagerup, Francis, Den norske straffeproces. Andra upplagan.
Första bandet. Kristiania 1904. (Cit. *Hagerup I*)
Andra bandet. Kristiania 1905. (Cit. *Hagerup II*)
Hagströmer, Johan, Svensk straffrätt. Första bandet. Uppsala 1901—05.
Hassler, Åke, Förfarandet i brottmål före domsförhandling. Lund 1923. (Cit. *Förfarandet*)
— Föreläsningar över den svenska kriminalprocessen. I Förberedande undersökning och tvångsmedel. Stockholm 1930. (Cit. *Kriminalprocessen*)
Hedenskog, Oskar, Om offentlig åtalsrätt. Lund 1896. (Cit. *Hedenskog*)
Henkel, Heinrich, Strafverfahrensrecht. Ein Lehrbuch. 8:o. Stuttgart och Köln 1953. (Cit. *Henkel*)
Heuman, Maths och *Lassen, Bengt m.fl.,* Brottets beivrande. (Ingår i Kriminologisk handbok, utgiven av Karl Schlyter.) Stockholm 1952. (Cit. *Heuman*)
Hurwitz, Stephan, Den danske kriminalret. Almindelig del. Andra häftet. Köpenhamn 1951. (Cit. *Den danske kriminalret*)
— Den danske strafferetspleje. Tredje, förkortade och reviderade upplagan. Köpenhamn 1959. (Cit. *Hurwitz*)
Jägerskiöld, Stig, Folkrätt och inomstatlig rätt. Stockholm 1955.
— Svensk tjänstemannarätt. II: I Stockholm och Uppsala 1959. (Cit. *Jägerskiöld*)
Löwe, E., och *Rosenberg, W.,* Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Kommentar, utgiven av Emil Niethammer m.fl. Första bandet. Die Strafprozessordnung. Tjugonde, fullständigt omarbetade upplagan. Berlin 1958. (Cit. *Löwe-Rosenberg*)
Malmgren, Robert, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar. Med förklaringar. Sjunde upplagan, utgiven av Erik Fahlbeck och Halvar G. F. Sundberg. Stockholm 1957. (Cit. *Malmgren*)
Nelson, Alvar, Rätt och ära. Studier i svensk straffrätt. Uppsala 1950.
— Brott och nåd. Studier i svensk statsrätt och straffrätt. Stockholm 1953. (Cit. *Nelson*)
Olivecrona, Karl, Om lagen och staten. Köpenhamn och Lund 1940.
— Domen i tvistemål. Lund 1943.
— Rättegången i brottmål enligt RB. Stockholm 1953. (Cit. *Olivecrona*)
— Utsökning. Andra upplagan. Lund 1955. (Cit. *Utsökning*)
— Rätt och dom. Stockholm 1960. (Cit. *Rätt och dom*)
Palme, W. A., Om disciplinär bestraffning av tjänstemän. Åbo 1947.
Peters, Karl, Strafprozess. Ein Lehrbuch. 8:o. Karlsruhe 1952. (Cit. *Peters*)
Rodhe, Knut, Obligationsrätt. Stockholm 1956.
Rylander, Gösta och *Bendz, Erik,* Rättspsykiatri. (Ingår i Kriminologisk handbok, utgiven av Karl Schlyter.) Stockholm 1947. (Cit. *Rylander*)
Samhället och brottslingen. Problem inom modern kriminalpolitik, belysta av experter. Med förord av Olof Kinberg. Stockholm 1955.
Sjöholm, Erik, Lagstiftningen om polisväsendet m.m. Andra utvidgade upplagan. Stockholm 1951.
Sjövall, Einar, Thornstedt, Hans och *Voigt, Gerhard,* Rättsmedicin. (Ingår i Kriminologisk handbok, utgiven av Karl Schlyter.) Andra upplagan. Stockholm 1959.
Skeie, Jon, Den norske straffeprosess. Första bandet. Oslo 1939. (Cit. *Skeie*)
Stang, Emil, Rettergangsmåten i straffesaker. Andra upplagan. Oslo 1951. (Cit. *Stang*)

Strahl, Ivar m.fl., Om påföljder för brott. (Ingår i Kriminologisk handbok, utgiven av Karl Schlyter.) Andra, omarbetade upplagan. Stockholm 1955. (Cit. *Strahl*)

Strömberg, Håkan, Konungens dispensmakt. Lund 1957.

Strömberg, Tore, Om konfiskation som brottspåföljd. Lund 1949. (Cit. *Konfiskation*)

— Åtalspreskription. Stockholm 1956. (Cit. *Strömberg*)

Sundberg, Halvar G. F., Folkrätt. Andra upplagan. Stockholm 1950. (Cit. *Sundberg*)

Thornstedt, Hans, Om rättsvillfarelse. En straffrättslig undersökning. Stockholm 1956. (Cit. *Thornstedt*)

Thyrén, Johan C. W., Principerna för en strafflagsreform.

II Brottsbegreppets objektiva sida. Lund 1912. (Cit. *Thyrén II*)

III Brottsbegreppets subjektiva sida. Försök. Subjekts-flerhet. Lund 1914. (Cit. *Thyrén III*)

— Kommentar till strafflagen kap. 16. Lund 1919.

Verhandlungen des Zweiten Deutschen Juristentages. Utgivna av Schriftführer-Amt der ständigen Deputation. II Stenographische Berichte. Berlin 1862. (Cit. *Verhandlungen*)

Welamson, Lars, Om brottmålsdomens rättskraft. Stockholm 1949.

*

Hellquist, Elof, Svensk etymologisk ordbok. Tredje upplagan. Malmö 1957.

Illustrerad svensk ordbok. Under redaktion av Bertil Molde. Andra, reviderade upplagan. Stockholm 1958.

Wernstedt, Wilhelm, Medicinsk terminologi. Fjärde upplagan. Stockholm 1959.

Östergren, Olof, Nusvensk ordbok. Stockholm 1919—59.

Innehållsförteckning

Förkortningar 9
Inledning 11

Första avdelningen. Om åtal

I. *Om åtal i allmänhet* 19
A. Åklagarens åtalsplikt 19
1. Inledande anmärkningar 19
2. Åklagarens åtalsplikt enligt den absoluta resp. den relativa åtalspliktens princip 22
3. RB och den absoluta åtalsplikten 34
4. Undantag från den absoluta åtalsplikten 42
B. Åtalsplikt och åtalsrätt 45
1. Åtalsplikten 46
2. Åtalsrätten 50
3. Eget ståndpunkttagande 53
C. Försök till belysning av begreppen tillräckliga skäl och sannolika skäl 57
1. Inledande anmärkningar 57
2. Tolkningen av dessa begrepp 59
3. Särskilda anmärkningar om sannolikhetsbegreppet 65
4. Begreppet tillräckliga (sannolika) skäl i belysning av vissa fall ur åtalspraxis 74
D. Frågor om åtal på grund av sannolika skäl 82
1. Ovisshet råder i bevisfrågan 83
2. Ovisshet råder i rättsfrågan 92
a. Rådande uppfattning 92
b. Kritik 101
c. Referat ur åtalspraxis 110

II. *Om åtal och straffbarhet* 121
A. Åtalspreskription 122
B. Otillräknelighet 134
1. Frågans behandling i samband med RB 134
2. Åtalsplikt och åtalsrätt 138
3. Åklagarens möjligheter att på grund av den misstänktes otillräknelighet avstå från åtal 144
a. Fall, som kunna hänföras under 5 kap. 5 § första stycket SL 144
1:o) Omständigheter, som angå frågan om den misstänktes tillräknelighet 145
2:o) Omständigheter, som angå frågan om åtalets erforderlighet ur allmän synpunkt 161
α) Gärningsmannaskapet och gärningens faktiska eller rättsliga beskaffenhet 162
β) Gärningens straffrättsliga följder 168
γ) Gärningsmannens omhändertagande 169
δ) Parts inställning till åtalsfrågan 176
b. Fall, som kunna hänföras under 5 kap. 5 § andra stycket SL 180
c. Fall, där den misstänktes abnormtillstånd uppkommit efter brottets förövande 184
d. Särskilt om bagatellförseelser 185
C. Villfarelse 190
1. Särskilt om faktisk villfarelse 191
2. Särskilt om rättsvillfarelse 193
D. Objektiva intressekollisioner 204
III. *Om lämplighetsprövning av åtalsfrågan* 213
A. Lämplighetsprövning vid ämbetsbrott 215
1. Inledande anmärkningar 215
2. Allmänt om de befogenheter som härutinnan tillkomma JK, JO, MO och RÅ 220
3. Särskilt om RÅ:s praxis 227
a. Verkan av disciplinära åtgärder (utom avsked) 231
b. Verkan av avsked eller annan avgång ur tjänsten 234
c. Verkan av inträffad skada 236
d. Grava försummelser i allmänhet 237
B. Annan lämplighetsprövning med stöd av lagbud .. 241
1. Inledande anmärkningar 241
2. Vissa för lämplighetsprövningen gemensamma problem 243
3. Bedömningsnormen är, att åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt .. 261
a. Förmögenhetsbrott mot anhörig samt lindrigare misshandelsbrott 263

b. Lindrigare förmögenhetsbrott ... 266
1:o) Olovligt förfogande ... 267
2:o) Oredligt förfarande och olovligt brukande ... 279
3:o) Åverkan och tagande av olovlig väg ... 280
c. Olovligt fiske m.m. ... 282
d. Sammanfattande anmärkningar om begreppet ur allmän synpunkt påkallat ... 284
4. Bedömningsnormen är, att åtal skall befinnas lämpligt ... 286
5. Övriga fall av lämplighetsprövning ... 293
a. Dubbel lämplighetsprövning av ordinär åklagarmyndighet ... 293
1:o) Fosterfördrivning ... 293
2:o) Otillräknelighet, uppkommen efter brottets förövande ... 304
b. Lämplighetsprövning av annat organ än ordinär åklagarmyndighet 304
1:o) Tillstånd av KMaj:t ... 304
2:o) Tillstånd av myndighet under KMaj:t m.m. ... 313
c. Gemensamma anmärkningar ... 314
C. Lämplighetsprövning utan direkt stöd av lagbud .. 317

Andra avdelningen. Om strafföreläggande

1. Inledande anmärkningar ... 331
2. Relationen mellan åtal och strafföreläggande ... 332
3. Särskilt beträffande frågan om tillräckliga skäl i allmänhet ... 336
4. Särskilt beträffande frågan om tillräckliga skäl i vissa avseenden .. 346

Tredje avdelningen. Om åtalseftergift

A. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § RB ... 355
1. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § första punkten RB ... 356
2. Åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § andra punkten RB ... 375
3. Gemensamma anmärkningar ... 379
B. Åtalseftergift jämlikt lagen den 19 maj 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga ... 390
C. Åtalseftergift genom beslut om abolition ... 405

Résumé en français ... 413
Åberopad litteratur ... 432

Kronor 38: 50